

Między Widawą a Dobrą,
od zarania dziejów do współczesności.
Słownik historyczno – geograficzny miejscowości
z terenu LGD Dobra Widawa

Zdjęcie na okładce: Kościół romański w Stroni, fot. Ryszard Ziemiński
Redaktorzy prowadzący: Aneta Fiskies, Zdzisław Nowakowski
Wydawca: LGD Dobra Widawa
ul. Wojska Polskiego 67/69, 56-400 Oleśnica, tel./fax 71/ 314 32 01
www.dobrawidawa.pl

ISBN: 978-83-61892-08-3

Skład i przygotowanie do druku: ICONCEPT

Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich
Europa inwestująca w obszary wiejskie

Publikacja zrealizowana przez LGD Dobra Widawa, współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach działania 4.31 Funkcjonowanie lokalnej grupy działania, nabywanie umiejętności i aktywizacja osi 4 PROW na lata 2007-2013.

Oleśnica 2011

Materiał promocyjny, nie jest przeznaczony na sprzedaż.

WSTĘP

Szanowni Państwo!

Mam przyjemność przedstawić Państwu „Słownik historyczno – geograficzny miejscowości położonych na terenie Lokalnej Grupy Działania Dobra Widawa”. Nasza organizacja to stowarzyszenie, które powstało na wypracowanym partnerstwie trójsektorowym: sektora publicznego, to jest gminy i podmiotów publicznych, stowarzyszeń i organizacji społecznych oraz przedsiębiorców i rolników jako sektora gospodarczego. Obszar naszego działania to dziewięć gmin: Długołęka, Czernica, Dobroszyce, Oleśnica, Dziadowa Kłoda, Bierutów, Syców, Międzybórz i Wilków. To blisko 90 tysięcy ludzi zamieszkujących dorzecza dwóch przepływających tutaj rzek: Dobrej i Widawy, aktywizowanych już od 2006 roku m.in. w ramach inicjatywy „Leader+”.

Skąd idea stworzenia takiego słownika?

Obszar naszych gmin jest bardzo różnorodny krajobrazowo, kulturowo i historycznie. Zwłaszcza historia tych ziem ucierpiała od manipulacji mających na celu udowodnienie „jedynie słusznej” tezy o prastarych, piastowskich ziemiach. Dziś, chcąc poznać prawdziwe dzieje swojej miejscowości, niejednokrotnie musimy „przekopywać się” przez fakty tworzone na doraźne zamówienie polityczne.

Jak powstał słownik?

Na początku maja 2010 r. w Długołęce, Zdzisław Nowakowski, podczas spotkania z Anetą Fiskies, która prezentowała Lokalną Strategię Rozwoju Partnerstwa Dobra Widawa mieszkańcom Gminy Długołęka, przedstawił ogólne zasady tworzenia słowników historyczno-geograficznych i podsunął myśl stworzenia takiego opracowania dla obszaru LGD Dobra Widawa. W dniu 1 czerwca 2010 r. odbyło się spotkanie przedstawicieli zarządu LGD Dobra Widawa (M. Skuza, R. Mazur, A. Fiskies) i Stowarzyszenia Krzewienia Wiedzy o Księstwie Oleśnickim (Z. Nowakowski, T. Karniewicz) oraz dyrektora Muzeum Miejskiego w Sycowie (A. Kocjan), na którym zostało zaakceptowane 15 zagadnień, zgodnie z którymi miał być opracowany słownik. Są to: 1. Znaleziska archeologiczne, 2. Pierwsza wzmianka o miejscowości, 3. Geneza nazwy i kolejne zapisy, 4. Położenie, 5. Rody szlacheckie, herb pierwszego rodu, 6. Powstanie parafii, informacje o kościele, 7. Szkoła i informacje o nauczycielach, 8. Ważne wydarzenia oraz ciekawi ludzie, 9. Zakłady przetwórstwa rolnego, 10. Rzemieślnicy, 11. Stan ludności, 12. Hodowla zwierząt, 13. Areal i podział gruntów, 14. Zabytki, 15. Inne informacje o danej miejscowości.

Po wstępnych ustaleniach podjęto decyzję o rozpoczęciu prac i 1 października 2010 r. w Gminnym Ośrodku Kultury w Długołęce odbyło się spotkanie organizacyjne. Pasjonatom historii ze wszystkich gmin LGD Dobra Widawa oraz zaproszonym zacnym gościom przedstawiono zagadnienia i ramy opracowania słownika a wybitny regionalista, prof. dr hab. Tadeusz Olejnik z Wielunia, podzielił się swoimi doświadczeniami przy opracowywaniu monografii i słowników.

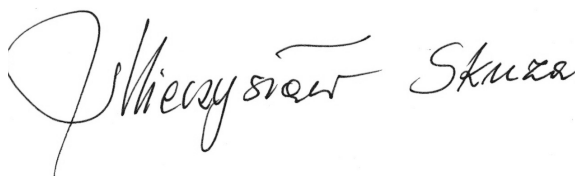
Słownik jest opisem miejscowości, sporządzonym na podstawie wielu źródeł: od naukowych opracowań po informacje umieszczane w starych regionalnych kalendarzach. Podstawową skarbnicą materiałów do przygotowania słownika była głównie Biblioteka Uniwersytecka (dział Starych Druków), Ossolineum i Archiwum Państwowe we Wrocławiu.

Lokalna Grupa Działania Dobra Widawa podjęła temat i w ciągu roku powstał materiał do Słownika. W tym czasie odbywały się cyklicznie spotkania zespołu piszącego, które prowadził pod względem instruktażowym Zdzisław Nowakowski.

Słownik redagowali wielbiciel historii. Tylko dzięki ich wiedzy, warsztatowi, pasji i zaangażowaniu udało się w tak krótkim czasie przygotować opis ponad 200 miejscowości. Słownik jest formą poznawczą, źródłem do opracowań przewodników po szlakach pieszych, rowerowych, kajakowych i konnych, jakie są wytyczane na naszym terenie. To baza informacji dla muzeów, izb pamięci, szkół, gospodarstw agroturystycznych, Ochotniczych Straży Pożarnych, sołectw i stowarzyszeń a przede wszystkim dla każdego mieszkańca i odwiedzającego obszar LGD Dobra Widawa. To również podstawowe dane do tworzenia materiałów promocyjnych poszczególnych gmin.

Oddając słownik w Wasze ręce życzę odnalezienia odpowiedzi na pytania o pochodzenie i historię miejscowości, w której żyjecie albo opuściliście lub, kto wie, czy nie będzie Wam dane w niej zamieszkać.

Mieczysław Skuza

A handwritten signature in black ink, reading 'Mieczysław Skuza'. The signature is written in a cursive style with a large initial 'M'.

Prezes Lokalnej Grupy Działania Dobra Widawa

WARUNKI FIZJOGRAFICZNE LGD DOBRA WIDAWA

Położenie

Obszar Lokalnej Grupy Działania Dobra Widawa zlokalizowany jest w północno-wschodniej części Dolnego Śląska. Najdalej na północ wysunięta jest gmina Międzybórz, na południe gmina Czernica. Gmina Długołęka jest najbardziej wysunięta na zachód, a Dziadowa Kłoda na wschód.

Przez środek obszaru LGD przebiega kilka ważnych szlaków komunikacyjnych drogowych i kolejowych, łączących Polskę z południowo-zachodnim terytorium kontynentu, będących równocześnie szlakami tranzytowymi dla państw skandynawskich i Europy Wschodniej. Stanowi on ważny element w systemie europejskich powiązań komunikacyjnych.

Najstarszą drogą jest stary trakt królewski od Rzymu przez Pragę, Wrocław, Piotrków Trybunalski, Warszawę do Moskwy, znany już w XVI wieku. Obecnie jest to trasa A8, która prowadzi przez LGD: Długołękę, Oleśnicę, Syców, z odgałęzieniem w dawnych wiekach od Oleśnicy przez Solniki, Wilków do Namysłowa. Natomiast linie kolejowe powstawały w 1868 r. od Wrocławia do Tarnowskich Gór przez Oleśnicę, w 1872 r. od Oleśnicy do Kępna a do Ostrowa w 1890 r.

LGD Dobra Widawa leży na terenie 3 powiatów: wrocławskiego (Czernica, Długołęka), oleśnickiego (Bierutów, Dobroszyce, Dziadowa Kłoda, Międzybórz, Oleśnica, Syców) oraz namysłowskiego (Wilków). Położona jest w północno-wschodniej części województwa dolnośląskiego na Równinie Oleśnicko-Kępińskiej, w dorzeczu prawobrzeżnych dopływów Widawy: Dobrej, Oleśnicy, Smolnej i Świerznej, a jej bezwzględna wysokość waha się w granicach 120-211 m n.p.m. W krajobrazie przeważa charakter wiejski, a w okolicach Bierutowa, Dziadowej Kłody oraz Międzyborza występują znaczne kompleksy leśne.

Obszar powiatu wrocławskiego rozciąga się od Równiny Oleśnickiej na wschodzie, przez część Pradoliny Wrocławskiej, Równinę Wrocławską, aż po Masyw Ślęży na południowym skraju powiatu. Równina Psiego Pola jest częścią aglomeracji wrocławskiej nad dolnym biegiem rzeki Widawy. Równina Oleśnicka znajduje się na wschód od Pradoliny Wrocławskiej, na południe od Wzgórz Trzebnickich w dorzeczu dopływów Odry: Widawy i Stobrawy. Na terenie Równiny Oleśnickiej przeważają tereny składające się z gliny zwałowej z ostańcami form glacialnych zlodowacenia odrzańskiego. Na przedpolu Wzgórz Trzebnickich występują sandry zlodowacenia warciańskiego. Mezoregion mający 2350 km² powierzchni podzielono na 4 mikroregiony o zmodyfikowanych nazwach.

Równina Oleśnicka jest lekko falistą wysoczyzną morenową, częściowo sandrową między Wzgórzami Trzebnickimi a doliną Widawy, pochyloną ze wschodu na zachód, przy czym na krańcu wschodnim wysokość przekracza 200 m n.p.m. Gleby są brunatnoziemne zajęte przeważnie pod uprawę. Lasów jest niewiele.

Równina Jelczańska leży na południowy wschód od Wrocławia i jest regionem rolniczo-przemysłowym o niezbyt urodzajnych glebach żytinio – ziemniaczanych.

Klimat

Klimat tej części województwa dolnośląskiego kształtowany jest przez napływ mas powietrza oceanicznego. Zaznacza się jednak modyfikacyjny wpływ pofalowanego terenu Wału Trzebnickiego. Lato jest długie, a zima przeważnie krótka i łagodna. Średnia roczna temperatura powietrza wynosi 7,7°C. Najzimniejszym miesiącem w roku jest styczeń z temperaturą -1,7°C. Najcieplejszym lipiec – 17,4°C. Przeciętna roczna suma opadów w postaci deszczu, śniegu, gradu, rosy, mgły czy szronu wynosi 569 mm słupa wody. Najniższe opady występują w lutym – 30 mm, najwyższe w lipcu – 85 mm słupa wody.

Niżej przedstawiona tabela ilustruje średnią wielkość opadów i wysokość temperatury w poszczególnych miesiącach. Obserwacji pogodowych dokonano w latach 1881 – 1931.

miesiąc	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	rocznie
opady	36	30	38	43	56	57	85	63	45	40	38	38	569
temperatura	-1.7	-1.0	2.5	7.3	12.7	15.6	17.4	16.2	12.6	6.1	2.7	-0.2	7.7

W ciągu roku na 1 km² spada 570 tys. ton wody, na całą powierzchnię LGD – 1 334 150 000 ton wody.

Gleby, pola, lasy, rzeki i świat zwierząt

Zanim na obszarze LGD pojawili się ludzie, teren porośnięty był potężnymi borami. W tej olbrzymiej gęstwinie drzew i krzewów płynęły krótkie ciekiki, które łącząc się tworzyły potoki i wpadały do Widawy, Dobrej i Oleśnicy. Więcej było miejsc przyjaznych dzikim zwierzętom niż człowiekowi. Na tym terenie ludzie pojawili się już w neolicie. Zakładali osady na polanach, w pobliżu wody. Najstarsza taka osada odkryta została w Obrocie, obecnie Osada Leśna, a niegdyś folwark należący do Jemielnej.

Kiedy zabrakło polan, ludzie przystąpili do wydzierania puszczy kawałków ziemi nadających się do uprawy. Palili i wycinali drzewa, karczowali pnie i korzenie. Człowiek wywierał coraz większy wpływ na kształt środowiska naturalnego, choć w pierwszym okresie jego działalności były to zmiany prawie niezauważalne. Musiał brać pod uwagę przemożną moc środowiska i do niej się przystosowywać. Budował więc osady w miejscu z łatwym dostępem do wody, pastwisk i szlaków transportowych.

Zmiany zachodzące na skutek działalności człowieka były różnorodne i on sam nie zawsze zdawał sobie sprawę z następstw swojej działalności. Na przykład orka ziemi spłaszcza, obniża i wyrównuje linię grzbietu. Podłużne zaorywanie stoków powoduje splukiwanie ziemi ku dołowi a orka równoległa wytwarza tarasowy układ pól.

Budowanie mostów wpływało na zwężanie koryt rzek, brody na ich rozszerzenie. Lasy unieruchamiają piaski i zatrzymują wilgoć natomiast rolnictwo, nawet najprymitywniejsze, wysusza teren. Osuszanie terenów błotnych daje nowe obszary o miseczkowatych formach. Osady ludzkie na ogół powstrzymują erozję ziemi, położone na wzgórzach wpływają na złagodzenie stoków, natomiast w miejscach niskich wywołują podniesienie terenu.

Rozwój produkcji powodował zmniejszenie się wpływu środowiska na sytuację ekonomiczną człowieka, jakkolwiek w gospodarce rolnej zależność ta występuje zawsze i nie da się jej uniknąć. Szczególne znaczenie dla człowieka na terenie LGD posiadała (i wciąż posiada) urodzajność gleby, zasoby wodne, lasy oraz bogactwa naturalne.

Gleby

Na obszarze LGD Dobra Widawa występuje duże zróżnicowanie pokrywy glebowej. Gleby utworzone zostały z utworów pochodzenia lodowcowego: glin zwałowych (m. in. okolice Wabienic i Dobrej), lessopodobnych (Zapreżyn) i napływowych. Urodzajniejsze gleby znajdują się w południowej części doliny Widawy i są to gleby wykształcone z glin i pyłów. Reprezentują je gleby brunatne (kwaśne lub właściwe) oraz gleby płowe. Na północy, w obszarze źródłiskowym Widawy, dominują gleby bielcowe, wykształcone na piaskach.

Lasy

O lasach dowiadujemy się z najstarszych dokumentów dotyczących księstwa oleśnickiego. Lasy zajmowały wówczas szerokie tereny po obu stronach Widawy, a przy jej brzegach rozciągały się pastwiska, na których najpierw pasły się dzikie zwierzęta a następnie zwierzęta hodowane przez ludzi. Również w innych miejscach, lasów było sporo. Pozostały po nich nazwy miejscowości: Borowa,

Brzezinka, Bukowie, Bukowinka, Dąbrowa, Dąbrowica, Dębnik, Jemielnia, Mydlice - Medam od bartników pozyskujących dla dworu książęcego miód, Oleśniczka, Smolna od smolarzy. Nazwa wsi Smardzów według J. Sinapiusa ma pochodzić od grzybów leśnych smardzów.

W ciągu wieków zalesione obszary kurczyły się. Karczowano lasy, aby powiększyć areał pól uprawnych. Ziemia uprawna dawała niskie plony, wyrównywano ten stan zwiększając jej powierzchnię. Największe kompleksy leśne opisywane przez J. Sinapiusa w 1707 r. znajdowały się koło Międzyborza, Twardogóry, Sycowa i Bierutowa. Podobny stan lasów wymienia w 1837 r. Georg Görlitz. Przypuszczać można, że miały one nieco większy zasięg, gdyż w wielu wypadkach wioski oddzielone były od siebie zagajnikami, małymi kompleksami leśnymi lub zaroślami. Zazwyczaj miało to miejsce w czasie wojen i wkrótce po nich, kiedy nie starczało siły roboczej do uprawy gleby. Podobne sytuacje mogły zdarzać się po epidemiach dziesiątkujących ludzi.

Lasy, podobnie jak obecnie, porastały grunty niskiej jakości, często nie nadające się pod uprawy. Współcześnie łączna powierzchnia gruntów leśnych LGD zajmuje obszar 27.232,4 ha. t.j. 23,3% powierzchni całego terenu. Dziadowa Kłoda, Oleśnica i Wilków są gminami intensywnej produkcji rolnej, o glebach wysokiej jakości i rozproszonych kompleksów leśnych. Wysoką lesistością, powyżej 30%, charakteryzują się gminy Dobroszyce i Syców. Natomiast Międzybórz posiada aż 41 % powierzchni lasów.

Najczęściej występujące drzewa to: sosna, świerk, dąb, buk, jesion, olcha i brzoza. Rosły one tu od zamierzchłych czasów, o czym świadczą stare nazwy miejscowości.

Lasy były zawsze naturalną ostoją dla dzikiej zwierzyny. Ostatniego łosia upolowano 24 maja 1673 r. między Rakowem a Smardzowem. W styczniu i lutym 1557 r. wygłodniałe stada wilków otaczały Oleśnicę, ludzie na wsiach bali się wychodzić z domów. Wilki atakowały i pożerały zwierzęta domowe. Ostatnie 2 wilki widziano wędrujące od Międzyborza do bażaniarni w Oleśnicy 12 listopada 1831 r. Licznie występowały jelenie, sarny, dzikie świnie, zające. Z drapieżnych, oprócz wilków, występowały niedźwiedzie, lisy, zбіki, rysie, tchórze i kuny. Kronikarze nie piszą o występowaniu turów i żubrów, choć występowania ich na naszym terenie w dalekiej przeszłości wykluczyć nie można. Świadectwem bytności dzikiej zwierzyny na tych terenach są nazwy miejscowości: od łosia – Łozina i Łosice, od wilków – Wilków i Wilczyce, od raka – Raków. Dużą sympatią cieszyły się niedźwiedzie skoro J. Sinapius niemiecką nazwę Bierutowa – Bernstadt – przypisywał tym zwierzętom (niem. Bär – niedźwiedź). Za nim powtarzali to inni.

Rzeki

Najważniejszą rzeką LGD jest Widawa. Jej długość, od źródeł do ujścia w Odrze, wynosi 103,2 km. Powierzchnia dorzecza wynosi 1 716 km². Najdłuższymi prawobrzeżnymi dopływami Widawy są: Oleśnica (około 40 km), Dobra (około 36 km), Świerzna z Ciesielską Wodą (23 km) oraz Smolna (23 km).

Źródła Widawy znajdują się na polach Drołtowic (Wzgórza Twardogórskie), skąd rzeka płynie przez Stradomię, Smogorzów, Lubsko, Bierutów, gdzie dzieli się na 2 ramiona, Kruszowice, Paczków, Zbytową, Ligotę Małą, Krzczyn, Chrzastawę, Nadolice, Brzezią Łąkę, Kielczówek, Wilczyce, Zgorzelisko, Psie Pole i w Widawie ma ujście do Odry. Drugie źródło Widawy znajduje się w okolicach Trębaczowa w pow. kępińskim, płynie przez Rychtal i w okolicach Smogorzowa łączy się z pierwszym nurtem.

Widawa płynęła w szerokiej, dochodzącej do 3 km, dolinie. Meandrowała, w czasie wysokiego stanu wód zmieniała koryto, zostawiając często tzw. starorzecze. W dolinie rosły soczyste trawy, a w miejscach podmokłych trzciny. Do tych traw z lasów okalających dolinę wychodziły dzikie zwierzęta by zaspokoić głód, następnie w rzece gasiły pragnienie. Po zagospodarowaniu okolic Widawy ludzie zajęli dolinę i wypasali na niej zwierzęta domowe. Dolina stała się pastwiskiem. Ludność mówiąca po niemiecku zmieniła nazwę rzeki na Weide – co znaczy pastwisko.

Rzeka Smolna nie posiadała nazwy niemieckiej. Płynie od Wabienic przez Strzałkową, Solniki

Wielkie, Gręboszyce, Smolną i Ligotę Małą.

Rzeka Świerzna (niem. Schwierse) ma dwa źródła: w Poniatowicach i w Jemielnej. Płyynie od Poniatowic przez Cieśle, Bogusławice, Świerzną i Ligotę Wielką. Druga odnoga płyynie od Jemielnej przez Stronię, Zarzysko, Wszechświęte i między Bogusławicami a Świerzną łączy się z rzeką Świerzną. Görlitz pisał, że ze stawów pod Rakowem wypływał potok płynący przez Mydlice, Oleśniczkę, Kątną, Brzezią Łąkę i wpadał do Widawy.

Rzeka Oleśnica (niem. Oels) źródła ma w gminie Twardogóra. Płyynie przez Sokołowice, Spalice, Oleśnicę, gdzie miała 3 ramiona, Smardzów, Borową. Przed laty płynęła przez Kamień i Kłokoczyce, gdzie wpadała do Widawy. Po 1845 r. większy strumień wpuszczono do potoku mającego źródła w stawach pod Rakowem, natomiast potok płynący przez Kamień otrzymał nazwę Steiner Bach – obecnie Toprek.

Potok Dobra (niem. Juliusburger Wasser) źródła ma pod Bartkowem. Płynęła przez Strzelce, Dobroszyce, Dobrą, Dobrzeń, Januszkowice, Dobroszów, Dąbrowice, Szczodre, Domaszczyn i pod Zakrzowem wpadała do Oleśnicy. Po zmianie koryta przez Oleśnicę przyjmuje wody Toporka i płyynie do Widawy dawnym korytem Oleśnicy. Polska nazwa rzeki: Dobre - występuje w dokumencie o młynie w Zakrzowie z 1271 r. Píše też o niej J. Sinapius. „Döberle hat vor zeiten Klein Dobra, un Gutwohn Gross Dobra, die Bach dabey auch Dobra geheissen vom Polnischen Worte dobro, Gut”. Döberle dawniej nazywała się Mała Dobra, a Gutwohn Wielka Dobra. Tamejszy potok także nazywał się Dobra, od polskiego słowa „dobrze, dobro”.

Gmina Międzybórz należy do zlewiska rzeki Baryczy. Wpadają do niej 3 potoki zbierające wody z jej pól. Są to Sarni Rów, nad którym położony jest Międzybórz, Młyńska Woda i Polska Woda. Z gminy Czernica potoki spływają bezpośrednio do Odry i do rzeki Widawy. Największym jest Prądnia.

Wody stojące

Na terenie LGD Dobra Widawa nie było i nie ma naturalnych zbiorników wodnych (np. jezior). Zdarzały się zbiorniki utworzone przez bobry, które budowały żeremia, przy wysokich brzegach potoków i rzek, oraz tamy spiętrzające wody (tam gdzie zwężało się koryto rzeczne doliny) tworząc w ten sposób sztuczne jeziora bez udziału człowieka.

Od XIII wieku ludzie rozpoczęli tworzenie zbiorników wodnych w celu hodowli ryb, spiętrzali też wodę dla potrzeb młynów. Budowali je nawet na krótkich ciekach wodnych, a także na Widawie. Hodowla ryb rozwijała się do XIX wieku, w którym nastąpiło jej załamanie. Najwięcej o stawach dowiadujemy się od Görlitza. W księstwie oleśnickim według niego było 550 stawów, w tym 4 wielkie, 12 średnich, pozostałe były małe. Największe stawy znajdowały się na rzece Dobra (koło Dobrej i Dobroszowa), na rzece Oleśnicy (koło Nieciszowa, Rakowa, Smardzowa i Spalic) i na rzece Widawie (w Zbytowej). Stawy można było znaleźć też koło Międzyborza, w Szklarce Czeszyckiej i Kolonii wsi Kałkowskie.

Najczęściej hodowaną w stawach rybą był karp, choć zdarzały się w nich i inne gatunki. Natomiast w wodach biejących spotkać można było wiele różnych gatunków: szczupaki, liny, karasie, leszcze, okonie, płocie, kielbie, węgorze czy złotawce. W dorzeczu rzeki Widawy żyły najsmaczniejsze na Śląsku raki. Do połowy XIX w. wody były czyste. Nie stosowano do tego czasu oprysków chemicznych będących zabójczymi dla życia w środowisku wodnym.

Na wodach stojących, jak i biejących, spotkać można było wiele gatunków ptaków. Na dużych i średnich stawach gnieździły się łabędzie, dzikie gęsi, czaple. Na wodach i przy brzegach gnieździły się dzikie kaczki, mewy, czajki, rybitwy. Na bagnach, łąkach i na płytkich wodach brodziły bociany w poszukiwaniu żab. Tam gdzie przebywały krowy, jaskółki polowały na muchy.

Bogactwa naturalne

Görlitz opisuje minerały spotykane w księstwie oleśnickim i jak korzystano z nich w 1837 r. Po-

kłady gliny nadającej się do wyrobu przedniej jakości cegły znajdowały się w Grabownie Wielkim, Kraszewicach, Wabienicach. Gлина zalegała także w wielu innych miejscowościach o czym świadczą działające w nich niegdyś cegielnie. W okolicy Sycowa wydobywano białą glinę do wyrobu naczyń. Margiel, używany jako nawóz do użyźniania gruntu, zalegał w wielu miejscowościach. W Zawidowicach, koło Bierutowa, znajdowały się pokłady wapna. W okolicach Międzyborza wydobywano rudy żelaza. Pokłady torfu zalegały w dolinach potoków w Pasikowicach, Sokołowicach i we Wszechświętych. Źródła wody mineralnej znajdowały się w Bukowinie Sycowskiej. Do czasów współczesnych z kopalin zachowały się jedynie żwir i piasek stosowane w budownictwie.

Opracowanie: Zdzisław Nowakowski, Aneta Fiskies

GMINA BIERUTÓW

Bierutów

Położenie. Miasto, siedziba Gminy Bierutów, jest położone na wschodnim krańcu województwa dolnośląskiego, granicząc od wschodu z woj. opolskim, od południa z gminą Jelcz-Laskowice, a od zachodu i północy z gminą Oleśnica. Bierutów leży na Równinie Oleśnickiej na południowym brzegu Widawy, na wysokości 140 – 155 m n.p.m., przy starym szlaku z Wrocławia do Kluczborka. Obecnie przez gminę przebiega szosa Wrocław – Kluczbork i linia kolejowa łącząca te dwie miejscowości. Stanowiska archeologiczne znajdują się przy ul. Kilińskiego (pozostałości naczyń i obrobionych kamieni z epoki neolitycznej), przy ul. Żeromskiego (kultura łużycka), przy ul. Wrocławskiej, ul. Spacerowej, ul. Żeromskiego, ul. Ogrodowej oraz przy ulicach Wodnej i Bema (cementarzisko całopalne, zapinki, igły, przybory toaletowe). Najnowsze wykopaliska archeologiczne pod ratuszem prowadziła pani S. Kawecka (pozostałości naczyń). Pierwsza wzmianka. Lokacja miasta odbyła się na prawie frankońskim w 1266 r. Dokument lokacyjny wystawił książę wrocławski, Henryk Biały. Książę nadał wójtowi Wilhelmowi prawa sądownictwa niższego nad wymienionymi w dokumencie wsiami. W celu zapewnienia rozwoju miasta nadał mu także pastwiska, lasy i puszcze w obrębie wymienionych wsi. Miasto otrzymało prawo tzw. mili, co znaczy, że w odległości jednej mili od miasta nie mieli prawa osiedlać się i uprawiać rzemiosła żadni rzemieślnicy, nie mogła działać tam także żadna karczma. Nadto książę nadał miastu prawo rybołówstwa pół mili poniżej i pół mili powyżej miasta na rzece Widawie. Nazwa. Źródła podają kilka nazw miasta: przed 1266 r. – Ligniza, w 1266 r. – Fürstenwald (czyli Książęcy Las), w latach 1269 – 1288 stosowano nazwy: Beroldi Villa, Civitas Beroldi, Beroldestat, Berolstadt, Berolstat, Bernstadt, w 1561 r. – Bieruthow, Bierutowa, w 1706 r. Bernstadt, Bierutow, Bierutowa, od 1785 do 1945 r. – Bernstadt, a po 1945 r. miasto otrzymuje nazwę Bierutów. Jest wiele hipotez, opierających się na różnych źródłach, które wywodzą etymologię tej nazwy. Sinapius w 1706 r. opisuje pochodzenie nazwy miasta nie tylko od niedźwiedzi, ale również od Bertolda IV. Według: Zimmermanna, Knie, Görlitza, Haeuslera, Wieczorka, Friedricha nazwa Bierutów pochodzi od Bertolda IV, księcia Meranu, ojca św. Jądwigi. Według Metznera, nazwa miasta pochodzi od Berona, wójta z Przyłuku. Mrozowicz i Wiszewski podają błędną tezę, iż nazwa Bierutów wywodzi się od nieznanego rycerza imieniem Bero lub Berwika. Właściciele. Od zarania swych dziejów do 1492 r. Bierutów należy do rodu Piastów. Od 1312 r. jest w posiadaniu Piastów oleśnickich. Jedynie od 10 sierpnia 1323 r. do 1339 r. Bierutów, z obwodem bez Solnik i Stroni, należy do Bolesława Legnickiego. Po śmierci ostatniego Piasta oleśnickiego – Konrada, staje się własnością korony czeskiej. W 1495 r. król czeski Władysław Jagiellończyk sprzedaje Bierutów wraz z innymi posiadłościami Henrykowi z Podiebradu. Ród ten jest z przerwami w posiadaniu Bierutowa do 1647 r. Od 1529 do 1534 r. jest własnością miasta Wrocławia. Od 1534 do 1548 r. zamek jest rezydencją Henryka II. W latach 1574 – 1604 znajduje się w zastawie u rodziny von Schindel. W latach 1617 – 1639 Bierutów jest rezydencją księżęcą, a godność tę sprawuje książę Henryk Waclaw. Po śmierci ostatniego Podiebrada, Karola Fryderyka, Bierutów wraz z księstwem miał przejść w posiadanie Habsburgów. Jednak małżonek Elżbiety, córki K. Fryderyka, książę Sylwiusz Nemrod z Wirtembergii, uzyskał zgodę na objęcie rządów w księstwie. Zwiększyło to zależność księcia oleśnickiego od cesarza. Bierutów od 1648 do 1792 r. jest własnością rodu Wirtembergów. W latach 1673 – 1704 znów jest stolicą oddzielnego księstwa oleśnickiego, a jego władcą – Christian Ulrich. W 1792 r., kiedy umiera ostatni z Wirtembergów, Karol Christian Erdmann, Bierutów przechodzi w ręce rodu von Brunshweig (linii książąt brunszwicko – oleśnickich) w latach 1792-1884, od 1884 r. do 1945 r. staje się własnością cesarskiego następcy tronu- Kronprinza. Po śmierci ostatniego Braunschweiga, Augusta Wilhelma, na zasadzie prawa rodzinnego przechodzi w posiadanie Kronprinza (następcy tronu) niemieckiego, który był w latach 1919-1945 właścicielem 1725 ha lasu oraz pałacu z parkiem. Ważne wydarzenia. Bierutów otrzymał herb, który w ciągu wieków podlegał niewielkim zmianom. Jego etymologia ma też wiele hi-

potecz. W 1372 r. Bierutów ma pierwszego burmistrza Piotra Gebhardta, jest już magistrat i rajcowie. Miasto funkcjonuje z handlu, z obsługi okolicznego rolnictwa i z tkactwa. Miasto jest miejscem konfliktów wojennych, napadów i rozmaitych klęsk żywiołowych. W 1430 r. napadli, splądrowali i spalili je husyci. W czasie wojny trzydziestoletniej Bierutów napadają wojska cesarskie pod dowództwem Wallensteina, kilka razy są tu Sasi, następnie miasto niszczą Szwedzi. W 1624 r. polski pułkownik, Stanisław Stroynowski, dowódca lisowczyków, nazywanych przez Ślązaków kozakami, rabował wioski księcia Henryka Waclawa. Został schwytyany i osadzony w wieży ratuszowej w Bierutowie, a następnie wykupiony przez polskich starostów. Pomieszczenie, w którym przebywał, bierutowianie nazwali „karcerem atamana Stroynowskiego”. Cesarski pułkownik von Dewaky podpala miasto w przededniu pokoju westfalskiego, by oddać je znów w ręce Szwedów. W Bierutowie byli też Czesi. W 1741 r. wojna Prus z Austrią też nie oszczędziła miasta. Przez miasto przechodzą dwukrotnie wojska napoleońskie a nawet przez kilka lat w nim stacjonują. W 1848 r., podczas Wiosny Ludów, grupa bierutowian pod dowództwem nauczyciela i rektora Gustawa Mätze ruszyła na Wrocław, niebawem zarządził odwrót z powodu upadku powstania. Mätze musiał uciekać do Ameryki. W czasie II wojny światowej miasto nie było areną walk, ale po wojnie w znacznym stopniu spalili je Sowieci. Bierutów nękały różne nieszczęścia: a) Pożary: 1430 r. (husyci), 1432 r. (taboryci), 1478 r., 1603 r. (wielki), 1606 r., 1624 r., 1647 r., 1659 r. (wielki), 1694 r. (tylko zamek), 1695 r., 1705 r. (tylko zamek), 1758 r., 1765 r. (wielki, w tym stopień 5 dzwonów kościoła św. Katarzyny, z których największy ważył 1800 kg), 1779 r., 1808 r. (Francuzi), b) Trzęsienia ziemi w latach 1433 r. i 1444 r., c) Powodzie z powodów wylania Widawy: 1592 r., 1721 r., 1838 r., d) Susza w 1811 r. (Widawa wysycha aż do Paczkowa), e) Szarańcza w 1475 r., f) Epidemie, zarazy: 1315 r., 1412 – 1413 r., 1395 r., 1437 r., 1633 r., 1656 r., 1600 r., 1709 r. Stary garnizon wojskowy w Bierutowie powstaje w 1860 r. Z początku żołnierze stacjonują w kwaterach prywatnych, a później w wybudowanych koszarach przy ul. Kolejowej (obecny budynek gimnazjum). Linia kolejowa Wrocław – Kluczbork zostaje otwarta w 1868 r. Oświetlenie naftowe miasta powstaje w 1871 r., a elektryczne w 1900 r. W 1772 r. Bierutów otrzymuje pierwsze połączenie pocztowe z Oleśnicy, przez Namysłów, do Kluczborka. Dylizans przyjeżdżał do Bierutowa dwa razy w tygodniu. Otwarcie stałej poczty ma miejsce w 1824 r., szpitala przy ul. Słowackiego (obecnie przychodnia lekarska) – w 1912 r., a budowa wodociągów i kanalizacji w latach 1929 – 1931. Ciekawi ludzie. Spośród bardzo wielu należy wymienić: Andreas Acoluthus – orientalista, David Behme- pastor i kompozytor, Josef Block- malarz, Horace Meyer Kallen- amerykański filozof, Ludwig Meidner- żydowski malarz ekspresjonista, Benjamin Schwarz- tłumacz, Malthus Apelles von Löwenstern- kompozytor, Paweł Kempka- dowódca III powstania śląskiego, poseł do Sejmu Śląskiego który odbywał aplikację w Bierutowie latach 1914-1916, Andrzej Skrzypiec wybitny anglista i językoznawca, pochodził z Bierutowa. Ludność. Ludność miasta w poszczególnych latach wynosiła: w 1753 r. – 1903 osób, od 1780 r. do 1832 r. – 4362 osób, w 1867 r. – 3750, w 1871 r. – 3861, w 1885 r. – 4353, w 1900 r. – 4299, w 1939 r. – 4900, w 1970 r. – 4362, w 1990 r. – 5216, w 2000 r. – 5210, w 2010 r. – 5010. Zabytki. Materialnych dowodów przeszłości Bierutowa posiada sporo. Najstarszym zabytkiem miasta jest kościół św. Katarzyny. Pierwszy kościół na miejscu obecnej świątyni datuje się na 1214 r., pierwszego proboszcza Jana wymienia się przed 1300 r. Murowany kościół św. Katarzyny w stylu gotyckim datuje się na lata 1312 – 1360. Obecny kształt zapewne nie przypomina jego pierwowzoru ze względu na liczne pożary, zniszczenia i przebudowy, których doznał w ciągu wieków. W 1748 r. na południowej ścianie kościoła wykonany został przez matematyka z książęcej szkoły, Gottlieba Gutmana, zegar słoneczny. Parafia. Pierwszym katolickim proboszczem przed 1300 r. był Jan a po nim Szymon (Simon). Natomiast pierwszym ewangelickim pastorem (luterańskim) w Bierutowie zostaje Michael Bock, wybitny kaznodzieja i erudyta. Po II wojnie światowej parafia nie przejęła kościoła, chociaż jest on konsekrowany przez Administratora Apostolskiego Archidiecezji Wrocławskiej, Karola Milika. Świątynia staje się magazynem szpitala i fabryki obuwia w Oleśnicy i składowiskiem materiałów dla nowo budującego się przedszkola. Jest

także niszczone i rozbierane. W 1981 r. po licznych staraniach proboszcza, ks. Jana Gabora, kościół zostaje przekazany przez Wojewodę Wrocławskiego parafii. Rozpoczyna się generalny remont i już 24.XII.1982r. odprawiono w kościele pierwszą mszę – Pasterkę. Prace remontowe i wyposażeniowe trwają do dziś. Prawdopodobnie w końcu XIII w. miasto otoczono wałem i fosą, w XIV w. obszar miasta został powiększony i otoczony murem z cegły na podmurówce kamiennej. Sięgały one od 7 do 8 m wysokości i były szerokie do 117 cm z basztami i trzema bramami: Wrocławską, Brzeską i Namysłowską. Rozbudowę tych umocnień kontynuowano w XV i XVI w. W XIX wieku, gdy mury przestały już pełnić funkcje obronne, wyburzono baszty i bramy. Do dziś pozostało ok. 2,5 kilometra tych umocnień o różnych wysokościach i różnym stanie zniszczenia. W latach 1622 – 31 na cmentarzu zbudowano ewangelicki kościół cmentarny pod wezwaniem św. Trójcy, w stylu późnogotyckim. W latach 1695-99 na polecenie księcia Ulryka Wirtemberskiego wygłaszał w nim kazania pastor Tomasz Pluta. Obecność cmentarza upamiętnia obelisk z odpowiednim tekstem wyrytym na tablicy. W 1886 r. katolicy bierutowscy wykupują działkę pod budowę kościoła. W 1890 r. erygowano parafię, a w latach 1891 – 1893 zbudowano neogotycki kościół pod wezwaniem św. Józefa. Konsekracji kościoła dokonał biskup Georg Kopp (późniejszy kardynał wrocławski). Pierwszym proboszczem katolickiej parafii jest Robert Grimm, który pełni równocześnie funkcję proboszcza w Solnikach Małych. W 1945 r. kościół ten staje się kościołem nowej społeczności. Pierwszym po wojnie proboszczem jest ks. Stanisław Leszczyński, obecnie ks. Ryszard Znamirowski. Na stulecie parafii kościół zostaje przez ks. Gabora generalnie wyremontowany, łącznie z nową polichromią. Gmina żydowska istnieje w Bierutowie w XVIII, XIX i początkach XX wieku i oscyluje w granicach 100 wyznawców. Mają oni swoją świątynię z ok. 1808 r., którą strawił pożar. W 1895 r. zostaje zbudowana nowa synagoga za murami obronnymi przy dzisiejszej ul. 1 maja. Dziś mieści się w niej aula Zespołu Szkół Ponadgimnazjalnych. Toczy się też proces gminy żydowskiej o zwrot świątyni. Pierwsze wiadomości o bierutowskim zamku pochodzą z 1323 r. W 1391 r. dowódcą zamku jest niejaki Otto von Kettlitz. Zamek najpierw był siedzibą zarządców, a później siedzibą książąt. Zbudowany w obrębie murów obronnych, od miasta oddzielony jest niewysokim murem. Pierwszym zarządcą zamku był Tammo de Stercza. Zamek stał się stałą siedzibą księcia za czasów panowania Henryka II Podiebrada i w tym też czasie został rozbudowany (1534 r.). Przebudowano pierwsze skrzydło wschodnie i dobudowano południowe – ta część zamku ostała się do dzisiejszych czasów. Z początku zamek pełnił funkcję pałacyku myśliwskiego, z czasem stał się budowlą obronną. W 1603 r. spłonęło wschodnie skrzydło zamku z wieżą. W pierwszej połowie XVII w. książę Henryk Waclaw Podiebrad odbudował i rozbudował zamek. Założono też ogrody od strony kościoła św. Katarzyny i ul. Młyńskiej (ostatnie lata XVII w.). W czasie pobytu wojsk napoleońskich (lata 1808 – 1813) zamek został zdewastowany. Obecnie jest budynkiem częściowo mieszkalnym. Przy ul. Konopnickiej znajduje się budynek dawnego więzienia. Z okazji Wielkiego Jubileuszu 2000-lecia Chrześcijaństwa i 1000-lecia powstania Diecezji Wrocławskiej, na skutek inicjatywy ks. dr Michała Machała, proboszcza parafii i Przewodniczącego Rady Parafialnej, parafianie fundują pomnik papieża Jana Pawła II autorstwa Stefana Kowalówki z Węgrzec pod Krakowem. Pomnik zostaje ustawiony przed kościołem św. Katarzyny i poświęcony przez kardynała Henryka Gulbinowicza. Szkoła. Pierwsza wiadomość o szkole książęcej pojawia się w 1413 r., jej rektorem jest Michael Heinco (rektor scolarum). Uczęszczało wówczas do szkoły 369 ewangelików i 4 katolików. Kronikarski zapis o szkole ewangelickiej pochodzi z 1548 r. Z 1575 r. pochodzi wiadomość o szkole książęcej ewangelickiej, której rektorem był Georg Moller, a w latach 1603 – 1622 Georg Gunter. Katolicka prywatna szkoła powstaje w 1831 r. Nauczyciele do tej szkoły przybywają z kościoła św. Macieja we Wrocławiu. Wcześniej katolicka szkoła znajdowała się w Solnikach Małych, gdzie uczyli uczniowie–katolicy z Bierutowa. Obecny budynek szkoły przy kościele św. Katarzyny to zapewne budowla powstała w 1856 r. W 1764 r. w szkole uczyło się 369 ewangelików i 4 katolików. 1 września 1945 r. rozpoczyna się nauka w szkole powszechnej w budynku po byłej niemieckiej szkole ewangelickiej przy kościele św. Katarzyny. W 1949 r. szkoła zostaje przeniesiona do

budynku po byłych koszarach przy ul. Kolejowej 7. Uczęszcza do niej 467 uczniów. Pierwszym kierownikiem szkoły był Edward Majkut. W mieście ulokowano Państwowy Dom Dziecka dla ok. 60 wychowanków. Wieloletnim kierownikiem był Florian Konturek. W 1957 r. zostanie dokonany podział na dwie szkoły: Szkołę Podstawową nr 1 przy ul. Kolejowej i nową szkołą nr 2 przy ul. Oleśnickiej. Dyrektorem tej szkoły zostaje Zofia Hakamer, dotychczasowa dyrektorka Przedszkola. Powstaje też Szkoła Podstawowa dla Pracujących, prowadzona przez Marię Skorkową. Organizowane są obozy harcerskie (pierwszy w Bolkowie) nad Balatonem, obozy wędrownie, a 4 harcerzy jedzie do Mongolii na międzynarodowy obóz zwany „Maltą”. W sumie zorganizowano ich 20. Przewinęło się przez nie ok. 1500 harcerzy. W 1967 r. ośrodek ZHP otrzymuje od społeczeństwa sztandar. 1966 r. zaznaczył się w Bierutowie obchodami Tysiąclecia Państwa Polskiego i 700-leciem nadania praw miejskich miastu Bierutów. Przy szkole powstaje świetlica z dożywianiem, a później wybudowano pawilon świetlicowy funkcjonujący do dziś. W 1978 r. Szkoła Podstawowa nr 2 po kapitalnym remoncie otrzymuje sztandar i imię K. K. Baczyńskiego. W 1973 r. rozpoczyna się wdrażanie reformy oświatowej. Powstaje Zbiorcza Szkoła Gminna i instytucja Gminnego Dyrektora Szkół. Powstaje Hufiec ZHP a pierwszym komendantem zostaje Romuald Majcherek. Mieści się w dawnym budynku szkoły ewangelickiej przy Placu Kościelnym. Założono też Technikum Rolnicze przez lekarza weterynarii, dr. Jerzego Szmurło, Barbara Teleszko (obecnie). W szkole prężnie działa Zespół Pieśni i Tańca „Bierutowianie” pod kierownictwem Kazimierza Olenieckiego- obecnie zespół prowadzi Magdalena Lisowska i Mieczysław Dubowiecki. W 1979 r. następuje połączenie szkół podstawowych w jedną całość. Nauka odbywa się w dwóch budynkach: przy ul. Oleśnickiej (klasy I – III), przy ul. Kolejowej (klasy IV – VIII). Po wybudowaniu nowej szkoły przy ul. Krasickiego szkołę przy ul. Oleśnickiej zlikwidowano, a budynek przeznaczono na mieszkania. W 1984 r. likwiduje się stanowisko Gminnego Dyrektora Szkół a powstaje instytucja Inspektoratu Oświaty i Wychowania. Pierwszym inspektorem zostaje mgr Józef Michalak, dotychczasowy dyrektor Domu Dziecka w Bierutowie. W budynku przy ul. Kolejowej powstało Gimnazjum. Przemysł i rolnictwo. W 1740 r. było w Bierutowie 55 tkaczy, 14 piekarzy, 14 rzeźników, 8 kuśnierzy, 20 obuwników, 7 krawców, 6 stolarzy, 6 bednarzy, razem w rzemiośle pracowało 150 osób, licząc tylko mistrzów. Miasto zbudowano w oparciu o prostokątny rynek z ratuszem w środku i 9 ulicami odchodzącymi w różnych kierunkach, otoczone fosą, do której wodę dostarczano z Widawy dwoma odnogami i otoczono murami. W 1935 r. w Bierutowie znajdowało się 169 rzemieślników, ogromna cukrownia, palarnia kawy, fabryka leków, 2 młyny, gorzelnia, cukiernie, piekarnie i kawiarnie. W 1945 r. wojska rosyjskie przed opuszczeniem miasta spaliły prawie cały rynek z ratuszem i wiele domów (przy ul. M. Konopnickiej, Wrocławskiej i Przyjaciół Żołnierza), fabrykę leków na ul. A. Mickiewicza i zdemontowały całą cukrownię. Pierwsze lata powojenne to rozbiórki spalonych domów i odgruzowanie, a także przyjazdy osadników i wysiedlanie Niemców. W latach 60. i 70. zabudowano południową część rynku i róg ul. A. Mickiewicza stwarzając tym samym problemy przyszłym administratorom w przeprowadzaniu rewitalizacji zabudowy centrum miasta. Na wschodniej części rynku wybudowano również nie nawiązujący do starej zabudowy budynek domu towarowego. Miastem administrowało kolegialne kierownictwo tzw. Prezydium Miejskiej Rady Narodowej z przewodniczącym na czele oraz członkowie rady (radni). Po reformie administracyjnej w 1973 r. powstała jedna miejsko-wiejska gmina. Duży wpływ na życie, nie tylko polityczne, miała instytucja I sekretarza PZPR. Pierwszym naczelnikiem miasta był Jan Szewczyk. Największymi problemami były brak pracy (mieszkańcy dojeżdżali do pracy w Oleśnicy i Wrocławiu) oraz brak mieszkań. Sytuację mieszkalną trochę poprawiło powstanie bloku w rynku, natomiast sytuacja miejsc pracy radykalnie zmieniła się po uruchomieniu w dawnej rzeźni miejskiej przy ul. Wrocławskiej filii Wrocławskiej Fabryki „Elwro”, w której produkowano komputery „Odra”. Bierutowskie „Elwro” zatrudniało ok. 300 osób. W Bierutowie, oprócz „Elwro”, funkcjonują także takie zakłady pracy jak: Wytwórnia Win, Zakłady Przetwórstwa Owoców i Warzyw, Mleczarnia, Spółdzielnia Inwalidów Niewidomych „Biersin” (prezes Maślanka) (spółdzielnia wybudowała szereg drewnianych domów

mieszkalnych przy ul. Słowackiego oraz biurowiec i hotel przy ul. Polnej. Ten ostatni służy do dziś jako hospicjum dla chorych na Alzheimera), „Maranta”, zakład naprawczy sprzętu z elektrowni, Zakład Przetwórstwa Tworzyw Sztucznych „Bieramot”. Kombinat Bierutów powstał w 1980 r. i istniał do 1995 r. obejmował 6 PGR-ów: Gorzesław, Nowoszyce, Posadowice, Stronia, Strzałkowa, Zbytowa. Dyrektorem kombinatu przez wiele lat był M. Matkowski. W latach 80. rozwinęło się na wielką skalę budownictwo mieszkaniowe i wielorodzinne realizowane przez Przedsiębiorstwo Robot Budowlanych Północ z Wrocławia (dwa bloki przy ul. Kolejowej i cztery bloki (nowe osiedle) przy ul. Zielonej). Rozwinęło się też budownictwo jednorodzinne, dla którego przygotowano uzbrojone tereny przy ul. Witosa, Wodnej, Słonecznej, Kilińskiego, Namysłowskiej, Wiśniowej, Nowej. Obecnie budownictwo jednorodzinne rozwija się w obrębie ul. Solnickiej i Wodnej. Rozbudowano centralę telefoniczną, wymieniono oświetlenie uliczne, wykonano nowe chodniki. Zbudowano część ul. Przyjaciół Żołnierza (architektura tym razem nawiązująca do renesansowego budownictwa). Nową nawierzchnię otrzymały ulice Wodna i Witosa. W 2010 r. prężnie działa Przedsiębiorstwo Obsługi Rolnictwa Osadkowski SA, firma „Ambroży” sp. z o.o., Przetwórnia Owoców i Warzyw „Anna”. Obecnie w mieście i gminie Bierutów zarejestrowanych jest 1766 podmiotów prowadzących działalność gospodarczą. Pozostałe informacje. Pierwszym burmistrzem po wyzwoleniu był Wawrzesiński, a następnie mgr Tadeusz Krupiński (więzień obozu w Oświęcimiu i Mathausen-Gusen II). To on przejął od Sowieców administrację miasta. Pierwszym burmistrzem po upadku komunizmu w 1990 r. został Bogdan Smolarczyk. Za burmistrzów Andrzeja Wojtkowiaka i Włodzimierza Kubiaka wybudowano oczyszczalnię ścieków. Dużym osiągnięciem A. Wojtkowiaka było oddanie do użytku w 1998 r. nowej szkoły podstawowej przy ul. Krasińskiego. Pierwszym burmistrzem Bierutowa wybranym w wyborach powszechnych w 2002 r. był Roman Kazimierski. Odnowił on bierutowski rynek i rozpoczął wiele nowych przedsięwzięć. Odmalowano wówczas wieżę ratusza, zainstalowano zegar i uruchomiono hejnał bierutowski autorstwa Jana Juncewicza. Roman Kazimierski zginął tragicznie w wypadku samochodowym razem ze swoją córką w 2004 r. Jego następcą, Grzegorz Michalak, dokonał remontu drogi na ul. Wodnej z funduszy unijnych i rozpoczął remont wieży zamkowej. W latach 2006 – 2010, za burmistrza Władysława Bogusława Kobialki, Bierutów otrzymał wiele nowych chodników, ścieżkę rowerową, skate park, dokonano renowacji dwóch parków (przy ul. Kolejowej – sponsor firma Osadkowski) i przy ul. 1 Maja. Do budynku przy ul. Kolejowej dobudowano segment gimnazjum a obok powstało boisko zwane „Orlikiem”. Wybudowano parking przy cmentarzu, rozbudowano kaplicę cmentarną, przeniesiono bibliotekę do nowej siedziby w budynku szkoły podstawowej. oddano do użytku Dom Ziemi Bierutowskiej z muzeum, do którego ekspozycję przekazał Andrzej Woźniak, oraz mieszkańcy Bierutowa i okolic. W tym okresie powstał również Uniwersytet III Wieku.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski, Zygmunt Fedyk, Zdzisław Nowakowski

Gorzesław

Położenie. Wieś położona jest na Równinie Oleśnickiej, 5 km na północ od Bierutowa. Powierzchnia wsi to fragment wysoczyzny morenowej, silnie przeobrażonej, rzeźba terenu nisko-falista. Najwyższy punkt – 194 m n.p.m., najniższy – 153,5 m n.p.m. Stanowiska archeologiczne. Osady: z epoki brązu, okresu halstackiego, późnego średniowiecza, ślady osadnictwa z neolitu. Skarb – grosze praskie z XIV-XV w., skarb monet z XVII w. J. Sinapius podał, że w 1230r. właścicielem Korschlitz był p. Bernard Sarnoffski, który sprzedał swą ślubną małżonkę, swemu poddanemu Scholcabowi, którą tenże bez przeszkód używać może. Pierwsza wzmianka i nazwy. W dokumentach występują nazwy: 1266 r. – Corschlitz, 1290 r. – Corslicz, 1357 i 1376 r. – Korslicz. Gorzesław jest nazwą patronimiczną, pierwotnie brzmiała Gorzesławicy (Gorzesławice), synowie Gorzesława. Nazwa niemiecka, Korschlitz, zapisana została w dokumencie lokacyjnym, przez skrybę Ottona, w 1266 r. Prawo niemieckie wieś otrzymała przed 1266 r. Herb: śląski orzeł na chorągwi (sztan-

darze). Aleksander Stasiak w latach 60. XX w. pod domem odkopał grób z okresu halsztackiego. Własność. Początkowo wieś należała do książąt oleśnickich, następnie: a 1266 r. – Wilhelm z Dzierżoniowa, przejściowo w rękach szlachty, Bernard i inni Sarnowscy, 1301 r. – Friczsch de Lobin, 1414 r. – Mathis Wolf. W 1449 r. za 200 marek Stefan Niklas i Konrad Wolf kupili sąd wyższy razem z folwarkiem od biskupa Konrada. W latach 1574 – 1604 znajdował się w zastawie u Schindela. Właścicielami w latach 1664 – 1676 byli Balzer Christopf von Frankenberg i Friedrich Sigmund von Pfnzig. Sołectwo dziedziczne, pierwszy znany sołtys – Mikołaj (1357 r.), ostatni – Arthur Züchner (1937 r.). Kościół. Pierwsza wzmianka pisana o kościele – 1376 r. Parafia podlegała archiprezbiterowi w Namysłowie. W 1845r. znajdowała się tu kamienna chrzcielnica z datą 1214 r. i można przypuszczać, że jest to data ufundowania małego drewnianego kościoła. W 1416 r. występuje proboszcz Stefan Wolf. Przed reformacją w kościele znajdował się obraz Matki Boskiej Łaskami Słyszczącej. Do obrazu ciągnęły pielgrzymki z odległych stron. Mieszkańcy Gorzesławia przed 1551 r. przyłączyli się do reformacji, a pierwszym pastorem był Paulus Schultz. Prawdopodobnie był ostatnim proboszczem katolickim. Od 1631 do 1675 r. Gorzesław, Stronia i Zbytowa obsługiwane były przez jednego pastora. Kościół wzniesiono w XIII – XIV w. na wzór kościoła w Bierutowie, jednak o wiele mniejszy. W czasach reformacji katolicy należeli do parafii w Solnikach Wielkich. W 30 marca 1821 r. spłonęła plebania. Nową oddano do użytku w 1823 r., stoi do dziś. Do parafii w 1845 r. należało 25 ha gruntów. Od 1945 r., kościół pw. Matki Boskiej z Góry Karmelu jest filią parafii w Wabienicach. Szkoła. Szkoła istniała przed wojną trzydziestoletnią, jednak w czasie jej trwania działalność szkoły zanikła. Wznowienie pracy nastąpiło w 1662 r., liczyła wtedy 33 dzieci (tylko dzieci ewangelickie). Pisarz kościelny był jednocześnie nauczycielem. W 1848 r. do szkoły uczęszczało około 100 dzieci (razem ze Strzałkową). E. Melde sprawował urząd nauczyciela i organisty. Na przełomie XVIII i XIX w. za naukę sylabizowania i czytania tygodniowo rodzice płacili 9 halerzy, a dodatkowo za naukę czytania i rachowania 1 srebrny grosz. Każdego dnia dziecko przynosiło po polanie drewna na ogrzanie izby szkolnej, będącej jednocześnie mieszkaniem nauczyciela. 30 marca 1821 r. spłonęła szkoła. Nowy budynek szkolny, z mieszkaniem dla nauczyciela, oddano do użytku w 1823 r. (obecnie mieszkanie dla nauczyciela). W 1905 r. wybudowano drugi budynek szkolny z dwoma izbami. W 1975 r. oddano do użytku nową szkołę z pięcioma izbami lekcyjnymi i dom dla dwóch rodzin nauczycielskich. Szkołę i mieszkania zbudowano na skutek podjęcia czynu społecznego przez mieszkańców Gorzesławia i Strzałkowa. W 1969 r. pierwszy rocznik ukończył VIII klasę. Obecnie dzieci dowożone są do Szkoły Podstawowej w Wabeienicach oraz do gimnazjum w Bierutowie. W II połowie XVII i w XVIII w. Gorzesław słynął z ogrodnictwa i ogrodników. Najsynniejszy z nich, Georg Herbsten, wydał w 1692 r. w Oleśnicy książkę pt. „Spatziengang oder nützlicher Garten Diskurs”. Składała się ona z 5 części: 1. Obst=Garten.-sady, 2. Kuchen=G.o. warzywne, 3. Wein=G.-winnice, 4. Blumen=G.- ogrody kwiatowe, 5. Medicin=G.-zioła lecznicze. Po zwycięstwie J. Sobieskiego pod Wiedniem wyprodukowane przez winiarzy wino nazwano Sobieski I, II. III. Zakłady usługowe i rzemieślnicze. Wioska leżała w zasięgu 1 mili od Bierutowa więc, zgodnie z prawem jednej mili, nie mogła mieć zakładów rzemieślniczych ani zajazdów. Z czasem prawo to przestało obowiązywać i mogły powstawać zakłady usługowe i rzemieślnicze. W 1691 r. spłonął wiatrak, jednak wkrótce postawiono nowy. Zakłady usługowe i rzemieślnicze: 1837 r. – jeden kowal i jedna karczma, 1845 r. – 1 wiatrak, 1 olejarnia, 1 cegielnia (przy granicy z Wabienicami, z 1 wypieku otrzymywano 27 515 szt. cegieł wszystkich asortymentów), 1 restauracja, 1 kowal, 2 krawców, 1 sklep, 1871 r. – sklep, (cegielnia i gorzelnia parowa należały do majątku), 1885 r. – browar, fabryka krochmalu i cegielnia należały do majątku, 1908 r. – gorzelnia, fabryka krochmalu i cegielnia, 2010 r. – 2 warsztaty naprawy samochodów. Ludność. W XIII i XIV w. mieszkali tu rataje. Liczba ludności: 1779 r. – 295 osób (parafia ze Strzałkową), 1785 r. – 267 osób (w tym: 17 kmieci, 16 zagrodników, 9 chałupników), 1837 r. – 414 osób (w tym: 16 kmieci, 15 zagrodników), 1845 r. – 432 osób (w tym: 10 katolików), 1867 r. – 452 osób, 1871 r. – 530 osób, 1895 r. – 561 osób, 1905 r. – 539 osób, 1933 r. – 479 osób, 1939 r. – 439 osób, 1946 r. – 195 osób

(w tym: Polaków i 165 Niemców), 1948 r. – 318 osób, 2009 r. – 420 osób. Hodowla. 1753 r. – 10 koni, 1845 r. – 1400 owiec (od XIII w. okręg Weichbild Bierutowa słynął z hodowli owiec), 1900 r. – 112 koni, 599 bydła, 179 owiec, 479 świń, 30 kóz, 92 gęsi, 39 kaczek, 782 kury, 77 uli, 1946 r. – 23 konie, 33 sztuki bydła, 9 owiec, 12 kóz, 34 świnie, 1968 r. – 272 sztuk bydła, 74 konie, 325 świnie, 182 owce. Drzewa owocowe. 1900 r. – 537 jabłoni, 381 grusz, 715 śliw, 744 wiśni i czereśni (ogółem 2377 drzew), 1961 r. – 195 jabłoni, 90 grusz, 248 śliw, 36 wiśni, 35 czereśni. Areal. Ogólna powierzchnia gruntów wynosiła: w 1845 r. – 51 łąnów, w 1900 r. – ogółem 998,4 ha (folwark – 569 ha, wieś – 429,4 ha), w 1967/8 r. – ogółem 1120 ha (PGR – 721,01 ha, wieś – 398,19 ha). W 2010 r. znajdowały się tu 4 gospodarstwa. Do 1884 r. Gorzesław stanowił Fideikomiss będący własnością książąt oleśnickich, następnie stał się własnością królów saskich. Gorzesław dzielił się na górny i dolny. Po 1945 r. wieś stała się własnością mieszkańców, a folwark własnością państwa, jako PGR. W 1753 r. w Gorzesławiu były 2 folwarki, jeden z nich, Hinterfurwerk (Zafołwarcze), znajdował się w połowie drogi do Stronii, drugi jak obecnie. W 1937 r. jeden duży i trzy małe folwarki. Przekazy od dawnych mieszkańców. Przed reformacją grzesznikom nie wolno było uczestniczyć w nabożeństwie, przebywali poza murami kościelnymi i palcami żłobili w murze za ołtarzem otwory do wyznaczonej głębokości. Zabytki. Kościół pochodzi z XIII/XIV w. Mauzoleum Paczeński und Tenczyn z połowy XIX w. Plebania, 2 stare budynki szkolne. W latach 70. XX w. po stronie wschodniej cmentarza znajdował się pomnik ku czci poległych mieszkańców w latach I wojny światowej. Od 2010 r. mieszkańcy korzystają z wodociągu założonego na koszt gminy. Pod koniec lat 60. XX w. przez Gorzesław zaczęły jeździć autobusy. Sołtys – Arkadiusz Śliwiński.

Opracowanie: Zdzisław Nowakowski

Jemielna

Położona na Równinie Oleśnickiej w jej centralnej części, w górnym biegu potoku Smolna, 10,5 km na północ od Bierutowa. Na wysokości 192.5 m n.p.m., najwyższy punkt znajduje się przy drodze do Wabienic (202.5 m n.p.m.). Powierzchnia utworzona została podczas zlodowacenia środkowo-polskiego w formie moreny dennej w następstwie procesów geomorfologicznych i oddziaływania wód płynących, silnie przemodelowana. Rzeźba terenu nisko-falista. Stanowiska archeologiczne. Grodzisko z późnego średniowiecza, ślady osadnictwa z pradziejów, z późnego średniowiecza i okresu nowożytnego. Nazwa niemiecka Gimmel pojawia się w dokumencie lokacyjnym Bierutowa. Jest nazwą toponimiczną. Słownik staropolski i słownik gwarowy notują formy: jemieli, jemieli, jemieli, związane z jemiolą. Od tej jemioli (lasku jemielnego) wzięła się nazwa wsi w wyniku substytucji g-j. W 1268 r. zanotowano też nazwę wsi Gemelna. W słowniku staropolskim jest też jemielina – wrzos, ale nie wrzos był podstawą utworzenia nazwy wsi. Osadzona na prawie niemieckim, krótko przed lub po 1266 r. Herb: trzy kłosa zboża na gruncie. Właściciele. Pierwszym właścicielem był wójt dziedziczny Bierutowa, Wilhelm Reichenbach (1266 r.). W 1435 r. – Jakusch von Czartowiz, w 1466 r. – Mikołaj Dyhrn (z Konradem Borschnitzem z Bukowia) był strażnikiem książęcym, pilnującym opłat celnych wnoszonych przez kupców. W 1466 r. wymienieni napadli w Bralinie na kupców wrocławskich jadących do Krakowa, zabierając im część towarów. Kupcy ścigali rycerzy aż do Jemielnej, nie mogli jednak zdobyć zameczku otoczonego ze wszystkich stron wodą, schwytali jedynie dwu pachołków. W 1595 r. – Kaspar von Köckriz, następnie w posiadaniu rodu Dyhrnów, w 1871 r. – von Ohlen, w 1885 r. – Wilhelm Lübbert, w 1908 r. – Gustaw Geisler, w 1908 r. – Carl Trettau, następnie Waldemar Trettau. Kościół. Poświadczenie o istnieniu kościoła i parafii pochodzi z 1399 r. Na protestantyzm mieszkańcy przeszli w drugiej połowie XVI wieku (podawane są daty 1533 r. lub 1536 r., co nie jest takie pewne) na pewno przed 1595 r. W kościele parafialnym w Poniatowicach nabożeństwa w języku polskim odprawiano do połowy XIX wieku. W Jemielnej (filia Poniatowic) nabożeństwa odbywały się co trzecią niedzielę. Na początku XVIII w., podczas budowy murowanego kościoła w Jemielnej, mieszkańcy obu wiosek pokłócili się. Efek-

tem tego Jemielna połączyła się ze Stronią w 1722 r. W czasie przynależności Jemielnej do parafii w Poniatowicach, w Jemielnej odprawiano każdorazowo nabożeństwa w języku polskim i niemieckim. Pastorem w czasie połączenia ze Stronią był M. Georg Thorand (ur. w 1676 r. zm. w 1758 r.). Odtąd nabożeństwa odbywały się co drugą niedzielę. Do kościoła należeli mieszkańcy folwarków Gutkowa i Obrotu, należący do właścicieli Jemielnej. Stronia i Jemielna utrzymywały wspólnego pastora. Ziemi kościelnej w Jemielnej nie było. W czasie reformacji dobra kościelne zostały włączone do majątku szlacheckiego. Folwark i kmiecie płacili dziesięciny w owsie i życie dla pastora. Obecnie kościół p.w. Matki Boskiej Różańcowej jest filią parafii w Wabienicach. Szkoła. Wizytacja kościołów w 1727 r. ujawniła istnienie szkoły. Chodziło wówczas do niej 44 dzieci. Na przełomie 1720/21 r. zmarł organista, a zarazem nauczyciel, Jan Jerzy Merech. Jego miejsce zajął Christian Merech, brat zmarłego. Schulhalterzy w charakterze wynagrodzenia wszędzie otrzymywali żyto od wioski albo dworu, lub od obu. Od 1764 r. władze podwyższyły przydziały żyta. Wynagrodzenie stanowiły też: jęczmień, pszenica, groch, proso, piwo, siano, słoma, zboże w snopkach, len, zioła i buraki pastewne, a nawet chleb dostarczany kolejno przez rodziców. W 1848 r. nauczycielem i organistą był Gottlieb Scholz. W latach powojennych istniała szkoła ośmioklasowa. W 1971 r. szkoła uległa likwidacji ze względu na niewielką liczbę dzieci. Znalazło się dla nich miejsce w szkole w Wabienicach. Zakłady rzemieślnicze. W 1785 r. – 1 młyn wodny i wiatrak, 1837 r. – wiatrak, 2 karczmy, 1 kowal, browar i gorzelnia, 1845 r. – browar, gorzelnia, 3 karczmy, 9 warsztatów tkackich, 14 rzemieślniczych, 3 handlarzy, 1871 r. – gorzelnia, 1908 r. – gorzelnia, młyn parowy. 1937 r. – gorzelnia, fabryka płatków, pług parowy, 2 traktory parowe. Areal. W 1845 r. – 70 łanów, 1937 r. – 865 ha, 1970 r. – 689 ha. Gospodarstw rolnych: powyżej 100ha -1 powyżej 20-4, 1-20- 20. Hodowla. 1900 r. – 93 konie, 406 sztuk bydła, 267 świń, 39 kóz, 93 gęsi, 31 kaczek, 833 kury, 72 ule, 1946 r. – 33 sztuki bydła, 19 jałówek, 1 wół, 17 koni, 12 owiec, 14 kóz, 17 świń, 1968 r. – 285 sztuk bydła, 77 koni, 312 sztuk trzody chlewnej, 143 owce, 1981 r. – 280 sztuk bydła, 250 sztuk trzody chlewnej. Drzewostan. W 1900 r. – 422 jabłonie, 450 grusz, 5 614 śliw, 740 wiśni i czereśni, 1961 r. – 51 jabłoni, 26 grusz, 29 śliw, 30 wiśni, 9 czereśni. Ludność. Liczba ludności: w 1785 r. – 292 osób (w tym: kmieci – 9, zagrodników – 32, chałupników – 5), 1837 r. – 461 osób (w tym: kmieci – 9, zagrodników – 43), 1845 r. – 474 osób, 1871 r. – 546 osób, 1905 r. – 434 osób, 1933 r. – 505 osób, 1939 r. – 475 osób, 1946 r. – 205 Polaków i 74 Niemców, 1948 r. – 443 osób, 2009 r. – 277 osób (w tym: 60 osób w Domu Opieki Społecznej). W 1785 r. były tu 2 folwarki. Cierpiały one zawsze na brak siły roboczej. Po trzecim rozbiore Polski król pruski wydał edykt pozwalający ludziom z Polski (z zaboru pruskiego) pracować w folwarkach u Niemców. Każdemu chcącemu skorzystać z tej oferty wydawano paszport. Przychodzili tu ludzie z nadgranicznych powiatów: wieluńskiego, sieradzkiego i innych, i pracowali od wczesnej wiosny do późnej jesieni. Nazywano ich skowronkami, gdyż przychodzili razem z przylotem skowronków a odchodzili jesienią równo z ich odlotem. Zarobione pieniądze przeznaczali na utrzymanie rodziny w okresie zimowym. Taki zwyczaj trwał do 1939 r. Zabytki. Kościół pochodzi z 1720 r., zespół pałacowy z XIX/XX w., dom mieszkalny z k. XIX w., budynek szkolny z XX w. W 1999 r. mieszkańcy przy wsparciu gminy założyli wodociąg. Głównym źródłem utrzymania ludzi w Jemielnej była i jest praca na roli, uprawa ziemi i hodowla, w bardzo małym zakresie praca w rzemiośle i usługach. Po wprowadzeniu komunikacji autobusowej coraz więcej osób szukało zatrudnienia w przemyśle. Wcześniej dojeżdżano pociągiem ze stacji Jemielna. Sołtys – Włodzimierz Danielak.

Opracowanie: Zdzisław Nowakowski

Karwiniec

Położenie. Wieś w gminie Bierutów, przydrożna, wzdłuż dróg Bierutów – Przeczów i Bierutów – Posadowice, rozpoczynająca się tuż za rogatkami Bierutowa od strony Widawy, 149 m n.p.m. Nazwa wsi ustalona została po wojnie przez Komisję Językoznawczą URM (prof. Rospond) i nie

ma uzasadnienia w stosunku do nazw historycznych. W akcie lokacyjnym z 1266 r. wymieniona była jako Albertii Willa, jak się później okazało, była to część obecnej wsi (wieś Alberta). Później pojawiają się inne nazwy: Albersdorf czy Taschenberg. W 1743 Langenhoff, od 1785 r. do 1945 r. wieś nosiła nazwę Langenhof (co znaczyło długi dwór). W dokumencie z 1339 r. pojawia się jeszcze nazwa Algenau (błonie, niwa należące do niejakiego Algena). Właścicielami folwarku byli: Matthaeus Apelles von Loewenstein, von Nueffe, Grafini von Besler, Eugen graf von Bethusy, Olga Schulten, Ott Schmidt. Stanowiska archeologiczne. We wsi zarejestrowano kilka stanowisk archeologicznych, w których stwierdzono ślady osadnictwa z epoki brązu i neolitu oraz kultury unietycznej. Liczba ludności: 1785 r.- 213, 1845 r. – 444 osób (w tym 48 katolików, 9 Żydów, pozostali to protestanci), 1933 r.- 568, 1939 r.- 553, 1970 r. – 543 osób, 1990 r.- 460, 2000 r. – 404 osób, 2010 r. – 430 osób. Obecnie rozwinęło się budownictwo jednorodzinne sięgające lasów posadowicko-przeczowskich. Szkoła. Od 1819 r. we wsi znajdowała się szkoła ewangelicka. Po 1945 r. szkoła funkcjonowała jako filia, z klasami od I do III. Od 1957 r. była filią Szkoły Podstawowej nr 2 w Bierutowie. Zakłady rzemieślnicze, usługowe i rolnictwo. W 1785 r. było 4 kmieci, 10 zagrodników, 3 chałupników. We wsi znajdował się folwark z dworem. W 1845 r. we wsi funkcjonował wiatrak, 2 młyny olejowe, gorzelnia, mleczarnia parowa, fabryka krochmalu oraz cegielnia. Kroniki odnotowują 9 rzemieślników różnych branż i 5 handlarzy. W 1939 r. właścicielem folwarku był Otto Schmidt który posiadał 441 ha. Było również 25 rolników. We wsi znajdowała się fabryka cementu, gorzelnia z suszarnią, sklep, 2 gospody, kowal i kołodziej. Po II wojnie światowej w części folwarku znajdował się OTL (Okręgowy Transport Leśny). Obecnie te budynki należą do Przetwórni Owoców i Warzyw Anna (właścicielka: Maria Bryłka). W 1990 r. było 76 zagród, 25 gospodarstw powyżej 5 ha. Budynki, zabytki i drzewostan. W centrum znajdują się pozostałości po dość dużym folwarku. Pozostały: brama folwarczna, oficyna i poważnie zniszczone budynki gospodarcze. Przed folwarkiem, od strony drogi, znajdują się 2 ha parku dworskiego, które w latach 90. zostały uporządkowane i ogrodzone drewnianym parkanem. W parku występuje ciekawy drzewostan: brzoza brodawkowa, buk pospolity i czerwonolistny, cis, dąb szypułkowy, jesion wyniosły amerykański i pensylwański, kasztanowce, sosny pospolite i robinie. W środku wsi usytuowany jest pomnik upamiętniający 700-lecie powstania Bierutowa (1266 r. – 1966 r.) i powrotu na te ziemie Polaków w 1945 r. Za krzyżem, na podmurówce z kamienia, ustawiono głaz z godłem państwa polskiego, ryngrafem Matki Boskiej Ostrobramskiej (na pamiątkę przybyłych tu wilniaków) i trzema tablicami z datami: 1266 r., 1945 r., 1966 r. We wsi zachowało się też kilka domów i stodoł szachulcowych. W domu pod nr 52, znajduje się leśniczówka (leśniczowie: Lisek, Litwinowicz – żołnierz spod Monte Casino), obecnie Filipek. Za wsią leżą trzy duże głazy narzutowe o obwodach 320 cm, 460 cm i 360 cm. W stronę północną od wsi ciągną się lasy do Przeczowa, Radziszyna i Posadowic. Są to lasy sosnowo – świerkowe i mieszane. Przy drodze do Przeczowa znajduje się parking leśny i rośnie dąb szypułkowy (ok. 200-letni) o obwodzie 430 cm i wysokości 32 m. Przy drodze leśnej z Karwińca do Radziszyna znajduje się pomnik (kamień) poświęcony leśniczemu zabitemu przez jelenia podczas polowania. Sołtysem Karwińca jest Zbigniew Wysocki.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski, Zygmunt Fedyk, Zdzisław Nowakowski

Kijowice

Położenie. Wieś w gminie Bierutów. Oddalona ok. 2 km od miasta Bierutowa, rozproszona, położona na południowym brzegu Widawy, w okolicy tej rzeki i na jej południowej skarpie, 150 m n.p.m. Pierwsza wzmianka. Z 1300 r. o osadzie pod nazwą Kyowitz, 1743 r. Vogelgesang, 1785-1945 Vogelgesang. Nazwa. Od XVII w. do 1945 r. występuje pod nazwą Vogelgesang (śpiew ptaków). Krótco po 1945 r. posługiwano się nazwą Ptaszków lub Ptaszkowo, by wrócić do pierwotnej nazwy patronimicznej Kijowice, pochodzącej zapewne od imienia właściciela osady Kija. Stanowiska archeologiczne odkryły pozostałości dymarek, w których wytapiano żelazo z rudy darniowej, odkryto

też części naczyń, a w pobliskim lesie dwa kopce, które zapewne były cmentarzyskami kurhanowymi. Właściciele. Od 1574 r. własność księcia Henryka III, później Karola II, a następnie rodu von Schindel. W latach 1785-1884 Kijowice dzieliły się na własność książąt brunszwicko-oleśnickich i na własność należąca do urzędu kameralnego miasta Bierutowa, 1884-1945 własność następcy tronu- Kronprinza który posiadał 243 ha. Liczba mieszkańców: 1785 r.- 81, 1845 r.- 115, 1933 r.- 128, 1939 r.- 111, 1970 r. – 214 osób, 1990 r.- 149, 2000 r. – 150 osób, 2010 r. 170 osób. Rolnictwo, rzemiosło i przemysł. W 1785 r. we wsi był folwark, 16 zagrodników, w 1845 r. był folwark, 23 domy, młyn wodny, piekarnia i szewc. W 1939 r. był folwark z 243 ha, 20 rolników, 1 ogrodnik. W 1990 r. było 27 zagród, 10 gospodarstw ponad 5 ha i 7 do 5 ha. W 2010 r. jest 36 domów, 5 rolników do 100 ha. Szkoła. Przed 1902 r. dzieci z Kijowic chodziły do szkoły w Kruszvicach. W 1902 r. wybudowano budynek szkolny z jedną izbą do nauki i z mieszkaniem dla nauczyciela. Ostatnim niemiecki nauczycielem był Alfred Schwefel. Budynki i zabytki. Pośrodku wsi znajduje się kapliczka słupowa z figurką Matki Bożej Różańcowej z okresu przedwojennego – murowana, zamknięta łukiem odcinkowo, zwieńczona krzyżem i otoczona metalowym ogrodzeniem. Zachował się budynek szkoły z 1902 r. (nr 18), obecnie używany jako budynek mieszkalny, oraz kilka stodoł szachulcowych. Od strony północnej znajduje się Kirkut (cmentarz żydowski z końca XIX w.), w latach 90. wpisany do rejestru zabytków, z dobrze zachowanym murem ceglany, ozdobnymi słupami i zaledwie dwa fragmenty macew, oraz dom przedpogrzebowy z 1865 r. (dziś mieszkalny). Od strony Bierutowa zachowała się polna aleja wysadzona lipami i kasztanowcami (ok. 100-letnie) prowadząca do restauracji zwanej Harmonie, gdzie urządzano eleganckie przyjęcia i koncerty. Pałacyk otoczony jest parkiem (wpisanym do rejestru zabytków razem z budynkiem) z drzewostanem o wymiarach pomnikowych (grab, lipy, świerki, olchy, dęby, kasztanowce, buki, klony, robinie, głogi), dziś zrujnowany przez niedokończony remont i brak nadzoru konserwatorskiego. W lesie na skrzyżowaniu duktu leśnego ok. 1 km od wsi, w kierunku północno-zachodnim, znajduje się największy na Dolnym Śląsku średniowieczny krzyż pokutny – granitowy, o wysokości 241 cm i rozpiętości ramion 109 cm, z wrytym krucyfiksem i klęczącą u jego stóp postacią, narzędziami zbrodni oraz datą: 1357 r. Napisy na krzyżu są w większości niewidoczne, z wyjątkiem niektórych wyrazów z modlitwy Ojcze Nasz i tytułarnym JNRJ. Sołtysiem Kijowic jest Małgorzata Bączek.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski, Zygmunt Fedyk, Zdzisław Nowakowski

Kruszwice

Położenie. Wieś ulicówka, położona na południowym brzegu Widawy, 3 km na południowy zachód od Bierutowa, 142 m n.p.m. Centrum wsi stanowi skrzyżowanie ulicy głównej z Kijowic z drogą Karwiniec – Paczków. Zabudowa to najczęściej niewielkie, luźno rozplanowane obejścia lub czworoboczne podwórza, po obu stronach drogi. Na południe od drogi do Paczkowa znajduje się zdewastowany cmentarz leśny. Po I wojnie światowej postawiono tam pomnik poległych. Ostatnie pochówki Niemców w latach 1945 – 46. Na skrzyżowaniu dróg kapliczka z 1945 r. z figurką Matki Boskiej Różańcowej, pod nią napis „Pamiętka powrotu Narodu Polskiego na prastare Ziemię Piastowskie. Czerwiec 1945 r.” Wzdłuż szosy Karwiniec – Paczków aleje lipowe, dalej rozrzucone brzozy brodawkowe. Nad Widawą po obu stronach rośnie rudbekia naga. Do Bierutowa prowadzi ścieżka spacerowa z kładką przez Widawę. Stanowisko archeologiczne. Znaleźiska z epoki brązu związane z kulturą łużycką (ozdoby z brązu). Ślady kultury lateńskiej. Znaleźiska z późnego średniowiecza związane z osadnictwem Słowian. Nazwa miejscowości sztuczna, utworzona po II wojnie światowej przez Polską Komisję Rządową od słowa Krusza (tj. grusza). Od 1266 r. nazywana Conradi Villa, Kunersdorff, Cuntzendorff. Niemiecka nazwa Kunzendorf znaczy wieś Kunza czyli Konrada. Właściciele wioski i dóbr, rolnictwo, rzemiosło i usługi. W 1266 r. wymieniona w dokumencie lokacyjnym Bierutowa wśród 20 miejscowości należących do wójta Wilhelma von Reichenbach jako Cuntzendorff. W 1574 r. Kruszwice nabył Heinrich von Schindel od Karola II

i Henryka III Podiebradów, którzy zostali zmuszeni do sprzedaży tych ziem za długi Karola Krzysztofa pozostawione po rządach w Oleśnicy. Przekształcił on wieś w tzw. fideikomis – niepodzielny majątek zarządzany w imieniu właściciela przez powiernika, którym w tym przypadku miał zostać najstarszy z męskich potomków. Od 1604 r. na mocy porozumienia zatwierdzonego przez cesarza Rudolfa II, Kruszvice, wraz z Wabienicami i Pszeniczną, jako fideikomis należą nadal do rodziny von Schindel, a już w 1605 r. wieś dzieli się na dwie części: pierwsza, książęca, składa się z 8 kmieci, 20 zagrodników, 3 chałupników i liczy 125 mieszkańców, druga, to majątek von Schindel, z 4 kmieciami i 2 zagrodnikami, liczy 42 mieszkańców. Znaczącymi właścicielami w rodzinie Schindel byli: Jonas, zmarły w 1603 r., Fridrich Rudolf wymieniony w 1776 r., a w 1779 r. Konrad (vice-admirał w służbie duńskiej). W 1785 r. Kruszvice należały do dóbr książąt wirtenberskich i utworzonego w 1741 r. przez władze pruskie pow. oleśnickiego (Kreis Oels). We wsi było 8 kmieci, 10 zagrodników i 3 chałupników. W 1845 r. miejscowość podzielona jest między dwóch właścicieli: część książęca należy do książąt brunszwicko – oleśnickich. Znajduje się w niej 30 domów, folwark i budynki gospodarcze. Właścicielem części drugiej był Karol Beniamin Sucker. Znajdował się tam pałac z folwarkiem i hodowlą 450 merynosów, karczma oraz 11 domów. W 1886 r. dobra lenne kronpriza Fryderyka Wilhelma Hohenzollerna obejmowały 156 ha pól, 25 ha łąk, 49 ha lasów; hodowla to 17 koni, 56 sztuk bydła, w tym 26 krów, 350 owiec. Dzierżawcą był Gottlieb Krusch. W 1939 r. wieś należała do posiadłości koronnych i do Otto Schmidta z Karwinca. We wsi było 19 gospodarstw rolnych, 2 cieśli i szewców, po 1 kowalu, ślusarzu, stolarzu i krawcu oraz 2 gospody. Parafia. Wioska należała do parafii bierutowskiej. Po reformacji ludność w większości przeszła na luteranizm, a mała grupa katolików modliła się w Bierutowie. Szkoła. Pierwsza szkoła powstała w latach 1742 – 63. W 1904 r. powstaje nowa szkoła z jedną klasą i mieszkaniem dla nauczyciela. Uczyły się w niej też dzieci z Kijowic. Ostatnim nauczycielem niemieckim był Friz Liebig. Po II wojnie otwarto szkołę polską jako filię szkoły w Paczkowie. Zamknięta w 1972 r. Liczba ludności: 1605 r. – 167 mieszkańców, 1785 r. – 125 mieszkańców, 1845 r. – 184 mieszkańców, 1871 r. – 151 mieszkańców, 1939 r. – 163 mieszkańców, 1970 r. – 236 mieszkańców, 2000 r. – 171 mieszkańców, 2010 r. – 189 mieszkańców. Ostatnim niemieckim sołtysem był Erik Bonsch. W 1945 r. mieszkańcy próbowali uciec przed zbliżającą się Armią Czerwoną, ale ok. 2/3 musiało z Miłocic wrócić do swej wioski, po czym, różnie traktowani przez nowe władze i osadników, zostali zmuszeni do wyjazdu do jesieni 1946 r. Po 1945 r. Kruszvice jako gromada (do 1973r.) należała do gminy Miłocice, a od 1975 r. należy do gminy Bierutów. Pierwsi polscy mieszkańcy przybyli z ziemi wołyńskiej, w większości z pow. łuckiego oraz z Polski centralnej. Pierwszym sołtysem był Stanisław Terka, po nim Jan Ślusarek i Stanisław Wachowski. Obecnie funkcję tę pełni Zofia Kozak.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski, Andrzej Woźniak

Neuvorwerk

Położenie. Położony nad potokiem Smolna, zabudowania najbardziej wysunięte na południe od Wabienic w odległości 1 km, przy drodze do Bierutowa. Należał do właścicieli Stroni, Parafia w Stroni. Dzieci uczęszczały do szkoły w Stroni. Areał: 205 ha. W 1837 r. były tu: 1 pański dom, 1 folwark, 4 inne domy, 72 mieszkańców, właściciel – Adler. Nazwa. Brak nazwy polskiej. Nazwa niemiecka Neuvorwerk nie została zastąpiona nazwą polską. Pierwszy raz można go zobaczyć na mapie Wredego z 1753 r. Właściciele. Folwark należał do właścicieli Stroni. W II połowie XIX w. stał się własnością rodów z Wabienic Dolnych, najpierw rodu Kardoff, następnie Rohjanów.

Opracowanie: Zdzisław Nowakowski

Paczków

Położenie. Miejscowość położona 4 km na południowy zachód od Bierutowa, nad rzeką Widawą, 142 m n.p.m. Stanowiska archeologiczne. W 1972 r., podczas prac archeologicznych, znaleziono

osadę oraz przedmioty z epoki brązu (okres halsztacki), kultura łużycka. Pierwsza wzmianka o Paczkowie pochodzi z 1743 r., następna z 1785 r. Nazwa Paczków wywodzi się od patrona i założyciela miejscowości Paczka lub zdrobniale Pakosława. Nazwy: 1743 r. – Patschkey, 1785 r. – Patschkey, Patschkei, 1830 – 1935 r. Patschkey, 1936 – 1945 r. Weidenfließ, 1945 – 1948 r. Poczekaj, od 1949 r. do dziś Paczków. Właścicielem ziem w Paczkowie byli w latach 1785 – 1918 książęta brunszwicko-oleśnicy, od 1918 r. do 1945 r. ziemie te należały do książęcego następcy tronu pruskiego czyli Kronprinza. Od 1857 r. właścicielem 2 majątku w Paczkowie zostaje rodzina Willmannów. W 1937 r. właścicielem był Horst Willmann. Parafia. Przed 1945 r. katolicy i protestanci z Paczkowa należeli do parafii w Bierutowie. W latach 1984 – 1986 wybudowano w Paczkowie kościół p.w. św. Aniołów Stróżów (kaplicę mszalną) na planie krzyża, dach trójspadowy jest kryty blachą. Obecnie kaplica mszalna w Paczkowie jest filią parafii Bierutów. Przed kościołem jest kapliczka z 1984 r. – pamiątka powrotu ludności polskiej na ziemię zachodnie. We wsi znajdowały się kamienie poświęcone poległym w latach 1866 – 1918. Szkoła w Paczkowie została założona w 1824 r., składała się z jednej izby i mieszkania dla nauczyciela. W 1907 r. wybudowano w Paczkowie nową szkołę. Ostatnim niemieckim nauczycielem w 1945 r. był Walter Strauß. We wrześniu 1945 r. zaczyna funkcjonować polska szkoła 4 – klasowa. Pierwszym kierownikiem szkoły był Marian Skulski, a następnym Rokita. Szkoła w latach 50. miała 7 klas, później 8, następnie 6 i na koniec były tylko 3 klasy. Szkoła Podstawowa w Paczkowie została zlikwidowana w 1998 r. Ostatnią kierowniczką szkoły była Wiesława Miara. Obecnie w budynku po szkole mieści się świetlica. Wydarzenia. W 1834 r. otwarcie fabryki tkackiej, w 1986 r. poświęcenie nowo wybudowanego kościoła przez arcybiskupa wrocławskiego. Zakłady przemysłowe, rzemieślnicze i usługowe. W 1785 r. w Paczkowie były 2 młyny wodne, w 1830 r. 2 młyny i cegielnia. W 1834 r. mieszkaniec Wrocławia C. Kopisch założył fabrykę przędzalniczo – tkacką, w której zatrudnił 500 pracowników z Paczkowa i okolic. W 1845 r. był w Paczkowie młyn wodny, księżca cegielnia, 2 gospody, w tym jedna z ogródkiem piwnym. W 1939 r. była cegielnia, młyn wodny, 2 gospody, sklep ogólnoprzemysłowy. W 2010 r. funkcjonował zakład produkcji energii elektrycznej i sklep spożywczy. Rolnictwo. W 1785 r. było 34 zagrodników i 1 chałupnik, w 1939 r. były 2 majątki: księżcy i Willmanna oraz 34 mniejsze gospodarstwa rolne, w 1946 r. było 37 polskich gospodarstw rolnych, w 1990 r. było 50 zagród, 25 gospodarstw od 2 ha. Po 1945 r. w Paczkowie działała do 1970 r. Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna, a w latach 70. również SKR. W 2010 r. było 12 rolników do 100 ha. Rzemieślnicy. W 1785 r. – 2 młynarzy, w 1845 r. – murarz i pomocnik murarza, w 1939 r. – kowal, krawiec, murarz. Ludność. W 1785 r. – 192 osób, 1830 r. – 241 osób, 1845 r. – 417 osób, 1871 r. – 645 osób, 1900 r. – 348 osób, 1933 r. – 355 osób, 1939 r. – 358 osób, 1946 r. – 45 osób, 1970 r. – 310 osób, 1990 r. – 326 osób, 2000 r. – 268 osób, 2010 r. – 256 osób. Hodowla. W 1900 r. – 26 koni, 168 sztuk bydła, 41 owiec, 154 świń, 38 kóz, 362 kury, w 1946 r. mienie przesiedleńców wynosiło: 29 krów, 15 koni, 3 owce, 40 świń, w 1982 r. było: 59 krów, 451 sztuk trzody chlewnej. Drzewostan. W 1900 r. – 217 jabłoni, 289 gruszy, 683 śliwy, 105 wiśni. Budynki i grunty. W 1830 r. było 36 domów, w 1887 r. grunty ogólnie wynosiły 250 ha, w 1900 r. grunty ogółem stanowiły 259 ha, w tym grunty orne 193 ha, łąki 44 ha, lasy 2,2 ha. W 1939 r. było 833 ha gruntów rolnych a w tym: 551 ha należące do Kronprinza, 60 ha majątek Willmanna. 222 ha należały do rolników indywidualnych. W 1982 r. w Paczkowie było: użytki rolne – 287 ha, grunty rolne – 233 ha, łąki i pastwiska – 81 ha. W 2010 r. w sołectwie Paczków było 57 domów, 1 blok z 12 mieszkaniami, świetlica wiejska, leśniczówka, kapliczka, kościół. W Paczkowie jest Leśnictwo Paczków podlegające Nadleśnictwu Olawa. Zabytki. Stary młyn z XIX w. (ruina), dwór z 1860 r., budynek szkoły z 1907 r., stodoła z XIX w. W 1857 r. Willmann zakłada Waldsiedlung czyli Osadę Leśną. Po 1945 r. powstaje nowa polska nazwa osady – Korea. Znajdują się tam 3 domy, w których zamieszkują 2 rodziny. Korea jest oddalona około 2 km od Paczkowa i znajduje się przy drodze leśnej do Zbytowej. Obecnie sołtysem Paczkowa jest Daniel Olczyk.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski

Posadowice

Położenie. Miejscowość położona przy trasie między Bierutowem a Miłoticami, 19 km na południe od Oleśnicy, 7 km od Bierutowa, wieś ulicówka, 141 m n.p.m. Jedno stanowisko archeologiczne. Osada z XV – XVI w. Wokół Posadowic znajdują się lasy a na zachodniej i południowej stronie również łąki. Początki historii tej wioski sięgają 1266 r., kiedy to książę wrocławski, Henryk III Biały, polecił Wilhelmowi von Reichenbach, aby dokonał lokacji Bierutowa na prawie frankońskim (ius Franconicum) wraz z 20 wioskami, w tym Posadowicami. Nazwy miejscowości: 1266 r. – Possadowitz, 1317 r. – Possadowicz, 1551 r. – Posselwicz, 1743 r. – Postelwitz, 1785 r. – Possadowiz, 1845 r. – Postelwitz, Posadowice, w latach 1871 – 1945 – Postelwitz, od 1945 r. do dziś Posadowice. Nazwa Posadowice wywodzi się od wyrazu posada czyli podłoże lub fundament (może oznaczać stanowisko). Mylna i błędna jest hipoteza, aby nazwa Posadowic oznaczała przedmieście, gdyż najbliższe miasto znajduje się 7 km od tej miejscowości. Ród Posadowskich wywodzi swoją nazwę od Posadowic. Właściciele Posadowic: w 1266 r. książę Henryk III, a w jego imieniu wójt Wilhelm von Reichenbach, 30 stycznia 1317 r. właścicielem folwarku zostaje Peter de Possadowicz (czyli Piotr z Posadowic). Peter de Possadowicz stał się niewątpliwie protoplastą rycerskiego rodu Posadowskich. Na początku XIV wieku właścicielem majątku w Posadowicach zostaje rodzina Jencowiczów (lub też z niemiecka Jenckwitz). Jan (Heinco) Jencowicz, członek rady miasta Wrocławia i ławnik sadu wójtowskiego, kupił dla jednego ze swoich sześciu synów, Mikołaja, majątek w Posadowicach. Mikołaj I Jencowicz (Jenckwitz) był członkiem rady miejskiej we Wrocławiu. Jencowicze nabyli dominium w Posadowicach w drugiej połowie XIII wieku od Piotra z Posadowic i od tego momentu zaczęli nazywać się Posadowskimi. Ród Posadowskich von Postelwitz był jednym z największych śląskich rodów. Posadowscy zajmowali wysokie stanowiska administracyjne na Śląsku i poza nim. Adam von Posadowski sprzedaje dominium w 1628 r. Henrykowi Waclawowi Podiebradowi, księciu ziebicko-oleśnickiemu na Bierutowie Powodem sprzedaży dominium była zła sytuacja finansowa Posadowskich. Adam Posadowski sprzedał majątek w Posadowicach za 5 000 talarów. Książę Henryk Waclaw zmarł nagle 21 sierpnia 1639 r. nie pozostawiając męskiego potomka. Po 22 latach przerwy, w 1661 r., właścicielką majątku w Posadowicach zostaje wdowa Anna Margaretha von Koschembar. Od tego momentu, obok Posadowskich, pojawia się w Posadowicach drugi znany na Śląsku ród szlachecki, von Koschembar. Ród Koschembarów posiadał nieprzerwanie posadowickie dominium od 1661 do 1740 r. W tym okresie nastąpiły dość spore zmiany w dominium. Przebudowano dawny dwór na dwukondygnacyjny pałac oraz rozbudowano budynki gospodarskie W 1740 r. dominium nabywa graf Ludwig August von Nostiz, w latach 1830 – 1913 major Otto von Raven, a po jego śmierci Werner von Raven. W latach 1914 – 1945 właścicielami są Paul von Haselbach i jego syn Werner von Haselbach. Parafia. Pierwsza wzmianka o kościele w Posadowicach p.w. Bożego Ciała pochodzi z 13.XI.1399 r. Pierwszym proboszczem był Bartko. Pierwotnie gotycki, przebudowany w 1585 r. oraz w 1658, remontowany w 1925 r. i 1969 r. Remont kapitalny wieży kościelnej nastąpił w latach 1980 – 1986. Wewnątrz kościoła znajduje się ołtarz barokowy z 1680 r., obraz Chrystusa na krzyżu z XVII w. a także chór z tego okresu i chrzcielnica. Obok ołtarza pomnik nagrobny z XVII w. Justusa von Kospoth i jego żony Anny z domu von Posadowski. W 1592 r. w Posadowicach wprowadzono protestantyzm. Pierwszym ewangelickim pastorem był Johann Gostinius, a ostatnim, w 1945 r., Heinrich Schulz. Obok kościoła znajdują się dwa kamienie poświęcone poległym w latach 1871 – 1914 oraz krzyż pokutny. Do parafii w Posadowicach należały 2 włóki flamandzkie ziemi czyli około 33,6 ha. Po 1945 r. kościół w Posadowicach należał do parafii w Minkowicach do 1956 r., następnie od 1957 r. do Zbytowej, a od 1978 r. należy do parafii św. Józefa w Bierutowie. Szkoła w Posadowicach powstała po 1668 r. Była to ewangelicka szkoła, w której uczyło się 13 uczniów ewangelików i jeden katolik. W szkole uczył 1 nauczyciel, a budynek szkolny składał się z jednej izby lekcyjnej i mieszkania dla nauczyciela. W 1763 r. w szkole uczył tkacz, który przygotowywał dzieci do fachu tkackiego. Po 1825 r. nauczał już nauczyciel przydzielony przez pruską komisję oświaty. W 1905 r. wybudowano z cegły nową szkołę,

która składała się z jednej klasy, mieszkania dla głównego nauczyciela i pokoju dla drugiego nauczyciela. Ostatnim niemieckim nauczycielem i kantorem w 1945 r. był Gerhard Treiber. Po 1945 r. powstaje polska czteroklasowa szkoła. Pierwszą kierowniczką szkoły była pani Masarnowska. W latach 60. funkcjonowała w Posadowicach szkoła 7 klasowa i wybudowano wówczas dom nauczyciela. Szkoła została zamknięta przez władze gminne w 1998 r. Ostatnim dyrektorem szkoły był Adam Brzezina. Ważne wydarzenia. 18 X 1689 r. malarz Heinrich Forweger malował wieżę kościoła w Posadowicach, z której spadł i zmarł na miejscu. W 1955 r. troje dzieci poraził śmiertelnie prąd, w 1990 r. pożar strawił 2 stodoły. Zakłady rzemieślnicze i usługowe. W 1785 r. w Posadowicach istniał młyn wodny, w 1845 r. były: browar, cegielnia, gorzelnia, młyn napędzany wiatrem (wiatrak), młyn koński, fabryka krochmalu, 1 fabryka syropu (odcieku) ziemniaczanego, zakład włosa końskiego, 9 tkalni płótna, 3 gospody. W 1933 r. w Posadowicach funkcjonowała gorzelnia, która produkowała 94 000 litrów spirytusu oraz fabryka ziemniaczanych chipsów. Na początku lat trzydziestych XX wieku powstaje firma Carl Seidel i spółka, która sprzedawała szparagi dla fabryki konserw w Ziębicach na Śląsku. Firma Carl Seidel wykupuje drugi, co do wielkości, folwark w Posadowicach wraz z owczarnią i 15 ha ziemi, który powiększa do 118 ha, gdzie uprawiano szparagi. W okresie zbioru szparagów spółka Seidel zatrudniała 140 pracowników sezonowych. W 1939 r. były tu 2 gospody, 2 sklepy ogólnospożywcze, 2 piekarnie. Rolnictwo. W 1785 r. w Posadowicach znajdował się folwark, 15 kmieci, 16 zagrodników i 5 chałupników. W 1933 r. były trzy ciągniki marki 55 PS Lanz Bulldog o mocy około 50 koni mechanicznych, w 1939 r. były dwa folwarki i 41 rolników. W 1946 r. było 29 rolników, którzy posiadali łącznie 205 ha. W latach 1949 – 1993 istniał w Posadowicach PGR, który posiadał łącznie 900 ha. W 1990 r. było 48 zagród, 16 gospodarstw powyżej 5 ha, 2010 r. 7 rolników do 100 ha i 1 pow. 100 ha. Rzemieślnicy. W 1837 r. był kowal, kołodziej, browarnik, piwowar, szewc, w 1845 r. było 6 rzemieślników, w 1939 r. było 2 kołodziejów, 2 szweców, krawiec, kowal, stolarz, cieśla, ogrodnik, koszykarz. Ostatnim niemieckim burmistrzem Posadowic był Fritz Gramolla. Hodowla. Od 1776 r. w Posadowicach oraz w okolicach Bierutowa rozpoczęto hodowlę morwy, czyli gąsienicy jedwabnika, w 1845 r. w Posadowicach znajdowało się: 186 sztuk bydła oraz 1 500 sztuk owiec rasy merynos. W 1900 r. było: 79 koni, 412 sztuk bydła, 369 świń, 601 kur. W 1921 r. dominowała hodowla owiec i krów. W 1933 r. wprowadzono hodowlę krów rasy fryzyjskiej i świń niemieckiej rasy szlachetnej. Cały niemiecki inwentarz żywy został zabrany przez wojska sowieckie. W 1946 r. mienie przesiedleńców przywiezione w wagonach: krowy – 22, woły – 16, konie – 3, świny – 3. W 2010 r.: świny – 390, krowy – 1. Drzewostan. W 1900 r. było: jabłonie – 193 szt., grusze – 220, śliwy – 518, wiśnie – 141. W 1933 r. w majątku było 56 ha sadu w którym rosło 35 tysięcy drzew owocowych, głównie jabłonie, grusze, morele, śliwy i wiśnie. Liczba ludności: 1785 r. – 238, 1830 r. – 377, 1845 r. – 483, 1871 r. – 484, 1933 r. – 432, 1939 r. – 541, 1970 r. – 384, 1990 r. – 407, 2000 r. – 339, 2010 r. – 321. Areał. W 1830 r. w Posadowicach istniało 46 domów i pałac. W 1871 r. grunty gminy wiejskiej Posadowic: grunty rolne ogółem 371 ha, budynki mieszkalne 61. Dane dotyczące folwarku w Posadowicach: ogółem 372 ha, uprawy 259 ha, łąki 66 ha, lasy 31 ha. W 1900 r. w Posadowicach było 579 ha, w tym: uprawy 414 ha, łąki 46 ha, lasy 102 ha, dwór i park 17 ha. W 1921 r. w Posadowicach było ogółem 554 ha: 385 ha upraw, 46 ha łąk, 102 ha lasu. Sam dwór zajmował 16,5 ha a w tym 4 ha parku i 0,5 ha ogrodu. W 1939 r. w Posadowicach było ogółem 950 ha gruntów rolnych. Dominium posiadało 392 ha, drugi folwark, czyli spółka Carl Seidel, 118 ha, rolnicy indywidualni 406,4 ha oraz kościół w Posadowicach 33,6 ha. Po 1945 r. do Posadowic przyjechali przesiedleńcy z województw: wołyńskiego, lwowskiego oraz z Podola i centralnej Polski. Posadowice w latach 1945 – 1950 należały do gminy Przeczów, w latach 1951 – 1974 do gromady i GRN w Miłoticach a od 1975 r. do gminy Bierutów. W 1950 r. gromada Posadowice zajmowała 673 ha, grunty orne – 264 ha, łąki – 65 ha, pastwiska – 31 ha, lasy – 108 ha, grunty pod zalesieniem 153 ha, wody i rowy – 40 ha. W 2010 r. było: 51 domów, 96 rodzin, 2 bloki, 7 rolników do 100 ha, 1 powyżej 100 ha, 2 sklepy spożywcze, świetlica. Działają: OSP, KGW oraz klub młodzieżowy. Zabytki nieruchome: kościół z XVI w.,

spichlerz i gorzelnia z XIX w., pałac z XVI w. Zabytki ruchome: ołtarz barokowy i ambona z 1688 r., chrzcielnica z 1585 r. Sołtysi Posadowic: Józef Koziński, Dominik Rudnicki, Tadeusz Łoński, Stanisław Bińkowski, Mieczysław Bińkowski, Roman Raczyński, Bogusława Rak i obecnie Marianna Jarząb.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski

Radzieszyn

Położenie. Wieś ulicówka, położona w południowej części gminy Bierutów, 9 km od Bierutowa. Wieś, razem z osadą leśną, otaczają lasy, 150 m n.p.m. Najstarsza potwierdzona wzmianka pochodzi z 1785 r. Nazwy. W latach 1785 – 1945 Ziegelhof, po 1945 r. przyjęto polską nazwę Radzieszyn. Nazwa niemiecka Ziegelhof oznacza Dwór Ziegela. Może również wywodzić się od wyrazu Ziegelei oznaczającego cegielnię. Parafia. W Radzieszynie w środku wsi znajduje się figura Matki Boskiej otoczona płotem. Mieszkańcy Radzieszyna przed 1945 r. należeli do parafii w Posadowicach, po 1945 do Minkowic Oławskich a od lat 50. do parafii w Przeczowie. Szkoła. Dzieci z Radzieszyna przed 1945r. uczęszczali do szkoły w Miłocicach, a po 1945 r. chodzili do szkoły w Przeczowie, później do Posadowic, a obecnie do Bierutowa. Ważnym wydarzeniem był wielki pożar pól otaczających Radzieszyn w 2008 r. Spłonęło wówczas 80 ha żyta i 50 ha pszenicy. W akcji ratowniczej brało udział kilkanaście jednostek strażackich, w tym samolot. Właściciele. Radzieszyn stanowił w latach 1785 – 1945 własność książąt brunszwicko – oleśnickich, a dokładnie należał do następcy tronu, czyli kronprinza. Rolnictwo, leśnictwo i zakłady. Lasem w Radzieszynie w latach 1891 – 1945 zarządzał Urząd Leśny w Bierutowie, któremu podlegał leśniczy mieszkający w leśniczówce w Radzieszynie. Ostatnim niemieckim leśniczym w Radzieszynie był Alfred Dockhorn. Ostatnim burmistrzem gminy Radzieszyn był Gustaw Stampe. Po 1945 r. przez wiele lat funkcję gajowego pełnił w Radzieszynie Helmut Durbas. Obecnie leśniczówka nie funkcjonuje a budynek popada w ruinę. W latach 1785 – 1837 istniała tu cegielnia. W 1939 r. była duża gospoda. Rolnictwo: w 1785 r. było 11 zagrodników i 2 chałupników, w 1837 r. było 11 zagrodników, w 1990 r. było 16 zagród, 9 gospodarstw pow. 5 ha i gajówka. Rzemieślnicy: 1845 r. – 5 rzemieślników. Ludność. Liczba ludności w 1785 r. – 57 osób, 1830 r. – 38 osób, 1845 r. – 132 osoby, 1871 r. – 119 osób, 1887 r. – 95 osób, 1900 r. – 85 osób, 1933 r. – 85 osób, 1939 r. – 85 osób, 1970 r. – 85 osób, 1990 r. – 72 osoby, 2000 r. – 54 osoby, 2010 r. – 47 osób. Hodowla. W 1900 r. – 11 koni, 64 sztuki bydła, 78 świń, 130 kur, w 1982 r. – 22 krowy, 224 sztuki trzody chlewnej. Drzewostan. W 1900 r. – 52 jabłonie, 126 grusz, 384 śliwy, 56 wiśni. Areal i budynki. W 1830 r. było 17 domów, w 1845 r. było 19 domów. W 1887 r. było: grunty ogółem 72 ha, grunty orne 65 ha, drzewa 0,4 ha. W 1900 r. w Radzieszynie było: grunty ogółem 80,2 ha, grunty orne 71,7 ha. W 1917 r. było 312 ha gruntów ornych i łąk oraz 1350 ha lasu. W 1982 r. było: użytki rolne 120,43 ha, grunty rolne 103 ha, użytki zielone 33,5 ha. Zabytki. 3 domy mieszkalne z II połowy XIX w. Sołtysi Radzieszyna: Stanisław Gaj, Adam Koziół, obecnie Kazimierz Koziół.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski

Sątok

Położenie. Wieś wielodrożnica, położona 9 km na południowy zachód od Bierutowa, 143 m n.p.m. Najstarsza potwierdzona w dokumentach wzmianka pochodzi z 1603 r., kiedy to Nikolaus (Mikołaj) von Posadowsky stał się właścicielem Sątoku. Stanowiska archeologiczne. Osada z okresu późnego średniowiecza i grodzisko stożkowane z okresu średniowiecza. Nazwa. Niepotwierdzona jest data pierwszej wzmianki Sątoku z 1204 r. Pierwsza potwierdzona wzmianka o miejscowości pochodzi z 1603 r. Nazwy wsi: 1603 r. – Zantoch, w latach 1785 – 1936 – Zantoch, w latach 1937 – 1945 – Neuscholle, w latach 1945 – 1948 – Santok, od 1949 r. do dziś – Sątok. Nazwa topograficzna

Sątok oznacza spływ dwóch rzek. Dokładnie rzeka Sątok spływa do rzeki Granicznej, a ta łączy się z rzeką Widawą. Natomiast niemiecka nazwa wsi Neuscholle oznacza nową rolę, bądź skibę albo bryłę ziemi. Właściciele. Sątok był siedzibą rodową rodu von Kospoth. Właściciele Sątoku: 1603 r. Nikolaus von Posadowsky, 1861 r. Just von Kospot, 1700 r. Joachim Wenzel von Kospot, 1785 r. graf von Kospoth, 1845 r. Ludwik August Carl von Kospoth, 1891 r. August von Kospoth, w latach 1937 – 1945 Beate i Karl von Haselbach. Kościół w Sątoku nigdy nie istniał. Jednak w 1638 r., jeszcze w czasie trwania wojny trzydziestoletniej, budowę kościoła rozpoczął tu książę oleśnicki na Bierutowie Henryk Waclaw, który rok później zmarł i budowa została przerwana. Ewangelicy z Sątoku należeli do parafii w Posadowicach, a katolicy do parafii w Minkowicach Oławskich. Obecnie w środku wsi stoi rzeźba Matki Boskiej i na końcu wsi stoi krzyż z lat 70. W środku wsi istniał przed II wojną światową pomnik poświęcony poległym w czasie wojen w latach 1870 – 1918. Ostatnim niemieckim burmistrzem Sątoku był Wilhelm Lüttwitz. Szkoła w Sątoku powstała około 1742 r. Nowy budynek szkoły wybudowano z cegły w 1861 r. Szkoła składała się z jednej sali lekcyjnej i mieszkania dla nauczyciela. Ostatnim niemieckim nauczycielem był Walter Voigt. Po 1945 r. powstaje polska 4 klasowa szkoła podstawowa, w której uczył Ludwik Krylat. W 1970 r. szkołę zamknięto, a nauczyciela, pana Kryłata, przeniesiono do Posadowic. Ważnym wydarzeniem był pożar budynku mieszkalnego w 2002 r. Zakłady rzemieślnicze i usługowe. W 1785 r. w Sątoku był młyn wodny, w 1845 r. był młyn wodny, browar i gorzelnia z silnikiem parowym, 3 gospody, w 1939 r. funkcjonowały: gorzelnia, młyn zbożowy elektryczny, młyn wodny i rzeźnia. W 2010 r. funkcjonował zakład kamieniarski Marka Dąbka. Działa również Przedsiębiorstwo Eksploatacyjno-Usługowe „Sątok”, kopalnia żwiru i piasku Jana Piórko. Rolnictwo. W 1785 r. istniał folwark, 4 kmieci, 24 zagrodników, 1 chałupnik, w 1946 r. było 30 gospodarstw rolnych. W latach 70. XX w. działała w Sątoku Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna uprawiająca ziemię i hodująca owce oraz SKR. W 1990 r. były 43 zagrody i 21 gospodarstw powyżej 5 ha, w 2010 r. było 7 rolników do 100 ha i 1 powyżej 100 ha. Rzemieślnicy: 1837 r. – kowal, kołodziej i 3 innych rzemieślników, w 1845 r. – 8 rzemieślników, 5 handlarzy, w 1939 r. był kołodziej, szewc, stolarz, kowal. Ludność: 1785 r. – 163, 1830 r. – 247, 1845 r. – 229, 1871 r. – 266, 1887 r. – 247, 1900 r. – 307, 1933 r. – 234, 1939 r. – 259, 1970 r. – 207, 1990 r. – 162, 2000 r. – 149, 2010 r. – 140. Hodowla. W 1845 r. – 1 200 owiec merynosów, 1900 r. – 47 koni, 306 sztuk bydła, 149 świń, 332 kury. W 1945 r. inwentarz przywieziony przez osiedleńców ze wschodu: 13 krów, 3 konie, 9 owiec, 10 świń, 1 wół. W 1982 r. – 75 krów, 123 sztuki trzody chlewnej. Drzewostan. W 1900 r. – 92 jabłonie, 169 grusz, 583 śliw, 55 wiśni. Budynki i areał. W 1845 r. było 40 domów. W 1887 r. w Sątoku grunty gminy wiejskiej miały powierzchnię ogółem 201 ha, grunty orne – 136 ha, łąki – 49 ha, drzewa – 3 ha a ziemie należące do majątku rodziny von Kospoth: grunty ogółem – 637 ha, grunty orne – 348 ha, łąki – 81 ha, drzewa i las – 159 ha. W 1900 r. gmina Sątok razem z majątkiem miała: grunty ogółem – 839 ha, grunty orne – 488 ha, łąki – 132 ha, pastwiska – 25,9 ha, lasy – 158 ha. W 1939 r. grunty rolne w Sątoku zajmowały 840 ha. W 1982 r. w Sątoku były następujące grunty: użytki rolne – 320,89 ha, grunty rolne – 169,15 ha, użytki zielone – 67 ha. Zabytki. 5 domów mieszkalnych z XIX w. oraz dom mieszkalny nr 38 to architektura szwajcarska. Stodoła szachulcowa pochodzi z 1900 r. Sołtysi Sątoku: Ignacy Kurdek, Władysław Małek, Józef Telązka, Jan Bartosz, Marek Dąbek, Karolina Puchała, Andrzej Opióła, Oksana Pomiankowska, Stanisław Pauliński i obecnie Mateusz Pauliński.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski

Solniki Małe

Położenie. Wieś ulicówka, położona na południowy zachód od Bierutowa na wysokości ok. 154 – 158 m n.p.m. Centrum wsi wyznaczone skrzyżowaniem drogi z Bierutowa do Strzałkowej z główną drogą wsi. Zabudowa zwarta, przeważnie z dużymi gospodarstwami typu Bauer Hof po obu stronach drogi. W zachodniej części dwustronna aleja lipowa z połowy XIX w. Stanowisko archeolo-

giczne. Znaleźiska z epoki brązu, związane z kulturą łużycką, zwane skarbem brązowym, w skład którego wchodzi wykonane z brązu wiadra, wisiorki, okucia uprząży końskiej i guziki. Pozostałości z okresu wpływów rzymskich związane ze szlakiem bursztynowym. Nazwa. Najstarsza wzmianka pochodzi z 1245 r., kiedy to papież Innocenty IV darowuje biskupowi wrocławskiemu dziesięcinę z tej wsi, pod nazwą Solici. Już w XIII w. zaczęto rozróżniać Solniki Wielkie i Małe. W 1266 r. lokacja na prawie niemieckim jako Zöllnig, pod tą nazwą wymienione w dokumencie lokacyjnym Bierutowa. W księdze uposażeń biskupstwa wrocławskiego z 1305 r. wymieniona jako Czolnik minus obok Czolnik maius, a w 1366 r. jako Zcolnig minor. W 1785 r. Klein Zoellnig, w 1937 r. Klein Zoelnig. Ostatnia niemiecka nazwa wsi Klein Zöllnig. Po II wojnie światowej, do 1948 r., Małe Celniki, następnie Solniki Małe. Geneza nazwy związana jest z systemem gospodarki książęcej i tzw. wsiami służebnymi, gdzie odrębna grupa ludzi trudniła się warzeniem soli lub jej sprowadzaniem na potrzeby dworu. Inny wariant genezy wiąże się z niemieckim słowem Zoll (czyli cło) i legendą o dwóch celnikach. Książę Henryk IV Dobry utworzył w XIV w. komorę celną przez most na rzece Smolna i ściągnął do tej służby dwóch celników z Legnicy, by pobierali myto od kupców przejeżdżających przez miasto. Kościół. W 1366 r. zanotowano pierwszą wiadomość o kościele. W 1638 r. nowa konstrukcja szkieletowa. Obecny kościół klasycystyczny zbudowany z lat 1826 – 27 wg projektu Karola Fryderyka Schinkla pod kierunkiem Wartenburga z Brzegu, przebudowany w II poł. XIX w. Murowany, tynkowany, orientowany, jednoprzestrzenny dach dwuspadowy kryty blachą. Od zachodu kwadratowa wieża trzykondygnacyjna. Ołtarz główny neobarokowy z 1858 r. (rzeźbiarze Bernarda Kutzerera). Po II wojnie kościół filialny parafii w Bierutowie pw. Wniebowzięcia NMP. W 2009 r. remont kapitalny dzięki obecnemu proboszczowi Bierutowa, ks. Ryszardowi Znamirowskiemu. W Solnikach Małych modlili się katolicy z całej gminy, do czasu wybudowania kościoła św. Józefa w Bierutowie w 1893 r. Ewangelicy stanowili ok. 1/3 mieszkańców. Ostatnim niemieckim proboszczem był ks. Alfred Gutmann. Cmentarz przykościelny otoczony murem z cegły z zachowanymi nagrobkami niemieckimi. Szkoła powstała w 1763 r. W 1861 r. zbudowano nową szkołę z jedną klasą i mieszkaniem dla nauczyciela. Ostatnim niemieckim nauczycielem był Wolfgang Scholz. Po II wojnie szkoła polska jako filia Szkoły Podstawowej w Bierutowie do 1972 r. Pierwszą nauczycielką polską była Stanisława Bańcarz. Ostatnim nauczycielem był Marian Fijałkowski. Rolnictwo, rzemiosło, usługi. W 1785 r. we wsi wymieniony jest folwark, 11 kmieci, 7 zagrodników i 1 chałupnik. W 1845 r. miejscowość należała do Królewskiego Urzędu Skarbowego w Namysłowie. We wsi istniało dziedziczne sołectwo, 45 budynków mieszkalnych, wiatrak, 10 tkalni płótna i hodowla 860 marynosów. W 1912 r. były 3 duże majątki, których właścicielami byli: J. Schulz, A. Atzmann i B. Schjolz. W 1939 r. Solniki Małe należały do gminy Solniki Wielkie i zajmowały powierzchnię 745 ha. Było tam 17 gospodarstw rolnych, z czego 11 dużych. Największe miało 75 ha i posiadało gorzelnię. Dzięki bardzo dobrym ziemiom uprawiano przede wszystkim pszenicę, ziemniaki i buraki cukrowe. We wsi był 1 kowal, cieśla, woźnica i siodlarz. Liczba ludności. W 1785 r. – 216 osób, 1871 r. – 390 osób, 1939 r. – 382 osób, 1952 r. – 183 osób, 1970 r. – 327 osób, 2000 r. – 296 osób. Ważne wydarzenia. W styczniu 1945 r. część mieszkańców próbowała uciec przed Armią Czerwoną traktorem z przyczepą, ale na ul. Wrocławskiej w Bierutowie trafili na radziecki czołg. Prawie wszyscy zginęli. Po wojnie, do 1975 r., wieś należała do gminy Solniki Wielkie, a następnie do gminy Bierutów. Pierwsi osadnicy polscy przybyli z woj. krakowskiego, łódzkiego i z Wołynia. Sołtysi. Ostatnim niemieckim sołtysem był Alois Schoebel. Pierwszym sołtysem był Jan Bela, po nim Władysław Matyjaszewski. Obecnie sołtysem Solnik Małych jest Piotr Niedzielski.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski, Andrzej Woźniak

Solniki Wielkie

Położenie. Miejscowość położona przy drodze wojewódzkiej nr 451, 6 km na zachód od Bierutowa,

164 m n.p.m. Wieś owalnica, znajduje się nad południowym stokiem doliny rzeki Smolna. Stanowiska archeologiczne. Grodzisko późnośredniowieczne, cmentarzysko, ślady osadnictwa z epoki kamienia, brązu i wpływów rzymskich. Pierwsza wzmianka i nazwa. Pierwsza wzmianka pochodzi z 1245 r. z bulli papieża Innocentego IV, w której papież potwierdza posiadłości biskupstwa wrocławskiego, w tym wieś Solnici. Następną ważną wzmianką pochodzi z aktu lokacyjnego Bierutowa z 1266 r., w którym nastąpiła lokacja Bierutowa i 20 wsi, w tym Solnik Wielkich. Istnieją dwie hipotezy pochodzenia nazwy wsi Solniki Wielkie. Według pierwszej Solniki pochodzą od słowa zoll czyli cło, według drugiej, pochodzą od wyrazu sól. Nazwy wsi: w 1245 r. – Solnici, 1266 r. – domina Zoellnigk, 1305 r. – Czolnik maiori, 1423 r. – maiori Zöllnig, 1579 r. – Groszöllnig, 1651 r. – Magna-Zoellnick, 1743 r. – Gros Zöllnig, w latach 1785 – 1845 Gross Zöllnig, w latach 1845 – 1870 Gross Zöllnig, Celnici, w latach 1871 – 1945 Groß Zöllnig, w latach 1945 – 1948 Celniki Wielkie, od 1949 r. Solniki Wielkie. Właściciele. W latach 1245 – 1810 Solniki Wielkie były w posiadaniu biskupstwa wrocławskiego, była to wieś biskupia. W 1810 r. dokonano sekularyzacji majątków biskupich na rzecz państwa pruskiego. W 1845 r. właścicielem tych dóbr zostaje Królewski Urząd Skarbowy w Namysłowie. Po 1918 r. majątek ten podzielono na 74 części i sprzedano rolnikom. Parafia. Najstarsza wzmianka o kościele w Solnikach Wielkich pochodzi z 1335 r., pierwszym proboszczem w Solnikach Wielkich był Piotr. W 1376 r. parafia w Solnikach Wielkich należała do dekanatu namysłowskiego. Kościół parafialny p.w. Michała Archaniola pierwotnie zbudowany w stylu gotyckim w XIV w. W XVII w. nastąpiło przedłużenie nawy i budowa kruchty, w 1864 r. wybudowano wieżę kościelną, w 1888 r. dobudowano zakrystię, w 1934 r. i 1961 r. remont tynków, w 1972 r. wymiana dachówki, w 1991 r. odbudowa plebani po pożarze, w 2010 r. remont chodnika. Parafia w Solnikach Wielkich była zawsze i jest katolicka, nigdy nie poddała się wpływom ewangelickim. W 1945 r. ostatnim niemieckim katolickim proboszczem był ksiądz Georg Groeger. Do Parafii w Solnikach Wielkich należały wtedy następujące miejscowości: Wszechświęte, Bogusławice, Zarzysko, Gręboszyce, Nowoszyce, Smolna, Strzałkowa, Świerzna, Stronia i Wyszogród. Polscy księża proboszczowie Solnik Wielkich od 1945 r. do dziś: Bronisław Pachołek, Marian Kurbrycht, Józef Burzyński, Antoni Reczuch, Stanisław Prasół, Telesfor Pehuda, Henryk Piegłowski, Marian Cieślik, Paweł Panasiuk, Stanisław Chabin, Adam Ruszała, Bernard Szczygielski, Eugeniusz Waresiak, Franciszek Głód, Józef Pachla (prześladowany przez władze komunistyczne), Marek Pieczykolan i obecnie dr Wojciech Kopeć. W 2010 r. do parafii Solniki Wielkie należały następujące miejscowości: Bogusławice, Gręboszyce, Nowoszyce, Strzałkowa, Wszechświęte, Wyszogród i Zarzysko. Naprzeciwko kościoła znajduje się pomnik „Polkom i Polakom, którzy oddali swe życie za wiarę i ojczyznę”. Pomnik postawiono w 1983 r. Parafia posiada cmentarz parafialny w Solnikach Wielkich. Szkoła. Szkoła w Solnikach Wielkich istniała przed 1651 r. i była to szkoła katolicka. Do szkoły uczęszczało 47 uczniów. Szkoła składała się z sali lekcyjnej i mieszkania dla nauczyciela. Nowy budynek szkolny wybudowano w 1848 r., składał się z 2 klas i mieszkania dla głównego nauczyciela (kierownika szkoły). W 1848 r. w szkole pracowały 4 nauczycielki. Ostatnim niemieckim nauczycielem w 1939 r. był Otto Keller, który prowadził wiejską bibliotekę. We wrześniu 1945 r. zaczyna funkcjonować polska szkoła czteroklasowa, następnie 7 klasowa, 8 klasowa, 6 klasowa i na końcu 3 klasowa. Szkoła Podstawowa w Solnikach Wielkich zostaje zlikwidowana w 1998 r. Ostatnią kierowniczką szkoły była Anna Parylak. Obecnie w byłym budynku szkolnym znajduje się świetlica i filia Biblioteki Publicznej w Bierutowie. Opiekunką biblioteki jest Urszula Słota. Ważne wydarzenia. W 1349 r. epidemia dżumy, w 1428 r. husyta Koszałowski spalił Solniki Wielkie, w 1481 r. bardzo ostra zima – ptaki marzły w powietrzu, w latach 1555, 1780 i 1854 klęski powodzi, w 1991 r. podpalenie i spalenie plebani. Zakłady rzemieślnicze, usługowe i handlowe. W 1785 r. w Solnikach Wielkich był młyn wodny, w 1830 r. młyn wodny i wiatrak, w 1845 r. młyn wodny, wiatrak, browar, gorzelnia, 3 gospody. W 1939 r. była cegielnia, 3 gospody, 3 rzeźnie, piekarnia, stacja benzynowa, skład węgla, stacja kolejowa, 3 sklepy ogólnospożywcze. W 2010 r. w Solnikach Wielkich funkcjonowały następujące zakłady: „Artman-Service” (usługi stolarskie),

„Bob Hause” (usługi budowlane), „Rom Bud” (materiały budowlane), Jan Chomik (usługi budowlane), DDD Iwona Jaremko (dezynfekcja i deratyzacja), Bogdan Szewczyk (produkcja zapalek), Piotr Pliszek (zakład galanterii drzewnej), Marek Sieradzki (zakład wielobranżowy, skóry naturalne i sztuczne), sklep spożywczy „Spółdzielnia Handlu i Usług” oraz sklep spożywczy i punkt pocztowy. Rolnictwo. W 1785 r. było 22 kmieci, 34 zagrodników, 2 chałupników. W 1939 r. było 74 gospodarstwa rolne w tym 14 gospodarstw powyżej 50 ha. W 1990 r. były 84 zagrody, 37 gospodarstw powyżej 5 ha oraz 16 gospodarstw od 2 do 5 ha. Rzemieślnicy: 1830 r. – 25 tkaczy lnu, 1845 r. – 30 tkaczy lnu, 13 rzemieślników, 2 handlarzy. W 1939 r. było 2 kołodziejów, stolarz, szewc, kowal, ślusarz. Ludność. Liczba ludności: 1785 r. – 330 osób, 1830 r. – 469 osób, 1845 r. – 640 osób, 1871 r. – 506 osób, 1887 r. – 788 osób, 1900 r. – 721 osób, 1933 r. – 766 osób, 1939 r. – 786 osób, 1970 r. – 594 osób, 1990 r. – 549 osób, 2000 r. – 522 osób, 2010 r. – 499 osób. Hodowla. W 1845 r. hodowano 1 060 owiec merynosów, w 1900 r. – 136 koni, 502 sztuk bydła, 493 świnię, 140 kóz, 1 182 kur. W 1947 r. w gminie Solniki Wielkie hodowano: 257 krów, 234 konie, 63 owce, 282 świnię, 96 kózy. Drzewostan. W 1900 r. – 495 jabłoni, 221 grusz, 355 śliw, 624 wiśnie. Areal i budynki. W 1845 r. było 89 domów, w 1887 r. powierzchnia gruntów wynosiła 1 111 ha, grunty rolne 916 ha, łąki 133 ha, w 1900 r. grunty ogółem 1 113 ha, grunty orne 915 ha, łąki 133 ha. W 1939 r. Solniki Wielkie zajmowały 1 114 ha. Do gminy Solniki Wielkie należały Solniki Małe i Zawidowice. Ważne wydarzenia. Ostatnim niemieckim burmistrzem był Gotthard Gründer. W 1945 r. do Solnik Wielkich przyjechali przesiedleńcy z województw: wołyńskiego, lwowskiego, rzeszowskiego oraz z centralnej Polski. W 1947 r. z akcji „W” (Wisła) zostało przesiedlonych do Solnik Wielkich 56 osób. W latach 1945 – 1954 istniała gmina Solniki Wielkie obejmująca 17 gromad: Bogusławice, Gręboszyce, Kijowice, Ligota Wielka, Ligota Nowa, Nowoszyce, Smolna, Solniki Małe, Solniki Wielkie, Strzałkowa, Świerzna, Wądoły, Wszechświęte, Wyszogród, Zarzysko. Pierwszym wójtem gminy Solniki Wielkie był Władysław Boryczka. W latach 1954 – 1972 w Solnikach Wielkich istniała gromada i jej organ wykonawczy: Gromadzka Rada Narodowa. Od 1973 r. Solniki Wielkie należą do gminy Bierutów. Zabytki nieruchome w Solnikach Wielkich: kościół z XIV w., plebania z 1864 r., salka katechetyczna z XIX w. Zabytki ruchome: ołtarz barokowy z 1693 r., chór barokowy z XVII w., krucyfiks i świeczniki z XIX w. We wsi działa biblioteka, świetlica wiejska, koło gospodyń wiejskich i ochotnicza straż pożarna. Obecnie sołtysiem Solnik Wielkich jest Kazimierz Wojtas.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski

Stronia

Położona przy drodze z Oleśnicy do Wabienic. W odległości 10 km (przez Gorzesław) na północ od Bierutowa, nad potokiem Świerzyna. Na wysokości od 176 m n.p.m. Jest to fragment wysoczyzny morenowej, teren falisty, między ciekami wznoszą się niskie garby. Stanowiska archeologiczne. Ślad osadnictwa – późne średniowiecze, I okres nowożytny. Osada – XVII – XVIII wiek. Nazwa. Niemiecka: Stron. W 1266 r. – Stron, w 1313 i 1323 r. – Strona, w 1349 r. – Stron. Stronia to nazwa toponimiczna od ustron. Słowniki notują znaczenie tego wyrazu jako miejsce na stronie, na boku, odległe. Na prawie niemieckim osadzona po 1266 r. W XV w. były tu 2 folwarki. Herb: trzy kłosa zboża na gruncie. Właścicielami pierwszego folwarku byli: 1312 r. – Konrad ze Stroni, 1349 r. – Joh. Stronichin, 1422 r. – Mikołaj Koslik, 1435 r. – Friedrich Koslik. Drugiego folwarku: w 1457 r. znana jest jedynie Anna z Twardogóry. Następni właściciele całości: 1501 r. – Slywen, 1540 r. – Balzer von Prittwitz, Georg von Rzepkowiz, i Hans von Prittwitz, od 1617 do 1643 r. i potem, do 1648 r., Jarosław Bojanowski, 1663 r. – Dieprand von Seidliz, 1677 r. – Leonhard von Prittwitz. Odtąd w posiadaniu tego rodu. W 1785 r. – Leopold Wilhelm von Priittwitz, 1837 r. – porucznik hrabia von Dyhrn, 1845 r. – Ludwik Alexander hrabia von Dyhrn, 1871 r. – von Puttkammer, 1885 r. – Martin Bolle, 1908 r. – Ernestine Wegener. Kościół. W 1376 r. poświadczono istnienie parafii. Romański styl kamiennej rotundy oraz kamienna chrzcielnica z 1204 r. znajdująca się w kościele w 1845 r.

świadczą, iż kościół zbudowano tu wiele lat przed 1376 r. Do budowy kościoła użyto kamieni polnych i wapna. Grube mury, małe otwory drzwiowe i okienne upodabiają świątynię do dawnych budowli obronnych. W 1376 r. parafia należała do archidiecezji w Namysławiu. Na protestantyzm parafianie przeszli w II połowie XVI wieku. Od 1631 r. do 1675 r. Gorzesław, Stronia i Zbytowa posiadały wspólnego pastora. Po 1722 r. nabożeństwa były przeplatane z Jemielną. W XIV w. Stronia płaciła czynsze do kapituły katedralnej we Wrocławiu. Pierwszym znanym pastorem po 1675 r. był Heinrich Zickmantel (Zuckmantel, zmarł 15 marca 1690 r. w wieku 64 lat). Do kościoła należało 22,5 ha gruntów. W 1845 r. proboszcz otrzymywał od parafian żyto i owies. W 1845 r. parafia liczyła następującą ilość dusz: Stronia – 440, Neuvorwerk – 68, Jemielnia (z Gutkowem i Obrachtem) – 509, razem – 1 017. Po 1945 r. kościół p.w. Narodzenia Matki Boskiej stał się filią parafii w Wabienicach. Szkoła. Prawdopodobnie istniała przed wojną trzydziestoletnią. W 1663 r. do szkoły chodziło 32 dzieci. W wyniku przeprowadzonej wizytacji w 1663 r., m.in. w Stroni, w 1664 r. książę Sylwiusz Nimrod wydał konstytucję kościelną. W art. 2 czytamy: W całym księstwie, przy każdym kościele, ma być szkoła powołana. W szkołach tych mają uczyć odpowiedni (zdatni) ludzie. Obowiązkiem każdego pastora ma być szkoły te odwiedzać przynajmniej raz w tygodniu. Wszystkie dzieci, które ukończyły 6 lat mają obowiązek chodzić do szkoły, przerwa w nauce ma być w okresie żniw. Schulhalter (prowadzący szkołę) ma prawo pobierania opłaty za udzielane lekcje. W 1818 r. postawiono nowy budynek szkolny, w 1823 r. został on powiększony. W 1845 r. nauczycielem był organista J. Gottl.Loschner. Od kilku lat dzieci dowożone są do szkoły podstawowej w Wabienicach, natomiast do szkoły średniej w Bierutowie. Ludność. Liczba ludności: w 1686 r. – 296 osób, 1785 r. – 261 osób (w tym: 19 kmieci, 23 zagrodników, 6 chałupników), 1837 r. – 423 osób (w tym: 18 kmieci, 20 zagrodników), 1845 r. – 457 osób (w tym: 17 katolików), 1871 r. – 697 osób, 1905 r. – 484 osób, 1933 r. – 430 osób, 1939 r. – 407 osób, 1946 r. – 285 Polaków i 35 Niemców, 1948 r. – 450 osób, 2009 r. – 556 osób. Areał. W 1845 r. – 62 łany, w 1900 r. – 1066,3 ha, w 1937 r. – 492 ha (tylko folwark), 1967/68 r. – 1340 ha. Ilość gospodarstw rolnych: w 1946 r. – 48, w 1958 r. – 68, w 1965 r. – 58, w 2010 r. – jedno o powierzchni ponad 100 ha, 4 o powierzchni od 20 do 70 ha. Hodowla. 1845 r. – 1 200 owiec merynosów, 1900 r. – 114 koni, 478 sztuk bydła, 7 owiec, 304 świnie, 29 kóz, 119 gęsi, 19 kaczek, 842 kury, 48 uli, 1946 r. – 46 krów (29 własnych i 17 z przydziału), 1 jałówka, 33 konie (21 własnych i 12 z przydziału), 2 owce, 12 kóz, 51 świń, 1958 r. – 82 konie, 198 sztuk bydła, 277 świń, 127 owiec, 1967 r. – 320 sztuk bydła ogółem, 85 koni, 397 świń, 36 owiec, 1968 r. – 300 sztuk bydła, 84 konie, 370 świń, 38 owiec, 1981 r. – 394 sztuk bydła, 361 świń, 1982 r. – 422 sztuk bydła, 414 świń. Drzewa owocowe. W 1900 r. – 415 jabłoni, 485 gruszy, 274 śliwy, 81 wiśni i czereśni, w 1961 r. – 206 jabłoni, 129 gruszy, 271 śliw, 83 wiśnie, 38 czereśni. Zakłady rzemieślnicze i usługowe. W 1837 r. – 1 wiatrak, 1 karczma, 1 kowal, 1 browar i gorzelnia, w 1908 r. – gorzelnia parowa, w 1937 r. – wł. współnikiem gorzelnii w Stronii, cukrowni i zakładu wytwarzającego pługi w Bierutowie. Zabytki. Kościół pochodzi z XIII w., pałac, spichlerz z XIX w., budynek szkolny z 1818 r., stodoła, budynek gospodarczy, 10 domów mieszkalnych i trafostacja. Kronika wydarzeń według J. Sinapiusa. 18 marca 1632 r. w Stroni spłonęło 5 zabudowań gospodarskich. 26 czerwca 1638 r. krowa wycielila się. Cielę miało nogi jak niedźwiedź, uszy, zęby, język i ogon jak pies. Stronia otrzymała wodociąg w 2007 r. Wieś niegdyś typowo rolnicza, utrzymująca się z pracy na roli, zachowała w części dawny charakter, wiele osób pracuje poza miejscem zamieszkania. Dojeżdżają do pracy w Oleśnicy i Wrocławiu. Dość liczne wyjazdy do pracy na Zachód. W wiosce aktywnie działa Koło Gospodyń Wiejskich (prezes – Katarzyna Więclaw). Sołtys – Teresa Boruk.

Opracowanie: Zdzisław Nowakowski

Strzałkowa

Herb: skaczący jeleń na tle drzewa. Stanowiska archeologiczne. Osada – epoka brązu z okresu halsztackiego. Położenie. Miejscowość położona na wysokości około 160 m n.p.m. na północ od

Smolnej i na zachód od Gorzesławki. Tam, gdzie Gorzesławka wpada do Smolnej, znajduje się rozległa dolina obu potoków. Przed wiekami w tym miejscu prawdopodobnie znajdowało się rozlewisko utworzone przez bobry – 7 km na płn. od Bierutowa. Pierwszy zapis o wsi pochodzi z 1431 r. Nazwa niemiecka pochodzić może od nazwiska właściciela Schutza – Schutzendorf (wieś Schutza). Możliwa też nazwa w znaczeniu strzelecka wieś (zamieszkała przez strzelców). Właściciele. Pierwszy znanym właścicielem był w 1485 r. Balthasar von Baruth. W 1504 r. jego syn – Stenzel von Baruth. Kolejni właściciele: od 1612 do 1641 r. – Albrecht von Siegroth, w 1666 r. – Balzer von Frankenberg, w 1676 r. – Pet. Moritz von Prittewiz, od 1704 do 1720 r. – Leonhard Jarosław von Prittewiz. Od 1740 r. wieś była kolejno w posiadaniu: von Näse, von Geisler, von Pritwiz. W 1785 r. należała do Obristleutanta Antona Gottloba von Studniz. W XIX w. znajdowała się w posiadaniu rodziny von Paczeńsky und Tenczin. W 1885 r. właścicielem był Carl Jerchel, w 1908 r. Moritz von Prittwitz und Gaffron, w 1937 r. Hubertus von Prittwitz und Gaffron. Parafia. Ewangelicy należeli do parafii w Gorzesławiu, katolicy do Solnik Wielkich, obecnie też. Szkoła istniała przed 1763 r. (10 dzieci), po tym roku nie wymienia się szkoły. Dzieci ze Strzałkowa uczęszczały do Gorzesławia, obecnie do Bierutowa. Ludność. 1785 r. – 76 osób (13 zagrodników), 1837 r. – 123 osób (13 zagrodników), 1845 r. – 168 osób (w tym 21 katolików), 1867 r. – 215 osób, 1885 r. – 170 osób, 1905 r. – 168 osób (w tym 6 podało język polski jako ojczysty), 1933 r. – 200 osób, 1939 r. – 170 osób, 1946 r. – 126 osób, 2009 r. – 137 osób. Zakłady rzemieślnicze i usługowe. 1837 r. – 1 browar, 1 gorzelnia, 1 kowal, 1 wiatrak, 1 karczma, 1845 r. – 1 gorzelnia, 1 wiatrak, 1 kowal, 1 krawiec, 1937 r. – właściciel był udziałowcem cukrowni w Bierutowie i fabryki płatków ziemniaczanych. Areał: 1845 r. – 20 łąnów, 1885 r. – 317 ha, 1937 r. – 297 ha, 1950 r. – 348,7 ha. Hodowla: 1845 r. – 1 000 owiec, 1981 r. – 88 sztuk bydła i 41 świń. Zabytki. Brama z 1810 r., 2 domy mieszkalne z XIX w.

Opracowanie: Zdzisław Nowakowski

Wabienice

Położone na Równinie Oleśnickiej, w jej centralnej części, w dolinie potoku Smolna w górnym biegu. Najwyższe wzniesienia: 197 m n.p.m., 196.2 m n.p.m., 194.1 m n.p.m., 193.8 m n.p.m., najniższy punkt: 172.5 m n.p.m. Wieś leży na skrzyżowaniu dróg: starej państwowej drogi Namysłów – Oleśnica i Bierutów – Syców. Stanowiska archeologiczne. Ślady osadnictwa: epoka kamienna i brązu, trzykrotnie w neolicie, późne średniowiecze, okres nowożytny, XVI – XVIII wiek, zamek: XIII – XIV wiek, osada: XIV – XV wiek. Nazwa. Niemiecka – Wabnitz. Wabienice to nazwa patronimiczna, choć nie jest to takie pewne, bowiem może wywodzić się zarówno od wabić (powabny) jak i od Baby, tym bardziej, że nie zachowały się przekazy historyczne, mogące wątpliwości rozstrzygnąć. Większe prawdopodobieństwo przemawia za tym, że wieś nazywała się ongiś Babienica: Babięń, Baba. Często na Śląsku stosowana jest substytucja b – w i odwrotnie, zatem wieś może wywodzić swą nazwę od potomków Babiny, Babięńców – stąd Wabienice. Pierwsza wzmianka o Wabienicach pochodzi z 1266 r. (Wabnitz) w dokumencie lokacyjnym miasta Bierutowa. W 1268 i 1276 r. – Wabenitz, w 1287 r. – Babeniz, w 1437 r. – Wabenicz. Ponadto Knie podaje datę 1260 r. (Wabeniz) nie wymienioną nigdzie indziej. Pod koniec XIX wieku do Wabienic włączono Neuvorwek. Właściciele. Wabienice dzieliły się na dolne i górne w 1358 r. Wabienice Górne od biskupa odkupił Konrad I, w latach 1574 – 1604 były w zastawie u rodziny von Schindel, od 1740 r. stały się własnością rodu von Schindel. W 1776 r. – Friedrich Rudolf von Schindel (wiceadmiral w duńskiej służbie), w 1886 r. – Adolf Ossig. Wabienice Dolne w 1437 r. Hans de Lossow sprzedał Filipowi ze Smolnej. Przed 1496 r. ich właścicielem był Mikołaj Lessel (nazywano go Wabięński lub Wabinecki). Lesselowie pochodzili z Grabii nad Grabią w woj. sieradzkim. Przybyli do Oleśnicy za Konrada III. Nazwisko Lessel pochodzi od Władysława (Ladysław – Leslaw – Lessel). Lesselowie przyjmowali przydomki od swoich posiadłości (Wabięński - -Wabineck). Pieczętowali się herbem Grabie: w polu złotym, na murawie zielonej grabie srebrne o siedmiu zębach, w słup. W klejno-

cie nad hełmem w koronie pięć piór strusich. Następnymi właścicielami Wabienic Dolnych byli: w 1500 r. – Stefke Latowski, w 1547 r. – von Stange i Georg Woland nazywany Hindelski, w 1605 r. – von Schindel, w 1617 r. – von Jaluski, von Stange, w 1638 r. – Nik. von Boy, w 1664 r. – Wenzel von Skal (Skala), w 1696 r. – H. Wenzel von Skal, w 1708 r. – George Adam von Studniz, w 1720 r. – Nässe, w połowie XVIII wieku – Kesselowie, na przełomie XVIII i XIX wieku – Hettersdorfwie, w 1837 i w 1845 r. – baronowa Eleonora Franciszka von Buddenbrock z domu Hettersdorf, w 1873 r. – Wilhelm Kardorff, w 1886 r. – Wilhelm Kardorff, w 1937 r. – Rudolf Rohjan. Wieś osadzona na prawie niemieckim przed 1266 r. Kościół. W 1287 r. występuje proboszcz Jan. Przyjmuje się, iż przed tą datą istniała tu parafia jedna z pięciu najstarszych w księstwie. W 1376 r. parafia podlegała archiprezbiterowi w Namysłowie. Czas budowy kościoła jest nieznany. Chrzcielnica pochodzi z 1517 r., prawdopodobnie przeniesiona była po 1945 r. z Gorzesławia, Według G. Knie na dużym dzwonie data 1409 r., na małym – 1595 r. Pierwszy ewangelicki pastor – Krzysztof Brur (1592 – 1596). Proboszcz posiadał 47,5 ha gruntu. Do parafii należeli mieszkańcy Pszenicznej. Pierwszym po 1945 r. proboszczem był ks. Franciszek Rozwód (10 października 2011 r. skończył 100 lat). Obecnie proboszczem jest ks. Robert Bajak. Kościół parafialny p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej. Do parafii należą Gorzesław, Jemielna i Stronia. Szkoła istniała przed wojną trzydziestoletnią, w czasie jej trwania zaniechano jej działalności. Zajęcia wznowiono w 1662 r., nauczycielem był pisarz kościelny. Liczyła 37 dzieci z Wabienic i 8 z Pszenicznej (wszyscy ewangelicy). W 1764 r. było 37 dzieci. W 1839 r. nauczycielem był Gustaw Hellmann, jako uposażenie otrzymywał użytkowanie ziemi, ziemniaki, drzewo, piwo, zboże i słomę. Dzieci uczęszczało wtedy 50. W 1867 r. – już 103. Opłata za naukę w XIX wieku wynosiła rocznie 12 talarów. Izba szkolna była jednocześnie mieszkaniem nauczyciela. Roczna opłata na ogrzewanie izby szkolnej wynosiła 1 talara i 30 groszy od dziecka. W 1867 r. nauczycielem był R. Lepach, który pełnił także obowiązki kościelnego (otrzymywał za to grosz stołowy, a jako pisarz sądowy 630 talarów). Szkołę zbudowano w 1938 lub 1939 r. W 1945 r. pierwszym kierownikiem szkoły została Maria Dolecka. Z inicjatywy Kazimierza Mory (dyrektora szkoły od 1962 r. do 31 sierpnia 2003 r.) wybudowane zostały: nowy budynek szkolny z pomieszczeniami do nauki, kancelarią i pokojem nauczycielskim. Oddano je do użytku w 1969 r. Salę gimnastyczną zbudowano w 1972 r. Przedszkole z kuchnią również dla uczniów szkoły w 1979 r., 6 domów dla nauczycieli w stanie surowym w 1990 r. W latach 80. nałożono nową nawierzchnię na drodze do szkoły, założono kanalizację. W 1967 r. pierwszy raz rozpoczęła naukę VIII klasa, w 2000 r. szkołę opuściła po raz ostatni klasa VIII. Stopień organizacyjny szkoły został obniżony do VI klas. Obecnie szkołą kieruje Krystyna Magryś. Ważne wydarzenia. 1 lipca 1595 r. przejeżdżały tędy dwa poselstwa wracające z Moskwy przez Namysłów i Oleśnicę do Pragi (poselstwo cesarskie z Warkotschem na czele, a wraz z nim poselstwo carskie z Narnyschowskim). Wiozło ono futra sobolowe i wyroby futrzarskie wartości ponad 8 ton złota. W 1622 r. Wabienice Górne z innymi wioskami księcia Henryka Waclawa zostały splądrowane przez lisowczyków płk Stanisława Stroynowskiego. Książę urządził zasadzkę i schwytał pułkownika. Uwięził go w więzy ratuszowej w Bierutowie. Mieszkańcy Bierutowa pomieszczenie, w którym Stroynowski przebywał, nazwali Karcerem atamana Stroynowskiego. Stroynowski został wykupiony przez starostę z Wielunia, Stanisława Koniecpolskiego (hetman polny koronny) i starostę z Ostrzeszowa, Andrzeja z Siewierza Siewierskiego. Zakłady rzemieślnicze i usługowe. W 1785 r. był tu młyn wodny. W 1837 r. – kowal, 2 wiatraki, karczma, gorzelnia i browar, w 1845 r. – 1 młyn koński, 2 wiatraki (położone za wsią), 1 cegielnia, 1 browar, 1 gorzelnia, 2 karczmy, 4 kramy, 8 rzemieślników różnych specjalności, w 1885 r. – 2 gorzelnie, w 1909 r. – Wabienice Dolne: gorzelnia parowa, młeczarnia, w 1937 r. – Wabienice Dolne: gorzelnia i cegielnia połączone ze stacją i cukrownią kolejką polną, Wabienice Górne: gorzelnia i fabryka płatków połączone ze stacją i cukrownią kolejką polną. Ludność. Liczba ludności: w 1779 r. – około 200 osób, w 1785 r. – 302 osób (w tym: 13 kmieci, 34 zagrodników, 3 chałupników), w 1837 r. – 360 osób, w 1845 r. – 445 osób, w 1867 r. – 541 osób, w 1900 r. – 643 osób (w tym 44 osoby podające język polski za ojczysty), w 1933 r. – 634 osób,

w 1939 r. – 639 osób, w 2009 r. – 448 osób. Areal. W 1845 r. – 57 łąnów, w 1900 r. – 1 100.2 ha (razem z Neuvowerkiem), w 1967 r. – 744 ha. Hodowla. W 1845 r. – 183 sztuk bydła, 850 owiec merynosów, w 1900 r. – 138 koni, 542 sztuki bydła, 17 owiec, 432 świnie, 37 kóz, 162 gęsi, 98 kaczek, 517 kur, 67 uli. Drzewostan: 1900 r. – 415 jabłoni, 647 gruszy, 568 śliw, 489 wiśni i czereśni. Infrastruktura. Wieś otrzymała wodociąg w 1997 r. Zabytki. Kościół murowany, postawiony przed XV wiekiem. Przy kościele krzyż pokutny, zespół dawnego folwarku, dom ludowy, Wiejski Ośrodek Zdrowia, 4 budynki gospodarcze, 14 domów mieszkalnych, wieża remizy, stodoła, plebania, komin cegielni. Obecnie działa tu prężne Koło Gospodyń Wiejskich (prezes Anna Adamczyk) oraz OSP (prezes Kazimierz Mora). Sołtys – Dariusz Panek.

Opracowanie: Zdzisław Nowakowski

Zawidowice

Stanowisko archeologiczne. Pozostałości osadnictwa neolitycznego (topory kamienne). Znaleźiska z epoki brązu związane z kulturą łużycką (cmentarzysko ciałopalne), kultura przeworska i wczesnośredniowieczna. Położenie. Wieś ulicówka, powstała z pierwotnego typu owalnicowego (śląd wokół kościoła) z małym wrzecionowym nawsiem w centrum. Położona 5 km na zachód od Bierutowa. Wysokość 148 – 153 m n.p.m. Ulica rozplanowana na linii wschód-zachód, zwarta, obustronna, złożona w części z dużych obejść zagrodowych oraz mniejszych, mieszkalno-gospodarskich na wąskich działkach siedliskowych. Kościół otoczony cmentarzem z zachowanym fragmentem muru. Nazwa. Obecna nazwa pochodzi od imienia Zawid. Niemiecka nazwa Sadewitz sugeruje, że może to być nazwa dzierzawcza, pochodząca od staropolskiego imienia Sędziej lub Sędzisz. Poprzednie nazwy wioski: 1288 r. – Zawidowitz, 1785 r. – Saadewiz, 1845 r. – Sadewitz, Sabinitz, 1891 r. – Sadewitz. Najstarsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1288 r., kiedy to książę wrocławski Henryk IV przekazał w testamencie Kolegiacie Św. Krzyża we Wrocławiu 36 małych włók. Kościół. W 1579 r. wymieniony jest kościół pod wezwaniem św. Laurentiusa. Do 1810 r. należał do Kolegiaty Św. Krzyża we Wrocławiu jako filia kościoła w Solnikach Wielkich. Od 1852 r. był samodzielną parafią katolicką, a ok. 1/6 ewangelickich mieszkańców należało do parafii w Zbytowej. Parafia prowadziła katolickie przedszkole kierowane przez siostry zakonne. Obecny kościół pw. św. Wawrzyńca jako filia parafii w Zbytowej, wybudowany w 1874 r. Budowla eklektyczna z cechami neogotyku i neoromanizmu, orientowany, murowany, nietynkowany, jednoprzestrzenny z pięciobocznym prezbiterium. Od zachodu kwadratowa, pięciokondygnacyjna wieża ze strzelistą iglicą. Dach dwuspadowy, a na prezbiterium pięciospadowy, kryty dachówką i blachą. Wyposażenie z lat 70. XIX w. neogotyckie i neoromańskie. Z dawnego wyposażenia zachowała się późnogotycka rzeźba Madonny Tronującej z ok. 1450 r., barokowe rzeźby św. Sebastiana i św. Jana Neponucena oraz chrzcielnica z XVIII w. Cmentarz przykościelny otoczony ażurowym murem z cegły. Dobrze zachowane groby. Przy południowej ścianie kościoła drewniany krzyż z okresu międzywojennego z dużą figurą Ukrzyżowanego. Ostatnim proboszczem niemieckim był ks. Johannes Rommerskirch, a pierwszym polskim w 1945 r. ks. Bronisław Pachołek. Szkoła. Pierwsza szkoła katolicka powstała w 1763 r. Nową szkołę zbudowano w 1835 r. Znajdowała się w niej 1 klasa i mieszkanie dla nauczyciela. Ostatnim niemieckim nauczycielem był Johannes Heimann. Jesienią 1945 r. otwarto szkołę polską. Jako filia Szkoły Podstawowej w Zbytowej istniała do 1999 r. Pierwszym polskim nauczycielem był H. Berzowski, a ostatnią dyr. Teresa Ewa Pietrzyk. Właściciele, rolnictwo, rzemiosło, usługi. W 1288 r. Henryk IV przekazał w testamencie wieś Kolegiacie Św. Krzyża we Wrocławiu. W latach 1785 – 1810 właścicielem zostaje Kapituła Katedralna we Wrocławiu, w latach 1810 – 1845 Królewski Urząd Skarbowy w Namysłowie. W 1785 r. we wsi jest 15 kmieci, 20 zagrodników i 13 chałupników. W 1845r. znajduje się 1 wolne sołectwo, 63 budynki mieszkalne, 2 olejarnie, 2 kopalnie wapna, 8 tkalni płótna, 10 rzemieślników i 3 handlarzy. W 1939 r. – 35 gospodarstw, w tym 10 dużych. Największe należało do rodziny Breyer i zajmowało 115 ha, z hodowlą bydła i uprawą

buraków cukrowych. W wiosce była 1 mleczarnia, 2 gospody (Lehr i Starke), 1 rzeźnik, 1 piekarz, 2 sklepy z różnymi towarami, po 1 kowalu, kołodziej, kamieniarz, cieśli, szewcu oraz kilku stolarzy i murarzy. W 1990 r. było 41 gospodarstw o powierzchni ponad 5 ha i 20 o obszarze od 2 do 5 ha, klub „Ruch”, sklep spożywczy GS, przystanek PKS. W 2010 r. – 9 gospodarstw rolnych, zakład betoniarski, zakład materiałów budowlanych „Beton”, zakład produkcji drzwi i okien „KMW Format”, zakład stolarski, usługi transportowe, artykuły do produkcji rolnej „Chemi-Kas” i masarnia „B. Urbanowski”. Ludność. W 1785 r. – 221 mieszkańców, w 1845 r. – 397 (w tym: 343 katolików i 54 ewangelików), w 1871 r. – 414 (w tym: 375 katolików i 39 ewangelików), w 1939 r. – 394, w 1952 r. – 251, w 1970 r. – 365, w 2000 r. – 309, w 2010 r. – 295. Ważne wydarzenia. Ostatnim niemieckim sołtysem był Karol Liehr. Pierwsi osadnicy polscy przybyli w 1945 r. z Polski centralnej i z ziemi wołyńskiej. Pierwszym polskim sołtysem był Józef Pomietło, później Jan Izydorczyk, Jan Kos. Do 1973 r. należała do gromady Zbytowa, a do 1975 r. do gminy Solniki Wielkie. Od 1975 r. Zawidowice należą do gminy Bierutów. Obecnie sołtysem Zawidowic jest Marzena Gała.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski, Andrzej Woźniak

Zbytowa

Stanowiska archeologiczne z epoki kamienia – pozostałości osadnictwa neolitycznego, osada z okresu wpływów rzymskich oraz grodzisko z późnego średniowiecza. Położenie. Wieś łańcuchowa położona 7 km na zachód od Bierutowa, w dolinie Widawy, na wysokości od 130 do 135 m n.p.m. Wcześniej wieś łańcuchowa, założona w XIV w. na prawie niemieckim. Zabudowa to najczęściej niewielkie obejścia i pojedyncze budynki mieszkalne rozlokowane luźno po obu stronach drogi z XIX w. i początku XX w. We wschodniej części istniał duży folwark z czworobocznym majdanem oraz otoczeniem parkowo-ogrodowym. Na północy od wsi dawny folwark, niemiecka nazwa Gruberschäferei, po II wojnie światowej PGR Zbytowa, dziś duże gospodarstwo rolne. Od zachodu dawna wieś Nowa Smolna (niem. Neu Schmollen) po 1945 r. dołączona do Zbytowej. Nazwa Zbytowa wywodzi się od dwóch słów viel – wiele i Lgota – wola lub jako wyraz dwuczłonowy Viel-Lguth, jedno „l” wypadło i zostało Vielguth. Spotkać można pochodzenie nazwy od słowa zbyt, oznaczającego coś, czego jest ponad miarę, przepych, dobrobyt. Forma niemiecka jest tłumaczeniem nazwy słowiańskiej. Legenda o powstaniu wioski podaje, że rycerz imieniem Stefan, w 1333 r. założył wioskę nad rzeką Widawą, którą nazwał Vielguth, czyli Dobra Wola, gdyż tylko od dobrej woli księcia Henryka IV Dobrego, panującego w tym czasie we Wrocławiu, zależało jej powstanie. Pierwsza wzmianka pochodzi z około 1300 r. (należała wówczas do Henryka Wiernego) pod nazwą Sbitowa. Od 1332 r. występuje jako Filgut – wymieniono wtedy w dokumencie pochodzących z niej Woyczecha i Stephana. W 1785 r. Vielguth, Filgut, w 1845 r. Vielgut, a ostatnia niemiecka nazwa miejscowości to Vielguth. Po II wojnie światowej, do 1948 r. Wola, a później, do dziś, Zbytowa. Złoty okres w historii wioski to czasy panowania Henryka Waclawa z Podiebradów. Książę postanowił wybudować tu swoją drugą rezydencję, składającą się z dwóch domów powstałych w latach 1617 – 1628 wraz z ogrodem zoologicznym. Pałac szybko stał się ulubionym miejscem księcia i jego drugiej żony Anny Urszuli von Reibnitz, z którą w 1636 r. wziął ślub w wybudowanym 7 lat wcześniej (w 1629 r.) kościele pod wezwaniem św. Trójcy. Kiedy ciężko zachorował we Wrocławiu, polecił, aby przewieziono go do Zbytowej, gdzie zmarł 21 stycznia 1639 r. Rezydencja była też miejscem tajnych spotkań księcia, który pełnił urząd Starosty Generalnego Śląska, w czasie wojny trzydziestoletniej (lata 1618 – 1648). 17 maja 1629 r. odbyło się tu spotkanie z Karolem Hannibalem von Dohna, panującym w sycowskim wolnym państwie stanowym i jednym z przywódców Unii Katolickiej na Śląsku oraz Janem Christianem – piastowskim władcą księstwa brzeskiego, jednym z czołowych zwolenników partii antyhabsburskiej. Jak przypuszczają historycy, spotkanie było związane ze sprzyśnięciem przeciwko królowi polskiemu Zygmuntowi III Wazie. Na dworze mieszkał jeden z najwybitniejszych poetów niemieckiego baroku – Martin Opitz (ur. 1597 r., zm.

1639 r.) zwany „ojcem niemieckiej sztuki poetyckiej”, który w latach 1626 – 1633 pełnił funkcję sekretarza burgrafa Karola Hannibala von Dohna. Sielankową atmosferę ciszy i spokoju w dobie wojny trzydziestoletniej poeta uwiecznił w liczącym ponad 450 wersetów poemacie pt. Zbytowa (niem. Vielgut) z 1629 r. W urbarzu (spisie majątków) z 1567 r. zapisano Joachima Rosenhagena jako właściciela tych ziem. Ze Zbytową wiąże się najbardziej prawdopodobna wersja tajemniczego imienia Konrad obok daty 1357 r. na krzyżu pokutnym w lasku koło Kijowic. Konrad Filgut zapisany jest jako właściciel tej miejscowości. Kościół. W 1629 r. zbudowany zostaje kościół protestancki ufundowany przez Henryka Waclawa Podiebrada pw. Trójcy Świętej, przebudowany w latach 1849 – 1851 wg projektu Wolffa, nadwornego architekta księcia oleśnicko – brunszwickiego Wilhelma oraz Fickerta, książecego radcy budowlanego na neogotycki. Murowany, tynkowany, prostokątny, posiada niewydzielone prezbiterium zwrócone na południe z dobudowaną węższą i niższą zakrystią. Od północy trójkondygnacyjna wieża zwieńczona ostrosłupowym, ośmiokątnym hełmem. Dach dwuspadowy z dachówki, wewnątrz trójnawowe, rozdzielone drewnianymi słupami. Ołtarz główny współczesny, ambona i prospekt organowy neogotyckie, chrzcielnica żeliwna z Huty Gliwice (wg wzoru z 1827 r.). Z pierwotnego kościoła pozostał wczesnobarokowy obraz Ukrzyżowanie oraz epitafium syna Szymona Machalska, zmarłego w 1633 r. W latach 1907 – 1913 i 1929 – 1932 pastorem w Zbytowej był Edmund Michael, dr prawa, autor Historii szkół w powiecie oleśnickim (Zur Geschichte der Schulen in Kreisen Oels). Ostatnim niemieckim pastorem był Ernst Betz. Po II wojnie światowej katolicki kościół parafialny pod wezwaniem Matki Boskiej Królowej Polskiej. Pierwszym polskim proboszczem był ksiądz Bronisław Pacholek. Na początku lat 80. remont wieży, nowy dach i plebania, w 2007 r. remont kościoła. Szkoła. W 1629 r. powstaje pierwsza szkoła przykościelna. Nowa szkoła została zbudowana w 1830 r. z dwiema klasami i mieszkaniem dla kierownika szkoły. Ostatnim niemieckim kierownikiem szkoły był Erich Lichey. W 1915 r. zbudowano szkołę w Nowej Solnej z jedną klasą i mieszkaniem dla nauczyciela. Ostatnim nauczycielem był Arnold Eckert. Już w 1945 r. powstaje szkoła polska. Pierwszym kierownikiem była Anna Huk. W 1972 r. zbudowano nową Szkołę Podstawową, która istnieje do dziś jako jedna z trzech w Gminie Bierutów. Właściciele, rolnictwo, rzemiosło, usługi. W 1785 r. Zbytowa należała do księcia oleśnickiego. We wsi były 3 folwarki i młyn wodny, 70 kmieci i 20 chałupników. W 1845 r. właścicielem był książę brunszwicko-oleśnicki, było 131 budynków, młyn wodny, wiatrak, browar i gorzelnia parowa. W 1886 r. dobra lenne kronprinza Fryderyka Wilhelma wynosiły 471 ha pól, 144 ha łąk, 144 ha lasów, hodowla to: 63 konie, 161 szt. bydła, w tym 60 krów, 1 300 owiec merynosów, 36 świni i gorzelnia. Dzierżawcą był Adolf Arndt. W 1939 r. największy majątek należał do Wilhelma Haasa – 585 ha, gorzelnia, hodowla bydła i owiec merynosów. Było też ponad 100 gospodarstw rolnych, 1 młyn, 4 gospody (Jarsetz, Koschik, Zeiske, Stoper), 2 rzeźników, 2 piekarzy. Ponadto były po 3 warsztaty kowalskie, kołodziejские, stolarskie i szewskie, po 2 cieśli, siodlarzy i krawców, 3 sklepy spożywcze i 3 wielobranżowe. Ostatnim niemieckim sołtysem był Adolf Pursian. W 1990 r. było 28 gospodarstw powyżej 5 ha i 38 o powierzchni od 2 do 5 ha, sklep spożywczy GS, 2 kioski, 3 przystanki PKS. W 2010 r. było 80 rolników do 100 ha i 3 powyżej 100 ha oraz 1 zakład krawiecki. W latach 1949 – 93 istniał PGR, który obejmował ok. 1000 ha. Liczba ludności: w 1785 r. – 466 osób, w 1845 r. – 838 osób (w tym: 826 ewangelików i 12 katolików), w 1871 r. – 686 osób (w tym: 682 ewangelików i 4 katolików), w 1939 r. – 938 osób, w 1952 r. – 424 osoby, 1970 r. – 895 osób, w 2000 r. – 817 osób, w 2010 r. – 790 osób. Ważne wydarzenia. Pierwsi polscy mieszkańcy w 1945 r. przybyli z województw: krakowskiego, rzeszowskiego, kieleckiego i lubelskiego oraz z Polski centralnej. Pierwszym sołtysem był Józef Kamola. Do 1973 r. Zbytowa była gromadą należącą do gminy Solniki Wielkie (do 1975 r.). W 1946 r. powstaje OSP Zbytowa, najbardziej zasłużeni prezesi to: Józef Zadka (kował), Jan Jurkiewicz, Eugeniusz Ogorzelski i Jan Kwaśniewski. Od 2009 r. OSP wchodzi w skład Krajowego Systemu Ratownictwa Gaśniczego. Infrastruktura. W 1986 r. zakończono budowę kompleksu kulturalno – wypoczynkowego z salą widowiskową, boiskiem do piłki nożnej i remizą OSP. W 1988 r. wieś została zwodociągowana, a w 2003 r. otrzymała nowe

oświetlenie. Obecnie sołtysem Zbytovej jest Leszek Zadka.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski, Andrzej Woźniak

GMINA CZERNICA

Czernica

Położenie. Duża wieś w Gminie Czernica, siedziba Gromadzkiej Rady Narodowej (od 1969 r.), po przywróceniu gmin siedziba gminy Czernica od 1990 r. Położona na skraju Pradoliny Odry, na wysokości 119 – 127 m. n.p.m. przy drodze wojewódzkiej 455, Wrocław – Oława. Stanowiska archeologiczne. Z ok. 2500 p.n.e. występują tu ślady obozowania człowieka nad Odrą (kultura pucharów lejowatych). Wieś średniowieczna powstała w układzie okrężnicowym wokół małego ryneczku. Nad Odrą powstało grodzisko z wieżą strażniczą. Występują ślady wcześniejszej osady słowiańskiej z ok. VIII/IX w. (znalezisko: grotła broni drzewcowej). Według dokumentu, który uznawany jest powszechnie przez historyków za fałszyfikat, Henryk III Biały 21 września 1246 r. nadał za wierną służbę w swej kancelarii dziekanowi kurii biskupiej Wawrzyńcowi pola w Czernicy (agros in Cirne) oraz dwa dobra nazwane jako Konarscze (Konarskie). Sąsiadowały one z polami należącymi do biskupstwa wrocławskiego. Zagadkowa wydaje się być nieobecność w dokumencie wzmianki o właścicielce wsi, księżnej Annie Czeskiej. Drugim z argumentów przemawiających za zakwalifikowaniem dokumentu jako fałszyfikatu jest brak zachowanych innych dokumentów z tego roku wystawionych przez księcia Henryka III Białego. Nazwa niemiecka: Tschirne, Großbrück. Etymologia nazwy miejscowości budziła wątpliwości wśród specjalistów. Komisja nadająca po II wojnie nazwy miejscowe niejednoznacznie wyraziła się o Czernicy. Kilka miejscowości w Polsce o identycznej nazwie łączy występowanie czarnej gleby (ale nie czarnoziem, gleby w Czernicy należą raczej do słabych bonitacji), lasu iglastego i wody. Nazwa Czernica oznacza osadę założoną na czarnej glebie lub w okolicy lasów (zapewnie dobra Konarskie). Za pierwszy autentyczny dokument uznaje się zatem decyzję księcia śląskiego Henryka III Białego, aby po śmierci swej matki, księżnej Anny Czeskiej, sprzedać część jej dóbr i 28 sierpnia 1265 r. sprzedał część wsi Czernica (Chircicz), to jest 11 łąnów flamandzkich i karczmę (jedna z pierwszych wzmiankowanych karczm w dokumentach XIII wieku w Polsce). W kilka lat później, przy zakładaniu Jeszkowic, sąsiedniej wsi, w 1272 r. określono nazwę wsi jako Schirnschits. Wieś była w posiadaniu biskupstwa wrocławskiego i w 1273 r. rycerz Nagodo, dworzanin biskupa Tomasza II przeniósł ją na prawo niemieckie. Nazwy: 1246 r. – Cirne, 1265 r. – Chircicz, 1272 r. – Schirnschits, 1291 r. – Cyrne, 1327 r. – Cirn, Cyna, 1331 r. – Cyn, 1336 r. – Czirne, 1336 r. – Cziern, 1353 r. – Cziren, 1425 r. – Tschirnicz, 1540 r. – Czyrna, 1617 r. – Tschirn, 1630 r. – Tschirna, 1652 r. – Tschirna, 1667 r. – Tchirna, 1736 r. – Tschirnau, 1845 r. – Tschirne, 1907 r. – Tschirne, 1935 r. – Großbrück, 1937 r. – Tschirne. Stacja kolejowa nosiła nazwę Mieleszyce, obecnie Czernica Wroclawska. Właściciele. Wieś, a raczej całe dobra Konarskie, stały się w 1291 r. obiektem najazdu rycerzy Ciecchosława i Marcina, synów rycerza Storlossa, którzy zajęli Czernicę i dobra Konarskie. Dziekan kurii wrocławskiej Wawrzyniec w skardze wniósł o przywrócenie stanu poprzedniego. Po dochodzeniu prowadzonym przez rycerza Güntera von Biebersteina i włodarza Chyłę usunięto synów Storlossa z zajętych ziem. Czernica była także anektowana przejściowo w XIV w. przez Hermana Borsznica, właściciela Jelcza. Książę legnicko-brzeski Ludwik I oddał wieś kapitulie wrocławskiej w 1380 r., jednak kolejni właściciele Jelcza, Pretfcizowie (Prittwitz), mieli prawa do wyrębu drewna w lasach. Wieś biskupia była niszczone podczas wojny trzydziestoletniej (lata 1618 – 1648) w jej końcowym stadium. W 1646 r. maszerowały tędy wojska cesarskie i szwedzkie, atakujące się wzajemnie w sąsiednich Gajkowie i Jelczu. W połowie XVII wieku (1654 r.) funkcjonował tutaj spory folwark, którego zarządcą był Hans Muche, muszkieter cesarski. Zatrudniał on 14 ludzi. Również wojny śląskie (lata 1740 – 1745) dotknęły wieś. W połowie XIX wieku największym gospodarstwem był folwark prowadzony przez Ferdynanda von Mudracha, specjalizujący się w hodowli bydła. Parafia. Wieś należała do parafii rzymskokatolickiej w Gajkowie (lata 1276 – 1957), od 1988 r. samodzielna parafia pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, erygowana w 1988 r. Od połowy XVII w. istniała tu prywatna kaplica, kościół powstał dopiero końcem XX w. Ewangelicy przynależeli do zboru w Laskowicach (lata 1523 –

1861), a następnie parafii protestanckiej w Nadolicach Wielkich (lata 1861 – 1897) i Ratowicach (lata 1897 – 1945). Szkoła. Katolicka szkoła wzmiankowana w 1777 r. i w 1795 r., z początku XX w. murowana, w 1940 r. zatrudniała 2 nauczycieli, w 4 klasach uczyło się 100 dzieci, została uszkodzona bombą w czasie wojny. Po 1945 r., wyremontowana mieściła szkołę podstawową, a następnie także zasadniczą szkołę radiowo-telewizyjną (1962 r.). Nowy budynek szkolny powstał z myślą o technikum radiowo-telewizyjnym w latach 1965 – 1967. Po reformie szkolnej stał się siedzibą zbiorczej szkoły gminnej. Mieścił także średnią szkołę o profilu elektronicznym, która przekształciła się w latach 90. XX wieku w Powiatowy Zespół Szkół Nr 2. Obecnie budynek jest siedzibą szkoły podstawowej i gimnazjum. Infrastruktura. Istniejąca we wsi roszarnia stała się bazą do powstania Wojskowych Zakładów Naprawczych (1962 r.), a następnie Wojskowych Zakładów Radiotechnicznych (1965 r.) i Wojskowych Zakładów Łączności Nr 2. Wieś zyskała na znaczeniu po wybudowaniu kolei w 1909 r., a zwłaszcza oddaniu mostu przez Odrę w 1935 r. Był to jeden z większych mostów na Dolnym Śląsku w tym okresie. Zniszczony w czasie walk w 1945 r., został odbudowany dopiero w 1956 r. W 1954 r. powstało przedszkole publiczne w budynku Komitetu Gromadzkiego PZPR. Od 1951 r. działała agencja pocztowa., od 1967 r. wiejska centrala automatyczna. W okresie po 1990 r. wykonano we wsi sieć światłowodową, sieć wodociągową i kanalizacyjną. Rolnictwo. Wieś od średniowiecza posiadała duży folwark liczący 22 łany (1343 r.). W 1905 r. powierzchnia folwarku wynosiła 96,2 ha. Pozostała część wsi zajmowała 429,8 ha (52 gospodarstwa). Folwark w 1795 r. zatrudniał 15 chłopów. We wsi była też karczma i gorzelnia. Liczba ludności utrzymywała się na poziomie kilkuset mieszkańców: 506 osób w 1795 r., 599 w 1845 r. (w tym: 148 ewangelików), 484 osób w 1905 r., 890 w 1941 r. Dopiero na początku XXI w. przekroczyła 1 000 osób (2004 r. – 1 125 osób), 2010 r. – 1 205 osób. W 1900 r. odnotowano: 60 koni, 72 szt. bydła, 187 świń, 41 kóz, 14 kaczek, 281 kur, 12 uli. Drzewostan. W 1900 r. odnotowano: 288 jabłoni, 206 gruszy, 517 śliw, 593 wiśnie i czereśnie. Areał wsi wzrósł w XX i XXI w., wieś liczyła w 1900 r. 423 ha, w 1905 r. 429 ha, a w 2010 r. 535 ha. Spośród zabytków nie zachowały się w całości zabudowania w centrum wsi, zniszczone w czasie II wojny światowej. Pojedyncze zabytki to kolumna barokowa z 1808r. pierwotnie z figurą Matki Bożej Immaculaty oraz neoklasycystyczna dzwonnica pożarowa z ok. 1830 r.

Opracowanie: Aleksander Ziobro

Chrząstawa Mała

Położenie. Wieś położona w Gminie Czernica przy drodze powiatowej Wrocław – Chrząstawa Wielka, na pograniczu Równiny Oleśnickiej, w środkowej części Niziny Śląskiej i mezoregionie Równiny Wrocławskiej na wysokości 120,6 – 125,4 m n.p.m. Wieś powstała w typie ulicówki. Stanowiska archeologiczne. Pierwsze ślady osadnictwa pochodzą z ok. 1450 r. p.n.e. W źródłach pisanych wieś pojawia się 12 lutego 1250 r., kiedy książę śląski Henryk III Biały sprzedaje wieś zakonowi Kanoników Regularnych (Zakonu Augustianów na Piasku we Wrocławiu). Nazwa niemiecka Marienwald. Pochodzenie nazwy wsi budzi kontrowersje specjalistów. Najbardziej prawdopodobnym wydaje się być pochodzenie od nazwy rzeki oddzielającej Chrząstawę Małą od Chrząstawy Wielkiej (obecnie noszącej nazwę Graniczna), która w przeszłości mogła nosić nazwę Chrząstawa, a ta nosi nazwę od rodzaju skrzypu (chrzonst) porastającego rzekę. Nazwa w ciągu wieków ewaluowała i w źródłach pojawia się w kilku wersjach. W 1250 r. występuje jako Chranstava, w 1259 r. i 1291 r. Cranstava, w 1293 r. Cranstova, w 1353 r. Cransto, w 1360 r. Kranstow, w 1372 r. Cranstana, w 1540 r. Cranst, w 1630 r. Klaren Kranst, w 1651 r. Margenkrans, 1667 r. Margenkrant, w 1795 r. Marien Cranst, w 1845 r. Mariencranst. 27 lutego 1937 r. nazwę zmieniono na Marienwald, zacierając słowiańskie brzmienie. W Polsce Ludowej wieś nazywała się Chrząstowa Mała, w 2000 r. zmieniono nazwę na Chrząstawa Mała. Właściciele. W rękach Zakonu Augustianów była do 1810 r., czyli do sekularyzacji zakonu. Część wsi była w rękach prywatnych. W 1342 r. wzmiankowany jest Hoyger Pretwicz

(Prittwitz), który kupuje dwór z 2 łanami i owczarnią z 150 owcami. Pierwszy z imienia znany chrząstawianin to sołtys wsi Cranstoua Jacuschius (06 stycznia 1359 r. i 12 marca 1360 r.), który był świadkiem sprzedaży młyna klarysek i współpracował w lokacjach i transakcjach klasztoru św. Klary. Wieś częściowo zniszczona w czasie najazdu husyckiego Prokopa Wielkiego w 1428 r. na Śląsk oraz w czasie wyprawy polskiego króla Władysława III Warneńczyka w 1438 r., który próbował osadzić na tronie czeskim swego brata Kazimierza (późniejszego króla Polski). Chrząstawa występuje wówczas jako allodium. Parafia. Ludność przynależała do parafii rzymskokatolickiej powstałej w Gajkowie (1276 r.). W okresie reformacji luteranie uczęszczali do pobliskich Laskowic (1523 r.). W 1689 r. 1/3 wsi była wyznania katolickiego. W połowie XIX wieku w sąsiednich miejscowościach oddano do użytku nowe kościoły: protestancki w Nadolicach Wielkich, gdzie ustanowiono parafię ewangelicką (1861 r.) oraz katolicką świątynię w Chrząstawie Wielkiej (parafia powstała w 1887 r.), do której uczęszczali mieszkańcy Chrząstawy Małej. W 1830 r. zamieszkiwało Chrząstawę Małą 198 katolików i 82 ewangelików, w 1845 r. – 222 katolików i 139 ewangelików, w 1905 r. – 223 katolików i 199 ewangelików. Szkoła. Dzieci uczęszczały do szkół katolickiej i protestanckiej w Chrząstawie Wielkiej. Zakłady rzemieślnicze, usługowe i rolnictwo. W połowie XVII w. w miejscowej karczynie prowadzono wyszynk piwa klasztoru NMP na Piasku. W połowie XIX w. funkcjonował folwark i tłocznia oleju. Na rozwój gospodarczy wpłynęło otwarcie w 1912 r. linii kolejowej z Wrocławia, którą transportowano płody rolne. Od 1940 r. działała także linia autobusowa Wrocław – Chrząstawa Mała. W przeszłości gospodarka oparta była na rolnictwie. Wieś w 1795 r. stanowiło: 1 folwark klasztorny i 44 gospodarstw, w 1830 r. – 43 gospodarstwa, w 1845 r. – 50 gospodarstw, areał 1079 ha. Wieś ma charakter rolniczy, lecz jakość gleb jest bardzo słaba, toteż częstym zjawiskiem były w końcu XX wieku wyjazdy mieszkańców głównie do Niemiec do prac sezonowych w rolnictwie. Liczba ludności i infrastruktura. Liczba ludności z 294 osób (1795 r.) powoli wzrosła i w połowie XIX w. (w 1845 r.) wynosiła 363 osoby, a końcem wieku (1898 r.) 436 osób, przed II wojną światową osiągnęła 451 osób (1939 r.). W czasie II wojny światowej lekko spadła – 444 osoby (1942 r.). Obecnie liczba ludności Chrząstawy Małej wzrasta intensywnie dzięki dynamicznemu rozwojowi budownictwa jednorodzinnego. Wieś zwodociągowana i wyposażona w sieć światłowodową na początku lat 90. XX w. W 2004 r. liczba ludności wynosiła 688 osób, w 2010 r. – 879. Nastąpił także wzrost ilości podmiotów gospodarczych i drobnych przedsiębiorstw, powstały mniejsze zakłady pracy np. tartaki i zakłady budowlane. Z ważniejszych zabytków należy wspomnieć odrestaurowany zajazd, obecnie restaurację Pod Czarnym Kurem z początków XX w.

Opracowanie: Aleksander Ziobro

Chrząstawa Wielka

Położenie. Wieś położona w Gminie Czernica przy drodze powiatowej Wrocław – Chrząstawa Wielka, na pograniczu Równiny Oleśnickiej, w środkowej części Niziny Śląskiej i mezoregionie Równiny Wrocławskiej na wysokości 125,4 – 125,8 m n.p.m., przy drodze powiatowej Wrocław – Chrząstawa Wielka. Stanowiska archeologiczne. Ślady występowania człowieka występują w okresie neolitu – z okresu kultury ceramiki sznurowej wskazują na obozowanie człowieka przy mniejszych ciekach wodnych, ślady osadnictwa z ok. 700 r. p.n.e. Nazwa i pierwsza wzmianka. Wieś średniowieczna powstała stosunkowo późno, w miejscach karczowania lasu. Las ofiarował klasztorowi św. Klary z Wrocławia książę wrocławski Henryk VI dnia 3 marca 1327 r. Wieś powstała w systemie łańców leśnych. Nazwa niemiecka Klarenwald. Wcześniej las ten był wzmiankowany w 1291 r. i 1293 r. W źródłach: 1327 r. las Chranstow, 1336 r. Cranstow, 1352 r. Kranstow Sancte Clare, 1540 r. Agricirca Vidavia, oraz Cranst allodium s. Clare, 1630 r. Gross Kranst, 1666 r. Clarenkrans, 1667 r. Clarenkranz, 1795 r. Cranst, 1845 r. Klarenkranst, 1910 r. Clarenkranst, 1932 r. Klarenkranst, 27 lutego 1937 r. zmieniona na Klarenwald, 1954 r. Chrząstowa Wielka, 2000 r. Chrząstawa Wielka. Parafia. Ludność należała do rzymskokatolickiej parafii w Gajkowie (lata 1276

– 1887) i luterańskiej parafii w Laskowicach (1523 r.), od 1861 r. w Nadolicach Wielkich. W latach 1859 – 64, w miejsce kaplicy tzw. Feldkapelle (wzmiankowana w 1795 r.), powstał kościół, którego architektem był Alexis Langer, a budowniczym Theodor Roesler. Kościół w stylu neogotyckim posiada wieżę o wysokości 60,55 m. 6 kwietnia 1887 r. erygowano tu parafię katolicką. W 1901 r. proboszcz Franz Weltzel sprowadził także siostry zakonne. We wsi przeważali ewangelicy (w 1905 r.: 583 ewangelików i 326 katolików). Ostatnim niemieckim proboszczem był Eugen Kopisz (lata 1939 – 45). Po II wojnie światowej kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP posiadał kościoły pomocnicze w Nadolicach Wielkich (poprotestancki) i na krótko w Wojnowicach. Do parafii przynależały: Chrzęstawa Wielka, Chrzęstawa Mała, Jeszkowice, Nadolice Małe, Nadolice Wielkie, Wojnowice. Proboszczem był ks. Henryk Oziewicz. Końcem XVIII w. (1795 r.) wzmiankowane są 2 szkoły: katolicka i ewangelicka, końcem XIX w. posiadające budynki murowane. Po II wojnie światowej były to szkoły podstawowe. W 2000 r. oddano nowy budynek szkolny mieszczący szkołę podstawową, a od 2003 r. także gimnazjum. Zakłady rzemieślnicze, usługowe i rolnictwo. Wieś rolnicza, częściowo zniszczona w 1428 r. i 1438 r. w czasie wojen husyckich. Folwark wzmiankowany w 1795 r., karczma, 26 zagrodników, młyn wodny, 33 wolnych kmieci. W połowie XVII wieku w miejscowej karczmie sprzedawano wrocławskie piwo klarysek. W 1921 r. największym posiadaczem ziemskim był Franciszek Scheffer, którego gospodarstwo liczyło 65 ha, 22 szt. bydła w tym 12 krów, 6 koni, 6 świń. Dla eksportu płodów rolnych ważne było uruchomienie w 1912 r. linii kolejowej do Wrocławia Nadodrza. W latach 1933 – 40 przeprowadzono we wsi prace melioracyjne, planowano także wykonanie zbiornika retencyjnego, aby zapobiegać ustawicznemu zalewaniu pól w pobliżu Widawy. Wieś o charakterze rolniczym, zachowała swą specyfikę do końca XX w. Przeważają tu gleby słabe, w części nieużytkowane, co powoduje ich zalesianie. Areał. Powierzchnia wsi wzrosła z 1 183 ha w 1905 r., do 1 684,6 ha w 2010 r. Liczba ludności ustawicznie rosła: w 1795 r. wynosiła 660 osób, w 1845 r. – 928, w 1905 r. – 909, w 1933 r. – 927, w 1939 r. – 855. Po II wojnie światowej dopiero w 2004 r. osiągnęła stan z końca XVIII w. (643 osób), w 2010 r. wynosiła 800 osób. Zabytki. Jednym z najważniejszych zabytków w Gminie Czernica jest wzmiankowany neogotycki kościół katolicki autorstwa Alexisa Langer (restaurowany w 2011 r.). W dobrym stanie zachowały się także budynek dawnej szkoły katolickiej z początku XX wieku i niektóre zabudowania gospodarcze z połowy XIX wieku. Infrastruktura. Wieś posiada tereny rekreacyjne nad Widawą. W gospodarce dominują zakłady usługowe i budowlane a także kopalnia piasku. Wieś całkowicie zwodociągowana i wyposażona w światłowód na początku lat 90. XX w. Nad Widawą miejsce występowania rzadkich gatunków flory i fauny – obszar Natura 2000 – zaliczony do terenów, na których występują gatunki chronione.

Opracowanie: Aleksander Ziobro

Dobrzykowice

Położenie. Wieś w gminie Czernica, na wschód od Wrocławia, w środkowej części Niziny Śląskiej i mezoregionie Równiny Wrocławskiej, przy drodze powiatowej Wrocław – Chrzęstawa Wielka. Stanowiska archeologiczne. We wsi ślady osadnictwa z okresu brązu 1700 – 1500 r. p.n.e. oraz okresu wpływów rzymskich (kultura przeworska, III w. n.e.) Pierwsza wzmianka pisana pochodzi z dokumentu księcia Henryka III Białego, który sprzedaje wieś Dobricouici) komesowi Henrykowi de Gorgowicz (Gurgoviz, Gurguwiz, Gorgowicz). Nazwa niemiecka: Wüstendorf. Nazwa wsi pochodzi najprawdopodobniej od imienia właściciela – Dobrzyka. Jeszcze bowiem w 1540 r. używano nazwy Dobrzychowice. W źródłach: 1257 r. – Dobricouici, 1298 r. – Wustendorph, 1301 i 1305 r. – Wustindorph, 1326 r. – Vustendorph, 1353 r. – Wustendorff, 1354 r. – Wustindorf, 1425 r. – Wustendorff, 1540 r. – Wüstendorf alias Dobrzychowice, 1630 r. – Wustendorff, 1652 r. – Wüstendorf, 1736 r. – Wistendorff, 1743 r. – Wüstendorff, 1795 r. – Wüstendorf, 1845 r. – Wüstendorf, 1946 r. – Pusta Wieś, lata 1946 – 2001 Dobrzykowice Wrocławskie, od 2001 r. – Dobrzykowice. Właściciele.

Wieś (Wustendorph) była w ręku Henryka de Gorgowicz, a następnie Konrada de Sulz, rycerza z rodziny turyńskich ministeriałów landgraфа, który dobra te odziedziczył po żonie Jadwidze. 6 lipca 1298 r. sprzedał wieś Przeclawowi z Maniowa, a ten w 1305 r. klasztorowi św. Macieja Szpitalnikom z Czerwoną Gwiazdą. Resztę wsi Jan de Sulz i Peczeko z Mąkowic sprzedali 5 września 1348 r. mistrzowi zakonu Św. Macieja – Henrykowi de Colwicz. Szpitalnicy na mocy dokumentu z 26 lutego 1253 r. byli już właścicielami Kamieńca Wrocławskiego, jako jednego z wielu uposażeń zakonnych byli także posiadaczami Gajkowa i dóbr w Jeszkowicach. Dobrze zachowany herb Krzyżowców w Dobrzykowicach (nad wejściem do kościoła) stał się podstawą koncepcji herbu gminy Czernica. Herb mały Gminy Czernica składa się w połowie z herbu krzyżowców według wzoru z kartusza herbowego z kościoła w Dobrzykowicach. Wieś lokowano na prawie niemieckim w 1324 r. Folwark liczył 6 łanów. Parafia. W 1305 r. istniał w Dobrzykowicach kościół parafialny, który podporządkowano kościołowi w Gajkowie pomiędzy 1353 a 1366 r. W okresie reformacji kościół był w opłakanym stanie. Prawie cała ludność przeszła na protestantyzm. Msze odprawiano raz na trzy tygodnie w portatyku. Ołtarze nie były konsekrowane. Świątynia była drewniana, grabiona w okresie wojny trzydziestoletniej (lata 1618 – 1648), zarówno przez wojska cesarskie, jak i szwedzkie. Kościół wraz z częścią wsi spłonął w 1753 r. Został odbudowany w stylu barokowym w latach 1753 – 1757. Do jego budowy krzyżowcy użyli materiału z rozebranego kościoła św. Krzyża w Gajkowie. Szkoła. W 1795 r. i 1845 r. wzmiankowana szkoła. W 1940 r. w szkole uczyło dwóch nauczycieli. Po II wojnie światowej szkoła podstawowa. Rolnictwo. Wieś od średniowiecza posiadała duży folwark podporządkowany dobrom Kamieńca Wrocławskiego. W 1905 r. powierzchnia folwarku wynosiła 438,2 ha. W folwarku pracowało 28 osób. Pozostała część wsi zajmowała 466,8 ha. 51 gospodarstw. Folwark w 1795 r. zatrudniał 15 chłopów (karczma, gorzelnia). W 1845 r. folwark, gorzelnia, karczma. Liczba ludności: w 1795 r. – 308 osób, w 1845 r. – 444 osób, w 1905 r. – 373 osób (w tym: 337 katolików, 36 ewangelików), w 1940 r. – 356 osób (w tym: 111 katolików), w 2004 r. – 496 osób, w 2010 r. – 909 osób. Hodowla. W 1900 r. – 49 koni, 239 sztuk bydła, 215 świń, 50 kóz, 24 kaczki, 549 kur, 17 uli. Drzewostan. W 1900 r. – 113 jabłoni, 91 gruszy, 635 śliw, 28 wiśni i czereśni. Areał. Wieś liczyła w 1900 r. 465 ha a w 2010 r. 798 ha. Zabytki. Cennym zabytkiem jest barokowy kościół pw. Narodzenia NMP wybudowany w latach 1753 – 57, konsekrowany w 1757 r. Z tego okresu pochodzi wyposażenie, m.in. barokowy ołtarz główny z 1757 r. Obrazy pochodzą z około 1665 r. ze szkoły Michała Leopolda Willmanna i z ok. 1720 r. ze szkoły Johnna Jacoba Eybelwiesera. Najcenniejszy zabytek, gotycka Pieta, z ok. 1420 r., chrzcielnica z 1790 r., rzeźby św. Jadwigi i św. Elżbiety, barokowa ambona. Stacje Drogi Krzyżowej z ok. 1888 r. (dzieło Ferdynanda Witera). W Dobrzykowicach urodził się Herbert Aulich malarz, grafik i artysta. Ważne wydarzenia. W plenerach wsi Sylwester Chęciński w latach 1967 – 1977 kręcił trylogię komediową: Sami Swoi, Nie ma mocnych, Kochaj albo rzuć. Infrastruktura. W okresie po 1990 r. wykonano we wsi sieć światłowodową, sieć wodociagową i kanalizacyjną.

Opracowanie: Aleksander Ziobro

Gajków

Położenie. Wieś na wschód od Wrocławia w Gminie Czernica, położona na skraju Pradoliny Odry. Stanowiska archeologiczne. Teren wsi nad rzeką Odrą był dogodny dla obozowisk i osad w okresie mezolitu i neolitu. Występują tu jedne z najstarszych w powiecie wrocławskim stanowisk kultury komornickiej (8000 – 6000 lat p.n.e.), kultury pucharów lejowatych (ok. 2500 lat p.n.e.), kultury amfor kulistych (3 100 – 2 600 p.n.e.). Z Gajkowa pochodzi tzw. depozyt wotywny kultury pucharów lejowatych, to ofiara wotywna składana w środowisku wodnym, składająca się z dwóch amforek. Występowały także ślady kultu zmarłych i obrzędowego kanibalizmu. Ze średniowiecza pochodzą ślady grodziska (XIII – XIV w.). Nazwa niemiecka: Margareth. Wieś w przeszłości nosiła następujące nazwy: Gaycovo, Goy, Kolonie Goy, Margarett Goy, Sancta Margaretha (następnie

Margaretha), Stein lub Steine, Bobrowicz, Boberwitz, Boberwinken. Pierwsza wzmianka pisana o Gajkowie pochodzi z dokumentu Henryka IV Probusa z 9 września 1276 r., który dobra Gaycouo i Rolawinki (niezidentyfikowane – przyp. autora) nadał swemu marszałkowi, Pakosławowi Zdieszycowi. Nazwa może mieć pochodzenie od imienia Gajek, Gojek, Gojko lub nawiązywać do okolicznego lasu. Jeszcze w latach 1935 – 38 używano nazwy geograficznej Margareth Goy dla miejscowych lasów i zamieniono ją na Margarether Wäldchen. Wspomniany w dokumencie z 1276 r. kościół pw. Świętej Małgorzaty był siedzibą parafii. Od jego wezwania pochodzi nazwa wsi Sancta Margaretha, która wyparła nazwę Gaycovo. Z początku identyfikowano ją jako część Kamieńca Wrocławskiego. W 1312 r. występuje nazwa Margaretenkirche in Camen, w 1353 r. Steyn alias S. Margaretha, w 1366 r. St. Margaretha aliter Stein. Nazwa Steyn, Stein, Steine w średniowieczu wskazywała na płytkie, kamieniste miejsce w rzece, bród lub przeprawę, zapewne w meandrze Odry. W źródłach z XVII w. zapisano, że z Gajkowa dokonywano spławu drewna do Wrocławia pochodzącego z dóbr Georga Ernesta von Lindener z Nadolic Wielkich, musiały być zatem do tego dogodne warunki. Meander został zlikwidowany w czasie „prostowania” Odry w latach 1743 – 1748. W 1342 r. zapisano wprost, że wieś ta dawniej nazywała się Gaicone, obecnie Sancta Margaretha albo Boberowicz. Przejściowo używana nazwa Bobrowicz, Boberwitz, Boberwinken, Boborowicz, nawiązująca do hodowli bobrów, zanikła z końcem XIV w. Stosowana wymiennie Sancta Margaretha i Stein (względnie Schrollenstain) ostatecznie w 1630 r. została ustalona na St. Margaret, a od 1652 r. do 1945 r. używano nazwy Margareth. Właściciele. Wieś w rękach książąt wrocławskich, następnie Zakonu Św. Macieja Krzyżowców z Czerwoną Gwiazdą. Część wsi w rękach prywatnych oraz klasztoru św. Klary. Parafia. Parafia składała się z 10 miejscowości, przejściowo wydzielono z niej dwie inne (Dobrzykowice w 1305 r., Wojnowice w 1353r.). Dobrzykowice w końcu XIV w. powróciły do parafii gajkowskiej, natomiast Wojnowice, Chrostów i Jeszkowice zostały podporządkowane parafii w Miłoszycach (połowa XV w.). W czasie wizytacji w 1638 r. oceniono, że kościół farny wyglądał przyzwoicie, choć został ograbiony w czasie najazdu wojsk cesarskich w 1634 r., a kościół pomocniczy był zniszczony i opuszczony. W 1646 r. kościół ponownie splądrowany, tym razem przez Szwedów. W czasie wizytacji w 1651 r. w kościele mówiono po polsku. Gajków był ostoją polskości do końca XIX w. i początek XX w. We wsi krzyżowcy zbudowali drugą świątynię pw. Św. Krzyża (ok. 1650 r.), która istniała do 1754 r. W 1711 r. mistrz zakonu krzyżowców Ignacy Magnet podjął decyzję o budowie nowej barokowej świątyni, którą wykonano do 1713 r., wieże wykonano w 1714 r. Magnet (zm. 1721 r.) wyposażył kościół w płótna najwybitniejszych malarzy tamtych czasów ze szkoły Michaela Leopolda Willmanna i Johanna Jacoba Eybelwiessera. Wieża kościoła, która spłonęła w 1833 r. została odbudowana w niższej i nieco zmienionej formie. Kościół w czasie II wojny światowej ucierpiał od wybuchu bomby lotniczej w 1945 r., część wyposażenia spłonęła. W 1810 r. dokonano kasaty zakonów w Prusach, kościół objęli księża diecezjalni. W 1815 r. wybudowano tu klasycystyczną plebanię. Część zabudowań wsi, w tym plebanię i szkołę parafialną, strawił pożar w 1834 r. Szkoła. Szkoła parafialna wzmiankowana w XIV w., w 1795 r., w 1845 r. jako szkoła katolicka. Areał. Wielkość wsi: 333 ha (1905 r.), 530,62 ha (2010 r.). Liczba ludności. 194 osób (1795 r.), 434 osób (1845 r.), 494 osób (1905 r.), 745 osób (1940 r.), 654 osób (2004 r.), 948 osób (2010 r.). Wieś o charakterze katolickim: w 1845 r. – 345 katolików i 89 ewangelików, w 1905 r. – 428 katolików i 66 ewangelików, w 1940 r. – 605 katolików i 140 ewangelików. Infrastruktura. Wieś w okresie od końca XIX w. do 1945 r. traktowana jako wypoczynkowa, funkcjonowała przystań wodna oraz budynki uzdrowiskowe. W okresie po 1990 r. wykonano we wsi sieć światłowodową, sieć wodociągową i kanalizacyjną.

Opracowanie: Aleksander Ziobro

Jeszkwice

Położenie. Wieś w województwie dolnośląskim, powiecie wrocławskim, gmina Czernica, na wschód od Wrocławia (na trasie Wrocław – Oława). W przeszłości duża wieś z dworem i 2 folwarkami, w 1941 r. siedziba Amtbezirk-Lengefeld, urząd stanu cywilnego. Stanowiska archeologiczne. Osadnictwo z epoki kamiennej, ślady kultury ceramiki wstęgowej rytej, ślady osadnictwa z czasów kultury łużyckiej, osady z czasów rzymskich (od II – I wieku p.n.e. do połowy V w. – kultura przeworska). Pomiędzy X a XIII w. istniały tu osady średniowieczne, a w XIII – XIV w. grodzisko. Wieś składa się z trzech (w przeszłości samodzielnych) miejscowości: Jeszkowic, Janowic i Chrostowa-Żródłowic. Pierwsza wzmianka pisana z 1272 r. dotyczy wsi villa Iacscowici. Wtedy to książę Henryk IV Probus starał się o wydzierżawienie z rąk klasztoru św. Wincentego we Wrocławiu folwarku dla swego protegowanego, rycerza Szymona Gallika. Gallik za każdy uprawny łan miał płacić klasztorowi rocznie pół grzywny czynszu. Północną część wsi w 1288 r. książę Henryk IV sprzedał Sybotho Cindalowi (Henrycus Dux Silesiae villam suam Crostow confert Sybothoni Zindal). Trzecia część obecnych Jeszkowic, dawne Janowice, wzmiankowana była w 1310 r. i wchodziła w skład posiadłości biskupich (Janowicz allodium decani sancti Johannis). Nazwa niemiecka: Jäschkowitz. Nazwa Jeszkowice pochodzi prawdopodobnie od imienia właściciela Jaszki, nazwa Janowice nawiązuje do sformułowania Janowe Pole, czyli ziemi biskupstwa wrocławskiego (pod patronatem Św. Jana Chrzciciela), nazwa Chrostów nawiązuje do chrustu. W 1272 r. villa Iacscowici, w 1312 r. Stein vel Jescoviz, w 1327 i 1330 r. Jeschowicz, w 1332 r. Yeschowicz, w 1333 r. Jeschcowicz, w 1344 r. Jescovitz, w 1353 r. Jeschkowicz, w 1360 r. Jeschkowicz, w 1452 r. Jeschkowitz, w 1540 r. Jesskowitz, w 1617 r. Jaskowitz, w 1630 r. Jeschwitz, w 1656 r. Jesckowitz, w 1680 r. Jäschkowitz, w 1736 r. Jeschkowitz, w 1795 r. Jäschkowitz, w 1937 r. Lengefeld. Nazwa Janowice: w 1310 r. Janowitz, w 1353 r. Janowicz, Jenkewicz, w 1540 r. Janowytz, w 1845 r. Janowitz. W latach 1806 – 1819 funkcjonowała nazwa folwarku Carlshof od imienia właściciela: Carla Theodora Gottfrieda von Nimpsch. Folwark nazywał się zaś Fuchsberg. Po wybudowaniu śluzy w Janowicach w latach 1910 – 1917 wieś krótko nosiła nazwę Waldschleuse (od 1937 do 1940 r.). Wieś Crostow (1288 r.) w 1337 r. nosiła nazwę Crustow, potem przybrała nazwę Sybotin, w XV i XVI w. zaś nazwę niemiecką Seiboten, Seybott potem Schibotten alias Schibotzitz (1540 r.). W czasie wizytacji biskupiej w 1666 r. zapisano po polsku Ziwoćic. Właściciele. Wieś Jeszkowice była w rękach książąt wrocławskich, następnie jeden z folwarków należał do klasztoru św. Wincentego we Wrocławiu, drugi był własnością klarysek, które w 1327 r. otrzymały go od księcia wrocławskiego Henryka VI. Następnie wieś była w rękach rycerzy Nicolasa Chwaliboga i Nikala Krzywosond. W 1512 r. właścicielką wsi była Hedwig wdowa po Nickalu Krzywosond. W 1523 r. we wsi były dwa folwarki jeden w rękach Ambrosa Jenkwitza, drugi w rękach Albrechta Nassengrieffa. W 1528 r. Conrad I Sauerma odkupił folwark Jenkwitza, następnie przekazał w 1535 r. synowi Konradowi II. Nassengrieff odsprzedał swój folwark Georgowi von Poser z Nadolic. W połowie XVII w. Wolff Albracht II von Sauerma sprzedał wieś spadkobiercom Prittwitzów z Laskowic. Druga część wsi była w rękach braci von Männich, następnie w rękach Johanna Adama von Gruttschreibera. W 1795 r. wieś w całości była w posiadaniu rodu Saurma-Jeltsch. W 1806 r. dobra kupił Carl Teodor von Nimpsch, od 1831 r. odziedziczył Carl Friedrich von Nimpsch. Następnie majątek był w posiadaniu braci Eugena i Hugo Landau. W 1910 r. posiadłość zakupili Dora i Curt Krause, z których inicjatywy powstał pałac w 1908 r. w miejsce budowli z początku XIX w. z parkiem z ok. 1880 r. Parafia. Wieś wchodziła w skład parafii w Gajkowie, następnie od XV w. w Miłoszycach (kościół w Wojnowicach). Przejściowo w latach 1523 – 1654 luterański. Wydarzenia. W Jeszkowicach, w nocy z 2 na 3 grudnia 1930 r., w majątku szlacheńca von Oelfen policja II Republiki (Weimarskiej) ujęła 317 członków zakazanej hitlerowskiej organizacji SA (oddziały szturmowe) i skonfiskowała znaczne ilości broni. Areal. Obszar wsi w 1905 r.: Jeszkowice wieś – 249,6 ha, Janowice – 95,4 ha, Jeszkowice dwór – 267,2 ha, w 2010 r. – 517,79 ha. Hodowla. Duży folwark Saurmów specjalizował się w hodowli owiec ok. 400 szt. Liczba ludności: w 1795 r. – 231 osób, w 1845 r. – 405 osób, w 1905

r. – 763 osób (wieś – 388 osób, dwór – 157, Janowice – 218), 2004 r. – 645 osób, 2010 r. – 737 osób. Zabytki. Nie zachował się pałac rozebrany po 1945 r., zabytkowe zespół śluz Janowice (lata 1910 – 1917).

Opracowanie: Aleksander Ziobro

Kamieniec Wrocławski

Położenie. Wieś w województwie dolnośląskim, powiecie wrocławskim ziemskim, gminie Czernica, 15 km na wschód od Wrocławia. Przez pewien czas była siedzibą gminy wiejskiej Dublany (Wojnow, lata 1950 – 1954), następnie siedzibą Gromadzkiej Rady Narodowej (lata 1954 – 1969). Wieś leży na skraju Pradoliny Wrocławskiej, w środkowej części Niziny Śląskiej i mezoregionie Równiny Wrocławskiej na wysokości 121 m n.p.m., przy drodze wojewódzkiej 455 Wrocław – Oława. Stanowiska archeologiczne. Około 1700 r. p.n.e. ludność kultury unietyckiej, osady z epoki żelaza (700 – 400 r. p.n.e.), ślady osadnictwa we wczesnym średniowieczu. Pierwsza wzmianka pisana o Kamieńcu, pochodząca z dokumentu Henryka I Brodatego z 28 czerwca 1203 r., potwierdza, że dobra te nazwane Kamene były już w rękach prywatnych. Właściciele i nazwy miejscowości. Od 1241 r. wieś w rękach rodu Włostowiców (wieś była w rękach rodziny Piotra Włostowica. Jej właścicielem był Jaksa a następnie Leonard Włostowie, któremu dobra skonfiskował jeszcze książę Władysław II Wygnaniec. Wnuk Wygnańca, książę Henryk I Brodaty, zwrócił je rodowi Włostowiców. Następnie w rękach klasztoru św. Wincentego we Wrocławiu, potem, od 1253 r., w rękach klasztoru św. Macieja (Caemeniz villam). Książę Henryk IV Probus w 1283 r. potwierdził ten stan posiadania (Cameniz), w 1292 r., w rękach prywatnych Mikołaja z Kalisza palatyna Henryka V Grubego, który odsprzedał go mieszczaninowi wrocławskiemu Heinrichowi Schrolle (Rulanthowitz auch Camine). W 1311 r. Camyne, od 1318 r. Camine, w 1353 r. - Schrolnsteyn, w 1370 r. – Steine. Do 1810 r. w rękach zakonu św. Macieja. W 1630 r. Stein, w XVII w. – Steinau, w 1937 r. – Steine. Nazwa wsi pochodzi od średniowiecznej przeprawy na Odrze w okolicach Gajkowa i Kamieńca lub kamienistego pola. Parafia. Wieś wchodziła w skład parafii rzymskokatolickiej w Gajkowie (1276 r.), i parafii luterańskiej na Swojcu (Schwoitsch). Parafia rzymskokatolicka pw. Miłosierdzia Bożego powstała w 2000 r. Szkoła. Murowana szkoła z początku XX w. W szkole w 1940 r. było 77 uczniów w 3 klasach i 1 nauczyciel. Po 1945 r. szkoła podstawowa, w 2001 r. powstało gimnazjum. W okolicach Kamieńca lokalizuje się zaginioną wieś Łażany (nazwy: 1532 r. Lasan, 1540 r. Lassan), której nazwa pochodzi od łązu czyli gruntu uprawnego w miejscu wyrobionym w lesie. Do zakonników Św. Macieja należała także niezidentyfikowana wieś Rulantowitz wzmiankowana w 1292 r. Rzemieślnicy. W Kamieńcu funkcjonował folwark. W XIX w. młynarz, kowal, rzeźnik, 2 piekarzy, tłocznia oleju, 2 cegielnie (1876 r.). Liczba ludności: 1795 r. – 273 osób, 1845 r. – 480 osób (w tym: 86 ewangelików), 1905 r. – 662 osób (41% mężczyzn, w tym: 116 ewangelików i 546 katolików, 3 Polaków), 1939 r. – 1324 osób, 2004 r. – 1582 osób, 2010 r. – 2060 osób. Hodowla i drzewostan. Zwierzęta gospodarskie: 1900 r. – 23 konie, 151 sztuk bydła, 156 świń, 86 kóz, 26 kaczek, 294 kury, 6 uli, 298 jabłoni, 232 grusze, 1 132 śliwy, 612 wiśni i czereśni. Areał. W 1900 r. – 238 ha (pola uprawne – 180 ha, pastwiska – 41 ha), w 1905 r. – 230,5 ha, w 2010 r. – 693,87 ha. Zabytki. Brak ważniejszych zabytków. Nie ocalał pałac z połowy XIX w. (projektu Carla Johanna Bogisława Lüdecke). Na kanale Odry most żelazny z 1913 r.

Opracowanie: Aleksander Ziobro

Krzyków

Położenie. Wieś położona na wschód od Wrocławia w Gminie Czernica. Stanowiska archeologiczne. Brak śladów prehistorycznych. Pierwsza wzmianka i nazwa. Wieś wymieniona w 1353 r. jako Crikow. Nazwa niemiecka Krichen. Etymologia nawiązuje do staropolskiego słowa krzyk (ewen-

tualnie krzykać). W 1353 r. Krichow, w 1356 r. Krechau, w 1358 r. Krichow, w 1451 r. Krichow, w 1540 r. Crickaw, w 1548 r. Khrighchaw, w 1630 r. Kircher, w 1652 r. Krichen, w 1740 r. Krichen, w 1845 r. Krichen. Właściciele. Osada stanowiła tzw. allodium, wolną własność, pozbawioną zobowiązań jej mieszkańców wobec właściciela. Przejście części katolików na protestantyzm nastąpiło po 1530 r. W Kielczowie zbór ewangelicki powstał w 1597 r. Właścicielem wsi w 1574 r. był Daniel von Poser. Za czasów, kiedy właścicielem był Caspar von Poser w 1643 r. posiadłość miała status fideikommissu. W 1664 r. Georg von Poser sprzedał majątek von Lüttwitzowi, a w 1795 r. właścicielem był Carl Teodor von Nimptsch. Wybudowanie w 1572 r. tamy przez Posera zaburzyło stosunki wodne. Spowodowało to zalanie gruntów Dobrzykowic. Miało to odbicie w procesie sądowym, który wytoczyli Poserowi krzyżowcy. Wieś miała charakter typowo rolniczy. Wzmiankowana karczma. We wsi funkcjonowała także gorzelnia. W połowie XVII w. Georg Ernest von Lindner zmienił stosunki wodne, co spowodowało ponowne zalewanie dóbr krzyżowców. W XVII w. dokument urbarza księstwa oleśnickiego z 1696 r. wspomina o odławianiu ryb w zamian za czyszczenie rowów melioracyjnych. Jednym z właścicieli wsi był porucznik Karl Kober. Związane to było z planowym osiedlaniem kolonistów niemieckich po przejściu Śląska przez Prusy. Najpóźniej w I połowie XVIII w. powstał we wsi okazały zespół barokowych ogrodów, przy których wybudowano kaplicę, stanowiących własność kościelną. Nie zachował się on do naszych czasów, znany go tylko z ryciny Wenera Topographia Oder Prodomus z 1750 r.. Składał się z zamku (wzmiankowanego w 1795 r.), kaplicy, folwarku, zabudowań towarzyszących, parku przydworskiego. Areal wsi – 80 ha (1905 r.), areal majątku – 222,4 ha (1905 r.), obecnie – 192,33 ha (2010 r.). Liczba mieszkańców: 44 gospodarstwa, 266 osób (1795 r.), 286 osób (1845 r.), 205 osób (1905 r.), majątek 19 osób (1905 r.), 224 osób (1940 r.), 150 osób (2004 r.), 273 osób (2010 r.). Ludność według wyznania: 139 ewangelików i 147 katolików (1845 r.), 108 ewangelików i 114 katolików (1905 r.), 127 ewangelików, 97 katolików (1940 r.). Ludność katolicka należała do parafii w Gajkowie, ewangelicka do parafii w Kielczowie.

Opracowanie: Aleksander Ziobro

Łany

Położenie. Wieś na wschód od Wrocławia, gmina Czernica. Wieś położona na skraju Pradoliny Odry. Stanowiska archeologiczne. Ślady osadnictwa z VIII/IX w. Pierwsza wzmianka pisana pochodzi z księgi uposażeń biskupstwa wrocławskiego z 1353 r. (nazwa Lanisch). Nazwa niemiecka Lanisch. Nazwa pochodzi od polskiego słowa łan, czyli miary powierzchni stosowanej w średniowieczu (łac. mansus). 1412 r. Lanschener sehe, 1750 r. Lahnisch. Właściciele. Wieś zapisana w 1241 r. w testamencie klasztorowi św. Wincentego, od 1288 r. w posiadaniu kolegiaty św. Krzyża we Wrocławiu. W 1474 r. w źródłach jako Lanisch, a w 1596 r. Lanisch villam, 1750 r. Lahnisch. Parafia. Łany wchodziły w skład parafii rzymskokatolickiej w Gajkowie, w okresie protestantyzmu ludność ewangelicka uczęszczała do parafii w Swojczycach oraz św. Krzysztofa we Wrocławiu. Ważne wydarzenia. Miejscowość zasłynęła w czasie tzw. powodzi tysiąclecia w 1997 r. Łany są położone w sąsiedztwie dużego zakrętu koryta Odry. W miejscu zakola Odry poziom I fali powodziowej w lipcu 1997 r. przewyższał o 1 m wysokość korony wału wzniesionego po powodzi w 1903 r. Wbrew decyzji władz centralnych i wojewódzkich ludność okolicznych miejscowości wraz z przedstawicielami samorządu nie podporządkowali się decyzji realizacji tzw. kontrolowanego upustu wody, która zagrozić mogła zalaniem do 2 m zachodniej części Gminy Czernica z ujęciami wody pitnej, oczyszczalnią ścieków i najgęstsza zabudową mieszkalną. Podobną determinację wykazali mieszkańcy broniąc wałów w Łanach w maju 2010 r. podczas ponownej powodzi. W miejscowości przeprawa przez Odrę (wschodnia obwodnica Wrocławia): najdłuższy most przez Odrę. Mieszkańcy i infrastruktura. W 1795 r. wzmiankowany folwark, 7 gospodarstw, 1 murowany budynek, karczma, 3 zagrodników, 35 mieszkańców. Właścicielem wioski był von Wolf. W 1845

r. zamieszkiwało Łany 72 mieszkańców (7 gospodarstw) w tym 30 katolików, cegielnia produkowała 40 tys. cegieł rocznie na potrzeby Wrocławia. Wieś początkiem XX wieku miała przystań dla statków wycieczkowych po Odrze. Areał. Powierzchnia wsi w 1905 r. – 80,7 ha., w tym gruntów ornych – 23,48 ha, 28 mieszkańców. Zabytki. Pamiątkowy pomnik ku czci obrońców wałów przeciwpowodziowych w 1997 r. Na pomniku zapisany najwyższy w historii poziom Odry w Trestnie – 724 cm.

Opracowanie: Aleksander Ziobro

Nadolice Małe

Położenie. Wieś położona na wschód od Wrocławia, w Gminie Czernica, w środkowej części Niziny Śląskiej i mezoregionie Równiny Wrocławskiej na wysokości 120 m n.p.m., przy drodze powiatowej Wrocław – Chrzęstawa Wielka. Stanowiska archeologiczne. Brak śladów osadnictwa prehistorycznego. Pierwsza wzmianka pisana występuje w dokumencie Henryka IV z 3 czerwca 1290 r., który sprzedaje wieś rycerzowi Jaškowi z Biesów (Iesco de Blesow). Nazwa i właściciele. Nazwa niemiecka Klein Nädlitz, Nädlau, pochodzi od słowa nadal – wysyłać. Przed 1290 r. w rękach książąt wrocławskich, następnie w rękach prywatnych rycerza Jaška z Biesów (Blesów). Las należał do zakonu św. Klary. W 1353 r. jako Nadlicz minor, 1368 r. villa Nadlicz alias Wyslanowicz, w 1425 r. Nadelicz Minor alias Clanewicz, 1448 r. wenig Nadlitz, 1540 r. Nadlytz polonicalis, 1548 r. Khlein Nadlitz, 1652 r. Klein Nadlitz, w 1666/7 r. Parva Nadlitz, w 1743/6 r. Klein Nädlitz, 1795 r. Klein Nädlitz, 1845 r. Klein Nädlitz, 1937 r. Nädlau. Parafia. Przynależność do parafii rzymskokatolickiej w Dobrzykowicach, następnie w Gajkowie. Ewangelicy należeli do parafii Swojec, od 1861 r. Nadolice Wielkie. Szkoła. Brak szkoły, po II wojnie światowej dzieci uczęszczały do szkoły w Nadolicach Wielkich, potem do zbiorczej szkoły gminnej w Czernicy. Po 1999 r. szkoła rejonowa w Dobrzykowicach. Ważne wydarzenia. We wsi kręcono sceny do filmu Nie ma mocnych. Mieszkańcy. W 1795 r. wieś liczyła 123 mieszkańców. Ludność w 2010 r. – 211 mieszkańców. Gorzelnia wzmiankowana w 1795 r., 7 warsztatów tkackich, kowal, karczma. W herbarzu wskazano rybołówstwo w Widawie w XV – XVI w. Areał. W 1353 r. 16 łanów (14 czynszowych i 2 sołtysie), w 1905 r. – 248,3 ha, w 2010 r. – 187,93 ha. Zabytki. W Nadolicach Małych nie zachowały się ważniejsze zabytki. Nie ocalały zabudowania dworu. Infrastruktura. Po 1990 r. wieś całkowicie zwodociągowana, skanalizowana (2008 r.).

Opracowanie: Aleksander Ziobro

Nadolice Wielkie

Położenie. Wieś położona na wschód od Wrocławia, gmina Czernica, w środkowej części Niziny Śląskiej i mezoregionie Równiny Wrocławskiej na wysokości 120 m n.p.m., przy drodze powiatowej Wrocław – Chrzęstawa Wielka. Stanowiska archeologiczne. Jedna spośród 3 odkrytych w powiecie wrocławskim osad produkcyjnych wykorzystywanych nieprzerwanie w okresie od VII do XII w. Pierwsza wzmianka pisana w bulli papieskiej Innocentego IV z 9 lipca 1250 r. jako Nadlic. Nazwa pochodzi od słowa Nadal. Właściciele. Pierwszym właścicielem był klasztor Augustianów N.M.P. na Piasku, następnie książęta wrocławscy. Wieś została sprzedana przez księcia Henryka V Grubego mieszczaninowi wrocławskiemu Güntherowi Małemu 22 września 1291 r. W latach 1327 – 45 wieś była w rękach rodu Ohme, potem rajcy wrocławskiego Henninga. Od 1510 r. właścicielem był Georg Fritsch (Frizze), a po nim rodzina von Poser (lata 1536 – 1622). W latach 1622 – 1653 wieś należała do Ludwika von Simmer, krótko do Delhansina, a następnie do barona von Neithardta (lata 1653 – 83). W latach 1683 – 1710 r. właścicielem był von Tschammer a po nim von Krause. Od 1710 r. Nadolice Wielkie ponownie w rękach rodziny Poser. W latach 1842 – 70 właścicielem był Neugebauer, potem zaś Tröger (lata 1870 – 1912). Ostatnim właścicielem wsi był Ernest Bleul (lata 1912 – 45). Parafia. Nadolice Wielkie podlegały parafiom: katolickiej w Gajko-

wie i ewangelickiej na Swojcu. W XIX w. (1861 r.) powstała parafia protestancka, pastorem był Hans Hultsch. Obejmowała ona Nadolice Małe, Nadolice Wielkie, Chrzęstawę Małą, Chrzęstawę Wielką, Jeszkowice, Siebotschutz (Źródłowice), Czernicę, Wojnowice, a od 1905 r. Janowice (obecnie część Jeszkowic), Krzyków, Gajków i Dobrzykowice. Po 1945 r. kościół został katolicki pw. Matki Bożej Różańcowej (parafia Chrzęstawa Wielka). Szkoła. Szkoła wzmiankowana w 1795 r., w 1940 r. liczyła 16 uczniów. Po II wojnie światowej szkoła filialna. Z Nadolic Wielkich pochodził pastor Ludwik Tlusty, w połowie XIX w. walczący o polskość w Laskowicach. Na terenie Nadolic Wielkich znajduje się jeden z czterech w Europie cmentarzy utworzony (w latach 1998 – 2002) na podstawie porozumienia polsko-niemieckiego z 1998 r. Jest to cmentarz 6 310 żołnierzy poległych w czasie obrony Wrocławia w czasie II wojny światowej. Kilkakrotnie był rozbudowywany przez Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V. (Niemiecki Związek Ludowy Opieki nad Grobami Wojennymi), 9 października 2002 r. został zamieniony w Park Pokoju. Na terenie cmentarza mieści się także budynek z listami poległych i pochowanych i punkt informacji. W alejach posadzono drzewa – symbole pamięci. Zakłady rzemieślnicze, usługowe i rolnictwo. W 1795 r. wieś liczyła 50 gospodarstw i folwark Schürliz, w 1845 r. wzmiankowano dwór, folwark Schüslitz zwany Müschelen. Nadolice Wielkie oraz Krzyków miały duże znaczenie dla rolnictwa. W 1912 r. otwarto linię kolejową Wrocław – Chrzęstawa Wielka przez Nadolice, dla transportu płodów rolnych. Największe gospodarstwo rolne Ericha Bleula liczyło 450 ha. We wsi fabryka drożdży od 1880 r., browar, gorzelnia. W średniowieczu wieś liczyła 45 łanów, folwark liczył 33 łany (lata: 1353, 1444). W herbarzu wskazano rybołówstwo w Widawie w XV – XVI w. Areal i hodowla. W 1921 r. – 450 ha, pola – 356 ha, łąki – 60. Zwierzęta: 24 konie, 40 świń, 100 sztuk bydła, 76 krów mlecznych. Zabytki. W Nadolicach Wielkich zachowały się zabudowania pałacyku z II poł. XIX w. W czasie, gdy właścicielami majątku w Nadolicach byli Trögerowie (lata 1870 – 1912), w miejscu starej, XVI – wiecznej zabudowy wybudowano pałac, zniwelowano fosę obronną i założono park, we wschodniej części wsi zaś wytyczono zadrzewione aleje. W latach 1847 – 49 powstał protestancki kościół w stylu neoromańskim wg projektu Zahna. Kościół został przebudowany w 1862 r. (dostawiona wieża). Budynek dawnej szkoły w stylu neoklasycystycznym. Wieściszów. Z Nadolicami Wielkimi związana jest nieistniejąca osada Wieściszów (po II wojnie światowej przysiółek Krzykowa). Wchłonięta obecnie przez Krzyków, miejscowość przez lata była gospodarczo związana z Nadolicami Wielkimi. Młyn, należący do folwarku Nadolic, został zniszczony w 1433 lub 1434 r. w czasie wojen husyckich osada odbudowana została jako folwark Ciślice. Folwark wchodził w skład majątku Nadolice Wielkie, występuje w źródłach jako Müscheley (1631 r., 1736 r.). Potem nosił nazwę Süßlitz, Schüslitz (1845 r.). Nazwa pochodzi etymologicznie od polskiej nazwy Szyszków. Po 1945 r. przysiółek Krzykowa pod nazwą Wieściszów, włączony do Krzykowa. Zabytkowy zespół młyński: młyn wodny (nieczynny), chlewnia, dom mieszkalny. Infrastruktura. We wsi głębinowe ujęcie wody, stacja uzdatniania wody. Kultura. Prywatne muzeum gromadzi zbiory kultury materialnej z okresu XIX – XXI.

Opracowanie: Aleksander Ziobro

Ratowice

Położenie. Wieś w gminie Czernica, na wschód od Wrocławia. Wieś położona na pograniczu Pradoliny Wrocławskiej, na wysokości 130-140 m n.p.m., część wsi na poziomie 120 m n.p.m., przy drodze wojewódzkiej 455 (Wrocław – Oława). Stanowiska archeologiczne. Brak śladów archeologicznych wcześniejszych niż średniowieczne. Pierwsza wzmianka pisana pochodzi z 9 sierpnia 1245 r. Rathouici (bulla papieża Innocentego IV), choć historycznie pierwsza wzmianka dotyczy osady związanej gospodarczo z Ratowicami to jest Lange (obecnie Łęg) wzmiankowanej w 1208 r. Nazwa niemiecka Rattwitz. Nazwa patronimiczna polska, od imienia właściciela, zniekształcona po kolonizacji niemieckiej w latach 1273 – 1290. W 1310 r. Rathowicz, 1352 r. Radoschowitz, 1371 r. Ra-

thewicz, 1444 r. Ratewicz, 1494 r. Ratwitz, 1652 r. Rattwitz, 1666 r. Rattwic, 1741 r. Radtowitz, 1927 r. Rattwitz. Właściciele. Wieś biskupia. W 1305 r. liczyła 2 łany kościelne i 18 kmiecych. Część wsi w posiadaniu prywatnym m.in. mieszczanina wrocławskiego Aleksandra Tempetza, w 1494 r. Petera Gregora. Sołectwo i osada Lęg w rękach Konrada Sauermana (1508 r.). Mieszkał tu Johann Dietrich Saurma, który założył zamek w Ratowicach. W latach 1630 – 1660 część dóbr posiadał ród Prittwitz, od 1645 r. Leuthold von Saurma. W II połowie XVII w. część wsi należała do porucznika von Gabrique, na początku XIX w. do pastora Preuża (1819 r.), Eduarda grafa von Hoverden-Plancken (1842 r.). Parafia. W 1881 r. odprawiono ostatnią mszę po polsku, parafia ewangelicka powstała w 1897 r., w 1957 r. parafia rzymskokatolicka pw. Św. Antoniego. Szkoła. 2 szkoły wzmiankowane w 1804 i 1814 r., 1 ewangelicki nauczyciel, 1 katolicki pomocnik nauczyciela. Po 1945 r. szkoła podstawowa i przedszkole. W 1940 r. było 74 uczniów w 3 klasach. Zakłady rzemieślnicze, usługowe i rolnictwo. Wieś o dużym znaczeniu gospodarczym jako port, o który toczyły się walki w czasie wojny trzydziestoletniej i wojny śląskiej, od początku XX stocznia produkowała jednostki pływające pełnomorskie i śródrzeczne jednostki parowe, w 1944 r. pływało ich ok. 120. W XVI w. wzmiankowany młyn na Odrze, z końcem XIX w. 4 cegielnie produkujące na potrzeby Wrocławia. 1819 r. – karczma, młyn, kowal, gospoda, 1912 r. – 3 młyny, stocznia, cegielnia, 2 piekarnie, port rybacki, 6 rzeźników, ogrodnik, blacharz, 6 warsztatów plecenia koszy, kowal, 2 krawców, 2 szewców. Liczba ludności. W 1819 r. – 715 mieszkańców (w tym: 477 luteran i 238 katolików), w 1845 r. już 1 115 mieszkańców, w 1871 r. – 1 073 mieszkańców, w 1885 r. – 1 100 mieszkańców, w 1895 r. – 1 040 osób, w 1905 r. – 1024. W 1925 r. – 1607 osób, w 1935 r. – 1 736 osób, w 1939 r. – 1 689 osób, w czasie II wojny światowej ok. 1 800 mieszkańców, 2004 r. – 908 osób, w 2010 r. – 945 osób. Hodowla. W 1618 r. folwark Saurmów liczył 499 sztuk owiec i 187 jagniąt. Areał. Wieś liczyła 24 łany (1305 r.), folwark 3 łany (1416 r.), następnie 8 łanów (1605 r.), w 1885 r. – 594 ha, w 1925 r. – 779 ha. Zabytki. Kościół murowany 1894 r., architekt: Benn Kohler, lapidarium na górze tzw. Totenberg wzmiankowane w 1666 r., krzyż (1904 r.), figura Jana Nepomucena (ok. 1850 r.). Z Ratowicami związana jest postać Baltazara Działasa (ur. w Piekarach pod Oławą w 1787 r., zm. w Siedlcach pod Oławą w 1870 r.) – dolnośląskiego nauczyciela w szkole w Ratowicach. Jest on twórcą cennego Słownika gwary dolnośląskiej spisane w latach 1809 – 1824 z inspirowania Jerzego Samuela Bandtkiego (ur. 1768, zm. 1835 r.). Słownik ten został 12 sierpnia 1824 r. odesłany przez Działasa do Krakowa, gdzie do tej pory jest przechowywany w Bibliotece Jagiellońskiej. Jego znaczenie polega na tym, że jest jedynym zapisem wymarłych gwar polskich z okolic Wrocławia. Na zachód od Ratowic znajduje się cmentarz-mogiła zamordowanych w czasie II wojny światowej ofiar obozów w Ratowicach i Miłoszycach. W planach hitlerowskich Niemiec w pobliżu Ratowic miała powstać w 1940 r. wielka fabryka. Z tego też powodu w 1940 r. powołano w maju 1941 r. (do czerwca 1943 r.) Zwangsarbeitslager für Juden In Schlesien, a następnie powstał wychowawczy obóz pracy podległy Miejskiej Policji we Wrocławiu (Arbeitserziehungslager der Staatspolizeileitstelle Breslau). Przez obóz przeszło 2 720 więźniów. Zwłoki zmarłych i pomordowanych więźniów grzebano co najmniej w 40 miejscach w okolicy, najczęściej w lesie. Grób w Ratowicach na pewno związany jest z tzw. „marszem śmierci” w dniu 21 stycznia 1945 r. Według relacji więźniów, m.in. przechowywanych w Żydowskim Instytucie Historycznym, kolumna z Miłoszyc, gdzie w latach 1943 – 1945 funkcjonował obóz Fünfteichen (największa filia obozu Gross-Rosen w chwili ofensywy radzieckiej przez Odrę), zmierzała do Gross-Rosen (Rogoźnicy), przechodząc polami koło Ratowic. Marsz ten rozpoczęło około 6 000 więźniów, do Rogoźnicy dotarło około 4 000. Na trasie przemarszu znajdują się groby rozstrzelanych lub zmarłych z wycieńczenia. Protokoły ekshumacyjne z 1973 r. podają dane dotyczące 215 ofiar w mogile w Ratowicach. Na cmentarzu parafialnym pomnik ku czci poległych i pomordowanych na Kresach wschodnich Ratowiczian. Infrastruktura. Wieś całkowicie skanalizowana. Szkoła podstawowa (dawny klasztor) po przebudowie w 2009 r. Szereg firm produkcyjnych (m.in. fabryki okien) i usługowych.

Opracowanie: Aleksander Ziobro

Wojnowice

Położenie. Wieś na wschód od Wrocławia, gmina Czernica, położona w środkowej części Niziny Śląskiej i mezoregionie Równiny Wrocławskiej na wysokości 128 m n.p.m., przy drodze powiatowej Czernica – Chrzęstawa Mała. Stanowiska archeologiczne. Ślady osadnictwa: kultura łużycka, V okres epoki brązu (okres halszacki). Pierwsza wzmianka pisana, która dotyczy wsi Wynowicz pochodzi z 22 września 1291 r. z dokumentu Henryka V Grubego, który sprzedaje wieś Nadolice Wielkie, z którymi sąsiadują Wojnowice. Nazwa niemiecka Zindel. Nazwa patronimiczna od imienia właściciela o imieniu Wojan. Inna nazwa patronimiczna od rodu Cynal (Zindel – właściciele wsi). W 1336 r. jako Woynowicz, Cindal, 1338 r. Woynewicz seu Zindel, 1353 r. Czindal, 1368 r. Zindel alias Woynewitz, 1381 r. Zindell oder Woynewitz, 1540 r. Cyndal, 1550 r. Woynewiwitz, 1937 r. Zindel. Właściciele. Wieś książąt wrocławskich: Henryka III Białego, Henryka IV Probusa, następnie w latach 1286 – 1540 w rękach rodu mieszczan wrocławskich Cyndal (Zindel, Czindel). Tilo Cindato (Schindel, Czindel) przyczynił się do uwolnienia księcia Henryka IV Probusa z niewoli księcia głogowskiego Bolesława Rogatki w 1277 r. Na polecenie Rogatki Probus został porwany 18 lutego 1277 r. z pobliskiego zamku Jelcz i dopiero po wpłaceniu przez mieszczan wrocławskich znacznego okupu uwolniony. Tilo Cindato za czasów rządów księcia Henryka IV Probusa stał się pierwszym oficjalnym doradcą. Wraz ze swym bratem Bertholdem pełnili funkcje konsulów, ławników i rajców wrocławskich (lata 1291 – 1327). Prawdopodobnie w latach 1286 – 1290 książę Henryk IV Probus sprzedał im dobra wojnowickie, w 1288 r. sprzedał sąsiednie dobra innemu przedstawicielowi rodu Sybotho Cyndalowi. W latach 1564 – 1945 wieś była w rękach rodu Saurma (następnie Saurma-Jeltsch). Ród Saurma ma protoplastę w osobie Konrada Sauermana, który żył ok. 1420 r. Jego syn Sebald w 1470 r. zdobył herb, a jego syn Konrad I kupił w 1508 r. zamek i majątek Jeltsch. W 1528 r. kupił wieś Jeszkowice. Jego syn Konrad II powiększył majątek. Sauermanowie nabyli Wojnowice w 1564 r. Wzniesli nową świątynię, albowiem poprzedni kościół pochodził z XIV wieku. Nowy kościół o konstrukcji szachulcowej posiadał kryptę grobową, w której pochowanych jest 13 przedstawicieli rodu (obecnie niedostępna). W 1740 r. Johann Anton von Sauerma odnowił ponad dwustuletni kościół i ufundował jego nowe wyposażenie. Świątynia uległa spaleni w 1795 r., nowy kościół wznosił Johann Franz graf von Sauerma zu der Jeltsch oraz jego żona księżna Maria Anna z domu Nostitz Rieneck. Herb Saurmów był podstawą do tworzenia tzw. herbu wielkiego Gminy Czernica. Herb Saurmów, gryf, stanowi w chwili obecnej w herbie wielkim Gminy Czernica tzw. trzymacze. Parafia. Wojnowice na krótko były siedzibą parafii (wzmiankowana w 1353 r.), następnie, od połowy XV w. stanowiły część parafii Miłoszyce. Terytorium parafii obejmowało: Wojnowice, Jeszkowice oraz nieistniejącą dzisiaj wieś Chrostów będącą od 1288 r. własnością Sybotho Cyndala (obecnie północna część Jeszkowic). Po 1945 r. Wojnowice znalazły się przejściowo w składzie parafii Chrzęstawa Wielka, następnie parafii Miłoszyce, a od 1988 r. w nowo utworzonej parafii Czernica Wrocławska. W okresie 1523 – 1654 kościół należał do protestantów. Pierwszy pochówek w krypcie pochodzi z 1606 r. W 1628 r. miejscowy proboszcz Jan Waltsgott z racji znajomości języka polskiego, uczestniczył jako tłumacz w procesie chłopów polskich z właścicielem Laskowic, Prittwitzem. Proces toczył się po polsku. W czasie wizytacji w 1638 r. podkreślono katolicki i polski charakter parafii. Proboszcz musiał znać język polski i niemiecki. Parafia posiadała jednego kapłana oraz skrybę. Ludność była w większości wyznania katolickiego. Szkoła. Szkoła wzmiankowana w 1795 r. W końcu XIX w. funkcjonowały dwie szkoły: katolicka i protestancka, w 1940 r. były 2 klasy z 59 uczniami. W 1935 r. nauczycielem w szkole katolickiej był Karl Janke, w ewangelickiej Erich Marquardt. Budynek szkoły katolickiej z 1880 r. po 1945 r. był siedzibą szkoły filialnej. Wieś wspomniana przez Józefa Lompę w Dzienniku Górnośląskim w 1848 r. jako Cędoły z racji kultywowania zwyczajów i ognisko polskości. Zakłady rzemieślnicze, usługowe i rolnictwo. We wsi folwark Saurmów, po 1945 r. Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna. W połowie XVII w. wzmiankowana karczma, w 1795 r. – folwark, karczma, wiatrak, rzeźnik, kowal, w 1845 r. – 2 wiatraki, w 1876 r. – cegielnia, przed 1939 r. – 2 karczmy, 2 sale taneczne, pie-

karnia. Ludność. Liczba ludności: w 1795 r. – 330 osób, 1845 r. – 477 osób (w tym: 162 katolików), w 1897 r. – 521 osób, w 1937 r. – 632 osoby, w 1945 r. – 620 osób, w 2004 r. – 438 osób, w 2010 r. – 537 osób. Ludność niemiecka po 1947 r. przesiedlona do Kreis Bogen. Ludność polska z krawskiego i Kresów. Rolnictwo. Duży folwark Saurmów specjalizował się w hodowli owiec (ok. 400 szt.). Grunty i budynki. Wieś w 1353 r. liczyła 56 łanów, w 1443 r. – 50 łanów, w 1845 r. – 1 500 mórg, w XIX w. – 4 000 śląskich mórg. W latach 2000 – 2011 intensywny wzrost budownictwa jednorodzinnego. Zabytki. Najważniejszym zabytkiem jest murowany neogotycki kościół z 1805 r. pw. Św. Wawrzyńca. Fundowany przez Johanna Franza Saurmę i jego żonę Marię Annę Nostitz Rieneck. Kościół powstał w miejscu świątyni XIV-wiecznej oraz poprzedniej, fundowanej przez Saumów w połowie XVI w. z szachulca, wzmiankowanej w czasie wizytacji z 1677 r. i opisanej przez Leopolda Wilhelma von Tharula. Kościół wówczas miał dach kryty gontem, posiadał malowany strop, a w skład wyposażenia wchodziła figura NMP i Dzieciątka Jezus. Dzieciątko było przepasane czerwoną szarfą, szaty ozdobione były srebrnymi frędzlami. Z tamtej świątyni po pożarze w 1795 r. ocalała tylko kaplica grobowa, w której są pochowani m.in. Helena, córka Johannesesa von Poser z Nadolic oraz Hans Leuthold von Saurma (1734 r.). Wieża, dobudowana później, pochodzi z 1889 r., zastąpiła wieżę z 1841 r. o konstrukcji szkieletowej. Kościół gruntownie modernizowany w latach 1994 – 1999. Wyposażenie z początku XIX w., ale zachowały się elementy z wcześniejszej świątyni np. brązowe świeczniki z 1740 r. oraz monstrancja. Obrazy w większości z pocz. XIX w. W ołtarzu głównym Męczeństwo św. Wawrzyńca Sigismunda Knöfvella. W kościele relikwie św. Wawrzyńca. Przy kościele krzyż pokutny z XIV – XVI w. Pierwotnie przykościelny, obecnie poza terenem parafii, cmentarz wojskowy z 1866 r., pamiątkowy głaz i pomnik ofiar I wojny światowej z 1918 r.

Opracowanie: Aleksander Ziobro

GMINA DŁUGOŁĘKA

Gmina Długoleka

Gmina Długoleka została utworzona w wyniku podziału administracyjnego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w latach 70 -tych XX w. Nigdy przed tym nie była ośrodkiem administracyjnym, ani gospodarczym większego obszaru niż gromada. 1 stycznia 1978 r. do gminy przyłączono gminę Łozinę. Od 1 stycznia 1999 r. została włączona do powiatu wrocławskiego, mimo że dawniej należała do księstwa, następnie do powiatu oleśnickiego, natomiast 1/3 wiosek do powiatu trzebnickiego. Naturalną granicą od południa jest dolny bieg Widawy (jedynie Kiełczówek leży za rzeką po jej lewej stronie). Od północnego zachodu morenowe wzniesienia Wzgórz Trzebnickich nazywane też Kocimi Górami. Pozostałe granice są wyznaczone granicami wiosek. Większość wiosek leży na Równinie Oleśnickiej, natomiast Jaksonowice, Skała, Węgrów i Zaprzęzyn na wzgórzach Trzebnickich. Gmina graniczy od wschodu z gminą Oleśnica, od północnego wschodu z gminą Dobroszyce, od północy z gminą Zawonia, od zachodu z gminą Wisznia Mała i od południowego zachodu z dzielnicą Wrocławia Psie Pole, natomiast od południa z gminą Czernica. Dawna gmina Łozina to powiat trzebnicki. Obecnie gmina Długoleka obejmuje 45 wiosek, a jej powierzchnia wynosi 212 km². Stan mieszkańców na dzień 31 grudnia 2010 r. wynosi 22 367 osób. Gmina, położona przy międzynarodowej drodze nr 8 i linii kolejowej Wrocław – Tarnowskie Góry, graniczy z miastem Wrocławiem. W sierpniu 2011 r. oddano do użytku północno-zachodnią obwodnicę Wrocławia biegnącą od autostrady w miejscowości Bielany do Długoleki. Największymi rzekami płynącymi przez gminę są: Widawa, Oleśnica i Dobra. Rzeki spływają szerokimi dolinami ze wzgórz Trzebnickich i Twardogórskich. Na gminę spada około 120 milionów ton wody rocznie, w postaci deszczu, śniegu, rosy, gradu, szronu i mgły. Wójtem gminy od maja 2000 r. jest Iwona Agnieszka Łebek. Nowy budynek dla Urzędu Gminy oddano do użytku we wrześniu 2010 r. (koszt budowy około 12,5 mln zł). Dom Kultury mieści się w dawnym budynku szkolnym przy ul. Wiejskiej. W 2004 r. roku przeprowadzono kapitalny remont budynku, do użytku oddano w 2004 r. Dyrektorem od 2005 r. jest Izabela Trojanowska. Dom Kultury organizuje warsztaty plastyczne, teatralne, muzyczne, taneczne oraz imprezy kulturalne – koncerty, festiwale, spotkania, przedstawienia teatralne, wystawy, konkursy. Ideą działalności Gminnego Ośrodka Kultury jest 1. Animacja społeczno-kulturalna, 2. Szeroka współpraca ze szkołami, Gminną Biblioteką, Radami Sołeckimi, parafiami, twórcami, stowarzyszeniami na terenie gminy i indywidualnymi mieszkańcami. Współpraca z ośrodkami wrocławskimi: Muzeum Etnograficznym, Uniwersytetem Wrocławskim, Biblioteką Uniwersytecką, 3. Pielęgnowanie Tradycji, Europejskie Dni Dziedzictwa (dwukrotnie przy współudziale Stowarzyszenia Krzewienia Wiedzy o Księstwie Oleśnickim, którego prezesem od 2009 r. jest Tomasz Karniewicz). Gminna Biblioteka Publiczna (dyr. Ewa Bubień) mieści się przy ul. Szkolnej w budynku należącym do obiektów szkolnych. Bibliotece podlega 9 punktów filialnych, które pełnią również funkcje bibliotek szkolnych. GBP służy zaspokojeniu potrzeb czytelniczych, edukacyjnych i kulturalnych. Zbiory liczą 111 000 woluminów. W 2010 r. z usług korzystało 3 677 czytelników, w ciągu roku wypożyczono 60 553 woluminów. Biblioteka prowadzi działalność kulturalno – edukacyjną, organizuje wystawy, prelekcje, spotkania z ciekawymi ludźmi, środowiskowe, lekcje biblioteczne, warsztaty dla dorosłych i inne. Gminny Komisariat Policji – komendant nadkomisarz Waldemar Wruszczak, 26 etatów, 25 Policjantów. Liczba dochodzeń w 2010 r. – 600, I półrocze 2011 r. – 493. W Długolece przy ul. Robotniczej działa Bank Spółdzielczy w Oleśnicy z filią w Długolece – dyrektor Roman Strojny. Hufiec ZHP. W szkołach na terenie gminy działa 5 drużyn harcerskich i wuchowych. Łącznie zapisanych jest 180 wuchów i harcerzy, którymi opiekuje się 24 instruktorów pod kierownictwem komendanta hufca, hm. Urszuli Pietrzak. Drużyny istnieją w szkołach: Borowa, Długoleka, Kiełczów, Mirków i Szczodre. W ciągu ostatnich lat realizowano następujące przedsięwzięcia: 1. Zbiórkę Noworoczną, 2. Kominek z okazji Dnia Myśli Braterskiej, 3. Biwak Integracyjny, 4. Turniej Sportowy im. Św. Jerzego, 5. Harcerską Akcję Letnią, 6. Zlot Hufca, 7. Tur-

niej Zastępów, 8. Harcerskie Andrzejski, 9. Betlejemskie Światło Pokoju. Siedziba Hufca znajduje się w Borowej. Bliskość Wrocławia i dogodne położenie wielu miejscowości przy drodze pozwoliło na ich błyskawiczny rozwój po 1989 r. W wielu miejscowościach powstały zakłady pracy. Szczególnie widoczne jest to przy drodze nr 8. Roczny budżet gminy w 2011 r. po stronie przychodów wynosił – 72 260 000 zł, z tego z podatków – 37 460 682 zł, po stronie wydatków – 73 300 000 zł, z tego na inwestycje – 28 881 905 zł, na oświatę i wychowanie – 24 172 441 zł, na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego – 2 742 190 zł, opieka społeczna – 5 083 084 zł, na administrację – 6 973 016 zł. Osiągnięcia gminnej społeczności dostrzeżone zostały przez różnego rodzaju instytucje organizujące konkursy na najlepiej rozwijającą się gminę w Polsce lub w województwie.

Długołęka

Położona na północ od rzeki Oleśnicy (obecnie Toporek), nad jej doliną, na południe od potoku Pęga. Na wysokości 126 m n.p.m, w południowej części Równiny Oleśnickiej o krajobrazie moreny dennej starszej niż ostatnie zlodowacenie. Długołęka leży od dawna przy bardzo ważnej drodze z Wiednia przez Wrocław do Warszawy, obecnie A8, w połowie drogi między Wrocławiem i Oleśnicą. Powstała na terenie bagnistym, z wielką ilością krótkich cieków, najdłuższy brał początek w bagnach między Kamieniem i Bykowem. Do XVI w. służyła ze stawów rybnych. Nazwa niemiecka Langewiese, pochodzi od cech terenu, toponimiczna. Pierwsza wzmianka: 1300 r. – Długalanka. Następne: 1361 r. – Langewesin, 1376 r. – Longum Pratum, od XVI w. utrwaliły się zapisy: Langewiese lub Langenwiese, wszystkie nazwy oznaczają długą łąkę. Można przypuszczać, że nad ciekami i moczarami rozległe łąki i łągi, a na nich dzika zwierzyna miała łatwy dostęp do pokarmu. Herb: trzy kłosa żyta na gruncie. Właściciele. Już na początku XV w. była prawdopodobnie osadzona na prawie niemieckim, był tu także folwark. W pierwszej części mieszkali chłopci dziedziczni. Mieszkało tu 8 kmieci i 5 zagrodników. Kmiecie obowiązani byli płacić czynsz od każdego łanu 1 markę, 2 kury, 1 kopę jaj (i posiłki podawać). Zagrodnicy natomiast 4 kury i 2 kurczaki. Druga część należała do szlachty, w ciągu wieku zmieniała kilkakrotnie właścicieli. W 1385 r. Johann von Rebinstein, sprzedał folwark Peterowi Habichinsteinowi, jego żonie Gertrudzie i córce Annie. Znalazło to, jako lenno, potwierdzenie przez księcia. W 1402 r. Johann Habichinstein Prielzelwitz z braćmi kupił od Michała Polacka i jego żony Margareth 1 ½ łanu. Około 1478 r. Hans Prittwitz sprzedał folwark 17 i ½ łanowy mansjonarzom z kościoła Św. Krzyża we Wrocławiu. Parafia. Pierwsza wzmianka o kościele pochodzi z 1376 r. Parafia podlegała wówczas archiprezbiterowi we Wrocławiu. Prawdopodobnie wtedy przydzielono też grunty (38 i ¼ ha) dla proboszcza. Po wydarzeniach związanych ze sprzedażą i kupnem, Długołęka dzieliła się na kościelną i książęcą. W 1810 r. część kościelna stała się własnością państwa. W 1453 r. miały tu miejsce tragiczne wydarzenia za sprawą chłopca, który zamiast przyjąć Hostię, wyrzucił ją na drodze. Przeprowadzone dochodzenie wykazało, iż to Żydzi namówili dzieciaka do znieważenia Hostii. Na mocy wyroku 40 Żydów i ojciec dziecka zostali spaleni na stosach na Placu Solnym we Wrocławiu. Dzięki tym zajściom Długołęka stała się miejscem pielgrzymkowym. Co roku w 4 niedzielę po Wielkiej Nocy przybywali pielgrzymi z bardzo odległych miejsc, nawet z Czech, Moraw i Polski. Czas wybudowania i konsekracji pierwszego kościoła nieznany. 4 lutego 1441 r. odbyła się konsekracja Ołtarza i kaplicy Bożego Ciała (Corporis Christi). 5 lutego 1460 r. kościół otrzymał od Hieronima Landi, arcybiskupa Krety, 40 dni odpustu. Od Angelusa, biskupa z Präneste, 20 czerwca 1475 r. otrzymał 100 dni odpustu. 30 kwietnia 1478 r. biskup Rudolf dodatkowo dołożył jeszcze 40 dni odpustu. Poza tym miały odbywać się w pobliżu kościoła uroczystości i procesje. Reformacja nie przyjęła się w Długołęce. Mieszkańcy pozostali wierni swej wierze. Podczas wojny trzydziestoletniej kościół został zniszczony, a ludność wymordowana lub zmarła z powodu głodu. Przy życiu zostało jedynie 8 mieszkańców, którzy schronili się w lasach. Proboszczem w latach wojny był Marcin Sabelius, po wojnie Wawrzyniec Passionus z Opola, a po nim Jan Golich, w 1789 r. ksiądz Müller. Odbudowa i remonty kościoła trwały bardzo długo. W latach 1715 – 1722 zbudowano nową świątynię dzięki fundacji

dwu wrocławskich kanoników – Kaspra Kamińskiego i Franciszka Beera. Nowa, barokowa i murywana budowla, wzniesiona została w miejscu starego kościoła. Nad wejściem, na kartuszu, umieszczono napisy w językach polskim i niemieckim. Ostatnim niemieckim proboszczem i pierwszym polskim był Walter Kroll (zmarł 27 maja 1984r.). Sprawował ten urząd do 1950 r. Obecnie proboszczem jest ks. Franciszek Łysiak. W latach 70. i 80. XX w. proboszcz parafii ks. Eugeniusz Sepko wybudował przestronny dom katechetyczny. W 1989 i 1980 r. odbywały się w nim spotkania Gminnego Komitetu Obywatelskiego Solidarność. Przewodniczącym Komitetu był Adam Jędrzejczuk. Dużą aktywność przy organizacji Komitetu wykazali Danuta Galiak, Edward Bąk, Cezary Kościelak, Stanisław Mochocki, Stanisław Stasiuk z Borowej, Janusz Zaleski z Brzezkiej Łąki i wielu innych, w sumie około 50 osób. Komitet organizował pierwsze w wolnej Polsce wybory do Sejmu w 1989 r. i do samorządu w 1990 r. Szkoła istniała przed rokiem 1588 r., jako pierwsza katolicka, a druga w ogóle. po szkole w Smolnej, w powiecie oleśnickim. W szkole uczono modlitw i pieśni kościelnych. Z czasem poszerzano zakres nauczania do umiejętności sylabizowania, pisania i rachowania. Proces podnoszenia poziomu nauczania trwał przez wieki. Do szkoły uczęszczały dzieci katolików z Długołęki, Bykowa, Domaszczyna,, Kamienia, Mirkowa i Szczodrego. Szkoła posiadała odrębny budynek, w 1870 r. postawiono nowy murowany i parterowy. W 1924 r. dobudowano piętro, na którym mieszkał kierownik szkoły. W latach 1973 – 1975 dobudowano 2 piętro, miało się na nim znajdować mieszkanie dla dyrektora szkoły. Ówczesny dyrektor zaproponował zamiast mieszkania dwie izby lekcyjne. We wszystkich sześciu pomieszczeniach ulokowano klaso-pracownie. Był to warunek powołania szkoły gminnej. W 1962 r. oddano do użytku nowy budynek szkolny przy ul. Szkolnej. Szkoła gminna powołana została od 1 września 1975 r. Nauczyciele. Początkowo dzieci uczył sam proboszcz we własnym mieszkaniu. Następnie przekazał te obowiązki pisarzowi kościelnemu i jednocześnie organście Mathro, po nim w 1594 r. – Hans Senf. Na początku XVII w. – Wiktor Hildebrand. W 1742 r. nauczyciel będący jednocześnie organistą z Długołęki i Domaszczyna, otrzymywał rocznie podzwonne 90 snopów burzowych i 15 chlebów burzowych, deputat 3 szefle żyta, ½ kwarty piwa. Miał prawo do utrzymywania 2 krów. Dochody łącznie wynosiły 14 talarów śląskich, 7 srebrnych groszy i 9 hellerów. Na przełomie XVIII – XIX w. nauczyciel Adalbert Franke, chętniej przebywał we Wrocławiu wśród swoich kolegów niż w szkole w Długołęce. Pobory jego były wysokie, wynosiły 60 talarów. Hans Fischer był ostatnim niemieckim kierownikiem szkoły. Poza dydaktyką interesował się archeologią i historią oświaty oleśnickiej. Napisał *Beitraege zur Geschichte der katholischen Landschulen des Kreises Oels im Zeitalter Friedrichs des Grossen*. Opisał również historię straży pożarnej w Długołęce (*Die Feuerwehr in Langewiese, Kreis Oels*). W 1594 r. w szkole było 31 dzieci. W pierwszej połowie XVIII w. do szkoły chodzić obowiązane były dzieci w wieku od 5 do 12 lat. W 1789 r. – 34 dzieci, w 1792 r. – 40, w 1939 r. – 90, 1956 r. – 270. W 2010 r. – Zespół Szkolno-Przedszkolny im. Jana Pawła II (dyr. Wojciech Ciemierzewski, od 2001 r.), Szkoła Podstawowa: ilość uczniów – 339, oddziałów – 15. Przedszkole: ilość dzieci – 119, oddziałów – 4. Zespół Licealno-Gimnazjalny im. Olimpijczyków Polskich (dyr. Grażyna Pilarska), Liceum: ilość uczniów – 165, oddziałów – 6. Gimnazjum: ilość dzieci – 206, oddziałów – 20. Po II wojnie światowej pierwszym kierownikiem szkoły w Długołęce była Stefania Jus. Sport. Dział piłkarski klub sportowy, wielkim sukcesem było w sezonie 2009/2010 wejście do klasy A. Przy klubie istnieje sekcja juniorów, prezesem jest Krzysztof Kowalski. Mankamentem jest brak odpowiedniego boiska. Istnieją 2 korty tenisowe zbudowane z inicjatywy Marka Spigla i przy jego dużym wkładzie finansowym. Ochotnicza Straż Pożarna - prezes Marek Szymczak od 1990 r., naczelnik Wojciech Suropek. Jednostka liczy 27 członków. W 2010 r. uczestniczyła w 130 akcjach, w I półroczu 2011 r. w 152. Istnieje od 1969 r., posiada 2 stare samochody ratowniczo-gaśnicze. Ludność. Liczba ludności: w 1648 r. – 8 osób, w 1785 r. – 305 osób (w tym: 15 kmieci – zamożnych chłopów, 12 zagrodników – średnio zamożnych chłopów i 2 chałupników posiadających dom i ogródek), w 1837 r. – w obu częściach – 368 osób (w tym: 63 ewangelików, 14 kmieci, 19 zagrodników), w 1845 r. – 389 osób (w tym: 113 ewangelików), w 1905 r. – 547 osób (w tym: 403 katoliki

ków, 144 ewangelików), w 1933 r. – 749 osób, w 1939 r. – 893 osób, w 1949 r. – 871 osób, 1989 r. – 1 700 osób, 2010 r. – 2 871 osób. Ilość mieszkań: w 2002 r. – 636 (w tym 548 budynków mieszkalnych, wyposażonych w wodociąg – 627, w kanalizację – 624, centralne ogrzewanie – 581). Hodowla zwierząt: w 1900 r. – 71 koni, 259 sztuk bydła, 1 owca, 244 świnie, 85 kóz, 163 gęsi, 23 kaczkę, 549 kur, 9 uli, w 1948 r. – 52 konie, 86 sztuk bydła, 80 sztuk trzody chlewnej, 40 owiec i kóz. Areał: w 1845 r. – 49 łąnów, w 1885 r. – 584 ha, 1950 r. – 507,4 ha (grunty orne – 345,6, łąki – 64,3, lasy – 33,9, wody i rowy – 33,3). Ilość gospodarstw rolnych: 1948 r. – 93, 1965 r. – 197, 1989 r. – 101, 2006 r. – 56, 2010 r. – 2. Ośrodek Zdrowia powstał w latach powojennych, pierwszym kierownikiem był dr Ziobro. Ośrodek mieścił się w nieistniejącym już budynku przy ul. Wiejskiej. W 1968 r. z funduszu przeznaczanego na budowę szkół tysiąclecia zakupiono budynek przy ul. Wrocławskiej. Obecny budynek powstał na podstawie dokumentacji budowlanej sporządzonej w roku 1982 r. z inicjatywy dr Juliana Olejnika, ówczesnego kierownika. W budynku miały być gabinety dla wielu specjalistów, laboratorium, apteka. Budowę rozpoczęto w 1989 r., wykonano stan surowy, w 1990 r. prace przerwano. Na skutek wieloletnich starań kierowniczkę Ośrodka, dr. Moniki Cierlińskiej, udało się prace wznowić w 2006 r. Ukończono w 2007 r. Z pierwotnych założeń dokończono jedynie 1/3 stanu pierwotnego. W 2010 r. do Ośrodka Zdrowia zapisanych było 4 860 mieszkańców z Długołęki, Mirkowa, Szczodrego, Domaszczyna, Dobroszowa, Januszkowic, Kamienia i kilku innych wiosek. Udzielono 18 000 porad. Pacjenci przyjmowani są przez 4 internistów, 1 pediatrę, 1 stomatologa. Kierownikiem jest dr Beata Pichlak-Birnbaum. Zakłady rzemieślnicze i usługowe. W 1684 r. – karczma przydrożna niszczone dwukrotnie przez Rosjan w 1760 r. (odbudowana) i w 1945 r. (został jedynie hotel). W 1837 r. – 2 karczmy w tym jedna przydrożna. Karczmy pełniły również funkcję informacyjną. Zatrzymywali się w nich podróżni z bardzo odległych stron, przekazując informacje o zdarzeniach, których byli świadkami. Korzystali z tego także miejscowi ludzie jeśli zdarzyło się, że znaleźli się w karczmie. W 1845 r. – 1 tłocznia oleju, 2 karczmy, 9 rzemieślników, 4 sklepy, w 1947 r. – 1 piekarnia, 1 tartak, 3 sklepy spożywcze. Ilość podmiotów gospodarki narodowej w 2010 r. ogółem – 424 (w tym: w sektorze publicznym – 13, w sektorze prywatnym – 411, osoby fizyczne prowadzące działalność – 316, spółki handlowe – 72, fundacje – 3, stowarzyszenia i organizacje społeczne – 12). Z braku miejsca podajemy jedynie nieliczne: Häfele Polska Sp. z o.o. – dostawca okuć meblowych, budowlanych i elektronicznych systemów kontroli dostępu, Wkręt-Met Hurtownia Patronacka Dolny Śląsk Sp. z o.o. oferująca profesjonalne techniki zamocowań, Betoniarnia Betard – prefabrykaty budowlane, Schweiker Sp. z o.o. – producent systemów rolet, Budowa domów jednorodzinnych Reno, Instytut Zdrowia i Urody Sentido, U Janów – Zajazd, Lapp Kabel Sp. z o.o., Sroka – Biuro Rachunkowe Joanna Sroka, Era Gregorasz Konaszko sp.j., Luxan Inżynieria Oświetlenia sp. z o.o., Selgros Cash&Carry, Gina Piekarnia, Tyfanit Produkcja WYROBÓW Jubilerskich Jacek Kinastowski, Domino – Ogrodzenia, bramy, automatyka, Shell Polska sp.z o.o. Stacja Paliw, Balexmetal Oddział Wrocław, Volvo Polska sp. z o.o. Artech s.c. Sprzedaż Materiałów Elektronicznych, Horn Polska sp. z o.o. Wykonastwo dachów i fasad, Hector sp. z o.o. – Drukarnia, Wydawnictwo, TNT Automotive Logistics Poland sp. z o.o., Spiegiel – Zakład Stolarski, Meble z litego drewna, McDonald's Polska sp. z o.o., Nawrot sp. z o.o. Team ASO, Salony samochodowe: Land Rover, Mazda Nissan, Suzuki. Infrastruktura. Wodociąg uruchomiono w 1987 r., objęto wszystkie posesje. W tym samym roku nastąpiła powszechna telefonizacja. W pierwszym rzucie na wniosek I sekretarza PZPR nie przyznano telefonów osobom, które nie wzięły udziału w ostatnich wyborach. Kanalizację zaczęto wprowadzać w 2000 r., praktycznie mogą z niej korzystać wszyscy mieszkańcy. Do 2010 r. utwardzono następujące ulice: Robotniczą, Kolejową, Sienkiewicza, Szkolną, Słoneczną, Kwiatową, Boczna, Krótką. Wyremontowano Wrocławską, Broniewskiego, część Wiejskiej i Zawadzkiego. Miejscowość jest bardzo dobrze skomunikowana z Wrocławiem: przez wieś przebiega linia kolejowa oraz linie autobusowe (904: Galeria Dominikańska – Łozina, 914: Galeria Dominikańska – Domaszczyn, 944: Psie-Pole – Brzezia Łąka – Lipowa, a ponadto 504: Wrocław – Oleśnica, 514: Wrocław – Ostrowina). Wrocław – Wieluń,

Piotrków, Radomsko, Kalisz, Włocławek. Bezpośrednie połączenia z Kudową i Szklarską Porębą. Łącznie około 130 kursów do Wrocławia i 100 w kierunku Oleśnicy. Około 30 do wiosek gminy. Połączenia kolejowe – docelowe stacje z Wrocławiem, Kluczborkiem, Ostrowem Wielkopolskim, Łodzią. Miejscowość w początkach swego istnienia o charakterze rolniczo-rybackim stawała się wsią rolniczą. Od wybudowania linii kolejowej Wrocław-Tarnowskie Góry w 1868 r. zaczęła zmieniać swój wiejski charakter. Kolejarze budowali domy w pobliżu stacji. Powstały zaczątki pierwszych ulic: Kolejowej, Wrocławskiej, Parkowej, Spacerowej, Broniewskiego, Szkolnej i Słonecznej (2 domy). Rolnicy mieli swoje zagrody przy obecnej ul. Wiejskiej. Budowę domów jednorodzinnych wznowiono na przełomie lat 60. i 70. Szybko stawała się sypialnią Wrocławia dla pracujących w tym mieście. W latach 90. kolejny raz zmieniała swoje oblicze. Przy międzynarodowej drodze powstało wiele przedsiębiorstw, w których znaleźli zatrudnienie nie tylko mieszkańcy Długołęki. Miejscowość przestała być sypialnią. Pracują tu ludzie nawet z sąsiednich województw. Przyjeżdżają w poniedziałek, pracują do piątku, mieszkają w wynajętych lokalach lub dojeżdżają codziennie autobusami. Długołęka zatraciła swój pierwotny charakter, przypomina bardziej osiedle miejskie. Zabytki: Kościół pw. Św. Michała z 1722 r., cmentarz parafialny z XIV w., cmentarz parafialny około 1850 r., hotel z 1684 r., fragment karczmy Wolfa (dwukrotnie palony i odbudowywany, obecnie dom mieszkalny), zespół dworca kolejowego z XIX/XX w., transformator z 1915 r., 38 domów mieszkalnych (w tym: 10 domów z XIX w., 10 na ul. Stawowej z 1850 r., 5 na ul. Stawowej z lat 60. i 70. XIX w. Zabytki ruchome: Kościół Michała Archanioła (wyposażenie, elementy architektoniczne). Pierwszym sołtysem po wojnie był P. Robaczewski, obecnie Jadwiga Korcik.

Opracowanie: Zdzisław Nowakowski

Bąków

Wieś położona na wysokości 138 m n.p.m., 16 km na północny-wschód od centrum Wrocławia i 15 km od Trzebnicy, przy drodze powiatowej nr 1453D łączącej Wrocław z Trzebnicą. Stanowiska archeologiczne. W obrębie miejscowości znaleziono pozostałości XV w. osady. Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1356 r. – wymieniona jako Bankow. Późniejsze nazwy to w 1362 r., 1402 r., 1414 r. – Bunkow, w 1785 r. – Bunkey, Bunkow, w 1848 r. – Bunkay. W 1936 r. nazwa zmieniona na Sachsenhof. Niemiecka nazwa Sachsenhof. Właściciele. Pierwszym wzmiankowanym właścicielem wsi był Nikolaus von Bankow, który według zapisów w 1356 r. razem z żoną Dorotą sprzedał klasztorowi św. Wincentego na Ołbinie we Wrocławiu 3,5 łana ziemi za 11 marek. Kolejnymi znanymi właścicielami byli: w 1362 r. – Peter i Janusch Bechir, w 1414 r. – Johann Sobski, w 1488 r. – na podstawie zapisu testamentowego żona Sobskiego, Katarzyna, w 1568 r. – Jeremias von Venediger, w 1641 r. – Georg von Seidlitz, w 1718 r. – von Werner, w 1744 r. – von Elsner, w 1753 r. – książę oleśnicki Karol Chrystian Erdmann, w 1768 r. – von Schulzendorf, w 1775 r. – von Gladis, w 1783 r. – hrabia von Dyhrn, później radca Fischbach i Robert Kober. Parafia. Zarówno ewangelicy jak i katolicy należeli do parafii w Łozinie. W 1837 r. mieszkało tutaj 99 ewangelików i 33 katolików, w 1848 r. – 121 ewangelików i 21 katolików. Od 1945 r. mieszkańcy Bąkowa należą do parafii w Łozinie. Szkoła. Przed 1945 r. dzieci z Bąkowa uczęszczały do szkoły w Bukowinie, obecnie do szkoły podstawowej oraz gimnazjum w Łozinie. Liczba ludności: w 1785 r. – 77 osób (w tym: 1 zagrodnik i 1 chałupnik), w 1837 r. – 132 osoby (w tym: 8 zagrodników), w 1845 r. – 142 osoby, w 1998 r. – 51 osób, w 2010 r. – 120 osób. Zakłady produkcyjne i usługowe: w 1785 r. znajdował się tu dwór wraz z folwarkiem, w 1837 r. – dwór, folwark, wiatrak, karczma i kowal, w 1845 r. – dwór, folwark, wiatrak i 6 rzemieślników oraz dziedziczne sołectwo. W 2009 r. zarejestrowanych było 15 podmiotów gospodarczych: 1 w przemyśle i budownictwie, 14 w usługach. Hodowla. W 1900 r. – 12 koni, 88 sztuk bydła, 64 świnie, 11 kóz, 7 gęsi, 135 kur, jeden ul. Drzewostan. W 1900 r. – 134 jabłonie, 119 grusz, 2 540 śliw, 337 wiśni i czereśni. Areał: w 1873r. łączna powierzchnia Bąkowa wynosiła 368 mórg (337 – ziemia orna, 18 – łąki, 13 – las). W 1900 r. – 1113,1 ha (w tym 271,3 ha

należało do dworu) Zabytki: budynek gospodarczy z ok. 1880/1890 r., dom mieszkalno-gospodarczy z ok. 1880 r. Sołtysem obecnie jest Mieczysław Jasion.

Opracowanie: Tomasz Karniewicz

Bielawa

Położona nad rzeką Oleśnicą na południe od Borowej. Przy drodze Borowa – Raków – Kielczów, na wys. 129 – 130 m n.p.m. Stanowiska archeologiczne. Ślad osadnictwa: 12 stanowisk archeologicznych we wczesnym i późnym średniowieczu, osady – epoka kamienia, epoka brązu – halsztat, lateński późny, wczesne i późne średniowiecze. Nazwa. Niemiecka nazwa Pühlau. Do Bielawy należał folwark Peterhoh (brak nazwy polskiej), który położony był na skrzyżowaniu starych dróg: starej bierutowskiej i z Bielawy do Śliwic. Nazwy: 1364 r. – Pelow, 1479 r. – Pelaw, Palow, 1492 r. – Pelaw. Herb: heraldyczne róże. Właściciele. Pierwszy znany właściciel to Andrzej z Pelow (1364 r.), polski sędzia w Oleśnicy. W 1479 r. Janko Schmolke z Pelow sprzedał kawałek lasu i łąki, nazywanej Grodziskiem, Krzysztofowi Borschnitzowi z Borowej. W 1492 r. synowie Szymona Grebischa, Hans i Kasper Grebisch (Grabisch), wyzbyli się posiadłości na rzecz Krzysztofa Borschnitza. Kolejni znani właściciele to: w 1617 r. – Hans von Puster, w 1641 r. – Wolf Bernhard von Puster, w 1692 r. – Joachim von Bludowski, w 1717 r. – generał Gottfried Ernst von Wuttgenau, w 1740 r. – wdowa po Gottfriedzie, w 1785 r. – wdowa po von Koschenbarze z Ossen, w 1837 r. – graf York von Wartenburg, w 1871 r. – graf York von Wartenburg. Parafia. Ewangelicy z Bielawy należeli do kościoła w Rakowie, katolicy do parafii w Brzeziej Łące. Szkoła w Bielawie powstała krótko przed 1683 r. E. Michael stawia przy tej dacie znak zapytania. W dziejach gminy Długoleka podano, że w XIX w. do szkoły uczęszczało 50 uczniów. Nauczyciel utrzymywał się z małego gospodarstwa, otrzymywał też pewną ilość drewna opałowego i żyta. Ludność: 1785 r. – 206 osób (w tym: 15 zagrodników, 4 chałupników), 1837 r. – 263 osób (w tym: 29 zagrodników), 1845 r. – 304 osób, 1905 r. – 287 osób, 1933 r. – 301 osób, 1939 r. – 285 osób, 1949 r. – 249 osób (w tym: kobiet – 113, mężczyźni – 136, osób z Centralnej Polski – 249), 1989 r. – 248 osób, 1999 r. – 290 osób, 2010 r. – 313 osób. Ilość mieszkań: 2002 r. – 49 (w tym 42 budynki mieszkalne), wyposażonych w wodociąg – 39, w kanalizację – 39, centralne ogrzewanie – 37. Areał: 1845 r. – 42 łąny, 1905 r. – 579,2 ha, 1 pański folwark, 1950r. – obszar 435,20 ha (grunty orne – 324,3 ha, łąki – 64,4 ha, lasy – 14 ha, wody i rowy – 25,8 ha, nieużytki – 0,30 ha), 2006 r. – grunty orne – 312,59 ha, sady – 0,15 ha, łąki – 44,32 ha, pastwiska – 22,17 ha, lasy i zadrzewienia – 113,61 ha, wody – 48,09 ha, tereny zabudowane – 14,79 ha, drogi – 19,03 ha, nieużytki – 1,26 ha. Ilość gospodarstw rolnych: 1965 r. – 44, 1989 r. – 40, 2006 r. – 36. Zakłady rzemieślnicze i usługowe: 1837 r. – 1 młyn wodny, 1 karczma, 1 kowal, 1 tłocznia oleju, 1845 r. – 1 wiatrak, 1 olejarnia, 1 karczma, 3 rzemieślników, 5 garbarzy, 1871 r. – gorzelnia parowa. W 2010 r. ilość podmiotów gospodarki narodowej wynosiła ogółem – 25, w tym: w sektorze prywatnym – 25 (osoby fizyczne prowadzące działalność – 23, spółki handlowe – 1). Hodowla. 1845 r. – 1 500 owiec, 1900 r. – 57 koni, 140 sztuk bydła, 579 owiec, 182 świnie, 16 kóz, 75 gęsi, 38 kaczek, 382 kury, 10 uli, 1975 r. – 290 sztuk bydła (w tym krowy – 111, trzoda chlewna – 401, owce – 26), 1976 r. – 275 sztuk bydła, 320 sztuk trzody chlewnej, 16 owiec. Drzewostan. Drzewa owocowe: 1900 r. – 276 jabłoni, 178 grusz, 3 250 śliw, 519 wiśni i czereśni, 1965 r. – 34 jabłoni, 13 grusz, 22 śliwy, 4 wiśnie, 6 czereśni. Stare drzewa: rośnie tu wiele gatunków drzew – w alei 10 dębów o obwodzie 290 – 495 cm, ich wysokość dochodzi do 25 m. Zabytki: budynek dawnej szkoły oraz budynek szkolnego W-C, 2 domy mieszkalne.

Opracowanie: Zdzisław Nowakowski, Marzena Sochacka

Bierzyce

Wieś położona na wysokości 150 – 164 m n.p.m., nad rzeką Krakowianka, między wzgórzami

morenowymi, w odległości 20 km na północny-wschód od centrum Wrocławia i 18 km od Oleśnicy. Stanowiska archeologiczne. W obrębie miejscowości odkryto ślady osadnicze kultury łużyckiej oraz kultury przeworskiej, a także ślady osady wczesnośredniowiecznej. Nazwa niemiecka Perschütz. Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z dokumentu papieskiego z 1253 r., gdzie wymienia się Berice, jako posiadłość klasztoru św. Wincentego na Olbinie we Wrocławiu. Później Bierzyce występują pod nazwami: 1292 r. – Bresinken, w 1313 r., 1319 r. – Bericz, Borzicz, w 1339 r. – Beyrsitz, w 1355 r. – Birsicz, w 1473 r., 1480 r. – Bersicz, w 1785 r. – Perschütz. Ostatnia nazwa była używana aż do 1945 r. Właściciele. Bierzyce w XIII w. wchodziły w skład posiadłości klasztoru św. Wincentego we Wrocławiu. Później właścicielem był książę wrocławski Henryk V Gruby, który w 1292 r. sprzedaje wieś wraz z pobliskimi Tokarami, Goswinusowi, synowi Piotra sołtysa z Rataj, który lokuje Bierzyce na prawie niemieckim. Kolejnymi właścicielami byli: w 1313 r. – Jan Bercicz, Wawrzyniec z Bierzyc, w 1461 r. – von Radwansky, w 1473 r. – Nikel Taczowski, w 1480 r. – Heinrich Kaldenhof, w 1503 r. – Mathaus von Falkenberg, w 1614 r. – Wolfgang von Schlichting, George Wenzel von Prittowitz, od 1720 r. w posiadaniu rodziny von Scheliha. Parafia. Bierzyce zarówno przed 1945 r. jak i obecnie należą do parafii w Łozinie. W 1785 r. mieszkało tutaj 196 ewangelików, w 1848 r. natomiast 40 katolików i 279 ewangelików. Szkoła w Bierzycach istniała najprawdopodobniej już w końcu XVII w. i przynależała do kościoła ewangelickiego w Łozinie. Uczęszczali do niej również dzieci z Kępy i z Zaprężyna. Nauczali w niej kościelni skrybowie – pierwszym wspomnianym w dokumentach był Heinrich Grunert. W 1848 r. uczyło się tutaj 130 uczniów. Po 1945 r. w budynku dawnego dworu istniała szkoła podstawowa, do której uczęszczali także dzieci m. in. z Łoziny, Kępy i Zaprężyna. Po wybudowaniu nowej szkoły w sąsiedniej Łozinie w latach 90. XX w., ta w Bierzycach w 1994 r. została zamknięta. Zakłady produkcyjne i usługowe: w 1785 r. znajdował się tutaj pański dwór, folwark, młyn wodny, w 1837 r. – pański dwór, folwark, młyn wodny, wiatrak, karczma, kowal, browar i gorzelnia, tłocznia oleju, w 1845 r. – pański dwór, folwark, młyn wodny, wiatrak, nieczynny browar i gorzelnia, tłocznia oleju, kram. W 2009 r. funkcjonowało tutaj 19 podmiotów gospodarczych: 1 w rolnictwie, 5 w przemyśle i budownictwie i 13 w usługach. Na skrzyżowaniu dróg znajduje się krzyż z białego marmuru ufundowany przez mieszkańców w 1953 r. Liczba ludności: w 1785 r. – 196 osób (w tym: 6 kmieci, 10 zagrodników i 1 chałupnik), w 1837 r. – 291 osób (w tym: 6 kmieci i 14 zagrodników), w 1845 r. – 309 osób (w tym 10 rzemieślników), w 1921 r. – 266 osób, w 1989 r. – 288 osób, w 2010 r. – 337 osób. Hodowla: w 1900 r. – 46 koni, 197 sztuk bydła, 241 świń, 29 kóz, 55 gęsi, 38 kaczek, 314 kur, 36 uli. Drzewostan: w 1900 r. – 407 jabłoni, 260 grusz, 1 445 śliw, 437 wiśni i czereśni. Areał: w 1873 r. miejscowość liczyła łącznie 910 mórg powierzchni (831 – ziemia orna, 55 – łąki, 23 – las, 1 – zbiorniki wodne), w 1900 r. – 385,7 ha (233,1 ha stanowiło majątek dworski). Zabytki: budynki gospodarcze z końca XIX w., kilka domów mieszkalnych z początku XX w. oraz pozostałości parku dworskiego. Sołtysiem obecnie jest Wiesław Zajac.

Opracowanie: Tomasz Karniewicz

Borowa

Położona nad rzeką Oleśnicą na wysokości około 130 m n.p.m., przy międzynarodowej, starej, drodze Praga – Warszawa. W 1868 r. przez Borową poprowadzono linię kolejową z Wrocławia do Tarnowskich Gór. Nazwa i pierwsza wzmianka. Niemiecka nazwa Bohrau. Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1249 r. Nazwy: 1267 r. – Boritzlai villa. 1288 r. – Borow, 1425 r. – Borij. Nazwa pochodzi nie od Borzysława, lecz od borów, w których było 60 barci pszczelich. Wieś służebna, w której mieszkali bartnicy, dostarczający do dworu książęcego miód. W XIII w. w Borowej odbywały się posiedzenia rady książęcej rozstrzygające spory, na zasadzie prawa polskiego, okolicznej ludności. Osadzona na prawie niemieckim krótko przed 1288 r. Herb: trzy kwiaty na ziemi poroślej trawą. Właściciele. W 1267 r. wieś należy do Borzysława, w 1458 r. właścicielem folwarku jest

Czenko Borsnitz (miał 4 synów). W 1479 r. syn Czenka, Christoph Borsnitz, poślubił Annę Rimiec, z którą miał 5 synów. W 1492 r. otrzymał w zastawie sąd wyższy w Borowej i Bielawie. Borowa była w posiadaniu Borsniczków do końca XVI w. Następnie przeszła w posiadanie rodziny Gfugów. Na początku XVIII w. wieś kupił hrabia Heinrich Friederich von Logau. Jego córka Henrieta Wilhelmina Julianna Gräfin von Logau urodzona 19 sierpnia 1738 r. została żoną (25 lutego 1762 r.) Friedricha Alberta Grafa von Schwerin. Z małżeństwa tego urodził się Friedrich Carl Bogislaus Graf von Schwerin dnia 12 stycznia 1763r. (zmarł 21 sierpnia 1763 r.). Hrabia Fryderyk Albert von Schwerin, późniejszy minister stanu i koniuszy królewski, w czasie Powstania Kościuszkowskiego toczył walki z generałem Mniszewskim, dowódcą wojsk sieradzkich oraz generałami Madalińskim i Dąbrowskim. Borowa była w posiadaniu Schwerinów do 1945 r. W latach 1770 – 80 Schwerin zbudował pański pałac (istniejący do dziś). Parafia. Kościół (budynek) istniał prawdopodobnie już w XV w. nie zachowały się na to jednak żadne dowody. W 1632 r. staje się kościołem filialnym parafii w Stępieniu. W 1716 r. kościoły zostały połączone i egzystowały na równych prawach. Na ich utrzymanie łożyli właściciele dominiów. W 1771 r. hrabia von Schwerin wznosił nowe mury kościoła i wieżę. Pierwszym protestanckim proboszczem był Salomon Kühne (w latach 1592 – 1598). Do kościoła należało 1,25 ha łąki. W 1783 r. w kościele umieszczono tablicę-epitafium, z kararyjskiego marmuru, poświęconą pamięci feldmarszałka Kurta von Schwerina (nie ma dowodów, by Kurt był kiedykolwiek w Borowej). Tablicę ofiarował rodzinie marszałka król Fryderyk II. Szkoła powstała między 1742 a 1763 r., liczyła 35 uczniów, w 1848 r. – 80 uczniów, w 1868 r. – 70 uczniów. Kierownikiem i nauczycielem w latach 1848 – 68 był Hans Bautz. Nauczyciele w Borowej nie posiadali krów, w zamian otrzymywali pieniądze na masło. W latach powojennych szkoła mieściła się w pałacu Schwerinów. Nową, przestronną i nowoczesną szkołę z salą gimnastyczną oddano do użytku w 2004 r. Szkołę zbudowano z inicjatywy i staraniem wójta gminy Agnieszki Lebek. W 2010 r. szkolnictwo podstawowe: Szkoła im. Janusza Kusocińskiego (dyr. Barbara Sieczka, ilość dzieci w oddziałach 0 – VI: 194, ilość oddziałów – 8, ilość sal lekcyjnych – 12). W 2004 r. szkolnictwo podstawowe: 178 uczniów (8 oddziałów w szkole), szkolnictwo gimnazjalne – 134 uczniów, wychowanie przedszkolne – 36 dzieci (2 oddziały). Ośrodek Zdrowia. Od lat powojennych w Borowej jest ośrodek zdrowia. W 2005 r. zbędną część budynku szkoły adoptowano na ośrodek zdrowia. Pierwszym kierownikiem ośrodka była felczer Maria Audykowicz. Ludność: 1785 r. – 321 osób (w tym: 7 kmieci, 30 zagrodników, 6 chałupników), 1837 r. – 447 osób (w tym: 6 kmieci, 16 zagrodników), 1845 r. – 470 osób, 1905 r. – 487 osób, 1933 r. – 540 osób, 1939 r. – 530 osób, 1946 r. – 282 osób (w tym: 146 Polaków i 136 Niemców), 1949 r. – 386 osób (w tym: kobiet – 195, mężczyzn – 191, repatriantów ze wschodu – 22, osób z Centralnej Polski – 364), 1989 r. – 562 osób, 1999 r. – 565 osób, 2010 r. – 637 osób. Ilość mieszkań: 2002 r. – 166 (w tym 121 budynków mieszkalnych), wyposażonych w wodociąg – 164, w kanalizację – 159, centralne ogrzewanie – 130. Areal: 1845 r. – 70 łąnów, 1905 r. – 846,9 ha, 1950 r. – 703,4 ha (grunty orne – 393 ha, łąki – 88 ha, pastwiska – 55,3 ha, lasy – 39,9 ha, wody i rowy – 13,5 ha, nieużytki – 15,1 ha). W 2006 r.: grunty orne – 316,30 ha, sady – 8,02 ha, łąki – 98,28 ha, pastwiska – 79,19 ha, lasy i zadrzewienia – 365,76 ha, wody – 42,64 ha, tereny zabudowane – 28,77 ha, drogi – 35,36 ha, nieużytki – 1,69 ha. Ilość gospodarstw rolnych: 1946 r. – 30 (w tym: o powierzchni powyżej 50 ha – 1, o powierzchni powyżej 15 ha – 4, o powierzchni do 15 ha – 25), 1965 r. – 80, 1989 r. – 66, 2006 r. – 29. Zakłady rzemieślnicze i usługowe: 1785 r. – młyn wodny, 1837 r. – 1 młyn wodny, 1 karczma, 1 kowal, 1 browar, 1 gorzelnia, 2 tłocznie oleju, 1845 r. – browar, gorzelnia, młyn wodny, karczma, stawy z karpiami, 3 sklepy, 8 rzemieślników, 1937 r. – do Schwerinów należy duże przedsiębiorstwo rybackie o powierzchni 20 ha. W 2010 r. ilość podmiotów gospodarki narodowej: ogółem – 59 w tym w sektorze publicznym – 2, w sektorze prywatnym – 57 (osoby fizyczne prowadzące działalność – 47, spółki handlowe – 6, stowarzyszenia i organizacje społeczne – 2). Niektóre z nich: Barpol – Turbosprężarki – Regeneracja i Sprzedaż, Pałac Borowa Centrum Konferencyjno-Hotelowe, Karczma pod Lutym Turem, U Jana – Sklep wielobranżowy, Perfectka - Żaluzje, rolety, markizy, Klub Jeździecki,

R&J Measurement – Zakład Aparatury Elektronicznej i Systemów Komputerowych. Infrastruktura. Miejscowość ma bardzo dobrze rozwiniętą komunikację: kolejową i autobusową we wszystkich kierunkach. Hodowla. 1845 r. – 800 owiec, 1900 r. – 60 koni, 277 krów, 1 owca, 249 świń, 49 kóz, 106 gęsi, 79 kaczek, 478 kur, 14 uli, 1975 r. – 212 sztuk bydła (w tym: krowy – 101, trzoda chlewna – 155). Drzewa owocowe: 1900 r. – 180 jabłoni, 174 grusze, 1 702 śliw, 1 154 wiśnie i czereśnie, 1965 r. – 194 jabłonie, 42 grusze, 274 śliw, 111 wiśni, 26 czereśni. Zabytki: pałac (lata budowy 1770 – 1780), brama wjazdowa, kościół parafialny pw. MB Królowej Polski (1771 r.), cmentarz XV w., zabudowania dworca PKP- dworzec, dom mieszkalny z magazynem, budynek gospodarczy, nastawnia i dom mieszkalny (lata budowy 1890 – 1900), 13 domów mieszkalnych, 1 stodoła z XIX w., Park w Borowej (objęty ochroną). Zabytki ruchome: kościół MB Królowej Polski (elementy architektoniczne), nagrobek. Borowa to wieś typowo rolnicza z niewielką ilością domków pracowniczych do 1989 r. W ostatnich 20 latach staje się miejscem zatrudnienia dla jej mieszkańców a także dla przyjezdnych, w istniejących i powstających zakładach pracy.

Opracowanie: Zdzisław Nowakowski, Marzena Sochacka

Brzezia Łąka

Położona na południe od starej bierutowskiej drogi, obecnie przez miejscowość prowadzi droga z Psiego Pola przez Kielczów, Oleśniczkę do Oleśnicy, odległość – 12,5 km, leży w dolinie rzeki Oleśnicy. Najbardziej na południe wysunięta wieś w gminie. Wysokość: 121 m n.p.m. nad Widawą, 121,3 m n.p.m. nad Oleśnicą, 122,6 m n.p.m. między Zamłyniem a Brzezią Łąką, 126,8 m n.p.m. przy rozwidleniu dróg do Kątnej i Dębna, 142,3 m n.p.m. przy polnej drodze do Bielawy. Stanowiska archeologiczne. Trzy osady z okresu średniowiecza. Nazwa niemiecka Kunersdorf. Pochodzenie nazwy: 1262 r. – Brezalanka, 1284 r. – Breszlanka. Wieś powstała prawdopodobnie przy rzece na łąkach otoczonych lasami sosnowymi. Na ich skraju rosły brzozy, stąd nazwa dwuczłonowa od brzóz i łąk – Brezalanka i taki jest jej pierwotny zapis. Następne nazwy to w 1268 r. – Conrodz-dorf, w 1268 r. – Conradisdorf (Conrad – Konrad, dorf – wieś, czyli wieś Konrada). Nazwa polska pochodzi od cech terenu (toponimiczna), natomiast nazwa niemiecka od patrona (właściciela, czyli nazwa patronimiczna). Konrad niekoniecznie był Niemcem, choć tak sądzi W. Haeusler. W 1945 r. wieś powróciła do pierwotnej nazwy. Herb: święty Mikołaj patron kościoła. Obecnie do Brzeziej Łąki należą przysiółki Sandhäuser - Dębno, Mühl-dorf – Zamłynie. Właściciele. W latach 1268 – 1286 – Conrad, prawdopodobnie połowę wsi w tym samym czasie posiadało opactwo Kanoników Regularnych z Wrocławia. W 1262 r. Konrad III uwolnił tę część od obciążeń z tytułu: poradnego, stróży, powozowego i wszystkich innych obowiązków z tytułu prawa polskiego, a także prawa niemieckiego. Fundacja prawdopodobnie swoją część wsi przeniósła na prawo niemieckie jeszcze przed 1268 r. Część wsi z 4-łanowym folwarkiem, będąca w posiadaniu księcia, w 1286 r. stała się własnością wrocławskiego mieszczanina Romanusa i jego żony. Oboje uwolnieni zostali od wszelkich obciążeń na rzecz księcia. Pod koniec XIII w. staje się w całości dobrem kościelnym. Na krótki czas, w latach 1637 – 1641, w zastawie w rękach Hansa von Aulogka. W 1810 r. dobra kościelne z wyjątkiem zajmujących się działalnością charytatywną zostały skonfiskowane. W latach 1815 – 1885 jest własnością Braunschweigów. Po wygaśnięciu tego rodu w rękach dynastii Wettynów do 1945 r. Parafia. W. Haeusler w przypisach podaje, że założycielem parafii i budowniczym pierwszego kościoła był Konrad von Leslau (Władysław), opat klasztoru na Piasku (w 1330 r.). W dokumencie kościół wymieniony jest w 1335 r. Potwierdzenie istnienia parafii nastąpiło w 1376 r. Parafia należała do archidiecezji wrocławskiej. Jest to po Łozinie najstarsza parafia w gminie Długołęka. Do parafii należeli mieszkańcy Kątnej i Oleśniczki. W czasach reformacji mieszkańcy pozostali przy wierze katolickiej. Ziemi parafialnej było 116 mórg gruntów ornych i 102 morgi łąk (w 1845 r.). Do parafii w Brzeziej Łące należeli katolicy z Oleśniczki, Pietrzykowic, Kątnej, Pie-cowic, Mydlic, Pisz-kawy, Bielawy, Rakowa, Śliwic, Kielczowa i Kielczówka. Ewangelicy należeli

do parafii w Kiełczowie. Obecnie jest to rzymsko-katolicka Parafia pw. św. Mikołaja obejmująca Bielawę, Brzezią Łąkę, Kątną, Mydlice, Nowy Dwór, Oleśniczkę, Pietrzykowie, Piskawę, Raków i Śliwice. Funkcję proboszcza od 2011 r. sprawuje ks. dr Jerzy Żytowiecki Szkoła. Według Jungnitsa w 1638 r. nie było skryby (nauczyciela) w Brzeziej Łące. Pojawia się w 1651 r., do szkoły uczęszcza wówczas 47 dzieci katolickich. E. Michael stwierdza, że szkoła istniała już przed 1651 r. Praca szkoły mogła zaniknąć na skutek działań wojennych. Do szkoły chodziły dzieci z całej parafii. Istnienie szkoły potwierdzają Goerlitz w 1837 r. i Knie w 1845 r. W tym roku w szkole uczył nauczyciel i jego pomocnik. Po II wojnie światowej, jeszcze w 1945 r., rusza szkoła zlokalizowana w budynku obok kościoła, która w 1948 r. została przeniesiona do poniemieckiego majątku Kutznerów. Jej pierwszym dyrektorem był Kazimierz Wieczorek. 1 września 1994 r. zostaje oddany wyremontowany i rozbudowany budynek szkolny (powiększony o 5 nowych klas i salę gimnastyczną). Obecnie funkcjonuje tu Zespół Szkół w Brzeziej Łące im. Noblistów Polskich, którego dyrektorem nieprzerwanie od 2008 r. jest Maria Szymerowska. Zespół składa się z publicznego gimnazjum oraz ze szkoły podstawowej, które swoim obwodem obejmują wsie: Brzezia Łąka, Pietrzykowie, Kątna, Oleśniczka i Śliwice. W 2009 r. uczęszczało do niej łącznie 257 uczniów. Ludność: w 1785 r. – 618 osób (11 kmieci, 60 zagrodników, 7 chałupników), w 1837 r. – 628 osób (11 kmieci, 42 zagrodników), 2 folwarki (jeden z folwarków znajdował się tam, gdzie obecnie szkoła), 30 innych domów, 2 przysiółki (Zamłynie i Dębno). W 1845 r. – 797 osób (w tym: ewangelików – 28), w 1871 r. – 916 osób (w tym: 112 ewangelików); w 1905 r. – 812 osób, w 1933 r. – 708 osób, w 1939 r. – 758 osób, w 1973 r. – 723 osoby, w 1998 r. – 827 osób, w 2010 r. – 1 054 osoby. Zakłady rzemieślnicze i usługowe: w 1785 r. – młyn wodny, w 1837 r. – młyn wodny, kowal, karczma, w 1845 r. – młyn wodny, 3 tartaki, 2 olejarnie, karczma, 8 warsztatów tkackich, 9 rzemieślników innych specjalności, 5 punktów handlowych. W 2009 r. było zarejestrowanych 81 podmiotów gospodarczych (w tym: 5 w rolnictwie, 18 w przemyśle i budownictwie oraz 58 w usługach). Obecnie znajduje się tu Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej z filią w Borowej (łącznie 3 087 pacjentów – stan na koniec 2008 r.), filia Gminnej Biblioteki Publicznej, dwa sklepy spożywczo-przemysłowe, gabinet stomatologiczny, zakład kamieniarski, stacja obsługi samochodów, zakład stolarski, skład materiałów budowlanych, firmy budowlane, brukarskie i wykończeniowe, salon fryzjerski, gospodarstwo ogrodnicze i wiele innych. W miejscowości działa również klub sportowy Tęcza (piłka nożna). Areal: w 1845 r. – 92 łany, w 1873 r. – 2 573 mórg (ziemia orna – 1 469, łąki – 913, las – 191), w 1900 r. – 1229,7 ha (679,6 ha stanowi majątek dworski). Hodowla: w 1845 r. – 345 sztuk bydła, 1 290 owiec merynosów, w 1900 r. – 145 koni, 582 sztuki bydła, 1 owca, 427 świń, 144 kozy, 486 gęsi, 32 kaczki, 1 273 kury, 55 uli. Drzewostan: w 1900 r. – 340 jabłoni, 502 grusze, 2 296 śliw, 702 wiśnie i czereśnie. Zabytki: kościół pw. św. Mikołaja (murowany, lata 1673 – 74, przebudowany na początku XX w.), cmentarz katolicki z połowy XIV w., otoczony zabytkowym murem z dwiema bramami, plebania wzniesiona w 1748 r. wraz z przyległym budynkiem gospodarczym z II połowy XIX w., młyn wodny (obecnie elektryczny, murowany 1910 – 1915 r.), przy nim dom mieszkalny z tego samego okresu, murowana kapliczka z 1891 r. (przy drodze do Kątnej), w zabudowie wsi znajdują się liczne budynki mieszkalne i gospodarcze z II połowy XIX w. i początku XX w. Znane osoby. Urodzony w Brzeziej Łące Janusz Zaleski w latach 1993 – 1998 (do reformy administracyjnej) był wojewodą wrocławskim. Dane statystyczne Dębna i Zamłynia podane są łącznie z Brzezią Łąką.

Opracowanie: Zdzisław Nowakowski, Tomasz Karniewicz

Budziwojowice

Wieś położona na wysokości 140 m n.p.m. (na północnym skraju wsi wysokość dochodzi do 145 m n.p.m.), u południowego podnóża Wzgórz Trzebnickich, w odległości 20 km na północny-wschód od centrum Wrocławia i 20 km od Oleśnicy, przy drodze powiatowej nr 1341D. Stanowiska archeologiczne. W obrębie miejscowości odkryto ślady osadnicze sięgające pradziejów oraz okresu śre-

dniowiecza. Nazwa niemiecka Ostwinkel. Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1253 r. pod nazwą Busivojovici. Kolejne nazwy to w 1346 r. – Buziwoycz, w XVII w. – Puschwitz, następnie występuje jako Buschewitz. W 1936 r. zmieniona na Ostwinkel. Nazwa pochodzi od patrona Budziwoja. Właściciele. Budziwojowice do 1810 r. pozostawały własnością klasztoru św. Wincentego na Ołbinie we Wrocławiu. Po kasacie zakonu w 1810 r. posiadłość odkupił baron Luttwitz. Parafia. Przed 1945 r. ewangelicy i katolicy z Budziwojowic uczęszczali do swoich kościołów w Łozinie. Obecnie Budziwojowice należą do parafii w Łozinie. W 1785 r. mieszkało tutaj 62 katolików, w 1848 r. – 64 katolików i 24 ewangelików, w 1908 r. – 30 katolików i 37 ewangelików. Szkoła. Przed 1945 r. dzieci z Budziwojowic uczęszczały prawdopodobnie do szkoły w Łozinie, obecnie do szkoły podstawowej oraz gimnazjum w Łozinie. Zakłady produkcyjne i usługowe. W 1837 r. znajdowała się tu karczma i tłocznia oleju; w 1845 r. – tłocznia oleju. W 2009 r. funkcjonowało tu 6 podmiotów gospodarczych: 1 w przemyśle i budownictwie i 5 w usługach. Hodowla. W 1900 r. – 18 koni, 61 sztuk bydła, 44 świnie, 8 kóz, 3 gęsi, 152 kury. Drzewostan. W 1900 r. – 132 jabłonie, 110 grusz, 1 076 śliw, 99 wiśni i czereśni. Liczba ludności: w 1785 r. – 62 osoby (w tym: 5 kmieci, 4 zagrodników i 1 chałupnik), w 1837 r. – 87 osób (w tym: 4 kmieci i 4 zagrodników), w 1845 r. – 88 osób (w tym: 3 rzemieślników), w 1908 r. – 68 osób, w 1998 r. – 52 osoby, w 2010 r. – 63 osoby. Areał: w 1900r. wieś liczyła 180,3 ha powierzchni, z czego 160,5 ha stanowiły grunty orne, 10,3 ha – łąki, 2,7 ha – lasy i drzewa. Sołtysiem jest Grażyna Ziomek.

Opracowanie: Tomasz Karniewicz

Bukowina

Wieś położona na wysokości 136 – 139 m n.p.m., w odległości 16 km od centrum Wrocławia i 22 km od Oleśnicy, przy drodze powiatowej nr 1910D. Stanowiska archeologiczne. W obrębie miejscowości odkryto ślady osadnicze z drugiego okresu wpływów rzymskich, z okresu X – XIII w. oraz ze średniowiecza. Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1263 r. pod nazwą Bucowina. Kolejne nazwy wsi to w 1283 r. – Buccovina, w XIV w. – Buchoina, Bukwina, i Bukowine. Do XVIII w. spotykano nazwy: Bucowina, Bukowina, Buckowina, Buckowiene lub Bukowin. Odtąd ustaliła się nazwa Bukowine. W 1936 r. nazwa zmieniona na Hartwasser. Nazwa tej wsi najprawdopodobniej pochodzi od rosnących tam dawniej licznych buków. Nazwa niemiecka Hartwasser. Herb: buk na ziemi poroślej trawą. Właściciele. Pierwszymi znanymi z imienia i nazwiska właścicielami wsi byli w 1390 r. Teodoryk i Konrad von Blankenstein. Późniejsi właściciele: w 1610 r. – Adam von Gaffron, w 1611 r. – Wolf Christoph von Kessel, w 1612 r. – Augustyn Heinrich von Kromayer, w 1653 r. – Kaspar Friedrich von Scherz, w latach 1661 – 1708 – von Kessel, w latach 1712 – 1720 – Ernst Christian von Randau, w 1743 r. – von Gross, w 1752 r. – von Planitz, w 1757 r. – Runge, w 1763 r. – von Lotzow, w 1764 r. – major Elias Ghillann de Laz, w 1784 r. – podporucznik von Taubadel. W 1837r. właścicielem był von Walther. Parafia. Przed 1945 r. katolicy jak również ewangelicy z Bukowiny uczęszczali do swoich kościołów w Łozinie. Dziś mieszkańcy należą do parafii w Łozinie. W 1785 r. mieszkało tutaj 161 ewangelików, w 1848 r. – 18 katolików i 242 ewangelików. Szkoła w Bukowinie istniała już w XVIII w. i była także miejscem nauki dzieci z pobliskiego Bąkowa. W 1848 r. uczęszczało tu 70 dzieci. Pierwszym nauczycielem był Heinrich Junger. Obecnie dzieci z Bukowiny uczęszczają do szkoły podstawowa i gimnazjum w Siedlcu. Liczba ludności: w 1785 r. – 161 osób (w tym: 8 kmieci i 20 zagrodników), w 1837 r. – 273 osoby (w tym: 6 kmieci i 13 zagrodników), w 1845 r. – 260 osób (w tym: 8 rzemieślników i 3 kupców), w 1900 r. – 280 osób, w 1998 r. – 217 osób, w 2010 r. – 280 osób. Zakłady produkcyjne i usługowe: w 1785 r. – pański dwór i folwark, w 1837 r. – pański dwór i folwark, wiatrak, karczma, gorzelnia i kowal, w 1845 r. – pański dwór, folwark i nieczynny browar. W 2009 r. funkcjonowało tutaj 16 podmiotów gospodarczych, wszystkie w dziedzinie usług. Hodowla: w 1900 r. – 49 koni, 266 sztuk bydła, 142 świnie, 18 kóz, 98 gęsi, 42 kaczki, 358 kur, 6 uli. Drzewostan: w 1900 r. – 516 jabłoni, 197 grusz, 1 516

śliw, 20 wiśni i czereśni. Areal: w 1873 r. miejscowość liczyła łącznie 1 062 morgi powierzchni (984 stanowiła ziemia orna, 57 – łąki, 21 – lasy). W 1900 r. było to 456,6 ha (271,3 ha stanowiło majątek dworski). Zabytki: dwa domy mieszkalne z końca XIX w., park pałacowy z XIX w. o powierzchni około 1 ha z pozostałością stawu i dawnego drzewostanu. Przy skrzyżowaniu drogi z Bukowiny z drogą Domaszczyn – Bąków znajduje się krzyż z metaloplastyki z małą figurką Ukrzyżowanego, umieszczoną w sercu z promieniami. U stóp krzyża kapliczka z obrazem Matki Boski Bolesnej – ufundowane przez mieszkańców wsi z okazji przyjazdu Ojca Świętego do Polski w dniu 16 czerwca 1983 r. Sołtysiem jest Tadeusz Mazur.

Opracowanie: Tomasz Karniewicz

Byków

Położenie. Wieś położona przy starej, międzynarodowej drodze Praga – Warszawa, między Borową a Długołęką. Na wysokości 131 – 138 m n.p.m. Stanowiska archeologiczne. Osada – wczesne średniowiecze, osada – pradzieje, ślad osadnictwa – późne średniowiecze, osada - kultura przeworska, ślad osadnictwa – pradzieje, osada – pradzieje, późne średniowiecze dwukrotnie, z pradziejów i z okresu średniowiecza, oraz 1 osada z pradziejów, 2 osady z okresu średniowiecza. Pierwszy zapis. J. Sinapius i W. Haeusler odkryli Byków tajemnicą. J. Sinapius podaje jedynie wykaz pastarów od 1592 r. (M. Lucas Walther, Pastor zu Peuke A. 1592 r.). Liczne informacje zawiera książka Zbigniewa Frasa *Dzieje gminy Długołęka*. Nazwa niemiecka Peuke. Najdawniejsze zapisy nazwy to: 1385 r. – Peykow, 1484 r. – Peyka, 1529 r. – Peykowe, 1614 r. – Peicke, 1684 r. – Peuckin, 1785 r. – Peucke. Właściciele. W 1529 r. właścicielami byli bracia Borschnitzowie z Borowej, prawdopodobnie synowie Christoph'a. Około 1600 r. Heinrich von Hertel. W 1636 r. – Hans von Kottwitz (Kottwitz). W XVII w. właścicielami byli członkowie rodu Gaffronów. Pod koniec stulecia Byków był krótko w rękach W. von Freyenfels. W XVIII w. dobra Bykowa stały się własnością rodu Haugwitzów. W 1786 r. Byków kupił J. K. hrabia von Poser. Od niego wieś odkupił baron von Gregory. W 1838 r. właścicielem Bykowa stał się Wilhelm książę brunszwicko-oleśnicki. Parafia. Pierwsza wzmianka o kościele pochodzi z 1385 r. (proboszcz Paweł). Kościół wzniesiony w 1574 r. Na dużym dzwonie data 1582 r., na małym – 1595 r. Jednym ze sponsorów kościoła był słynny śląski ogrodnik Christian Weiss (ur. w 1733 r. w Szczodrem). Przez Byków przejeżdżała często księżna Izabela Czartoryska, która dowiedziawszy się o umiejętnościach Weissa, uczyniła go swoim nadwornym ogrodnikiem w ogrodach Mokotowa i Wilanowa. Mieszkańcy Bykowa na protestantyzm przeszli pod koniec XVI wieku, a pierwszym znanym pastorem był Lucas Walther. Od 1651 do 1693 r. pastorem w Bykowie był Tomasz Pluta. W latach 1693 – 1699 pastor w Bierutowie uporządkował teren na cmentarzu przy kościele i odprawiał tam nabożeństwa w jęz. polskim. Duchowny ten propagował sadzenie lip – drzew, które dają nektar pszczołom i których kwiaty nadają się na herbatę dla przeziębionych, a las lipowy wytwarza specyficzny, korzystny dla zdrowia mikroklimat. Na podstawie dokumentów z wizytacji kościołów przeprowadzonej w 1683 r. wiemy, że pod koniec XVII w. mieszkańcy Bykowa znali język polski i nim posługiwali się nie tylko w kościele. Do parafii należeli protestanci z Bykowa, Długołęki, Szczodrego i Domaszczyna. W 1700 r. do kościoła należało około 4 ha gruntów. Szkoła powstała pod koniec XVI w. W czasie wojny trzydziestoletniej zaprzestała działalności, pracę wznowiła w 1662 r., liczyła 37 dzieci. Oddzielny, murowany budynek szkolny z 2 izbami lekcyjnymi i mieszkaniem dla nauczyciela zbudowano w 1838 r. W 1848 r. nauczycielem był organista Blasche, w 1868 r. – Hans Kraft. W 2004 r. ze względu na niż demograficzny szkoła uległa likwidacji. Kultura. Świetlica wiejska jest filią Domu Kultury w Długołęce. Tu prowadzone są zajęcia plastyczne z zakresu ceramiki szkła. Odbývają się finały konkursów takich jak: Europejskie Dni Dziedzictwa, Konik Długołęcki i inne. Znakomitą rolę w krzewieniu kultury w gminie odgrywa Izabela Trojanowska, dyr. Gminnego Ośrodka Kultury w Długołęce. Do znanych postaci urodzonych w Bykowie należy baron Christian Kurt von Haugwitz (11 czerwca

1752 r.), który na przełomie XVIII i XIX w. był ministrem spraw zagranicznych Prus (pierwszy raz w latach 1792 – 1804, drugi raz w latach 1805 – 1809). W kwietniu 1795 r. podpisał z Francją pokój w Bazylei, pozwoliło to Francji odnieść zwycięstwo nad koalicją. Liczba ludności. W 1785 r. – 357 osób (w tym: 38 zagrodników, 6 chałupników), 1837 r. – 552 osób (wszyscy zagrodnicy, 12 katolików), 1845 r. – 573 osób (w tym: 28 katolików), 1933 r. – 468 osób, 1939 r. – 453 osób, 1949 r. – 318 osób (w tym: kobiet – 158, mężczyzn – 157, repatriantów ze wschodu – 13, osób z Centralnej Polski – 305), 1989 r. – 492 osób, 1999 r. – 536 osób, 2010 r. – 577 osób. Ilość mieszkań: 2002 r. – 135 (w tym 116 budynków mieszkalnych), wyposażonych w wodociąg – 115, w kanalizację – 115, centralne ogrzewanie – 103. Areał. Byków dzielił się na górny i dolny. Powierzchnia: 1845 r. – 70 łanów, 1900 r. – 951,2 ha, 1950 r. – 929,5 ha (grunty orne – 489,2 ha, łąki – 34,8 ha, pastwiska – 5,3 ha, lasy – 339,3 ha, wody i rowy – 43,2 ha, nieużytki – 2,4 ha, PKP – 4,9 ha), 2006 r. – grunty orne – 429,69 ha, sady – 3,11 ha, łąki – 20,55 ha, pastwiska – 22,10 ha, lasy i zadrzewienia – 408,34 ha, wody – 7,57 ha, tereny zabudowane – 35,65 ha, drogi – 33,04 ha, nieużytki – 2,81 ha. Ilość gospodarstw rolnych: 1965 r. – 78, 1989 r. – 74, 2006 r. – 49, w 2010 r. – 12. Zakłady rzemieślnicze i usługowe. 1837 r. – 2 karczmy, 1 kowal, 1 browar, 1 gorzelnia, 2 wiatraki, 1 młyn koński, 1 tłocznia oleju, 1845 r. – 1 młyn koński, 2 wiatraki, 2 karczmy, 1 browar, 1 gorzelnia, 4 tkalnie, 8 rzemieślników, 6 handlarzy, 1871 r. – gorzelnia należała do majątku, 1885 r. – gorzelnia i cegielnia, 2010 r. – ilość podmiotów gospodarki narodowej ogółem – 56 (w tym: w sektorze prywatnym – 56, osoby fizyczne prowadzące działalność – 34, spółki handlowe – 22, fundacje – 3, stowarzyszenia i organizacje społeczne – 1), niektóre z nich: API Baseny Desjoaux, Volvotech Niezależny Serwis Volvo, Hewea Centrum Technik Cargo, Lange Łukaszuk sp.j. Elektronarzędzia, Narzędzia, Kleje, Drew-Jur Zakład Stolarski J. Cholest. Max s.c. Bar Gastronomiczny, Shell Polska sp. z o.o. Stacja Paliw, Liama Polska sp. z o.o., Andel Technology Polska sp. z o.o. Cynkowanie Ogniove – Marek Gajęcki, Ferma Drobiu, Jarzyna Anna Przetwórstwo Mięsne, Jeremi Potoczny – Wytwórnia Okien i Inne Drobne Usługi, Ruukki podwykonawca dla firmy Volvo, Chiab – lakiernia. Hodowla. 1845 r. – 1 400 owiec, 1900 r. – 64 koni, 305 sztuk bydła, 164 świnie, 15 gęsi, 35 kaczek, 557 kur, 51 kóz, 10 uli, 1975 r. – 313 sztuk bydła (w tym: krowy – 111, trzoda chlewna – 281, owce – 18), 1976 r. – 290 sztuk bydła (w tym: krowy – 120, trzoda chlewna – 285, owce – 16). Drzewostan. 1900 r. – 585 jabłoni, 357 grusz, 2 625 śliw, 480 wiśni i czereśni, 1965 r. – 224 jabłonie, 46 grusz, 397 śliw, 1 wiśnia. Zabytki: pański pałac w Bykowie (w 1785 r. Zimmermann zaliczył go do 6 najwspanialszych w powiecie oleśnickim, zburzony w czasie II wojny światowej), park pałacowy, kościół filialny pw. Matki Boskiej Różańcowej, cmentarz parafialny za wsią (połowa XIX w.), budynek po szkole, 7 domów mieszkalnych (najstarszy z 1850 r., dom nr 9), wozownia i stajnia (2 połowa XIX w.). Zabytki ruchome: rzeźba Anioła (plac przed kościołem, XIX w.), wyposażenie Kościoła MBR. Obecnie ilość gospodarstw rolnych systematycznie maleje. Przybywa nowych domów jednorodzinnych. Przybywa podmiotów gospodarki narodowej. Osoby pozbywające się ziemi znajdują zatrudnienie w nowych zakładach pracy na miejscu. Mają też możliwości dojazdu do innych miejscowości. Komunikacja autobusowa jest bardzo dobrze rozwinięta. Sołtys – Roman Frej.

Opracowanie: Zdzisław Nowakowski, Marzena Sochacka

Dąbrowica

Wieś położona na wysokości 135 m n.p.m. na południu i 137 m n.p.m. w jej północnej części, w dolinie rzeki Dobrej, w odległości 20,5 km na północny-wschód od centrum Wrocławia i 17 km od Oleśnicy. Stanowiska archeologiczne. Według przekazów archiwalnych w obrębie miejscowości znajduje się gród stożkowy z okresu średniowiecza, lecz dotychczas nie został on zlokalizowany w terenie. Pierwsze wzmianki o miejscowości pochodzą z XVII w. W opracowaniach z 1785 r., 1837 r. i 1845 r. nazwa miejscowości jest taka sama i brzmi Eichgrund. Obecna nazwa wsi nawiązuje do nazwy przedwojennej, pochodzącej od dębu. Nazwa niemiecka Eichgrund. Właściciele. Kolejnymi

właścicielami wsi byli: od 1602r. – Hans von Gaffron, 1719r. – Hans Bernhard von Gaffron, 1740 r. – von Gaffron, Charlotte Wilhelmine von Bardeleben, 1775 r. – von Strachwitz, 1819 r. – Dawid Gottlieb Matzek, 1824 r. – Karl Wilhelm von Schultze, Wilhelmina Helena von Schultze, 1853 r. – książę brunszwicko-oleśnicki Wilhelm, w 1884 r. staje się własnością saskiej dynastii Wettynów, aż do 1945 r. Parafia. Mieszkańcy Dąbrowicy przed 1945 r. uczęszczali do kościołów w Łozinie. Obecnie Dąbrowica wchodzi w skład parafii w Januszkowicach. W 1837 r. mieszkało tu 104 ewangelików i 9 katolików, w 1848 r. – 77 ewangelików i 12 katolików. Szkoła. Ewangelicka szkoła w tej miejscowości powstała przed 1703 r. i pierwotnie służyła również dzieciom z Łosic i Dobroszowa, później także z Michałowic. Pierwszym nauczycielem był Krzysztof Lindner. W 1848 r. uczęszczało tutaj 120 dzieci. Obecnie młodzież uczęszcza do szkoły podstawowej w Dobroszowie i gimnazjum w Borowej. Liczba ludności: w 1785 r. – 66 osób (w tym 11 zagrodników), w 1837 r. – 113 osób (w tym 10 zagrodników), w 1845 r. – 89 osób (w tym 4 rzemieślników), w 1926 r. – 51 osób, w 1973 r. – 61 osób, w 1998 r. – 61 osób, w 2010 r. – 41 osób. Zakłady produkcyjne i usługowe: w 1785 r. – folwark i młyn wodny, w 1837r. – pański dwór, folwark, browar i gorzelnia, w 1845 r. – pański dwór, folwark, browar i gorzelnia, 2 tłocznie oleju, młyn wodny, cegielnia (uruchamiana według potrzeb). W 2009 r. zarejestrowany 1 podmiot gospodarczy. Hodowla: w 1900 r. – 9 koni, 15 sztuk bydła, 19 świń, 6 kóz, 8 gęsi, 152 kury, 20 uli. Drzewostan: w 1900 r. – 172 jabłonie, 134 grusze, 630 śliw, 63 wiśnie i czereśnie. Areal: w 1873r. Dąbrowica liczyła 374 morgi powierzchni (286 mórg stanowiła ziemia uprawna, 70 – łąki i 18 – las). W 1900 r. było tutaj łącznie 110,1 ha ziemi (100,4 ha należało do folwarku). Zabytki: zabudowania folwarczne – dom zarządcy z ok. 1910 r. oraz dom mieszkalno-gospodarczy z końca XIX w., zespół młyna – młyn elektryczny z ok. 1910 r. – niegdyś wodny, dom mieszkalny, szachulcowy z ok. 1890 r., kilka domów mieszkalnych z końca XIX w. Sołtysem obecnie jest Stanisław Sikora.

Opracowanie: Tomasz Karniewicz

Dobroszów Oleśnicki

Wieś położona na wysokości 138 – 140 m n.p.m., (w dolinie rzeki Dobrej 136 m n.p.m.), w odległości 20 km na północny-wschód od centrum Wrocławia i 16 km od Oleśnicy, przy drodze powiatowej nr 1913D. Stanowiska archeologiczne. W obrębie miejscowości odkryto ślady osadnicze z epoki kamienia, średniowiecza, ślady osadnicze kultury łużyckiej i przeworskiej, a także cmentarzysko średniowieczne – grób szkieletowy. Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1267 r. i 1284 r. pod nazwą Dobreschiczi. Kolejne nazwy wsi to 1291 r. – Dobrassow, 1304 r. – Dobrassaw, 1355 r. – Dobreshow, 1414 r. – Dobreschaw, następnie przyjęła się nazwa Dobrischau, w 1936 r. zmieniona na Reichenfeld. Na początku XIII w. lokacja na prawie niemieckim. Niemiecka nazwa Reichenfeld. Herb: trzy kwiaty na ziemi porosłej trawą. Właściciele. Wieś do 1267 r. należała do biskupstwa Wrocławskiego, kiedy to przeszła na własność Sulisława Plascota. W 1284 r. z powrotem staje się własnością biskupstwa. Kolejnymi właścicielami wsi byli: 1291 r. – bracia Grovo i Bogusso, 1414 r. – Lorenz, 1473 r. – Georg Dobraschowsky, 1617 r. – George von Langenau, 1641 r. – Hans George von Langenau, w latach 1694 – 1699 – Sylvius Christ von Langenau, 1720 r. – Hans von Langenau część wsi i von Gaffron drugą część. Od 1740 r. – von Dreski, von Gaffron, von Frankenberg, von Langenau, Graf von Salisch. W 1785 r. właścicielem był Sylvius Wilhelm von Koschenbar, w 1838 r. – von Keltsh, w 1845 r. – książę brunszwicko-oleśnicki Wilhelm, w 1884 r. wieś staje się własnością saskiej dynastii Wettynów, w ich posiadaniu aż do 1945 r. Parafia. Przed 1945 r. zarówno ewangelicy jak i katolicy uczęszczali do kościołów w Łozinie. Obecnie Dobroszów należy do parafii w Januszkowicach. W 1837 r. w Dobroszowie żyło 257 ewangelików i 9 katolików, natomiast w 1848 r. 275 ewangelików i 10 katolików. Szkoła. Przed 1945 r. dzieci z tej miejscowości uczęszczały do szkoły w Dąbrowicy. Obecnie w Dobroszowie znajduje się Szkoła Podstawowa, która swoim zasięgiem obejmuje dodatkowo Dąbrowice i Januszkowice. W 2009 r. uczyło się tutaj

42 uczniów, a jej dyrektorem był Dariusz Przyklenk. Po zakończeniu etapu edukacji podstawowej dzieci uczą się w Publicznym Gimnazjum w Borowej. Liczba ludności: w 1785 r. – 192 osoby (w tym: 25 zagrodników i 2 chałupników), w 1837 r. – 266 osób (w tym 23 zagrodników), w 1845 r. – 285 osób (w tym 5 rzemieślników i kupców), w 1908 r. – 226 osób, w 1973 r. – 177 osób, w 1998 r. – 136 osób, w 2010 r. – 167 osób. Zakłady produkcyjne i usługowe: w 1785 r. – 3 folwarki i 2 młyny wodne, w 1837 r. – pański dwór, 3 folwarki (1 zajmujący się hodowlą ryb), 2 młyny wodne, karczma, kowal, browar wraz z gorzelnią oraz sierociniec, w 1845 r. – pański dwór, 3 folwarki, 2 młyny wodne, browar wraz z gorzelnią i urząd gospodarski. W 2009 r. zarejestrowanych było 9 podmiotów gospodarczych, w tym 1 w rolnictwie, 2 w przemyśle i budownictwie oraz 6 w usługach. Hodowla: w 1900 r. – 37 koni, 174 sztuki bydła, 109 świń, 22 kozy, 57 gęsi, 35 kaczek, 291 kur. Drzewostan: w 1900 r. – 356 jabłoni, 236 grusz, 1 489 śliw, 202 wiśnie i czereśnie. Areał: w 1900 r. Dobroszów liczył łącznie 466,2 ha powierzchni (328,4 ha – ziemia uprawna, 50,5 ha – łąki, 12 ha – pastwiska, 24,6 ha – lasy, 420,8 ha należało do dworu). Zabytki: dwór z ok. 1880 r., wraz z przylegającymi pozostałościami parku dworskiego, kilka domów mieszkalnych z początku XX w. Na terenie miejscowości znajdują się dwa krzyże: pierwszy przed dworem, metalowy krzyż posadowiony na murowanym postumencie będący pamiątką Pieszej Pielgrzymki Wrocławskiej na Jasną Górę z 7 sierpnia 1981 r. oraz drugi w centrum wsi przy skrzyżowaniu dróg, drewniany pochodzący z lat 30. XX w. Sołtysem obecnie jest Tomasz Maliga.

Opracowanie: Tomasz Karniewicz

Domaszczyn

Wieś położona w dolinie rzeki Dobrej na wysokości 126 – 128 m n. p. m., w odległości 14 km na północny-wschód od centrum Wrocławia i 18 km od Oleśnicy, wzdłuż dawnej „polskiej drogi” (niem. Polacken Weg). Stanowiska archeologiczne. W obrębie miejscowości odkryto ślady osadnicze kultury lużyckiej, z okresu wczesnego średniowiecza oraz z czasów późniejszych. Na terenie miejscowości znajduje się również pozostałość grodziska średniowiecznego. Pierwsze wzmianki o miejscowości pochodzą z 1245 r., kiedy to zostaje wymieniona w dokumencie biskupstwa Wrocławskiego pod nazwą Domancici. Kolejne nazwy to: 1298/1299 r. – Domascin, 1299/1300 r. – Domascino, 1315 r. – Domascino stare i nowe, 1339 r. – Domaschtzin, 1340 r. – Domaschino, 1785 r. i 1837 r. – Domatschine. W 1936 r. zmieniono nazwę na Sachsenau. Nazwa wsi pochodzi prawdopodobnie od imienia Domasz (Tomasz). Obecna nazwa wsi Domaszczyn jest błędna i powinna brzmieć Domaszyn (Domascyn 1290 r., graf sc = sz, a nie szcz). Prawo książęce otrzymał stary i nowy Domaszczyn około 1315 r. Niemiecka nazwa Sachsenau. Herb: trzy pierścienie ułożone w wieniec na białej tarczy. Właściciele. Pierwszym wzmiankowanym właścicielem Domaszczyna od 1293 r. był Bartholomäus, wysoki urzędnik dworski, później jego syn Piotr, kanonik wrocławski. Następnie przedstawiciele stanu rycerskiego: Herbord, Bartholomeus von Ponatowitz, Johann von Tockern, Johann Quara, 1407 r. – Margarethe Vulbrochin, 1468 r. – Heidan von Frankenberg. Dalej mieszczenie: 1487 r. – Franz Bottner, 1516/1517 r. – Jakub Roth, Hieronymus Pförtner, 1528 r. – Heinze i Hans Domnig, 1554 r. – Dawid i Ernest Domnig, 1574 r. – Hans Hellmann von Kupferberg, 1592 r. – Hans von Gaffron, 1617 r. – Georg Wilhelm v. Reinbaben, 1631 r. Melchior von Gaffron, Sigmund von Kottwitz, Hans Joachim von Gaffron, Wolfgang Siegmund von Gaffron, Ernest Jakob von Audorf, w latach 1694 – 1884 posiadłość książąt Oleśnickich, w latach 1884 – 1945 w posiadaniu królów saskich. Parafia. Domaszczyn wraz z kościołem, początkowo pod wezwaniem św. Doroty i św. Klemensa, później pod wezwaniem Krzyża Świętego, a obecnie pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, znajdował się w obrębie biskupstwa wrocławskiego. Właściciele wsi najprawdopodobniej w połowie XVI w. przeszli na protestantyzm. W tym czasie wieś stała się areną konfliktów na tle religijnym. Z czasem w Domaszczynie było coraz mniej katolików i w II połowie XVIII w. praktycznie zaniechano nabożeństw, które wznowiono dopiero w II połowie XIX w. Kościół,

pierwotnie drewniany, wzniesiono w drugiej połowie XIII w., o czym świadczą znalezione podczas remontu w 1858 r. drzwi z napisem 1284 – można przypuszczać, że to data jego powstania, natomiast pierwsza wzmianka o kościele w Domaszczynie pochodzi z 1339 r. W 1565 r. bracia Domnig rozpoczynają budowę murowanego kościoła w stylu późnogotyckim, która zakończyła się w 1585 r. W trakcie wojny trzydziestoletniej (lata 1618 – 1648) kościół podupada i w 1733 r. z inicjatywy Julianny Sybilli Charlotty zostaje odrestaurowany. W końcu XVIII w. ponownie popada w ruinę. W 1777 r. w wieżę trafia piorun, w połowie następnego wieku budynek grozi zawaleniem, a groby fundatorów kościoła zostają splądrowane. W latach 1858 – 1859 przeprowadzono remont wieży, oraz dachu, dobudowano kruchty i przybudówkę po południowej stronie wieży. W 1876 r., po raz drugi w historii, wieża i dach kościoła ucierpiały od uderzenia pioruna. Ponownie odremontowany w latach 80. i 90. XIX w. z inicjatywy króla saskiego Alberta i księżnej Karoliny. Obecnie jest to kościół w stylu późnogotyckim, ceglany, z dwuspadowym dachem krytym dachówką. Posiada krótką nawę na planie prostokąta, węższe i niższe prezbiterium zamknięte trójbocznie, kwadratową, sześciokondygnacyjną wieżę szerokości nawy oraz dwie kruchty. W kościele znajdują się ołtarz główny o formach eklektycznych z 1858 r. z rzeźbioną Grupą Ukrzyżowania, ambona neogotycka z II połowy XIX w., obraz ofiarowania w świątyni z połowy XIX w., rzeźby św. Anny Samotrzeciej Tronującej z ok. 1520 r. oraz barokowa figura Chrystusa Zmartwychwstałego z I połowy XVIII w. Pierwszym wzmiankowanym w dokumencie z 1339 r. proboszczem w Domaszczynie był ksiądz Fulco, znany jako założyciel i reformator parafii, natomiast pierwszym wzmiankowanym pastorem był Petrus Frenzel. Kościół pozostawał katolicki do czasu przejścia we władanie księcia Oleśnickiego. Od 1662 r. ewangelicy z Domaszczyna należeli do parafii Byków, natomiast katolicy uczęszczali do kościoła w Długołęce. Po II wojnie światowej kościół stał się kościołem filialnym parafii Długołęka. W 1997 r. Domaszczyn został włączony do parafii Mirków. W 2003 r. utworzono samodzielną parafię Domaszczyn, w której skład wchodzi dodatkowo miejscowość Szczodre, a pod opieką duszpasterską znajduje się schronisko im. św. Brata Alberta Chmielowskiego. Pierwszym proboszczem nowej parafii jest ks. mgr Zbigniew Poźniak. Szkoła. Pierwsza wzmianka o szkole w Domaszczynie pochodzi z 1593 r., od końca XVII w. dzieci z Domaszczyna uczęszczali do szkoły w Szczodrem. Po 1945 r. w miejscowości znów funkcjonuje samodzielna szkoła, która została zlikwidowana w latach 70. XX w. Obecnie dzieci uczęszczają do Szkoły Podstawowej w Szczodrem oraz Publicznego Gimnazjum w Długołęce, z wyjątkiem numerów od 38 do 45E, które podlegają Zespołowi Szkół w Siedlcu. Liczba ludności: w 1785 r. – 189 osób (w tym: 25 zagrodników i chałupników), w 1837 r. – 219 osób (w tym 13 zagrodników), w 1845 r. – 274 osoby (w tym: 2 zagrodników, 3 rzemieślników i 2 kupców), w 1905 r. – 270 osób, w 2010 r. – 557 osób. Zakłady produkcyjne i usługowe: w 1785 r. – 2 folwarki i 2 młyny wodne, w 1837 r. – 2 folwarki, młyn wodny, karczma, kowal, pałac letni wraz z przyległym ogrodem, zwierzyńcem, bażanciarnią i zadbaną winnicą. Wspomniany pałac, którego architektem był prawdopodobnie Wolf, zbudowany był w stylu neogotyckim, wzorowanym na angielskich pałacach myśliwskich i wraz z przyległymi dobrami wchodził w skład zespołu pałacowo-parkowego Szczodre. Przy pałacyku znajduje się niewielki staw, który prawdopodobnie miał imitować fosę. Obecnie budynek jest odrestaurowany i utrzymywany przez prywatnego właściciela. W 2009 r. funkcjonowało tutaj 47 podmiotów gospodarczych: 2 w rolnictwie, 12 w przemyśle i budownictwie oraz 33 w usługach. Na terenie miejscowości obecnie znajdują się m. in. 3 sklepy spożywcze, skład opału, wulkanizator i fabryka zniczy. Na południu wsi, na prawym brzegu rzeki Dobrej znajduje się grupa pięciu stawów rybnych należących do Polskiego Związku Wędkarskiego, natomiast po drugiej, północnej stronie wsi, znajdują się kolejne dwa stawy rybne, odnowione w latach 80. Obok pałacyku znajduje się pomnik przyrody: dąb szypułkowy o obwodzie 700 cm i wysokości 30 m. Hodowla: w 1900 r. – 41 koni, 202 krowy, 522 owce, 164 świnie, 61 kóz, 80 gęsi, 45 kaczek, 572 kury, 25 uli. Drzewostan: w 1900 r. – 302 jabłonie, 195 grusz, 2 740 śliw, 272 wiśnie i czereśnie. Areał: w 1845 r. – 40 łąnów powierzchni, w 1873 r. – 1 811 mórg (1 187 – ziemia orna, 244 – łąki, 175 – las, 205 – zbiorniki wodne), w 1885 r. – 474 ha (tylko folwarki),

w 1900 r. – 574,9 ha (97,8 ha wieś, 477,1 ha folwarki). Zabytki: Kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego z XVI w., dom książęcego łowczego wraz z przyległym parkiem z połowy XIX w., 3 domy mieszkalne z 1880 r. i jeden z 1908 r., stodoła z końca XIX w., cmentarz katolicki z XIV w. Sołtysem obecnie jest Dariusz Iglewski.

Opracowanie: Tomasz Karniewicz

Godzieszowa

Wieś położona na wysokości 155 m n.p.m., u podnóża Wzgórz Trzebnickich, w odległości 20 km od centrum Wrocławia i 12 km od Trzebnicy, przy drodze powiatowej nr 1371D. Stanowiska archeologiczne. W obrębie miejscowości odkryto ślady osadnicze z okresu neolitu i wczesnego średniowiecza oraz ślady osady kultury łużyckiej i średniowiecznej. Prawdopodobnie pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1253 r., kiedy to została wymieniona jako Cuperovici. Kolejne nazwy wsi to: 1339 r. – wymieniona jako Guntherowitz, 1393 r. – Guntirwicz, 1785 r. – Günterwitz. Nazwa niemiecka Günterwitz. Właściciele. Kolejnymi znanymi właścicielami wsi byli: w 1339 r. – Raregnek – nazwisko to może być wynikiem błędu w pisowni, tym bardziej, że w 1393 r. właścicielem wsi był Johann Rassengesse, który posiadał wówczas 12 łanów ziemi, w latach 1706 – 1720 r. – von Büttner, von Prittowitz, 1743 r. – von Schulzendorf, 1765 r. – Sylvius Christian von Fehrentheil, 1774 r. – kapitan Balthazar Ernst von Keltch, 1881 r. – Gottlieb Viertel, Julia von Seherr- Thotz. Parafia. Przed 1945 r. zarówno ewangelicy jak i katolicy uczęszczali do kościołów w Łozinie. Obecnie Godzieszowa należy do parafii w Łozinie. W 1837 r. wieś tą zamieszkiwało 155 ewangelików i 27 katolików, 1848 r. – 176 ewangelików i 33 katolików, 1905 r. – 180 ewangelików i 66 katolików. Szkoła. Przed 1945 r. dzieci z Godzieszowej uczęszczały do szkoły w sąsiednich Siedlcach, obecnie do szkoły podstawowej i gimnazjum. Liczba ludności: w 1785 r. – 108 osób (w tym 16 zagrodników), 1837 r. – 182 osoby (w tym 13 zagrodników), 1845 r. – 209 osób, 1905 r. – 246 osób, 1998 r. – 308 osób, 2010 r. – 340 osób. Zakłady produkcyjne i usługowe: 1785 r. – pański dwór, folwark, 1837 r. – folwark, wiatrak, kowal, karczma, browar i gorzelnia, 1845 r. – pański dwór, folwark, wiatrak, browar, gorzelnia, 3 rzemieślników. W 2009 r. funkcjonuje na tym terenie 30 podmiotów gospodarczych: 1 w rolnictwie, 6 w przemyśle i budownictwie, 23 w usługach. W Godzieszowej znajduje się między innymi jeden sklep spożywczy, bar, gospodarstwo rolne, gospodarstwo pasieczne, serwis aut osobowych oraz zakład naprawy samochodów dostawczych i ciężarowych, zakład stolarski. Od 2003 r. działa klub sportowy Burza Godzieszowa, który obecnie gra w piłkarskiej klasie A. Hodowla: w 1900 r. – 33 konie, 184 sztuki bydła, 77 świń, 240 kur. Drzewostan: w 1900 r. – 235 jabłoni, 232 grusze, 1 245 śliw, 836 wiśni i czereśni. Areał: w 1873 r. – 1 033 morgi powierzchni (w tym ziemia orna – 956 mórg, łąki – 59, las – 13, zbiorniki wodne – 5), w 1900 r. – 284,5 ha (263,8 ha stanowił majątek dworski). Zabytki: park pałacowy o powierzchni ok. 4 ha z początku XIX w., odrestaurowany w latach 2010 – 2011, kaplica mszalna pw. Świętej Trójcy – wzniesiona przez mieszkańców wsi w 1989 r. Sołtysem jest Henryk Miziniak.

Opracowanie: Tomasz Karniewicz

Jaksonowice

Wieś położona na wysokości 150 – 153 m n.p.m. w centrum i na wschodnich obrzeżach oraz 170 – 173 m n.p.m. na jej południowym i północnym krańcu, na krawędzi Wzgórz Trzebnickich, w odległości 25 km na północny-wschód od Wrocławia i 11 km od Oleśnicy, przy drogach powiatowych nr 1472D i 1913D. Stanowiska archeologiczne. W obrębie miejscowości archeolodzy odnaleźli ślady osady z przełomu epoki kamienia i epoki brązu, a także ze średniowiecza o dużej wartości naukowej. Oprócz tego natrafiono na ślady osadnicze z epoki kamienia, epoki brązu, kultury łużyckiej i z okresu średniowiecza. Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1203 r. pod nazwą

Jaxonowo. Kolejne nazwy to 1299 r. – Jaxenow, 1336 r. – Jesconowicz, 1376 r. – Jexonowicz, 1482 r. – Jacschonaw, 1743 r. – Jacschenau, 1785 r. – Jackschenau. Jest to nazwa pochodzenia patronimicznego – od imienia Jaksa (staropolska forma imienia Jakub). Nazwa niemiecka Jackschönu. Właściciele. Kolejnymi właścicielami wsi byli: w 1458 r. – Theodor von Blankenstein, 1484 r. – Christoph Tader, 1505 r. – Nikolai Kompschel, 1541 r. – Melchior von Poser, Hans von Poser, 1641 r. – von Rhediger, Sigmund von Mutschelnitz, 1740 r. – von Niebelschutz, von Ferentheil, 1781 r. – Christian Sigmund Lossel, w 1785 r. – Christian Sigmund von Scheliha, w 1837 r. – von Kinsky i Lettau, 1867 r. – hrabia von Schwerin, 1937 r. – Pani Damratzky. Parafia. Pierwsza wzmianka o kościele i dobrach kościelnych w Jaksonowicach pochodzi z 1376 r., który należał wówczas do trzebnickiego archidiecezjowego. W 1530 r. został on przejęty przez ewangelików. W 1713 r. kościół wraz z plebanią i pobliskimi zabudowaniami doszczętnie spłonął. W 1717 r. odbudowano świątynię, która została pokryta gontem, wyposażona w dwa dzwony i dobrej jakości organy. Obecny kościół pw. Wniebowstąpienia Pańskiego został wzniesiony w miejsce poprzedniego w latach 1883 – 1885. Jest to murowana świątynia, jednonawowa, o cechach neogotyckich, z półokrągłym prezbiterium i dobudowaną kruchtą. Wyposażenie wnętrza kościoła jest współczesne. Przed kościołem znajduje się drewniany krzyż misyjny. Na dawnym cmentarzu stoi kaplica grobowa z I połowy XIX w., w której ścianie wmurowana jest piaskowcowa płyta z 1793 r. z płaskorzeźbionymi herbami rodów von Scheliha i von Eicke. Przed 1945 r. protestancka parafia Jaksonowice obejmowała swoim zasięgiem jeszcze 9 okolicznych wsi z powiatu oleśnickiego i trzebnickiego w tym: Jaksonowice – liczące 265 ewangelików, Krotowice – 97 ewangelików, Siekierowice – 43 ewangelików, Schwundnig – 183 ewangelików, Czartowice – 115 ewangelików, Skała – 47 ewangelików, Węgrów – 241 ewangelików, Kapitz – 8 ewangelików, Miłonowice – 253 ewangelików, Rzędziszowice – 425 ewangelików. W tym samym czasie katolicy uczęszczali do kościoła w Łozinie. Od 1977 r. miejscowość należała do parafii w Januszkowicach, a dotychczasowy kościół został filialnym. W 1837 r. we wsi mieszkało 234 ewangelików i 2 katolików, w 1848 r. – 265 ewangelików i 9 katolików. Pierwszym wzmiankowanym w 1467 r. księdzem katolickim był proboszcz Johann Pilcz, natomiast pierwszym pastorem w Januszkowicach był Samuel Udae, ostatnim zaś przed II wojną światową Erich Schneider. Szkoła w Jaksonowicach powstała przed 1662 r. W 1867 r. uczęszczało do niej 68 uczniów, a nauczycielem był organista B. Kuttert. Po zakończeniu I wojny światowej na głównym wiejskim placu stanął nowy budynek szkolny. Po 1945 r. jednoklasowa szkoła funkcjonowała do 1970 r., następnie dzieci z Jaksonowic uczęszczały do Dobrzenia. Obecnie wieś należy do obwodu szkolnego szkoły podstawowej w Węgrowie i publicznego gimnazjum w Łozinie. Liczba ludności: w 1785 r. – 152 osoby (w tym 21 zagrodników i 5 chałupników), w 1838 r. – 236 osób (w tym: 20 zagrodników), w 1845 r. – 274 osoby (w tym 7 rzemieślników i 6 kupców), w 1995 r. – 332 osoby, w 1935 r. – 189 osób, w 2010 r. – 155 osób. Zakłady produkcyjne i usługowe: w 1785 r. – folwark, w 1837 r. – pański dwór, folwark, wiatrak, karczma, kowal, browar i gorzelnia, w 1845 r. – pański dwór, folwark, wiatrak, browar i gorzelnia. W 2009 r. zarejestrowanych było 5 podmiotów gospodarczych: 1 w rolnictwie, 2 w usługach oraz 2 w przemyśle i budownictwie. Hodowla: w 1900 r. – 35 koni, 173 sztuki bydła, 138 świń, 5 kóz, 39 gęsi, 11 kaczek, 331 kur, 30 uli. Drzewostan: w 1900 r. – 481 jabłoni, 371 grusz, 2 168 śliw, 1 220 wiśni i czereśni. Areał: w 1873 r. – 1042 morgi powierzchni (999 mórg stanowiła ziemia orna, 24 – łąki, 17 – las, 2 – zbiorniki wodne). W 1900 r. – 331,5 ha (307,6 ha stanowiła ziemia orna, 6 – pastwiska, 4 – las, 272,7 ha należało do dworu). Zabytki: Kościół filialny z końca XIX w. oraz kaplica cmentarna przy kościele z początku XX w., zespół folwarczny – dom mieszkalny z 1905 r., pomnik poświęcony żołnierzom poległym w czasie I wojny światowej, wzniesiony w 1923 r., budynek gospodarczy i stodoła z końca XIX w., kilka domów mieszkalnych z początku XX w. Sołtysem jest Marek Szymanowicz.

Opracowanie: Tomasz Karniewicz

Januszkowice

Wieś położona na wysokości 139 – 145 m n.p.m., w dolinie rzeki Dobrej – 136,5 m n.p.m., w odległości 22 km na północny-wschód od centrum Wrocławia i 15 km od Oleśnicy, przy drogach powiatowych nr 1913D i 1914D. Stanowiska archeologiczne. W obrębie miejscowości odkryto ślady osadnicze z okresu neolitu, ślady osad z okresu kultury lużyckiej oraz kultury przeworskiej, a także ślady osadnicze z okresu wczesnego średniowiecza. Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1253 r. pod nazwą Janisicovici w dokumencie wystawionym przez papieża Innocentego IV, potwierdzającym posiadłość opactwa kanoników regularnych św. Augustyna we Wrocławiu. Późniejsze nazwy wsi na jakie natrafiamy to: w 1336 r. – Jancowicz, 1466 r. – Jawitzowitz, 1743 r. – Nieder Jansdorff, Ober Janschorff, 1785 r. – Jawischowicz, Jäntschdorf. Nazwa niemiecka Jäntschdorf. Herb: skaczący koń wzorowany na herbie rodu Braunschweig. Właściciele. W okresie średniowiecza Januszkowice należały do klasztoru Kanoników Regularnych św. Augustyna we Wrocławiu. W 1466 r. właścicielem dóbr był Bartusch Rorau. Najprawdopodobniej już na początku XVI w. doszło do podziału Januszkowic na Dolne i Górne. Januszkowice Górne należały w roku 1505 r. do Hansa von Gaffron. W 1579 r. właścicielem był Franz von Hocke, w 1617 r. – Nikolaus von Gaffron, w 1649 r. – Wenzel von Gaffron, w latach 1662 – 1678 r. – Kasper von Dreski, następnie Januszkowice Górne wracają do rodziny von Gaffron. Bazując na dostępnych źródłach, w 1837 r. ta część miejscowości należała już do księcia Brunszwickiego, władcy księstwa oleśnickiego. W latach 80. XIX w. wieś przechodzi w ręce saskich Wettynów. Januszkowice Dolne w 1505 r. należały do Georga von Strachwitz, w 1634 r. – Bartholomaeus von Gaffron, w 1719 r. – Bernhard von Gaffron, w 1740 r. – von Gaffron, po nim Karl Moritz von Frankenberg, w 1775 r. – Ernst Gottlieb Moritz von Scheliha i później Theodor Heinrich von Rosenberg Lipinsky. Podobnie jak Januszkowice Górne, ich Dolna część około połowy XIX w. staje się własnością księcia oleśnickiego, następnie saskich Wettynów. Parafia. Historia samodzielnej parafii w Januszkowicach rozpoczyna się w 1662 r., kiedy to swoim zasięgiem objęła Januszkowice Dolne oraz Górne. Wcześniej miejscowość ta wchodziła w skład parafii Jaksonowice. Od jej ustanowienia była to parafia w pełni ewangelicka. W 1977 r. została utworzona rzymsko-katolicka parafia pw. Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski w Januszkowicach, w której skład obecnie wchodzi następujące miejscowości: Dąbrowica, Dobroszów, Jaksonowice, Kopiec, Miłonowice, Rzędziszowice, Skała i Węgrów. Proboszczem od 2009 r. jest ks. mgr Ryszard Grobelny. W 1837 r. w Januszkowicach Dolnych mieszkało 242 ewangelików i 2 katolików, w Januszkowicach Górnych natomiast 206 ewangelików i 6 katolików. Przed 1945 r. katolicy należeli do pobliskiej parafii w Łozinie. Pierwszy kościół w Januszkowicach prawdopodobnie został wzniesiony najpóźniej w XIV w., a zapewne przed 1524 r. W 1658 r. dzięki staraniom Sylwiusza Nimroda wirtemburskiego w miejsce starego, zupełnie zniszczonego kościoła, wzniesiono drugi. W 1785 r. w tym samym miejscu wybudowano trzeci kościół o konstrukcji szkieletowej. W 1841 r. rozpoczęto budowę kolejnej, czwartej z kolei, świątyni, która zastąpiła poprzednią i przetrwała do naszych czasów. Jest to budynek na planie prostokąta z kwadratową wieżą, dwuspadowym dachem, częściowo murowany z cegły, a częściowo o konstrukcji ryglowej, tynkowany. W 1890 r. drewnianą wieżę zastąpiono murowaną i przebudowano zachodnie ściany nawy. W 1936 r. przemurowano północne ściany nawy i odnowiono konstrukcję ryglową ścian. W latach 60. XX w. kościół częściowo odnowiono m. in. oczyszczono belkowany strop z tynku. Kościół do 1662 r. pełnił funkcję filialnego dla parafii Jaksonowice, obecnie jest kościołem parafialnym. Szkoła w Januszkowicach istniała już przed 1662 r. W 1764 r. uczęszczało do niej 33 uczniów. W połowie XIX w. do szkoły uczęszczało 90 uczniów, nauczycielem w tym czasie był E. Gottlieb Aurus, który równocześnie był organistą. W tym czasie powstały także biblioteki: ludowa i młodzieżowa, z inicjatywy pastora E. C. Zebe. Obecnie Januszkowice należą do obwodu szkolnego szkoły podstawowej w Dobroszowie i publicznego gimnazjum w Borowej. Liczba ludności: w 1785 r. – 151 osób w Januszkowicach Górnych (w tym: 3 kmieci, 14 zagrodników i 2 chałupników) oraz 143 osoby w Januszkowicach Dolnych (w tym: 1 kmieć, 17 zagrodników i 2 chałupników), w 1837 r. – 212 osób w Januszkowicach

wicach G. (w tym: 3 kmieci i 10 zagrodników), 244 osoby w Januszkowicach D. (w tym: 1 kmieć i 14 zagrodników), w 1845 r. – 237 osób w Januszkowicach D., 243 osoby w Januszkowicach G., w 1908 r. – 456 osoby w Januszkowicach Górnych i Dolnych razem, w 1998 r. – 503 osoby, w 2010 r. – 529 osób. Zakłady produkcyjne i usługowe: w 1785 r. – na terenie Januszkowic Górnych znajdował się folwark, na terenie Januszkowic Dolnych – folwark, w 1837 r. – w Januszkowicach G. znajdowały się: folwark, młyn wodny, karczma, kowal oraz cegielnia, w Januszkowicach D.: folwark, młyn wodny, karczma, browar i gorzelnia oraz, przy leśniczówce Zielony dąb, cegielnia i gorzelnia, w 1845 r. – w Januszkowicach G. był: folwark, młyn wodny i 4 rzemieślników, w Januszkowicach D.: pański dwór, folwark, młyn wodny, tłocznia oleju, gorzelnia, browar, 2 szewców, kram oraz nieczynna już od 1840 r. cegielnia przy leśniczówce. W 2009 r. zarejestrowanych było 30 podmiotów gospodarczych: 2 w rolnictwie, 9 w przemyśle i budownictwie oraz 19 w usługach. Obecnie na terenie Januszkowic działa m. in. Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna, firmy zajmujące się m.in. brukarstwem, drenażem, transportem oraz sprzedażą kruszywa, zakład kamieniarski, zakład produkujący ogrodzenia oraz sklep spożywczy. Przy drodze prowadzącej do dawnego dworu stoi drewniany krzyż z lat 40. W północno-zachodniej części wsi znajduje się staw o powierzchni ok. 3 ha. Hodowla: w 1900 r. – 79 koni, 272 sztuki bydła, 160 świń, 20 kóz, 107 gęsi, 50 kaczek, 357 kur, 10 uli. Drzewostan: w 1900 r. – 558 jabłoni, 360 grusz, 1 584 śliwy, 895 wiśni i czereśni. Areal: w 1873 r. Januszkowice liczyły 1763 morgi powierzchni (1 478 mórg – ziemia uprawna, 173 – łąki i pastwiska, 85 – las, 27 – zbiorniki wodne). W 1900 r. było to 660,6 ha (564,3 ha – ziemia uprawna, 53 – łąki, 23,2 – las, 467,9 ha należało do dworu). Zabytki: na terenie miejscowości ok. XVI w. znajdowały się dwory właścicieli folwarków po jednym w Januszkowicach Górnych i Dolnych, obecnie jeden z nich służy za dom mieszkalny. Możemy dziś podziwiać także gorzelnię wraz z domem mieszkalnym z ok. 1890 r. oraz budynki mieszkalne i gospodarskie z końca XIX w. i początku XX w. Sołtysem jest Halina Oleksiak.

Opracowanie: Tomasz Karniewicz

Kamień

Miejscowość położona na południowy – wschód od Długołęki, nad rzeką Toporek (dawniej Oleśnica), na wysokości 127 m n.p.m. Stanowiska archeologiczne. Ślad osadniczy z neolitu, grób szkieletowy, stanowisko niezlokalizowane w terenie, nieoznaczone na mapie. Pierwsza wzmianka: 1300 r. – Kamena, 1333 r. – Kamen, 1391 r. – Steyne. Nazwa niemiecka Stein jest dosłownym tłumaczeniem pierwotnej nazwy polskiej. Herb: żuraw obejmujący nogami kamień. Właściciele. Pierwszym znanym właścicielem był rycerz Lutko – upamiętniony porwaniem Henryka V Grubego, którego wydał Henrykowi III Głogowskiemu. W 1333 r. Przeclaw Męczyk (Menczicz) otrzymuje od Konrada I sąd wyższy w Kamieniu i przekazuje dochody swojej żonie jako dozgonne utrzymanie. Dziedzicami Kamienia w XVI w. byli krzyżowcy z czerwoną gwiazdą pod wezwaniem św. Macieja, w 1625 r. – von Berka, w 1640 r. – Hans von Hessen, w 1641 r. – Friedrich von Seidlitz, w 1664 r. – Balzer Ernst von Frankenberg, w 1700 r. – George Wilh. von Reinbaben, w 1720 r. – von Golz i Schwanenfliet, w 1721 r. – von Abschaz, następnie Adolph Julius von Czischwiz, od 1775 r. – Helena Beata von Blacha z domu Czischwiz, w 1837 r. – Steiner, w 1937 r. – Ulrich von Klitzing. Parafia. Mieszkańcy należeli do parafii w Długołęce, natomiast od reformacji protestanci do parafii w Kielczowie. Od 1945 r. mieszkańcy Kamienia należą do parafii w Długołęce. Szkoła powstała przed 1763 r. i liczyła 28 dzieci. Do XX w. była to szkoła jednoklasowa. W 1884 r. wybudowano parterowy murowany budynek szkolny, w którym oprócz izby lekcyjnej znajdowało się mieszkanie dla nauczyciela. W latach 80. XX w. szkoła została zlikwidowana, dzieci przeniesiono do szkoły w Długołęce. Ludność: w 1785 r. – 146 osób (w tym: 4 kmieci, 24 zagrodników, 3 chałupników), w 1837 r. – 294 osób (w tym: 3 kmieci, 24 zagrodników), w 1845 r. – 299 osób (w tym: 44 katolików), 1885 r. – 401 osób, 1933 r. – 329 osób, 1939 r. – 417 osób, 1946 r. – 214 osób (w tym 121

Polaków i 93 Niemców), 1949 r. – 233 osób (w tym kobiet – 117, mężczyzn – 116, repatriantów ze wschodu – 19, repatriantów z zachodu – 8, osób z Centralnej Polski – 206), 1989 r. – 438 osób, 1999 r. – 389 osób, 2010 r. – 495 osób. Ilość mieszkań: 2002 r. – 102 (w tym: 69 budynków mieszkalnych, 94 wyposażonych w wodociąg, 94 w kanalizację, 55 w centralne ogrzewanie). Areał: 1845 r. – 45 łanów, 1900 r. – 563 ha, 1950 r. – 596,1 ha (grunty orne – 488 ha, łąki – 27,9 ha, pastwiska – 11,8 ha, lasy – 8,9 ha, wody i rowy – 25,3 ha, nieużytki – 1,1 ha), 1965 r. – grunty orne i ogrody warzywne – 163,50 ha, łąki – 9,81 ha, pastwiska – 5,22 ha, lasy i szkółki – 1,05 ha, drogi, wody i tereny pod zabudowaniami – 4,09 ha. Ilość gospodarstw rolnych: 1989 r. – 32 plus PGR, 2006 r. – 27. Zakłady rzemieślnicze usługowe: 1785 r. – 1 młyn wodny, 1837 r. – 1 młyn wodny, 1 wiatrak, 1 karczma, 1 kowal, 1 gorzelnia, 2 cegielnie, obie sezonowe. W 1845 r. – 1 młyn wodny na rzece Oleśnicy (rzeka Oleśnica wymieniona jest tu po raz ostatni, w następnych latach nazywa się ją jako Steiner Bach – Kamienny potok), 2 tłocznie oleju, 2 cegielnie, 4 tkaczy, 6 innych rękodzielników, 2 kramarzy, w 1905 r. – gorzelnia, w 1947 r. – 1 kuźnia, gorzelnia (nieczynna). Infrastruktura. Wodociąg powstał w połowie lat 90., kanalizacja w 2010 r., dostęp mają wszyscy mieszkańcy. W 2010 r. ilość podmiotów gospodarki narodowej ogółem – 25 (w tym: w sektorze prywatnym – 25, osoby fizyczne prowadzące działalność – 21, spółki handlowe – 4, stowarzyszenia i organizacje społeczne – 1). Hodowla: w 1845 r. – 125 sztuk bydła, 1 180 owiec, 1900 r. – 73 konie, 252 sztuki bydła, 186 świń, 9 kóz, 75 gęsi, 16 kaczek, 497 kur, 16 uli, w 1946 r. – 20 krów (w tym: 18 własnych i 8 z przydziału), 19 jałówek (w tym: 17 własnych i 2 z przydziału), 2 woły (1 własny i 1 poniemiecki), 15 koni (7 własnych i 8 poniemieckich), 7 źrebiąt (własnych), 7 owiec (własnych), 3 kozy (własne), 59 świń (własnych), w 1975 r. – 161 sztuk bydła (w tym: krowy – 78, trzoda chlewna – 187). Drzewostan: 1900 r. – 624 jabłonie, 149 grusz, 1 363 śliwy, 64 wiśnie i czereśnie, 1965 r. – 156 jabłoni, 85 grusz, 344 śliwy, 41 wiśni, 49 czereśni. Zabytki: Pałac z parkiem i folwarkiem (lata 1820 – 1830), spichlerz (koniec XIX w.), wozownia pałacowa (ok. 1860 – 1870 r.), kaplica grobowa w parku pałacowym (ok. 1870 r.), 3 domy mieszkalne (z końca XIX w., najstarszy z 1880/90 r., nr 41). Softys - Teresa Domżańska.

Opracowanie: Zdzisław Nowakowski, Marzena Sochacka

Kątna

Miejscowość położona w pobliżu dawnej starej bierutowskiej drogi. Obecnie przez wieś przebiega droga Psie Pole – Kielczów – Oleśnica. Dawniej, nad bocznym ramieniem rzeki Oleśnicy, po jej lewej stronie, obecnie nad rzeką Oleśnicą. Od północy otaczają wioskę pola uprawne z zagajnikami drzewostanu, od południa łąki, przed laty był na nich czarny staw, od wschodu Suche Łąki. Lasy za łąkami, ciągnące się ku Widawie. Kwartaly lasu o nazwach: Lisia Puszcza, Jagodowa Puszcza, Ciemne Krzaki. Wśród tych lasów, nad rzeką Świerzyną, Wielkie Łąki. Lasy poprzecinane drogami nazywanymi: Leśną Młyńską Aleją, Ligocką Drogą, Ciemną Drogą. W kierunku północnym nad Oleśnicą na łąkach wybieg dla koni. Najniższe obniżenie nad Widawą w pobliżu Brzeziej Łąki – 123,8 m n.p.m., nad Oleśnicą, przy granicy z Oleśniczka – 128 m n.p.m. Najwyższe wzniesienie za dawną owczarnią – 132,8 m n.p.m. Stanowiska archeologiczne. Ślad osadniczy – epoka kamienia, osada – epoka brązu. Nazwa niemiecka Süsswinkel. Pochodzenie nazwy: w 1300 r. – Silva (łac. silva – las, zarośla, gaj, drzewo, krzew, mnóstwo, wielka ilość, obfitość, zapas). Następna nazwa to Süssewinkel (niem. süsse – słodkie, niem. Winkell – kąt, to także miejsce – zakątek, zaciszny, uroczy, malowniczy, gdzie chętnie się przebywa). Wieś położona na uboczu w kącie, w spokojnym miejscu wśród lasów. Domyślać się można, że było to miejsce bezpieczne i wygodne do zamieszkania, obfitujące w wszelkiego rodzaju dobra. Od Borowej do brzegów Widawy i wzdłuż niej po obu stronach wielki bór, a w nim mnóstwo barci pszczelich, jagód, malin i wszelkiego leśnego owocu. Sądzić można, że ludzie tu przybywający od przymiotników nadali nazwę Silva a później Süssewinkel. Kątna powstała później niż otaczające ją wioski. W 1945 r. nadano nazwę Kątna. Właściciele. W 1300 r. Henryk Głogowczyk sprzedał Janussiusowi von Wiese swój las położony nad Widawą za

500 marek. Las ciągnął się od Pietrzykowic przez Brzezią Łąkę do Oleśniczki. Przez długi czas las nie pozostawał w rękach rodu von Wiesów. Już 3 listopada 1337 r. kupuje go opat klasztoru Kanoników Regularnych na Piasku. W 1810 r. staje się własnością Książąt Brunswickich. Majątek dzierżawi rotmistrz Friedrich Rönkendorff. Po śmierci księcia Wilhelma z Brunswiku Kątna staje się własnością króla Saksoni – Alberta. Parafia. Kątna należała do parafii w Brzeziej Łące. W czasach reformacji katolicy do Brzeziej Łąki, ewangelicy do Rakowa. Obecnie miejscowość leży w granicach rzymsko-katolickiej parafii w Brzeziej Łące. Szkoła. Dzieci wyznania katolickiego chodziły do szkoły w Brzeziej Łące, ewangelickie do Rakowa. W 1873 r. ewangelicy otworzyli prywatną szkołę, stała się ona publiczną w 1905 r. Katolicy założyli szkołę w 1905 r. Obecnie Kątna należy do obwodu szkolnego zespołu szkół w Brzeziej Łące. Ludność: w 1785 r. – 276 osób (w tym: zagrodników – 21, chałupników – 7), w 1837 r. – 300 osób (w tym: zagrodników – 26, ewangelików – 26), w 1845 r. – 361 osób (w tym: 213 katolików, 48 ewangelików). w 1871 r. – 447 osób (w tym: 122 ewangelików); w 1905 r. – 401 osób, w 1933 r. – 368 osób, w 1939 r. – 382 osób, w 1973 r. – 389 osób, w 1998 r. – 352 osób, w 2010 r. – 405 osób. Zakłady rzemieślnicze i usługowe: w XIV w. – młyn wodny i cegielnia, w 1785 r. – młyn wodny, była też prawdopodobnie cegielnia, w 1837 r. – młyn wodny, karczma, leśniczówka, kowal, browar, gorzelnia, cegielnia, w 1845 r. – młyn wodny, 2 karczmy, browar, kowal. W 2009 r. były w Kątnej zarejestrowane 24 podmioty gospodarcze: 8 w przemyśle i budownictwie oraz 16 w usługach. Obecnie funkcjonuje tu m. in. zakład stolarski, firma ogrodnicza i zakład naprawy samochodów. Areal: w 1845 r. – 36 łąnów, w 1873 r. – 4 131 mórg (ziemia orna – 832, łąki – 753, las – 2 546), w 1900 r. – 1 188,8 ha (1 086,3 ha stanowił majątek dworski). Hodowla: w 1845 r. – 196 sztuk bydła, 550 owiec merynosów, w 1900 r. – 64 konie, 255 sztuk bydła, 7 owiec, 239 świń, 41 kóz, 176 gęsi, 53 kaczki, 596 kur, 9 uli. Drzewostan: w 1900 r. – 839 jabłoni, 314 grusz, 2 026 śliw, 83 wiśnie i czereśnie. Zabytki: kaplica mszalna pw. Matki Boskiej Częstochowskiej z końca XIX w., budynki zespołu pałacowego: pałac z końca XVI w. wraz z przyległym parkiem, oficyna pałacowa z II połowy XVIII w. (obecnie dom mieszkalny), stajnie z 1937 r. (obecnie zabudowania gospodarcze), spichlerz i kuźnia z I połowy XX w., budynek szkolny z 1905 r., leśniczówka z 1910 r.

Opracowanie: Zdzisław Nowakowski, Tomasz Karniewicz

Kępa

Wieś położona na wysokości 152 – 157 m n.p.m. (w centrum wsi), 142 – 143 m n.p.m. (na południu) i 181 – 182 m n.p.m. (na północnym jej krańcu), na południowym stoku Wzgórz Trzebnickich, w odległości 21 km na północny-wschód od centrum Wrocławia i 18 km od Oleśnicy, przy drodze powiatowej nr 1911D. Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1208 r., kiedy to zostaje wymieniona pod nazwą Kaparo, Kamporowo. Kolejne nazwy wsi to: w 1245 r. – Camparowo, w 1275 r. – Camparo, w 1315 r. – Camparow, w 1373 r. – Camperow, w 1743 r. – Kampen, w 1785 r. – Kampern. Nazwa niemiecka Kampern obowiązywała do 1945 r. Właściciele. Kolejnymi właścicielami wsi byli: w 1579 r. – Hans Hocke von Thomaswaldau, 1641 r. – Ernst von Prittwitz, 1672 r. – Ernst Leonhard von Prittwitz, von Tschammer, 1693 r. – Hans Friedrich von Niebelschütz, 1707 r. – von Niebelschütz, 1743 r. – von Tschammer, 1757 r. – von Scheliha, Porucznik von Scheliha, kapitan von Schicksutz, 1881 r. – Georg Philippi, Hans Bieder. Parafia. Przed wojną Kępa była miejscowością, w której przeważali ewangelicy. W 1848 r. mieszkało tutaj 195 ewangelików i 3 katolików, w 1905 r. – 89 ewangelików i 15 katolików. Zarówno ewangelicy jak i katolicy korzystali z kościołów w Łozinie. Od 1945 r. mieszkańcy Kępy należą do parafii w Łozinie. Szkoła Do 1994 r. dzieci z Kępy uczęszczały do szkoły w Bierzycach, obecnie do szkoły podstawowej i publicznego gimnazjum w Łozinie. Liczba ludności: w 1785 r. – 139 osób (w tym: 5 kmieci i 1 zagrodnik), w 1837 r. – 222 osoby (w tym: 5 kmieci i 8 zagrodników), w 1845 r. – 198 osób, w 1905 r. – 104 osoby, w 1998 r. – 180 osób, w 2010 r. – 194 osoby. Zakłady produkcyjne i usługowe: w 1785 r. w Kępie

znajdował się pański dwór i folwark, w 1837 r. – pański dwór, folwark, wiatrak, karczma, browar, kowal, a w 1845 r. dodatkowo cieśla i kram. W 2009 r. funkcjonowało tutaj 8 podmiotów gospodarczych: 2 w przemyśle i budownictwie i 6 w usługach. We wsi znajdują się dwa stawy, niegdyś hodowlane, o powierzchni ok. 0,8 ha. Hodowla: w 1900 r. – 32 konie, 159 krów, 67 świń, 5 kóz, 26 gęsi, 34 kaczki, 119 kur, 13 uli. Drzewostan: w 1900 r. – 692 jabłonie, 289 grusz, 2 772 śliwy, 563 wiśnie i czereśnie. Areal: w 1894 r. – 342 ha powierzchni, w 1900 r. – 386,4 ha (289,5 ha – grunty orne, 56 ha – łąki, 25 ha – pastwiska, 4 ha – zbiorniki wodne). Zabytki: domy mieszkalne z przełomu XIX/XX w. Sołtysem jest Grzegorz Szponarski.

Opracowanie: Tomasz Karniewicz

Kielczów

Miejscowość położona przy drodze Psie Pole – Oleśnica, dawniej przy starej drodze Psie Pole – Bierutów, na północ od rzeki Widawy, 18 km od Oleśnicy. Od strony południowej przy Widawie na wysokości 119,7 m n.p.m., przy rozwidleniu dróg do Kielczówka i Wilczyc – 119,5 m n.p.m., przy polnej drodze do Kamienia – 129,3 m n.p.m. Stanowiska archeologiczne: osada – kultura łużycka, osada – kultura przeworska (II w. p.n.e.), osada – kultura przeworska (II – IV w. p.n.e.), osada – pradzieje, osada – średniowiecze, ślady osadnicze – pradzieje, kultura przeworska, kultura łużycka, wczesne średniowiecze, średniowiecze. Nazwa niemiecka Gross Weigelsdorff. Nazwy: w 1335 r. – Wigandi Villa, w 1346 r. – Wygandisdorf, w 1376 r. – Wygandi villa. Nazwa miejscowości od patrona-założyciela, nazwa patronimiczna: Wygand to imię, villa znaczy wieś, innymi słowy jest to wieś Wiganda. Obok nazwy oficjalnej od pewnego czasu funkcjonowała nazwa – Kielcow, trudno ustalić datę jej pojawienia, najpóźniej w XVIII w. W 1845 r. nazwę Kielcow podaje Knie. Herb: na tarczy krzak winny. Właściciele. Kielczów dzielił się na górny i dolny. Pierwszym osadnikiem był Wygand w 1335 r., od którego miejscowość wzięła nazwę. Przed 1501 r. Nickel von Langenau. W 1505 r. Hans Borschnitz zapisał czynsze z sądu wyższego Kielczowa swojej żonie Annie. Był też właścicielem Borowej. Następnymi właścicielami obu części byli: 1506 r. – Hans von Hessen, 1610 r. – Adam von Gaffron, 1630 r. – Kasper Friedrich von Scherz, 1664 r. – Heinrich Adolph von Hessen, Kasper Adam von Studniz (ród Studnickich wywodzi się z Moraw lub z Polski, nazwisko pochodzi od polskiego słowa studnia – vom polnische Worte Studnia – J. Sinapius). Protoplastami są trzej bracia: Benedykt, Andrzej i Jerzy. Występują za panowania Wacława na Morawach w 1306 r. Epitafium Jerzego znajduje się na marmurowej płycie zamku w Bistriz. Pieczętowali się herbem: na niebieskiej tarczy zębaty gruby mur bez bierwion, cały żółty, na hełmie żółta korona, kaczka w różnych kolorach, pióra czarne, kopuła hełmu w kolorze żółtym i niebieskim. W 1678 r. – Hans George von Berka, 1720 r. – von Frankenberg, od 1777 r. – Weihbischof von Strachwitz, potem jego brat Anton Friedrich von Strachwitz. W 1837 r. – von Strachwitz, w 1845 r. – właściciel majoratu Anton Georg Friedrich baron von Strachwitz, Parafia. Kościół istniał prawdopodobnie podczas nadania prawa niemieckiego. W tym samym czasie proboszcz posiadał grunty kościelne. Dokładna data nie jest znana. Pierwsza wzmianka pochodzi z 1335 r. a potwierdzenie istnienia parafii znajdujemy pod datą 1376 r. W tym czasie parafia podlega pod archidiecezję we Wrocławiu. Wiarę ewangelicką parafia przyjęła w 1538 r. Pierwszym pastorem ewangelickim według J. Sinapiusa był od 1592 r. Martinus (Marcin) Piper (zm. 29 lipca 1599 r.). Duchowni z Kielczowa prawdopodobnie długo odprawiali nabożeństwa w języku polskim. Wizytacja kościołów przeprowadzona w 1683 r. stwierdziła, że mieszkańcy Kielczowa posługują się językiem polskim. Potwierdził to w 1791 r. prof. z Norymbergi – Gottlieb Schummel. W połowie XIX w. do parafii w Kielczowie należeli mieszkańcy całego Kielczowa i Kielczówka (razem 620 osób), Piecowic (220 osób), Zgorzeliska (213 osób), Krzykowa (pow. wrocławski, 139 osób), Mirkowa (147 osób), Pietrzykowic (50 osób), Śliwic (332 osoby), Kamienia (255 osób), Wilczyc i Lutoszyc (374 osoby), Brzeziej Łąki (28 osób), ogółem 2 050 dusz. Pastor miał 2 pomocników i skarbnika, głównym źródłem utrzymania była

ziemia kościelna. W 1845 r. proboszcz miał 2 łany gruntu. W 1946 r. kościół przechodzi w ręce polskich katolików i staje się filialnym Brzeziej Łąki. W 1972 r. ustanowiono nową rzymsko-katolicką parafię pw. Najświętszej Maryi Panny Różańcowej w Kielczowie, której pierwszym proboszczem został ks. Jan Gdak. Parafia swoim zasięgiem obejmuje także Wilczyce i Kielczówek. Obecny proboszczem od 2002 r. jest ks. Maciej Spisz. Szkoła powstała prawdopodobnie na początku XVIII w. Bardziej wiarygodny jest tu E. Michael, który wymienia za Jungnitem skrybę w 1651 r., szkołę lokuje w 1655 r. z liczbą uczniów 71 (razem z Kielczówkiem). Jej istnienie potwierdzają Zimmermann w 1785 r., Goerlitz w 1837 r. oraz Knie w 1845 r. Po II wojnie światowej, we wrześniu 1945 r., szkoła wznowiła swoją działalność. Do pięcioklasowej podstawówki uczęszczało wówczas 52 uczniów, a uczyło 3 nauczycieli. W 1962 r. było tu 259 uczniów i 7 nauczycieli. Pierwszym kierownikiem szkoły była Stanisława Madejska. Stary budynek szkolny w latach 1995 – 1997 został wyremontowany i rozbudowany o nowe skrzydło. W 1999 r. oddano do użytku nową halę sportową. Obecnie Szkoła Podstawowa im. Wandy Chotomskiej w Kielczowie swoim obwodem obejmuje wsie: Kielczów, Kielczówek, Wilczyce i Piecowice. W 2009 r. liczyła 400 uczniów. Funkcję dyrektora od 2008 r. pełni Joanna Lejza. Po zakończeniu edukacji na poziomie podstawowym, dzieci uczęszczają do Publicznego Gimnazjum w Wilczycach. Ludność. W 1785 r. – w pierwszej części 233 mieszkańców (5 kmieci, 23 zagrodników, 2 chałupników), w drugiej części 231 mieszkańców (folwark – 1, 8 kmieci, 23 zagrodników, 2 chałupników), razem 464 mieszkańców, w 1837 r. – 628 mieszkańców (10 kmieci, 52 zagrodników), w 1845 r. – 664 mieszkańców (w tym: 96 katolików), w 1871 r. – 762 mieszkańców (w tym: 701 ewangelików), w 1905 r. – 706 mieszkańców, w 1933 r. – 776 osób, w 1939 r. – 844 osoby, w 1973 r. – 1 093 osoby, w 1998 r. – 1 499 osób, w 2003 r. – 2 043 osoby, w 2008 r. – 3 008 osób, w 2010 r. – 3 374 osoby. Zakłady rzemieślnicze i usługowe: w 1837 r. – 2 karczmy, 2 kowali, 5 olejarni, cegielnia (sezonowa, pracująca na zamówienie), w 1845 r. – 5 olejarni, 2 karczmy, 31 rzemieślników różnych specjalności, 7 punktów handlowych. W 2009 r. funkcjonowało tutaj 414 podmiotów gospodarczych: 4 w rolnictwie, 107 w przemyśle i budownictwie oraz 303 w usługach. Obecnie znajduje się tutaj filia Gminnej Biblioteki Publicznej, siedziba Zakładu Usług Komunalnych, Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej, gabinet weterynaryjny, urząd pocztowy, stacja paliw, pracownia szkła artystycznego, stolarnia, tartak, cukiernia, zakład wulkanizacyjny, hurtownia odzieży, kilka sklepów spożywczo-przemysłowych, apteka, bar i wiele innych firm o różnorodnym profilu. Większość mieszkańców Kielczowa pracuje we Wrocławiu. Problemem dla nich jest brak dobrej drogi, chodników, żłobka, przedszkola i ciasnota w szkole. Oprócz tego funkcjonuje tutaj Gminny Zespół Sportowy Widawa Kielczów. Hodowla: w 1845 r. – 300 sztuk bydła, 1 650 owiec merynosów, w 1900 r. – 154 konie, 520 sztuk bydła, 2 owce, 550 świń, 127 kóz, 405 gęsi, 105 kaczek, 1 391 kur, 39 uli. Drzewostan: w 1900 r. – 546 jabłoni, 422 grusze, 3 870 śliw, 173 wiśnie i czereśnie. Areał: w 1845 r. – 92 łany, w 1873 r. – 1 480 mórg (1 368 – ziemia orna, 90 – łąki, 20 – las, 2 – woda), w 1900 r. – 1024,3 ha (w tym 388 ha stanowi majątek dworski). Zabytki: Kościół pw. Matki Boskiej Różańcowej z II połowy XVIII w. z przyległym cmentarzem, cmentarz parafialny na skraju wsi z połowy XIX w., komin gorzelni (murowany, ok. 1925 r.), budynek szkolny (środkowa część obecnego) z ok. 1925 r., kilka domów mieszkalnych z początku XX w. Ważne postaci. Urodzona w Kielczowie i nadal w nim mieszkająca Lilla Jaroń od 2009 r. jest wiceministrem edukacji.

Opracowanie: Tomasz Karniewicz, Zdzisław Nowakowski

Kielczówek

Miejscowość położona na lewym brzegu rzeki Widawy, w jej dolinie, na wysokości 119,2 m n.p.m., przy drodze z Kielczowa do Czernicy, 20 km od Oleśnicy. Stanowiska archeologiczne: osada – wczesne średniowiecze, ślad osadniczy – epoka kamienia, epoka brązu, pradziej. Nazwa niemiecka Klein Weigelsdorf. Wieś była małą słowiańską osadą, a pierwsze wzmianki o niej pochodzą

z XVI w. W 1528 r. jako Kochowa, w 1588 r. pod nazwą Mühlvorwerk. Właściciele. W 1785 r. – von Strachwitz, w 1837 r. – von Strachwitz, w 1845 r. – dziedzic majoratu Anton George Friedrich hrabia von Strachwitz. Parafia. Ewangelicy mieli parafię w Kielczowie, natomiast katolicy w Brzeziej Łące. Od 1972 r. miejscowość wchodzi w skład parafii w Kielczowie. Szkoła. Na podstawie E. Michała szkoła istniała przed 1763 r., liczyła 15 uczniów wyznania ewangelickiego. Zimmermann nie potwierdza jej istnienia w 1785 r., Goerlitz potwierdza istnienie szkoły ewangelickiej w 1837 r. Knie potwierdza istnienie szkoły tylko dla miejscowości w 1845 r. Obecnie dzieci z Kielczówka uczęszczają do Szkoły Podstawowej w Kielczowie i Publicznego Gimnazjum w Wilczycach. Ludność. W 1785 r. – 146 mieszkańców (17 zagrodników), w 1837 r. – brak danych o liczbie mieszkańców, możemy domyślać się, że około 150 osób, (w tym: 16 zagrodników), w 1845 r. – 174 osoby (w tym: 22 katolików, w tym roku był tu pański dwór i folwark), w 1845 r. – 174 osoby, w 1871 r. – 144 osoby (w tym: 131 ewangelików), w 1905 r. – 113 osób, w 1933 r. – 185 osób, w 1939 r. – 161 osób, w 1973 r. – 111 osób, w 1998 r. – 109 osób, w 2010 r. – 176 osób. Zakłady rzemieślnicze i usługowe: w 1837 r. – folwark, młyn wodny, karczma, browar z gorzelnią, olejarnia, w 1845 r. – browar z gorzelnią, olejarnia, młyn wodny, karczma, szewc, garbarz. W 2009 r. było tu zarejestrowanych 21 podmiotów gospodarczych: 1 w rolnictwie, 7 w przemyśle i budownictwie oraz 13 w usługach. Obecnie w miejscowości znajduje się jeden sklep spożywczy. Areał: w 1845 r. – 16 łąnów, w 1873 r. – 1 036 mórg (584 – grunty orne, 434 – łąki, 14 – las, 4 – zbiorniki wodne), w 1900 r. – 291,4 ha (273,4 ha stanowiło majątek dworski). Stan zwierząt: w 1845 r. – 79 sztuk bydła, w 1900 r. – 15 koni, 124 sztuki bydła, 86 świń, 19 kóz, 16 gęsi, 21 kaczek, 144 kury, 3 ule. Drzewostan. W 1900 r. – 97 jabłoni, 108 gruszy, 939 śliw, brak wiśni i czereśni. Zabytki: park podworski z II połowy XIX w., teren reliktów ogrodu barokowego znajduje się pod ochroną konserwatorską.

Opracowanie: Tomasz Karniewicz, Zdzisław Nowakowski

Krakowiany

Wieś położona w głębokiej dolinie potoczku wypływającego od północy, w odległości 25 km na północny-wschód od centrum Wrocławia i 16 km od Oleśnicy, przy drodze powiatowej nr 1907D. na wysokości 180 – 192 m n.p.m., na północnym skraju wsi wysokość wzniesień sięga do 211 m n.p.m., Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1212 r., kiedy to została wymieniona jako Cracouej. Kolejne nazwy wsi to: 1288 r. – Cracoven, podobnie zapisywano nazwę tej wsi w dokumentach XV-wiecznych, np. w latach 1418 – 1431 r. – Cracoven, w 1706 r. – Krakewahne, Cracovane, w 1785 r. – Krakowahne. W 1936 r. nazwę zamieniono na Luisengrund. Nazwa niemiecka Luisengrund. Właściciele. Kolejni właścicielami wsi byli: w 1418 r. – Michael von Schmollen, i jego syn Philipp, 1602 r. – von Nieschemenschel, 1612 r. – Augustin Heinrich von Kromayer, 1640 r. – Kaspar von Brukott, 1641 r. – Friedrich von Dreski, 1720 r. – von Kottulinski, 1720 r. – von Pogrell, 1743 r. – von Bock, 1746 r. – von Lokatelli (Krakowiany Górne), 1740 r. – Graf von Pogrell (Krakowiany Dolne), 1749 r. – Frau Petraschin, 1757 r. – von Lange, 1775 r. – von Reinbaben, 1779 r. – von Scheliha, 1781 r. – von Stutterheim, 1783 r. – Herr von Dobschütz, koniec XVIII w. – Daniel von Lubbers, początek XIX w. – rotmistrz Jerzy Fryderyk von Randow, 1842 r. – von Fiebig, 1878 r. – Kurt von Scheliha, do 1945 r. w rękach rodu von Scheliha. Wieś prawdopodobnie została ulokowana na prawie niemieckim pomiędzy 1418 a 1431 r. Parafia. W 1785 r. wieś zamieszkiwało 96 ewangelików, w 1848 r. – 167 ewangelików i 26 katolików, w 1905 r. – 139 ewangelików i 28 katolików. Przed wojną zarówno ewangelicy jak i katolicy uczęszczali do kościołów w Łozinie. Obecnie Krakowiany wchodzi w skład rzymsko-katolickiej parafii pw. Miłosierdzia Bożego w Boleszynie. Szkoła. Dzieci z Krakowian uczęszczają obecnie do szkoły podstawowej w Węgrowie i publicznego gimnazjum w Łozinie. Liczba ludności: w 1785 r. – 96 osób (w tym 12 zagrodników), w 1837 r. – 186 osób (w tym 11 zagrodników), w 1845 r. – 173 osoby (w tym 5 rzemieślników i kupców), w 1905 r. – 167 osób, w 1942 r. – 143 osoby, w 1998 r. – 141 osób, w 2010 r. – 133 osoby. Zakłady

produkcyjne i usługowe: w 1785 r. znajdował się tu pański dwór i 2 folwarki, w 1837 r. – pański dwór, folwark, młyn wodny, karczma, browar i gorzelnia i kowal, w 1845 r. – pański dwór, folwark i wiatrak. W 2009 r. zarejestrowane były 4 podmioty gospodarcze: 1 w przemyśle i budownictwie oraz 3 w usługach. Hodowla: w 1900 r. – 24 konie, 174 krowy, 108 świń, 9 kóz, 19 gęsi, 23 kaczki, 170 kur, 22 ule. Drzewostan: w 1900 r. – 369 jabłoni, 266 grusz, 1 744 śliwy, 838 wiśni i czereśni. Areał: w 1873 r. – 959 mórg powierzchni (814 mórg – ziemia orna, 23 – łąki, 122 – las). W 1900 r. – 272,3 ha (244,8 ha – majątek dworski). Zabytki: zespół pałacowo folwarczny (oficyna mieszkalna z I połowy XIX w.), dom mieszkalny z ok. 1915 r., spichlerz z I połowy XIX w., spichlerz z połowy XIX w., park dworski z XIX w., pomnik przyrody – tulipanowiec amerykański o obwodzie pnia 345 cm i wieku ok. 150 lat. Sołtysem jest Zbigniew Łanowy.

Opracowanie: Tomasz Karniewicz

Łosice

Wieś położona na wysokości 138 m n.p.m., u podnóża Wzgórz Trzebnickich, w odległości 20 km na północny-wschód od centrum Wrocławia i 18 km od Oleśnicy, przy drodze powiatowej nr 1341D, łączącej Trzebnicę z drogą krajową nr 8. Stanowiska archeologiczne. W obrębie miejscowości odkryto ślady osady kultury lużyckiej, okresu wczesnego średniowiecza oraz ślady osadnicze epoki brązu i średniowiecza. Pierwsza wzmianka o Łosicach pochodzi z dokumentu wystawionego 4 czerwca 1253 r., gdzie występuje pod nazwą Loischwitz (w tym samym dokumencie pojawia się nazwa Bescovivi, która prawdopodobnie również odnosi się do tej samej miejscowości). W 1346 r. występują pod nazwą Ylyaskewicz. Kolejne nazwy to: w 1391 r. – Wliaszewicze, w 1448 r. – Yliaschowicz, w 1480 r. – Ylaschwitz, w 1785 r. – Loischwitz, Uleischwitz. W 1936 r. zmieniono nazwę na Rehwinkel, po wojnie natomiast komisja URM nadała nazwę Łosice. Historyczna nazwa miejscowości prawdopodobnie wywodzi się od łosia. Nazwa niemiecka Rehwinkel. Herb: tarcza zegarowa ozdobiona pieczęcią. Właściciele. W XIII w. wieś wymieniana jest jako dobra opactwa św. Wincentego na Ołbinie we Wrocławiu. W 1346 r. – Walther von Ylyaskewicz, w 1448 r. – Mattis Medzelak i jego żona Priska, 1480 r. – Barbara Martha von Medzilack, 1596 r. – właścicielem jest Friedrich von Natzengrief, później von Palinowski, 1602 r. – Hans von Gaffron, 1653 r. – von Dreski, 1700 r. – Hans George v. Dreski, 1716 r. – v. Elsner. W XIX w. właścicielami byli Karl Wilhelm Ernst von Schultze, Wilhelm von Schultze, w 1858 r. – książę brunszwicko-oleśnicki Wilhelm, w 1884 r. staje się własnością saskiej dynastii Wettynów, aż do 1945 r. W 1253 r. wieś najprawdopodobniej była już osadzona na prawie niemieckim. Parafia. W 1837 r. Łosice zamieszkiwało 101 ewangelików i 40 katolików, w 1848 r. – 128 ewangelików i 27 katolików. Zarówno ewangelicy jak i katolicy z Łosic należeli do parafii w Łozinie. Obecnie Łosice wciąż należą parafii w Łozinie. Szkoła. Przed 1945 r. dzieci z Łosic uczęszczały do szkoły w Dąbrowicy, obecnie do szkoły podstawowej oraz publicznego gimnazjum w Łozinie. Liczba ludności: w 1785 r. – 104 osoby (w tym: 14 zagrodników i 2 chałupników), w 1837 r. – 141 osób (w tym 12 zagrodników), w 1845 r. – 155 osób, w 1908 r. – 170 osób, w 1939 r. – 157 osób, w 1998 r. – 197 osób, w 2010 r. – 196 osób. Zakłady produkcyjne i usługowe: w 1253 r. w Łosicach był folwark, w 1346 r. Walther von Ylyaskewicz kupił Wolfsmühle (wilczy młyn), w 1785 r. – folwark, w 1838 r. – pański dwór, folwark, karczma i kowal, w 1845 r. – pański dwór, folwark, karczma i 4 rzemieślników. W 2009 r. w miejscowości zarejestrowanych było 18 podmiotów gospodarczych, w tym: 4 w rolnictwie, 8 w przemyśle i budownictwie oraz 6 w usługach. W Łosicach działa m. in. firma zajmująca się hodowlą trzody chlewnej oraz spółka specjalizująca się w produkcji artykułów rolnych. Hodowla: w 1900 r. – 39 koni, 162 sztuki bydła, 96 świń, 8 kóz, 53 gęsi, 17 kaczek, 258 kur, 5 uli. Drzewostan: w 1900 r. – 222 jabłonie, 180 grusz, 1 808 śliw, 321 wiśni i czereśni. Areał: w 1873 r. – 869 mórg powierzchni (622 morgi – ziemia uprawna, 78 – łąki, 167 – las, 2 – zbiorniki wodne). W 1900 r. – 254,1 ha (230 ha – ziemia uprawna, 13,6 – łąki, 1,1 – las). Zabytki: dwór (obecnie dom mieszkalny i biura) z ok.

XVIII w., dom mieszkalny szachulcowy z ok. 1890 r. oraz dom mieszkalny, murowany z II połowy XIX w./początku. XX w., park dworski z XIX w. (o powierzchni 1,5 ha, ze stawem o powierzchni około 0,6 ha). Sołtysem jest Anna Czyż.

Tu także Wolfsmühle (Wilczy Młyn) – posadowiony nad rzeką Dobrą, pierwszy raz wzmiankowany w dokumentach w 1256 r. pod nazwą Vilcejama, później w 1266 r. jako Vichanama (W. Haeusler twierdzi, że jest to błąd w pisowni). Właścicielami młyna kolejno byli w 1256 r. – Andrzej syn Cesko, który w 1259 r. sprzedał posiadłość wrocławskiemu mieszczaninowi Racenso. Od 1266 r. była to własność klasztorna, prawdopodobnie aż do 1346 r., kiedy to młyn odkupił Walther von Ylyaskewicz, ówczesny właściciel Łosic.

Opracowanie: Tomasz Karniewicz

Łozina

Wieś położona na wysokości 148 – 153 m n.p.m., na krawędzi Wzgórz Trzebnickich, w odległości 19 km na północny-wschód od centrum Wrocławia, 19 km od Oleśnicy i 12 km od Trzebnicy, u zbiegu trzech dróg powiatowych łączących wspomniane miasta. W bezpośrednim sąsiedztwie miejscowości trwa budowa drogi ekspresowej S8, łączącej Wrocław z Warszawą, która ma zostać oddana do użytku 2 czerwca 2012 r. W ramach inwestycji na południowym krańcu wsi powstanie tzw. „węzeł łoziński”, czyli wjazd i zjazd z drogi ekspresowej. Stanowiska archeologiczne. W obrębie miejscowości odkryto ślady osady z epoki brązu, osady kultury łużyckiej oraz grodziska średniowiecznego (IX – XI w.), wpisanego do rejestru zabytków. Najwcześniej nazwa wsi zostaje wymieniona w dokumencie z 1201 r. jako Lossina. Kolejne nazwy wsi to: w 1204 r. – Łozina, w 1253 r. – Lossina, w 1254r. i 1259 r. – Łozina, w 1259 r. – Locina, Lossina, w 1317 r. – Lossow, w 1335 r. – Lossina, w 1355 r. i 1397 r. – Lossin, w latach 1418 – 1945 – Lossen. Nazwa topograficzna Łozina może pochodzić od łożina, łoża (krzew z rodziny wierzbowatych). J. Sinapius wskazuje natomiast na pochodzenie nazwy od wyrazu łoś, na co wskazuje wcześniejsza forma Losina. Nazwa niemiecka Lossen. Właściciele. Pierwsza wzmianka o Łozinie pochodzi z bulli papieża Innocentego III z 12 sierpnia 1201 r., gdzie wymienia się dobra klasztoru św. Wincentego na Ołbinie we Wrocławiu, który najprawdopodobniej stał się posiadaczem części miejscowości w II połowie XII w. Cała wieś natomiast stała się własnością klasztoru w latach 1254 – 1259. W 1810 r., po likwidacji klasztoru, właścicielem staje się państwo pruskie. W 1812 r. Samuel Jüttner nabywa Łozinę na drodze licytacji. Kolejni właściciele to Ernst Jüttner, w 1843 r. – Heinrich von Lüttwitz, Hans Wolf von Lüttwitz, król Saksonii Albert I Wettyn. W styczniu 1973 r. utworzono Gminę Łozina, a siedzibą gminnej rady narodowej była wieś Łozina. W jej skład wchodziły: Bierzyce, Boleścín, Bukowina, Głuchów Górny, Godzieszowa, Kałów, Krakowiany, Łozina, Pasikurowice, Piersno, Pruszwice, Siedlec Trzebnicki, Skarszyn, Węgrów i Zaprężyn. Uchwałą z dnia 11 lipca 1977 r. Gmina Łozina została włączona do Gminy Długołęka, z wyjątkiem wsi Boleścín, Głuchów Górny, Piersno, Skarszyn, które weszły w skład Gminy Trzebnica. Do 31 maja 1975 r. Łozina wchodziła w skład powiatu trzebnickiego. Od 1 czerwca 1975 r. zlikwidowano powiaty i dopiero od 1 stycznia 1999 r. Łozina, jako jednostka gminy Długołęka, weszła w skład nowego powiatu wrocławskiego. Parafia. Pierwszą wzmiankę o katolickim kościele w Łozinie pw. św. Marii znajdujemy w dokumencie papieskim z 1201 r., sama świątynia zapewne została wzniesiona między 1149 a 1201 r. z inicjatywy klasztoru i jest to najstarszy kościół wiejski na tym terenie. Na przełomie XIV i XV w. w miejsce pierwotnie drewnianego kościoła wzniesiono nowy pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny. Jest to świątynia w stylu gotyckim, murowana, nietynkowana, jednonawowa z wydzielonym, trójbocznie zakończonym prezbiterium. Od zachodu znajduje się neogotycka wieża, kwadratowa, murowana, zakończona ośmiobocznym strzelistym hełmem krytym blachą. Na jednym z boków umiejscowiona jest tarcza nieczynnego już dziś zegara. W ścianie północnej nawy wmurowane są trzy

renesansowe, piaskowcowe płyty osób zmarłych. Wnętrze nakryte stropem drewnianym, kasetonowym. Ołtarz główny z obrazem Trójcy św., prawy z obrazem Wniebowzięcia, lewy barokowy. W kościele znajduje się również barokowa ambona, chrzcielnica, empora organowa i rzeźba św. Jana Nepomucena. W 1632 r. dzięki opatowi Andrzejowi II Gewalt kościół wzbogacił się o nowy ołtarz główny oraz boczny. Po zniszczeniach wojny trzydziestoletniej w latach 1676 – 1684 przeprowadzono gruntowną renowację świątyni oraz wzniesiono nową plebanię. Pod koniec lat 20. XIX w. kolejny remont wnętrza, organów, przebudowa plebanii i zabudowań gospodarczych. W 1832 r. wybuchł pożar, który strawił plebanię i zabudowania kościelne. Plebanię odbudowano w 1853 r. W latach 1886 – 1896 z inicjatywy proboszcza Gustawa Rohra wzniesiono nową, murowaną wieżę na której zawisł zegar i trzeci dzwon, odnowiono wnętrze kościoła, położono nowy dach oraz zainstalowano nowe organy. Odrestaurowany w latach 1974 – 1978. W II połowie XVI w. powstaje ewangelicka gmina wyznaniowa, której członkowie wzniesli własną kaplicę, a także, na mocy umowy używali kościoła katolickiego dla swoich nabożeństw. W 1628 r. zabroniono ewangelikom używania katolickiej świątyni. Po zakończeniu wojny trzydziestoletniej ewangelicy wzniesli własny kościół tzw. biały. W 1701 r. na polecenie austriackich władz kościół zostaje zamknięty a następnie zburzony. W 1712 r., po przywróceniu wolności religijnej na Śląsku, ewangelicy wzniesli nową świątynię. Jest to kościół w stylu barokowym, murowany, tynkowany, na rzucie wydłużonego ośmioboku, z dobudowanymi kruchtami i zakrystią. Na osi od wchodu stoi kwadratowa wieża z dwoma dzwonami z 1776 r. zakończona cebulastym hełmem z podwójną latarnią, kryty blachą. W południowej ścianie kościoła znajduje się barokowe, piaskowcowe epitafium. We wnętrzu znajduje się ołtarz podarowany w 1714 r. przez Ch. S. von Langenau, w którym widnieje obraz Matki Bożej z Tuligłówną, przywieziony przez repatriantów. Poza tym chrzcielnica i prospekt organowy z okresu baroku. W 1782 r. wzniesiono nową plebanię. W 1815 r. odrestaurowano organy, w 1862 r. odnowiono budynek kościoła, a 50 lat później odrestaurowano wnętrze i położono nowy dach. Pierwszym katolickim duchownym wzmiankowanym w 1253 r. był Bartholomäus, natomiast pierwszym pastorem gminy ewangelickiej był Georg Heumann, który przybył do Łoziny w 1593 r. W 1848 r. Łozinę zamieszkiwało 228 katolików oraz 115 ewangelików, cała parafia natomiast obejmowała swoim zasięgiem 18 miejscowości z liczbą ok. 590 mieszkańców wyznania katolickiego. Szkoła. Najstarsza wzmianka o szkole w Łozinie pochodzi z 1616 r. Była to katolicka szkoła, która mieściła się na plebanii, a nauczycielem był pisarz kościelny nadzorowany przez proboszcza. Pierwszym udokumentowanym nauczycielem był, żyjący na przełomie XVII i XVIII w., Johann Saurmann. W 1994 r. oddano do użytku nowy budynek szkolny, w którym mieści się obecnie Zespół Szkół w Łozinie – szkoła podstawowa i gimnazjum. Obwód szkoły podstawowej w Łozinie obejmuje: Bąków, Bierzyce, Budziwojowice, Kępę, Łosice, Łozinę, Michałowice i Zaprzęzyn. W 2009 r. do szkoły uczęszczało 223 uczniów na obu szczeblach nauczania. Obecnie dyrektorem zespołu jest Agnieszka Podsiadło. Liczba ludności: w 1785 r. – 169 osób (w tym: 7 kmieci, 10 zagrodników i 6 chałupników), w 1837 r. – 360 osób (w tym: 6 kmieci i 10 zagrodników), w 1845 r. – 343 osoby (w tym: 19 rzemieślników i 3 kupców), w 1942 r. – 352 osoby, w 1998 r. – 450 osób, w 2010 r. – 558 osób. Zakłady produkcyjne i usługowe: w 1785 r. znajdował się tu folwark i wiatrak, w 1837 r. – pański dwór, folwark, karczma i kowal, w 1845 r. – pański dwór i folwark. W 2009 r. zarejestrowane były 54 podmioty gospodarcze: 1 w rolnictwie, 6 w przemyśle i budownictwie oraz 47 w usługach. Obecnie w Łozinie m. in. znajduje się placówka Poczty Polskiej – filia urzędu pocztowego w Mirkowie, Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej z liczbą 1 532 zarejestrowanych pacjentów, weterynarz i lecznica dla zwierząt, stacja paliw, apteka, jednostka ochotniczej straży pożarnej oraz filia Gminnej Biblioteki Publicznej. Oprócz tego działają tutaj firmy o różnym profilu działalności: biura rachunkowe, biuro projektowe, sprzedaż dodatków do żywności, sprzedaż technicznych tworzyw sztucznych, skład materiałów budowlanych, zakład elektromechaniczny, kilka firm budowlano – wykończeniowych i firma transportu ciężarowego. W miejscowości znajduje się sklep spożywczy. W Łozinie działają dwa kluby sportowe: KS Łozina (piłka nożna) oraz GKS

Orient Łozina (hokej na trawie). Bardzo prężnie działa tu także Ośrodek Szkoleniowy Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych w Łozinie, prowadzony przez Ewę Sawicką-Sienkiewicz i Andrzeja Sienkiewicza, należący do Oddziału Regionalnego Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych we Wrocławiu. Zgodnie ze Statutem Towarzystwa jego zadaniem jest krzewienie kultury, podtrzymywanie tradycji i kształcenie ustawiczne związane z rejonami wiejskimi i ludnością rolniczą. Hodowla: w 1900 r. – 74 konie, 225 krów, 142 świnie, 46 kóz, 115 gęsi, 39 kaczek, 490 kur, 8 uli. Drzewostan: w 1900 r. – 213 jabłoni, 202 grusze, 2 229 śliw, 596 wiśni i czereśni. Areal: w 1873 r. – 1 155 mórg powierzchni (892 morgi – ziemia orna, 136 – łąki, 37 – las, 1 – zbiorniki wodne). W 1900 r. – 567,6 ha (294,9 ha – majątek dworski). Zabytki: przy kościele parafialnym znajduje się kaplica Matki Bożej Niepokalanie Poczętej, z wmurowaną płytą, na której widnieje data 1854 – 1954; przed kaplicą znajduje się drewniany krzyż misyjny z 1963 r.; na cmentarzu kościelnym stoi kaplica grobowa z przełomu XIX/XX w.; na południowym krańcu cmentarza przykościelnego, na skarpie, znajduje się wydzielony płotkiem grobowiec rodziny von Strachwitz wraz z piękną barokową rzeźbą św. Jana Nepomucena z piaskowca, stojącą na postumencie z granitu; przy kościele filialnym, na cmentarzu znajduje się kaplica z 1890 r., murowana, tynkowana, kwadratowa. W jej południowej ścianie znajduje się współczesna płaskorzeźba Matki Bożej Bolesnej, a przed nią połowy ołtarz; po dwóch stronach kościoła filialnego stoją jednakowe drewniane, słupowe, bogato dekorowane kapliczki; na rozwidleniu dróg do Skarszyna i Tokar stoi drewniany krzyż z okresu międzywojennego, z dużym odlewem żeliwnym postaci ukrzyżowanego; na terenie wsi znajduje się kilka domów mieszkalnych z końca XIX w. i początku XX w. Sołtysem jest Gabriela Podsiadły.

Opracowanie: Tomasz Karniewicz

Michałowice

Wieś położona na wysokości 140 – 144 m n.p.m., u podnóża Wzgórz Trzebnickich, w odległości 22 km na północny-wschód od centrum Wrocławia i 20 km od Oleśnicy, przy drodze powiatowej nr 1911D. Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1203 r. pod nazwą Michaelis Villa. Kolejne nazwy wsi to: 1208 r. – Michalovici, 1218 r. – Michalaiv, 1402 r. – Michilwicz, 1785 r. – Michelwiz, 1845 r. – Michelwicz, Michelwitz. Nazwa niemiecka Michelwitz. Właściciele. Pomiędzy 1202 a 1218 r. właścicielem wsi był niejaki Michael, który posiadał trzech synów. Prawdopodobnie od jego imienia wieś odziedziczyła swoją nazwę. W 1245 r. właścicielem był biskup wrocławski, w 1590 r. – Hans von Ohm, w 1612 r. – Christoph von Kessel, w 1617 r. – Laurentius Freytag, w 1638 r. – Hans Friedrich von Kessel, w 1641 r. – Wolf Christoph von Kessel, w 1649 r. – Nikolaus Ernst von Salisch, w 1708 r. – Christoph Wilhelm von Kessel, w 1708 r. – Hans Christoph von Aulogk, w 1743 r. – von Keltsch, Leopold Sigmund von Keltsch, von Lübbers (wymieniony w 1837 r. i 1845 r.), w 1894 r. – Kurt Hellmich. Parafia. Przed 1945 r. zarówno ewangelicy jak i katolicy z Michałowic należeli do parafii w Łozinie. Obecnie mieszkańcy uczęszczają do kościoła parafialnego w Łozinie. W 1785 r. we wsi było 81 ewangelików, w 1837 r. – 119 ewangelików i 12 katolików, w 1845 r. – 123 ewangelików i 11 katolików. Szkoła. Przed 1945 r. dzieci z Michałowic uczęszczały do szkoły w Dąbrowicy, obecnie do szkoły podstawowej oraz publicznego gimnazjum w Łozinie. Liczba ludności: w 1785 r. – 81 osób (w tym 13 zagrodników), w 1837 r. – 131 osób (w tym 13 zagrodników), w 1845 r. – 134 osoby (w tym 4 rzemieślników), w 1900 r. – 117 osób, w 1973 r. – 108 osób, w 1989 r. – 134 osoby, w 1998 r. – 133 osoby, w 2010 r. – 137 osoby. Zakłady produkcyjne i usługowe: w 1785 r. znajdował się tu pański dwór i folwark, w 1837 r. – pański dwór, folwark i browar i gorzelnia, w 1845 r. – pański dwór, folwark, browar i gorzelnia (nie działające). W 2009 r. zarejestrowanych było 10 podmiotów gospodarczych: 1 w przemyśle i budownictwie i 9 w usługach. Hodowla: w 1900 r. – 19 koni, 79 krów, 57 świń, 5 kóz, 11 gęsi, 11 kaczki, 154 kury, 13 uli. Drzewostan: w 1900 r. – 240 jabłoni, 162 grusze, 1 300 śliw, 150 wiśni i czereśni. Areal: w 1900 r. – 137,2 ha powierzchni (124,8 ha – grunty orne, 6,3 – łąki, 1 – las, 118,6 ha – majątek

dworski). Zabytki: w centrum wsi znajduje się kapliczka zbudowana w 1978 r. z kamienia polnego, z trójkątnym zwieńczeniem, metalowym krzyżem i współczesną figurką Najświętszej Marii Panny; 3 domy mieszkalne z przełomu XIX/XX w. Sołtysiem jest Andrzej Szmundrowski.

Opracowanie: Tomasz Karniewicz

Mirków

Miejscowość położona między Długołęką a Psim Polem, na wysokości 130 m n.p.m. Archeologia. osada mezolit, osada kultura przeworska, grób szkieletowy (kultura przeworska), ślad osadniczy neolit, 2 ślady osadnicze późne średniowiecze. Nazwa. Pierwsza wzmianka o Mirkowie pochodzi z 1295 r. – Mircowicz. Również w 1295 r. występuje sołtys. Folwark powstał podczas nadania prawa niemieckiego. Miejscowość osadzona na prawie niemieckim ok. 1300 r. Nazwa niemiecka Mirkau, pochodzi od patrona Mirosława (patronimiczna), w 1346 r. – Myrkaw, w 1351 r. – Mirco, w 1403 r. – Mircowicz. Herb: trzy kwiaty na ziemi ornej. Właścicielem folwarku był Poppo von Haugwitz, fundator Anniwersarium (coroczny obchód pewnej rocznicy, nabożeństwo w rocznicę czyjejś śmierci, wstąpienia na tron, ślubu; tu chodziło zapewne o rocznicę śmierci fundatora). Wpłacił do kolegiaty na Piasku 2 marki danin. Po jego śmierci schedę obejmuje żona Małgorzata. Później zostaje ona mniszką klasztoru w Trzebnicy, w 1372 r. przekazuje folwark na własność klasztorowi. Do sekularyzacji dóbr w 1810 r. majątek jest własnością klasztoru. W 1837 r. dziedzicem jest Schulz, w 1937 r. Ulrich von Klitzing. Parafia. Przynależność do parafii: ewangelicy należeli do Kiełczowa, katolicy do Długołęki. Parafia powstała w 1990 r. Budowę nowego kościoła rozpoczęto w 1997 r., inicjatorem budowy był proboszcz ks. Wacław Kuriata. Projekt kościoła wykonał inż. architekt Andrzej Weber. Przewodniczącym Komitetu Budowy Kościoła był Ryszard Kraska. Świątynia powstała staraniem i ofiarnością mieszkańców parafii Mirków. W czerwcu 2000 r. kościół, w stanie surowym zamkniętym, oddano do użytku. 25 czerwca 2005 r. konsekracji kościoła dokonał Nuncjusz Apostolski w Polsce, Jego Ekscelencja Ksiądz Arcybiskup Józef Kowalczyk. Szkoła powstała przed 1783 r., liczba uczniów nie była podana. Szkoła jednoklasowa, zbudowana pod koniec XIX w., razem z mieszkaniem dla nauczyciela. Budowę nowej szkoły w 1979 r. zainicjował dr Julian Olejnik. Do Społecznego Komitetu Budowy Szkoły w Mirkowie należeli: dr Julian Olejnik (przewodniczący), mgr inż. architekt Ewa Drelich-Bogucka, mgr inż. architekt Gabriel Marek (kierownik zespołu architektów projektujących). Szkołę oddano do użytku w 1990 r. (10 lat po zgłoszeniu projektu budowy do realizacji). W 2010 r. otrzymała imię Kawalerów Orderu Uśmiechu. Dyr. Edyta Podyma od 2001 r. Liczba uczniów szkoły podstawowej – 165, oddziałów – 7, liczba dzieci w przedszkolu – 70, oddziałów – 3. Ludność: w 1785 r. – 122 osób (w tym: 7 kmieci, 6 zagrodników i 7 chałupników), w 1837 r. – 154 osób (w tym: 5 kmieci, 6 zagrodników), w 1845 r. – 160 osób (w tym: 13 katolików), 1871 r. – 200 osób, w 1905 r. – 192 osób, w 1933 r. – 213 osób, w 1939 r. – 443 osób, w 1949 r. – 393 osób (w tym: 196 kobiet i 197 mężczyzn, 45 repatriantów ze wschodu i 10 repatriantów z zachodu oraz 338 osób z Centralnej Polski), w 1989 r. – 1032 osoby, w 1999 r. – 1 456 osób, w 2005 r. – 1694 osoby, w 2010 r. – 1 865 osób. Ilość gospodarstw rolnych: w 1989 r. – 35, w 2010 r. – 8. Ilość mieszkań: w 2002 r. – 499 (w tym: 387 budynków mieszkalnych, wyposażonych w wodociąg – 495, w kanalizację – 495, w centralne ogrzewanie – 444, w gaz z sieci – 353). Infrastruktura. Gazociąg, finansowany ze środków własnych mieszkańców Mirkowa (ok. 30%), środków własnych Gminy Długołęka oraz z dotacji Europejskiej Fundacji Rozwoju Wsi Polskiej, oddano do eksploatacji w 1992 r. Budowę gazociągu zainicjował dr Julian Olejnik. Skład Społecznego Komitetu Budowy Gazociągu w Mirkowie: Julian Olejnik (przewodniczący), Czesław Bednarek (zastępca przewodniczącego), Gabriel Marek (sekretarz), Waldemar Krawczyk (skarbnik). W 2005 r. DOZG z Wrocławia za instalację gazową zapłacił gminie ponad 3 mln zł. Pieniądże te zostały wydane na inwestycyjne potrzeby gminy. Areał: 1845 r. – 21 łanów, 1905 r. – 334,2 ha, 1950 r. – 339 ha (grunty orne – 225 ha, łąki – 56 ha, lasy – 29 ha, wody i rowy – 13

ha (19?), nieużytki – 2 ha). Hodowla: 1900 r. – 39 koni, 139 krów, 138 świń, 24 kozy, 61 gęsi, 10 kaczek, 169 kur, 1946 r. – 15 krów (8 własnych i 7 z przydziału), 1 wół (własny), 2 konie (1 własny i 1 z przydziału), 8 świń (własnych). Drzewostan: 1900 r. – 73 jabłonie, 157 grusz, 537 śliw, 232 wiśnie i czereśnie. Zakłady usługowe i rzemieślnicze: 1837 r. – 1 wiatrak, 1 karczma, 1 browar, 1 gorzelnia, 1 tłocznia oleju, 1845 r. – 1 wiatrak, 1 olejarnia, 1 karczma, 1 kowal i 1 szewc. Na przełomie 60. i 70. lat XX w. Mirków zaczął zmieniać charakter z wioski typowo rolniczej na osadę o charakterze miejskim. Przybywało domów jednorodzinnych, budowali je w większości mieszkańcy Wrocławia, ale także mieszkańcy gminy oraz mieszkańcy innych rejonów. Ludzie ci pracowali przeważnie w zakładach przemysłowych i usługowych Wrocławia. Mirków był dla nich sypialnią i miejscem odpoczynku. Sytuacja uległa zmianie w latach 90. XX w. Przybywało zakładów produkcyjnych i usługowych. Mirków powoli i systematycznie stawał i staje się miejscem zatrudnienia nie tylko dla jego mieszkańców. Znajdują tu pracę osoby nawet z odległych miejscowości. Ilość podmiotów gospodarki narodowej ogółem – 280 (w tym: w sektorze publicznym – 3, w sektorze prywatnym – 277, osoby fizyczne prowadzące działalność – 224, spółki handlowe – 29, stowarzyszenia i organizacje społeczne – 5). Z braku miejsca podajemy nieliczne: Bosch sp. z o.o. Układy hamulcowe, Capital Zarządzanie i Obrót nieruchomościami, AST s.c. Pracownia Architektoniczna, Awa Hurtownia bieliźniarsko-pończosnicza R. Przybyłek, Makso – Zakład Ślusarski, Biela Pilch sp. z o.o. Autoryzowany Dealer Honda, Tescoma sp. z o.o., Zajazd u Ireny Usługi hotelarskie, Gościniec Usługi Hotelarskie, Pupil Hotel Dla Zwierząt, ProMinent Dozotechnika sp. z o.o., Swojskie Klimaty – obsługa cateringowa imprez plenerowych, Zakład Usług Chłodniczych Andrzej Kołbuc – Obsługa przemysłowych urządzeń chłodniczych. Miejscowość ma dogodne połączenia autobusowe z Wrocławiem, około 140 kursów z Oleśnicą i dalej (około 110 kursów). Mankamentem jest brak połączeń z autobusami pośpiesznymi. Zabytki: 4 domy mieszkalne (w tym: dwa z 1880/1890r.) Wydarzenia. W 1760 r. na polach między Mirkowem a Domaszczynem kwaterowała armia rosyjska licząca 70 tys. żołnierzy, którzy okradli i spalili karczmę Wolfa w Długołęce.

Opracowanie: Zdzisław Nowakowski, Marzena Sochacka

Mydlice

Wieś położona jest wzdłuż drogi Borowa – Oleśniczka, nad rzeką Oleśnicą, w południowo-wschodniej części gminy, na wysokości 131 m n.p.m. Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1288 r. – Medar. W 1407 r. – Medlicz. Nazwa niemiecka Medlitz, pochodzi od słowa Medar – miód. Wieś służebna, dostarczająca do dworu książęcego miód, podobnie jak czynili to mieszkańcy Borowej. Właściciele. Pierwszy znany dziedzic to w 1407 r. – Fritsche von Medlicz. W 1617 r. – Hans von Frobelwitz, w latach 1641 – 1688 Adam von Mutsceiz, potem w 1699 r. – von Kessel, 1740 r. – von Minkwiz, von Kessel, von Fehrentheil. Od 1780 r. – Kesselowie. Ludność: w 1785 r. – 87 osób (w tym: 14 zagrodników, 4 chałupników), w 1837 r. – 121 osób (w tym: 13 chałupników), w 1845 r. – 125 osób (w tym: 5 katolików). Zakłady rzemieślnicze i usługowe: w 1837 r. – 1 browar, 1 tłocznia oleju, w 1845 r. – 1 olejarnia, 1 gospoda, 4 rzemieślników różnych specjalności. Ludność: w 1905 r. – 108 osób (w tym: wieś – 100, folwark – 8), w 1989 r. – 50 osób. Gospodarstw rolnych – 12. Areal: w 1845 r. – 24 łany, w 1900 r. – 70,2 ha. Hodowla: w 1900 r. – wieś: 9 koni, 52 sztuki bydła, 52 świnię, 9 kóz, 12 gęsi, 2 kaczkę, 151 kur, 8 uli, folwark; 2 świnię, 5 kóz, 4 kury. Drzewostan: 1900 r. – 138 jabłoni, 66 grusz, 1 842 śliwy, 107 wiśni i czereśni. W folwarku nie było drzew owocowych. Zabytki: 4 domy mieszkalne, najstarszy (nr 34) z 1880 r.

Opracowanie: Zdzisław Nowakowski

Nowy Dwór

Wieś położona wśród lasów między Rakowem a Nieciszowem, na północ od Smardzowa, na wyso-

kości 138 m n.p.m. W dawnych czasach należała do książąt oleśnickich. Nazwa niemiecka Neuohf. Neuohf- Novi Dwor wielokrotnie wymienia W. Haeusler. Nie jest przekonany, że jest to Nowy Dwór pod Rakowem. Gdyby tak było, miałby długą i bogatą przeszłość. J. Sinapius podaje daty 1704 i 1706 r. w kontekście nieszczęść jakie nawiedzały okolice. Właściciele. W 1704 r. dziedzicem był Hans Moritz von Hornwald. 1 lipca 1706 r. 19-letnia Julia Maria Vidigin z Nowego Dworu, pod Małą Ligotą, zamordowała swoje dziecko. Po von Hornwaldzie do 1945 r. wieś należy do rodziny von Kessel. Parafia. Ewangelicy należeli do Rakowa, a katolicy do Brzeziej Łąki.

Szkoła. Dzieci chodziły do szkoły w Rakowie. Ludność: w 1785 r. – 52 osoby (w tym: 8 zagrodników, 2 chałupników), w 1837 r. – 73 osoby (wszyscy zagrodnicy składający się na 8 rodzin), w 1845 r. – 85 osób (w tym: 10 katolików, 3 rzemieślników różnych specjalności), w 1905 r. – 48 osób (wieś: 41, folwark: 7), w 1989 r. – 9 gospodarstw rolnych. Areał: w 1845 r. – 16 łąnów, w 1900 r. – 170,9 ha. Hodowla. W 1845 r. – 650 owiec, w 1900 r. – folwark: 5 kóz, 14 kur, wieś: 1 koń, 35 sztuk bydła, 36 świń, 2 kozy, 74 kury. Zabytki: 2 domy mieszkalne. Obecnie budują tu domy ludzie pracujący poza miejscem zamieszkania.

Opracowanie: Zdzisław Nowakowski

Oleśniczka

Miejscowość położona przy starej bierutowskiej drodze w jednakowej odległości między Bierutowem a Wrocławiem (niemiecka nazwa drogi: Alte Bernstäter Strasse), nad rzeką Oleśnicą, w XIX w. było to odgałęzienie rzeki Oleśnicy. Wysokość nad poziomem morza: najniższe – 129,1 m (przy starej bierutowskiej drodze przy rzece Oleśnica), najwyższe – 137,6 m (przy drodze do Suchych Łąk). Stanowiska archeologiczne. W XIX w. znaleziono cmentarzysko ciałopalne: cmentarzysko kurhanowe – wczesna epoka brązu. Pierwsza wzmianka. Jest wiele wzmianek o Oleśniczce. Nie wszystkie wydają się prawdziwe, choć wymienia je wiarygodny W. Haeusler. Odnosić mogą się one do Małej Oleśnicy pod Oławą. Nazwa niemiecka Klein Oels. W 1193 r. – Olesnic, w 1200 r. – Olesnich, w 1204 r. – Holesnicha, Coseborii (być może chodzi tu o robaka o nazwie czerw – cossus, natomiast borii to zlatynizowana nazwa bór, tak jak Vidavia, Vratislavia), w 1209 r. – Olesniza (z czytamy jak c), w 1221 r. – Olesniz, w 1223 r. – Olesniza, w 1250 r. – Olesnicz, w 1256 r. – Olesznicza, w 1284 r. – parwa (mała, drobna) Olesnicz. W 1845 r. Knie podał również nazwę polską – Oleśniczka. Podobnie jak nazwa miasta Oleśnica, nazwa Oleśniczki pochodzi od olch rosnących na skraju lasu w miejscach podmokłych łąk, przy brzegach rzek i potoków. Jest to nazwa popularna na obszarze całej Polski. Właściciele. Przed 1200 r. była w posiadaniu Piotra Własta, następnie klasztoru Najświętszej Marii Panny na Piasku. Przez ponad 500 lat była w posiadaniu tego klasztoru do 1810 r. Po kasacie zakonu nabywa ją książę oleśnicki Fryderyk Wilhelm. W 1884 r. przejmują Oleśniczkę Wettynowie, ród królów saskich, w ich ręku jest do 1945 r. Przed 1223 r. klasztor otrzymał od księcia Henryka (prawdopodobnie Brodatego) zwolnienie od podworowego (tak nazwano za panowania Piastów podatek płacony w miastach od placów, na których mieszczanie budowali domy, był to jeden z paragrafów prawa polskiego). Dziesięciny dla klasztoru potwierdził biskup w 1223 r. Pozostałe obciążenia, ponoszone z tytułu obowiązywania prawa polskiego, ustały po wprowadzeniu prawa niemieckiego. Oleśniczka na prawie niemieckim osadzona została w 1284 r. Parafia. Katolicy mieszkańcy Oleśniczki należeli do parafii w Brzeziej Łące. Wyznawcy wiary ewangelickiej należeli do parafii protestanckiej w Rakowie. Obecnie miejscowość wchodzi w skład parafii w Brzeziej Łące. Szkoła założona została około 1777 r., potwierdzenie o istnieniu szkoły katolickiej pochodzi z 1785 r., pisze o niej Zimmermann, Goerlitz wspomina o niej w 1837 r., Knie – w 1845 r. Obecnie dzieci z Oleśniczki uczęszczają do Zespołu Szkół w Brzeziej Łące. Ludność: w 1785 r. – 265 osób (10 kmieci, 24 zagrodników, 8 chałupników), w 1837 r. – 310 osób (9 kmieci, 21 zagrodników, 1 chałupnik, 15 ewangelików), w 1845 r. – 337 osób (w tym: 22 ewangelików), w 1871 r. – 395 osób (w tym: 66 ewangelików), w 1905 r. – 361 osób, w 1933 r. – 350 osób,

w 1939 r. – 366 osób, w 1973 r. – 295 osób, w 1998 r. – 271 osób, w 2010 r. – 279 osób. Zakłady rzemieślnicze i usługowe: w 1837 r. – karczma, kowal, w 1845 r. – 2 karczmy, 4 rzemieślników, jeden kram. W 2009 r. było tutaj zarejestrowanych 13 podmiotów gospodarczych: 3 w przemyśle i budownictwie oraz 10 w usługach. Obecnie funkcjonuje jeden sklep spożywczy i Klub Sportowy Victoria Oleśniczka. Hodowla: w 1845 r. – 180 sztuk bydła, 950 owiec merynosów, w 1900 r. – 77 koni, 261 sztuk bydła, 249 świń, 47 kóz, 148 gęsi, 847 kur, 14 uli. Drzewostan: w 1900 r. – 205 jabłoni, 199 grusz, 1 723 śliwy, 427 wiśni i czereśni. Areał: w 1845 r. – 54 łany, w 1873 r. – 827 mórg (642 – grunty orne, 89 – łąki, 96 – las), w 1900 r. – 596,7 ha (222,7 ha stanowiło grunty dworskie). Zabytki: kilka domów mieszkalnych z końca XIX w.

Opracowanie: Tomasz Karniewicz, Zdzisław Nowakowski

Pasikurowice

Wieś położona na wysokości 134 – 136 m n.p.m., w odległości 16 km na północ od centrum Wrocławia i 15 km na południe od Trzebnicy, przy drodze powiatowej nr 1371D. Stanowiska archeologiczne. W obrębie miejscowości odkryto cmentarzyska ciałopalne kultury lużyckiej, ślady osad średniowiecznych oraz ślady osadnicze z okresu epoki brązu i średniowiecza. Pierwsze wzmianka o wsi pochodzi z 1332 r., wymieniona jako Passicurowicz. Kolejne nazwy: 1335 r. – Pasterzowice, Paschkerwitz, w 1339 r. – Passicurowitz, w 1406 r. – Paschkerwitz, w 1900 r. – Paschkerwitz, Pasterzowice. Stara nazwa patronimiczna, Pasikur-owice z przyrostkiem –owice od nazwy osobowej Pasikur. Niemiecka nazwa Paschkerwitz. Właściciele. Kolejnymi właścicielami Pasikurowic byli: 1332 r. – Mechtildis von Wiesenburg, 1400 r. – Hannos Rassengnese, 1405 r. – Thomko lub Tomschik Tannenfeld, w latach 1596 – 1617 – Melchior von Kottwitz, 1638 r. – George Albert von Hörnig, 1654 r. – von Helmrich, 1673 r. – Karl Friedrich von Hörnig, 1743 r. – von Helmrich, 1770 r. – kapitan Balthasar Ernst von Keltsch, Baron Heinrich von Lüttwitz, bracia Schoeller. Wieś osadzona na prawie niemieckim przed 1339 r. Pierwszym znanym sołtysiem był Jacob. Parafia. Katolicka parafia w Pasikurowicach powstała w 1335 r. Murowany kościół w miejscowości stanął w 1532 r., w miejsce wcześniejszego, drewnianego. W drugiej połowie XVI w. przejęty przez ewangelików. W 1839 r. w tym samym miejscu wzniesiono nową, większą świątynię, która istnieje do dziś. Jest to kościół murowany, tynkowany, z dwuspadowym dachem krytym blachą, z czworokątną wieżą z tarczą zegarową, która jest zwieńczona kulą i krzyżem. W ścianę szczytową wbudowana jest tablica grobowa Tobiasza Schillera, dawnego właściciela wsi. We wnętrzu znajduje się ambona i prospekt organowy z okresu baroku (XVIII w.) oraz ołtarz główny współczesny z lat 1978 – 1982, będący dziełem Kazimierza Chrażdaka i Jana Mizimka. Obok kościoła na terenie dawnego cmentarza przykościelnego, znajduje się kaplica grobowa. Ewangelicka parafia Pasikurowice w 1848 r. obejmowała: Pasikurowice, Siedlec, Ramiszów, Olszycę (wówczas należąca do Szczodrego, obecnie przysiółek Domaszczyna), Cienin i Raków Wielki. Katolicy w tym czasie podlegali parafii w Krynicznej. W 2009 r. miejscowość weszła w skład nowo utworzonej rzymsko-katolickiej parafii pw. św. Józefa Oblubieńca NMP w Pasikurowicach, w skład której wchodzi także: Siedlec Trzebnicki, Ramiszów, Cienin, Osiedle „Toya Golf” i Raków. Od początku jej powstania do dziś funkcję proboszcza pełni ks. mgr Piotr Śmigielski. W 1785 r. wieś zamieszkiwało 229 ewangelików, w 1837 r. – 374 ewangelików i 43 katolików, 1848 r. – 425 ewangelików i 42 katolików. Pierwszym ewangelickim pastorem był Matthaues Rühn. Szkoła. Pierwsze wzmianki o szkole we wsi pochodzą z 1785 r. Chodziły do niej dzieci z pobliskiego Cienina, Rakowa Wielkiego i Olszycy. W 1848 r. uczęszczało tutaj 160 uczniów, a nauczycielem był organista Gottlieb Bunke. Obecnie dzieci uczą się w szkole podstawowej i publicznym gimnazjum w Siedlecu. Liczba ludności: 1785 r. – 229 osób (w tym 12 kmieci, 24 zagrodników i 2 chałupników), w 1837 r. – 417 osób (w tym 11 kmieci i 21 zagrodników), 1905 r. – 495 osób, 1989 r. – 600 osób, 1998 r. – 665 osób, 2010 r. – 696 osób. Zakłady produkcyjne i usługowe: w 1785 r. był tu pański dwór, folwark, plebania (pełniąca funkcję szkoły), 2 wiatraki, w 1837

r. – folwark, plebania ze szkołą, 2 wiatraki, karczma, kowal, browar, gorzelnia, w 1845 r. – szkoła, folwark, 2 wiatraki, młyn koński, 2 tłocznie oleju, browar i gorzelnia, 9 rzemieślników, kram oraz kopalnia torfu. Torf wydobywało się tam, gdzie znajdował się na małej głębokości. Aby nadawał się do palenia należało go odpowiednio przygotować. Czynność tę wykonywano po św. Janie, kiedy można było bez obawy wchodzić do wody i łopatą wyrzucać surowiec torfowy na łąkę. Następnie mokry surowiec udeptywano nogami przez dłuższy czas, aby nabrał odpowiedniej lepkości. Po tym wkładano do form leżących na łące i ubijano. Formę zdejmowano, zostawały kostki torfu nieco większe od cegieł. Formę przekładano w inne miejsce i napełniano następną porcją surowca itd. Po kilku dniach torf układano w przyzmy i suszył się przez następne kilka dni. Po pełnym wysuszeniu zwożono go do szopy w pobliżu domu (według opowieści Zdzisława Nowakowskiego). W 2009 r. w miejscowości zarejestrowane były 53 podmioty gospodarcze: 2 w rolnictwie, 12 w przemyśle i budownictwie oraz 39 w usługach. Obecnie w miejscowości znajduje się m. in. filia Gminnej Biblioteki Publicznej, stacja energetyczna, 2 sklepy spożywcze, stacja obsługi samochodów, firma spedycyjno – transportowa, zakład ceramiki ozdobnej, firmy remontowo-budowlane i inne. Oprócz tego w Pasikurowicach działa Ochotnicza Straż Pożarna oraz piłkarski Klub Sportowy Iskra Pasikurowice. Hodowla: w 1900 r. – 76 koni, 364 krowy, 247 świń, 42 kozy, 139 gęsi, 13 kaczek, 407 kur, 28 uli. Drzewostan: w 1900 r. – 835 jabłoni, 655 grusz, 4 115 śliw, 1 409 wiśni i czereśni. Areał: w 1873 r. – 1 564 mórg powierzchni (1 438 – ziemia orna, 105 – łąki, 21 – las). W 1900 r. – 722,8 ha (398,3 ha – majątek dworski). Zabytki: kościół pw. św. Józefa, murowany, z 1839 r.; dom mieszkalny, szachulcowy, z początku XX w., domy mieszkalne i mieszkalno – gospodarcze z początku XX w. Na placu przed kościołem stoi granitowy krzyż pokutny typu łacińskiego, natomiast w południowo-zachodniej części wsi znajduje się granitowy krzyż pokutny typu św. Antoniego. Sołtysiem jest Salomea Wanda Fidler.

Opracowanie: Tomasz Karniewicz

Piecowice

Miejscowość położona przy starej bierutowskiej drodze, obecnie ma połączenia z Długołąką, Borową i Kielczowem. Wysokość nad poziomem morza: 133,5 m (za wioską w kierunku Pietrzykowic), 135,2 m (na skrzyżowaniu dróg do Kielczowa i Kamienia, przy dawnej cegielni). Stanowiska archeologiczne: ślad osadniczy – pradzieje, ślad osadniczy – wczesne średniowiecze. Nazwa niemiecka Dörndorf. Pierwsza wzmianka. Autorzy Dzieje gminy Długołąka podają, że nazwa Piecowice jest starą słowiańską nazwą opartą na rdzeniu pek. W XVI w. zaczęto używać nazwy Dörndorf. W 1845 r. używano obok niemieckiej nazwy Dörndorf nazwy polskiej Piecowice. Taką też nazwę wymienia W. Haeusler w 1883 r. W 1945 r. przywrócono pierwotną nazwę polską. Herb: trzy kłosa żyta na ziemi. Właściciele. Pierwszym znanym właścicielem był Ernst Friedrich von Reinbaben (dokładnej daty nie znamy, przypuszczać można, że było to na początku II połowy XVII w.), w 1691 r. – von Reibnitz, w 1740 r. – żona generała Wuttgenau, w 1785 r. – wdowa po Koschenbarze (J. Sinapius wywodzi to nazwisko od polskich słów kosza brań), z domu von Wuttgenau, w 1837 r. – hrabia York von Wartenburg, w 1845 r. – Ludwik hrabia York von Wartenburg. Parafia. Mieszkańcy należeli do parafii w Kielczowie, w czasach reformacji katolicy należeli do Brzeziej Łąki. Obecnie miejscowość wchodzi w skład parafii w Kielczowie. Szkoła. E. Michael podaje, że szkoła istniała już przed 1763 r. i liczyła 17 uczniów wyznania ewangelickiego oraz jednego katolickiego. Istnienie szkoły ewangelickiej potwierdził w 1785 r. Zimmermann, a w 1837 r. Goerlitz. Obecnie dzieci z Piecowic uczęszczają do Szkoły Podstawowej w Kielczowie i Publicznego Gimnazjum w Wilczycach. Zakłady rzemieślnicze i usługowe: w 1837 r. – karczma, kowal, browar z gorzelnią, cegielnia, w 1845 r. – 2 młyny wodne, cegielnia (produkująca 170 330 cegieł wszystkich asortymentów), browar, gorzelnia, karczma, 5 rzemieślników. W 2009 r. funkcjonowało tu 25 podmiotów gospodarczych: 12 w przemyśle i budownictwie i 13 w usługach. Ludność: w 1785 r. – 138 osób (6 kmieci, 12 za-

grodników, 4 chałupników), w 1837 r. – 219 osób (6 kmieci, 12 zagrodników), w 1845 r. – 234 osób (w tym: 14 katolików), w 1871 r. – 292 osoby (w tym: 252 ewangelików), w 1905 r. – 228 osób, w 1933 r. – 236 osób, w 1939 r. – 219 osób, w 1973 r. – 308 osób, w 1998 r. – 365 osób, w 2010 r. – 446 osób. Areal: w 1845 r. – 34 łany, w 1873 r. – 1 316 mórg (1 179 – grunty orne, 46 – łąki, 91 – las), w 1900 r. – 501,6 ha (345 ha stanowiło grunty dworskie). Hodowla: w 1845 r. – 1 000 owiec merynosów, w 1900 r. – 50 koni, 195 sztuk bydła, 150 świń, 19 kóz, 91 gęsi, 407 kur, 8 uli. Drzewostan: w 1900 r. – 88 jabłoni, 130 grusz, 749 śliw, 668 wiśni i czereśni. Zabytki: budynek gorzelnii (muruwany, ok. 1925 r.), komin gorzelnii (mur, ok. 1925 r.).

Opracowanie: Tomasz Karniewicz, Zdzisław Nowakowski

Pietrzykowice

Miejscowość położona przy drodze Kiełczów – Oleśnica, między Śliwicami a Brzezią Łąką, w odległości 16 km od Oleśnicy na wysokości 134,5 m n.p.m. Stanowiska archeologiczne: osada – XIV w. na granicy ze Śliwicami. Nazwa. W 1300 r. – Petircowicz, w 1785 r. – Klein Peterwiz, w 1837 r. – Klein Peterwitz. Niemiecka nazwa Klein Peterwitz. Herb: trzy kwiaty na ziemi. Właściciele. Pietrzykowice wymieniane są razem z sąsiednimi wioskami: Kątną, Oleśniczka i Brzezią Łąką. Położona była na skraju olbrzymich borów ciągnących się wzdłuż rzeki Widawy i Oleśnicy. Bory stopniowo zanikały pod naporem człowieka a w ich miejscu pojawiały się pola uprawne. Od 1300 r. do 1810 r. Pietrzykowice należą do katedry św. Jana Chrzciciela we Wrocławiu. W 1810 r. wieś została upaństwowiona. Parafia. Mieszkańcy należeli do parafii w Brzeziej Łące. W czasach reformacji ewangelicy należeli do parafii w Kiełczowie. Obecnie miejscowość należy do parafii w Brzeziej Łące. Szkoła. Obecnie dzieci uczęszczają do Zespołu Szkół w Brzeziej Łące. Ludność. W 1785 r. – 114 osób (4 kmieci, 11 zagrodników, 8 chałupników), w 1837 r. – 135 osób (3 kmieci, 11 zagrodników, w tym 40 ewangelików), w 1845 r. – 146 osób (w tym: 96 katolików, 50 ewangelików), w 1871 r. – 166 osób (w tym: 59 ewangelików), w 1905 r. – 144 osoby, w 1933 r. – 130 osób, w 1939 r. – 122 osoby, w 1973 r. – 124 osoby, w 1998 r. – 102 osoby, w 2010 r. – 105 osób. Zakłady rzemieślnicze i usługowe. W 1837 r. – kowal, gorzelnia, w 1845 r. – olejarnia, 2 karczmy, 5 rzemieślników, jeden kram. W 2009 r. zarejestrowanych tu było 7 podmiotów gospodarczych: 1 w rolnictwie, 2 w przemyśle i budownictwie oraz 4 w usługach. Hodowla: w 1900 r. – 34 konie, 152 sztuki bydła, 77 świń, 19 kóz, 65 gęsi, 33 kaczki, 260 kur, 3 ule. Drzewostan: w 1900 r. – 175 jabłoni, 171 grusz, 838 śliw, 416 wiśni i czereśni. Areal. W 1845 – 21 łanów, w 1900 r. – 255,2 ha. Zabytki: pięć domów mieszkalnych z II połowy XIX w.

Opracowanie: Tomasz Karniewicz, Zdzisław Nowakowski

Prusowice

Wieś położona na wysokości 125 m n.p.m., w odległości 13 km na północny-wschód od centrum Wrocławia (administracyjnie graniczy z Wrocławiem) i 21 km od Oleśnicy. Stanowiska archeologiczne: w obrębie miejscowości odkryto cmentarzyska ciałopalne z okresu kultury łużyckiej oraz kultury pomorskiej, objęte strefą „A” ochrony konserwatorskiej. Ślady osadnicze z pradziejów i średniowiecza. Pierwsze nazwy wsi to: w 1288 r. – Brusich, w 1339r. i 1455 r. – Brosicz, w 1483 r. – Brodicz, w 1579 r. – Brusitz, w 1900 r. – Bruschwitz. W 1937 r. nazwa zmieniona na Möwengrund. Nazwa niemiecka Möwengrund. Właścicielami Prusowic byli kolejno: 1339 r. – Przibko von Brosicz, 1455 r. – Stephan von Brosicz, 1483 r. – Georg Rassengnese, Stephan Rassengnese, w 1602 r. – Hans von Gaffron, 1617 r. – Wolf Dietrich von Reinbaben, 1664 r. – Karl Heinrich von Gartz, 1718 r. – von Magir, 1743 r. – Friedrich Wolfgang von Salisch, Christian Friedrich von Salisch, 1779 r. – biskup Johann Moriz von Strachwitz, 1782 r. – Friedrich von Strachwitz, w posiadaniu tego rodu do 1945 r. Parafia. Przed 1945 r. we wsi przeważała ludność ewangelicka, która wraz z ka-

tolikami należała do parafii w Łozinie. Obecnie mieszkańcy podlegają rzymsko-katolickiej parafii pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Pawłowicach. W 1845 r. miejscowość zamieszkiwało 171 ewangelików i 21 katolików. Szkoła w Pruszwowicach istniała już w połowie XIX w., która jednocześnie obsługiwała pobliski Ramiszów. W 1848 r. uczęszczało do niej ok. 70 uczniów, a nauczycielem był Linder. Obecnie dzieci z Pruszwowic uczęszzczają do szkoły podstawowej w Szczodrem i publicznego gimnazjum w Długołęce. Liczba ludności: w 1785 r. – 121 osób (w tym 18 zagrodników), w 1837 r. – 178 osób (w tym 12 zagrodników), w 1845 r. – 192 osoby, w 1905 r. – 257 osób, w 1989 r. – 257 osób, w 1998 r. – 258 osób, w 2010 r. – 429 osób. Zakłady produkcyjne i usługowe: w 1785 r. znajdował się tu pański dwór wraz z przylegającym parkiem, folwark, młyn wiatrowy i kapliczka, w 1837 r. – pański dwór, folwark, wiatrak, karczma, kowal, cegielnia, w 1845 r. – pański dwór, cieplarnia i oranżeria, duży folwark, wiatrak, cegielnia, browar i gorzelnia (nieczynne). W 2009 r. w miejscowości zarejestrowanych było 39 podmiotów gospodarczych: 5 w przemyśle i budownictwie oraz 34 w usługach. Obecnie we wsi znajduje się m. in. sklep spożywczo-przemysłowy, firma usług budowlanych oraz firma zajmująca się dystrybucją produktów do aromaterapii i Spa. Przy drodze do Domaszczyna znajdują się trzy stawy rybne należące do Polskiego Związku Wędkarskiego. Hodowla: w 1900 r. – 38 koni, 131 krów, 8 owiec, 165 świń, 22 kozy, 21 gęsi, 6 kaczek, 237 kur, 21 uli. Drzewostan: w 1900 r. – 441 jabłoni, 261 grusz, 1 999 śliw, 6 wiśni i czereśni. Areal: w 1873 r. – 1 121 mórg powierzchni (682 morgi – ziemia orna, 105 – łąki, 204 – las, 130 – zbiorniki wodne). W 1900 r. – 587,9 ha (569,2 ha – majątek dworski). Zabytki: dwór z przełomu XVIII/XIX w., z muru pruskiego, jednopiętrowy; dawny park dworski o powierzchni ok. 2 ha; domy mieszkalne z początku XX w.; w środku wsi na skrzyżowaniu dróg znajduje się współczesny drewniany krzyż przydrożny, z kapliczką szafkową. Sołtysiem jest Krzysztof Florek.

Opracowanie: Tomasz Karniewicz

Raków

Wieś położona nad Oleśnicą na południe od Borowej. Stanowiska archeologiczne. Osady – późne średniowiecze trzykrotnie i epoka brązu – halsztat. Ślady osadnictwa – epoka kamienna, wczesne średniowiecze dwukrotnie, późne średniowiecze dwukrotnie, neolit. Ślad osadniczy – II okres brązu, cmentarzysko ciałopalne, grodzisko stożkowate – średniowiecze. Nazwa niemiecka Raake, pochodzi według J. Sinapiusa od polskiego słowa rak, co po niemiecku znaczy Krebs. J. Janczak zaś pisze, że w dorzeczu Widawy żyły najsmaczniejsze na Śląsku raki. Najdawniejsze zapisy: w 1292 r. – Rachowa, w 1336 r. – Racow, w 1376 r. – Rakow, w 1743 r. – Racke, w 1785 r. – Raake. Prawo niemieckie otrzymał prawdopodobnie przed 1392 r., w tym samym czasie był tu folwark. Pierwszym właścicielem był Jakob nazywany Mendla (prawdopodobnie Frankończyk). Mendla i jego synowie zawarli ugodę z proboszczem Świętego Krzyża i opatem z Piasku w sprawie postawienia karczmy w Rakowie mającej zagrażać interesom karczmy kościelnej w Oleśniczce. Od 1503 r. przez dłuższy czas dziedzicem jest Mathaus von Falkenberg, następnie należy do książąt oleśnickich. W XVI w. staje się własnością rodu von Kessel. W 1785 r. dziedzicem jest Karl Friedrich von Kessel, w 1845 r. – Gottlob Adolph von Kessel, właściciel majoratu, do którego należą jeszcze Nowy Dwór i Mydllice. W 1909 r. Friedrich hrabia von Kessel-Zeutsch jest właścicielem majoratu. Oprócz Rakowa należą jeszcze Mydllice, Nowy Dwór i Piskawa o łącznej powierzchni: 747 ha. W 1937 r. – Teodor von Kessel und Zeutsch. Familia ta władała majoratem do 1945 r. Ród wywodzi się z domu Tscheusch z Miśni, z księstwa altenburskiego. Herb rodu: na niebieskiej tarczy, w środku znajduje się złoty myśliwski róg, zębate, promieniste, karbowane gwiazdy. Na hełmie 2 brązowe rogi jelenia, między nimi gwiazda. W kopule herbu, po obu stronach u góry kolor błękitny, u dołu kolor złoty. Ród niemiecki, znany w Miśni już w czasach Henryka I. Jego członkowie brali udział w wojnach z Hunami i Wenedami. Na Śląsku podwaliny tego rodu wnieśli dwaj bracia, w tym Hans Friedrich von Kessel Tscheusch z Michałowic i Głuchowa, za panowania Karola Fryderyka dorad-

ca i marszałek dworu. Parafia. Pierwsze wzmianki o kościele pochodzą z 1376 r. W II połowie XVI w. parafianie przechodzą na luteranizm. W czasach reformacji kościół jest filialnym, należy do parafii w Ligocie Małej. W 1707 r. w Rakowie powołana zostaje parafia, a jej pierwszym proboszczem zostaje Samuel Burhardt. W 1847 r. do parafii należą protestanci z Rakowa, Bielawy, Mydlic, Nowego Dworu, Koloni Nieciszów, Piszkwawy oraz protestanci z katolickich wiosek Kątnej i Oleśniczki. W 1848 r. parafia liczy 1 100 dusz. Pozwala to na dobre uposażenie pastora. Mimo to, w połowie XIX w. parafia zostaje połączona, tym razem, z parafią w Bykowie. Szkoła istniała przed 1683 r. liczyła 14 uczniów w tym jednego katolika. W 1867 r. w szkole uczyło się 78 chłopców. Ludność: w 1785 r. – 119 osób (w tym: 15 zagrodników, 4 chałupników), w 1837 r. – 222 osób (w tym: 12 zagrodników), w 1845 r. – 253 osób (w tym: 6 katolików), w 1905 r. – 200 osób (wieś – 121, folwark – 79), w 1933 r. – 465 osób, w 1939 r. – 461 osób, w 1946 r. – 104 osób (58 Polaków i 46 Niemców), w 1949 r. – 201 osób (w tym: kobiet – 100, mężczyzn – 101, repatriantów ze wschodu – 28, repatriantów z zachodu – 3, osób z Centralnej Polski – 170), w 1999 r. – 233 osób, w 2010 r. – 286 osób (razem z Mydlicami i Nowym Dworem). Ilość mieszkań: 2002 r. – 51 (w tym: 45 budynków mieszkalnych, wyposażonych w wodociąg – 43, w kanalizację – 42, w centralne ogrzewanie – 39). Areał: 1845 r. – 31 łąnów, 1900 r. – 394,2 ha, 1937 r. – majorat obejmował 622 ha (w tym: 250 ha ziemi ornej, 65 ha łąk, 20 ha pastwisk, 230 ha lasu, 4 ha parku i ogrodu, 13 ha pod zabudowania i obejścia dworskie, 40 ha stawów, hodowano w nich karpie i liny, przy stawach była wartownia), 1950 r. – grunty orne – 334 ha, łąki – 65 ha, pastwiska – 27 ha, lasy – 234 ha, wody i rowy – 41 ha, nieużytki – 8 ha, 1965 r. – ogólna powierzchnia gruntów 350,51 ha. Ilość gospodarstw rolnych: 1946 r. – 18, 1965 r. – 59, 2006 r. – 30. Zakłady rzemieślnicze i usługowe: 1785 r. – 1 młyn wodny, 1837 r. – 1 młyn wodny, 1 karczma, 1 kowal, 1 browar, 1 gorzelnia, 1 tłocznia oleju, 1845 r. – 1 młyn wodny, 2 domy gościnne, 1 tłocznia oleju, 1 gorzelnia, 1 karczma, 6 rzemieślników, 6 handlarzy. W 2010 r. ilość podmiotów gospodarki narodowej wynosiła ogółem – 29 (w tym: w sektorze prywatnym – 29, osoby fizyczne prowadzące działalność – 19, spółki handlowe – 9, stowarzyszenia i organizacje społeczne – 1). Hodowla: 1845 r. – 900 owiec, 1900 r. – 48 koni, 118 sztuk bydła, 136 świń, 32 kozy, 51 gęsi, 2 kaczki, 225 kur, 6 uli, 1946 r. – 20 krów (13 własnych i 7 z przydziału), 2 jałówki (własne), 3 woły (1 własny i 2 z przydziału), 17 koni (15 własnych i 2 z przydziału), 2 owce (własne), 1 koza (własna), 12 świń (własnych), 1975 r. – 267 sztuk bydła (w tym: krowy – 111, trzoda chlewna – 162, owce – 9). Drzewostan: 1900 r. – 181 jabłoni, 131 grusz, 1 399 śliw, 143 wiśnie i czereśnie. Zabytki: Zimmermann zaliczył pański dwór w Rakowie do 6 najpiękniejszych w powiecie oleśnickim, istniejących w 1785 r. W 1945 r. pałac został zbombardowany i uległ zniszczeniu. Podobny los spotkał kościół (obecnie – Mauzoleum rodzinne, służy jako kaplica pomocnicza), brama wjazdowa na podjazd pałacu (ok. 1773 r.), cmentarz przykościelny z XIV w., cmentarz leśny na południe od wsi (przed 1850 r.), cmentarz rodowy rodziny von Kessel Tscheutsch, park pałacowy z XVIII w., 3 domy mieszkalne, 2 domy mieszkalno- gospodarcze, najstarszy dom mieszkalno-gospodarczy (nr 12) z około 1850 r. Mała architektura: pomnik poległych w I Wojnie Światowej (krzyż, południowa część cmentarza ewangelickiego).

Opracowanie: Zdzisław Nowakowski, Marzena Sochacka

Ramiszów

Wieś położona na wysokości 132 m n.p.m. (w północno – zachodniej części wzniesienie osiąga wysokość 144,2 m n.p.m.), w odległości 14 km na północny-wschód od centrum Wrocławia, 19 km na południe od Trzebnicy, w sąsiedztwie linii kolejowej łączącej Wrocław z Trzebnicą oraz w pobliżu węzła Autostradowej Obwodnicy Wrocławia i drogi S8. Stanowiska archeologiczne. Na terenie miejscowości odkryto ślady osadnicze z epoki kamienia, epoki brązu – kultury lużyckiej, a także czasów średniowiecznych. Pierwsza nazwa wsi pochodzi z 1651/1652r. jako Ramischau. Kolejne nazwy wsi to: w 1743 r., 1785 r. i 1845 r. – Ramischau. W 1937 r. nazwa zmieniona na Fürsten-

grund. Nazwa wsi pochodzi od nazwy osobowej Ramisz, prawdopodobnie zasadźcy wsi. Nazwa niemiecka Fürstengrund. Właściciele. Pierwszym wymienionym właścicielem wsi był w 1641 r. Friedrich von Puster. Kolejnymi właścicielami byli: Hans von Kottulinski, w 1720 r. – von Zangen, w 1743 r. – Graf von Salisch, w 1779 r. – von Strachwitz, do końca XIX w. w posiadaniu rodu Strachwitz. Parafia. W 1785 r. Ramiszów zamieszkiwało 126 ewangelików. W 1845 r. było tu 133 ewangelików i 6 katolików, w 1905 r. – 99 ewangelików i 2 katolików. Ewangelicy należeli do parafii Pasikurovice, natomiast katolicy uczęszczali do kościoła w Krynicznej lub w Łozinie. Obecnie mieszkańcy Ramiszowa należą do parafii w Pasikurovicach. Szkoła. W ubiegłych stuleciach dzieci z Ramiszowa uczęszczały do szkoły w Prusowicach. Obecnie wieś znajduje się w granicach obwodu szkoły podstawowej w Szczodrem i publicznego gimnazjum w Długołęce. Liczba ludności: w 1785 r. – 126 osób (w tym: 18 zagrodników i 1 chałupnik), w 1845 r. – 139 osób (w tym 3 rzemieślników), w 1905 r. – 101 osób, w 1989 r. – 91 osób, w 1998 r. – 102 osoby, w 2010 r. – 275 osób. Zakłady produkcyjne i usługowe: w 1785 r. znajdował się tu folwark i wiatrak, w 1837 r. – folwark, karczma, kowal, w 1845 r. – młyn wodny, browar i gorzelnia (już nie działająca). W 2009 r. zarejestrowanych było 35 podmiotów gospodarczych: 2 rolnictwie, 2 w przemyśle i budownictwie oraz 31 w usługach. Obecnie znajduje się tutaj m.in. gospodarstwo agroturystyczne „Świat Koni”, biuro obsługi inwestorskiej i inne firmy. W środku wsi mieści się staw o nieregularnych brzegach, częściowo zadrzewionych. Hodowla: w 1900 r. – 12 koni, 65 sztuk bydła, 63 świnie, 6 kóz, 6 kóz, 20 gęsi, 4 kaczki, 134 kury, 6 uli. Drzewostan: w 1900 r. – 189 jabłoni, 175 grusz, 1 252 śliwy, 4 wiśnie i czereśnie. Areal: w 1873 r. – 1 107 mórg powierzchni (870 mórg – ziemia uprawna, 22 – łąki, 180 – las, 35 – zbiorniki wodne). Z analizy danych powierzchni gruntów wynika, że w latach 90. XIX w. majątek dworski z Ramiszowa został przyłączony do Prusowic. W 1900 r. Ramiszów liczył 24,2 ha powierzchni, z czego 23,2 ha stanowiły grunty orne. Zabytki: stodoła szachulcowa z początku XX w.; w północnej części wsi na betonowym postumencie stoi metalowy krzyż z 1982 r., a pod nim kapliczka szafkowa z obrazem Matki Boskiej Częstochowskiej. Sołtysiem jest Halina Chmielewska. Osiedle Przylesie – to część Ramiszowa położona na południowym skraju wsi przy granicy z wrocławskim osiedlem Pawłowice. Osiedle to powstało w latach 1995 – 1998 głównie z inicjatywy Moniki i Jerzego Pękalskich, a swoją nazwę otrzymało w 2002 r. w efekcie przeprowadzonego plebiscytu. Obecnie miejsce to zamieszkuje ok. 60 rodzin. Bliskość Pawłowic powoduje, że mieszkańcy korzystają z tamtejszego kościoła parafialnego, przedszkola i szkoły podstawowej. Na terenie osiedla znajduje się sklep spożywczy i pętla autobusowa.

Opracowanie: Tomasz Karniewicz

Siedlec Trzebnicki

Wieś położona na wysokości 142 – 147 m n.p.m., w odległości 19 km na północ od centrum Wrocławia, 14 km na południe od Trzebnicy, w sąsiedztwie linii kolejowej łączącej Wrocław z Trzebnicą, przy drodze powiatowej nr 1371D. Stanowiska archeologiczne. W obrębie miejscowości archeolodzy napotkali na ślady osadnictwa z pradziejów, epoki kamienia, czasów rzymskich oraz średniowiecza. Odnaleziono tutaj ślady kultury lużyckiej i przeworskiej. Historyczne nazwy miejscowości to: 1236 r. – Sedilcze, 1267 r. – Sedlce, 1357 r. – Sedlitz, 1393 r. – Czedelicz, 1743 r. – Zexlitz, później Zedlitz. Nazwa Siedlec pochodzi pewnie od słowa siedzieć, siedlisko. O pochodzeniu tej nazwy od słowa polskiego pisze Wilhelm Heausler: Der name Zedlitz ist wohl von siedzieć, sitzen, siedlisko, sitz. Niemiecka nazwa Zedlitz. Właściciele. W XIII w. właścicielem Siedlec było biskupstwo wrocławskie, które przed 1245 r. odkupiło miejscowość od potomków Henryka z Oleśnicy, kasztelana legnickiego oraz brata biskupa wrocławskiego Wawrzyńca. W latach 1357 – 1387 właścicielem Siedlec był Peregrin von Wiesenburg. Późniejszymi właścicielami byli: w 1500 r. – Sigmund von Pritzelwitz, 1570 r. – Nikolaus von Rhediger, 1617 r. – Baltazar von Rothkirch, 1641 r. – George von Löwe, w latach 1651 – 1664 – Baltzer von Jaloski, w latach 1701 – 1720 – Sylvius

Friedrich von Frankenberg, od 1777 r. do 1945 r. – ród von Poser. Parafia. Siedlec w XIX w. zamieszkiwali głównie ewangelicy i niewielka społeczność katolicka. W 1845 r. było tutaj 295 ewangelików i 30 katolików – liczba katolików w ciągu następnych 60 lat uległa podwojeniu. Przed 1945 r. ewangelicy należeli do parafii w Pasikurowicach, katolicy do parafii w Łozinie. Obecnie miejscowość wchodzi w skład parafii w Pasikurowicach. Szkoła. Od połowy XVIII w. znajdowała się tutaj szkoła, która funkcjonowała dzięki ofiarności Sylwiusza Friedricha von Frankenberg oraz Pani von Poser. W latach 1848 – 1860 szkoła przeżywa kryzys i pozostaje bez nauczyciela. Dzięki pomocy Friedricha von Poser szkoła wznowiła nauki zatrudniając w 1861 r. nauczyciela Fritza Hasse. W 1867 r. uczęszczało tutaj 80 uczniów. Po II wojnie światowej Zofia i Stanisław Krzysiowie inicjują powstanie Publicznej Szkoły Powszechnej, która rozpoczyna swoją działalność w grudniu 1945 r. w ich prywatnym mieszkaniu. Po paru latach szkoła została przeniesiona do ponemieckiego budynku dworskiego. We wrześniu 1997 r. rozpoczęła się budowa nowego budynku szkolnego, który został oddany do użytku 1 września 1999 r. 12 października 2007 r. Szkoła Podstawowa i Publiczne Gimnazjum w Siedlcu otrzymały imię księdza Jana Twardowskiego. Obecny dyrektorem Zespołu Szkół w Siedlcu od 2001 r. jest Maria Biegańska. W 2009 r. do zespołu uczęszczało 277 uczniów (szkoła podstawowa – 166, gimnazjum – 111). Liczba ludności: w 1785 r. – 193 osoby (w tym: 6 kmieci, 36 zagrodników i chałupników), 1837 r. – 339 osób (w tym: 6 kmieci i 27 zagrodników), 1845 r. – 325 osób (w tym 5 rzemieślników), 1905 r. – 476 osób, 1998 r. – 494 osoby, 2010 r. – 658 osób. Zakłady produkcyjne i usługowe: w 1785 r. znajdował się tu pański dwór i folwark; w 1837 r. – dwór, 2 folwarki (drugi w przysiółku tzw. Małych Siedlcach, niem. Klein Sedlitz, które znajdowały się na północ od wsi, przy drodze na Milicz), 2 wiatraki, 2 karczmy, browar i gorzelnia, kowal i tłocznia oleju; w 1845 r. – pański dwór, folwark, 2 wiatraki, tłocznia oleju, kram, browar i gorzelnia (wówczas nie pracująca) oraz karczma w przysiółku Klein Sedlitz. W 2009 r. zarejestrowanych było 58 podmiotów gospodarczych: 1 w rolnictwie i leśnictwie, 10 w przemyśle i budownictwie oraz 47 w usługach. Obecnie znajduje się tutaj m.in. Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej w Siedlcu, który obsługuje ok. 3 000 pacjentów (kierownik Tomasz Grześkowiak), stacja kolejowa, stacja benzynowa, tartak, sklep wielobranżowy, pizzeria, piekarnia i magazyn towarów. Siedlec od wielu lat zamieszkuje prof. Andrzej Lange, wybitny lekarz immunolog. Hodowla: w 1900 r. – 70 koni, 351 krów, 243 świnie, 43 kozy, 81 gęsi, 64 kaczki, 530 kur, 55 uli. Areal: w 1873 r. – 2 341 mórg powierzchni (1247 – ziemia orna, 128 – łąki, 956 – las, 10 – zbiorniki wodne). W 1900 r. – 882,8 ha (597,7 ha – majątek dworski). Zabytki: XX-wieczny murowany pałac (wcześniej drewniany dwór z XVIII w.), wokół pałacu znajduje się zabytkowy park krajobrazowy z początku XIX w. o powierzchni 3,26 ha z czterema stawami o powierzchni 1,6 ha; kilkanaście domów mieszkalnych z końca XIX/początku XX w.; trzy krzyże, w tym jeden drewniany, z okresu międzywojennego ze współczesną szafkową kapliczką Matki Boskiej Częstochowskiej. Sołtysiem obecnie jest Alina Cal.

Opracowanie: Tomasz Karniewicz

Skala

Wieś położona na wysokości 165 – 185 m n.p.m., na południowym stoku wzniesienia należącego do pasma Wzgórz Trzebnickich, w odległości 25 km na północny-wschód od centrum Wrocławia i 12 km od Oleśnicy. Stanowiska archeologiczne. W obrębie wsi znajduje lub znajdowało się grodzisko średniowieczne, które jest znane z przekazów archeologicznych, lecz nie zostało zlokalizowane w terenie. Pierwsza wzmianka. Po raz pierwszy wieś została wymieniona w dokumencie papieskim z 9 sierpnia 1245 r. pod nazwą Calovo. W późniejszym czasie pojawiają się nazwy: 1328 r. – Calow (Kałów), w 1785 r. – Bergkehla, w XVIII w. – Bergkehle. Po 1945 r. miejscowości nadano nazwę Kałów, która funkcjonowała do 2001 r., kiedy to została zmieniona na obecnie obowiązującą. Nazwa wsi powstała od cech terenu, czyli od słowa kał (błoto, miejsce błotniste, grząskie). Nazwa

niemiecka Bergkehle. Właścicielami wsi byli: 1743 r. – von Scheliha, 1769 r. – von Schimonski, 1781 r. – Karl Friedrich von Scheliha, Frau Bergmann, 1881 r. – Augusta Günther, 1894 r. – Rudolf Guenther. Parafia. Przed 1945 r. ewangelicy należeli do parafii w Jaksonowicach, natomiast katolicy uczęszczali do kościoła w Łozinie. Obecnie mieszkańcy podlegają parafii w Januszkowicach. W 1867 r. mieszkało tutaj 125 ewangelików i 2 katolików. Szkoła. Obecnie Skała należy do obwodu Szkoły Podstawowej w Węgrowie oraz Publicznego Gimnazjum w Łozinie. Liczba ludności: 1785 r. – 68 osób (w tym 10 zagrodników), 1845 r. – 117 osób, 1942 r. – 51 osób, 1998 r. – 87 osób, 2009 r. – 80 osób. Zakłady produkcyjne i usługowe: 1785 r. – folwark, 1845 r. – pański dwór, folwark, wiatrak, kowal, browar i gorzelnia przy karczmie. W 2009 r. zarejestrowane były 3 podmioty gospodarcze: 1 w rolnictwie, 2 w usługach. Hodowla: w 1900 r. – 14 koni, 67 sztuk bydła, 51 świń, 4 kozy, 17 gęsi, 24 kaczk, 99 kur, 9 uli. Drzewostan: w 1900 r. – 252 jabłonie, 247 grusz, 845 śliw, 378 wiśni i czereśni. Areal w 1900 r. – 180,1 ha (169,1 – majątek dworski). Zabytki: dwór z folwarkiem w skład którego wchodzi: murowany dwór (połowa/koniec XIX w.), wozownia (z 1838 r., obecnie budynek mieszkalny), dom mieszkalno-gospodarczy z początku XX w. Sołtysem jest Zofia Ksel.

Opracowanie: Tomasz Karniewicz

Stępiń

Wieś położona wzdłuż drogi z Borowej do Twardogóry. Posiada żyzne gleby. Archeologia: ślad osadniczy pradzieje i późne średniowiecze dwukrotnie, osada pradzieje i późne średniowiecze, cmentarzysko – pradzieje, (znalezisko luźne) i neolit. Nazwa niemiecka Stampen. W latach: 1288, 1338 i 1376 – nazwa Stampin. Wieś dzieliła się na 2 części: dolną i górną. Nazwa pochodzi od nazwy osobowej Stępa. Właściciele. Nie znamy daty nadania prawa niemieckiego, ale odbyło się to prawdopodobnie pod koniec XIII w. W 1338 r. jest w całości własnością księżęcą, lecz Konrad I sprzedaje Stępiń z przywilejami sołtysa i prawem patronatu nad kościołem Konradowi von Borschnitzowi i Heinrichowi von Haugwitzowi. Do początków XVII w. był w posiadaniu rodu von Borschnitz. Następnie w posiadaniu Otto Heinricha von Reinbaben, w latach 1617 – 1624 – Sigmund Moritz von Reinbaben, w 1666 r. – Sigmund von Keltsch, w 1719 r. – von Gaffron, w 1740 r. – von Reinbaben, następnie von Keltsch, w 1785 r. – Ernst Sigmund von Tschirsky. W 1837 r. właścicielem Stępinia jest książę oleśnicki. Po wygaśnięciu rodu książęcego przechodzi w posiadanie rodu Wettynów, królów saskich, do 1945 r. W 1937 r. właścicielami wielkich gospodarstw rolnych byli: Oswald Plesch (44 ha), Erich Züchner (40 ha), Paul Wandel (31 ha), Rudolf Christalle (29 ha), Richard Grunig II (26 ha), Ernst Zappe (25 ha), Emma Kelch (26,5 ha), Friedrich Preller (26,5 ha). Parafia. W XIII – XIV w. dziesięciny szły do parafii w Oleśnicy. Pierwsza wzmianka o parafii pochodzi z 1338 r. Prawdopodobnie również w XIV w. wzniesiono istniejący kościół, rozbudowywany i wielokrotnie remontowany (przy opisie kościoła w Stępinu autorzy Dzieje gminy Długoleka podają krótki rys chrześcijaństwa na tym terenie). Do parafii w Stępinu należał kościół filialny w Borowej. Patronami kościoła byli dziedzice Stępinia. W Borowej dziedzice Borowej. Mieszkańcy parafii na protestantyzm przeszli w XVI w. W Stępinu było 28 ha ziemi parafialnej, dochody z niej szły na potrzeby pastora i utrzymanie kościoła. Pierwszym znanym protestanckim pastorem był Salomon Kühne (w latach 1592 – 1598). Pastor od obu miejscowości otrzymywał 115 korców żyta i 111 korców owsa. W 1847 r. parafia liczyła 501 dusz, a razem z Borową 959. Szkoła istniała przed 1662 r. prawdopodobnie przed wojną trzydziestoletnią, ale w czasie wojny jej działalność została przerwana. W 1662 r. liczyła 42 uczniów (tylko ewangelicy). Poziom nauczania był na wysokości ówczesnych wymagań: uczono modlitw, pieśni kościelnych i uczestnictwa w mszy. Jeśli rodzice mieli wyższe aspiracje, a stać ich było na dodatkowe opłaty, mogli zafundować dziecku naukę czytania lub sylabizowania, pisania czy rachowania. Pod warunkiem, że nauczyciel będący równocześnie organistą, posiadał te umiejętności, co nie zawsze się zdarzało. W 1847 r. szkoła

liczyła 90 uczniów. Ludność: w 1785 r. – 302 osoby (w tym: 15 kmieci, 25 zagrodników, 7 chałupników), w 1837 r. – 505 osób (w tym 15 kmieci, 21 zagrodników), w 1845 r. – 510 osób, w 1885 r. – 644 osoby, w 1933 r. – 484 osoby, w 1939 r. – 452 osoby, w 1946 r. – 288 osób (w tym: 192 Polaków i 96 Niemców), w 1999 r. – 351 osób, w 2010 r. – 377 osób. Ilość mieszkań: 2002 r. – 84 (w tym: 70 budynków mieszkalnych, wyposażonych w wodociąg – 79, w kanalizację – 72, w centralne ogrzewanie – 63). Areał: w 1845 r. – 65 łanów, w 1900 r. – 845,3 ha, w 1965 r. – 660,24 ha (grunty orne i ogrody warzywne – 559,78 ha, łąki – 42,31 ha, pastwiska – 33,38 ha, drogi, wody i tereny pod zabudowaniami – 19,1 ha). Ilość gospodarstw rolnych: w 1946 r. – 34, w 1965 r. – 86, w 1989 r. – 60, w 2006 r. – 50. Rzemiosło i usługi: w 1837 r. – 2 wiatraki, 1 karczma, 1 kowal, w 1845 r. – 1 karczma, 2 wiatraki, 10 rzemieślników, 3 sklepy, 3 domokrąźców, w 1871 r. – kuźnia miedzi. Ilość podmiotów gospodarki narodowej w 2010 r. wynosiła ogółem 33 (w tym: w sektorze prywatnym – 33, osoby fizyczne prowadzące działalność – 31, stowarzyszenia i organizacje społeczne – 1). Z braku miejsca podajemy nieliczne: Skład Opału Dragon, Piekarnia Pychotka s. c. Kocjan Ireneusz, Wojtasik Dariusz, Kram Bis Trade&Agencjes Piotr Kramski – tkanina, dzianina – hurt, Przedsiębiorstwo Kustal Tomasz Kurantowicz – stalowe konstrukcje, Stefańczyk Barbara i Waldemar Sprzedaż Artykułów Rolniczych, Warpas Henryk Produkcja Roślin. Hodowla: w 1900 r. – 119 koni, 521 sztuk bydła, 6 owiec, 380 świń, 19 kóz, 94 gęsi, 67 kaczek, 642 kury, 22 ule, w 1946 r. – 34 krowy (24 własne i 10 z przydziału), 15 jałówek (własnych), 21 koni (16 własnych i 5 z przydziału), 3 źrebięta (własne), 13 owiec (własnych), 7 kóz (własnych), 34 świnie (własne), w 1975 r. – 538 sztuk bydła (w tym: krowy – 189, trzoda chlewna – 636, owce – 6). Drzewostan: w 1900 r. – 371 jabłoni, 670 grusz, 1 509 śliw, 1 203 wiśni i czereśni, 1965 r. – w sadach: 171 jabłoni, 105 grusz, 265 śliw, 2 wiśnie, 33 czereśnie, przy domach i drogach: 237 jabłoni, 87 grusz, 323 śliwy, 18 wiśni, 41 czereśni. Zabytki: Kościół filialny pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny (data budowy XIV w., rozbudowywany i remontowany w XVI w., 1725 r., i latach 1762 – 66), budynek dawnej szkoły podstawowej (ok. 1890 r., nieczynna), 14 domów mieszkalnych (3 najstarsze z 1880 r., nr: 69, 72, 75), 2 budynki gospodarcze (starszy z 1894 r., nr 78). Sołtys – Izidor Kamiński od listopada 1983 r.

Opracowanie: Zdzisław Nowakowski, Marzena Sochacka

Szczodre

Wieś położona 16 km na północny-wschód od centrum Wrocławia i 17 km na zachód od Oleśnicy, przy drodze powiatowej nr 1341D, w dolinie rzeki Dobra na wysokości 128 – 131 m n.p.m. Stanowiska archeologiczne. W obrębie miejscowości znajdują się liczne znaleziska archeologiczne o dużej wartości naukowej, świadczące o bogatej przeszłości osadniczej tego obszaru. Do najważniejszych stanowisk archeologicznych należą: osada z okresu kultury łużyckiej, kultury przeworskiej, wczesnego średniowiecza oraz średniowiecza; grodzisko stożkowe z XIII/XIV w.; cmentarzysko kurhanowe wczesnej epoki brązu, cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej oraz kultury przeworskiej. Pierwsza wzmianka. Szczodre powstało z dwóch wsi, które przed wojną trzydziestoletnią wymieniane były osobno. Pierwsza z nich wzmiankowana po raz pierwszy w dokumencie z 9 sierpnia 1245 r. pod nazwą Palici leżącą nad rzeką Dobrą, gdzie jest wymieniona jako dobra biskupstwa wrocławskiego. W późniejszych latach występuje pod nazwami: 1390, 1396 r. – Paulowicz, 1410 r. – Paulewitz (później wymieniana jako Rastelwitz). Właścicielem wsi w 1390 r. był Francko Sandza (Sadza), w 1396 r. – Francko de Paulowicz, który należał do księżęcej świty. Wieś najprawdopodobniej przeszła na prawo niemieckie w końcu XIII w. Druga wieś wzmiankowana była po raz pierwszy w 1516 r. pod nazwą Neudorf. W latach 1691 – 1693 książę Chrystian Ulrich połączył obie wsie i nazwał Sibyllenort, na cześć swojej zmarłej żony Sybilli Marii (nazwa osobowa Sibylla i der Ort – miejsce, osada). Po wojnie nazwa zmieniona na Szczodre, która nie nawiązuje do nazwy przedwojennej – powinno być Sybilin lub w nawiązaniu do jeszcze wcześniejszych nazw miejscowości – Raclawice. Nazwa niemiecka Sibyllenort. Herb: drzewo iglaste na ziemi. Właścicielami wsi Ra-

stelwitz i Neudorf byli: w 1528 r. – Johann Westefall, 1541 r. – von Domnig, 1571 r. – Katharina von Domnig 1574 r. – Hans Hellmann von Kupferberg, 1592 r. – Hans von Gaffron, 1602 r. – Katharina von Gaffron, 1612 r. – Georg Wilhelm von Reibenbaben und Radlan, 1629 r. – Bernhard von Waldau. W latach 1642 – 1643 Rastelwitz zostało zniszczone i wyludnione. W 1653 r. Neudorf staje się własnością Hansa Joachima von Gaffron, 1679 r. – Balthazar Wilhelm von Gaffron, 1685 r. – książe oleśnicki Chrystian Ulyrk Wirtemberg, od 1792 r. – księżęta oleśnicy z linii Brunszwickiej, w latach 1884 – 1945 w posiadaniu królów saskich. Parafia. W XIX w. katolicy ze Szczodrego uczęszczali do kościoła w Długolece, natomiast ewangelicy należeli do protestanckiej parafii w Bykowie. Po II wojnie światowej miejscowość należała do parafii w Długolece, a w 1997 r. wraz z Domaszczynem została włączona do Parafii Mirków. Od 2003 r. Szczodre należy do nowo utworzonej rzymsko-katolickiej parafii pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Domaszczynie, która także rozciąga swoją opiekę duszpasterską nad Schroniskiem im. św. Brata Alberta Chmielowskiego. W 1837 r. wieś zamieszkiwało 303 ewangelików i 26 katolików, w 1845 r. – 321 ewangelików i 42 katolików, w 1867 r. – 447 ewangelików i 28 katolików. Szkoła w Szczodrem z pewnością istniała już przed 1740 r., a najprawdopodobniej powstała w latach 90. XVII w. z inicjatywy Chrystiana Ulyrka. Wcześniej miejscowe dzieci uczęszczały do placówki w Bykowie. Od 1820 r. szkoła objęła swoim zasięgiem także dzieci z Domaszczyna. Pierwszym znanym nauczycielem był Thomas Walentyn Pluta, pochodzący z Bykowa syn miejscowego organisty. Postacią wartą przypomnienia był Gustaw Robert Rolle, nauczyciel w miejscowej szkole w latach 1868 – 1900, członek Śląskiego Towarzystwa Historycznego, a przede wszystkim badacz historii Szczodrego i Domaszczyna, który w 1884 r. wydał książkę pod tytułem: Geschichte dei Dörfer Domatschine und Sibyllenort (Historia wsi Domaszczyna i Szczodrego) opisującą dzieje tych dwóch wsi. Ostatnim niemieckim nauczycielem był Karl Pätzold. Po II wojnie światowej, w 1948 r., w Szczodrem utworzono filię szkoły w Długolece, która w roku szkolnym 1950 – 1951 została przekształcona w samodzielną placówkę, która funkcjonuje do dnia dzisiejszego. Szkoła Podstawowa w Szczodrem swoim obwodem obejmuje miejscowości: Szczodre, Domaszczyn (z wyjątkiem numerów od 38 do 45E), Prusowice i Ramiśzów. Dzieci uczęszczają także do Publicznego Gimnazjum w Długolece. Pierwszym powojennym kierownikiem placówki była Izabela Malijewska, obecnym dyrektorem jest Agnieszka Cichorek. Od końca XVII w. dzieci uczyły się w budynku szkolnym zbudowanym specjalnie na te potrzeby, który przetrwał ponad sto lat. W 1820 r. wzniesiono nowy budynek, który przetrwał jedynie 20 lat. W 1845 r. powstał kolejny budynek, który w 1890 r. został poddany przebudowie, dzięki czemu zyskał m. in. dodatkowe piętro. W 1945 r. budynek szkolny znajdował się w ruinie, więc początkowo zajęcia prowadzono w budynku nr 11 a następnie nr 15. Obecnie w budynku szkolnym zakończono remont dachu oraz elewacji. W 1758 r. uczęszczało tutaj 50 uczniów, w 1867 r. – 94, w 2010 r. – 55. Liczba ludności: w 1785 r. – 280 osób (w tym: 25 zagrodników i 3 chałupników), w 1837 r. – 329 osób (w tym 24 zagrodników), w 1845 r. – 363 osoby (w tym 4 rzemieślników), w 1867 r. – 475 osób, w 1933 r. – 603 osoby, w 1973 r. – 668 osób, w 1998 r. – 713 osób, w 2010 r. – 999 osób. Zakłady produkcyjne i usługowe: w 1785 r. w miejscowości funkcjonował folwark i młyn wodny; w 1837 r. – pałac, 2 folwarki (w tym jeden Klein Bruschwewitz, czyli Olszyca, dzisiejszy przysiółek Domaszczyna), młyn wodny, karczma, browar i gorzelnia, kowal oraz okresowo czynna cegielnia; w 1845 r. – pałac książeży, 2 folwarki, młyn wodny, browar i gorzelnia. W 2009 r. zarejestrowanych było 96 podmiotów gospodarczych: 1 w rolnictwie, 35 w przemyśle i budownictwie oraz 60 w usługach. Obecnie na terenie miejscowości znajdują się trzy sklepy spożywcze, firma produkująca materiały promocyjne i gadzety, Ośrodek Zarybienia Polskiego Związku Wędkarskiego, oddział firmy dystrybuującej armaturę przemysłową, producent wyposażenia placów zabaw dla dzieci, firma produkująca dla dzieci artykuły z drewna, cukiernia oraz pracownia renowacji mebli. Na miejscu działa również Ochotnicza Straż Pożarna oraz piłkarski Klub Sportowy Zieloni. W latach PRL w Szczodrem mieścił się Zakład Doświadczalny Akademii Rolniczej we Wrocławiu, oraz w budynku dawnego pałacu, Ośrodek Doskonalenia Kadr Urzędu Wojewódzkiego. W latach 60., w budynku

dawnego konsulatu szwedzkiego w Szczodrem, funkcjonował szpital, w którym w 1963 r., w czasie epidemii ospy we Wrocławiu, izolowano osoby podejrzane o kontakt z zarażonymi. Kierownikiem tej placówki w tym czasie była dr Alicja Surowiec. Obecnie budynek ten znajduje się w zarządzie Towarzystwa Pomocy im. św. Brata Alberta, i znajduje się w nim schronisko dla 95 mężczyzn. Hodowla: w 1900 r. – 60 koni, 120 sztuk bydła, 77 świń, 75 kóz, 68 gęsi, 104 kaczki, 480 kur, 15 uli. Drzewostan: w 1900 r. – 433 jabłonie, 278 grusz, 573 śliwy, 47 wiśni i czereśni. Areał: w 1873 r. – 2 264 morgi powierzchni (1 085 mórg – ziemia orna, 405 – łąki, 753 – lasy, 21 – zbiorniki wodne), w 1900 r. – 707,8 ha (244,2 ha – ziemia orna, 161,8 – łąki, 6,6 – pastwiska, 246,9 – las wraz z parkiem, 597,8 ha należało do dworu). Zabytki: dwie oficyny pałacowe (pozostałości po dawnej rezydencji książąt oleśnickich. Fundatorem pałacu był Chrystian Ulryk z dynastii Wirtembergów, który w latach 90. XVII w. urządził tutaj dla swojej żony Sybilli Marii letnią rezydencję, otoczoną wałami i pięknym ogrodem. Niestety księżna szybko umiera, bo już w 1693 r., natomiast popadający w długiego męża, który po jej śmierci żeni się jeszcze dwukrotnie, w 1704 r. pozostawia swój majątek synowi Karlowi Friedrichowi. Nowy właściciel postanowił wydzierżawić majątek najpierw Chrystianowi von Rotenburg, a później hrabinie Izabeli von Warmbrund. W tym czasie pałac i przyległy folwark znajdowały się w opłakanym stanie, o ile nie w ruinie. Taki stan utrzymywał się przez cały okres panowania oleśnickich Wirtembergów, czyli do schyłku XVIII w. W latach 1792 – 1802 nowy władca księstwa oleśnickiego, Fryderyk August Brunszwicki, dokonał gruntownej przebudowy pałacu w Szczodrem. Na frontowej fasadzie dobudowano dwie okrągłe wieże z kopułami oraz wzniesiono cztery nowe budynki. W ten sposób rezydencja zyskała nowe pokoje gościnne, teatr, stajnie, wozownie oraz kawiarnię. Kolejne zmiany w zespole pałacowym nastąpiły wraz z panowaniem księcia Wilhelma, który w latach 40., z pomocą ogrodnika Eberta, tworzy rozległy park krajobrazowy. W ramach tych prac połączono dwa okoliczne stawy, zasypało bagna, a cały teren ogrodzono, stawiając na wejściach cztery wartownie z zatrudnionymi na stałe wartownikami. W latach 1851 – 1867 nadworny architekt Wolf dokonał rozbudowy pałacu w stylu neogotyckim, naśladując w tym angielski zamek Windsor – stąd nazywany był „śląskim Windsorem”. Po przebudowie pałac liczył 80 sal i pokoi, w jego wnętrzach znajdowała się kolekcja obrazów i rysunków, licząca ponad 5 000 pozycji. Teatr tętnił życiem, a w parku odbywały się huczne uczty. W 1884 r. Szczodre odziedziczył król Saksonii Albert z dynastii Wettynów, który wprowadził kolejne zmiany. W 1888 r. teatr zamieniono na kaplicę, do której specjalnie z Wenecji sprowadzono antyczny ołtarz. W 1895 r. urządzono nową jadalnię, której ściany obito skórzaną tapetą, ozdobioną malowidłami przedstawiającymi sceny z mitologii greckiej. Przed pałacem stanęła fontanna, a samą rezydencję wyposażono w wodociąg i kanalizację. W latach 30. i 40. XX w. posiadłość popada w ruinę. Ostatni właściciel księżę Fryderyk Chrystian, borykający się z problemami finansowymi, zmuszony był do licytacji swoich nieruchomości. Kiedy wszystkie kosztowności z pałacu zostały wywiezione, budynek przejął Wehrmacht, który urządził w nim magazyny. Zimą 1945 r. pałac został spalony, a kilka lat później rozebrany. Do ważniejszych wydarzeń związanych z historią pałacu należy wizyta Cara Mikołaja I, który 4 czerwca 1830 r. nocował w nim wraz z małżonką i następcą tronu, a także wizyta w 1928 r. feldmarszałka i Prezydenta Republiki Weimarskiej Paula von Hindenburga. Ciekawie wygląda park przypałacowy (o powierzchni około 9,75 ha rozciągający się wokół oficyny, z wytyczonymi alejkami oraz stawem o powierzchni 1 ha w kształcie podkowy. Wśród drzewostanu znajduje się wiele egzotycznych gatunków roślin takich jak magnolia japońska, robinie, głogi czy tulipanowiec), park krajobrazowy (w okresie świetności rozpościł się na obszarze 120 ha, począwszy od Długołęki po Byków i Domaszczyn. W jego centrum znajduje się staw o powierzchni 10 ha, łączący się ze stawem w parku przypałacowym. Jedynymi zachowanymi elementami architektury parkowej są dwie bramy, jedna południowa od strony parku w Długołęce i druga zachodnia przy drodze asfaltowej w Szczodrem. Obok pierwszej z nich znajdują się dom dozorczy parkowego, pochodzący z lat 1860 – 1870, murowany, tynkowany, na rzucie litery „T”, z dwuspadowym dachem krytym karpówką. Obok bramy zachodniej stoi dom dozorczy parkowego z lat 1870 – 1880, murowany, tynko-

wany, parterowy, na rzucie litery „L”), dawny pałac konsulatu szwedzkiego (zbudowany między 1880 a 1895 r., murowany, tynkowany, jednopiętrowy z ryzalitami i dwuspadowym dachem krytym karpiówką. W okresie powojennym przez kilkanaście lat znajdowało się tutaj sanatorium rehabilitacyjne szpitala zakaźnego. W 1988 r. odremontowany i przekazany na Dom Opieki im. Adama Chmielowskiego. Wokół budynku rozciąga się park krajobrazowy o powierzchni około 3 ha, założony w XIX w. i posiadający różnorodny drzewostan), browar Augusta Sosny ul. Trzebnicka 81 (z ok. 1880 r., zbudowany na rzucie prostokąta z ryzalitami, obecnie dom mieszkalny. Parter murowany, tynkowany, natomiast piętro szachulcowe. Dachy dwuspadowe kryte karpiówką. Obok domu znajdują się dwa budynki dawnych stajni z około 1890 r.), zabudowania dawnego folwarku pałacowego (w tym dom mieszkalno-administracyjny z początku XX w., dwa domy mieszkalne z przełomu XIX/XX w., budynek dawnych wodociągów z lat 1880 – 1890 wraz z sześciokątnym kominem, obora z początku XX w.), dom mieszkalny ul. Trzebnicka 37 – 39 (z około 1890 r., murowany, tynkowany, dwupiętrowy z płytkim trzypiętrowym ryzalitem środkowym. Prawdopodobnie przed wojną mieścił się w nim pensjonat), Dom ludowy (obecnie sala gimnastyczna, powstały około 1900 r., murowany, tynkowany, parterowy. Obok budynek przylegający szczytem, dawna restauracja i pensjonat, a także browar i skład piwa, obecnie budynek ul. Trzebnicka 29 wraz z przyległymi zabudowaniami, datowany na około 1900 r.). W centrum wsi na rozwidleniu dróg stoi metalowy krzyż z figurką Ukrzyżowanego, otoczony ozdobnym metalowym płotkiem, wzniesiony przez mieszkańców Szczodrego w 2001 r. Sołtysem jest Wojciech Reczka.

Opracowanie: Tomasz Karniewicz

Śliwice

Miejscowość położona przy drodze Kielczów – Oleśnica, w odległości 15 km od Oleśnicy. Wysokość nad poziomem morza – 120,2 m (na łące przy granicy ze Śliwicami, najwyższy punkt w wiosce od południa przy drodze głównej, w dolinie rzeki Widawy, na północ od jej koryta). Stanowiska archeologiczne: osady – pradziej, kultura przeworska (II – I w. p.n.e.), kultura przeworska (IV – V w. n.e.), wczesne średniowiecze (X – XI w.), ślady osadnicze – kultura łużycka, przeworska, średniowiecze. Nazwa niemiecka Schleibitz. Nazwy: w 1288 r. – Slewicz, w 1410 r. – Sleywicz. Prawdopodobnie nazwa wzięła się od nazwiska Sleywicz, stąd zmienione Schleibitz, a w czasach dawnych Śliwice i obecnie Śliwice (nie mylić ze śliwkami). Nazwa patronimiczna. Herb: ul i pszczoły latające wokół niego. Właściciele. Prawdopodobny pierwszy znany właściciel to Otto von Schlewicz. Wymieniony w dokumentach 23 sierpnia 1288 r. i 17 czerwca 1293 r., był członkiem orszaku księcia Henryka V. W 1500 r. – Stefan Latoffsky, także właściciel Wabienic. J. Sinapius napisał, iż końcówka *ky* świadczy o polskim pochodzeniu tego nazwiska. Stefan był radcą księcia oleśnickiego podczas panowania: Albrechta, Jerzego i Karola. Herb: na żółtym polu na suchym czarnym konarze biały gołąb, w dziobie dźrzy złocony pierścień, hełm w kolorze żółtym i czarnym. Ród Latowskich na terenach oleśnickich występuje przez cały XVI wiek. Następnie przez dłuższy czas Śliwice należą do wymarłej na Śląsku rodziny von Lindainer. W 1728 r. kupił Śliwice von Paczeński i był w ich posiadaniu do 1746 r., po nim dziedzicem został jego syn, Karl Jarosław von Paczeński. Ród ten, to jedna z gałęzi Toporczyków, jednego pochodzenia z wymarłą rodziną Tęczyńskich. Osiedliwszy się na Śląsku, od majątku Paczyn, wzięła nazwisko Paczyński, dodając do niego przydatek z Tęczyna. Już na początku XVII w. zmieniwszy się pisała się von Paczyn und Tenczyn. Z niej Leopold Konstanty, kanclerz opolski i raciborski otrzymał w 1702 r. tytuł hrabiowski a jego potomkowie pisali się prawie zawsze tylko hrabiami von Tenczyn, odrzucając nazwisko Paczyński. Linia szlachecka tej rodziny pisze się Paczynski von Tenczyn i niekiedy z niemiecka von Patschin. Właśnie ta linia była właścicielami Śliwic. W 1837 i 1845 r. hrabia York von Wartenburg. Parafia. Mieszkańcy należeli do parafii w Kielczowie. W czasach reformacji wyznawcy wiary katolickiej do parafii w Brzeziej Łące. Obecnie miejscowość należy do rzymsko-katolickiej parafii pw. św.

Mikołaja w Brzeziej Łące. Szkoła powstała między 1742 a 1763 r. Uczęszczało do niej wówczas 37 ewangelików, katolicy chodzili do szkoły w Brzeziej Łące. Zimmermann potwierdza istnienie szkoły w 1785 r., Goerlitz w 1837 r, Knie w 1845 r. Obecnie dzieci uczęszczają do Zespołu Szkół w Brzeziej Łące, a do gimnazjum w Wilczycach. Ludność. W 1785 r. – 299 osób (39 zagrodników, 3 chałupników), w 1837 r. – 363 osoby (jeden dwór, 15 innych domów, 40 zagrodników), w 1845 r. – 373 osoby (w tym 41 katolików), w 1871 r. – 436 osób (w tym 385 ewangelików), w 1905 r. – 379 osób, w 1933 r. – 330 osób, w 1939 r. – 333 osoby, w 1973 r. – 475 osób, w 1998 r. – 375 osób, w 2010 r. – 380 osób. Zakłady rzemieślnicze i usługowe. W 1837 r. – wiatrak, karczma, kowal, browar i gorzelnia, w 1845 r. – wiatrak, browar, gorzelnia, 2 karczmy, 4 rzemieślników, 8 handlarzy. W 2009 r. były tu zarejestrowane 54 podmioty gospodarcze: 2 w rolnictwie, 18 w przemyśle i budownictwie oraz 34 w usługach. Obecnie znajduje się tu m.in. sklep spożywczy, zakład stolarski, kwatery dla firmy, usługi księgowe, zakład wodno – melioracyjny – kanalizacyjny i wiele innych. Hodowla. W 1845 r. – 300 owiec merynosów, w 1900 r. – 59 koni, 280 sztuk bydła, 62 owce, 202 świnie, 28 kóz, 58 gęsi, 47 kaczek, 408 kur, 70 uli. Drzewostan. W 1900 r. – 1 198 jabłoni, 558 grusz, 7 041 śliw, 495 wiśni i czereśni. Areał. W 1845 r. – 57 łąnów, w 1873 r. – 1 477 mórg (1 087 – grunty orne, 243 – łąki, 144 – las, 3 – zbiorniki wodne), w 1900 r. – 484,1 ha (386,1 ha stanowiło majątek dworski). Zabytki: pałac murowany z XVI w. (przebudowany na przełomie XIX/XX w.), park pałacowy z reliktem fosy z II połowy XVIII w. W zabudowie wsi znajduje się także budynek gospodarczy z 1890 r. oraz dom mieszkalny z 1905 r.

Opracowanie: Zdzisław Nowakowski, Tomasz Karniewicz

Tokary

Wieś położona na wysokości 150 m n.p.m., na równinie u południowego podnóża Wzgórz Trzebnickich, w odległości 21 km na północ od centrum Wrocławia i 15 km na południe od Trzebnicy, przy drodze powiatowej nr 1909D. Stanowiska archeologiczne. W obrębie miejscowości odkryto ślady osady kultury łużyckiej, okresu wczesnego średniowiecza oraz późniejszego średniowiecza. Pierwsza wzmianka w 1288 r. pod nazwą Tokar. Kolejne nazwy: 1292 r. – Tockar, 1321 r. – Tochar, 1405 r. – Tuckern, 1472 r. – Tockar, 1555 r. – Docker, 1785 r. – Dockern. Nazwa niemiecka Döckern. Właściciele. Pierwszymi wzmiankowanymi właścicielami wsi byli: w 1321 r. – Herbrort von Domatschine, 1405 r. – Günther Rossengnese, 1470 r. – Bartusch Ror, 1489 r. – Franz Büttner. Później weszły w skład dóbr klasztoru św. Wincentego na Ołbinie we Wrocławiu. W 1810 r. król Pruski dokonuje kasaty klasztoru, a wystawione na sprzedaż dobra nabywa baron Heinrich von Lüttwitz. Parafia. Przed 1945 r. ewangelicy i katolicy należeli do parafii w Łozinie. Obecnie mieszkańcy podlegają parafii w Łozinie. W 1837 r. zamieszkiwało tutaj 113 katolików i 28 ewangelików, w 1848 r. – 102 katolików i 44 ewangelików. Szkoła. Przed 1945 r. dzieci z Tokar uczęszczały do szkoły w Łozinie. Obecnie miejscowość należy do obwodu szkoły podstawowej i publicznego gimnazjum w Siedlcu. Liczba ludności: w 1785 r. – 84 osoby (w tym: 3 kmieci i 9 zagrodników), w 1837 r. – 141 osób (w tym: 2 kmieci i 9 zagrodników), w 1845 r. – 146 osób, w 1905 r. – 130 osób, w 1989 r. – 75 osób, w 1998 r. – 161 osób, w 2010 r. – 187 osób. Zakłady produkcyjne i usługowe: w 1785 r. – folwark, w 1837 r. – folwark, młyn wiatrowy i karczma, w 1845 r. – folwark, owczarnia. W 2009 r. zarejestrowanych było 9 przedsiębiorstw: 1 w rolnictwie, 3 w przemyśle i budownictwo, 5 w usługach. Hodowla: w 1900 r. – 31 koni, 156 sztuk bydła, 45 świń, 13 kóz, 15 gęsi, 7 kaczek, 180 kur. Drzewostan: w 1900 r. – 82 jabłonie, 89 grusz, 938 śliw, 59 wiśni i czereśni. Areał: w 1873 r. – 788 mórg (716 – ziemia orna, 63 – łąki, 6 – las, 3 – zbiorniki wodne), w 1900 r. – 324,6 ha (200,9 – majątek dworski). Zabytki: budynek dawnego dworu (z 1838 r., murowany, tynkowany, parterowy z mieszkalnym poddaszem, obecnie dom mieszkalny); granitowy krzyż pokutny typu łańcuskiego na skraju drogi do Łoziny; w centrum wsi na zakręcie stoi murowana kapliczka zwieńczona krzyżem z 1955 r., a w jej wnętrzu figurka Matki Boskiej; po lewej stronie drogi do Łoziny stoi drewniany

krzyż z 1974 r. Sołtysem obecnie jest Ryszard Chmielewski.

Opracowanie: Tomasz Karniewicz

Węgrów

Wieś położona na wysokości 160 – 172 m n.p.m., wśród Wzgórz Trzebnickich, w głębokiej dolinie potoku będącego dopływem rzeki Dobra, w odległości 24 km na północny-wschód od centrum Wrocławia i 15 km na południowy-wschód od Trzebnicy. Stanowiska archeologiczne. W obrębie miejscowości odkryto ślady osadnictwa z okresu wpływów rzymskich. Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z dokumentu z 1288 r. gdzie występuje pod nazwą Bengerow. Kolejne nazwy to: 1299 r. – Bengerow, 1402 r. – Byngeraw, 1785 r. – Bingerau. Nazwa niemiecka Bingerau. Właściciele. Pierwszym znanym właścicielem wsi był w 1299 r. Przypco von Begerow. Kolejni właściciele: przed 1402 r. – Pani Elske Sbelutin i jej synowie Sbeluto i Drisko, w 1418 r. – Otto Schreibersdorf, przed 1513 r. – Hans Przeche, w 1570 r. – von Gaffron, 1617 r. – Hans Jakob Rühnheim, 1641 r. – Daniel Rühnheim, w XVII w. – Węgrów Górny: pani Folgner, Węgrów Dolny – von Pogrell, 1764 r. – von Poser, 1785 r. – Juliusz Konrad von Poser, Friedrich von Poser. Parafia. Przed 1945 r. Węgrów należał do parafii w Jaksonowicach. Wszyscy mieszkańcy tej miejscowości, wg danych z 1785 r. byli ewangelikami, w 1837 r. – 239 ewangelików i 4 katolików. W 1867 r. we wsi było już 9 katolików, którzy uczęszczali do parafii w Łozinie. Obecnie Węgrów wchodzi w skład parafii Januszkowice. Szkoła ewangelicka w Węgrowie funkcjonowała już w XVIII w. i dzięki rodowi von Poser, który hojnie obdarzał ją datkami, należała do bogato uposażonych. W 1867 r. uczęszczało tutaj 60 uczniów, a nauczycielem był G. Hoffmann. Po II wojnie światowej nieudanej próby zorganizowania szkoły podjęli się państwo Gruszczyńcy, którzy po 6 miesiącach opuścili wioskę. Dzięki staraniom nauczycielek, Antoniny Zaczyńskiej i Barbary Zalewskiej we wrześniu 1947 r., 68 uczniów zorganizowanych w czterech klasach rozpoczęło swoją naukę. W roku szkolnym 1951/52 podniósł się stopień organizacyjny szkoły do siedmiu, a we wrześniu 1966 r. do ośmiu klas. Budynek szkolny w latach 1957 – 1959 wzbogacił się o nową dobudówkę, w której zlokalizowano 3 dodatkowe sale lekcyjne i mieszkanie dla nauczyciela. Druga rozbudowa szkoły, po staraniach ówczesnego dyrektora Barbary Wanach, miała miejsce w latach 1989 – 1990 i zapewniła szkole m. in. sale gimnastyczną, pomieszczenie na bibliotekę i szatnie. Od 2002 r. do dziś funkcję dyrektora szkoły pełni Iwona Gradzik. W tym czasie szkoła zyskała pracownię informatyczną z dostępem do Internetu i została wyposażona w sprzęt audio-wideo. 28 kwietnia 2011 r. uchwałą Rady Gminy Długoleka szkoła otrzymała imię Kornela Makuszyńskiego. W 2009 r. Szkoła Podstawowa w Węgrowie liczyła 50 uczniów z siedmiu miejscowości (Węgrowa, Skąły, Kopca, Rzędziszowic, Miłonowic, Jaksonowic i Krakowian). Po zakończeniu nauki w podstawówce, dzieci z Węgrowa uczęszczają do Publicznego Gimnazjum w Łozinie. Liczba ludności: w 1785 r. – 145 osób (w tym 19 zagrodników), w 1837 r. – 243 osoby (w tym 12 zagrodników), w 1845 r. – 241 osób, w 1905 r. – 325 osób, w 1998 r. – 324 osoby, w 2010 r. – 269 osób. Zakłady produkcyjne i usługowe: w 1785 r. znajdowały się tu 2 folwarki i pański dwór, w 1837 r. – dwór, 2 folwarki, wiatrak, karczma, browar i gorzelnia, kowal i cegielnia. W 2009 r. zarejestrowanych było 26 podmiotów gospodarczych: 1 w rolnictwie, 2 w przemyśle i budownictwie i 23 w usługach. W miejscowości znajduje się filia Gminnej Biblioteki Publicznej, a także działka piłkarski Klub Sportowy Perła Węgrów. Hodowla: w 1900 r. – 34 konie, 219 krów, 189 świń, 5 kóz, 7 gęsi, 40 kaczek, 241 kur, 24 ule. Drzewostan: 424 jabłonie, 548 grusz, 1 320 śliw, 1 565 wiśni i czereśni. Areał: w 1873 r. – 1 193 mórg powierzchni (1 112 – ziemia orna, 43 – łąki, 37 – las, 1 – zbiorniki wodne). W 1900 r. – 330,4 ha (304,5 ha – majątek dworski). Zabytki: mauzoleum rodzinne dawnych właścicieli dworu z 1861 r., obok kaplica pomocnicza, dom mieszkalny z 1911 r. Sołtysem obecnie jest Bolesław Mróz.

Opracowanie: Tomasz Karniewicz

Wilczyce

Położenie. Granica wsi jest jednocześnie granicą gminy Długołęka z gminą Wrocław, bezpośrednio nad prawym brzegiem rzeki Widawy. Przy drodze Kielczów – Zgorzelisko – Psie Pole, obecnie w bezpośrednim sąsiedztwie Wrocławia, 21 km od Oleśnicy. Przed laty Zgorzelisko i Psie Pole należały do powiatu oleśnickiego. Wysokość nad poziomem morza: 117,2 m (zaraz za mostem), 122,6 m (przy drodze w kierunku cegielni) i 135 m (w pobliżu drogi Kielczów – Psie Pole, na wysokości dawnej dużej owczarni). Stanowiska archeologiczne. Osady – kultura łużycka, wczesne średniowiecze, średniowiecze, ślady osadnicze – pradziej, neolit, kultura łużycka, wczesne średniowiecze, średniowiecze. Odkryto również stare cmentarzysko. Pierwsza wzmianka. Według J. Sinapiusa i Zimmermanna w 1693 r. w czasie prac melioracyjnych nad Widawą odgrzebano stare duże urny o pojemności 3 garnców ziaren zboża, a także różne przedmioty, w tym pierścionki, pochodzące z grodziska, które tu istniało w IX – XI w. W 1785 r. Zimmermann pisał: *Bey Wildshütz hat Man eine Menge Urnen gefunden: Koło Wilczyc znalezione wiele urn. Nazwa niemiecka Wildschütz – Wild* znaczy dziki, zwierz, zwierzyna łowna, Schütze – strzelec, ale też stawidło, zastawka ochronna. Zapewne nazwa związana z lasem i być może strzelcami na usługach księcia. Według autorów *Dzieje gminy Długołęka w średniowieczu* miejscowość nosiła nazwę *Wilkschicz* i pochodziła od wilka, następnie *Wiltschitz* i w końcu *Wildschütz*. Wszystko jednak sprowadza się do lasu. Do Wilczyc należał folwark *Luisenthal* (Lutoszyce). Herb: młoczar wywijający cepami. Właściciele. Pierwszym wymienionym w dokumentach właścicielem był Hans Borschnitz. Po śmierci Borschnitza Wilczyce kupuje Książę Karol I, dobra te należały do kamery (skarbowej) książęcej. W 1570 r. należą do Christoph'a von Schweinitza, w 1641 r. – Georg von Walde, w 1864 r. – Kasper von Puster, a druga część do Balzera von Frankenberga. Na początku XVIII w., w 1720 r., należy do Hansa Magnusa Frankenberga, w 1740 r. – pani von Seidlitz, po niej w 1785 r do Leopolda Wilhelma von Prittwitza. W 1785 r. był we wsi jeden folwark. W 1845 r. – hrabia Sandrezki. Parafia. Przed 1945 r. ewangelicy z Wilczyc należeli do parafii w Kielczowie, natomiast katolicy do Psiego Pola. Obecnie miejscowość należy do parafii w Kielczowie. Szkoła. W 1785 r. istniała już szkoła, w tym samym czasie lokuje ją E. Michael z liczbą 32 ewangelickich uczniów. Istnienie szkoły potwierdza Goerlitz w 1837 r. Po II wojnie światowej, w 1947 r., w budynku przy ul. Wrocławskiej 7 otwarto szkołę podstawową, gdzie w jednej izbie uczył 4 klasy pierwszy kierownik i zarazem nauczyciel, Eugeniusz Teodorczyk. W 1953 r. szkoła zyskała V klasę i nową nauczycielkę Marię Kowalską. W 1992 r. utworzono szkołę podstawową, która mieściła się w obecnym budynku szkolnym i była filią szkoły w Kielczowie. W 1999 r. w wyniku reformy utworzono Publiczne Gimnazjum w Wilczycach, które swoim obwodem obejmuje miejscowości: Wilczyce, Kielczów, Kielczówek i Piecowice, w 2009 r. liczyło 121 uczniów. Dyrektorem placówki jest Paweł Wojtczak. Szkołę podstawową dzieci mają w Kielczowie i są tam dowożone. Zakłady rzemieślnicze i usługowe. W 1837 r. – wiatrak, farbiarnia, fabryka cukru z buraków pastewnych, karczma, kowal, browar i gorzelnia, cegielnia, jeden pański dom, 16 innych domów, w 1845 r. – młyn wodny dwubrotowy, cegielnia dworska bez określenia produkcji, browar, gorzelnia, 2 karczmy, 4 warsztaty tkackie, 7 innych rzemieślników, 5 sklepów spożywczych, w 1885 r. – cukrownia produkująca cukier z buraków pastewnych. W 2009 r. zarejestrowanych było 151 podmiotów gospodarczych: 7 w rolnictwie, 25 w przemyśle i budownictwie oraz 119 w usługach. Obecnie znajdują się tu m. in. 2 sklepy ogólnospożywcze, sklep z materiałami budowlanymi, tory do mini golfa, stolarnia, firmy zajmujące się badaniami geologicznymi, produkcją materiałów reklamowych i wiele innych. Od stycznia 2010 r. działa piłkarski Wilczycki Klub Sportowy – WKS Wilczyce. Ludność: w 1785 r. – 239 osób (32 zagrodników, 4 chałupników), w 1837 r. – 366 osób (42 zagrodników, 51 katolików), w 1871 r. – 520 osób (w tym: 431 ewangelików), w 1845 r. – 445 osób (w tym: 71 katolików), w 1905 r. – 478 osób, w 1933 r. – 498 osób, w 1939 r. – 458 osób, w 1973 r. – 482 osoby, w 1998 r. – 588 osób, w 2004 r. – 892 osoby, w 2010 r. – 1 165 osób. Hodowla: w 1845 r. – 158 sztuk bydła, 1 100 owiec merynosów, w 1900 r. – 54 konie, 221 sztuk bydła, 473 owce, 173 świnie, 49 kóz, 110 gęsi, 53 kaczki, 269 kur, 62 ule.

Drzewostan. W 1900 r. – 447 jabłoni, 273 grusze, 1 333 śliwy, 66 wiśni i czereśni. Areał. W 1845 r. – 56 łąków, 2 folwarki, 1 pański pałac, w 1873 r. – 1 714 mórg (1 197 – grunty orne, 305 – łąki, 209 – las, 3 – zbiorniki wodne), w 1900 r. – 537,8 ha (454,7 ha stanowiło majątek dworski). Zabytki: cmentarz ewangelicki, za wsią, z XIX w., park pałacowy z I połowy XVIII w., domy mieszkalne z II połowy XIX w. i początku XX w. (ul. Dworska i ul. Wrocławska).

Opracowanie: Zdzisław Nowakowski, Tomasz Karniewicz

Zaprężyn

Wieś położona na wysokości 160 – 178 m n.p.m., wokół miejscowości liczne wzniesienia sięgające 177 – 192 m n.p.m., na Wzgórzach Trzebnickich, w głębokiej dolinie potoku i jej zboczach, w odległości 23 km na północny-wschód od centrum Wrocławia i 16 km od Oleśnicy, w pobliżu drogi powiatowej łączącej Oleśnicę z Trzebnicą. Pierwsza wzmianka pochodzi z 1342 r. jako Zapranschino. Późniejsze nazwy: 1373 r. – Saprasin, 1785 r. – Sagratschine, 1845 r. – Sapratschine. Nazwa niemiecka Lindenhof. Do połowy XIX w. Zaprężyn dzielił się na dolny i górny. Właścicielami wsi byli: w 1342 r. – Woycech Ozła, 1357 r. – Dythko i Woycech, bracia Ozła, 1408 r. – Anna Medzemesynne, 1424 r. – Margarethe Szawsyune, 1590 r. – Hans von Ohm, 1617 r. – Laurentius Freytag, 1635 r. – Johann von Dobschüz, 1662 r. – Kaspar von Dreski, Heinrich von Vollgnad, 1720 r. – Christian Wilhelm von Kochenbar, 1720 r. – Adam von Debschütz, 1746 r. – Graf von Pogrell, 1766 r. – von Poser, 1769 r. – Joachim Heinrich von Strachwitz, 1824 r. – sprzedany mieszczańskiej rodzinie Matzke, pod koniec XIX w. sprzedany rodzinie von Raczek. Parafia. Przed 1945 r. zarówno ewangelicy jak i katolicy należeli do parafii w Łozinie. Obecnie mieszkańcy również podlegają parafii w Łozinie. W 1837 r. było tutaj 324 ewangelików i 9 katolików, w 1848 r. – 306 ewangelików i 9 katolików, w 1905 r. – 294 ewangelików i 38 katolików. Szkoła. Dzieci z Zaprężyna chodziły do szkoły w Bierzycach. Od 1994 r. wieś należy do obwodu szkoły podstawowej oraz publicznego gimnazjum w Łozinie. Liczba ludności: w 1785 r. – 180 osób (w tym 29 zagrodników), w 1837 r. – 333 osoby (w tym 25 zagrodników), w 1845 r. – 315 osób, w 1905 r. – 332 osoby, w 1942 r. – 229 osób, w 1998 r. – 185 osób, w 2010 r. – 162 osoby. Zakłady produkcyjne i usługowe: w 1785 r. – pański dwór i 2 folwarki, w 1837 r. – dwór pański, 2 folwarki, młyn wiatrowy, 2 karczmy (jedna z nich zwana piekielną – niem. Höllekretscham, stała przy drodze z Oleśnicy do Trzebnicy), browar, gorzelnia, kowal i olejarnia, w 1845 r. – pański dwór, 2 folwarki, młyn wiatrowy, olejarnia, karczma, browar, gorzelnia, 7 rzemieślników, kram. W 2009 r. zarejestrowanych było 9 podmiotów gospodarczych w tym: 1 w rolnictwie, 2 w przemyśle i budownictwie i 6 w usługach. Hodowla: w 1900 r. – 37 koni, 219 sztuk bydła, 120 świń, 16 kóz, 26 gęsi, 10 kaczek, 291 kur, 27 uli. Drzewostan: w 1900 r. – 286 jabłoni, 227 gruszy, 880 śliw, 1 055 wiśni i czereśni. Areał: w 1873 r. – 1 369 mórg powierzchni (1 260 – pola uprawne, 61 – łąki, 46 – las, 2 – zbiorniki wodne), w 1900 r. – 394,6 ha (349,7 ha – majątek dworski). Zabytki: murowany pałac z ok. 1880/1890 r., dom mieszkalny z ok. 1920/1925 r. oraz z 1910 r.; w centrum wsi, na skrzyżowaniu dróg, znajduje się drewniany krzyż z kapliczką szafkową z 1977 r. Sołtysiem obecnie jest Krzysztof Sulek.

Opracowanie: Tomasz Karniewicz

GMINA DOBROSZYCE

Gmina wiejska Dobroszyce jest położona w północno-wschodniej części województwa dolnośląskiego w pasie Nizin Środkowo-Polskich. Administracyjnie podzielona jest na 14 sołectw i 17 miejscowości. Gmina zajmuje obszar 132,0 km². Zamieszkuje ją 6,2 tys. mieszkańców. W gminie na 1 km² przypada 47 osób. Przez gminę przebiegają ważne trasy komunikacyjne: m.in. droga wojewódzka nr 340 oraz szlaki kolejowe. Stolica gminy zlokalizowana jest na przecięciu szlaków komunikacyjnych: Oleśnica – Trzebnica i Borowa Oleśnicka – Twardogóra, przy magistrali kolejowej Wrocław – Warszawa. Na terenie gminy zarejestrowanych jest 565 podmiotów gospodarczych, w tym 98,1 % w sektorze prywatnym. Najwięcej, tj. 35,8% ogółu podmiotów, należy do sekcji handlowej i naprawy pojazdów samochodowych, 15,2% podmiotów oferuje usługi budowlane, a 8,5% i 6,5% działa odpowiednio w przetwórstwie przemysłowym oraz w transporcie i gospodarce magazynowej. Dominują podmioty prowadzone przez osoby fizyczne (451 jednostek, tj. 79,8%). Liczba pracujących ogółem w gminie Dobroszyce wynosi 752 osoby, z których 38,0% związanych jest z sektorem przemysłowym i budowlanym, a 10,4% z działalnością handlową. W 2009 r. oddano do użytkowania 21 mieszkań, wszystkie w ramach budownictwa indywidualnego. Większość gminy jest skanalizowana i zwodociągowana. Na 100 km² przypada 65,0 km sieci wodociągowej i 22,0 km sieci kanalizacyjnej; na terenie gminy nie występuje rozdzielcza sieć gazowa. Z instalacji wodociągowej korzysta 87,7% ogółu ludności, a z sieci kanalizacyjnej – 48,9%. Na terenie gminy znajdują się 2 oczyszczalnie ścieków: w Dobroszycach i w Dobrzeniu. Gmina posiada charakter rolniczy, ze znacznym udziałem gospodarki leśnej, bazującej na rozległych terenach leśnych, należących do Nadleśnictwa Oleśnica i Milicz. Użytki rolne zajmują obszar o powierzchni 6 708 ha, co stanowi 50,8% całkowitej powierzchni gminy. Głównymi typami gleb są gleby brunatne właściwe, brunatne kwaśne i płowe. Lasy stanowią 43,4% ogólnej powierzchni. Gmina znalazła się wśród liderów pod względem pozyskiwania środków z Unii Europejskiej w przeliczeniu na jednego mieszkańca (351,37 zł – 7 lokata w województwie). Klimat tej części województwa dolnośląskiego, gdzie usytuowana jest gmina Dobroszyce wykazuje cechy klimatu z wyraźnym wpływem morskim, jest również silnie uwarunkowany rzeźbą terenu. Nizinna część województwa należy do najcieplejszych w kraju: charakteryzuje się długim latem, oraz krótką i łagodną zimą. Największe miesięczne prędkości wiatru zanotowano w lutym oraz grudniu, z kierunku południowo-zachodniego oraz zachodniego. Roczna suma opadów wynosi 550 – 700 mm, a czas zalegania pokrywy śnieżnej około 50 dni. Okres wegetacji na tym obszarze trwa ponad 220 dni. Organizatorem działań związanych z szeroko pojętą kulturą oraz sportem na terenie gminy jest Gminne Centrum Kultury (GCK). Przy GCK działają trzy zespoły śpiewacze: Leszczynki, Uśmiech, i Sasiadeczki. GCK sprawuje również patronat nad Zespołem Muzyki Dawnej Carmen Alacre. Zespół jest wielokrotnym laureatem Wojewódzkiego Przeglądu Szkolnych Zespołów Artystycznych we Wrocławiu. Największym sukcesem grupy jest udział w Ogólnopolskim Festiwalu Zespołów Muzyki Dawnej Schola Cantorum w Kaliszu. Carmen Alacre na tym Festiwalu zdobył w 1997 r. brązową, w 1998 r. i 2002 r. srebrną, a w 2003 r. złotą Harfę Eola. Na trwałe w kalendarz imprez wpisały się: Jazz u Wójta ze Świętojańską Nocą Jazzową, organizacja święta młodych w czasie Międzynarodowego Salwatoriańskiego Forum Młodych oraz gminnych dożynek. 1 lutego 2006 r. powstał w Dobroszycach posterunek policji w pięcioosobowym składzie personalnym. Na terenie Gminy działają trzy ochotnicze straże pożarne w Dobroszycach, Sadkowie i Łuczynie. Gminna opieka zdrowotna funkcjonuje w oparciu o Samodzielny Zakład Opieki Zdrowotnej w Dobroszycach oraz punkt filialny w Dobrzeniu. Długoletnim dyrektorem tej placówki jest Kazimierz Płaksej. Teren Gminy Dobroszyce podzielony jest na cztery obwody łowieckie. Jednym z obwodów zajmuje się Koło Łowieckie Knieja w Oleśnicy z siedzibą w Bartkowie. Koło Knieja powstało w 1964 r. i gospodarzy na łącznym terenie 9 600 ha.

Dobroszyce

Wieś jest jedną z najstarszych w rejonie oleśnickim, gdyż badania archeologiczne wskazują na ciągłość osadnictwa od epoki kamiennej. Miejscowość, nazywana wówczas Treszkin, została po raz pierwszy wymieniona w 1405 r., kiedy Thoniko Tannenfeld sprzedał wikaremu kościoła Kreuzkirche we Wrocławiu część swoich dochodów z dóbr, do których należał także późniejszy Juliusburg (Dobroszyce). Nazwa. Najstarsza część wsi, leżąca nad potokiem Dobra, wzmiankowana była w 1405 r. jako Treszkin i Tresskin. W 1472 r. jako Traszke oraz w 1489 r. jako Dresky. W tych latach wieś była własnością rodu Langenau. W dziele E. Schensera poszczególne nazwy i lata przedstawiają się następująco: Treskin (1405 r.), Traske (1472 r.), Treske (1529 r.), Dreske (do 1673 r.) a od 1675 r. Julisubrg. W 1606 r. książę oleśnicki Sylwiusz Nimrod założył tam miasto i od imienia syna nazwał je Juliusburg (1675 r.). Nazwa Juliusburg przetrwała aż do 1945 r. Po 1945 r. miejscowość na krótko uzyskała nazwę Julianów, później Ministerstwo Ziem Odzyskanych ustaliło nazwę Dobroszyce. Właściciele wsi chronologicznie to: XV w. – XVI w. – ród von Langenau, po 1583 r. do 1663 r. – ród von Heugel, 1589 r. – 1601 r. – Andrzej von Heugel, do 1655 r. – Konrad von Heugel, od 1655 r. – książę Sylwiusz Nimrod, od 1664 r. do 1745 r. – księżna oleśnicka z domu wirtemberskiego, od 1870 r. – rodzina Retter, 1891 r. – dzierżawa dziedziczna Alberta Rettera, 1937 r. – Friedrich Retter. Juliusz Zygmunt Wirtemberski otrzymał w 1673 r. część trzebnicką, po śmierci ojca (książę Sylwiusz Nimrod von Württemberg-Oels) i zamieszkał w 1675 r. w Dresky. Miejscowość nazywała się od tej chwili na jego cześć Juliusburg. Książę nadał miastu herb (prawdopodobnie w 1676 r.). Pokazuje on dwie wieże na czerwonym tle, między którymi zobaczyć można pałacową bramę, w której leży ukośnie wąs czepny winorośli. Nad wieżami widoczny jest anioł rozpościerający swoje skrzydła nad miastem. W 1655 r. książę Sylwiusz Nimrod von Württemberg-Oels nabył od rodziny v. Heugel majątek Dresky. Rodzina von Heugel była w posiadaniu tego majątku ponad 100 lat i zbudowała tam zamek i kościół. W 1663 r. książę podniósł jedną część miejscowości do rangi miasta. Po śmierci księcia jego trzej synowie podzielili między siebie księstwo, do którego wówczas należały jeszcze części powiatu Trzebnica, Milicz i Syców. Najmłodszy syn Juliusz Sigmund otrzymał w 1673 r. udział trzebnicki i zamieszkał w 1675 r. w Dresky. Książę nakazał wytyczyć bardzo duży rynek i w 1693 r. wybudował na nim ratusz. Niestety, został on zburzony z powodu złego stanu technicznego już w 1826 r. Nowy ratusz postawiono dopiero po I wojnie światowej. Do tego czasu korzystano ze skromnego biura gminy. W 1928 r. Juliusburg z powodów gospodarczych utracił swój status miasta. Parafia. Ewangelicki kościół w Dobroszycach zbudowany został w 1665 r. w miejscu starego kościoła, ale już w latach 1693 – 97 został odnowiony, przy czym zachowany pozostał późnogotycki chór. Ostatnim ewangelickim pastorem był Hermann Dieckmann. W Dobroszycach był także kościół katolicki. Neogotycki, ceglany budynek, powstał w latach 1894 – 1895. Leżał on na terenie Fundacji Amalien, katolickiego ośrodka wychowawczego (pierwotnie dom sierot), która nazwana została na cześć swojej założycielki Amalie v. Czetrtritz. Do katolickiej gminy Dobroszyce należało 10 okolicznych miejscowości. Ostatni proboszcz nazywał się Metzger (przed 1945 r.). Szkoła istniała w miejscowości już przed 1600 r. Później były w Dobroszycach dwie szkoły podstawowe ewangelickie i jedna katolicka. W zakładzie przeznaczonym dla sierot, który został wzniesiony w latach 1892 – 1894 dzięki środkom fundacji Amalienstift, (założycielką była księżna Amalia von Czetrtritz), działała katolicka szkoła podstawowa. Szkoła miejska na ulicy Wrocławskiej została zbudowana w latach 1842 – 44. Miała cztery klasy i jedno mieszkanie nauczycielskie. Ostatni nauczyciel i kierownik tej placówki to Arthur Staesch (przed 1945 r.). Szkoła wiejska przy placu Kościelnym zbudowana została w 1842 r. Miała dwie klasy i jedno mieszkanie nauczycielskie. Ostatni nauczyciel nazywał się Walter Conrad (przed 1945r.). Szkoła katolicka miała jedną klasę i jedno małe mieszkanie nauczycielskie. Szkoła utworzona została w 1855 r. jako prywatna a w 1861 r. uzyskała status szkoły publicznej. Przed 1945 r. działało również przedszkole. 1 września 1945 r. na organizatora i kierownika Publicznej Szkoły Powszechnej w Dobroszycach powołano Franciszka Jaszczuka. W roku szkolnym 1945/46 do szkoły przyjęto 175 uczniów.

W 1949 r. utworzono dwie sale w drugim budynku szkolnym zwanym Drewnianką. Uczono tu do 1967 r. W 1952 r. uruchomiono dwie izby lekcyjne w budynku przy ulicy Wrocławskiej. W 1957 r. powstała szkoła ponadpodstawowa – Szkoła Przysposobienia Rolniczego, którą w 1961 r. przekształcono w Zasadniczą Szkołę Rolniczą. Działała do 1972 r. W 1992 r. oddano do użytku nowy dwukondygnacyjny budynek szkolny. W 2001 r. oddano do użytku drugą część budynku na potrzeby Gimnazjum Gminnego w Dobroszycach. Kultura. Najstarszym stowarzyszeniem było Bractwo Strzeleckie. Już w 1697 r. książę Karol Fryderyk Wirtemberski, kazał zbudować strzelnicę i każdego roku świętowano z dużym rozmachem festyn strzelecki. Poza tym działały: męski klub gimnastyczny, do którego przyłączono później drużynę żeńską, męskie koło śpiewacze, koło nauczycielskie i ojczyzniane koło kobiece. Stowarzyszenia troszczyły się także o upiększanie i godny wygląd miasta. Ich dziełem było postawienie na rynku pomnika chwały dla poległych w wojnie w latach: 1864, 1866 i 1870/71, oraz pomnika chwały dla poległych podczas I wojny światowej na Rynku Solnym. Zakłady przemysłowe, rzemieślnicze i usługowe, hodowla, areał. W 1785 r. Dobroszyce należą do księcia oleśnickiego i nadal wyróżnia się w nich część wiejską i miejską. W części wiejskiej znajduje się folwark i młyn wodny. Mieszka tu 350 osób, w tym 4 rolników, 42 zagrodników, 3 chałupników. W części miejskiej znajdował się ratusz, szpital, rezydencja właściciela oraz ok. 90 drewnianych budynków mieszkalnych, 76 z nich posiadało prawo warzenia piwa. Wśród 450 mieszkańców części miejskiej było 87 rzemieślników. Poza tym w miejscowości istniały 2 kościoły i szkoła, odbywały się 4 jarmarki rocznie i stacjonował szwadron regimentu huzarów księcia wirtemberskiego. W 1845 r. w Dobroszycach znajduje się ewangelicki kościół i szkoła, pałac księżęcy, 2 folwarki, 1 sołectwo, browar, gorzelnia parowa, młyn wodny, młyn napędzany siłą końskich mięśni, wiatrak, 89 budynków mieszkalnych. Wśród 699 mieszkańców jest 40 katolików, 2 szynkarzy, 12 rzemieślników. W 1891 r. i w 1912 r. Dobroszyce wraz z folwarkiem Rakowice (Rackwitz) stanowią majątek rycerski, dziedziczną dzierżawę urzędnika (Ober-Amtmann) Alberta Rettera. Dobra te obejmują 1 271 ha ziemi, w tym 507 ha pól, 90 ha łąk, 627 ha lasu. Istnieje tam gorzelnia, hodowla owiec, bydła i trzody chlewnej. W 1937 r. majątek rodzinny Retter w Dobroszycach obejmuje 426 ha, w tym 314 ha pól, 52 ha łąk. Prowadzona jest hodowla bydła i uprawa lnu. Pracuje tkalnia lnu i gorzelnia. Krótko przed II wojną światową, rozbudowano basen. Po wymarciu domu książęcego Król Saksonii odziedziczył księżęcą posiadłość. W 1932 r. majątek nabyła jako własność zasiedziała rodzina dzierżawcy – Retter. Do posiadłości należały gorzelnia i jako zakład rzemieślniczy kuźnia i kołodziejstwo. Poza posiadłością było jeszcze w Juliusburgu ok. 35 rolnych przedsiębiorstw. W pobliżu dworca kolejowego znajdowały się dwa zakłady przemysłowe: przetwórnia drewna i zakłady roszarnicze, w których znalazła pracę większość mieszkańców Dobroszyc. Fundacja Amalien prowadziła młyn i hodowlę karpia. Po II wojnie światowej dalej kontynuowały działalność zakłady roszarnicze (do 1989 r.) i przetwórstwa drewna (od 1991 r. jako firma prywatna). Obecnie najważniejsze zakłady przemysłowe to: PENNY (narzędzia do obróbki drewna, od 1991 r.), TARTAK DOBROSZYCE (od 1991 r.), SMET CHOCOLATES POLAND (od 2006 r.). Ważne postaci. 9 września 1703 r. w Juliusburgu, urodził się Karl Heinrich Lange, niemiecki luterański teolog, pedagog, bibliotekarz i twórca śpiewników kościelnych. Od wiosny 1945 r. do października 1946 r. pracował w Oleśnicy jedyny niemiecki lekarz, mieszkaniec Juliusburga, dr Roderburg. Urządził w Oleśnicy szpital epidemiologiczny i opiekował się chorymi w Dobroszycach. Liczba ludności: 1850 r. – 1 577 osób, 1939 r. – 2 068, 1988 r. – 2 109, 2002 r. – 2 248, 2006 r. – 2 363, 2008 r. – 2 433, 2009 r. – 2 531, 2010 r. – 2 537. Ilość wydanych dowodów osobistych w latach 2006 – 2010: 2 773 sztuk, liczba zgonów w latach 2006 – 2010: 289, liczba urodzeń w latach 2006 – 2010: 380, liczba zawartych małżeństw w latach 2006 – 2010: 267.

Opracowanie: Krzysztof Szymański

Bartków

Wieś położona obok pełnych tajemniczej urody stawów. Stanowiska archeologiczne. Znajdują się tu ślady osadnictwa z epoki kamiennej, okresu późnolateńskiego i okresu wędrówek ludów. Nazwa wywodzi się od Bartłomieja. Poprzednie nazwy miejscowości: 1785 r. – Bartkerey, 1845 r., 1891 r., 1912 r. – Bartkerei, 1932 r., 1939 r. – Buchenwalde. Od 1945 r. Bartków. Wieś wymieniana jest w 1785 r. jako wieś książęca. Zamieszkuje ją wtedy 67 osób (w tym 8 zagrodników i 2 chałupników). W 1845 r. właścicielem miejscowości jest książę brunszwicko-oleśnicki. Znajdują się tam 23 budynki mieszkalne na 23 posesjach, stępor olejowy i leśnictwo. Wśród 160 mieszkańców jest 1 katolik, 3 rzemieślników, 11 handlarzy. W 1867 r. liczy 142 mieszkańców. W 1871 r. naliczono tu 22 budynki, 27 gospodarstw domowych i 129 mieszkańców w tym 7 analfabetów. Od 1871 r. wymieniona jest leśniczówka, w której mieszka 6 mieszkańców. Dane z 1876 r. potwierdzają stan 7 koni i 84 sztuk bydła rogatego. W 1905 r. wieś zajmuje obszar 115,7 ha, jest 25 gospodarstw domowych i 21 domów mieszkalnych. Wymienianych jest 103 mieszkańców (wszyscy są ewangelikami). W 1891 r. Bartków stanowi majątek o powierzchni 1045 ha, w tym 26 ha pól, 976 ha lasu, 14 ha pastwisk. Podobnie jest w 1912 r. i 1937 r. W 1925 r. mieszkańców jest 119. Obecnie mieszka tam 77 mieszkańców a powierzchnia wsi to 1 316 ha (2011r.).

Opracowanie: Krzysztof Szymański

Białe Błoto

Wieś o unikalnej zabudowie mieszkalnej z XIX w., położona w Bramie Malerzowskiej, przecięta drogą słupkową. Stanowiska archeologiczne. Na terenie wsi znaleziono ślady osadnictwa z epoki kamiennej, brązu, okresu wpływów rzymskich i wędrówek ludów. Nazwa wsi wyraża naturalne właściwości topograficzne i geograficzne terenu – błoto, muł. Poprzednie nazwy miejscowości: w 1785 r. – Weissensee, w 1845 r. – Weissensee, w 1891 r., 1937 r. – Weissensee. Od 1945 r. – Białe Błoto. Liczba mieszkańców w 1867 r. to 237 osób. Cztery lata później we wsi jest 29 budynków mieszkalnych, 57 gospodarstw domowych i 243 mieszkańców. W 1785 r. Białe Błoto stanowi własność kasy książęcej. W miejscowości znajduje się folwark i szkoła. Spośród 141 mieszkańców 16 jest ogrodnikami, a 3 chałupnikami. W 1845 r. właścicielem wsi jest książę brunszwicko-oleśnicki. Wcześniej od 1785 r. – wieś książęca. Znajduje się tam folwark, leśnictwo, 33 budynki mieszkalne, szkoła ewangelicka, gospoda. Zamieszkują ją 253 osoby, w tym 1 katolik. Do Białego Błota należy też kolonia Olędry (Stein-Hollunderrei). Wieś płaci podatek komunalny w wysokości 256 marek - 1871 r. W 1891 r. Białe Błoto stanowi majątek rycerski o powierzchni 513 ha, w tym 146 ha pól, 450 ha lasu. Na jego terenie znajduje się leśnictwo. W 1905 r. na powierzchni 181 ha mieszka 257 mieszkańców (wszyscy są ewangelikami). Jest 45 domów mieszkalnych i 61 gospodarstw domowych. W 1939 r. na powierzchni 145 ha mieszka 288 mieszkańców. Obecnie na 161 ha zamieszkuje 161 mieszkańców.

Opracowanie: Krzysztof Szymański

Cichorzów

Wieś folwarczna. Centrum wsi stanowi folwark, którego zabudowania, skupione wzdłuż niewielkiego majdanu, oddzielone są drogą na linii wschód-zachód od zabudowań wsi po południowej stronie drogi. Zabudowa wsi złożona z niewielkich domostw rozrzuconych swobodnie wzdłuż drogi. Na południe od wsi, w zakolu drogi z Siekierowic do Dobroszyc zachowane zabudowania młyna wodnego wraz z instalacjami wodnymi (staw retencyjny, przepust, jaz). Poprzednia nazwa miejscowości w latach 1785 – 1932 – Rotherinne. W 1785 r. Cichorzów posiada folwark i młyn wodny oraz 63 mieszkańców, w tym 7 zagrodników. W 1845 r. we wsi znajduje się folwark, 2 młyny, w tym 1 wodny i gospoda. W 12 budynkach mieszkalnych żyje 12 ewangelików. W 1891 r. Cichorzów

stanowi majątek rycerski o powierzchni 134 ha, w tym 106 ha pól. Wiodące znaczenie ma hodowla koni, bydła i owiec. W 1912 r. i w 1937 r. majątek ten wchodzi w skład dóbr w Siekierowicach. Historyczni właściciele: 1740 r. – graf von Sandrezky, 1785 r. – Konrad von Heugel, 1845 r. – Eugen Karl Georg Ludwig baron von Puttkammer, 1891 r. – Agathon von Puttkamer z Siekierowic (Schickerwitz), 1912 r. – właściciel: Wolfgang Freiherr von Puttkamer, dzierżawca: P. Minder, 1937 r. – Eberhard Freiherr von Puttkamer.

Opracowanie: Krzysztof Szymański

Dobra

Położenie. Wieś położona nad rzeką Dobrą, ok. 150 m n.p.m. Teren, na którym znajduje się wieś Dobra, położony jest na Równinie Oleśnickiej, na północ od Wrocławia, w zlewni rzeki Dobra (stanowiącej prawy dopływ rzeki Widawy). Gmina Dobroszyce, a szczególnie jej część południowa (obejmująca wieś Dobra), należy do środkowo-nizinnego regionu klimatycznego, który jest łagodny, ciepły i umiarkowanie wilgotny, a tym samym sprzyja vegetacji roślin i rolnictwu. Przeważają w nim wiatry zachodnie (północno-zachodnie zimą i południowo-zachodnie latem). Okres zimny trwa 10 – 11 tygodni. Okres wegetacyjny trwa 220 dni. Średnia roczna suma opadów wynosi 565 mm. Ilość dni pogodnych w roku – ponad 50. Okres wegetacji na tym obszarze trwa ponad 220 dni. W północnej części wsi Dobra występuje obszar terenu mocno poprzecinany rowami melioracji szczegółowych oraz korytem rzeki Dobra i jej dopływami. Na obszarze tym występują m. in. obiekty stawowe, wokół których tworzy się charakterystyczny układ roślinny (szuwały, krzaki, zadrzewienia). Gleby całego regionu wytworzone są z utworów polodowcowych, czyli glin zwałowych, utworów lessopodobnych oraz napływowych. Warunki glebowe pod kątem ich przydatności dla rolnictwa należy ocenić jako dość dobre. Głównymi typami gleb są gleby brunatne właściwe, brunatne kwaśne i płowe. Wieś Dobra administracyjnie należy do wiejskiej gminy Dobroszyce, w powiecie oleśnickim, w północno-wschodniej części województwa dolnośląskiego. Miejscowość położona jest około 3 km na południe od Dobroszyc i 30 km na północny-wschód od Wrocławia. Obszar należący do Dobrej sąsiaduje od strony południowo-zachodniej z obrębami geodezyjnymi wsi Dobrzeń (gm. Dobroszyce); od południowego-wschodu z miejscowością Jenkowice (gm. Oleśnica). Od południa i wschodu wieś otaczają obszernie połacie pól uprawnych. Droga powiatowa nr P1472 przebiegająca przez wieś łączy ze sobą drogę krajową nr S8: relacji Wrocław – Warszawa i wojewódzką: nr 340 Oleśnica – Trzebnica. Droga ta łączy miejscowość bezpośrednio z ośrodkiem powiatowym w Oleśnicy. Obok wsi prowadzi także droga powiatowa relacji Dobroszyce – Borowa (i dalej w kierunku Wrocławia S8). Najbliższy szlak kolejowy relacji Wrocław – Oleśnica – Warszawa znajduje się 4 km na południowy-wschód; ze stacją dla ruchu pasażerskiego w miejscowościach Borowa i Oleśnica. Powierzchnia ewidencyjna obrębu Dobra wynosi 643 ha. Stanowiska archeologiczne. Stara osada istniejąca nieprzerwanie od neolitu. Na południu wsi (w pobliżu folwarku), zachowało się znane z wykopalisk grodzisko średniowieczne. Nazwa. Pierwotnie wieś nazywano Dobra, w 1480 r. wzmiankowana jako Dobirley. Nazwa ta została później zmieniona na Döberle. W latach 1631 – 1633 książę Karol Fryderyk Podiebrad wybudował nad rzeką Dobrą mały zamek. Od jego imienia posiadłość leżąca w okolicach zamku przyjęła nazwę Karlsburg (wcześniej Neuhaus). Karlsburg (określane w 1871 r. jako Rittergut, czyli dobro rycerskie) i Doberle były oddzielnymi jednostkami administracyjnymi. Od 29 listopada 1935 r. (inne dane 1 listopada 1928 r.) obie miejscowości zostają połączone i przyjmują nazwę Karlsburg. Według Sinapiusa wieś Dobra nazywała się w średniowieczu Mała Dobra, a Dobrzeń – Wielką Dobrą. Potok też nazwano Dobrą. Nazwę miejscowości tłumaczono dobrym miejscem na osiedlenie się. Wieś od 1201 r. nazywa się Dobra, w 1480 r. – Dobirley, Mała Dobra; w 1785 r. – Doeberle, Klein Dober; w 1845 r., 1891 r., 1912 r. – Doeberle; w 1932 r., 1937 r. – Karlsburg i Doeberle. Pierwsza wiadomość o Dobrej pochodzi z 22 czerwca 1149 r. Fundacja klasztoru św. Wincentego we Wrocławiu otrzymała od rycerza

Pakosława młyn w Dobrej. 12 sierpnia 1201 r. potwierdza to papież Innocenty III. Wieś występuje także w dokumencie z 4 czerwca 1253 r. Posiadłość klasztoru w tym rejonie poszerza się i w 1271 r. występuje jako dobro ciągnące się do Zakrzowa. Wówczas klasztor sprzedał młyn synom Cliso za roczny czynsz 2 grzywny srebra, z jednym łanem ziemi uprawnej, za którą otrzymał dziesięcinę połową. W XV w. wieś nie była osadzona na prawie niemieckim, jedynie folwark. Prawa lenne w 1467 r. posiadał Georg Frobrig. Po jego śmierci włość wróciła do ks. Oleśnickiego. Po czym, folwark z młynem i stawem w nagrodę za dobrą służbę otrzymał Jocusz Redlic. W 1480 r. młyn nabyła Martha Borsnitz od Konrada Oslaw. Właściciele wsi: od 1150 r., 1201 r. – klasztor św. Wincentego z Wrocławia; 1467 r. – George von Frobrig; 1785 r. – wieś książęca; 1845 r. – książę brunszwicko – oleśnicki; 1891 r., 1912 r. – dzierżawca: Edwin Seeliger; 1937 r. – Towarzystwo Osiedleńcze (Siedlungsgesellschaft Bauerland A.G. und L., Berlin nr 24). W latach 1631 – 1632 wybudowano dwór obronny dla Karola Fryderyka Podiebrada, księcia ziebicko-oleśnickiego. Budynek ten był w późniejszym czasie wielokrotnie przebudowany. Po śmierci w 1664 r. Sylwiusza Nemroda Wirtemberskiego, księcia oleśnickiego, Dobra została wynajęta przez wdowę po nim, Elżbietę Marię z domu Podiebradów oleśnickich i od 1673 r. staje się jedną z rezydencji wdów po książętach oleśnickich, mieszkających w tutejszym dworze. Parafia. 12 lipca 1305 r. po raz pierwszy występuje w dokumencie proboszcz tamtejszego kościoła imieniem Robert, jako świadek w umowie o zamianę między Konradem i Tilo z Psiego Pola. Jest to pierwsza wiadomość o istnieniu kościoła w Dobrej, choć nie znamy daty jego powstania. Po śmierci księcia Karola I oleśnicko-ziebickiego (w 1536 r.) księstwo znalazło się w obozie protestanckim, bo synowie księcia przyjęli tę naukę. Od 1538 r. kościół w Dobrej też stał się protestancki, utracił swą samodzielność i stał się kościołem filialnym parafii w Oleśnicy aż do 1694 r. Spośród 4 wsi tego rejonu 3 były polskie: Dobra, Dobrzeń i Jenkowice. W latach 1631 – 1632 koło tych wsi powstała kolonia niemiecka, a książę Karol Fryderyk zbudował w niej zamek zwany Carlsburg. Z czasem kolonia została wchłonięta przez wieś Dobrą. W 1633 r. parafia złożona ze wspomnianych wsi liczyła 700 mieszkańców. W czasie wojny trzydziestoletniej żołnierze splądrowali kościół, ale bliższych szczegółów brak, wiadomo tylko, że w ostatnim roku długiej wojny (1648 r.) podano do chrztu tylko 5 dzieci. W 1693 r. Dobra otrzymała własną parafię i proboszcza, którego nazwisko nie jest znane. Według danych z 1728 r. w parafii udzielono 8 ślubów, ochrzczono 42 dzieci i zanotowano 15 zgonów. W drugiej połowie XIX w. kościół uległ pożarowi. Odbudowano świątynię w stylu pseudogotyckim jako jednonawową, bez wyodrębnionego prezbiterium. Po drugiej wojnie światowej, w 1946 r., kościół został przejęty od protestantów, a od 1957 r. jest tu samodzielna parafia. Kościół MB Szkaplerznej posiada drewnianą wieżę. Zachowanym do dzisiaj elementem ówczesnego kościoła, jest pochodzący z 1611 r. dzwon kościelny. Z herbów umieszczonych na nim wynika, że jest wykonany z fundacji Księcia Karola II i jego żony oraz członka rodu von Heugel. W latach 20. i 30. XVIII w., gdy księciem oleśnickim był Karol Fryderyk Wirtemberg, fundatorem nowego wyposażenia kościoła jest Gustaw Adolf von Heugel lub jego syn. Kolatorzy budują dla siebie lożę kolatorską, wystawiają nowy chór muzyczny, emporę oraz prospekt organowy z instrumentem. Kościół był remontowany wielokrotnie, w latach: 1785-7, 1824, 1864 i 1885. Po 1823 r. ulega zamknięciu cmentarz przykościelny. Obecny, murowany kościół pochodzi z początku XX w., prawdopodobnie z 1914 r. Wykorzystano w nim starą drewnianą wieżę oraz fragment północnej ściany, z zabytkową, cenną lożą kolatorską. Po 1918 r. wzniesiono przy kościele pomnik poświęcony mieszkańcom wioski. Szkoła. W 1659 r. wymieniona jest szkoła ewangelicka w Dobrej, pieniądze na funkcjonowanie placówki ofiarował ogrodnik Kulbe z Jenkovic. W 1844 r. Dobra miała folwark, 26 domów, 201 mieszkańców, szkołę, dwa młyny wodne, 4 ogrodnictwa, browar, gorzelnię, kuźnię, hodowano we wsi 450 owiec merynosów. W 1891 r. i w 1912 r. Dobra stanowi majątek rycerski obejmujący 196 ha ziemi, w tym 169 ha pól, 14 ha łąk. Jego dzierżawcą jest Radca (Amtsrath) Edwin Seeliger. W 1937 r. majątek w Dobrej należy do Towarzystwa Osiedleńczego (Siedlungsgesellschaft Bauerland) z siedzibą w Berlinie i obejmuje 306 ha ziemi, w tym 183 ha pól, 102 ha łąk. W 1871 r. wieś liczy 169

mieszkańców w tym 9 analfabetów. W 1905 r. wieś liczy 96 mieszkańców. Dla porównania: w 2005 r. – 337 mieszkańców a w 2009 r. – 327.

Opracowanie: Krzysztof Szymański

Dobrzeń

Położenie. Wieś Dobrzeń administracyjnie należy do wiejskiej gminy Dobroszyce, w północno-wschodniej części województwa dolnośląskiego. Miejscowość położona jest około 5 km na południowy-zachód od Dobroszyc (na skraju obszaru gminy) i 30 km na północny-wschód od Wrocławia. Obszar należący do Dobrzienia sąsiaduje od strony zachodniej z obrębami geodezyjnymi wsi Jaksonowice (gmina Długołęka); od wschodu z miejscowościami Dobra (gmina Dobroszyce). Od południa i północy wieś otaczają obszerne połacie pól uprawnych. Droga powiatowa nr P1472, przebiegająca przez całą długość, łączy ze sobą drogę krajową nr S8: relacji Wrocław – Warszawa i wojewódzką: nr 340 Oleśnica – Trzebnica. Droga ta łączy miejscowość bezpośrednio z ośrodkiem powiatowym w Oleśnicy. Najbliższy szlak kolejowy relacji Wrocław – Oleśnica – Warszawa znajduje się 6 km na południowy-wschód; ze stacją dla ruchu pasażerskiego w miejscowości Borowa. Dobrzeń jest drugą, co do wielkości i rangi miejscowością gminy (po jej głównym ośrodku, którym są Dobroszyce). Teren, na którym znajduje się wieś Dobrzeń położony jest na Równinie Wrocławskiej, na północ od Wrocławia, w zlewni rzeki Dobra (prawy dopływ Widawy). Wokół wsi brak jest jakichkolwiek obszarów przyrodniczych, które podlegałyby szczególnej ochronie. Najbliższe otoczenie miejscowości to pola uprawne rolników indywidualnych. Obszar otaczający wieś ma charakter płaski i niezbyt zakrzaczony. Nazwa. Dobrzeń znany jest w źródłach od XV w. Inne nazwy wsi to Gross Dobern (1461 i 1483 r.), 1785 r. – Gutwohne, Gross Dober, Ober- i Nieder, 1937 r. – Gutwohne. Właściciele: 1461 r. – von Radwansky, 1503 r. – von Falkenberg, 1572 r. – von Elywen, 1598 r. – Andreas von Heugel, 1662 r. – Hans Heinrich von Heugel, 1693 r. – Hans Friedrich von Niebelschutz, 1701 r. – Sigmund von Heugel, do 1750 r. – rodzina von Heugel, od 1750 r. – rodzina von Rosenberg-Lipinsky, 1785 r. – Ernst Moriz von Rosenberg-Lipinsky, 1845 r. – Johann Albert von Rosenberg-Lipinsky, 1891 r. – Rudolf von Kulmiz, 1912 r. – Eugen von Kulmiz, 1937 r. – Maria Elise grafini zu Stolberg-Wernigerode. Zakłady przemysłowe, rzemieślnicze i usługowe, hodowla, liczba ludności. W 1785 r. miejscowość ta dzieli się na dwie części: górną i dolną (Ober i Nieder). Znajdowały się w niej 3 folwarki, szkoła i młyn wodny. Wśród 370 mieszkańców było 23 rolników, 34 ogrodników, 3 chałupników. W 1845 r. Dobrzeń zamieszkiwało 728 osób. Znajdowały się tu: pałac, 3 folwarki, szkoła ewangelicka, 85 budynków mieszkalnych, browar, gorzelnia, młyn olejowy, młyn wodny, 3 gospody, 7 tkalni wyrobów lnianych, kopalnia torfu i hodowla 1 875 owiec merynosów. W 1891 r. wieś nadal dzieli się na część górną i dolną, lecz stanowi jeden majątek rycerski o powierzchni 514 ha, w tym 436 ha pól i 34 ha lasu. Na terenie majątku znajdowała się gorzelnia, hodowle trzody chlewnej, bydła i koni. W 1912 r. oprócz w/w gałęzi gospodarki rozwijała się uprawa buraków cukrowych i lnu, wybudowano młyn wodny. W 1937 r. w Dobrzenu znajdowało się 16 samodzielnych majątków. Największy z nich należał do Mari Elise, grafini zu Stolberg – Wernigerode i obejmował 478 ha ziemi, w tym 287 ha pól, 35 ha łąk. Po zakończeniu II wojny światowej pojawili się w Dobrzenu nowi osiedleńcy z obszarów kresów wschodnich. Obecnie liczba mieszkańców – 798. Zabytki. W centrum wsi znajduje się zabytkowy zespół pałacowo-folwarczny z końca XIX w. wraz z parkiem, który obecnie wymaga uporządkowania i uzupełnienia o nowe założenia roślinne, tak aby odzyskał dawny blask. We wsi znajdują się dwa pomniki przyrody wpisane do rejestru Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody i są to: dąb szypułkowy i lipa drobnolistna. Atrakcje. W Dobrzenu, niedaleko Szkoły Podstawowej znajduje się zbiornik wodny przy alei Jana Pawła II, który stanowi miejsce wypoczynku i rekreacji dla mieszkańców wsi.

Opracowanie: Krzysztof Szymański

Holendry

Wieś położona u podnóża Lisich Wzgórz, nieopodal Białego Błota. Poprzednie nazwy miejscowości: w latach 1845 – 1937 – Hollunderei. W 1845 r. Olędry są kolonią przy wsi Białe Błoto złożoną z 11 budynków mieszkalnych i posiadającą 90 mieszkańców wyznania ewangelickiego. W 1891 r. i w 1912 r. Olędry wraz z pobliskim Bukowintke stanowią majątek rycerski, podzielony na parcele i puszczone w dzierżawę. Leśnictwo w Olędrach stanowi samodzielny majątek o powierzchni 252 ha, w tym 99 ha pól, 36 ha łąk, 104 ha lasu. Na jego terenie znajdowała się cegielnia. Uchwałą Rady Gminy Dobroszyce z dnia 28 stycznia 2005 r. nazwa Olędry została zmieniona na Holendry.

Opracowanie: Krzysztof Szymański

Kolonia Strzelce (Junoszyn)

Mały folwark polny, przysiółek należący do sołectwa Strzelce. Zabudowany z trzech stron, czworoboczny dziedziniec folwarku i kilka domów po północnej stronie drogi stanowią całość przysiółka położonego w zakolu polnej obecnie drogi na północ od Siekierowic. Wieś założona w 1775 r. koło miejscowości Ostrowine. Po latach posiada 50 mieszkańców, wśród nich 10 ogrodników. W 1845 r. miejscowość stanowi kolonię wsi Ostrowine, a w 1891 r. należy do Strzelec (Strehlitz). Poprzednia nazwa miejscowości w latach 1785 – 1932 – Wilhelmsort. Historyczni właściciele: 1891 r. – Heinrich Rafael graf von Reuchenbach-Goschutz.

Opracowanie: Krzysztof Szymański

Kolonia Strzelce (Łąkomini)

Wieś przydrożna położona wzdłuż drogi w kierunku północ-południe. Zabudowę, luźno rozlokowaną po wschodniej stronie drogi, stanowią niewielkie zagrody. W północnej części wsi znajduje się leśniczówka. Miejscowość wymieniana jest w 1845 r. jako kolonia złożona z 8 budynków mieszkalnych i karczmy. Położona w pobliżu Strzelec. Poprzednie nazwy miejscowości: 1845 r. – Lakumme, Waldwiese, 1932 r. – Waldwiese.

Opracowanie: Krzysztof Szymański

Łuczyna

Położona wśród licznych wzniesień i ciekawych form krajobrazowych wieś, wymieniana w źródłach historycznych już w 1251 r. jako Lutzina, Luzina, w 1283 r. – Lucina, 1845 r. – Nieder i Ober Lutzine, 1891 r. – Nieder i Oder Lutzine, w latach 1932 – 1938 – Luzine. Walory architektoniczne wsi to kościół pw. NSPJ (1914 r.) oraz dawna szkoła (1953 r.). Zajęcia w szkole rozpoczęły się po II wojnie światowej w 1946 r. (pierwszy kierownik szkoły: Maria Migocka). Działalność szkoły wygaszono od 1 stycznia 2005 r. Energia elektryczna doprowadzona do wsi w 1953 r. Miejscowość została założona 20 kwietnia 1251 r. na prawie niemieckim przez biskupa Tomasza z Wrocławia. W 1283 r. wymieniany jest proboszcz Smilo z Łuczyny. W 1410 r. wieś należy do klasztoru trzebnickiego. Dobra składały się z 52 łanów płacących czynsz, sołtys zobowiązany był do służby konnej. Poza tym kościół otrzymywał 52 małdraty żyta, jęczmienia i owsa. Sołtys o nazwisku Syboto po raz pierwszy wymieniany jest w 1297 r. W 1317 r. sołtys był dworskim sędzią. W tym czasie kościoła jeszcze we wsi nie było, wierni uczęszczali do świątyni w Schawoine (Zawonia). W 1845 r. miejscowość dzieli się na część górną i dolną (Ober i Nieder). W części dolnej znajduje się kościół ewangelicki, szkoła ewangelicka, pałac, 2 folwarki (jeden w samej wsi, drugi poza nią), 77 posesji ze 105 budynkami mieszkalnymi, 10 tkalni płótna lnianego, cegielnia, browar, gorzelnia. Wśród 783 mieszkańców jest 12 katolików, 2 wolnych ogrodników, 1 wolny chałupnik, 20 rzemieślników, 10 handlarzy drewna. Do tej części wsi należały też 2 młyny wodne o nazwach: Funkemuhle

i Neumuhle, przy których w 4 budynkach mieszkalnych żyło 36 ewangelików. W części górnej wsi znajduje się folwark, browar, gorzelnia oraz 7 posesji z 10 budynkami mieszkalnymi, w których żyły 53 osoby, w tym 1 katolik. W XIX w. dokonany zostaje nie tylko podział administracyjny, ale i własnościowy majątku w Łuczynie. Od 1847 r. głównym właścicielem tych dóbr jest szpital św. Bernarda z Wrocławia. Od 1854 r. posiada tu swoje włości także rodzina von Roeder. W 1891 r. nadal istnieje podział wsi na część górną i dolną. Część dolna stanowi majątek rycerski o powierzchni 250 ha, w tym 199 ha pól, 20 ha łąk, 20 ha lasu. Prowadzona jest hodowla koni, bydła, owiec i trzody chlewnej. Pracuje browar i piekarnia. Część górna to także majątek rycerski obejmujący 80 ha ziemi, w tym 62 ha pól. W 1912 r. Łuczyna jest majątkiem rycerskim z 2 folwarkami. W 1937 r. głównym właścicielem wsi jest Georg von Roeder. W jego ręku znajduje się 1 218 ha ziemi, w tym 61,5 ha pól i łąk, 1 156,5 ha lasu. Historyczni właściciele: do 1810 r. – klasztor cysterek z Trzebnicy, 1845 r. – Baurath Knorr, od 1847 do 1912 r. – szpital św. Bernarda z Wrocławia (właściciel obu części wsi), od 1854 r. – rodzina von Roeder, 1937 r. – Georg von Roeder. Obecnie powierzchnia wsi – 1 846 ha, liczba ludności – 472 osoby.

Opracowanie: Krzysztof Szymański

Malerzów

Położenie. Najbardziej na północ wysunięta wieś gminy Dobroszyce. Wciśnięta malowniczo między gminy Twardogóra i Złotów. Typowa wieś przydrożna. Wzdłuż swobodnie biegnącej na linii północ-południe drogi, po jej obu stronach, rozlokowana zabudowa składająca się z obejść gospodarskich. Zabudowa w skromnej skali, częściowo w typie zagrodowym; działki siedliskowe niewielkie. Na północnym skraju wsi znajdują się pozostałości zabudowań młyna wodnego. Nazwa. W 1414 r. i 1448 r. nazywana Mahlen. W 1785 r., 1845 r., 1912 r. – Maliers; w latach 1862 i 1871 – Maliers, 1932 r. – Malen. Nie wiadomo od kiedy na prawie niemieckim, natomiast sołectwo wymieniane jest tu w 1413 r. Właściciele. W 1414 r. właścicielem jest Peter Dirschkowicz, po jego śmierci władają synowie: Hentschel, Nitzkel i Heincze. Synowie sprzedają następnie dobra malerzowskie z wolnymi kmieciami i zagrodnikami zgodnie z polskim prawem Hansowi Benwitz. W 1448 r. dobra malerzowskie kupił z sołectwem, karczmą i kmieciami Nickel Mosze. Płacono wtedy 5 marek czynszu na utrzymanie katedralnej dzwonnicy. Od 1785 r. właścicielem wsi i dóbr jest kasa książęca, a od 1845 r. książę brunszwicko-oleśnicki. W 1785 r. w miejscowości znajduje się kościół, szkoła i młyn wodny. Jest tam 163 mieszkańców, wśród nich 28 zagrodników, 5 chałupników. W 1845 r. Malerzów należy do księcia brunszwicko-oleśnickiego jako lenno królewskie. Istnieje tam ewangelicki kościół parafialny, szkoła ewangelicka, dom książęcych myśliwych, 2 młyny wodne, wiatrak tartak, gospoda, 32 posesje zagrodników i chałupników, 46 budynków mieszkalnych. We wsi mieszka 379 osób, w tym 4 katolików, 10 rzemieślników, 13 handlarzy drewnem, 3 handlarzy innymi towarami. W 1891 r. i w 1912 r. Malerzów należy administracyjnie do Bartkowa (Bartkerei). Ludność i areal. W 1867 r. mieszka tu 435 osób a w 1871 r. – 411 (w tym 38 analfabetów). W 1905 r. na powierzchni 289,1 ha mieszka 382 osoby w tym 5 katolików. W 1939 r. na 505 ha mieszka 386 ludzi. Obecnie liczba mieszkańców – 386.

Opracowanie: Krzysztof Szymański

Mękarzowice

Wieś przyfolwarczna z wyraźnie zaznaczonymi elementami układu wielodrożnego. Centrum wsi wyznacza rozległy zespół pałacowo-folwarczny skupiony wokół dużego, prostokątnego majdanu. Północną część miejscowości tworzą zabudowania gospodarskie, rozlokowane po obu stronach drogi dojazdowej. Skala zabudowy niewielka, kilka obejść zagrodowych. Część południową tworzą domy kolonii mieszkalnej i pojedyncze obejścia gospodarskie. Dzisiejsze Mękarzowice, jak poda-

ją najstarsze źródła (1403 r.), nosiły niegdyś nazwę Mankirwicz, określane były również mianem Mankerwitz (w latach 1845 i 1937). Obecnie wieś liczy 79 mieszkańców. Dominującą rolę odgrywa tu przyroda, to ona stanowi o wartości Mękarzowic. Podmokłe łąki rozciągające się wzdłuż tarasu zalewowego Łuczyńskiej Wody są ostoją dzikiego ptactwa. Powstała tu ścieżka rowerowa przyciąga turystów. W 1785 r. we wsi znajduje się pałac, folwark z hodowlą 324 owiec, młyn. Jest 110 mieszkańców (ewangelików), wśród nich 17 ogrodników. W 1845 r. w Mękarzowicach istnieje pałac, folwark, młyn wodny, browar, gorzelnia i 19 posesji z 24 budynkami mieszkalnymi. Wśród 187 mieszkańców jest 6 katolików, 4 handlarzy. W 1891 r. i w 1912 r. wieś stanowi majątek rycerski o powierzchni 196 ha. w tym 173 ha pól, 20 ha łąk. Znajduje się tam cegielnia, gorzelnia oraz hodowla bydła i owiec. Historyczni właściciele wsi: 1503 r. – Hans von Szenwiz, od 1617 r. do 1633 r. – Adam von Rothkirch, 1673 r. – Karl Friedrich von Heugel, 1701 r. – Hans Albrecht von Heugel, 1713 r. – von Falkenberg, 1743 r. – von Prittwitz, 1770 r. – von Helmrich, 1785 r. – Gottlob Wilhelm Erdmann von Prittwitz, od 1873 r. – rodzina Scupin, 1891 r., 1912 r. – Juliusz Scupin, 1937 r. – Franz Scupin.

Opracowanie: Krzysztof Szymański

Miodary

Wieś przydrożna, rozłożona wzdłuż drogi Boguszyce – Brzezinka w kierunku północny-zachód, południowy- wschód. Skromne w skali obejścia gospodarskie rozlokowane są na niewielkich działkach siedliskowych po obu stronach drogi głównej. W centrum wsi ślad po majątku folwarcznym, w zakolu drogi, po północnej stronie, pozostałości historycznego cmentarza. Na północnym skraju wsi zabudowania leśniczówki. Nazwa wsi to śląska nazwa służebna – miejsce, gdzie wyrabia się miód. Poprzednie nazwy miejscowości: 1785 r., 1937 r. – Hoenigern. Znani ze źródeł właściciele: 1501 r. – von Prizelwiz, 1502 r. – von Seidliz, 1612 r. – Wilhelm von Pogrell, 1641 r. – Konrad von Falkenberg, 1706 r. – von Prittwitz, 1718 r. – von Magir, Posadowski, 1740 r. – grafini von Promniz, 1785 r. – graf Karl Christian August von Kospot, 1891 r. – August graf von Kospoth. W 1785 r. w Miodarach znajduje się folwark, szkoła; mieszka tam 199 osób, w tym 36 ogrodników, 4 chałupników. W 1891 r. wieś stanowi majątek rycerski o powierzchni 1 220 ha, w tym 180 ha pól, 44 ha lasu. Prowadzona jest hodowla koni i bydła; pracuje gorzelnia. W 1912 r. i w 1937 r. w gospodarce majątku dominuje uprawa buraków cukrowych, ziemniaków i lnu. Znajduje się tu tuczarnia trzody chlewnej. Obecnie liczba mieszkańców wynosi 109 osób.

Opracowanie: Krzysztof Szymański

Nowica

Wieś Nowica administracyjnie należy do wiejskiej gminy Dobroszyce, w powiecie oleśnickim, w północno-wschodniej części województwa dolnośląskiego. Miejscowość ta położona jest na wschód od Dobroszyc i 30 km na północny-wschód od Wrocławia. Obszar należący do Nowicy sąsiaduje od strony północnej z Lasami Państwowymi, od strony północno-wschodniej z miejscowością Miodary (gm. Dobroszyce), od strony południowo-wschodniej z miejscowością Boguszyce (gm. Oleśnica), od strony południowo-zachodniej z miejscowością Nowosiedlice (gm. Dobroszyce), a od strony zachodniej z miejscowością Dobroszyce. Zachodnia granica przebiega wzdłuż linii kolejowej relacji Wrocław – Łódź – Warszawa, ze stacją PKP w Dobroszycach. Przez Nowicę przebiega droga powiatowa nr 1477P Dobroszyce – Nowica – Miodary. Wieś Nowica zlokalizowana jest na pograniczu dwóch krain fizjogeograficznych Równiny Oleśnickiej i Wzgórz Trzebnickich, charakteryzujących się atrakcyjnymi kompleksami leśnymi o korzystnych walorach klimatycznych oraz turystycznych. W lasach łączących na północ od Nowicy, w przyległych zadrzewieniach oraz na śródleśnych łąkach, dobre warunki do bytowania mają dzikie zwierzęta, w tym łowne sarny, jelenie,

lisy, zające, borsuki, bażanty, kuropatwy i licznie występujące dziki. W otoczeniu wsi dominują użytki rolne wykorzystywane pod uprawy polowe. Przeważają zboża (w tym kukurydza na ziarno), a także ziemniaki. Grunty wykorzystywane są również pod lasy i łąki oraz pastwiska. W obniżeniach dolinowych występują okresowe podmokłości, które pojawiają się podczas wiosennych roztopów pokrywy śnieżnej oraz w lipcu w okresie występowania wysokiej ilości opadów. Obszar otaczający wieś ma charakter płaski, rzadko zadrzewiony i zakrzewiony, poprzecinany miedzami. Od północy Nowica graniczy z terenem lasu. Powierzchnia użytków rolnych wynosi 448,79 ha, a średnia powierzchnia gospodarstwa wynosi 16 ha. Dominują gospodarstwa małe (17 o średniej powierzchni około 2 ha, 10 średnich gospodarstw, o powierzchni do 9 ha, oraz 1 duże gospodarstwo o powierzchni 195,55 ha). Na terenie wsi, przy wjeździe od strony Dobroszyc wybudowana została świetlica wiejska wraz z terenem rekreacyjnym, na którym znajduje się plac zabaw dla dzieci. We wsi znajduje się również gospodarstwo agroturystyczne. Poprzednie nazwy miejscowości: w latach 1785 – 1932 r. – Rackwitz. Znani ze źródeł właściciele wsi: 1785 r. – książę oleśnicki, od 1870 r. – rodzina Retter, 1891 r. – dzierzawa dziedziczna Alberta Rettera. W 1785 r. we wsi znajduje się szkoła i folwark. Wśród 42 mieszkańców jest 6 ogrodników. W latach: 1845, 1891 i 1912 folwark w Nowicy II (Rakowicach) należy do Dobroszyc. Obecnie liczba mieszkańców wynosi 135 osób.

Opracowanie: Krzysztof Szymański

Nowosiedlice

Wieś położona po zachodniej stronie drogi Dobroszyce – Oleśnica. Centrum miejscowości wyznaczają pozostałości rozległego folwarku. Zabudowa skupia się w dwóch rzędach wokół majdanu folwarcznego. Z północno-zachodniego narożnika wychodzi droga z obustronną zabudową mieszkalną. Poprzednia nazwa miejscowości w latach 1785 – 1932 – Neudorf. W 1785 r. w Nowosiedlicach znajduje się 1 folwark, mieszka 115 osób, wśród nich 15 ogrodników i 8 chałupników. W 1845 r. we wsi istnieje folwark, wiatrak, karczma, hodowla 432 merynosów i 22 budynki mieszkalne. Żyje w nich 168 mieszkańców, w tym 4 katolików, 5 rzemieślników, 1 handlarz drewnem. W 1891 r. miejscowość stanowi majątek rycerski o powierzchni 214 ha, w tym 187 ha pól oraz hodowla bydła i owiec. W 1912 r. w majątku w Nowosiedlicach znajduje się park i ogród oraz tuczarnia. Uprawia się buraki cukrowe. Historyczni właściciele wsi: 1740 r. – von Seidlitz, von Schulz, 1785 r. – Friedrich Moriz von Rohr, 1845 r. – Herrmann Friedlaender, 1891 r. – Paul Rosemann, 1912 r. – Karl Radzay. W 1867 r. liczba mieszkańców wynosi 94, w 1871 r. jest 17 budynków mieszkalnych, 21 gospodarstw domowych, 88 mieszkańców (w tym 14 analfabetów), w 1905 r. jest tu 72 mieszkańców, w 1926 r. – 182, w 1939 r. – 187. Obecnie mieszka w Nowosiedlicach 138 osób.

Opracowanie: Krzysztof Szymański

Sadków

Wieś leży na obszarze krajobrazowym Wzgórz Trzebnickich. Potwierdzono tu ślady osadnictwa (e. Mezolit), osady (e. brązu, e. kamienia) oraz cmentarzysko całopalne (e. brązu). Ciekawym zabytkiem jest dom mieszkalny nr 26 z przełomu XIX/XX w. wpisany do ewidencji zabytków. Środowisko jest mało przekształcone przez człowieka, z ciekawym mikroklimatem. Poprzednia nazwa miejscowości w latach 1785 – 1937 – Zanthkau. W 1785 r. w Sadkowie istnieje folwark z hodowlą 178 owiec i młyn wodny. Zamieszkuje tu 119 ewangelików, wśród nich 10 rolników, 15 ogrodników i chałupników. W 1845 r. we wsi znajduje się szkoła ewangelicka, pałac, folwark, dziedziczne sołectwo, 2 młyny wodne, 5 tkalni płótna lnianego oraz 40 posesji z 51 budynkami mieszkalnymi. Wśród 331 mieszkańców jest 26 katolików, 6 rzemieślników, 2 handlarzy. W 1891 r. Sadków stanowi majątek rycerski o powierzchni 160 ha ziemi, w tym 120 ha pól. Wiodące znaczenie ma hodowla koni i bydła. W 1912 r. w majątku w Sadkowie uprawia się rośliny okopowe; istnieje tam cegielnia

i tuczarnia. Historyczni właściciele: 1785 r. – klasztor w Trzebnicy, 1845 r. – Meissner, 1891 r. – R. Fruhauf, 1912 r. – Fritz Pinkert, od 1919 r. – rodzina Langen, 1937 r. – Johann Jakob Langen. Obecnie mieszka tu 300 osób.

Opracowanie: Krzysztof Szymański

Siekierowice

Położona wśród zróżnicowanej rzeźby terenu wieś o ciekawej historii i zabytkach (kaplica grobowa Puttkamerów wraz z kompleksem parkowym, stary młyn, stara szkoła – pierwszy kierownik p. Adamski). Miejscowość składa się obecnie z czterech pierwotnie niezależnych wsi: Krotowic i Czartowic (obecnie przysiółki), Schwunderwitz (Siekierowice II – brak odpowiednika polskiego) i Siekierowic właściwych (Siekierowice I). We wsi znajduje się kościół i dzwonnica wybudowana z inicjatywy ks. Stanisława Moździerza w 2000 r. Pierwsze informacje o miejscowości pochodzą z XIV w., kiedy to dowiadujemy się, że wiadrunek biskupi ze wsi otrzymywała katedra wrocławska, a część dochodów kościelnych przypadająca na kanonika kapituły katedralnej była przekazywana do Ligoty. Poprzednie nazwy miejscowości: 1785 r. – Schickerwiz, w latach 1845 – 1937 – Schickerwitz. W 1785 r. Siekierowice posiadają dwóch właścicieli, folwark, młyn wodny oraz 124 mieszkańców, wśród których jest 15 ogrodników i 1 chałupnik. W 1845 r. majątek w Siekierowicach stawowi majorat. Na jego terenie znajduje się szkoła ewangelicka, pałac i folwark, młyn wodny, gorzelnia, browar oraz hodowla 450 merynosów. 20 budynków mieszkalnych zamieszkują 173 osoby, wśród nich 10 katolików i 1 handlarz. W 1891 r. wieś stanowi majątek rycerski objęty majoratem. Dobra w Siekierowicach mają powierzchnię 153 ha, w tym 124 ha łąk. Wiodące znaczenie ma hodowla koni i bydła. W 1912 r. majorat, oprócz Siekierowic, obejmuje także miejscowości: Cichorzów (Rotherinne), Świątniki (Schwundnig) z folwarkiem Heidewinkel, Czartowice (Tschertwitz). Powierzchnia tych dóbr jest równa 675 ha. W 1937 r. Siekierowice stanowią majątek rycerski wraz z Cichorzowem (Rotherinne). Dobra te obejmują 562 ha ziemi. Historyczni właściciele: 1785 r. – von Eben, von Strachwiz, 1845 r. – Eugen Karl Georg Ludwik baron von Puttkamer, 1891 r. – Agathon von Puttkamer, 1912 r. – właściciel: Wolfgang Freiherr von Puttkamer, dzierżawca: P. Mindner, 1937 r. – Eberhard Freiherr von Puttkamer. W 1867 r. wieś liczy 98 mieszkańców, w 1871 r. ma 17 budynków mieszkalnych, 20 mieszkań, 82 mieszkańców w tym 5 analfabetów, w 1926 r. – 547 mieszkańców, w 1939 r. wieś ma 770 ha i 473 mieszkańców. Obecnie powierzchnia wsi wynosi 866 ha, liczba mieszkańców – 384 osób.

Opracowanie: Krzysztof Szymański

Strzelce

Położenie. Wieś położona w północno-wschodniej części województwa dolnośląskiego. Pasma Nizin Środkowo-Polskich, pogranicze Równiny Oleśnickiej i Wzgórz Trzebnickich, posiada atrakcyjne walory środowiska przyrodniczego, przeważają tereny wykorzystywane rolniczo, zwarte kompleksy leśne o korzystnych walorach klimatycznych oraz turystycznych, oraz gleby piaszczyste, nadające się na placówki wydobywcze. Na terenie wsi występuje znaczne zalesienie, wiąże się z tym bogata szata roślinna, w której upodobały sobie siedliska takie zwierzęta jak dziki, wiewiórki, sarny, zające. Bogata flora sprzyja rozwojowi życia ptaków tj. słowika, kosa, szpaka, wilgi, zięby. Łąki posiadające wysoki poziom wód gruntowych są siedliskiem dla żab i innych płazów. Przez wieś Strzelce przepływa rzeka Dobra, która wpada do rzeki Widawa, pod miejscowością Kłokoczycę. Na terenie wsi znajdują się małe rozlewiska wodne. Pierwsza wzmianka i nazwa. Miejscowość wzmiankowana jest w 1343 r. jako wieś Strelicz, lokowana na prawie polskim, którą otrzymał Nanker (Neszker, Nankerus) z książęcego dworu. Poprzednie nazwy miejscowości: 1343 r. – Strelicz, 1376 r. – Stralicz, 1785 r. – Ober i Nieder Strehliz, w latach 1845 – 1891 – Ober i Nieder Strehlitz,

w latach 1932 – 1923 – Strehlitz. Parafia. Kościół wzmiankowany jest w 1428 r. W latach 1585 – 1586 powstaje nowy ewangelicki kościół parafialny z fundacji Klemensa Sacka. Jego pierwszym pastorem był Andreas Gunther z Ziębic (Munsterberg). W latach 1770 – 1780 kościół wyremontowano, a w 1856 r. wybudowano zupełnie nowy budynek kościoła. W 1785 r. we wsi istnieje kościół, szkoła, 2 folwarki i młyn wodny. Wśród 506 mieszkańców jest 14 rolników, 54 ogrodników i 9 chałupników. W 1845 r. w Strzelcach znajduje się ewangelicki kościół parafialny, szkoła (nowy budynek wybudowano w 1822 r.), 2 folwarki, młyn wodny, gorzelnia, browar, cegielnia, wiatrak, młyn olejowy, 6 tkalni płótna lnianego oraz 10 dużych i małych stawów hodowlanych. Ponadto hoduje się 289 sztuk bydła i 1 180 sztuk merynosów. W 102 budynkach mieszkalnych żyją 773 osoby, wśród nich 13 katolików, 12 rzemieślników i 10 handlarzy. W tym czasie należą do Strzelce dwa przysiółki: Lakumme (z karczmą i ośmioma budynkami mieszkalnymi, znajdujący się przy drodze do Twardogóry) oraz Neudorf (kolonia złożona z 7 budynków mieszkalnych). W 1891 r. Strzelce stanowią wraz z Wieszkowicami (Neudorf) i Junoszynem (Wilhelmsort) majątek rycerski o powierzchni 1 191 ha, w tym 756 ha pól, 124 ha łąk, 273 ha lasu. Wiodące znaczenie ma hodowla koni, bydła i owiec. W 1912 r. Dolne Strzelce (Nieder Strehlitz) wraz z Wieszkowicami (Neudorf) i Goszczem (Goschutz) objęte są majoratem. Majątek ten obejmuje 894 ha ziemi, w tym 430 ha pól, 113 ha łąk, 285 ha lasu. W 1937 r. już tylko leśnictwo w Strzelcach stanowi majątek rycerski i wraz z Wieszkowicami (Neudorf) i Goszczem (Goschutz) objęte jest majoratem. Majątek ten ma powierzchnię 422 ha. Pozostała część miejscowości należy do Antona Meyera i obejmuje 167 ha ziemi, w tym 150 ha pól, park i ogród. W dobrach tych, stanowiących także majątek rycerski, hoduje się bydło i trzodę chlewną, uprawia się buraki cukrowe i ziemniaki. Historyczni właściciele: 1343 r. – Nankerus (Nanker, Neszker) de Strelitz, 1428 r. – bracia Heinko i Jerzy Kozke, od 1492 r. do 1500 r. – von Strelitz, od 1585/86 r. do początku XVII w. – Klemens Sack, 1607 r. – Klemens von Luck, 1646 r. – Johann Ernst von Tschammer, 1653 r. – von Leuschner, 1674 r. – Hans Ernst von Tschammer, 1698 r. – Hans Henryk von Franckenberg, 1707 r. – George Wilhellm von Reinbaben, 1673 r. – Kaspar von Dreski, 1710 r. – von Serpillius, 1719 r. – von Keltch, po 1719 r. – von Heugel, 1785 r. – Heinrich graf von Reichenbach, 1845 r. – Heinrich Gottlieb Gustaw graf von Reichenbach, 1891 r. – Heinrich Rafael graf Reichenbach-Goschutz, 1912 r. – Heinrich graf von Reichenbach-Goschutz, 1937 r. – Heinrich graf von Reichenbnach-Goschutz, Anton Meyer. Obecnie powierzchnia wsi to 866 ha, liczba mieszkańców – 502 osoby.

Opracowanie: Krzysztof Szymański

GMINA DZIADOWA KŁODA

Gmina

Dziadowa Kłoda oraz Kolonia Karłowice, Szklarka, Doszów – Dziadowa Kłoda wieś, siedziba gminy, do której należą sołectwa: Dalborowice, Dziadowa Kłoda, Dziadów Most, Gołębice, Gronowice, Lipka, Miłowice, Radzowice i Stradomia Dolna. Gmina Dziadowa Kłoda położona jest na styku trzech województw (dolnośląskie, wielkopolskie i opolskie) ma obszar 105,14 km², zamieszkiwało ją według danych z 30 czerwca 2004 r. 4 515 osób, a gęstość zaludnienia wynosiła 42,9 osób/km². Uchwałą Rady Gminy z dnia 20 czerwca 2000 r. przyjęto herb i flagę terytorialną Gminy Dziadowa Kłoda. Herb gminy nawiązuje do dziedzictwa historycznego tego terenu, gdy do czasu sekularyzacji majątków kościelnych i zakonnych kościoła katolickiego przez rząd pruski w 1810 r., Dziadowa Kłoda była własnością zakonu Krzyżowców z Czerwoną Gwiazdą we Wrocławiu.

Dziadowa Kłoda

Dziś częścią Dziadowej Kłody jest Kolonia Karłowice (Karlowitz), która w czasach niemieckich była oddzielną wsią. W granicach wsi znajdował się też folwark Doszów (Helenenhof – Helenów) i młyn Cholewa. W pewnym oddaleniu, na północ od wsi, znajduje się Szklarka, kiedyś nazywana przysiółkiem. Położenie. Dziadowa Kłoda jest położona przy rozwidleniu dróg: w części zachodniej do Stradomi Dolnej i Radzowic, w części wschodniej do Ślizowa i Dalborowic. Przez wieś płynie z północy na południe rzeka Widawa. Na wschód od Dziadowej Kłody, przecinając jej południowo-wschodni kraniec, przebiega budowana w okresie międzywojennym jako fragment trasy Brzeg – Międzybórz, linia kolejowa, dziś nieczynna. Pierwsza wzmianka o miejscowości z 1305 r. pochodzi z księgi fundacyjnej biskupów wrocławskich, a kolejny zapis odnajdujemy w dokumencie z 1353 r. Kolonia Karłowice dziś będąca częścią Dziadowej Kłody została założona w 1774 r. przez prałata Karola z kapituły św. Macieja we Wrocławiu, do której należała ta ziemia. Pierwotnie kolonia liczyła 16 gospodarstw i otrzymała nazwę dla upamiętnienia imienia swego założyciela. Wspomniana kolonia na mocy rozporządzenia władz wyższych z dnia 2 stycznia 1893 r. została włączona w granice wsi Dziadowa Kłoda. Nazwa. W literaturze od początku występują równolegle obie nazwy Dziadowej Kłody; polska i niemiecka. Polska nazwa Dziadowa Kłoda występuje w dokumentach w formie Czadowa cloda (1305 r.) lub Dziadowokłoda (1787 r. i w XIX w.), a nazwa niemiecka Kunzendorf w formie Cunczendorf (1305 r.), Kuntzendorf (ok. 1739 r.) i do 1945 r. Kunzendorf. W 1888 r. używaną dotąd nazwę Dziadowakłoda zmieniono na Kunzendorf. Nazwę polską można wywieść następująco: pierwszy człon oznacza własność (kłodę) Dziada. Słowo kłoda to pień drzewa, beczka lub inny przedmiot wydrążony z pnia drzewa. Dla folwarku Helenhof po 1945 r. została przyjęta nazwa Doszów. Dziś występuje nazwa Helenów. Nazwa Szklarka, po niemiecku Sandhäuser czyli domy na piasku występuje w dokumentach z XVIII – XIX w. Funkcjonująca od dawna nazwa polska istniała w czasach niemieckich w formie Sklarke. Właściciele. W dokumentach z lat 1450 – 1526 wymienia się jako właścicieli ród von Rohr, a następnie w latach 1526 – 1566 ród von Saltza. W 1592 r. Dziadowa Kłoda stanowiła część dóbr należących do hrabiego von Dohna. Jeden z przedstawicieli rodu, Karol Hannibal von Dohna w dniu 27 stycznia 1615 r. sprzedał wieś Dziadowa Kłoda klasztorowi św. Macieja Zakonu Szpitalników we Wrocławiu. W XVIII w. we wsi znajdowały się m.in. pański pałac (w którym mieściła się katolicka kaplica domowa), folwark oraz leśniczówka. W 1810 r. na mocy przepisów o sekularyzacji dóbr kościelnych, dobra klasztorne na terenie Dziadowej Kłody przejęło najpierw państwo pruskie, a następnie dzierżawił i potem kupił Gustaw von Biron. W rękach rodu Bironów dobra w Dziadowej Kłodzie pozostawały aż do 1945 r. W 1785 r. chłopci z Dziadowej Kłody, gdzie swoje dobra miał wspomniany klasztor św. Macieja z Wrocławia, odmówili pracy na gruntach pańskich i domagali się zmniejszenia wymiaru pańszczyzny, która wynosiła wtedy 5 dni w tygodniu. Klasztor wrocławski podjął próby polubownego rozwiązania sprawy, jednak bez widocznego skutku. Ponieważ wielu mieszkańców wsi nie znało nie-

mieckiego w rozmowach komisji z mieszkańcami musiał pośredniczyć tłumacz. Funkcję tę pełnił miejscowy nauczyciel Maciej Wojtasz. Chłopi godzili się pracować trzy dni w tygodniu i prosili o darowanie kary dla poddanych z Dziadowej Kłody, zbiegłych do Polski. Klasztor te postulaty odrzucił. Ostatecznie opór chłopów został przełamany i 5-dniowy wymiar pańszczyzny został zachowany. Parafia. Od XIV do XVII w. wieś Dziadowa Kłoda należała do parafii w Ślizowie. W XVII w. parafia ślizowska utraciła samodzielność i została przyłączona do Sycowa, przez co również wierni z Dziadowej Kłody mieli utrudniony dostęp do praktyk religijnych i uczestniczenia w nabożeństwach. W dokumencie sprzedaży Dziadowej Kłody kapitulie św. Macieja we Wrocławiu przyznano kupującemu „upoważnienie do zbudowania w Dziadowej Kłodzie kościoła, osadzenia proboszcza a dziesięcinę płaconą dotąd przez wiernych z Dziadowej Kłody proboszczowi w Ślizowie mógł przekazać proboszczowi z Dziadowej Kłody”. Mimo, iż kapituła św. Macieja nie skorzystała z tych uprawnień, to jednak wierni z Dziadowej Kłody zyskali znaczne ułatwienie w uczestniczeniu w nabożeństwie, gdyż w tamtejszym pańskim domu urządono kaplicę, w której ksiądz zakonny z kapituły św. Macieja we Wrocławiu odprawiał regularnie nabożeństwa. Sytuacja taka trwała do 1810 r., to jest do czasu sekularyzacji dóbr klasztoru. Ustanowienie parafii w Dziadowej Kłodzie oraz podjęcie decyzji o budowie we wsi kościoła miało miejsce w 1857 r. Inicjatorem powstania parafii i budowy kościoła był ksiądz Ignacy Kupiec, bardzo zasłużony dla wielu miejscowości w okolicach Sycowa, Polak z pochodzenia, budowniczy kościołów i szkół. Położenie kamienia węgielnego pod nowy kościół przez proboszcza miejskiego w Sycowie księdza Kupca nastąpiło 13 września 1866 r. Budowę zlecono mistrzowi murarskiemu Augustowi Moike z Międzyborza. Najpierw postawiono budynki probostwa. Nasadzenie hełmu i krzyża na wieżę kościelną miało miejsce 13 października 1867 r. Uroczyste poświęcenie kościoła pod wezwaniem NMP Niepokalanie Poczętej w obecności zwierzchności kościelnej nastąpiło 27 września 1868 r. Pierwszą Mszę św. celebrował proboszcz sycowski ksiądz Ignacy Kupiec. Odtąd parafia obejmowała, poza Dziadową Kłodą, miejscowości: Karłowice oraz Stradomię Nową i Dolną. Mianowanie proboszcza leżało w gestii biskupa. Wszystkie ciężary, związane z utrzymaniem kościoła i parafii ponosili sami parafianie. Ponadto parafia posiadała działki ziemi ornej i lasu. Według ankiety z 1889 r., ogłoszonej przez biskupa wrocławskiego, w której badano skład narodowościowy parafii katolickich w powiecie sycowskim, w parafii Dziadowa Kłoda było 883 Polaków i 40 Niemców. Nadto spis ludności z 1910 r. wykazał, że na 831 mieszkańców wsi, 605 osób posługiwało się językiem polskim, a 199 niemieckim. W końcu XIX w., w latach 80., władze pruskie przystąpiły do zmiany nazw miejscowości, które jeszcze zachowały polskie brzmienie. W 1893 r. nastąpiło prawne włączenie do parafii Dziadowa Kłoda gminy kościelnej Dalborowice, należącej dotąd do zespołu parafialnego Trębaczów, a obejmującej miejscowości Dalborowice, Ołbin (Bogustawice) i Wygoda. Do parafii należeli również katolicy rozproszeni w okolicznych wsiach. Po pewnym okresie trudności z obsadzeniem urzędu proboszcza w parafii (okres Kulturkampf), w 1900 r. proboszczem został niezwykle zasłużony dla spraw polskich ks. Marcin Pancherz. Niewielka wspólnota protestancka z Dziadowej Kłody już w 1834 r. została włączona jako „goście” do parafii ewangelickiej w Radzowicach. Wspomniany wcześniej ks. Marcin Pancherz był kapłanem katolickim szczególnie zasłużonym dla Dziadowej Kłody. Pochodził z Górnego Śląska, urodził się w Wiśniczu koło Gliwic i był jednym z ośmiorga rodzeństwa. Marcin Pancherz ukończył szkołę podstawową w Wiśniczu, gimnazjum w Gliwicach oraz seminarium duchowne we Wrocławiu. Tutaj otrzymał święcenia kapłańskie i pracował w różnych miejscowościach Archidiecezji Wrocławskiej, gdzie dał się poznać z umiejętności budzenia ducha polskiego. Dobrze stopnie otrzymywał w szkołach z religii i języka polskiego, zaś z języka niemieckiego ocenę dostateczny. Ten właśnie ksiądz umieścił na parkanie obok zbudowanego w XIX w. kościoła łaćniński napis: Zbudował [parkan] przeważnie własnymi siłami prócz drzewa rosnącego w lesie (las kościelny) w czasie trwania I wojny światowej 1914 r. proboszcz Pancherz rodu polskiego (gente polonus). W czasie I wojny światowej i po jej zakończeniu do 1920 r. był proboszczem w Dziadowej Kłodzie. Za działalność na rzecz Polski po I wojnie światowej został

najpierw aresztowany, a następnie w 1920 r. wypędzony z Dziadowej Kłody. Po krótkiej tułaczce schronił się i przez blisko 19 lat pracował w parafii Myjomice koło Kępna. W czasie okupacji hitlerowskiej został wyrzucony z probostwa w Myjomicach i musiał zamieszkać u jednego z parafian. Umarł 2 października 1941 r., w tym samym dniu, gdy – jak opowiadają naoczni świadkowie – przyszli go aresztować gestapowcy. W styczniu 1946 r. parafię katolicką w Dziadowej Kłodzie po przychylnym Polakom księdzu Hajduku objął ksiądz Hoszycki, a od dnia 1 września 1946 r. rozpoczął urzędowanie jako proboszcz ksiądz Wittek. Historia po I wojnie światowej. Po zakończeniu I wojny światowej zapadły decyzje o włączeniu dużej części powiatu sycowskiego w granice państwa Polskiego. Wcześniej wybierano w powiecie sycowskim delegatów na Sejm Dzielnicowy do Poznania, na którym ogłoszono postulaty strony polskiej. Z powiatu sycowskiego pochodziła 11-osobowa, najliczniejsza delegacja dolnośląska. Delegatami z Dziadowej Kłody byli Józef Skotnik i Stefan Mueller. Ze strony niemieckiej do grona nieprzejednanych przeciwników przyłączenia powiatu sycowskiego do Polski należał ówczesny starosta sycowski w latach 1918 – 1944, właściciel dóbr i okazałego pałacu w Stradomi, Detlev von Reinersdorf. Poglądy na ten temat zawarł w swoim pamiętniku zatytułowanym Odstąpienie Polsce części powiatu na podstawie dyktatu wersalskiego. Już na początku wyraził zaniepokojenie pogłoskami o możliwości przekazania Polsce ...dla nowopowstającego państwa polskiego całego powiatu sycowskiego oraz części sąsiadującego z nim od zachodu powiatu oleśnickiego. W załączonej do tekstu mapce ukazano osobliwości na granicy dolnośląskiej, którymi było według starosty pozostawienie Ślizowa i Dziadowej Kłody po stronie polskiej i utrata połączenia drogowego Syców – Namysłów i Syców – Bierutów. Po dodatkowych rozmowach w tej sprawie, obie wsie przekazane w styczniu 1920 r. Polsce, w lipcu tego samego roku powróciły w granice Niemiec. W okresie międzywojennym władze regionalne Związku Polaków w Niemczech we Wrocławiu wobec trudności, jakie stawiały władze niemieckie, postawiły na współpracę z wybranymi działaczami w terenie. Z powiatu sycowskiego do wybranych należała rodzina Skotników z Dziadowej Kłody. W styczniu 1930 r. na Gwiazdkę organizowaną we Wrocławiu zaproszono Józefa Skotnika z córką, a w kwietniu uczestniczył w Domu Polskim w wielkanocnym „święconym” Jakub Skotnik. Ten mieszkaniec Dziadowej Kłody wspólnie z Andrzejem Cierpką podjął się z dobrym skutkiem kolportażem prasy polskiej na terenie rodzinnej wsi. W zbiorach wrocławskiego Ossolineum oraz szkoły w Dziadowej Kłodzie zachowały się spisane wspomnienia innego zasłużonego mieszkańca Dziadowej Kłody, porucznika Józefa Młynarza pseudonim Farys, jednego z dowódców podziemnej grupy AK. Podczas wojny Józef Młynarz przybył do Dziadowej Kłody z okolic Krotoszyna i podjął pracę w gospodarstwie. Porucznik Farys spotkał w Dziadowej Kłodzie innych Polaków wywiezionych na roboty przymusowe z okolic Łodzi, tj. z terenów wcielonych do Rzeszy. Decyzja o zorganizowaniu siatki AK w powiecie sycowskim zapadła w maju 1941 r. Porucznik Farys najpierw w marcu 1942 r. został zastępcą, a potem w 1943 r. objął dowództwo zakonspirowanego Batalionu Giewont. Dowódca batalionu otrzymał zadanie prowadzenia wywiadu, rozpoznania systemu łączności wojskowej i cywilnej, sporządzenia szkiców i map okolicznych terenów oraz obiektów o znaczeniu wojskowym i innym. Drużyny podległe dowódcy batalionu zorganizowano m.in. w Radzewicach, Ślizowie, Stradomi Górnej, Stradomi Dolnej, Dalborowicach, Międzyborzu i Twardogórze. Oddział w Stradomi zorganizowano z Polaków pracujących w mleczarni majątku. W czerwcu 1944 r. przybyła z Milicza do Sycowa duża grupa funkcjonariuszy gestapo z zadaniem rozpracowania konspiracji. Aresztowania w organizacji sycowskiej przeprowadzili Niemcy w końcu sierpnia 1944 r. W więzieniu w Sycowie znalazło się w krótkim czasie 54 Polaków, wśród nich również dowódca batalionu Giewont, porucznik Farys. Mimo tortur, dowódca, osadzony najpierw w więzieniu w Sycowie, a potem w Prezydium Policji we Wrocławiu, nie zdradził siatki. Całą grupę Polaków po intensywnym śledztwie przewieziono do obozu w Gross Rosen. Porucznik Młynarz przeżył wojnę i po 1945 r. mieszkał i pracował w Dziadowej Kłodzie. Ciekawym uzupełnieniem historii Batalionu Giewont w obwodzie Reduta są wspomnienia ks. Zbigniewa Wroniewicza, kapelana tego oddziału. Relacja została nagrana na taśmę

magnetofonową w 1974 r. i jest przechowywana w zbiorach Namysłowskiego Towarzystwa Kulturalnego. W 1981 r. kopia nagrania została przekazana do Izby Pamięci Narodowej przy Szkole Podstawowej w Dziadowej Kłodzie. Ks. Zbigniew Wroniewicz opowiedział w nagraniu o swoich dramatycznych przeżyciach wojennych. Wśród twórców ludowych w okolicach Sycowa największą sławę zyskał Józef Kurzawa, kolejny zasłużony, urodzony 5 stycznia 1889 r. w Dziadowej Kłodzie. Pamiętał dobrze groby swoich dziadków, nad którymi ksiądz po polsku odmawiał Zdrowaś Mario. Mówiąc o tamtych czasach stwierdzał, że ...starzy ludzie nie poradzili [nie potrafili] słowa po niemiecku powiedzieć. W szkole uczono tylko po niemiecku i młody Kurzawa miał trudności z opanowaniem tego języka, ponieważ wcześniej znał wyłącznie j. polski. Dzieci uczyły się dwa razy w tygodniu religii po polsku w kościele parafialnym w Dziadowej Kłodzie. Wspomina dalej, że dla starszych ludzi do końca I wojny światowej, trzy razy w miesiącu wygłaszano kazania w języku polskim. Podczas I wojny Kurzawa walczył w armii niemieckiej w zachodniej Europie (Belgia). Ranny na froncie, wrócił do Dziadowej Kłody i podjął pracę w folwarku księcia Birona. W styczniu 1945 r. został wysiedlony (podobnie jak inni) za Odrę. Wrócił do domu po przejściu frontu 29 maja 1945 r., a z nim 30 rodzin, w których szesnaście na co dzień używało j. polskiego. W październiku 1945 r. Kurzawa uzyskał obywatelstwo polskie. Pracował jako palacz, stróż nocny i robotnik w spółdzielni produkcyjnej. Józef Kurzawa dał się poznać jako jeden z czołowych dolnośląskich pieśniarzy ludowych. Znał wiele polskich pieśni ludowych śpiewanych przez mieszkańców rodzinnej wioski, które w 1953 r. nagrała regionalna rozgłośnia Polskiego Radia we Wrocławiu. Ten zbiór umożliwił zbieraczowi folkloru i pieśni ludowych Józefowi Majchrzakowi rozpoczęcie nadawania w latach 1953 – 56 we wrocławskiej rozgłośni radiowej cyklu audycji zatytułowanych Gra muzyka u Kurzawy. Józef Kurzawa odznaczony przez władze polskie zmarł 4 lipca 1967 r. w Brzegu na Opolszczyźnie i tam jest pochowany. Szkoła. Istnienie szkoły w Dziadowej Kłodzie odnotowały kroniki w 1749 r. Pierwszym nauczycielem odnotowanym w kronikach był Grzegorz Milla, potem Mateusz Wojtasz, Bartłomiej Fabian i w XIX w. wielce zasłużony Ignacy Perlitius. Przez wiele lat w szkole nauczał jeden nauczyciel. Budowa nowego, murowanego budynku szkoły w 1832 r. umożliwiła zatrudnienie wkrótce potem drugiego nauczyciela. Do szkoły w Dziadowej Kłodzie uczęszczały dzieci z Kolonii Karłowice. Wieloletnim nauczycielem we wsi (pracował tu w latach 1829 – 1872) był wspomniany już bardzo zasłużony dla utrzymania polskości Ignacy Perlitius. O tym nauczycielu przez wiele lat pracującym w szkole w Dziadowej Kłodzie i jego zasługach dla obrony języka ojczystego pisał badacz języka polskiego na Śląsku W. Ogrodziński: Osobna wzmianka należy się osobliwości nie tyle nawet górnośląskiej, ile sycowskiej, którą stanowi książeczka pt. „Nabożeństwo żałobne, zawierające pieśni pogrzebowe i modlitwy za dusze zmarłych wiernych”. Kto ją wydał po raz pierwszy, nie wiadomo, drugie wydanie, również zaginione sporządził około 1850 roku Ignacy Perlitius, nauczyciel w latach 1829 do 1872 w Dziadowej Kłodzie pod Sycowem. Trzeciego nauczyciela zatrudniono w szkole w 1910 r. Rok później, w 1911 r., rozpoczęto budowę nowego budynku szkolnego dla 200 uczniów, uczących się w czterech klasach. Historia po II wojnie światowej. W końcowej fazie II wojny światowej większość mieszkańców przed wkroczeniem Rosjan opuściła na rozkaz władz niemieckich wieś. Pozostało kilka rodzin, m.in. F. i J. Kozica, Sz. Wancek, Skotnik, Zurek, A. Cierpka, ks. Hajduk. Do Dziadowej Kłody Armia Czerwona wkroczyła w dniu 20 stycznia 1945 r. w godzinach południowych. Autor Kroniki Dziadowej Kłody zapisał, że już 1 lutego 1945 r. przybyła do wsi 4-osobowa obsada posterunku MO. Była to prawdopodobnie samozwańcza grupa porządkowa, bowiem komendę powiatową MO w Sycowie zaczęto organizować dopiero w początkach maja 1945 r. W dniu 19 listopada 1945 r. nastąpił napad na posterunek MO w Dziadowej Kłodzie, który przypisuje się grupie Otta. Nie ucierpieli przebywający tam funkcjonariusze. Wiosną zaczęli napływać do Dziadowej Kłody i okolicznych wsi osadnicy z poznańskiego, kieleckiego, krakowskiego oraz zza Buga. W sierpniu 1945 r. przybyło 13 rodzin z powiatu Włoszczowa. Wieś była zniszczona w dużym stopniu, spalone były m.in. młyn, stolarnia, gospoda, poczta, 5 budynków mieszkalnych, zdewastowana

była szkoła, nieczynna była linia kolejowa do Sycowa. W lipcu wrócił z obozu w Gross Rosen Józef Młynarz, dowódca rozbitego w 1944 r. batalionu AK Giewont. Razem z nim wróciło 20 innych członków organizacji (z liczby 54 uwięzionych w obozie). Józef Młynarz organizował powojenne władze, m.in. Zarząd Gminy. Pierwsza siedziba Zarządu Gminy Dziadowej Kłody mieściła się w Ślizowie. Księgowym i rachmistrzem gminy był wspomniany Józef Młynarz. Siedzibę gminy ze Ślizowa do Dziadowej Kłody przeniesiono w październiku 1945 r. Pierwszym po wojnie wójtem w Dziadowej Kłodzie był Stefan Wierziński. Radę narodową, do której weszło 32 radnych, powołano w dniu 3 listopada 1946 r. Jej przewodniczącym został Józef Landra i zastępcą Stanisław Paśoń. Pierwszym polskim sołtysem w Dziadowej Kłodzie został A. Wojciechowski. W 1953 r. sołtysem we wsi był A. Pieczonka. Szkoła po II wojnie światowej. Po II wojnie światowej we wsi istniała pełna siedmio-, potem ośmioklasowa Szkoła Podstawowa. We wrześniu 1945 r. przybył do Dziadowej Kłody wraz z żoną, pierwszy nauczyciel o nazwisku Wójcik. Pod jego kierunkiem uporządkowano szkołę i rozpoczęły się tam, mimo braku podręczników i zeszytów, zajęcia szkolne. Wkrótce budynek okazał się za mały dla stale rosnącej liczby uczniów. Budowę nowej szkoły w Dziadowej Kłodzie rozpoczęto w 1972 r. i trwała ona do 1975 r. Pierwotnie budynek miał składać się z 8 izb lekcyjnych i sali gimnastycznej. W związku z tworzeniem zbiorczych szkół gminnych rozpoczęto starania o powiększenie obiektu. Zwiększono więc powierzchnię sali gimnastycznej oraz podjęto decyzję o budowie dodatkowego, 3-kondygnacyjnego pawilonu, przeznaczonego na izby lekcyjne. Początkowy kosztorys budowy opiewał na 7,5 mln złotych, zaś ostateczny koszt inwestycji zamknął się kwotą 20 mln złotych, nie licząc wyposażenia szkoły w sprzęt i środki dydaktyczne. Po zakończeniu inwestycji szkoła dysponowała 2 pawilonami do prowadzenia zajęć dydaktycznych, gdzie było 21 izb lekcyjnych, pełnowymiarową salą gimnastyczną, kuchnią, stołówką oraz kompleksem boisk sportowych. Obecnie mieści się tam Szkoła Podstawowa Dziadowa Kłoda, będąca częścią Zespołu Szkół Podstawowych (Dziadowa Kłoda, Dalborowice we własnej siedzibie) oraz Gimnazjum. Uczniowie mieszkający poza Dziadową Kłodą są dowożeni. Przedszkole w Dziadowej Kłodzie otwarto 16 marca 1952 r. W 1971 r. wybudowano dom mieszkalny dla nauczycieli. W majątkach położonych na terenie Dziadowej Kłody już w XVIII w. (1787 r.) działała gorzelnia i poza wsią młyn polny Cholewa (Colewermühle), a także istniała leśniczówka. Areal. Według spisu z 1891 r. majątki na terenie wsi liczyły ogółem 956 ha powierzchni w tym grunty orne – 408 ha, łąki – 69 ha, pastwiska – 53 ha, lasy – 386 ha, siedliska ludzkie (zagrody) – 40 ha. W 1912 r. odpowiednie dane uległy tylko nieznacznym zmianom, i tak ogólny obszar majątków wynosił 916 ha w tym grunty orne – 406 ha, łąki – 69 ha, pastwiska – 53 ha, ogrody – 2 ha i lasy – 386 ha. Kilka lat przed wybuchem II wojny światowej, w 1937 r. powierzchnia majątków wynosiła ogółem – 905 ha w tym grunty orne – 353 ha, łąki – 60 ha, pastwiska – 50 ha, lasy – 421 ha oraz ogrody, zagrody i rowy razem 21 ha. Zakłady rzemieślnicze, usługowe i rolnictwo. W 1830 r. działał we wsi browar. Na przełomie XIX/XX w. do napędu urządzeń w gorzelnii zaczęto używać maszyn parowych. Dość wcześnie, bo już w XVIII w. w folwarku istniała owczarnia. Ten stan utrzymywał się przez XIX i XX w., w 1845 r. hodowano w niej 1 400 merynosów. W sprawozdaniu z 1937 r. odnotowano w majątku rozwiniętą hodowlę bydła, zrebriąt i merynosów. Na terenie Dziadowej Kłody prowadziły działalność niezbędne w każdej wsi warsztaty rzemieślnicze. Kroniki odnotowały istnienie jednej kuźni, a w Karłowicach w kronice z 1845 r. odnotowano istnienie 6 krosien lnianskich oraz tartaku. We wrześniu 1945 r. z inicjatywy przybyłego z woj. kieleckiego Władysława Sobczyka utworzono w Dziadowej Kłodzie Ochotniczą Straż Pożarną. W maju 1946 r. Gminna Spółdzielnia uruchomiła swój pierwszy sklep spożywczy w Dziadowej Kłodzie. 31 grudnia 1945 r. wieś miała 700 mieszkańców. W 1948 r. w Dziadowej Kłodzie i Ślizowie otwarto 2 kursy repolonizacyjne, które ukończyło 35 osób, a u gospodarza Stanisława Bobera uruchomiono pierwszą bibliotekę dla mieszkańców. Do niedawna w Dziadowej Kłodzie prowadziła działalność Gminna Spółdzielnia Samopomoc Chłopska i Przetwórnia Owocowo-Warzywna utworzona w 1956 r. oraz Spółdzielnia Kółek Rolniczych. W 1953 r. w Dziadowej Kłodzie powstał wiejski ośrodek zdrowia. Obecnie działa we wsi Gminny

Ośrodek Zdrowia, Bank Spółdzielczy oraz apteka. Działa też Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej, parafia rzymsko-katolicka, Policja, OSP, poczta oraz Przedszkole Publiczne. Na terenie wsi położone jest Leśnictwo LP. W 1992 r. miejscowość została wyposażona w wodociąg. Obecnie w Dziadowej Kłodzie zarejestrowane są następujące prywatne, podmioty gospodarcze: handel – 12, firmy budowlane – 2, firmy transportowe – 4, ślusarze – 3, stolarze – 3, piekarze – 1, inne – 9. Wśród podmiotów prywatnych są zarejestrowani – dentysta, apteka, zakład produkcji obuwia z 60 pracownikami, gabinet rehabilitacji, biuro rachunkowe i zakład renowacji artystycznej. Ludność. W połowie XVIII w. zapisano w kronikach, że w przysiółku Szklarka mieszkało 6 zagrodników i chałupników. Kronikarz śląski Fryderyk Albert Zimmermann pisał w 2 połowie XVIII w., że w Dziadowej Kłodzie razem z przysiółkiem Szklarka mieszkało 326 ludzi. W tym samym czasie na terenie Karłowic znajdowało się 11 gospodarstw kmiecych ze 63 mieszkańcami. W XIX w. (dane z 1830 r.) Dziadowa Kłoda liczyła ogółem 510 mieszkańców, w tym 52 ewangelików i 6 Żydów, zaś Karłowice 104 mieszkańców w tym 5 ewangelików. W 1845 r. w Kolonii Karłowice mieszkali sami katolicy w liczbie 108. W początkach XX w. (1913 r.) Dziadowa Kłoda wraz z majątkami liczyła 831 mieszkańców. Do końca 1945 r. osiedliło się tutaj 67 osób. W latach 1945 – 1950 zamieszkało w tej miejscowości 88 rodzin osadników, przybyłych głównie z Wielkopolski oraz województw centralnych. Według danych Urzędu Gminy Dziadowa Kłoda w 1990 r. liczyła 939 mieszkańców i w kolejnych odpowiednio: 1995 r. – 1 036, 2000 r. – 1 076, 2005 r. – 1 127. Na koniec 2010 r. miejscowość liczyła 1 230 mieszkańców. Kultura. 1 kwietnia 1950 r. otwarto w Dziadowej Kłodzie stałe kino Rybak, które zlikwidowano w 1964 r. ze względu na zły stan budynku. Dziś życie kulturalne organizowane jest w Gminnym Ośrodku Kultury oraz Bibliotece. Zabytki. We wsi nie ma znaczących obiektów zabytkowych. Zainteresowaniem służb konserwatorskich został objęty kościół parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP. Obiektem godnym najwyższej uwagi turystów oraz mieszkańców gminy, administrowanym przez Nadleśnictwo w Sycowie, jest Arboretum im. Prof. S. Białoboka, położone na terenie gminy, w bezpośrednim sąsiedztwie wsi Stradomia Dolna.

Opracowanie: Stanisław Chowański

Dalborowice oraz Folwark (Nowiec), Kolonia Dalborowice, Wygoda

Dalborowice to duża wieś sołecka położona przy drodze z Sycowa do Namysłowa. Przez wieś przepływa rzeka Widawa. W przeszłości na obszarze południowej części dzisiejszych Dalborowic znajdowała się wieś Bogusławice, w niektórych źródłach nosząca nazwę Ołbin. W 1937 r. wieś Bogusławice przyłączono do Dalborowic i oficjalnie przestała istnieć. W pewnym oddaleniu od Dalborowic i Bogusławic był kiedyś położony majątek Nowiec (Neuguth), nazwany też Folwarkiem oraz Marthahof, niewielka osada zlokalizowana na wschód od Dalborowic, po zachodniej stronie skrzyżowania dwóch polnych, bocznych dróg. Kolonię Dalborowice stanowi zespół kilku zagród oraz zagrody luźno rozrzucone, pojedynczych i w układach bliźniaczych, powstałe w wyniku parcelacji gruntów dawnych majątków oraz akcji zorganizowanej sprzedaży w latach 30. XX w. Na południe od Dalborowic i Bogusławic znajduje się Wygoda (Eichgrund), dziś przysiółek położony przy skrzyżowaniu drogi Syców – Namysłów z drogą do Gołębic. Przez Dalborowice, Bogusławice i Wygodę płynie Widawa. Wygoda w XVIII – XIX w. miała status wsi. Stanowiska archeologiczne. Na terenie Dalborowic w dzisiejszych granicach w czasach niemieckich odkryto wiele cennych znalezisk archeologicznych. Pierwsze pochodzą z końca XIX w., zaś następne z XX w. (do 1945 r.). Znalaziono wtedy cmentarzysko ciałopalne z epoki brązu, wiele naczyń glinianych oraz przedmioty z brązu. W 1925 r. podczas badań systematycznych odkopano osadę wczesnośredniowieczną, a w latach następnych cmentarzysko z okresu kultury łużyckiej. Równie bogate znaleziska pochodzą z terenu Bogusławic oraz Wygody. Odkryto tu ślady dawnego osadnictwa oraz liczne przedmioty (naczynia gliniane, ozdoby, brązowa siekierka i in.) oraz groby szkieletowe. Pierwsza pisana wzmianka o miejscowości pochodzi z 1305 r. i została zamieszczona w Liber fundationis

biskupstwa wrocławskiego. W dokumentach z lat 1372 – 1376 pojawiło się nazwisko właściciela Peczek z Daleborowicz. Wieś była lokowana na prawie niemieckim. Pierwsza wzmianka o wsi Bogusławice znalazła się w dokumencie z 1305 r., gdzie wymieniono jej nazwę. Pierwszym, wymienionym właścicielem był Lutko. O istnieniu wsi Wygoda dowiadujemy się z dokumentów pochodzących z XVIII w. Pojawiają się wtedy w nich nazwiska właścicieli Wygody (von Dresky i von Frankenberg). W 1787 r. w Dalborowicach, które były wsią szlachecką, wymienia się dwa folwarki. Jeden z nich był folwarkiem rolnym i nazywał się Neuguth (Folwark). Pierwotna nazwa wsi Elgotha Dalebori, czyli ligota (wolnizna) Dalebora pojawiła się we wspomnianym dokumencie z 1305 r. Słowo Elgotha (lgota, ligota, wolnizna) oznaczało osadę lub miejscowość zwolnioną od podatków i często stawało się ich pierwotną nazwą. Niemiecka nazwa wsi Dalbersdorf była wtórna i podobnie jak w przypadku nazwy łacińskiej, pochodziła od słowiańskiego imienia Dalbor. Nazwa niemiecka Bogusławice jest zniekształconym zapisem fonetycznym nazwy polskiej, pochodzącej od imienia Bogusław, a może Boguchwał. Należałoby ją przetłumaczyć jako Bogusławice, a tę najwcześniejszą jako Boguchwałowo. Nazwa niemiecka Eichgrund odnosząca się do Wygody oznacza w wolnym przekładzie Dąbrowę. Dzisiejsza nazwa polska nie ma uzasadnienia historycznego. Właściciele. Majątki Dalborowice, dawne Bogusławice i Wygoda miały wielu właścicieli. Dalborowice należały m.in. do rodu von Gaffron, znanego w okolicach Sycowa i Oleśnicy rodu von Franckenberg, rodu von Salisch, a w końcu XIX i początku XX w. znalazły się w posiadaniu pochodzących z Poznańskiego szlacheckich rodzin Czarneckich i Karłowskich. Pan Karłowski opowiadał się za przyłączeniem powiatu sycowskiego do Polski po zakończeniu I wojny światowej. Ostatnimi właścicielami dóbr w Dalborowicach był od 1926 r. Herbert Kinkel i następnie w latach 1930 i 1937 jego spadkobiercy: Martha Kinkel z domu Fontane z Berlina oraz Arthur Schlinke. W 1937 r. majątek przeszedł w ręce Luise Baum. Pierwszym wymienionym w dokumencie z 1305 r. właścicielem Bogusławic był Lutko, a w końcu XIV w. Peczek Crompusch. W XVI – XVII w. wieś była m. in. w rękach rodów von Rohr i von Salisch, zaś w XIX w. – von Zedlitz i von Hoffmann. W 1930 r. majątek Bogusławice został podzielony przez Śląskie Towarzystwo Ziemi. Majątek Wygoda (Eichgrund), wcześniej należący do Bogusławic, dopiero w 1727 r. stał się samodzielnym majątkiem. Wygoda w XVIII w. była m. in. w rękach rodziny von Franckenberg, a w XIX i XX w. była własnością rodziny von Loeben, potem lekarza doktora medycyny Heinricha Jacobsona, Ernsta Friedricha Hoppe, barona von Loben, podporucznika Ernsta Wilhelma Schuberta i przez dziesięciolecie rodu Hoffmann i spadkobierców. Parafia. Istnienie kościoła w Dalborowicach i nazwisko jego proboszcza Nikolausa Tannenfelda odnotowano w dokumencie z 1400 r. W XVI w. kościół przeszedł w ręce protestanckie i przestał pełnić funkcję świątyni parafialnej. Patronem kościoła był św. Wawrzyniec, także w czasie, gdy należał do protestantów. W XVII w. kościół w Dalborowicach był filią parafii protestanckiej w Radzowicach i obejmował swym zasięgiem Bogusławice oraz Gronowice. Wymienione wsie płaciły dziesięcinę pastorowi z Radzowic. Do katolików budynek kościelny powrócił w 1629 r. i został włączony do parafii w Trębaczowie. W tamtych czasach drewniany budynek kościoła był w opłakanym stanie technicznym. Nabożeństwa w kościele filialnym odbywały się raz w miesiącu. W XVIII w. fatalna dotąd sytuacja kościoła ulegała dalszemu pogorszeniu. W 1742 r. w kościele odprawiono ostatnie nabożeństwo. Wkrótce potem kościół zamknięto. W XIX w. katolicy udawali się na nabożeństwa do Trębaczowa, a od końca XIX i w XX w. do Działowej Kłody. Ewangelicy należeli do parafii w Radzowicach, wtedy należących do powiatu oleśnickiego. Cmentarz w Dalborowicach zamknięto dla pochówków 30 listopada 1879 r. Katolicy z Bogusławic i Wygody, do czasu zlikwidowania świątyni, uczęszczali do kościoła w Dalborowicach, następnie należeli do parafii i kościoła w Trębaczowie, a po utworzeniu parafii i wybudowaniu kościoła, do Działowej Kłody. Ewangelicy z obu miejscowości należeli do bardzo rozległej parafii w Radzowicach (ewangelicy, mieszkańcy Wygody przez krótki czas należeli do kościoła w Miłowicach). Szkoła. Pierwotnie szkoła ewangelicka znajdowała się w Bogusławicach, potem w 1790 r. została przeniesiona do Dalborowic. Niedługo potem trzy wsie Dalborowice, Bogusławice i Wygoda utworzyły

stowarzyszenie szkolne. W XVIII w. w szkole w trzech klasach uczyło dwóch nauczycieli. W następnych latach dzieci z Bogusławic i Wygody uczyły się w Dalborowicach. W 1876 r. wybudowano nowy, okazały budynek szkolny. Były w nim dwie klasy szkoły ewangelickiej i pracował jeden nauczyciel. W 1912 r. sześćdziesięcioro dzieci z rodzin katolickich pobierało naukę religii w ramach zajęć szkolnych prowadzonych przez nauczycieli z Dziadowej Kłody. W latach 30. XX w., w ramach programu Osthilfe (pomoc dla Wschodu) wybudowano w Dalborowicach nowoczesny, istniejący do dziś obiekt szkolny. Sześćdziesięcioro katolickich dzieci pobierało naukę religii w ramach zajęć szkolnych prowadzonych przez nauczycieli z Dziadowej Kłody. Po zakończeniu II wojny światowej we wsi działała pełna, tj. najpierw 7-klasowa i następnie 8-klasowa szkoła podstawowa. W 1971 r. w pobliżu szkoły wybudowano dom mieszkalny dla dwóch rodzin nauczycielskich. Po dokonanych zmianach w organizacji szkolnictwa obecnie istnieje zespół szkół, który tworzą szkoły podstawowe w Dziadowej Kłodzie i Dalborowicach. Do gimnazjum uczniowie uczęszczają do Dziadowej Kłody. Budynek, rzemieślnicy i hodowla. W połowie XVIII w. kroniki odnotowały, że w folwarku w Dalborowicach istniał młyn wodny. Jeszcze w tym samym wieku pisano już o dwóch młynach wodnych. Podobny stan utrzymywał się w XIX w., ale doszły do tego browar i gorzelnia. W Bogusławicach jeszcze w XVIII w. zbudowano cegielnię, a w XIX w. działały: browar, młyn-wiatrak i gorzelnia. Wieś Wygoda w swoich majątkach już w XVIII w. miała młyn wodny, a w następnym gorzelnię, browar i młyn wodny. W 1787 r. w majątku dalborowickim istniała owczarnia, w której w 1845 r. hodowano 1 000 owiec półmerynosów. W majątku Nowiec (Neuguth), nazywanym też Folwarkiem, w końcu XIX w., w 1891 r. działała gorzelnia parowa. W tym samym 1891 r. we wspomnianym majątku była owczarnia na 600 owiec, 56 koni, 85 sztuk trzody chlewnej i 125 sztuk bydła w tym 46 krów. W XX w. w majątku rozwinięto hodowlę bydła i świń. W Bogusławicach w XVIII w. (1787 r.) istniała owczarnia. W XIX w. (1891 r.) w owczarni było 700 sztuk owiec, a poza tym: 17 koni, 54 świny, 63 sztuk bydła w tym 46 krów. W XX w. w majątku prowadzona była hodowla krów i koni. W majątku Wygoda w XX w. utrzymywano stada bydła. Na terenie Dalborowic istniała kuźnia i cegielnia. W Bogusławicach produkowała cegielnia, istniała też wymieniana w źródłach leśna karczma. Wygoda miała sezonową cegielnię. We wszystkich tych miejscowościach prowadzili swoją działalność inni rzemieślnicy oraz karczmarze. Ludność. W pochodzącym z drugiej połowy XVIII w. opisie Śląska Fryderyk Albert Zimmermann pisze, że w 1787 r. w Dalborowicach mieszkało 3 zagrodników, 10 młócarzy, 4 chałupników oraz inni mieszkańcy, razem 135 osób. W 1830 r. we wsi było 28 domów i 195 mieszkańców (wśród nich tylko 21 katolików), a w 1845 r. 26 budynków mieszkalnych i 232 mieszkańców, w tym 14 katolików, 6 rzemieślników i kupców. Według danych pochodzących z 1913 r. w Dalborowicach zamieszkiwały 253 osoby. W 1787 r. wg Zimmermanna w Bogusławicach mieszkało 91 osób, a w Wygodzie 53 zagrodników i 5 młócarzy. W 1913 r. w Bogusławice liczyły 201 mieszkańców i Wygoda 129 mieszkańców. W należącej do Bogusławic osadzie Marthahof mieszkało w tym samym czasie 21 osób. Po zakończeniu II wojny światowej w 1946 r. wywieziono do Niemiec mieszkańców wsi. Do końca 1945 r. osiedliło się tutaj 60 osób. Dalborowice przyjęły 10 osadników z powiatu Podhajce na Kresach. W latach 1945 – 1950 zamieszkały w Dalborowicach 73 rodziny. W 1990 r. liczyła 540 mieszkańców i w kolejnych odpowiednio: 1995 r. – 532, 2000 r. – 540, 2005 r. – 549. Na koniec 2010 r. miejscowość liczyła 525 mieszkańców. Areal. W 1891 r. majątek w Dalborowicach obejmował ogółem 572 ha ziemi w tym 349 ha gruntów ornych, 45 ha łąk i 28 ha pastwisk, a nadto 135 ha lasów oraz 15 ha zajmowanych przez siedliska ludzkie (zagrody). Majątek Folwark (Nowiec – Neuguth), zajmował grunty o powierzchni ogólnej 575 ha, w tym grunty orne – 392 ha, łąki – 44 ha, pastwiska – 28 ha, lasy gotowe do wycięcia – 85 ha i siedliska domowe (zagrody) – 26 ha. Dobra w Bogusławicach zajmowała obszar 347 ha, w tym grunty orne stanowiły 271 ha, łąki – 16 ha, lasy – 50 ha, siedliska ludzkie (zagrody) – 10 ha. W tym 1891 r. majątek w Wygodzie obejmował ogółem 237 ha, ziemi orne zajmowały 198 ha, łąki – 15 ha, lasy – 18 ha i zagrody – 6 ha. W 1886 r. obszar wsi Wygoda wynosił 99 ha, ziemia orna – 72 ha, łąki – 18 ha, pastwiska – 45 ha, lasy – 52 ha, siedliska

ludzkie (zagrody) – 4 ha. Historia od II wojny światowej. Na początku II wojny światowej, żołnierze polscy wzięci do niewoli podczas kampanii wrześniowej 1939 r. przebywali przez około 6 miesięcy w obozie w Dalborowicach. Polacy-jeńcy chodzili do kościoła katolickiego w Dziadowej Kłodzie, gdzie miejscowy proboszcz ksiądz Józef Hajduk wygłaszał dla nich kazania po polsku. W okresie kończącym II wojnę światową w ramach Operacji Bertold, budowano system umocnień wzdłuż byłej granicy polsko-niemieckiej (sprzed 1939 r.), rozciągający się od wsi Goszcz, przez Kamień, Cieszyn, Komorów, Pisarzowice, Bałdowice, Koźłą Małą (przedmieścia Sycowa), Słupię, Perzów, Trębaczów do Dalborowic. W okolicach Dalborowic umocnienia budowały także młode, polskie kobiety, wcześniej pracujące w pobliskich majątkach. Po wojnie w majątkach poniemieckich przez krótki czas gospodarowali żołnierze sowieccy, następnie przeszły w ręce Państwowych Nieruchomości Ziemijskich. Kilka lat po wojnie podejmowane też były próby utworzenia tutaj spółdzielni produkcyjnych na ziemiach należących do rolników indywidualnych. Na ziemi należącej do państwa utworzono w Dalborowicach Państwowe Gospodarstwo Rolne (PGR). W 1953 r. sołtysiem we wsi był J. Tański. W latach 1992 – 1999 we wsi zbudowano sieć wodociągową. Obecnie w Dalborowicach zarejestrowane są następujące prywatne, podmioty gospodarcze: handel – 4, firmy budowlane – 6, inne – 2. We wsi działa OSP. Zabytki. Do rejestru zabytków został wpisane pałac i park pałacowy.

Opracowanie: Stanisław Chowański

Dziadów Most

Położenie. Miejscowość sołecka, jedna z mniejszych na terenie gminy Dziadowa Kłoda, położona przy drodze lokalnej łączącej Gaszowice z Lipką. Wieś leży nad strumieniem Miłka, który jest dopływem Widawy. W 1955 r. władze powiatu sycowskiego dążące do zwiększenia jego powierzchni, doprowadziły do przekazania kilku miejscowości wraz z Dziadowym Mostem z powiatu oleśnickiego do powiatu sycowskiego. Stanowiska archeologiczne. Na terenie wsi w 1931 r. dokonano luźnych znalezisk archeologicznych. Były to przedmioty z epoki kamiennej, m. in. grot kamienny i fragmenty naczyń glinianych. Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1266 r., w której została użyta nazwa Villa Alberti (wieś Alberta). Pierwotna, niemiecka nazwa wsi nawiązywała prawdopodobnie do imienia właściciela (w dokumencie łacińskim Villa Alberti) i niemieckim z 1419 r. Albrechtisdorff. W następnych wiekach pojawia się w dokumentach nazwa Ulbersdorf, która przetrwała aż do 1945 r. Krótko po wojnie stosowano nazwę Ułanów, ale porzucono ją. Dzisiejsza nazwa wsi nie ma uzasadnienia historycznego. Właściciele. Nazwiska właścicieli są regularnie wymieniane w dokumentach od XVI w. Były to m.in. rody von Kockriz, von Dyhm, von Dyrhn, von Mossner. Parafia. W 1622 r. wieś Dziadów Most podlegała parafii ewangelickiej w Radzowicach. W połowie XVIII w. właściciel Dziadowego Mostu baron Hans Friedrich von Dyrhn współfinansował wraz z Konradem Adolfem von Dyrhn z Radzowic budowę nowego kościoła w tej wsi. Katolicy zamieszkali w Dziadowym Moście byli mniejszością i mieli swoją parafię w Szczodrowie. W 1885 r. we wsi mieszkało 284 ewangelików, 163 katolików i 4 osoby wyznania mojżeszowego. Szkoła. Istnienie szkoły odnotowane zostało w końcu XVIII w. (1785 r.). W XIX w. istniała tu szkoła ewangelicka z jednym nauczycielem. Po II wojnie światowej istniała we wsi pełna, 7-klasowa szkoła podstawowa. Obecnie dzieci są dowożone do klasy zerowej i szkoły podstawowej w Miłowicach. Areał, hodowla, drzewostan i rzemieślnictwo. W połowie XVIII wieku we wsi był folwark, młyn wodny, 2 wiatraki. W połowie XVIII w. we wsi i folwarku hodowano 36 koni. W 1891 r. majątek szlachecki liczył ogółem 648 ha, w tym grunty orne – 307 ha, łąki – 79 ha, lasy – 227 ha, wody (stawy) – 8 ha oraz siedliska ludzkie (zagrody) – 17 ha. Według spisu z 1900 r. we wsi wraz z majątkiem było 5 uli, 286 jabłoni, 238 grusz, 958 śliw oraz 748 drzew wiśni. Spisy dokonywane w XX w. nie wykazały większych zmian w areale i przeznaczeniu gruntów rolnych w majątku. W 1912 r. majątek miał ogółem 660 ha, z tego grunty orne przypadało – 310 ha, łąki – 79 ha, stawy – 5

ha, lasy – 227 ha, siedliska ludzi (zagrody) – 39 ha. Dane z 1937 r. zawierają następujące liczby: majątek ogółem: 651 ha, grunty orne – 238 ha, łąki – 84 ha, pastwiska – 13 ha, stawy – 9 ha, lasy – 278 ha, ogrody – 9,5 ha. W 1830 i 1877 r. odnotowano istnienie we wsi gorzelni, browaru, młyna wodnego i młyna-wiatraka. Jeden folwark znajdował się we wsi i jeden poza nią. We wsi znajdowała się leśniczówka. W 1845 r. w folwarku hodowano 800 merynosów i 125 sztuk bydła. Według spisu z 1891 r. w miejscowym majątku było 31 koni, 43 sztuki trzody chlewnej, 135 sztuk bydła w tym 47 krów oraz 450 owiec. W XX w. w majątku prowadzona była głównie hodowla bydła. Już w połowie XVIII w. we wsi działała cegielnia. Obecnie w Dziadowym Moście zarejestrowane są następujące prywatne podmioty gospodarcze: handel – 1 i firmy budowlane – 1. We wsi działa OSP. Ludność. W 1845 r. odnotowano tutaj działalność 18 rzemieślników i 3 kupców oraz już wcześniej istniejącej we wsi gospody. Według opisu miejscowości z połowy XVIII w. we wsi było 7 kmieci oraz 18 zagrodników i chałupników. W 1785 r. wieś zamieszkiwało 177 ludzi w tym 9 kmieci i 25 zagrodników. W XIX w., w 1830 r., wieś liczyła 392 mieszkańców, w 1845 r. – 462 mieszkańców. W 1871 r. w 80 domostwach we wsi zamieszkiwało 370 mieszkańców, w tym 359 ewangelików, zaledwie 4 katolików oraz 6 żydów, a także 2 osoby kalekie. Spis dokonany w tym samym roku w majątku wykazał 35 domostw, 140 mieszkańców (122 ewangelików i 18 katolików). Po zakończeniu II wojny światowej władze w ramach represji stosowanych wobec ludności łemkowskiej podczas akcji Wisła, skierowały do wsi Dziadów Most (wtedy w gminie Wąbienice powiat oleśnicki) 3 rodziny (13 osób). W 1990 r. miejscowość liczyła 262 mieszkańców i w kolejnych odpowiednio: 1995 r. – 248, 2000 r. – 262, 2005 r. – 259. Na koniec 2010 r. miejscowość liczyła 257 mieszkańców. Zabytki. Do rejestru zabytków został wpisany pozostający w ruinie, kiedyś okazały, jeden z piękniejszych, pałac właścicieli.

Opracowanie: Stanisław Chowański

Gołębice

Położenie. Miejscowość sołeczka położona przy lokalnej drodze łączącej wieś Lipkę z trasą Syców – Namysłów. Przez wieś płynie strumień Miłka dopływ Widawy. W 1955 r. Gołębice wraz z kilkoma innymi wsiami wyłączono z powiatu oleśnickiego i włączono do powiatu sycowskiego w celu powiększenia jego terytorium. Pierwsza wzmianka o miejscowości zawarta jest w dokumencie z 1335 r., gdzie wymieniono jej nazwę i nazwisko właściciela wsi. Kolejne informacje o właścicielach majątku pochodzą z 1420 r. oraz z XVI w. W XIX i XX w. folwark w Gołębicach był częścią majątku w Radzowicach. W najwcześniejszych dokumentach występuje nazwa miejscowości o polskiej genezie w dwóch odmianach Galowiz (1335 r.) i Galewicz (1420 r.). Późniejsze nazwy niemieckie Galbitz i Galbiz są przekształceniem nazwy najwcześniejszej. Nazwa pierwotna związana jest z imieniem lub nazwiskiem właściciela. Po wojnie nie powrócono do nazw występujących wcześniej w dokumentach historycznych. Władze administracyjne przyjęły nazwę Gołębice, która nie ma żadnego uzasadnienia historycznego. Według przekazów, odpowiedniejszą wydaje się nazwa Galewice lub Galowice. Właściciele. W swoich dziejach majątek w Gołębicach był ściśle powiązany poprzez właścicieli z majątkami sąsiednimi. Jako właściciel w 1335 r. wymieniany jest Guchko z Galowiz. W XVII – XVIII w. właścicielami dóbr jest rodzina von Siegroth, a w XIX w. rody von Dyhm i von Dyhrn. W XX w. właścicielem dóbr był Franz Hubert graf von Thiele – Winckler. Parafia. W XIX w. ewangelicy zamieszkali w Gołębicach, będący w zdecydowanej większości (442 osoby), mieli swój kościół w sąsiednich Miłowicach, natomiast katolicy, których we wsi było niewielu (30 osób) uczęszczali do kościoła w Trębaczowie i przez pewien czas w Namysłowie. W XX w. katolicy z Gołębic wypełniali praktyki religijne w Dziadowej Kłodzie, zaś ewangelicy nadal w Miłowicach. Kroniki XIX-wieczne odnotowały obecność we wsi dwóch Żydów. Szkoła. Najstarszą w Gołębicach była szkoła ewangelicka, której istnienie zapisano w dokumencie z 1785 r. W XIX w. we wspomnianej szkole uczył jeden nauczyciel. Po II wojnie światowej we wsi działała pełna

Szkoła Podstawowa. W następnym okresie został obniżony stopień organizacyjny placówki do klas I – IV (potem I – III). Obecnie dzieci z Gołębic wypełniają obowiązek szkolny w Miłowicach. Areał i drzewostan. Według spisu przeprowadzonego w 1886 r. obszar wsi wynosił 422 ha, z tego ziemia orna stanowiła 351 ha, łąki – 63 ha, pastwiska – 3 ha oraz zagrody – 5 ha. Spis z 1900 r. wykazał, że we wsi oraz majątku było 36 ulari, 183 jabłoni, 219 gruszy, 471 śliw oraz 51 drzew wiśni. W 1912 r. majątek liczył ogółem: 425 ha, z tego grunty orne – 338 ha, łąki – 60 ha, pastwiska – 4 ha, lasy – ponad 2 ha, stawy – 5 ha, ogrody – 2 ha oraz zagrody – 14 ha. Hodowla. W połowie XVIII w. we wsi i majątku naliczono 40 koni. W XIX w. w majątku ziemskim prowadzona była hodowla owiec merynosów oraz innych zwierząt. W 1886 r. było tu 30 koni, 117 sztuk bydła, 625 sztuk owiec i 86 sztuk trzody chlewnej. Spis inwentarza z 1891 r. potwierdził wcześniejszy stan: konie – 30, bydło – 116 sztuk, krowy – 40 sztuk i owce – 625 sztuk. W spisie w 1900 r. zapisano 146 sztuk świń, 36 kóz, 73 gęsi, 6 kaczek i 442 kur. Było też w majątku 36 ulari. Rzemiosło. W Gołębicach dobrze rozwijało się rzemiosło. W XVIII w. we wsi działał młyn wodny, natomiast w XIX w. odnotowano istnienie młyna wodnego, olejarni, wiatraka, dwóch gorzelnii i browaru ze słodownią, który spłonął w 1837 r. W XIX w. działały we wsi 3 warsztaty tkackie oraz 6 innych rzemieślników. Działał również tartak, cztery gospody i 11 handlarzy drewnem. W połowie XVIII w. wieś zamieszkiwało 18 kmieci, 25 zagrodników i chałupników. Ludność. W 1785 r. wieś liczyła 275 mieszkańców w tym 19 kmieci, 22 zagrodników wolnych i 3 chałupników. W XIX w., w 1830 r., w 57 budynkach było 431 mieszkańców, w 1845 r. w 66 domostwach zamieszkiwało 466 mieszkańców, w 1871 r. było 95 domostw z 431 mieszkańcami, w tym 418 ewangelików, 10 katolików i 3 żydów. W majątku, gdzie było 22 domostw mieszkało 108 ludzi z tego 105 ewangelików i 3 katolików. Po II wojnie światowej w ramach akcji Wisła skierowano do wsi 4 rodziny (13 osób). W 1990 r. miejscowość liczyła 417 mieszkańców i w kolejnych odpowiednio: 1995 r. – 450, 2000 r. – 425, 2005 r. – 418. Na koniec 2010 r. miejscowość liczyła 411 mieszkańców. Obecnie w Gołębicach zarejestrowane są następujące prywatne podmioty gospodarcze: handel – 7, firmy budowlane – 5, firmy transportowe – 2, gastronomia – 2, inne – 1. We wsi działa OSP. Kiedyś był we wsi urząd pocztowy, zlikwidowany kilka lat temu.

Opracowanie: Stanisław Chowański

Gronowice i Kłochowice

Położenie. Gronowice to wieś sołecka położona przy lokalnej drodze łączącej Dalborowice z Trębaczowem, do której należały też 3 domy zwane Żabiakiem (Sabiok). Majątek Żabiak (Sabioc) leżał na południowy zachód od Gronowic, przy zakręcie drogi na Trębaczów. W pewnym oddaleniu od wsi kiedyś był położony majątek Kłochowice. Stanowiska archeologiczne. W XIX w. na terenie wsi odkryto starożytną osadę ludzką oraz jako luźne znalezisko motykę żelazną. Pierwsze wzmianki o miejscowości Gronowice pochodzą z 1479 r. Stanisław Rospond przypuszcza, że nazwa miejscowości może mieć charakter patronimiczny i pochodzi od imienia Gron. W 1479 r. właścicielem wsi był Martin Grunowski i jedno ze źródeł niemieckich z jego nazwiskiem łączy nazwę miejscowości. W różnych okresach stosowane były następujące nazwy miejscowości: Grunewitz (1739 r.), Grunwiz (1787 r.), Grunwitz (1818, 1829 r. i do 1945 r.), Grunowice (1830, 1912 r.). Właściciele. Najwcześniej wymienionym z nazwiska, bo w 1479 r., właścicielem majątku był Martin Grunowski (Brunowski?). W 1620 r. nastąpił podział ziemi należącej do dworu na dwie części należące do różnych właścicieli. Pierwszą część w latach 1620 – 1625 posiadał Hans von Stwolinski, od 1625 r. wdowa po nim, Maria z domu von Postolski, a od 1628 r. Leonhard von Poser. Druga znalazła się od 1620 r. w rękach Georga von Gaffron, a po nim od 1641 r. należała do Carla von Schwettiig, od 1658 r. do Leonharda von Poser i od 1676 r. do jego syna Hansa von Poser. Ród von Poser władał majątkiem w Gronowicach przez prawie cały XVIII w. W XIX w. majątek przez ponad stulecie należał do rodziny von Minckwitz. W 1912 r. całość dóbr w Gronowicach nabył książę Gustaw Bi-

ron von Curland z Sycowa. Folwark Żabiak w połowie XVIII w. należał do Królewskiego Urzędu w Sycowie. Właścicielami Kłochowic przez kilkadziesiąt lat był ród von Minkwitz, a od 1912 r. rodzina Biron von Curland. Parafia. Katolicy mieszkańcy Gronowic początkowo należeli do parafii w Dalborowicach, a po jej zlikwidowaniu od 1654 r. przez długi okres czasu do katolickiej parafii w Trębaczowie. W XIX w., po wybudowaniu kościoła i utworzeniu parafii w Dziadowej Kłodzie, tam przeszli katolicy z Gronowic. Protestanci od 1833 r. należeli do rozległej parafii w Radzowicach. Szkoła. Już w 1761 r. Gronowice miały jednoklasową szkołę ewangelicką, gdzie nauczycielem był Kaspar Monden. Taki stopień organizacyjny szkoły utrzymywał się przez XIX w. Uczyło się w niej do 66 dzieci. Gospodarze z Gronowic w latach 1817 – 1818 wzięli udział w dostawach materiałów potrzebnych do odbudowy Sycowa i sycowskiego Ratusza, zniszczonych w wielkim pożarze miasta z 1813 r. Droga Winnica – Dziadowa Kłoda – Wygoda z odgałęzieniem do Gronowic o łącznej długości 17,2 km, została zbudowana w latach 1877/79 i 1895/97. Areał. Według spisu z 1891 r. majątki liczyły ogółem 590 ha ziemi, w tym grunty orne miały obszar 329 ha, łąki – 65 ha, pastwiska – 3 ha, lasy – 185 ha, siedliska ludzi (zagrody) – 5 ha. W XX w. powierzchnia majątków pozostawała prawie taka sama, jak w XIX w. Rzemiosło i rolnictwo. W połowie XVIII w. odnotowano istnienie młyna wodnego oraz 14 koni w gospodarstwach. Wspomniany młyn wodny działał przez XVIII w. oraz w wieku następnym. W XIX w. we wsi powstały kolejne zakłady służące rolnictwu. Spis w 1830 r. wykazał, że były tu dodatkowo browar, gorzelnia, młyn-wiatrak, a od 1891 r. gorzelnia napędzana przez maszyny parowe. Po II wojnie światowej, w początkach lat 50. powstała w Gronowicach jedna z pierwszych w powiecie sycowskim Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna. Hodowla. Podobnie jak w wielu majątkach, również w Gronowicach już w 1787 r. istniała owczarnia. W końcu XIX w. w majątkach były 33 konie, 20 sztuk trzody chlewnej, 110 sztuk bydła, w tym 40 krów oraz 800 sztuk owiec. W 1787 r. kroniki odnotowały istnienie we wsi kuźni i kowala. W 1845 r. we wsi była wspomniana wcześniej kuźnia, cegielnia, gdzie rocznie wytwarzano 44 500 cegieł i dachówek, a także działało 8 krosien lnianskich. Ludność. W połowie XVIII w. odnotowano mieszkających we wsi 6 kmieci, 12 zagrodników i chałupników. W 1787 r. mieszkało tu 230 mieszkańców, w tym 6 kmieci, 3 wolnych zagrodników, 13 zagrodników omłoczkowych, 4 chałupników, wśród nich kowal. W 1830 r. Gronowice liczyły 299 mieszkańców, w tym tylko 22 katolików oraz 9 rzemieślników, zaś w 1845 r. 341 mieszkańców, w tym 26 katolików. W początkach XX w. (1913 r.) we wsi mieszkało 315 ludzi. Po II wojnie światowej do końca 1945 r. osiedliły się tutaj 23 osoby, zaś w latach 1945 – 1950 przybyły i zamieszkały w tej miejscowości 62 rodziny osadników. W 1953 r. sołtysem we wsi był St. Bąk. W 1990 r. miejscowość liczyła 261 mieszkańców i w kolejnych odpowiednio: 1995 r. – 272, 2000 r. – 244, 2005 r. – 263. Na koniec 2010 r. miejscowość liczyła 257 mieszkańców. Oznacza to znaczący spadek liczby mieszkańców w porównaniu z okresem sprzed II wojny światowej. Obecnie w Gronowicach zarejestrowane jest jako podmiot gospodarczy 1 firma budowlana.

Opracowanie: Stanisław Chowański

Lipka

Położenie. Wieś sołecka położona przy drodze z Sycowa do Bierutowa w odległości 8 km od Dziadowej Kłody. Przez Lipkę przepływa strumień Miłka, dopływ Widawy. Od dnia 1 stycznia 1955 r. w Lipce utworzono jedną z 9 gromad w powiecie sycowskim. Włączono do niej wsie: Lipka, Gołębice, Miłowice, Dziadów Most i Radzewice z powiatu oleśnickiego, z gminy Wabienice, przejęte przez powiat sycowski. Pierwsza wzmianka historyczna pochodzi z 1266 r. i zawiera nazwę wsi Schoenaw. Podobnie, jak w wielu innych przypadkach wieś dzielono na część Lipkę Dolną (Nieder) i Górną (Ober). W dokumentach występuje od początku niemiecka nazwa miejscowości, co sugeruje, iż była od początku istnienia zasiedlana ludnością niemiecką. Jej nazwę łączono z niemieckim słowem schon czyli ładny. Według jednego z badaczy niemiecka nazwa Schönau daje się tłumaczyć

czyć jako kolorowa, pstra łąka. Przez krótki czas po wojnie używano spolszczonej nazwy Szejnał, nawiązującej do brzmienia niemieckiego. Polska nazwa Lipka nie ma uzasadnienia historycznego i została nadana miejscowości po 1945 r., bez nawiązania do przeszłości historycznej. Właściciele. W XVI – XVII w. właścicielami majątku Górna Lipka (Ober-Schönau) były rody: od 1740 r. – von Kessel, od 1785 r. – von Kalisch, od 1830 r. – von Dyhm i następnie przez dziesięciolecia do 1937 r. – ród von Mossner. Majątek w Lipce Dolnej (Nieder-Schonau) należał od 1503 r. do rodziny von Kaldenhof, od 1587 r. do Georga von Dym, od 1596 r. do Kaspra von Kockritz. W XVI w. majątek należał do rodziny von Poser i następnie do rodu von Studniz. W XIX w. majątek należał do znanego rodu von Busse, do rodu von Prittwitz i von Schubert. Ostatnim właścicielem majątku była Margarete Saestel. Parafia. W XIX w. protestanci mieli swoją świątynię w Miłowicach Górnych, natomiast katolicy, którzy byli w zdecydowanej mniejszości, aż w Szczodrowie, należącym do parafii w Drołtowicach. W początkach XX w. w Lipce mieszkało 506 ewangelików i 56 katolików. Szkoła. We wsi już w XVIII w. istniała szkoła ewangelicka, w której uczył jeden nauczyciel. Do tej szkoły uczęszczały dzieci z obu części Lipki. Po II wojnie światowej we wsi działała szkoła podstawowa z klasami I – IV. Budynki i rolnictwo. W połowie XVIII w. we wsi działało 5 młynów wiatrakowych oraz 2 młyny wodne. W XIX w. uruchomiano w majątkach dodatkowo browar oraz gorzelnię. W XX w., w związku z rozwojem hodowli bydła, we wsi powstała mleczarnia. Po II wojnie światowej na ziemi należącej wcześniej do majątków ziemskich, powstało PGR. Areał. Według danych z 1886 r. obszar obu majątków znajdujących się we wsi wynosił 767 ha, z czego ziemia orna – 524 ha, łąki – 74 ha, pastwiska – 13 ha, lasy – 128 ha i siedliska ludzkie (zagrody) – 27 ha. Drzewostan i hodowla. Według spisu z 1900 r. we wsi było 27 uli, 196 jabłoni, 664 grusze, 544 śliwy oraz 123 drzewa wiśni. W XIX wieku w obu majątkach (Lipka Górna i Dolna) prowadzona była hodowla zwierząt. W 1845 r. hodowano w nich 800 owiec merynosów oraz w 1891 r. 58 koni, 1630 sztuk owiec, 179 sztuk bydła, w tym 47 krów i 71 sztuk trzody chlewnej. W XX w. w majątkach dominowała hodowla krów. Rzemiosło i ludność. We wsi działała spora grupa rzemieślników. W 1845 r. w Lipce było ogółem 13 rzemieślników, 2 kramarzy, 2 stolarzy meblowych oraz gospoda dla miejscowych i przejezdnych. W 1785 r. w obu częściach wsi mieszkało ogółem 311 osób w tym 11 kmieci, 24 zagrodników i 4 chałupników. W 1830 r. w 59 budynkach mieszkało 412 ludzi, wśród których było tylko 6 katolików. W 1871 r., w 124 domostwach, było 540 mieszkańców, z tego 500 ewangelików, 33 katolików i 6 żydów. Jeden z mieszkańców był kaleką. Po II wojnie światowej na ziemi należącej do dwóch majątków gospodarowali najpierw żołnierze sowieccy, później Urząd Ziemski, a następnie Państwowe Gospodarstwo Rolne w Lipce. Możemy również odnotować, że po spadku liczby mieszkańców w pierwszym okresie po wojnie, wieś Lipka osiągnęła liczbę mieszkańców porównywalną z okresem przedwojennym. W 1990 r. miejscowość liczyła 475 mieszkańców i w kolejnych odpowiednio: 1995 r. – 452, 2000 r. – 448, 2005 r. – 430. Na koniec 2010 r. miejscowość liczyła 428 mieszkańców. Obecnie w Lipce zarejestrowane są następujące prywatne podmioty gospodarcze: handel – 3, firmy transportowe – 3, inne – 1. We wsi działa OSP.

Opracowanie: Stanisław Chowański

Miłowice

Położenie. Wieś sołecka położona przy drodze łączącej Lipkę z Gołębicami i Wygodą przy drodze Syców – Namysłów. Miłowice są położone w odległości 9 km od Dziadowej Kłody. Wieś leży nad strumieniem Miłka, dopływem Widawy. Przez wieki wieś należała do powiatu oleśnickiego. Po II wojnie światowej na wniosek władz powiatowych w Sycowie, kilka miejscowości z powiatu oleśnickiego, wśród nich Miłowice, włączono do powiatu sycowskiego. Pierwsze wzmianki o istnieniu wsi pochodzą z przełomu XIII i XIV w. Z tego okresu pochodzą też nazwiska właścicieli Miłowic, którymi byli dziedziczny wójt Wilhelm oraz Pezko von Mylwich. W dokumencie z 1266 r. książę śląski Henryk III przekazał dziedzicznemu wójtowi Wilhelmowi von Reichenbach swoje

miasto Bierutów z kilkoma okolicznymi wsiami (wśród nich były Miłowice), celem osadzenia ich na prawie niemieckim. Nazwa wsi ma słowiańskie pochodzenie patronimiczne od nazwy osobowej Mił-. Od tego rdzenia pochodzi wiele nazw na Śląsku oraz w Czechach. Wieś nazywana była w dokumentach Milewicz, Mylwicz, Milwicz. W czasach niemieckich stosowano w nazewnictwie wsi określenie Miłowice Dolne i Górne. Nie było też wyraźnej granicy pomiędzy Miłowicami i Lipką. Właściciele. W średniowieczu, do 1266 r., wieś należała do wrocławskiego księcia Henryka III. Od 1266 r. wieś była w posiadaniu dziedzicznego wójta Wilhelma von Reichenbach. W następnych wiekach dobra w dwóch majątkach w Miłowicach były m. in. w rękach rodu von Jaluske, von Frankenberg, von Dym oraz von Dyhrn. W XIX w. oba majątki były w rękach rodziny von Dym, von Dyhrn z Radzowic i von Thiele-Winckler. Parafia. Istnienie kościoła w Miłowicach odnotowano już w 1286 r. W okresie reformacji świątynia przeszła w ręce protestantów. Parafia ewangelicka działała tu w XIX w. i miała 578 wyznawców. W tym czasie katolicy, którzy stanowili mniejszość mieszkańców (38 osób), odbywali praktyki religijne w Namysławie, następnie zostali przydzieleni do odległego kościoła w Szczodrowie (parafia Drołtowiec), w Trębaczowie, a potem w Dziadowej Kłodzie. Obecnie we wsi istnieje parafia rzymsko-katolicka pw. św. Antoniego, która administruje kościołami filialnymi w Gołębicach (św. Idziego) i Dziadowym Moście (św. Maksymiliana Kolbe). Szkoła. Istnienie szkoły ewangelickiej w Miłowicach odnotowano w 1785 r. Była to szkoła jednoklasowa, w której uczył jeden nauczyciel, pełniący też funkcję organisty. Ten stan utrzymywał się przez cały XIX w. W Miłowicach pierwszym po II wojnie światowej kierownikiem szkoły, uruchomionej we wrześniu 1945 r., był nauczyciel z 20-letnim stażem C. Wojtasik, który rano uczył w Miłowicach, gdzie do szkoły uczęszczało 153 dzieci, a po południu uczył klasy I i II w Radzowicach. Obecnie we wsi istnieje szkoła podstawowa oraz przedszkole. W Miłowicach w 1966 r. oddano do użytku jedną z pierwszych w powiecie sycowskim „Szkołę 1000 – lecia”. W placówce dla 200 dzieci było 5 izb lekcyjnych i pracownia fizyko-chemiczna. Obecnie we wsi działa Zespół Szkolno – Przedszkolny, który tworzą: przedszkole, klasa zerowa i szkoła podstawowa. Rolnictwo, hodowla i areal. W Miłowicach i kilku okolicznych miejscowościach występują dobre gleby, przydatne do uprawy pszenicy i buraków. Produkcja rolna rozwijała się i stała na dobrym poziomie w XVIII – XIX w. W 1886 r. obszar wsi wynosił 743 ha, z tego ziemia orna – 565 ha, łąki – 109 ha, lasy – 52 ha oraz siedliska ludzi (zagrody) – 17 ha. W 1886 r. w dwóch majątkach na terenie wsi było 49 koni, 179 sztuk bydła, 1 070 owiec i 29 sztuk trzody chlewnej. W 1891 r. ogólna powierzchnia obu majątków wynosiła 746 ha w tym grunty orne – 574 ha, łąki – 98 ha, lasy – 52 ha i siedliska ludzi (zagrody) – 22 ha. Według spisu z 1900 r. we wsi było 38 uli, 291 jabłoni, 546 grusz, 1 838 śliw oraz 326 drzew wiśni. W 1912 r. oba majątki w Miłowicach miały powierzchnię 757 ha, z tego na grunty orne przypadało 598 ha, łąki – 70 ha, pastwiska – 2 ha, lasy – 55 ha, stawy – 3 ha i ogrody – 2,5 ha. Po II wojnie światowej w latach 70. XX w. zorganizowano we wsi Rolniczą Spółdzielnię Produkcyjną z siedzibą w Dalborowicach. Według danych z 1845 r. w obu majątkach było 1 350 owiec merynosów, zaś w 1891 r. – 53 konie, 12 sztuk trzody, 120 sztuk bydła, w tym 41 krów oraz 1 150 owiec. Rzemiosło. W połowie XVIII w. we wsi istniały 2 folwarki, w których było 47 koni oraz działały dwa wiatraki i młyn wodny. W 1830 r. we wsi produkowały dwa młyny wodne i dwa wiatraki. W XIX w. we wsi dobrze rozwinęło się rzemiosło. W 1830 r. odnotowano istnienie we wsi karczmy, w 1845 r. – 8 krosien lnarskich i 8 rzemieślników, 7 kramarzy, piekarni z jednym piekarzem i kuźni z jednym kowalem. Ludność. W połowie XVIII w. we wsi mieszkało 23 kmieci, 43 zagrodników i chałupników. W 1785 r. było tutaj ogółem 412 ludzi, w tym 23 kmieci, 34 wolnych zagrodników oraz 7 chałupników. W XIX w. liczba mieszkańców znacznie wzrosła. W 1871 r. w 125 domostwach było 597 mieszkańców, w tym 585 ewangelików i tylko 9 katolików. W tym samym roku w majątku były 23 domostwa ze 109 mieszkańcami (94 ewangelików i 15 katolików). Po II wojnie światowej ludność Miłowic stanowili głównie osadnicy przybyli tu z sąsiedniego województwa poznańskiego. W ramach akcji Wisła skierowano do wsi 2 rodziny (6 osób). W 1953 r. sołtysem we wsi był Cz. Sobolewski. W 1990 r. miejscowość liczyła 584 mieszkańców i w kolejnych odpowiednio: 1995

r. – 590, 2000 r. – 570, 2005 r. – 572. Na koniec 2010 r. miejscowość liczyła 582 mieszkańców. Wodociąg we wsi wybudowano w 1992 r. Obecnie zarejestrowane są tutaj następujące prywatne podmioty gospodarcze: handel – 3, firmy budowlane – 4, firmy transportowe – 2, inne – 2. We wsi działa OSP oraz filia Gminnego Ośrodka Zdrowia. Zabytki. Do rejestru zabytków jest wpisany kościół pw. św. Antoniego z początku XVIII w. Kultura. W Miłowicach kultuwyje się tradycje ludowe związane ze Świętem Plonów (dożynkami). Przygotowywane wieńce dożynkowe przez kobiety z Koła Gospodyń Wiejskich w Miłowicach zdobywały wiele wyróżnień w skali wojewódzkiej.

Opracowanie: Stanisław Chowański

Radzowice

Położenie. Wieś sołecka leżąca przy drodze z Sycowa i Dziadowej Kłody do Bierutowa, w odległości około 3 km od siedziby gminy. W przeszłości znajdowała się tutaj okazała siedziba rodu von Dyhrn, właścicieli majątku w Radzowicach i okolicznych wsiach, a także siedziba rozległej parafii ewangelickiej i ośrodek protestantyzmu. Stanowiska archeologiczne. W dostępnych źródłach nie zachowały się informacje o zabytkach archeologicznych. Pierwsza wzmianka o istnieniu wsi zawarta jest w księdze fundacyjnej biskupstwa wrocławskiego z 1305 r. Wieś była lokowana na prawie niemieckim. Nazwa pochodzenia patronimicznego od słowiańskiej nazwy osobowej Radz - (Rad). Nazwa niemiecka jest zniekształconym zapisem fonetycznym pierwotnej nazwy pochodzenia polskiego. W dokumentach w czasach niemieckich spotykamy następujące nazwy wsi: Reddowitz (1305 r.), Radzewicz (1739 r.), Resewiz (1785 r. i 1796 r.), Reesewitz, Radzowice (1845 r.) i Reesewitz (do 1945 r.). Właściciele. Wieś miała kilku właścicieli, m. in. w XVI w. ród von Werbinzki i von Dyhm, w XVII w. znany ród von Frankenberg, von Siegroth, von Unruh, von Hertel, von Kospot i von Wiedebach, w XVIII – XIX w. ród von Dym i von Dyhrn. Znajdujący się tu majątek w XIX i XX w. stanowił majorat, czyli ordynację radzowicką. Hrabia von Dyhrn z Radzowic i jego brat z Dziadowego Mostu byli patronami, czyli opiekunami i głównymi dobrodziejami parafii ewangelickiej w Radzowicach. Parafia. Pierwsza wzmianka o kościele w Radzowicach pochodzi dopiero z 1524 r. Istnienie we wsi parafialnego kościoła ewangelickiego jest potwierdzone od 1622 r. Do parafii należały wtedy wsie Radzowice i Dziadów Most. W okresie reformy kościoła w XVII w., parafia ewangelicka w Radzowicach okazała się azylem dla ewangelików z okolic Sycowa. W 1747 r., już w czasach pruskich, wybudowano nowy kościół ewangelicki, do którego przeniesiono ołtarz i ambonę ze starego kościoła. Kościół poświęcono 30 kwietnia 1747 r. pw. św. Trójcy. Koszty budowy pokryła rodzina von Dyhrn, panów na Radzowicach i Dziadowym Moście. Do parafii ewangelickiej w Radzowicach, obejmującej dotychczas Radzowice i Dziadów Most w okręgu oleśnickim, dołączono wsie z okręgu sycowskiego: Dalborowice, Bogusławice, Wygodę, Gronowice, Dolną i Nową Stradomię oraz katolicką w większości Dziadową Kłodę. Ostatnim ewangelickim pastorem w parafii był Fritz Helbig. W Radzowicach działało również ewangelickie zgromadzenie sióstr oraz parafialne przedszkole, a także dom parafialny. W XIX w. ponad 37% wyznawców mówiło po polsku i dlatego każdej niedzieli kazanie było wygłaszane po polsku i po niemiecku. W 1830 r. we wsi było 446 ewangelików i tylko 15 katolików. Ci ostatni mieli swój kościół w Trębaczowie, potem w Namysławie i, po wybudowaniu nowej świątyni, w nieodległej Dziadowej Kłodzie. W następnych dziesięcioleciach te proporcje zmieniały się tylko w niewielkim stopniu. Szkoła. Pierwsza wzmianka o szkole w Radzowicach pochodzi z 1663 r. W XVIII i XIX w. istniała we wsi szkoła ewangelicka z jednym nauczycielem. Patronami (opiekunami) szkoły byli właściciele majątku. W połowie XIX w. wybudowano dla niej nowy budynek. Do tej szkoły uczęszczały dzieci z Radzowic oraz Dziadowej Kłody. Nauczyciela opłacał właściciel majątku w Radzowicach. Ostatni budynek szkolny pochodził z 1887 r. i posiadał 2 pomieszczenia do nauki oraz mieszkanie dla nauczyciela. Po II wojnie światowej do 2003 r. we wsi istniała Szkoła Podstawowa. Od 2003 r. prowadzenie szkoły przejęło Stowarzyszenie Rozwoju Wsi Radzowice. Obecnie prowadzone są

klasy I – III oraz oddział zerowy (starsze dzieci dowożone są do szkoły w Dziadowej Kłodzie). Kultura. Po 1945 r. w wsi była rozwijana i jest prowadzona dalej, działalność kulturalna (Zespół Radzowiczanki). Warto również odnotować, że w Radzowicach urodził się i zmarł hr. Konrad Adolf von Dyhrn (1803 – 1869), niemiecki polityk liberalny, członek pruskiego Zgromadzenia Narodowego, a następnie Izby Panów oraz parlamentu Związku Północnoniemieckiego. Areal. W 1885 r. wieś miała w posiadaniu 398 ha obszaru ogólnego, w tym gruntów ornych – 342 ha, łąk – 25 ha, lasu – 2 ha, zaś w majątku było ogółem 614 ha, w tym gruntów ornych – 352 ha, łąk – 59 ha i lasów aż 174 ha. W 1886 r. obszar majątku wynosił 610 ha, w tym ziemia orna – 359 ha, łąki – 56 ha, lasy – 176 ha i zagrody – 19 ha. Według spisu z 1900 r. we wsi było 398 ha ziemi, z tego 352 ha ornej, 26 ha łąk, 2 ha lasów, a także 15 uly, 370 jabłoni, 494 grusz, 1 289 śliw oraz 84 drzew wiśni. Majątek zajmował ogółem 613 ha ziemi, z tego grunty orne – 362 ha, łąki – 52 ha, pastwiska – 6 ha, lasy – 174 ha. Było też 121 jabłoni, 45 gruszy, 10 śliw, 16 wiśni. Hodowla. Według spisu z 1886 r. w majątku było 25 koni, 68 sztuk bydła, 550 owiec, 23 sztuki trzody chlewnej. Spis z 1 grudnia 1900 r. wykazał istnienie we wsi 47 koni, 182 sztuk bydła, w tym 110 krów, 138 sztuk trzody chlewnej, 2 owiec, 43 kóz, 93 gęsi, 26 kaczek i 444 kur, a dodatkowo 15 uly. W tym samym roku w majątku było 28 koni, 156 sztuk bydła w tym 49 krów, 38 sztuk trzody chlewnej, 5 kóz, 7 gęsi, 11 kaczek, 125 kur oraz 26 uly. Rzemiosło. W Radzowicach, podobnie jak w kilku okolicznych miejscowościach, nieźle rozwijało się rzemiosło. We wsi działał od XVIII w. młyn – wiatrak, którego istnienie odnotowano w 1830 r. W 1845 r. działało tu 14 rzemieślników, kramarz, kupiec zbożowy, 5 krosien lniarskich oraz trzy gospody. W połowie XVIII w. we wsi było 14 kmieci, 25 zagrodników i chałupników. Ludność. Według opisu Zimmermanna w 1785 r. we wsi było 281 mieszkańców, wśród nich 12 kmieci, 25 zagrodników i 3 chałupników. Liczba mieszkańców wsi w XIX w. wzrastała i w 1830 r. wynosiła 446 osób, w 1845 r. – 521 osób. W 1871 r. we wsi i w majątku było 121 domostw, 517 mieszkańców, zaś według spisu z 1 grudnia 1900 r. zamieszkiwały tu 432 osoby. W 1939 r. wieś liczyła 527 mieszkańców, a całkowita powierzchnia wsi wynosiła 1 097 ha. Istniało 60 gospodarstw, 2 gościńce, 1 piekarnia i sklep z drobiem. Wieś posiadała również rzemieślników: 2 stolarzy, kowala, szewca i krawcowe, siodlarza i krawca, poza tym 4 kołodziejów i 3 murarzy. W spisie z 1905 r. (także w poprzednich latach), wśród mieszkańców nie odnotowano nikogo mówiącego po polsku. Po II wojnie światowej wieś należąca dotąd do gminy Wabienice w powiecie oleśnickim, została włączona do powiatu sycowskiego. W ten sposób w powiecie sycowskim i w Radzowicach znaleźli się Łemkowie, wywiezieni ze swoich stron rodzinnych podczas akcji Wisła, razem 5 rodzin (26 osób). Osadnicy ci pochodzili ze wsi Dylągowa w Bieszczadach. W 1990 r. miejscowość liczyła 481 mieszkańców i w kolejnych latach odpowiednio: 1995 r. – 456, 2000 r. – 461, 2005 r. – 459. Na koniec 2010 r. miejscowość liczyła 453 mieszkańców. Rolnictwo. Na początku lat 50. XX w. we wsi powstała jako pierwsza w powiecie Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna, do której pod przymusem musieli wstępować rolnicy. Po jej rozwiązaniu działała Spółdzielnia Kółek Rolniczych. Obecnie w Radzowicach zarejestrowane są następujące prywatne podmioty gospodarcze: handel – 4, firmy budowlane – 4, firmy transportowe – 6, stolarze – 1, inne – 1. Zabytki. Do rejestru zabytków jest wpisany barokowy kościół parafialny pw. Trójcy Świętej z wieżą z 1747 r. Wartość zabytkową ma też wyposażenie wnętrza kościoła, m. in. wczesnobarokowy ołtarz główny o cechach ludowych z 1673 r., barokowa ambona z drugiej połowy XVIII w., późnogotycki obraz Matki Boskiej w płaszczu opiekuńczym zapewne z 1545r., a także dzwon spiżowy z 1614 r. oraz epitafium i nagrobki byłych właścicieli dóbr.

Opracowanie: Stanisław Chowański

Stradomia Dolna, Kwaśnina (Kwaśne Kąty), Stradomia Nowa

Położenie. Stradomia Dolna to wieś sołecka położona przy drodze łączącej Stradomię Wierzchnią z Dziadową Kłodą, położona ok. 3 km od siedziby gminy. Przy tej drodze położona jest także

Stradomia Nowa, kiedyś oddzielny majątek, dziś część Stradomi Dolnej. Nieco na uboczu leży kolonia Kwaśnina (Kwaśne Kąty). Przez wieś płynie rzeka Widawa. Stanowiska archeologiczne. Na terenie Stradomi Dolnej przed 1945 r. dokonano licznych odkryć archeologicznych. W 1928 i 1934 r. wykopano toporki kamienne i inne przedmioty z okresu neolitu, a także kurhan z okresu brązu. Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1305 r. i zawarta jest Liber Fundationis biskupstwa wrocławskiego. Wieś Stradomia Dolna nazwana jest tam Stradam Inferiori. W dokumencie z 1310 r. występuje jako świadek Walther de Stradano. W dokumencie z 1357 r. odnotowano imię jej posiadacza, którym był sołtys Peczek Wilczek. Wieś była lokowana na prawie niemieckim i już od początku jej istnienia rozróżniano jej dwie części: Stradomię Dolną i Górną. W 1402 r. Nikolaus i Jakob Ingeram, właściciele wsi, wsparli finansowo kolegiatę pw. Świętego Krzyża we Wrocławiu. Nazwa wsi z pewnością ma polską proveniencję. Stanisław Rospond łączy słowo Stradomia ze staropolskim określeniem stradać – stracić. Nazwa niemiecka jest tłumaczeniem wcześniejszej nazwy polskiej. Właściciele. W XVI w. podzielona na dwie części wieś należała do rodu Działkowskich, który to ród w następnych dziesięcioleciach przyjmie nazwę von Oderwolff. W zapisie z 1602 r. w Stradomi Dolnej wymienia się trzy folwarki – Górny, Średni i Dolny. W XVII w. wieś należała do rodzin von Oderwolff, von Dresky i von Franckenberg. W XVIII w. właścicielami były rody von Dyhm i von Dohna. W XIX w. właściciele majątków w Stradomi Dolnej zmieniali się bardzo często. W XIX i XX w. byli nimi przedstawiciele rodu von Erveger (ostatnim od 1937 r. był Reinhold Erveger). Parafia. W połowie XVI w. odnotowano istnienie we wsi kościoła, który przeszedł w ręce protestantów. Spośród pastorów protestanckich w Stradomi Dolnej jest znany Christoph Srocus, który sprawował swój urząd w latach 1624 – 1628. Po jego śmierci parafia była tymczasowo zarządzana przez pastora z Radzowic. W 1637 r. Stradomia Dolna została przypisana do parafii sycowskiej. W XIX w. ewangelicy mieli swoją parafię i kościół w Radzowicach natomiast katolicy (nieliczni) należeli do parafii w Sycowie, następnie uczęszczali do kościoła w Szczodrowie, który był kościołem filialnym parafii w Drołtowicach i na koniec przeszli do parafii w pobliskiej Dziadowej Kłodzie. Szkoła. Istnienie szkoły we wsi odnotowano w 1787 r. W XIX w. była tu szkoła ewangelicka, z dwoma klasami i jednym uczącym nauczycielem. W 1862 r. z inicjatywy niestrudzonego proboszcza sycowskiego i jednocześnie okręgowego inspektora szkolnego dla szkół katolickich, ks. Ignacego Kupca, nastąpiło otwarcie szkoły katolickiej w Stradomi Dolnej, jako filii szkoły w Dziadowej Kłodzie. Po śmierci księdza Kupca placówka ta przestała działać. Po 1945 r. we wsi istniała szkoła podstawowa. Po jej zlikwidowaniu uczniowie są dowożeni do szkoły w Dziadowej Kłodzie. Po wojnie, dla dzieci pracowników zatrudnionych w PGR, oddano przedszkole zakładowe. Areał. W 1891 r. majątek na terenie wsi miał ogólny obszar 656 ha, z czego 416 ha to grunty orne, łąki – 31 ha, lasy – 162 ha, stawy – 2 ha i powierzchnia dworska (zagrody) – 45 ha. W początkach XX w., w 1912 r., stan z lat poprzednich został utrzymany, z niewielkimi zmianami: ogółem grunty miały 642 ha, z tego ziemie orne – 429 ha, łąki – 44 ha, lasy – 154 ha, park i ogrody – 6 ha, stawy – 6 ha oraz drogi i zagrody – 3 ha. Rolnictwo. W 1787 r. działała tutaj gorzelnia, młyn-wiatrak i młyn wodny. W XIX w. kontynuowały działalność lub powstały kolejne przedsiębiorstwa rolne, m. in. w 1830 i 1845 r.: młyn wodny, browar i gorzelnia, a w 1937 r. gorzelnia parowa i przed 1945 r. młyn. W XX w. tutejszy majątek dołączono do przedsiębiorstwa przetwórstwa mlecznego Stradomia i do Stradomskiego Stowarzyszenia Pługów Parowych. Po wojnie na terenach należących do miejscowych majątków utworzono dwa Państwowe Gospodarstwa Rolne. Dziś działa tu firma pracująca na rzecz rolnictwa oraz Mieszalnia Pasz. Na ziemiach majątku ponemieckiego utworzono po wojnie PGR. Drzewostan. Według spisu z 1900 r. we wsi były 24 ule, 327 jabłoni, 138 grusz, 88 śliw oraz 490 drzew wiśni. Hodowla. W połowie XVIII w. odnotowano w majątkach na terenie wsi istnienie kilku owczarni natomiast w majątku hodowano 18 koni. W 1818 r. prowadzona była w folwarku owczarnia, w której w 1845 r. było 1 500 merynosów. W 1891 r. w majątku utrzymywano 21 koni, 35 sztuk świń, 123 sztuki bydła w tym 48 krów i 900 owiec. Przed wybuchem II wojny światowej majątek w Stradomi Dolnej był nastawiony na hodowlę bydła. Rzemiosło. We wsi początkowo

słabiej rozwijało się rzemiosło. W 1787 r. była tu kuźnia i kowal, zaś w 1845 r. smolarnia oraz 10 rzemieślników i 2 kupców. W połowie XVIII w. wieś zamieszkiwało 6 kmieci oraz 27 zagrodników i chałupników. W końcu XVIII i początkach XIX w. wieś liczyła 418 mieszkańców, wśród nich było 6 kmieci, 7 chałupników oraz 9 zagrodników wolnych i 28 omłockowych. Ludność. W 1885 r. dobra w Stradomi Dolnej miały 9 domostw i 150 mieszkańców (63 katolików), zaś wieś 87 domostw i 226 mieszkańców (42 katolików). Według spisu z 1913 r. liczba mieszkańców wsi nieco spadła i wynosiła 326 ludzi. Składająca się kiedyś z 6 gospodarstw kolonia Kwaśnina (Kwaśne Kąty) w 1913 r. liczyła 32 mieszkańców. Podczas II wojny światowej na terenie majątków w Stradomi (w różnych jej częściach) pracowało wielu Polaków. Wśród nich zostały zorganizowane komórki polskiego ruchu oporu. Struktury podziemne zostały rozbite przez gestapo w końcu sierpnia 1944 r. Wielu Polaków należących do ruchu oporu znalazło się w niemieckich obozach koncentracyjnych i nie doczekało wyzwolenia. Po zakończeniu II wojny światowej wywieziono do Niemiec dotychczasowych mieszkańców wsi. Na ich miejsce do końca 1945 r. osiedliło się tutaj 35 osób. W latach 1945 – 1950 zamieszkało w tej miejscowości 51 rodzin. W 1990 r. miejscowość liczyła 579 mieszkańców i w kolejnych latach odpowiednio: 1995 r. – 554, 2000 r. – 546, 2005 r. – 529. Na koniec 2010 r. wieś Stradomia Dolna liczyła 502 mieszkańców. W 1953 r. sołtysem we wsi był J. Kowalski. Obecnie w Stradomi Dolnej zarejestrowane są następujące prywatne podmioty gospodarcze: handel – 5 oraz inne – 4. Zabytki. Do rejestru zabytków jest wpisany zespół dworski z XVII – XIX wieku oraz neogotycki pałac.

Opracowanie: Stanisław Chowański

GMINA MIĘDZYBÓRZ

Międzybórz i Zielonka

Międzybórz

Położenie. Miasto, siedziba władz gminy położone przy drodze krajowej nr 25, na skrzyżowaniu tej trasy z drogą lokalną do Sycowa (12 km) i Twardogóry przez Goszcz (18 km). Miasto i Gmina Międzybórz ma obszar 88,62 km², liczba ludności na terenie gminy to 5 125 ludzi, zaś gęstość zaludnienia wynosi 57,83 osób/km². Gminę tworzą miasto Międzybórz oraz wsie sołeckie: Bąków, Bukowina Sycowska, Dzieszławice, Hałdrychowice, Kamień, Klonów, Kraszów, Królewska Wola, Ligota Rybińska, Niwki Kraszowskie, Niwki Książęce, Ose i Oska Piła. Od najdawniejszych czasów w bezpośredniej bliskości znajdowała się Zielonka (Sielonke), dziś część miasta, kiedyś wieś i rozległy majątek, często występujący jako całość z Granowem (dziś także część miasta). Do Dóbr Międzyborskich (Herrschaft Medzibor), oprócz majątku Międzybórz, Zielonka i Granów należały dobra w Klonowie, Kuźnicy Kąckiej (Kenchenhammer), Kątach Śląskich (Kenchen) i Pawłowie. Te ostatnie trzy miejscowości po I wojnie światowej zostały włączone do Polski, a dzisiaj znajdują się w gminie Sośnie powiat Ostrów Wlkp. Obecnie wszystkie miejscowości w gminie są zwodociągowane. Stanowiska archeologiczne. W mieście i okolicy w 1928 roku i następnych, dokonano licznych znalezisk archeologicznych z okresu brązu (fragment wykonanej z brązu ozdobnej szpili), zaś następnie odkryto naczynia gliniane z późnego średniowiecza. W najbliższej okolicy miasta znaleziono w XX wieku przedmioty z kamienia (siekierka krzemieniowa i toporek) i okresu wpływów rzymskich (monety z czasów Nerona i innych cesarzy). Odkryto również grodzisko z wczesnego średniowiecza. Pierwsze wzmianki o mieście pochodzą z 1228 roku i potem z początków XIV wieku. Nazwa. Nazwa niemiecka Medzibor, Neumittelwalde W 1304 roku w dokumencie księcia Henryka głogowskiego, występuje jako świadek Włodzimierz de Jaczobor z Międzyborza. W 1359 roku wymieniony jest rycerz Piotr, który był właścicielem dóbr w Międzyborzu. W 1530 roku Dobra Międzyborskie kupił właściciel sycowskiego wolnego państwa stanowego Joachim von Maltzan. 3 maja 1637 roku książę Waclaw nadał swemu miastu Medzibo niemieckie prawa miejskie, w tym prawo do 3 jarmarków rocznie i jarmark tygodniowy. W 1228 roku kroniki odnotowały nazwę Meczobor (Mezbore u Franzkowskiego), jako miejsce, gdzie toczyli ze sobą wojnę książę wrocławski Henryk Brodaty i książę Konrad Mazowiecki. Kolejne wzmianki historyczne podają różne wersje nazwy miasta. W dokumencie z 1376 roku – Meczobor, w XVII wieku Niemcy nazywali miasteczko Mosebor oraz w dokumencie z 1637 roku – Medzibor. Ta ostatnia nazwa funkcjonowała do 1888 roku, gdy zmieniono ją na Neumittelwalde. Należy podkreślić, że najwcześniejsze nazwy miasta mają zawsze polską proveniencję. Stanisław Rospond zajmujący się nazwami miejscowości na Dolnym Śląsku pisze, że nazwa miasta ma charakter topograficzny i nawiązuje do położenia Międzyborza między borami. Niemiecka nazwa była tłumaczeniem polskiej. Właściciele. W końcu XV i w XVI wieku miasteczko było własnością Leszczyńskich herbu Wieniawa z Leszna. Stało się tak, gdy najstarszy syn Joachima von Maltzan, Hans Bernhard, sprzedał je w roku 1565 swemu szwagrowi Rafałowi Leszczyńskiemu. Z kolei Leszczyńscy sprzedali Dobra Międzyborskie w 1599 roku księciu ziębicko-oleśnickiemu Karolowi II Podiebradowi. Jeszcze za panowania Leszczyńskich i później w XVII wieku dochodziło do licznych sporów pomiędzy sycowskim państwem stanowym i księstwem oleśnickim na tle finansowym. Zakończyła je ugoda pomiędzy właścicielami państwa stanowego i księstwa. W latach 1741 – 1818 Międzybórz i okoliczne majątki należały do powstałego powiatu oleśnickiego, natomiast w 1818 roku weszły w skład powiatu sycowskiego. W końcu XIX wieku Dobra Międzyborskie były częścią posiadłości króla saskiego i zarządzała nimi Dyrekcja w Oleśnicy. W tym czasie dzierżawcą majątku był Richard Hoffmann z Międzyborza. W okresie międzywojennym część dóbr w Międzyborzu i najbliższej okolicy znalazła się w granicach Polski. Niektóre przeszły w ręce znanego z wrogości do Polski rodu von Klitzing z Mojej Woli koło Sośni.

Parafia. Pierwsze wiadomości o kościele katolickim w Międzyborzu zamieszczono w dokumencie z 14 stycznia 1376 roku, w którym wymieniono plebana kościoła w Meczobor (plebanus Ecclesia in Meczobor). W 1481 roku proboszczem był tam Bartłomiej Kosicki, który przy pomocy okolicznych dziedziców wybudował na wzgórzu kościół. Protestantyzm w Międzyborzu stał się wyznaniem dominującym dopiero w połowie XVI wieku i wtedy, w 1560 roku, powstała w mieście parafia ewangelicka. Pierwszym pastorem został Georg Kukla (1581 rok). Parafia międzyborska była bardzo rozległa i liczna, bowiem skupiała i obsługiwała wiernych z Sycowa, Sośni oraz Ostrzeszowa. Z tego powodu powołano w niej diakona, który miał obsługiwać wiernych „polskiego języka”. Stała się też z czasem jednym z ważniejszych ośrodków protestantyzmu, nie tylko na Dolnym Śląsku. W 1624 roku przydzielono drugiego pastora dla ludności polskiej, którym został Johannes Cretius. W 1633 roku nastąpił podział tej dużej parafii na dwie części: dla Niemców i dla Polaków. Po zakończeniu wojny trzydziestoletniej kościół pozostał w rękach ewangelików i oni, w Międzyborzu i okolicy, byli przez następne wieki w zdecydowanej większości. W 1837 roku wśród 1 402 mieszkańców Międzyborza, było 1 106 ewangelików, 32 katolików i 5 żydów. Do parafii międzyborskiej należały wtedy 34 wsie i gromadziła ona 8 849 wyznawców. W XIX wieku, po 300 latach, ponownie w mieście pojawił się ksiądz katolicki. Dotąd katolicy z Międzyborza brali udział w nabożeństwach w Drołtowicach i tam mieli swoją parafię. 21 października 1856 roku zakupiono dom (dawną oberżę), w którym tymczasowo odprawiano nabożeństwa. Dom – kaplicę poświęcono 14 kwietnia 1857 roku. Parafia była bardzo rozległa i obejmowała miejscowości w promieniu 15 km. 18 sierpnia 1891 roku arcybiskupstwo we Wrocławiu powierzyło księdzu Aleksandrowi Zajadaczowi zadanie wybudowania nowego kościoła katolickiego w Międzyborzu. Budowa kościoła stała się możliwa dzięki ofiarności wiernych oraz odpowiednim sumom przekazanym przez biskupstwo i zapisowi testamentowemu poprzedniego proboszcza Posora. 15 maja 1894 roku poświęcono fundamenty nowego kościoła pod wezwaniem św. Józefa. Obok kościoła postawiono probostwo, a następnie zbudowano Drogę Krzyżową. Szkoła. Pierwsza szkoła ewangelicka powstała w Międzyborzu w 1618 roku. W XIX wieku szkołami dla polskojęzycznych ewangelików w północno-wschodniej części rejencji wrocławskiej zajmował się międzyborski pastor Fiedler. Na terenie tutejszej gminy ewangelickiej znajdowało się 19 „szkółek”. Pomiedzy nimi była tylko jedna szkoła niemiecka, trzy mieszane wiejskie, a reszta (piętnaście) to szkoły z dziećmi polskojęzycznymi, które pozostawały pod nadzorem pastora Fiedlera. W roku 1898 uczęszczało do miejskiej szkoły ewangelickiej 205 dzieci. Pierwsze kroki zmierzające do założenia w Międzyborzu szkoły katolickiej podjęto już w 1854 roku. W 1857 roku otrzymano wymagane pozwolenie biskupstwa wrocławskiego i ksiądz Pietzka, wtedy powiatowy inspektor szkolny dla szkół katolickich, otworzył szkołę. Chodziło do niej 34 dzieci z rodzin katolickich. Klasy szkolne i mieszkanie dla nauczyciela za pozwoleniem biskupa zostały urządzone w budynku kościoła. Wyznaczono również płacę dla nauczycieli. Uroczyste otwarcie szkoły nastąpiło w dniu 10 października 1859 roku. Pierwszym nauczycielem był Franz Kaboth. W okresie międzywojennym, gdy Międzybórz znalazł się tuż przy granicy państwa, w ramach rządowego programu Ost Hilfe (Pomoc dla Wschodu), wybudowano w mieście okazały budynek szkoły ewangelickiej. Wtedy też z polecenia władz nad pobliską granicę polsko-niemiecką przywożono wycieczki szkolne z całych Niemiec, aby pokazywać dzieciom i młodzieży rzekome krzywdy wyrządzone Niemcom przez Traktat Wersalski. Po II wojnie światowej szkoła zajęła nowoczesny, 3-piętrowy gmach przedwojenny, który został poważnie uszkodzony podczas działań wojennych. Pierwsze po wojnie rozpoczęcie roku szkolnego w Międzyborzu z udziałem 3 nauczycieli i 65 uczniów miało miejsce 3 września 1945 roku. Zajęcia szkolne, jeszcze przed odbudową gmachu, odbywały się w budynku Sądu przy ulicy Kolejowej. Pierwszym kierownikiem szkoły został Piotr Kabza, a jedyną wtedy nauczycielką była jego żona Helena Kabzowa. Poświęcenie i oddanie budynku szkoły do użytku po odbudowie nastąpiło 8 września 1946 roku. W maju 1966 roku w Międzyborzu rozpoczęto budowę nowego przedszkola, które zainicjowało działalność w 1968 roku. W roku szkolnym 1972/73 Szkoła Podstawowa w Międzyborzu została

wytypowana do przeprowadzenia ogólnopolskiego eksperymentu i stała się Zbiorczą Szkołą Gminną, jedną z 12 w Polsce. Przy tej okazji szkołę wyposażono w dodatkowe pomoce dydaktyczne. Uczniowie zostali objęci stałą opieką lekarską przez kliniki wrocławskie. W 1986 roku zapoczątkowano trwającą 4 lata rozbudowę szkoły. Zwiększyła się liczba izb lekcyjnych, wybudowano salę gimnastyczną oraz potrzebne pomieszczenia socjalne. Na patrona wybrano zasłużonego pastora międzyborskiego Jerzego Badurę. Obecnie w obiekcie szkolnym przy ulicy Wrocławskiej działa Szkoła Podstawowa oraz Gimnazjum. Obok ma swoje obiekty Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych (wcześniej w obiekcie znajdowała się Szkoła Rolnicza). W Międzyborzu działają, jedne z pierwszych w powiecie, Warsztaty Zajęciowe dla dzieci niepełnosprawnych. Istnieje także i rozwija prężną działalność Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury oraz Biblioteka Miejsko-Gminna. W Ośrodku Kultury wyróżnia się w swojej działalności Zespół Folklorystyczny Międzyborzanie. Ważne wydarzenia i postaci. W XVI wieku dochodziło do „wojen piwnych”, czyli zatargów pomiędzy Sycowem, Międzyborzem i Goszczem o monopol na produkcję oraz handel piwem. W czasach, gdy Międzybórz był we władaniu książąt wirtembersko-oleśnickich, zdarzały się w lesistych okolicach miasteczka liczne rozboje. Jednym z najbardziej znanych rozbójników był Melchior Hedloff, wśród ludu nazywany Strzelcem Melchiorem. Rozbojów dokonywał w lasach wokół Międzyborza. Pochwycony w wieku 48 lat został osądzony przed Ratuszem w Oleśnicy w dniu 19 stycznia 1659 roku. Na mocy wyroku sądu został skazany na śmierć poprzez szarpanie obcęgami wszystkich palców oraz łamanie rąk. Wyliczono wtedy, że z rąk rozbójnika i jego śmiertelnej strzelby zginęło 5 szlachciców, 7 kupców, 5 handlarzy bydłem, 8 handlarzy wódką, 15 muszketników, 100 Polaków, 1 rozbójnik - strzelec, 6 Żydów, 3 czeladników uczących się rzemiosła, 3 rolników, 10 kobiet w ciąży i 83 innych, razem 251 ludzi. W kronice napisano też, że w następnym miesiącu, w dniu 23 lutego 1659 roku schwymano dwóch braci Melchiora: Wata i Georga Hedloff. Ich również postawiono przed oleśnickim sądem i stracono. W dniu 10 lutego 1691 roku schwymany został inny przestępca Georg Schuffet urodzony niedaleko Legnicy. Oskarżono go o dwukrotne podłożenie ognia u międzyborskiego „polskiego pastora” Samuela Cretiusa, jak też o rabunek kościołów w okolicy Sycowa. Za te czyny kołem łamano mu ciało, potem ścięto, a jego głowę dla większego pohańbienia umieszczono na tyłce. Podczas wojny trzydziestoletniej miasto było pustoszone przez wojska polskie (2 października 1619 i następnie 1 kwietnia 1633 roku), a w 1643 roku spalone przez Szwedów. Lokalny kronikarz J. Franzkowski wspomina, że dwukrotny pożar w 1756 roku zniszczył prawie całe miasto. Dodaje też, że wojska francuskie (napoleońskie) przechodziły przez Międzybórz 6 grudnia 1805 roku. Dowodził nimi brat Napoleona, Jerome. W dolnośląskiej literaturze historycznej Międzybórz jest jednak znany przede wszystkim z działalności dwóch pastorów ewangelickich. Pierwszym z nich był Aleksander Ludwik Robert Fiedler urodzony 18 marca 1810 roku w miejscowości Czernina (Gross Tschirnau) koło Góry. Wiedzę zdobywał w gimnazjum i potem na studiach teologicznych we Wrocławiu w latach 1827 – 31. 29 kwietnia 1838 roku objął urząd pastora w Międzyborzu i tutaj w 1840 roku ożenił się z Antoniną Reder. Z małżeństwa urodziło się czworo dzieci; trzy córki i syn. Po śmierci pierwszej żony, ponownie ożenił się w 1874 roku. Pastor Fiedler zmarł w Międzyborzu 3 maja 1877 roku i tu został pochowany. Fiedler był językoznawcą. Jego rozprawa o języku dolnośląskich Ślązaków stanowi do dziś niezastąpione źródło wiedzy na ten temat i jest wysoko oceniana przez znawców problemu. Tak szeroka działalność międzyborskiego pastora przyniosła mu już za życia w pełni zasłużoną sławę w kręgach polskich i słowiańskich badaczy życia regionalnego z Wrocławia, Poznania, Warszawy, Krakowa i Lipska. Za te zasługi nazwisko pastora zostało umieszczone w pracach wielu polskich badaczy oraz w Polskim słowniku biograficznym. Następcą Fiedlera na urzędzie polskiego pastora w Międzyborzu został Jerzy Badura. Ten znakomity i niezwykle zasłużony człowiek urodził się 4 kwietnia 1845 roku w Drogomyślu na Śląsku Cieszyńskim. Rodzina Badurów liczyła 6 dzieci (Jerzy był trzecim z kolei dzieckiem i pierwszym synem). Swoją edukację rozpoczął w rodzinnym Drogomyślu pod okiem nauczyciela Jana Gorgonia i pastora Andrzeja Drozda. Mimo skromnych dochodów, ojciec wysłał niepospolicie

uzdolnionego syna na naukę, najpierw do gimnazjum w Cieszynie, a później w 1864 roku na studia teologiczne w Wiedniu. Pracę duszpasterską rozpoczął pod koniec 1868 roku daleko od domu. Wkrótce wrócił w rodzinne strony i w czerwcu 1870 roku pracował już w Krakowie jako drugi pastor. Tutaj, wspólnie z Wilhelminą Walczysko, założył rodzinę. W 1872 roku pastor Badura przeniósł się do pracy na Śląsku pruskim. Do Sycowa przybył Jerzy Badura 5 sierpnia 1876 roku i objął tu funkcję diakona (wikarego) w miejscowej parafii ewangelickiej. Popularność Badury wśród miejscowej ludności na terenie Sycowa i okolic szybko rosła także dlatego, że w tym czasie zastępował w Międzyborzu chorego pastora Fiedlera. Po jego śmierci został powołany na wakujące stanowisko, jednak początkowo tej posady nie przyjął. Wiosną 1883 roku przeszedł wreszcie do parafii polskiej w Międzyborzu i tu pracował aż do swojej śmierci. Na początku 1884 roku Badura rozpoczął wydawanie i redagowanie pisma *Nowiny Szląskie*, które było przeznaczone dla polskich ewangelików na Śląsku, na Mazurach i w Kongresówce. W *Nowinach* zamieszczał wiele artykułów wstępnych oraz teksty o treściach religijnych. Pismo odegrało doniosłą rolę w podtrzymywaniu ducha polskiego wśród ewangelików. Działalności społecznej Badury towarzyszyły szkany ze strony inspektorów szkolnych, burmistrza Międzyborza, landrata sycowskiego i Wydziału Wyznań Rejencji Wrocławskiej. Mimo kontrowersyjnej dla władz działalności, Badura miał poparcie Konsystorza wrocławskiego, który wysoko oceniał jego działalność. To spowodowało w końcu, że władze kościelne, na zasadzie wyjątku, zgodziły się od 1872 roku na używanie mowy polskiej w nauczaniu religii na najniższym szczeblu, w powiatach: sycowskim i namysłowskim. W dniu 9 grudnia 1908 roku Jerzy Badura obchodził jubileusz 40-lecia pracy. Pastor Badura zmarł po długiej i ciężkiej chorobie 2 września 1911 roku. Na dwa dni przed śmiercią odwiedził ciężko chorego pastora znany śląski działacz narodowy Wojciech Korfanty. Dzieło ojca podjęły dzieci pastora. W grudniu 1918 roku podczas obrad Sejmu Dzielnicowego w Poznaniu została wybrana grupa delegatów na obrady. Z powiatu oleśnickiego wybrano aż 11 delegatów, m. in. córkę Badury Bronisławę Przykutową, gospodarza Jana Noskowicza z Międzyborza, a także Branickiego z Ligoty Rybińskiej. Rzemiosło i rolnictwo. W opisach Międzyborza i okolic kronikarze zauważali walory mieszkańców pisząc, że ...kwitnie tu płóciennictwo i ogrodnictwo. Do połowy XVIII wieku w okolicy miasta uprawiano winną latorośl. Pozostała lokalna nazwa Winnica, na oznaczenie miejsca upraw, tj. opadającego i nasłonecznionego terenu przy drodze z Kraszowa do Międzyborza. W majątku Międzybórz według spisu z 1886 roku pracowała gorzelnia i browar. Już w okresie międzywojennym w Międzyborzu działała mleczarnia i młyn Międzybórz, zaś w Zielonce młyn wodny. Wspomniana mleczarnia produkuje swoje wyroby (masło, sery, mleka, śmietaną) od 1945 roku. Obecnie Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska jest jedyną w powiecie oleśnickim. W XVI wieku wśród mieszkańców Międzyborza byli chłopi i rzemieślnicy. Wśród rzemieślników byli m. in. ślusarze, kowale i czeladnicy piekarscy. Obecnie na terenie miasta działa wiele podmiotów gospodarczych. Do największych należy powstała w 1985 roku fabryka mebli zatrudniająca około 1 000 ludzi, produkująca na kraj i eksport, wspomniana spółdzielnia mleczarska, a także wiele sklepów, firm usługowych oraz rzemieślnicy. Na terenie miasta zarejestrowano następujące ilości podmiotów gospodarczych: budownictwo – 11, produkcja mebli – 2, sklepy, inny handel – 37, transport – 8, elektrycy – 5, hydraulicy – 4, stolarstwo, meblarstwo – 4, piekarze – 2, fryzjerzy, zabiegi kosmetyczne – 4, autonaprawy – 3, gastronomia – 2, prywatna praktyka lekarska – 3, inna działalność – 23. Ludność. W roku 1756 w Międzyborzu mieszkało 621 ludzi, w 1837 roku – 1 143 ludzi i w 1868 roku – 1 558 ludzi. W 1900 roku w majątku Międzybórz było 48 mieszkańców. Według spisu z 1905 roku w mieście zamieszkiwało 1 229 osób, w 1912 roku, a więc krótko przed I wojną światową – 1 402 ludzi, w 1937 roku – 1 559 i podczas II wojny światowej – 1 700 ludzi. Po zakończeniu II wojny światowej w październiku 1946 roku wywieziono z Międzyborza 77 rodzin. Dane statystyczne z okresu PRL-u pokazują, że miasta powiatu sycowskiego należały do najmniejszych w regionie. W 1965 roku Międzybórz liczył 1 229 mieszkańców i w 1970 roku – 1 378 mieszkańców. W ostatnich latach liczba mieszkańców miejscowości była następująca: rok 1989 – 2 293, rok 1995 – 2 337, rok 2000

– 2 334, rok 2005 – 2 353 i rok 2010 – 2 374. Budynki i areał. Powierzchnia miasta w 1905 roku wynosiła 157 ha. Było tu 136 budynków mieszkalnych, zamieszkałych przez 266 rodzin. Według spisu z 1886 roku w majątku Międzybórz znajdowało się 75 ha ziemi, z tego na grunty orne przypadało – 59 ha, łąki – 9 ha i zagrody – 7 ha. Podobne dane odnotowano w spisie z 1900 roku: w sadach hodowano 477 jabłoni, 199 gruszy, 91 śliw i 13 wiśni. Była też pasieka z 8 ulami. Hodowla. Według spisu z 1886 roku w majątku Międzybórz hodowano 15 koni, 39 sztuk bydła, w tym 33 krowy oraz 21 świń. W 1900 roku inwentarz żywy w majątku był podobny: 14 koni, 24 sztuki bydła, w tym 10 krów, 27 świń, 2 kaczki i 75 kur. Zabytki. Na terenie Międzyborza po dużych zniszczeniach wojennych zachowało się niewiele zabytków. Obecnie w rejestrach odnotowano jako zabytki fragmentarycznie zachowane mury miejskie z XIV wieku, klasycystyczny kościół ewangelicki z wieżą barokową z XVIII wieku, kościół katolicki z amboną z XIX wieku, rzeźbami 4 ewangelistów oraz zabytkowymi przedmiotami kultu religijnego, cmentarz miejski, nagrobki pastorów ewangelickich walczących o polskość Międzyborza w okresie germanizacji. Infrastruktura. W latach 1873 – 1875 budowano drogę Winnica (okolice dworca kolejowego w Sycowie) – Międzybórz o długości 13 750 m. Nieco później powstała ważna linia kolejowa przez Międzybórz, łącząca Wrocław ze stolicą kraju. Odcinek tej trasy od Grabowna Wielkiego do Ostrowa Wlkp. budowano w latach 1905 – 1910. Były też plany zbudowania linii kolejowej łączącej Brzeg z Międzyborzem. Do czasów II wojny światowej wybudowano odcinek Namysłów – Syców. Rozpoczętą budowę kolejnego Syców – Międzybórz przez Wielowieś, Radzynę, Dziesławice przerwała wojna, a po 1945 roku inwestycji nie dokończono. Już przed I wojną światową kursował regularnie na trasie Międzybórz – Syców przez Kraszów, konny dylizans pocztowo-pasażerski. Przed wojną w Międzyborzu wybudowano dla urzędników państwowych dwa okazałe bloki mieszkalne przy ul. Kościelnej. Pierwszym powojennym burmistrzem Międzyborza, przybyłym do miasta 16 maja 1945 roku, został Czesław Skrobański. Międzybórz w wyniku działań wojennych został w około 50% zniszczony. Największe zniszczenia były na ulicy Kościelnej, w Rynku, ul. Kolejowej i Sycowskiej. Zniszczenia częściowe były następujące: kościół katolicki – 25%, kościół ewangelicki – 25%, szkoła – 5%, poczta – 100%, kasa oszczędności – 100%. Polskie władze Międzyborza już latem 1945 roku przystąpiły do organizowania życia. Międzyborską „elektrownię miejską” uruchomiono we wrześniu 1945 roku. W 1990 roku w pierwszych po wojnie demokratycznych wyborach burmistrzem Międzyborza został Tadeusz Połosak, radny z listy Komitetu Obywatelskiego, nauczyciel z zawodu. Obecnie w mieście znajduje się Ośrodek Zdrowia, działają dwie apteki, Bank Spółdzielczy, istnieje Ochotnicza Straż Pożarna oraz Rewir Dzielnicowych Policji. W mieście działa kanalizacja ogólnospławna. Przygotowywane są projekty wybudowania sieci kanalizacji sanitarnej dla gminy. Stała sieć gazownicza jest dostępna w Międzyborzu. Inne miejscowości korzystają z butli z gazem. Na terenie gminy działa tylko jedna placówka pocztowa w Międzyborzu. Sieć dróg lokalnych jest wystarczająca, jednak wiele z nich wymaga pilnych remontów.

Zielonka (Sielonke) Położenie. Dziś część miasta Międzybórz i nazwa ulicy, kiedyś wieś i rozległy majątek, często występujący jako całość z Granowem (dziś też będący częścią miasta). Od najdawniejszych czasów Zielonka znajdowała się w bezpośredniej bliskości Międzyborza, w zachodniej części miasta. Właściciele. W XIX wieku majątek Zielonka był częścią Dóbr Międzyborskich należących do Księstwa Oleśnickiego. Parafia. W połowie XIX wieku wśród 297 mieszkańców Zielonki było 288 ewangelików, 3 katolików i 6 żydów. Katolicy mieli wtedy swój kościół w Szczodrowie (parafia Drołtowice), zaś ewangelicy na miejscu w Międzyborzu. W początkach XX wieku kościół ewangelicki i katolicki dla mieszkańców Zielonki był w Międzyborzu. W 1905 roku we wsi mieszkało 140 ewangelików (25 z nich mówiło po polsku) i 2 katolików mówiących po polsku. Szkoła. Dzieci z Zielonki uczyły się w szkole w Międzyborzu. Areał. Według spisu z 1886 roku w majątku było ogółem 260 ha ziemi, z tego na grunty orne przypadało – 220 ha, łąki – 28 ha i zagrody – 12 ha. W 1905 roku wieś zajmowała obszar 115 ha. Rzemiosło, hodowla, drzewostan i ludność. W połowie XIX wieku we wsi i majątkach pracował jeden młyn wodny i jeden młyn-wiatrak. Hodowano

tu wtedy 550 sztuk owiec merynosów. Według spisu z 1886 roku w majątku Zielonka (łącznie z Granowem) było 15 koni, hodowano 66 sztuk bydła, w tym 20 krów oraz 600 owiec. W 1900 roku utrzymywano w tym majątku – 19 koni, 189 sztuk bydła, w tym 141 krów, 88 świń, 16 kóz, 167 gęsi, 5 kaczek oraz 513 kur. W sadzie rosło 21 jabłoni, 134 grusze i 394 wiśnie. W połowie XIX wieku we wsi pracowało 6 rzemieślników i 2 garbarzy skór. W połowie XIX wieku we wsi i majątku było 26 domostw i 297 mieszkańców. W 1905 roku były tu 23 domostwa zamieszkałe przez 28 rodzin, razem 142 ludzi Według spisu z 1900 roku w majątku zamieszkiwało 99 ludzi, w 1905 roku w 2 domostwach żyło 15 rodzin (80 ludzi), zaś 1913 roku już tylko 77 ludzi.

Opracowanie: Stanisław Chowański

Baków

Położenie. Wieś sołecka, kiedyś wieś i majątek, położona w odległości 8 km od siedziby gminy w jej zachodniej części, przy drodze łączącej Międzybórz z Goszczem i Twardogórą. Jedna z mniejszych miejscowości w gminie. Pierwsze wzmianki o miejscowości pochodzą z 1500 roku, zaś pewne zapisy w dokumentach z 1602 roku, kiedy to kupił majątek Przeclaw z Pogorzeli. Kolejnym właścicielem został w 1647 roku Kasper von Filtz. Nazwa niemiecka Bunkai, od 1937 roku – Grünbach. Pierwsza nazwa wsi Baków jest pierwotna w stosunku do innych stosowanych później i ma niewątpliwie polską proveniencję. Nazwy używane w czasach niemieckich (Bunkei, Bunkey Bunkai), nawiązują do wcześniejszej nazwy polskiej. Wprowadzona w 1937 roku nazwa Grünbach nie ma już żadnych związków z poprzednimi i została dokonana z przyczyn propagandowo-politycznych przez władze III Rzeszy. Właściciele. 18 lutego 1743 roku Heinrich Leopold von Reichenbach nabył dobra w Bąkowie i w 1745 roku włączył je do Wolnego Państwa Stanowego w Goszczu. Przez następne dziesięciolecia majątek pozostawał w rękach tej rodziny. W końcu XIX wieku ziemia orna i łąki należące do majątku zostały puszczzone w dzierżawę. Parafia. Według spisu z 1905 roku we wsi żyło 49 ewangelików i 67 katolików, zaś w majątku 8 ewangelików. W kronikach nie odnotowano istnienia we wsi kościoła. Od dawna ludność katolicka uczęszczała do swojej świątyni w Goszczu. Również ewangelicy mieli swoją świątynię w tym miasteczku. Szkoła. We wsi nigdy nie było szkoły. Przed I wojną światową dzieci z Bąkowa uczyły się w szkole ewangelickiej w Domaślavicach, zaś z rodzin katolickich chodzili do szkoły katolickiej w Cieszynie, gdzie była szkoła 5-klasowa dla 290 dzieci z 4 nauczycielami. Obecnie uczniowie są dowożeni do Szkoły Podstawowej w Bukowinie Sycowskiej. Rzemiosło i rolnictwo. W połowie XVIII we wsi był pański folwark wraz z owczarnią. W 1886 roku, gdy właścicielem dóbr w Goszczu i majątku w Bąkowie był von Reichenbach, w Bąkowie hodowano 150 owiec i jedną krowę. Warte odnotowania są istniejące kiedyś we wsi (połowa XVIII wieku) 2 młyny wodne oraz rzadka w tych okolicach wytwórnia prochu i dwie oddzielnie położone stępy papiernicze, służące do rozdrabniania i mielenia szmat, z których produkowano następnie papier. Dziś na terenie wsi działa zakład stolarsko-meblarski. Areal. W 1886 roku majątek w Bąkowie liczył 143 ha, z tego 74 ha stanowiły grunty orne, 13 ha – łąki, 47 ha – lasy do wycięcia, 2 ha – stawy i 7 ha – zagrody. Według spisu z 1905 roku wieś miała powierzchnię 100 ha, zaś grunty zajmowane przez majątek 143,5 ha. W połowie XVIII wieku kronikarz zanotował, że w Bąkowie było 12 gospodarstw kmiecych, żyło 4 młockarzy, ogółem 131 „dusz”. Budynki i ludność. Według spisu z 1905 roku we wsi było 19 domostw, w których zamieszkiwało 28 rodzin, liczących 2 i więcej osób. W sumie wieś zamieszkiwało wtedy 116 ludzi, zaś w 1913 roku we wsi i majątku było 140 ludzi. Po I wojnie światowej rozparcelowana częściowo ziemia orna z majątku (około 65 ha) została puszczona w dzierżawę. Po II wojnie światowej, w październiku 1946 roku ze wsi wywieziono do Niemiec 73 osoby. Już wcześniej, bo do końca 1945 roku, we wsi osiedliło się 46 osób. Z kolei w latach 1945 – 50 do miejscowości przybyło 16 rodzin. W ostatnich latach liczba mieszkańców miejscowości zmniejszała się i była następująca: rok 1989 – 87 osób, rok 1995 – 79, rok 2000 – 73, rok 2005 – 76, rok 2010 – 74.

Opracowanie: Stanisław Chowański

Bukowina Sycowska i Węgrowa

Bukowina Sycowska (Bukowine, Buchenhain)

Położenie. Wieś sołecka, w czasach niemieckich wieś gminna i majątek, położona 6 km od Międzyborza. W obecnych granicach wsi występuje przysiółek noszący nazwę Wydzierno (Anenthal, Dreifichten). W czasach niemieckich dzielono wieś na części Górną i Dolną (Bukowine Ober, Bukowine Nieder). W źródłach niemieckich występuje także lokalna nazwa Waldkretscham (Karczma leśna). Po II wojnie światowej wieś była przez kilkanaście lat siedzibą władz gromadzkich (Gromadzka Rada Narodowa w Bukowinie). Stanowiska archeologiczne. Na terenie Bukowiny w 1935 i 1936 roku dokonano luźnych odkryć archeologicznych. Były to siekierki kamienne z okresu neolitu. Pierwsza wzmianka. Wieś po raz pierwszy była wspomniana w dokumencie z dnia 28 kwietnia 1283 roku, wydanym przez księcia Henryka IV, w którym zachwalano walory okolic Bukowiny, jako znakomitych terenów do polowań. W 1407 roku Bukowina była wymieniana jako miejsce, gdzie znajdował się książęcy pałac myśliwski. Nazwa wsi ma polskie pochodzenie i nawet według źródeł niemieckich utworzona została od lasów bukowych (i słowa buk), często spotykanych w okolicy. Po odkryciu źródeł wód mineralnych zaczęto używać nazwy Bad Bukowine, czyli uzdrowisko Bukowina (Bukowina-Zdrój). W latach 30. XX wieku, już w czasach Hitlera, zmieniono nazwę wsi z Bukowine na Buchenhain. Właściciele. Przez wieki dobra w Bukowinie przechodziły z rąk do rąk. W 1481 roku właścicielem wsi był Mikołaj, a w 1709 roku Christian Heinrich von Pogorzelski (z Pogorzeli). W połowie XVIII wieku właścicielem obu części Bukowiny był rotmistrz Karl Albrecht Moritz von Weger. W rękach tego rodu wieś pozostawała od 1755 do końca XIX wieku. Około 1900 roku właścicielem majątku został na krótko Fritz Reuter. W 1903 roku przejął dobra książę Friedrich von Strachwitz, a potem, aż do 1945 roku, osiadła tam rodzina von Loesch. Wieś podlegała jurysdykcji państwa stanowego w Sycowie. Dzisiejszy przysiółek Wydzierno to założona w 1770 roku kolonia, należąca do właściciela Bukowiny i Węgrowa, rotmistrza von Weger, z 8 gospodarstwami chałupniczymi, które nie posiadały jednak roli. Parafia ewangelicka i parafia katolicka dla mieszkańców Bukowiny znajdowały się w Międzyborzu. Po wybudowaniu kąpieliska, od 1804 roku na miejscu w Bukowinie otworzono kaplicę katolicką. Dziś we wsi istnieje parafia katolicka. Ewangelicy w XX wieku mieli własny kościół filialny oraz placówkę (stację) sióstr zakonnych. Według spisu z 1905 roku w Bukowinie mieszkało 113 ewangelików i 47 katolików. W Wydziernie według tego spisu, jak również spisu z 1913 roku, było 42 ewangelików i 15 katolików. Szkoła. Już przed 1787 rokiem (prawdopodobnie w 1764 roku) we wsi znajdowała się szkoła ewangelicka. W 1881 roku placówka ta otrzymała nowy, solidny budynek. W szkole pracowało dwóch nauczycieli, którzy w trzech klasach uczyli około 130 uczniów. Od 1856 roku mieściła się w Bukowinie szkoła katolicka, do której uczęszczały dzieci z Bukowiny, Królewskiej Woli, Węgrowa i Wydzierna, razem 56 uczniów. W 1911 roku został zbudowany nowy budynek szkolny. Obecnie w budynku wybudowanym we wsi po wojnie działa Szkoła Podstawowa. Do gimnazjum uczniowie są dowożeni do Międzyborza. Kultura. We wsi działa Filia Biblioteki Publicznej w Międzyborzu. W 1969 wybudowany został dom mieszkalny dla nauczycieli. W ostatnich latach we wsi wybudowano boisko „Orlik”. Ważne wydarzenia. Punkt zwrotny w dziejach Bukowiny nastąpił w 1796 roku, gdy kapitan von Weger, właściciel wsi odkrył tutaj źródła mineralne. Rozpoczęła się wtedy w części wsi budowa uzdrowiska. Właściciel przygotował źródła do eksploatacji oraz wybudował dom kąpielowy i pijalnię wód mineralnych. Wody źródlane miały w swoim składzie kwaśne węglany, związki żelaza, siarczany oraz alun (potassium alum). Wspomniany alun zawierał sole potasu i aluminium, które miały zdolność błyskawicznego tamowania krwawień. Wody zdrojowe w Bukowinie pozytywnie wpływały na układ nerwowy i osłabienia. Stosowano je też przy gorączkach, skurczach, artretyzmie, reumatyzmie, anemii, hipochondrii i hysterii, a zwłaszcza przy bolesnych paraliżach. Na terenie uzdrowiska odbywały się różne imprezy. Wydawana w Sycowie gazeta zapowiadała na dzień 19 października 1902 roku (niedziela), wielki koncert orkiestry wojskowej w uzdrowisku Bukowina (Bad Bukowine). Początek imprezy wyznaczono na godzinę 5

po południu, a wstęp kosztował melomanów 0,5 marki. Wykonawcami koncertu byli muzycy z 6 Batalionu Strzelców Śląskich. Zakład kąpielowy w Bukowinie był czynny aż do końca I wojny światowej. W czasach niemieckich był tutaj również urząd pocztowy, jeden z 10 w powiecie. Areal. Dobra w Bukowinie miała obszar 812 ha, z tego na grunty orne przypadało – 240 ha, na łąki – 30 ha, pastwiska – 4 ha, lasy – 514 ha i zagrody – 24 ha. Według spisu z 1905 roku obszar wsi wynosił 229 ha. Wydzierno według spisu z 1905 roku zajmowało obszar 33 ha. Rzemiosło i hodowla. W połowie XVIII wieku w majątku w Bukowinie Górnej była gorzelnia oraz młyn wodny, natomiast w drugiej części (Bukowina Dolna) działał młyn wodny i znajdowała się leśniczówka. W XIX wieku we wsi działała gorzelnia oraz wiatrak służący do przemiału zboża. W opisie powiatu sycowskiego z 1937 roku wymieniono w Bukowinie młyn produkujący mąkę. Kronikarz śląski Zimmermann odnotował istnienie owczarni już w połowie XVIII wieku. W opisie z 1886 roku zapisano, że w majątku w Bukowinie było 27 koni, 77 sztuk bydła w tym 19 krów oraz 400 owiec. Obecnie we wsi rozwija się hodowla strusi (Węgrowa). Na potrzeby wsi oraz majątku pracowało we wsi wielu rzemieślników, wśród nich byli zatrudnieni w 2 tartakach i 2 kuźniach oraz wspomniana Waldkretscham (Karczma leśna), oddalona nieco od wsi, z 3 zagrodami kmiecymi. Dziś w Bukowinie prowadzona jest następująca działalność gospodarcza: budownictwo – 1, sklepy, inny handel – 3, transport – 3, autonaprawy – 3, gastronomia – 1 oraz inna działalność – 6. Ludność. Kronikarz w połowie XVIII wieku pisał, że w Bukowinie Górnej zamieszkiwało 8 zagrodników i 3 chałupników – ogółem 150 mieszkańców. W Bukowinie Dolnej było 7 wolnych gospodarstw zagrodniczych, 1 młoczarz oraz 60 „dusz”. Według spisu z 1905 roku we wsi było 39 domostw, w których znajdowało się 55 gospodarstw domowych (rodzin), liczących 2 i więcej osób, zaś Wydzierno liczyło 8 domów i w nich 14 gospodarstw domowych. W 1913 roku w Bukowinie (we wsi i majątku) mieszkało 385 ludzi oraz w Wydziernie 56 ludzi. Po II wojnie światowej w październiku 1946 roku wywieziono ze wsi 40 osób. Do końca 1945 roku we wsi osiedliło się 180 osób. Ogółem w latach 1945 – 50 do miejscowości przybyły 53 rodziny osadników. W ostatnich latach liczba mieszkańców miejscowości (łącznie z Węgrowem) była następująca: rok 1989 – 433, rok 1995 – 434, rok 2000 – 450, rok 2005 – 493, rok 2010 – 513. Ciekawostki. Przysiółek Wydzierno, który kiedyś był wsią, a jeszcze wcześniej kolonią, był zabudowany w charakterystyczny sposób: tylko po jednej stronie drogi. Stąd wzięło się żartobliwe powiedzenie: W Wydziernie (Annenthal) gęsi są pieczone tylko po jednej stronie! Zabytki. Na terenie Bukowiny nie ma znaczących obiektów zabytkowych. W rejestrach gminnych zaliczono do nich budynek z początków XIX wieku, zajmowany obecnie przez Punkt Lekarski oraz cmentarz z kaplicą nagrobkową z końca XIX wieku. We wsi działa Punkt Lekarski, jako filia Ośrodka Zdrowia w Międzyborzu.

Węgrowa

Położenie. Kiedyś wieś, obecnie przysiółek wsi Bukowina Sycowska, położony przy drodze z Sycowa do Domasławic, Goszcza i Twardogóry w odległości około 5 km od siedziby gminy. Nazwa niemiecka Wegersdorf. Nazwa pochodzi od pierwszego właściciela o nazwisku von Weger i stąd niemieckie Wegersdorf – wieś Wegera. Przyjęta po II wojnie światowej nazwa Węgrowa (krótko po wojnie pisano Węgrów), była stosowana już w czasach niemieckich (u J. Franzkowskiego), lecz nie ma uzasadnienia historycznego. Właściciele. Wieś została utworzona w 1765 roku przez Karla Albrechta Moritza von Weger, właściciela Bukowiny, jako kolonia tej wsi. Pierwotnie składała się z 6 ognisk domowych. Parafia. W 1905 roku we wsi mieszkało 104 ewangelików i 24 katolików, a według spisu z 1913 roku odpowiednio: 128 ewangelików i 48 katolików. Ewangelicy i katolicy mieli swoje kościoły parafialne w Międzyborzu. Szkoła. Dzieci z Węgrowa uczęszczały do szkoły w Bukowinie. Ludność i areal. W połowie XVIII wieku kolonia Węgrowa miała 7 gospodarstw i 27 mieszkańców, zaś w 1905 roku było tu 21 domostw i 26 gospodarstw domowych, w których zamieszkiwało 128 ludzi. Wieś zajmowała wtedy obszar około 53 ha. Spis z 1913 roku wykazał, że we wsi mieszkało 121 osób. Ze wsi w październiku 1946 roku wywieziono 7 osób. W latach 1945

– 1950 do miejscowości przybyło 15 rodzin.

Opracowanie: Stanisław Chowański

Dziesławice

Położenie. Wieś sołecka położona przy drodze z Sycowa do Goszcza i Twardogóry. Do Międzyborza jest stąd 5,5 km. W czasach niemieckich dla rozróżnienia majątków nazwano je Dziesławice Górne i Dziesławice Dolne. Kiedyś leśna karczma w pobliżu wsi nosiła nazwę Kundenhäuser. Przez kilka lat po II wojnie światowej wieś należała do gminy Wojcieszkowice, a od 1955 roku do gromady Bukowina Sycowska. Stanowiska archeologiczne. Dziesławice obok Radzyny i Kozy Małej mają w okolicy najlepiej udokumentowaną dawną, prahistoryczną przeszłość. Pierwszych odkryć archeologicznych dokonano jeszcze w czasach niemieckich w 1933 i 1935 roku. Została wtedy odkryta osada z wczesnego i późnego średniowiecza („Stary Gród”) i naczynia gliniane oraz osada z okresu kultury przeworskiej, a w niej fragmenty naczyń glinianych. Po wojnie, w latach 1963 – 1964, badano tutejsze grodzisko, położone w odległości ok. 1,5 km na południowy zachód od wsi. W obiekcie znaleziono niezbyt liczne fragmenty ceramiki średniowiecznej. Pierwsze pisane wzmianki o miejscowości zostały zapisane przed 1300 rokiem w Księdze Fundacji biskupów wrocławskich. Jest tam mowa o wsi założonej na prawie niemieckim, której właścicielem był niejaki Zyczlai (villa Zyczlai, Zyslai – wieś Dzysława). Inny dokument wydany w Sycowie 28 października 1329 roku przez księcia Konrada wymienia jako świadka właściciela Dziesławic, którym był Władysław Ogrezona. Nazwa wsi według kronikarzy niemieckich, a także polskich badań, pochodzi od słowiańskiego imienia Dzysław, jej założyciela lub właściciela i ma charakter patronimiczny. Nazwa niemiecka Distelwitz. Właściciele. Do 1659 roku Dziesławice i Ligota Dziesławiska były w rękach tego samego właściciela. Do około 1734 roku był nim ród Kotulinski i ród Franckenberg. Od 1734 roku wieś i dobra przeszły w ręce właścicieli Sycowskiego Państwa Stanowego. W XVIII wieku był to ród von Dohna i następnie ród von Biron. W połowie XVIII wieku był we wsi pański dwór i 2 folwarki. W końcu XIX wieku dzierżawił majątek Louis Kleinwächter. Do właścicieli majątku należała również oddalona nieco od wsi wspomniana już karczma Kundenhäuser wraz z trzema gospodarstwami kmiecymi. Parafia. Już w 1376 roku Dziesławice były wymieniane jako wieś należąca do archiprezbiteriatu sycowskiego i biskupstwa we Wrocławiu. Po wojnie trzydziestoletniej, na mocy pokoju westfalskiego, kościół w Dziesławicach oddano katolikom. Od 1654 roku świątynia należała do parafii w Drołtowicach. Wtedy też jako patronkę przyjęto świętą Katarzynę. Odpust był obchodzony w niedzielę po św. Katarzynie (25 listopada). Istniejący do dziś piękny, barokowy kościół drewniany został wzniesiony w latach 1667 – 1670. Podobnie jak w przeszłości, nadal jest kościołem filialnym, należącym do parafii w Drołtowicach. W latach 1835 – 1859 dokonano gruntownego remontu kościoła. We wnętrzu zachował się barokowy drewniany ołtarz z początku XVIII wieku oraz drewniana tablica erekcyjna, prawdopodobnie z 1492 roku. Dziś świątynia jest pod wezwaniem Trójcy Świętej. W krokwiach nad drzwiami zakrystii, był słabo widoczny napis z około 1492 roku. W połowie XIX wieku w Dziesławicach mieszkało 176 katolików. Nabożeństwa odprawiano także po polsku. Kościół katolicki był w posiadaniu ziemi oraz lasu. Od 1779 roku protestanci z Dziesławic i Ligoty Dziesławskiej zostali włączeni do parafii w Sycowie, natomiast katolicy do parafii w Drołtowicach. W Dziesławicach w początkach XX wieku mieszkało 151 ewangelików i 143 katolików. Szkoła ewangelicka we wsi działała wcześniej od katolickiej, bowiem już od 1762 roku. W 1835 roku szkoła otrzymała nowy budynek. Była prowadzona przez jednego nauczyciela, a przed pierwszą wojną światową uczyło się w niej około 40 – 45 uczniów. W latach 1868 – 1877 we wsi była szkoła katolicka, w której uczył nauczyciel z Komorowa. W roku 1895, po wcześniejszym wybudowaniu obiektu szkolnego, we wsi rozpoczęła działalność szkoła publiczna. Po II wojnie światowej była tu szkoła z klasami dla młodszych dzieci, natomiast starsze były dowożone do szkoły w Bukowinie. Obecnie we wsi nie ma szkoły.

Młodsze dzieci są dowożone do szkoły w Bukowinie, a starsze do gimnazjum w Międzyborzu. Przy PGR działało przedszkole zakładowe. Dziś istnieje we wsi świetlica wiejska. Ważne wydarzenia. W 1700 roku na granicy z Polską w okolicy Działawic dla ochrony przed zawleczeniem zarazy dżumy z Polski, wybudowano potężny wał ochronny. Według źródeł niemieckich w październiku 1709 roku oddziały polskie w liczbie 15 000 żołnierzy wkroczyły na teren Sycowskiego Państwa Stanowego i dokonały wielu zniszczeń, szczególnie we wsiach Działawice, Komorów, Drołtowice i Stradomia. Pod koniec sierpnia 1944 roku przewieziono i zakwaterowano w budynkach gospodarczych majątku księcia Birona (stodoły, szopy) w Działawicach grupę składającą się z około 500 kilkunastoletnich chłopców pod sztandarem HJ (Hitlerjugend) oraz grupę Federacji Dziewcząt Niemieckich. Młodzież zorganizowano w Kłodzku i specjalnymi pociągami przewieziono do Międzyborza. Ich zadaniem było budowanie umocnień w ramach Operacji Bertold, które miały chronić Wrocław przed atakiem wojsk sowieckich. Areal. Według spisu z 1886 roku majątek w Działawicach miał obszar 1 214 ha z czego na grunty orne przypadało – 256 ha, łąki – 42 ha, pastwiska – 15 ha, lasy – 863 ha, stawy – 6 ha i zagrody – 32 ha. Według spisu z 1905 roku wieś zajmowała obszar 193 ha. Rzemiosło, rolnictwo, hodowla. W Działawicach znajdował się zarząd lasów książęcych. W spisie sporządzonym w 1597 roku (Urbarium) odnotowano istnienie we wsi czterech młynów wodnych, w tym jednego należącego do kościoła (Kirchmühle). Według kronikarza Zimmermanna, w XVIII wieku we wsi były dwa młyny wodne. W XIX wieku we wsi były 2 wiatraki. W wykazie przedsiębiorstw rolnych w powiecie sycowskim z 1937 roku w Działawicach odnotowano młyn produkujący mąkę. W połowie XVIII wieku w majątku była owczarnia. W roku 1841 sycowski pan stanowy uruchomił w Działawicach zwierzyniec, który jednak w następnych latach został zamknięty. Pod koniec XIX wieku (1886 rok) w majątku utrzymywano 32 konie, 37 krów, 450 owiec oraz 33 świnie. Po II wojnie światowej, na ziemiach należących wcześniej do Bironów, utworzono PGR specjalizujący się w hodowli bydła mlecznego. Działawice w przeszłości były wsią, gdzie poza majątkiem żyła spora grupa gospodarzy – rolników. Do obsługi majątku oraz rolników we wsi utrzymywało swoje warsztaty wielu rzemieślników. Już w połowie XVIII wieku działała tutaj m. in. kuźnia i tartak. W połowie XIX wieku we wsi dalej pracował tartak, 4 innych rzemieślników oraz folusz. Dziś na terenie wsi prowadzona jest następująca działalność gospodarcza: budownictwo – 1, sklepy i inny handel – 1, transport – 1 oraz inna działalność – 2 (w tym kominiarz). Ludność. Kronikarz śląski w połowie XVIII wieku napisał, że we wsi mieszkało 3 zagrodników, 12 młocarzy i 3 chałupników, ogółem 240 mieszkańców. W połowie XIX wieku we wsi było 38 domostw, w których zamieszkiwało 366 mieszkańców. Według spisu z 1905 roku w Działawicach było 40 domów zamieszkiwanych przez 44 rodziny, w których żyło 211 ludzi. Do tego w majątku było 6 domostw, 16 rodzin i w nich 83 osoby. W 1913 roku we wsi i majątku mieszkało 283 ludzi. Po II wojnie światowej w październiku 1946 roku wywieziono ze wsi 25 osób. Do końca 1945 roku we wsi osiedliło się 106 ludzi, zaś w latach 1945 – 1950 ogółem 50 rodzin. W ostatnich latach liczba mieszkańców miejscowości była następująca: rok 1989 – 191 osób, rok 1995 – 212, rok 2000 – 213, rok 2005 – 194, rok 2010 – 186.

Opracowanie: Stanisław Chowański

Haldrychowice

Położenie. Wieś sołecka położona na uboczu, 4 km od Międzyborza. W przeszłości w granicach wsi wymieniano jej część nazywaną Na Górkach (auf den Gurken). W pewnej odległości od wsi znajdował się folwark Jelcz (Jeltsch, Jölsch). Stanowiska archeologiczne. Jeszcze w czasach niemieckich na terenie wsi dokonano licznych odkryć archeologicznych. W roku 1923 odkryto cmentarzysko ciałopalne oraz znaleziono liczne przedmioty z okresu wpływów rzymskich. Były to całe naczynia gliniane oraz fragmenty takich naczyń, noże żelazne, zapinka srebrna, przęślik gliniany, paciorek szklany, szpila z brązu, fragment grzebienia z kości i żelazny grot oszczepu. W latach 1939 i 1941

odkryto cmentarzysko szkieletowe z wczesnego średniowiecza z trzema szkieletami, a także naczynia gliniane. Nazwa i pierwsza wzmianka. Miejscowość jest wymieniona w 1305 roku, w księdze fundacyjnej biskupstwa wrocławskiego. Nazwa Hałdrychowice wymieniana jest tam w połączeniu z nazwą Kraszów (Oldrichowo Crassowo). Pierwotna nazwa Hałdrychowic w brzmieniu Oldrichowo, Ulrichowitz lub Ulrichsdorf, ale także Ullersdorf, może wskazywać na jej patronimiczne pochodzenie od imienia Olbrich, Ulrich – Ulryk. Hałdrychowice nosiły też swoich dziejach nazwę Ulbersdorf, Klein Ulbersdorf, a czasami wyróżniano wieś górną i dolną. Od XVIII wieku wieś nosi nazwę Ulbersdorf. Nazwa niemiecka Klein Ulbersdorf. Po II wojnie światowej wieś otrzymała nazwę Hałdrychowice, nawiązującą do najdawniejszych dokumentów. Właściciele. Od 1569 do 1609 roku posiadaczem majątku Hałdrychowice Górne był von Wopski, a Hałdrychowice Dolnych – von Ohm. W następnych latach dochodziło do częstych zmian właścicieli. W 1622 roku nabył majątek pan stanowy z Sycowa. W 1722 roku właścicielem obu części wsi został Johann Matthias von Siebelegg. Od 1763 roku właścicielką była Elenore von Waldenberg. W latach 1776 – 1824 majątek należał do rodziny von Poser. Pierwszym z tego rodu był podpułkownik Johann von Poser. W skład posiadłości wchodził dwór pański oraz 2 folwarki, z których jeden – położony na uboczu – nazywał się Jelcz (Jeltsch, Jölsch). Około połowy XIX wieku majątek należał do rodu von Engelmann. Pod koniec wieku, w 1886 roku, właścicielem majątku był David Kempner z Wrocławia. Wieś podlegała jurysdykcji państwa stanowego w Sycowie. Kilka lat później dobra należały do Ericha Rudolpha. W 1907 roku majątek wykupiło państwo pruskie i przeznaczyło je na dzierżawę. Parafia. Katolicy oraz ewangelicy wypełniali swoje praktyki religijne w parafiach w Międzyborzu. W 1905 roku we wsi mieszkało 104 ewangelików i 36 katolików, zaś w majątku 27 ewangelików i 33 katolików. Szkoła. W 1826 roku założono we wsi szkołę ewangelicką, do której uczęszczało około 50 dzieci. Murowaną szkołę wybudowano we wsi w 1908 roku. Po 1945 roku we wsi działała szkoła z klasami I – IV (później I – III). Po likwidacji szkoły dzieci młodsze są dowożone do Kraszowa, a starsze do Międzyborza. Rzemiosło, rolnictwo, hodowla. W majątku działała gorzelnia, zaś leśniczy sprawował nadzór nad gospodarką leśną. Na terenie polnego folwarku Jelcz był młyn wodny. W okresie międzywojennym w majątku uruchomiono płatkarnię. Po wojnie na ziemiach należących wcześniej do majątku utworzono PGR. W 1886 roku w majątku było 13 koni, 57 sztuk bydła w tym 26 krów oraz 450 owiec. Na terenie polnego folwarku Jelcz była kuźnia oraz bielarnia tkanin. Po 1886 roku odnotowano, że majątek specjalizował się w uprawie łąk oraz hodowli bydła i trzody chlewnej. Po 1945 roku we wsi założono spółdzielnię produkcyjną. Dziś we wsi prowadzona jest następująca działalność gospodarcza: budownictwo – 1 i transport – 1. Ludność i areał. W połowie XVIII wieku kronikarz opisujący miejscowości na Dolnym Śląsku, w Hałdrychowicach wymienił 2 zagrodników, 6 młocarzy, 1 chałupnika oraz dwóch wolnych kmieci gospodarujących „Na Górkach”. Ogólnie 110 mieszkańców. Wtedy też w majątku została podjęta w dużym rozmiarze uprawa winorośli. W 1886 roku majątek w Hałdrychowicach miał obszar 400 ha, z tego na grunty orne przypadało 216 ha, łąki – 21 ha, pastwiska – 11 ha, lasy – 132 ha i zagrody – 20 ha. Kilka lat później odnotowano dodatkowo istnienie stawu o powierzchni 2 ha. Według spisu z 1905 roku obszar wsi wynosił 67 ha, znajdowało się w niej 17 domostw, w których zamieszkiwało 26 rodzin, razem 140 ludzi, natomiast w majątku zamieszkiwało 60 ludzi (14 rodzin w 5 domostwach). W 1913 roku we wsi i majątku mieszkało 178 ludzi. Po II wojnie światowej w październiku 1946 roku ze wsi wywieziono 7 osób. Do końca 1945 roku osiedliły się tutaj 73 osoby. W latach 1945 – 50 do miejscowości przybyło 27 rodzin. Największą grupę przybyłych do Hałdrychowic stanowiło 13 osadników z powiatu Limanova. W ostatnich latach liczba mieszkańców miejscowości spadała i była następująca: rok 1989 – 83 osoby, rok 1995 – 96, rok 2000 – 86, rok 2005 – 55, rok 2010 – 50. Zabytki. Do rejestru zabytków wpisany jest XIX-wieczny pałac w Hałdrychowicach wraz z parkiem podworskim. Infrastruktura. Szosa Kraszów – Hałdrychowice została wybudowana w latach 30. XX wieku.

Kamień

Położenie. Wieś sołecka położona w odległości 6 km od Międzyborza, przy drodze łączącej Międzybórz z szosą Syców – Domasławice – Goszcz. Stanowiska archeologiczne. Na terenie wsi w 1923 roku znaleziono toporek kamienny z okresu neolitu, pięcioboczny toporek kamienny z okresu kultury łużyckiej oraz grób szkieletowy. W 1929 roku odkryto siekierkę kamienną z okresu neolitu oraz obozowisko z okresu mezolitu. Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1340 roku, gdy wieś Kamień była własnością Konrada. Nazwa. W przeszłości używano polskiej nazwy Kamień oraz niemieckiej Steine, Polnisch-Steine, a od 17 lipca 1907 roku na mocy zarządzenia Zarządu Prowincji zmieniono nazwę wsi na Schönsteine. W źródłach niemieckich zwracano uwagę na fakt, że wielu mieszkańców już w początkach XVIII wieku przechodziło do pracy w Polsce i stąd nazwa Polski Kamień. Właściciele. Kolejna wzmianka o wsi pochodzi z 1498 roku, gdy wymieniany jest jako właściciel Jan Grabischaw. W 1530 roku majątek stał się własnością Mikołaja von Rohr i następców, którzy w 1613 roku sprzedali posiadłość Georgowi von Filtsch. W XVII wieku zakupił majątek w Kamieniu sycowski pan stanowy von Dohna. Od tej rodziny nabył dobra w 1715 roku von Prittwitz z Gawronów, zaś w połowie XVIII wieku właścicielem folwarku był prezes sądu baron Moritz von Seidlitz. Inny kronikarz opisujący miejscowości dolnośląskie zapisał, że w Kamieniu był dwór i dwa folwarki. W 1795 roku dobra nabył znany w okolicy ród von Puttkammer. W 1886 roku właścicielem majątku był Agaton von Puttkammer. Po I wojnie światowej majątek w Kamieniu w dalszym ciągu należał do tej rodziny. Na starym cmentarzu zachowały się pozostałości okazałego grobowca tego rodu. Parafia. Sycowski kronikarz J. Franzkowski pisze, że kiedyś we wsi znajdował się drewniany kościół filialny w okresie reformacji zabrany przez protestantów, a w 1654 roku zwrócony katolikom. Z czasem kościół popadł w ruinę i nie zachował się. W XVIII wieku we wsi znajdował się majątek należący do kościoła. W połowie XIX wieku do kościoła ewangelickiego należało 199 i do katolickiego 44 mieszkańców wsi. Ewangelicy mieli swoją świątynię w Międzyborzu, zaś katolicy w Goszczu. W 1905 roku we wsi mieszkało 111 ewangelików i 38 katolików oraz w majątku 11 ewangelików i 11 katolików. Szkoła. Od 1790 roku we wsi była szkoła ewangelicka, dla której w 1826 roku wybudowano nowy obiekt. W szkole uczył jeden nauczyciel. Po II wojnie światowej we wsi była szkoła z klasami młodszymi I – IV (później I – III). Obecnie działa tutaj świetlica wiejska. Areał. W 1886 roku dobra w Kamieniu zajmowały obszar 472 ha, z czego na grunty orne przypadało – 116 ha, łąki – 11 ha, pastwiska – 4 ha, lasy – 326 ha i zagrody – 15 ha. Spis z 1900 roku wykazał, że majątek miał obszar 470 ha, z tego grunty orne zajmowały 107 ha, łąki – 11,5 ha i lasy – 344,5 ha. Po I wojnie światowej majątek miał obszar 394 ha, z czego na lasy przypadało aż 365 ha oraz na stawy – 3 ha, ogrody – 2 ha i 24 ha na dzierżawione parcele. Rzemiosło, hodowla, drzewostan. We wsi już w XVIII wieku odnotowano istnienie młyna wodnego i wiatraka, browaru oraz leśniczówki. Najwcześniej kroniki śląskie zapisały istnienie we wsi owczarni. Spis z 1900 roku wykazał, że w majątku utrzymywano 4 sztuki bydła (w tym 3 krowy), 6 świń, 9 kóz, 14 gęsi, 21 kaczek i 34 kury. Był także 1 ul pszczeli. W sadzie było 11 jabłoni, 23 grusze, 89 śliw i 17 wiśni. W 1905 roku w majątku utrzymywano 2 konie, 11 sztuk bydła, w tym 9 krów. Dziś we wsi jest ośrodek hodowli drobiu. We wsi już w XVIII wieku pracowała kuźnia, wytwórnia potażu (potaż to produkt od dawna powszechnie stosowany przy produkcji mydła, szkła, wyrobów ceramicznych, bielenia tkanin itp.), gorzelnia i cegielnia. W następnym wieku odnotowano istnienie tartaku oraz działalność 4 rzemieślników. Obecnie na terenie wsi prowadzona jest następująca działalność gospodarcza: budownictwo – 1, sklepy i inny handel – 1 oraz inna działalność – 2. Ludność. W połowie XVIII wieku we wsi zamieszkiwało 5 zagrodników, 12 młocarzy, razem 137 mieszkańców. W połowie XIX wieku we wsi było 26 domostw oraz 243 mieszkańców. W 1905 roku wieś miała obszar 128 ha i liczyła 149 mieszkańców, wg spisu z 1913 roku było 209 mieszkańców. Po II wojnie światowej, w październiku 1946 roku ze wsi wywieziono 15 osób. Do końca 1945 roku we wsi osiedliło się 67 osób. Ogółem w latach 1945 – 50 do miejscowości przybyły 23 rodziny. W ostatnich latach liczba mieszkańców zmniejsza się i była następująca: rok 1989 – 147, rok 1995 – 130, rok

Opracowanie: Stanisław Chowański

Klonów

Położenie. Wieś sołecka położona w odległości 2 km od siedziby gminy, przy drodze lokalnej łączącej Międzybórz z Cieszynem oraz z drogą Syców – Domaślawice – Goszcz. W pobliżu wsi znajduje się przysiółek Żabiniec. Stanowiska archeologiczne. W 1929 i 1931 roku na terenie wsi dokonano luźnych odkryć zabytków archeologicznych. Były to m. in. zabytki z krzemienia (neolit), siekierka z krzemienia pasiastego i fragmenty naczyń glinianych. Na innym stanowisku znaleziono przedmioty z okresu neolitu (narzędzia z krzemienia oraz prząsłiki). Odkryto również osady z okresu neolitu oraz wczesnego średniowiecza. Nazwa i pierwsza wzmianka. Wieś ma bardzo długą historię, bowiem była wymieniana jako posiadłość biskupów wrocławskich pod nazwą Gelenow w bulli papieża Hadriana IV z 23 kwietnia 1155 roku. W 1531 roku wieś ma nazwę Clonaw i była częścią Dóbr Międzyborskich (Herrschaft Medzibor). W dokumentach z XVI wieku obok wcześniej wymienionych nazw pojawia się nazwa Glenowo. Wydaje się, że nazwa nawiązuje do znajdującej się kiedyś w okolicy szaty roślinnej (możliwe, że drzewa klonu) i ma polskie pochodzenie. Nazwa niemiecka Klenowe, od 1937 r. Hirschrode Właściciele. 21 września 1565 roku Hans Bernhard von Maltzan sprzedał swoje dobra w Międzyborzu, Pawłowie, Klonowie, Osach i Kątach (obok dwóch kuźni) wraz z wszystkimi przyległościami swojemu szwagrowi Rafałowi Leszczyńskiemu, staroście w Radziejowie, panu na Gołuchowie. Odtąd wieś Klonów, dotąd należąca do Sycowskiego Państwa Stanowego, stała się częścią Dóbr Międzyborskich wchodzących aż do 1800 roku w skład Księstwa Oleśnickiego. Z dniem 1 stycznia 1818 roku wieś oraz inne okoliczne miejscowości znalazły się w granicach powiatu sycowskiego. W końcu XIX wieku majątek w Klonowie był częścią Dóbr Międzyborskich, te zaś z kolei należały do króla saskiego i były zarządzane przez Dyрекcję tych Dóbr w Oleśnicy. W Klonowie i kilku wsiach w pobliżu Międzyborza miał też swoje dobra ród von Reichenbach z Goszcza. W okresie międzywojennym Klonów oraz inne majątki w okolicy Międzyborza należały do rodziny von Klitzing z Mojej Woli. Parafia. Według spisu z 1905 roku w Klonowie zamieszkiwało 408 ewangelików i ani jeden katolik. W majątku zamieszkiwało 17 ewangelików i tam też nie było żadnego katolika. Wyznawcy protestantyzmu mieli swoją parafię w Międzyborzu. Szkoła. Od 1825 roku we wsi była szkoła ewangelicka. W roku 1891 wybudowano dla niej nowy budynek. Szkoła miała trzy klasy oraz uczyło w niej dwóch nauczycieli. Po II wojnie światowej we wsi pracowała szkoła podstawowa z klasami młodszymi I – IV (potem I – III). Obecnie dzieci są dowożone do szkoły w Międzyborzu. Tam również wypełniają obowiązek szkolny uczniowie w wieku gimnazjalnym. Dziś we wsi działa świetlica wiejska. Areał. Według spisu z 1886 roku majątek w Klonowie miał 356 ha, z tego na grunty orne przypadało – 80 ha, łąki – 10 ha, lasy – 261 ha i zagrody – 5 ha. W 1905 roku wieś zajmowała obszar 528 ha i majątek 366 ha. Rzemiosło, rolnictwo, hodowla. Kiedyś na terenie wsi produkował mąkę młyn wiatrak. Według spisu z 1886 roku w majątku były 2 konie, 7 sztuk bydła, w tym 5 krów. Dziś na terenie wsi prowadzona jest następująca działalność gospodarcza: budownictwo – 2, sklepy i inny handel – 2, naprawa komputerów – 1, inna działalność – 2. Ludność. Według spisu z 1905 roku w Klonowie było 58 domostw, zamieszkałych przez 79 rodzin, razem 408 osób. W majątku były 2 domostwa zamieszkałe przez 3 rodziny (17 osób). Po II wojnie światowej, w październiku 1946 roku, wywieziono ze wsi 11 osób. Do końca 1945 roku w Klonowie zamieszkało 167 osadników. W latach 1945 – 50 do miejscowości przybyło 38 rodzin, w tym 13 osadników z powiatu Kalisz. W ostatnich latach liczba mieszkańców miejscowości była następująca: rok 1989 – 253 osoby, rok 1995 – 243, rok 2000 – 270, rok 2005 – 293, rok 2010 – 301.

Opracowanie: Stanisław Chowański

Kraszów i Gawrony

Kraszów (Kraschen) Położenie. Wieś sołecka położona około 1,5 km od siedziby gminy, przy drodze łączącej Międzybórz z Sycowem. W przeszłości wieś często była łączona z Niwkami Kraszowskimi, które dziś są odrębną wsią sołecką oraz wsią Gawrony (Gaffron). Do Kraszowa należał folwark polny Nowy Folwark (Neuvorwerk), kolonia Dęby (Eichwald) i Karolinów (Karolinenhof). Dziś występuje nazwa lokalna Wiewiórka na oznaczenie części Kraszowa. Stanowiska archeologiczne. Na terenie wsi w 1938 roku znaleziono siekierkę kamienną z okresu neolitu. Nazwa, pierwsza wzmianka i właściciele. Wsie Kraszów, Niwki Kraszowskie oraz Gawrony występowały razem jako dobra już w dokumencie z 1305 roku. W tym dokumencie występuje nazwa Crassow superior (Kraszów Górny – dziś Kraszów) i nazwa Crassow interior (Kraszów Dolny – dziś Niwki Kraszowskie). Wszystkie te miejscowości łączył ród właścicieli, którymi przez wieki była rodzina von Pritwitz (według J. Franzkowskiego używająca też nazwiska Gawroński). W połowie XVIII wieku we wsi był pański dwór i folwark, którego właścicielem był rotmistrz Karl Friedrich von Teichmann. Około połowy XIX wieku majątek należał do rodu von Roth. W 1878 wsie Kraszów i Gawrony nabyło Towarzystwo Handlowe Werner i Pakully z Wrocławia za 348 500 marek. W 1907 roku dr med. Pakully sprzedał swoją posiadłość Królewskiemu Urzędowi Podatkowemu. Państwo zaś nabyte dobra wydzierżawiło. Przez dziesięciolecia wieś podlegała jurysdykcji państwa stanowego w Sycowie. Po I wojnie światowej do wsi przybyło wielu osadników z zachodnich części Niemiec, głównie z Westfalii. Na mocy Traktatu Wersalskiego wieś znalazła się w bezpośredniej bliskości granicy z Polską i wtedy pobudowana została tutaj siedziba urzędu celnego oraz mieszkanie dla rodziny urzędnika celnego. Parafia. Okolice Międzyborza, także Kraszów, były ewangelickie. Liczba katolików we wsi była niewielka. Według spisu z 1905 roku we wsi mieszkało 233 ewangelików, 14 katolików i 6 żydów, zaś w majątku 33 ewangelików i 16 katolików. Wierni obu wyznań mieli swoje parafie w Międzyborzu. Szkoła. W połowie XVIII wieku kronikarz odnotował istnienie we wsi budynku szkolnego. Szkoła została założona w 1750 roku. Nauczycielem był Karl Langer. Nowy budynek szkoły został wybudowany w 1887 roku, w którym dwóch nauczycieli, w trzech klasach, uczyło około 140 dzieci. Przed pierwszą wojną światową do szkoły w Kraszowie były przyjmowane dzieci ze wsi Gawrony, Dąbrowy i folwarku Dęby. Po II wojnie światowej we wsi działała siedmio- i ośmioklasowa szkoła podstawowa. Również obecnie jest tutaj szkoła podstawowa dla młodszych dzieci (klasy I – III i klasa zerowa). Obok szkoły w latach 70. XX wieku wybudowano dom z mieszkaniami dla nauczycieli. Areał. W 1886 roku majątek we wsi miał obszar 519 ha, z czego na grunty orne przypadało – 287 ha, łąki – 52 ha, pastwiska – 20 ha, lasy – 148 ha i zagrody – 21 ha. W 1905 roku obszar wsi wynosił 187,5 ha i majątku 590 ha. Po I wojnie światowej dobra Kraszów, Gawrony i Karolinów przeszły w posiadanie Śląskiego Towarzystwa Ziemskiego. Na polach uprawiano ziemniaki oraz buraki. Po wojnie w Kraszowie utworzono PGR. Rzemiosło, rolnictwo, hodowla. W XVII wieku we wsi pracowały dwa młyny. W połowie XVIII wieku we wsi pracował browar oraz jeden wiatrak. Około 1900 roku w majątku produkowała gorzelnia i mleczarnia. Warto dodać, że do Kraszowa należała część Winnicy, gdzie od dawna uprawiano winną latorośl. Po wojnie na ziemiach należących wcześniej do majątku utworzono PGR. W XVIII wieku w majątku była owczarnia. Już w XIX wieku działała we wsi cegielnia, jedna z większych w okolicy. Obecnie we wsi na większą skalę działa fabryka mebli, a także prowadzona jest następująca działalność gospodarcza: budownictwo – 1, sklepy i inny handel – 3, transport – 1, elektrycy – 1, stolarstwo i meblarstwo – 1, fryzjerstwo – 1 oraz inna działalność – 5. W Kraszowie ma swoją pracownię artystka specjalizująca się w malarstwie oraz tkactwie artystycznym. Ludność. W XVII wieku we wsi mieszkało 8 chałupników z 8 łanami ziemi, 3 wolnych zagrodników i 12 młocarzy. W połowie XVIII wieku kronikarz śląski informował, że w Kraszowie mieszkało 3 zagrodników, 9 młocarzy, 1 chałupnik, razem 219 ludzi. W Nowym Folwarku mieszkało 2 chałupników. Według spisu z 1905 roku w Kraszowie było 40 domostw, mieszkało 58 rodzin, w sumie 253 osoby, zaś w majątku było 7 domostw, w których w 9 rodzinach mieszkało 49 osób. Spis z 1913 roku wykazał, że we wsi i ma-

jątku mieszkało 426 ludzi. Po II wojnie światowej, w październiku 1946 roku, ze wsi wywieziono 50 osób. Do końca 1945 roku osiedliły się tu 164 osoby. W latach 1945 – 50 do Kraszowa przybyły 52 rodziny osadników, w tym największa grupa 11 osadników z powiatu Iłża. W ostatnich latach liczba mieszkańców miejscowości (łącznie z Gawronami) była następująca: rok 1989 – 357 osób, rok 1995 – 366, rok 2000 – 366, rok 2005 – 380, rok 2010 – 402. Zabytki. W Kraszowie zachowały się jako obiekty zabytkowe pozostałości pałacu i parku dworskiego z końca XIX wieku z pojedynczymi zachowanymi starymi drzewami. Na południe od wsi (Winna Góra) od lata do zimy 1944 roku został wybudowany system fortyfikacji, noszący nazwę Linii Bartolda. Był to fragment fortyfikacji, który miał bronić Wrocławia, a w powiecie sycowskim rozciągał się od Goszcza przez okolice Międzyborza i Sycowa do Dalborowic i granicy z powiatem namysłowskim.

Gawrony (Gaffron) Położenie. Kiedyś wieś i majątek, dziś część wsi Kraszów, położona przy drodze do Mąkoszyc w odległości 2,5 km od Międzyborza. Kiedyś jako przysiółek wsi Gawrony była wymieniana Dąbrowa Kraszowska (dziś jest przysiółkiem wsi Niwki Kraszowskie). Stanowiska archeologiczne. Bardzo wcześnie, bo około 1872 roku, odkryto we wsi skarb z okresu wpływów rzymskich, a w nim monety z okresu Republiki Rzymskiej, od pierwszego cesarza Augusta do cesarza Galiena. W 1888 roku na terenie wsi odkryto cmentarzysko ciałopalne oraz przedmiot (szpila) z okresu kultury łużyckiej. Nazwa, pierwsza wzmianka i właściciele. Około 1300 roku w księdze fundacji biskupstwa wrocławskiego wymienione są wsie biskupie, wśród nich Gawrony. Wsie Kraszów, Niwki Kraszowskie oraz Gawrony występowały razem jako dobra w dokumencie z 1305 roku. Łączył je ród właścicieli, którymi przez wieki była rodzina von Prittwitz. Dokument z 1320 roku wymienia jako właściciela Janco von Gaffron (Janko z Gawron), zaś z 1358 roku właściciela Przibko z Gaffron (Przybko z Gawron). W 1440 roku posiadaczem wsi był Nikiel z Gaffron. Począwszy od 1481 do 1695 roku, jako właściciele występuje ród von Prittwitz. W 1701 roku po raz pierwszy dobra znalazły się w rękach rodu von Teichmann. W 1843 roku dobra zakupił za 109 000 talarów Rzeszy Ludwig von Hartwich. Około 1936 roku, za rządów Hitlera, zmieniono nazwę wsi z Gaffron na Wiesenbach. Dawna i obecna nazwa ma z pewnością polską proveniencję, choć trudną do objaśnienia. Od 1730 roku majątek był w różnych rękach. W XVIII i XIX wieku majątek w Gawronach miał tych samych właścicieli co Kraszów. Wieś podlegała jurysdykcji państwa stanowego w Sycowie. Parafia. We wsi w 1905 roku mieszkało 126 ewangelików i ani jeden katolik, zaś w majątku 14 ewangelików i 29 katolików. Wierni należeli do parafii ewangelickiej w Międzyborzu. Szkoła. Dzieci z tej wsi chodziły do szkoły w Kraszowie. Areał. Już w XVIII wieku odnotowano, że we wsi był pański dwór. W 1886 roku majątek miał powierzchnię 182 ha, z czego na grunty orne przypadało 144 ha, łąki – 28 ha i na zagrody – 10 ha. Kilka lat później obszar majątku zmienił się nieznacznie. Odnotowano jednak w spisie miejscowości, że w majątku Gawrony na obszarze 5 ha uprawiano wiklinę do wyrobu koszy i innych przedmiotów. W 1905 roku wieś miała obszar około 395 ha, zaś majątek około 176 ha. Rzemiosło, hodowla. Na terenie wsi pracował młyn wodny, zwany Hummel. W majątku była również gorzelnia. Już w XVIII wieku w folwarku była owczarnia. W początkach XX wieku w majątku było 18 koni, 38 sztuk bydła, w tym 17 krów i 17 świń. We wsi pracowała kuźnia. Ludność. W 1646 roku odnotowano w dokumentach, że we wsi w dawnych czasach było 8 chałupników (kmienci) z 8 łanami, 3 wolnych zagrodników i 12 młockarzy. Kronikarz Zimmermann odnotował w połowie XVIII wieku we wsi Gawrony 2 półkmienci, 7 młockarzy, 2 zagrodników i 3 chałupników, zaś w należącej do Gawronów Dąbrowie Kraszowskiej (Dombrowe) 3 półkmienci oraz jednego zagrodnika. Ogółem we wsi było 134 mieszkańców. Według spisu we wsi w 1905 roku były 22 domostwa, w których zamieszkiwały 32 rodziny, a w nich ogółem 163 ludzi. W majątku były 2 domostwa zamieszkałe przez 8 rodzin (43 osoby). W 1913 roku w kolonii Dąbrowa było 42 mieszkańców. W Gawronach w latach 30. XX wieku władze niemieckie zorganizowały obóz pracy dla dziewcząt.

Opracowanie: Stanisław Chowański

Królewska Wola

Położenie. Wieś sołecka położona 8 km od siedziby gminy przy drodze z Sycowa do Goszcza i Twardogóry. Dzisiaj Królewska Wola, podobnie jak pobliski Goszcz i kilka innych miejscowości byłego powiatu sycowskiego, przeżywa dynamiczny rozwój i awans. Nazwa i właściciele. Miejscowość w stosunku do innych ma niezbyt długą historię. Została założona w 1770 roku przez właścicieli Bukowiny. W nazwie wsi pierwotną jest niemiecka Königswille (Królewska Wola), nadana w 1770 roku, gdy na podstawie dokumentu króla pruskiego (nazwa od woli króla w nim wyrażonej) wydzielono najpierw kolonię wsi Bukowina. Polska nazwa Królewska Wola jest tłumaczeniem wcześniejszej nazwy niemieckiej. Z czasem kolonia uzyskała status wsi o tej samej nazwie. Wieś została założona w 1770 roku za pozwoleniem króla pruskiego przez ówczesnego właściciela Bukowiny, rotmistrza Karla Albrechta Moritza von Weger, jako kolonia z 24 ogniskami domowymi. Parafia. W 1905 roku we wsi mieszkało 104 ewangelików i 60 katolików. Ewangelicy mieli swoją parafię w Międzyborzu, zaś katolicy w Drołtowicach. Szkoła. We wsi nie było szkoły. Przed 1945 rokiem i w czasach obecnych dzieci z Królewskiej Woli wypełniały obowiązek szkolny w Bukowinie. Dzisiaj jest tu świetlica wiejska. Rzemiosło. Nieduża wieś Królewska Wola w ostatnich kilkunastu latach przeżywa swój wielki rozkwit. Te pozytywne zmiany rozpoczęły się we wrześniu 1992 roku, gdy znalazła tu swoją siedzibę znana w regionie i kraju duża fabryka mebli. Fabryka mebli w Królewskiej Woli jest prywatną firmą zatrudniającą ponad 400 osób. Produkcja kierowana jest na potrzeby rynku wewnętrznego oraz na eksport. Fabryka uruchomiła na terenie Dolnego Śląska oraz poza tym regionem wiele sklepów firmowych. Właściciel firmy stał się także mecenasem dla wielu przedsięwzięć sportowych, kulturalnych i innych. Obok fabryki mebli we wsi prowadzona jest następująca działalność gospodarcza: budownictwo – 1 firma oraz sklepy i inny handel – 3 firmy. We wsi działa Ochotnicza Straż Pożarna. Areał. W początkach XX wieku obszar wsi wynosił 115 ha. Mieszkańcy posiadali własne gospodarstwa chłopskie, nie było natomiast majątku. Ludność. W 1905 roku we wsi były 31 domów, 39 rodzin, ogółem 164 mieszkańców. Po II wojnie światowej w październiku 1946 roku ze wsi wywieziono 51 osób. Do końca 1945 roku do wsi przybyło 60 osadników. Ogółem w latach 1945 – 50 do miejscowości sprowadziło się 20 rodzin, w tym 11 osadników z powiatu Kępno. W ostatnich latach liczba mieszkańców miejscowości była następująca: rok 1989 – 138 osób, rok 1995 – 147, rok 2000 – 141, rok 2005 – 141, rok 2010 – 146.

Opracowanie: Stanisław Chowański

Ligota Rybińska

Położenie. Wieś sołecka położona 4 km od Międzyborza przy drodze lokalnej łączącej Międzybórz przez Kraszów z Mąkoszycami. Nazwa niemiecka Rippin–Ellguth, od 1937 r. Ostfelde. Dawniej na uboczu był położony folwark polny Folusz (Folusch). Do wsi należała kolonia Unterm Walde (Pod Lasem) oraz Osowiec (młyn), który dziś jest przysiółkiem. Nazwa Ligota Rybińska zawiera słowo ligota (lgota), oznaczające taki stan w chwili lokacji, że wieś otrzymała od założycieli zwolnienie od powinności, zwane wolnizną, na okres kilku lub kilkunastu lat. Wspomniana wolnizna miała umożliwić zagospodarowanie terenu, zaś dodany przymiotnik Rybińska nawiązuje do nazwy pobliskiego Rybina (Rippin) i majątku, który często był łączony z majątkiem w Ligocie. Nazwa Ligota Rybińska ma polskie pochodzenie. Właściciele. Przez wiele lat wieś z przyległościami była własnością rodziny Prittwitz. W dokumentach z 1481 roku jako właściciel jest wymieniany Peter Prittwitz. W 1656 roku Mary Elizabeth z domu Poradowski, wdowa po Friedrichu von Prittwitz, sprzedała pozostały po Adamie von Prittwitz majątek, całkowicie zniszczony przez wojnę trzydziestoletnią i długi, tj. dobra Rybin, Mąkoszyce, Ligotę Rybińską i Frużów, wierzycielom rodziny Prittwitz i innym zainteresowanym stronom, za sumę 16 760 talarów śląskich. W 1671 roku jej syn Bernard Maurycy ponownie wszedł w posiadanie majątku. W dniu 7 października 1740 roku Aleksander Maurycy, ostatni z rodu Prittwitz, sprzedał za sumę 45 300 talarów dobra Rybin, Mąkoszyce, Li-

gotę Rybińską i Frużów ówczesnemu panu stanowemu w Sycowie, hrabiemu Münnich. Następnie Ligota Rybińska i inne dobra przeszły w ręce księcia Petera Birona von Kurland, kolejnego pana stanowego w Sycowie. W połowie XIX wieku właścicielem wsi był książę Karl Biron. Dzierżawcą majątku w końcu XIX wieku był Adolf Heinrich. Parafia. W połowie XIX wieku we wsi mieszkało 2 katolików. Według spisu z 1905 roku we wsi mieszkało 164 ewangelików i 10 katolików. Dla obu wyznań parafia znajdowała się w Międzyborzu. Szkoła. W XVIII i XIX wieku dzieci z Ligoty Rybińskiej uczyły się w szkole w Rybinie (założona w 1770 roku). W okresie międzywojennych we wsi powstała szkoła, bowiem od Rybina dzieliła wieś granica państwową. Po II wojnie światowej uczyły się w niej młodsze dzieci. Obecnie, dzieci z Ligoty Rybińskiej uczęszczają do szkoły podstawowej w Kraszowie i gimnazjum w Międzyborzu. Rzemiosło, areal i hodowla. We wsi w XIX wieku działał młyn wodny Osowiec oraz znajdowała się leśniczówka. Według spisu z 1886 roku majątek w Ligocie Rybińskiej łączony z majątkiem w Rybinie, miał powierzchnię 1457 ha, z czego na grunty orne przypadało – 522 ha, łąki – 133 ha, pastwiska – 67 ha, lasy – 531 ha i stawy (Rybin) – 162 ha. Obszar wsi według spisu z 1905 roku wynosił 205 ha. Już w połowie XVIII wieku śląski kronikarz odnotował we wsi istnienie folwarku i owczarni. W połowie XIX wieku we wspomnianej owczarni hodowano 450 merynosów. Ten sam kronikarz zapisał, że w majątku znajdował się folusz, czyli wytwórnia sfilcowanego sukna. Dzisiaj we wsi prowadzony jest jeden sklep. Ludność. Według Zimmermanna w połowie XVIII wieku we wsi mieszkało 10 kmieci, 2 zagrodników, 1 młocarz, 3 chałupników – razem 101 mieszkańców, zaś 100 lat później we wsi były 24 domostwa i 185 mieszkańców. Według spisu z 1905 roku w Ligocie Rybińskiej było 25 domostw zamieszkiwanych przez 36 rodzin i 174 osoby, natomiast w 1913 roku we wsi i majątku zamieszkiwało 171 ludzi. Po II wojnie światowej w październiku 1946 roku ze wsi wywieziono do Niemiec 61 osób. Do końca 1945 roku we wsi osiedliło się 68 osób, natomiast w latach 1945 – 50 do Ligoty Rybińskiej przybyły 22 rodziny. W ostatnich latach obserwujemy spadek liczby mieszkańców miejscowości. Odpowiednie liczby w tym zakresie są następujące: rok 1989 – 90 osób, rok 1995 – 77, rok 2000 – 86, rok 2005 – 84, rok 2010 – 71.

Opracowanie: Stanisław Chowański

Niwki Kraszowskie

Położenie. Wieś sołecka położona 2,2 km od Międzyborza przy, kiedyś polnej, drodze lokalnej (drogę bitą zbudowano krótko przed II wojną światową), dziś drodze asfaltowej łączącej Międzybórz z Kobylą Górą. Nazwa niemiecka Kraschen-Niefken, od 1937 roku – Landeshalt. W bezpośredniej bliskości Międzyborza znajduje się kilka zabudowań noszących nazwę Dęby (Eichvorwerk), a na południe od wsi kolonia luźno rozrzuconych domostw noszących nazwę Dąbrowa Kraszowska (Kraschen Dombrowa). Niwki Kraszowskie mają nazwę niewątpliwie słowiańskiego i polskiego pochodzenia. Słowo Niwki oznacza obszar uprawianego pola (niwa – pole, ziemia uprawna). W okolicy Sycowa w pobliżu Wioski był majątek Niwki należący do „kasy miejskiej” tego miasta. Przymiotnik Kraszowskie umożliwił odróżnienie od pobliskich Niwek Książęcych. Pierwsza wzmianka i właściciele. Wsie Kraszów, Niwki Kraszowskie oraz Gawrony występowały razem jako dobra już w dokumencie z 1305 roku. Łączył je ród właścicieli, którymi przez wieki była rodzina von Prittwitz. Parafia. Według spisu z 1905 roku we wsi mieszkało 231 ewangelików i jeden katolik. Oba wyznania miały swoje parafie w Międzyborzu. Szkoła. Dzieci z Niwek Kraszowskich chodziły do szkoły w Niwkach Książęcych, gdzie od 1857 roku znajdowała się szkoła z trzema klasami i dwoma nauczycielami. Po I wojnie światowej, gdy Niwki Książęce przyłączono do Polski i wieś podzieliła granica państwowa, wybudowano w Niwkach Kraszowskich własną szkołę dla miejscowych dzieci, bowiem dochodzenie do szkoły w Kraszowie było dla nich zbyt uciążliwe. Po II wojnie światowej szkoła nadal działała, lecz do klas starszych dzieci dochodziły do Niwek Książęcych. Obecnie dzieci są dowożone do Szkoły Podstawowej w Międzyborzu. We wsi działa

świątlica wiejska. Rzemiosło, areał. W przeszłości we wsi działał młyn wodny zbudowany na potoku Polska Woda. Według spisu z 1905 roku wieś zajmowała powierzchnię ponad 221 ha. Dziś na terenie wsi prowadzona jest następująca działalność gospodarcza: budownictwo – 1, sklepy i inny handel – 3 oraz stolarstwo – 1. Ludność. W połowie XVIII wieku śląski kronikarz Zimmermann odnotował, że Niwkach mieszkało 10 zagrodników i 2 młocarzy. Według spisu z 1905 roku we wsi było 28 domów, zamieszkałych przez 49 rodzin, ogółem 238 ludzi. W 1913 roku wieś liczyła 236 mieszkańców. Po II wojnie światowej w październiku 1946 roku ze wsi wywieziono 27 osób. Do końca 1945 roku we wsi osiedliło się 99 osób, a w Dąbrowie Kraszowskiej 40 osób. W latach 1945 – 50 do miejscowości przybyło 48 rodzin, w tym grupa 10 osadników z powiatu Nowy Sącz. W ostatnich latach liczba mieszkańców miejscowości była następująca: rok 1989 – 211 osób, rok 1995 – 195, rok 2000 – 203, rok 2005 – 218, rok 2010 – 223. Sąsiadujące ze sobą wsie Niwki Kraszowskie i Niwki Książęce po I wojnie światowej podzieliła granica państwowa z Polską, która biegła przepływającym tam potokiem. Nad ten potok w okresie międzywojennym z inicjatywy starosty sycowskiego przywożono dziennikarzy niemieckich i zagranicznych, aby pokazać „niedorzeczności i krzywdy niemieckie” wynikające z Traktatu Wersalskiego.

Opracowanie: Stanisław Chowański

Niwki Książęce

Położenie. Wieś sołecka położona przy drodze lokalnej łączącej Międzybórz z Kobylą Górą. Do Międzyborza jest stąd 5,5 km. Po II wojnie światowej, przez pewien czas, wieś należała do województwa poznańskiego (powiat ostrzeszowski). Z dniem 1 stycznia 1955 roku powróciła do powiatu sycowskiego. Kiedyś do wsi należała kolonia Kruppa, a dziś przysiółek Dęby. Pierwsza wzmianka. W 1609 roku wieś była wymieniona jako posiadłość książąt oleśnickich. Nazwa niemiecka Fürstlich-Niefken. Nazwa Niwki Książęce ma niewątpliwie słowiańskie i polskie pochodzenie o czym wspomniano opisując Niwki Kraszowskie. Właściciele. W połowie XVIII wieku właścicielem wsi był rotmistrz Karl Friedrich von Teichmann. W 1885 roku wieś miała już nowego, którym był baron Buddenbrock, właściciel majątku w Osach. Dzierżawcą majątku był Richard Hoffmann z Międzyborza, pochowany na cmentarzu w Niwkach Książęcych. W 1905 roku, jako właściciel figuruje Martin Biedermann, a następnie Heinrich von Mankowski. Na krótko przed I wojną światową, w 1909 roku, majątek w Niwkach Książęcych należał do barona von Diergardt. Po I wojnie światowej wieś znalazła się w granicach Polski i majątek został rozparcelowany. Parafia. Wśród mieszkańców wsi było 395 ewangelików i jeden katolik, a w majątku 34 ewangelików i 2 katolików. Dla wyznawców obu kościołów parafie znajdowały się w Międzyborzu. Szkoła. Od 1857 roku w Niwkach Książęcych działała szkoła z trzema klasami i dwoma nauczycielami. Uczęszczało do niej około 170 dzieci. Oprócz miejscowych, chodziły do niej dzieci z Niwek Kraszowskich. Po II wojnie światowej we wsi była pełna szkoła podstawowa, najpierw 7-klasowa i później 8-klasowa. Obecnie dzieci są dowożone do Szkoły Podstawowej w Międzyborzu. W 1971 roku we wsi oddano do użytku dom mieszkalny dla nauczycieli. Areał. W kolonii Kruppa znajdowała się leśniczówka. Według spisu z 1886 roku majątek miał powierzchnię 1 762 ha, z czego na grunty orne przypadało – 90 ha, łąki – 16 ha, lasy – aż 1 618 ha i zagrody – 38 ha. Obszar majątku w 1900 roku wynosił ogółem 1 773 ha, z tego grunty orne zajmowały powierzchnię – 100 ha, łąki – 16 ha oraz lasy – 1 614 ha. W 1905 roku obszar wsi wynosił około 478 ha, zaś majątku 1 770 ha. Hodowla i drzewostan. Na terenie majątku spis z 1886 roku wykazał 6 koni, 20 sztuk bydła, w tym 12 krów, natomiast w 1900 roku w majątku utrzymywano 2 konie, 18 sztuk bydła, w tym 12 krów, 8 świń, 4 kozy, 12 gęsi, 5 kaczek i 70 kur. W sadzie było 5 uli, 14 jabłoni, 15 gruszy, 18 śliw i 11 wiśni. Rzemiosło. W XIX wieku we wsi działał tartak, do którego surowiec był dostarczany z okolicznych lasów. Dziś na terenie wsi prowadzona jest następująca działalność gospodarcza: budownictwo – 1, sklepy i inny handel – 2 oraz zakład produkujący nagrobki i zajmujący się cięciem kamienia. Ludność. Kronikarz Zimmer-

mann pisze, że w połowie XVIII wieku we wsi mieszkało 10 zagrodników i 2 młocarzy, razem 219 mieszkańców. W 1900 roku w majątku zamieszkiwało 45 ludzi. W 1905 roku we wsi były 63 domostwa zamieszkałe przez 82 rodziny i 396 osób, zaś w majątku było 5 domostw, 6 rodzin i 36 ludzi. W 1913 roku we wsi mieszkało 469 osób, zaś w koloni Kruppa 19 osób. W ostatnich latach liczba mieszkańców miejscowości oscylowała na tym samym poziomie i była następująca: rok 1989 – 242 osoby, rok 1995 – 260, rok 2000 – 245, rok 2005 – 261, rok 2010 – 258. Zabytki. Ciekawym obiektem zabytkowym we wsi jest drewniana, stara chałupa z zachowanym, dawnym układem wnętrza.

Opracowanie: Stanisław Chowański

Ose

Położenie. Wieś sołecka położona 2 km od Międzyborza przy drodze krajowej nr 25. Nazwa niemiecka Ossen. W pobliżu wsi znajdowała się leśniczówka Konopka (Knopke, Konopke). Stanowiska archeologiczne. Na terenie wsi przed 1945 rokiem dokonano licznych odkryć archeologicznych. W latach 1931 – 32 znaleziono obozowisko mezolityczne oraz osadę z wczesnego średniowiecza. Na jej terenie wykopano m. in. przedmioty z krzemienia, fragmenty naczyń glinianych, ciężarek tkacki, ozdoby z brązu oraz siekierkę kamienną. Nazwa, pierwsza wzmianka i właściciele. Wieś jest wymieniona w Księdze Fundacji biskupstwa wrocławskiego w 1305 roku pod nazwą Ozelawitz, a jako właściciela zapisano rycerza Zyczlai (Dzyslai), właściciela wsi Dziesławice. Później wieś była częścią Dóbr Międzyborskich (Herrschaft Medzibor). W 1539 roku sycowski pan stanowy, baron Joachim von Maltzan, zastawił folwark Międzybórz i wieś Ose za 400 węgierskich guldenów Jakubowi von Salza. Przyjęta po II wojnie światowej nazwa Ose (wymienił ją w swojej książce J. Franzkowski) jest kiepskim tłumaczeniem nazwy niemieckiej. Chyba poprawna forma powinna mieć brzmienie Osy. Taka zaś argumentacja prowadzi do wniosku, że nazwa Osy wywodzi się z języka polskiego. Jeszcze w 1609 roku Ose były własnością książąt oleśnickich. Wieś przechodziła potem zmienne losy i była zarządzana przez urzędników książęcych w Międzyborzu. W 1886 roku właścicielem majątku był Richard von Busse. Dwa lata później doszło do wymiany majątków pomiędzy rodami von Busse i von Buddenbrock. Richard von Busse objął w ten sposób majątek w Biskupicach, a Richard von Buddenbrock w Osach i pozostał tu do 1906 roku. Po okresowym i krótkim posiadaniu majątku przez Heinricha von Mankowskiego, z dniem 1 lipca 1910 roku, właścicielem wsi został Józef Daszkiewicz z Olszowy koło Kępna. Po I wojnie światowej Śląskie Stowarzyszenie Osiedleńcze przejęło większą część majątku, na której powstały liczne gospodarstwa chłopskie objęte przez kolonistów. Parafia. W spisie z 1905 roku odnotowano we wsi 256 ewangelików i 11 katolików oraz w majątku 46 ewangelików i 14 katolików. Oba wyznania miały swoje parafie w Międzyborzu. Szkoła ewangelicka we wsi została założona w 1772 roku. W 1887 roku wybudowano nową, murowaną szkołę, gdzie w trzech klasach, dwóch nauczycieli, uczyło około 150 dzieci (także dzieci z Oskiej Piły). Po II wojnie światowej dzieci ze wsi Ose uczęszczały do szkoły podstawowej (obecnie także do gimnazjum) w Międzyborzu. Areał. W 1886 roku majątek we wsi Ose zajmował obszar 628 ha, z czego na grunty orne przypadało – 362 ha, łąki – 38 ha, lasy – 210 ha i zagrody – 18 ha. W 1900 roku tutejszy majątek miał 631 ha, z czego na grunty orne przypadało – 356 ha, łąki – 35 ha, lasy – 215 ha. Wieś Ose według spisu z 1905 roku miała obszar 230 ha. Rzemiosło, hodowla, drzewostan. W 1866 roku w majątku działała gorzelnia parowa oraz cegielnia, było też 38 koni, 92 sztuki bydła, w tym 55 krów, 660 owiec i 26 świń. W 1900 roku w majątku utrzymywano 28 koni, hodowano 95 sztuk bydła, w tym 47 krów, 45 świń, 10 kóz, 6 gęsi, 55 kaczek i 279 kur. W sadzie były 4 ule, 219 jabłoni, 253 grusz, 299 śliw oraz 37 wiśni. Dziś na terenie wsi prowadzona jest następująca działalność gospodarcza: budownictwo – 3, sklepy i inny handel – 2, stolarstwo i meblarstwo – 4, gastronomia – 1 oraz inna działalność – 2. We wsi działa też duża ubojnia i masarnia. Ludność. W 1900 roku w majątku w Osach mieszkało 119 ludzi. W spisie z 1905 roku odnotowano istnienie we wsi 38 domostw, w których zamieszkiwały 54 rodziny,

ogółem 267 ludzi. W majątku było 8 domów, mieszkało 28 rodzin, razem 109 ludzi. W 1913 roku we wsi i majątku zamieszkiwało 364 ludzi, w tym w leśniczówce Konopka 5 mieszkańców. Po II wojnie światowej, w październiku 1946 roku, wywieziono ze wsi do Niemiec 45 osób. Do końca 1945 roku we wsi osiedliło się 210 osób. W latach 1945 – 50 do miejscowości przybyły 52 rodziny. W ostatnich latach liczba mieszkańców Os była następująca: rok 1989 – 291 osób, rok 1995 – 296, rok 2000 – 290, rok 2005 – 297, rok 2010 – 295. Zabytki. We wsi do rejestru zabytków wpisany jest park dworski założony w XVIII wieku i poszerzony w XIX wieku. Dziś znajduje się w stanie szczątkowym, z nielicznym drzewostanem i jest zlokalizowany w centrum wsi. W pobliżu starego dworu w Osach w latach 30. XX wieku zlokalizowano obóz pracy dla młodych kobiet niemieckich (żeński obóz pracy), który utworzyło biuro organizacji rządowej, mające siedzibę w Kraszowie. Obecnie we wsi działa Ochotnicza Straż Pożarna.

Opracowanie: Stanisław Chowański

Oska Piła

Położenie. Wieś sołecka położona przy drodze krajowej nr 25 w odległości pięciu kilometrów od siedziby gminy. Do wsi należy grupa domów w przysiółku Górzycza. Stanowiska archeologiczne. Na terenie wsi jeszcze w czasach niemieckich w XIX i XX wieku, dokonano licznych odkryć archeologicznych. W 1848 roku znaleziono toporek kamienny z okresu neolitu, a w 1931 inne narzędzie z kamienia. W następnych latach znajdowano kolejne, luźne przedmioty z okresu neolitu, m. in. toporek z granitu i motykę kamienną. Nazwa i właściciele. Pierwotną nazwą Oskiej Piły jest nazwa niemiecka Charlottenfeld nadana wsi na cześć żony właściciela wsi, Charlotty Wilhelminy Koschembar z domu Wuttgenau. Nazwa polska nadana po 1945 roku była sporadycznie stosowana w czasach niemieckich (pisze o tym J. Franzkowski) i być może – o czym wspomina wymieniony autor – nawiązuje do faktu istnienia tutaj już w XVIII wieku dużego tartaku. Jeszcze przed powstaniem kolonii, działał tam tartak należący do majątku w Osach. Dla zatrudnionych w tartaku w 1775 roku utworzono kolonię Oska Piła, która z czasem uzyskała status wsi. Parafia. Według spisu z 1905 roku we wsi było 158 ewangelików i 26 katolików. Ewangelicy i katolicy mieli swoje parafie w Międzyborzu. Szkoła. Dzieci z Oskiej Piły były dowożone kiedyś do Ose lub Międzyborza. Obecnie dowożone są do Szkoły Podstawowej i Gimnazjum w Międzyborzu. Rzemiosło. Dziś na terenie wsi prowadzona jest następująca działalność gospodarcza: budownictwo – 2, sklepy i handel – 1, transport – 1 i gastronomia – 1. Ludność i areal. W kolonii Oska Piła w 1775 roku zamieszkiwało 13 zagrodników i dwóch chałupników. Wieś według spisu z 1905 roku zajmowała obszar 118 ha, w 27 domostwach mieszkało 48 rodzin – razem 184 osoby (w 1913 roku również odnotowano 184 mieszkańców). Po II wojnie światowej w październiku 1946 roku ze wsi wywieziono 13 osób. Do końca 1945 roku we wsi osiedliły się 82 osoby. W latach 1945 – 50 do miejscowości przybyły 23 rodziny. W ostatnich latach liczba mieszkańców miejscowości była następująca: rok 1989 – 100 osób, rok 1995 – 100, rok 2000 – 99, rok 2005 – 111, rok 2010 – 105. Infrastruktura. Położenie Oskiej Piły przy ruchliwej drodze z Międzyborza do Drołtowiec i Oleśnicy już kiedyś uczyniło wieś dobrym miejscem odpoczynku dla podróżnych. We wsi, w czasach niemieckich (dane z 1913 roku) czynne były dwa gościńce. Również dziś podróżnych obsługuje położony przy drodze nr 25 zajazd.

Opracowanie: Stanisław Chowański

GMINA OLEŚNICA

Bogusławice

Położenie. Wieś w powiecie oleśnickim, gmina Oleśnica, znajduje się 4 km na wschód od Oleśnicy nad Ciesielską Wodą, 149-152 m n.p.m. W pobliżu miejscowości przepływa rzeka Świerzna. Obok miejscowości przebiega linia kolejowa, torowa Oleśnica-Syców, obecnie nieczynna. Znaleźiska archeologiczne: w Bogusławicach znajduje się 8 stanowisk archeologicznych; dwa cmentarzyska ciałopalne z okresu kultury łużyckiej III w. p.n.e., ślady osadnictwa z okresu wpływów rzymskich oraz osady z epoki brązu – okres halsztat. W obrębie Bogusławic znajdują się jeszcze dwie osady kultury łużyckiej z epoki brązu, okres halsztat. 3. Najstarsza potwierdzona wzmianka o Bogusławicach pochodzi z 1380 r. Nazwa wsi wywodzi swoją etymologię od imienia Bogusław czyli sławiący Boga. Nazwy wsi: 1427 – 1485 Boguslawicz, 1743 r. Buselwitz, 1785 r. Buselwiz lub Boguslawiz, 1830 – 1945 Buselwitz, od 1945 r. Bogusławice. Właściciele wsi: Pierwszym właścicielem miejscowości był książę oleśnicki Konrad II, który w 1380 r. oddaje dochody z połowy młyna dla Benedyktynów Słowiańskich zwanych „Braćmi Słowiańskimi”, których sprowadza z Pragi do Oleśnicy fundując im klasztor. Bracia Słowiańscy odprowadzali msze po polsku. Właścicielem drugiej połowy młyna był Peczek von Krompusch, który był właścicielem części wsi. W 1485 r. Bogusławice kupił Nicolaus Dzewunty zwany Mikołajem z Bogusławic, 1504 r. wieś należy do dzieci Nicoalusa Dzewunty, syna Lorenza i córki Kathariny. Bogusławice były siedzibą rodową rodu Dzewunty Lassel. Ród Dzewunty lub Dzewunty Lassel pochodził z XIII wieku, była to stara szlachta śląska która osiedliła się w księstwie oleśnickim na początku XV w. W 1608 r. Jan Dzewunty kupił Wierzbicę koło Kluczborka a Mikołaj zostaje starostą Bruntalu, część rodu przenosi się na Morawy. W 1617 r. Bogusławice kupuje Wolf von Frankenberg von Salish, 1740 r. hrabina von Promniz, 1776 r. Georg August Ludwig von Nostiz, 1830 r. hrabia von Reichenbach, 1845 r. Leopold von Scheliha, 1921 – 1945 doktor filozofii Ziegfried Paculli. Parafia. Bogusławice nigdy nie posiadały własnego kościoła. Przed reformacją mieszkańcy Bogusławic chodzili do kościoła we Wszechświętych. W latach 1592-1945 ewangelicy należeli do kościoła we Wszechświętych a katolicy najpierw do parafii Oleśnica a później do Solnik Wielkich. Od 1945 r. mieszkańcy Bogusławic należą do parafii Boguszyce. W miejscowości znajduje się obecnie krzyż. Szkoła. Ewangelicka szkoła została założona już przed 1673 r. i składała się z jednej klasy i mieszkania dla nauczyciela. Przed 1713 r. do szkoły uczęszczało 24 uczniów. Budynek został wyremontowany w 1867 r. W 1871 r. obowiązkiem szkolnym objętych było 54 uczniów. Szkoła istniała do 1945 r. Ostatnim niemieckim nauczycielem był Georg Eitner. Obecnie uczniowie z Bogusławic uczęszczają do szkoły podstawowej we Wszechświętym. Wydarzenia. W czasie drugiej wojny światowej około 150 metrów przed przejazdem kolejowym przy drodze do Bogusławic mieścił się obóz niemiecki, w którym przebywali robotnicy przymusowi z Polski, Francji, Czech a później jeńcy radzieccy. Na terenie przedwojennej gminy Bogusławice znajdowała się część lotniska oleśnickiego z bunkrami i peronem kolejowym. 22 stycznia 1945 r. 359 pułk piechoty dowodzony przez majora Pankowa zajął Bogusławice z lotniskiem i dokonał natarcia na główne lotnisko w Oleśnicy. Zakłady. W 1785 r. w Bogusławicach znajduje się młyn wodny, 1845 r. młyn wodny, 2 gospody, 1939 r. gorzelnia, sklep, gospoda, 2010 r. sklep. Rolnictwo: 1785 r.: 21 zagrodników, 2 chałupników, 1939 r. 17 rolników i folwark – razem 434 ha. Obecnie w miejscowości jest kilku rolników do 100 ha. Rzemiosło: 1845 r.: 5 rzemieślników, 1939 r. stolarz, kowal, kołodziej. Ludność: 1785 r. – 154, 1845 r. – 216, 1871 r. – 228, 1885 r. – 236, 1900 r. – 238, 1933 r. – 229, 1939 r. – 213, 1970 r. – 215, 2010 r. – 284. Hodowla: 1845 r. – 900 owiec rasy merynos, 1900 r. – konie – 43, bydło – 185, świnie – 107, kozy – 15, gęsi – 56, kury – 187. Drzewostan: 1900 r. – jabłonie – 140, gruszki – 150, śliwy – 385, czereśnie – 501. Areał: w 1785 r. folwark pański z dworem, 1845 r. Bogusławice dzielą się na Górne i Dolne; łącznie były 24 domy, dwór i folwark, 1871 r. 22 domy, dwór z folwarkiem. W 1885 r. powierzchnia ogólna gminy z folwarkiem wynosiła 426 ha, w tym grunty orne 354 ha, łąki 7ha, lasy 3 ha. W 1900 r. pow. ogólna wynosiła 424 ha, upra-

wy 352 ha, łąki 56 ha, lasy 3 ha. W 1950 r. pow. ogólna wynosiła 242 ha, grunty orne 198 ha, łąki 16 ha, wody, rowy i drogi 15,8 ha, nieużytki 1,2 ha. W 2008 r. sołectwo Bogusławice zajmowało 242,5 ha. Przed 1945 r. Bogusławice podlegały urzędowi rejonowemu i urzędowi stanu cywilnego w Cieślach. Ostatnim niemieckim burmistrzem gminy wiejskiej Bogusławic był Otto Kunze. W 1945 r. gromada Bogusławice należała do gminy Solniki Wielkie a później do gromadzkiej rady narodowej w Solnikach Wielkich. Od 1973 r. sołectwo Bogusławice należy do gminy wiejskiej Oleśnica. Sołtysiem Bogusławic jest Zdzisław Kocik. Zabytki: zespół pałacowo – parkowy z XIX w., w którym znajduje się neorenesansowy pałac z ok. 1874 r. w., w miejscowości są też: oficyna z 1934 r., obora i stodoła z XIX w., gorzelnia z końca XIX w oraz dom mieszkalny z 1930 r.

Opracował Marek Krzysztof Bińkowski

Boguszyce

Położenie. Nad niewielkim dopływem rzeki Oleśnicy, zwanym Potokiem Boguszyckim, na wysokości ok. 155 – 160 m n.p.m. w odległości ok. 6 km na północ od Oleśnicy. Stanowiska archeologiczne. 21 stanowisk archeologicznych, obejmujących głównie ślady osadnictwa kultury lużyckiej i okresów późniejszych, np. występują ślady osad i osady z późnego średniowiecza, także grodzisko średniowieczne. Ciekawym znaleziskiem pochodzenia rzymskiego była lampka gliniana ze stemplem OPPI, stanowiąca dar grobowy. Pierwsza wzmianka 1288 r. – Boguschiz. Zapewne wieś istniała znacznie wcześniej. Bogwicz (1318 r.), Bogoczic (1376 r.). W XVIII w. – Bogschütz. Od ok. 1750 r. wieś posiadała herb. Wersja znana od 1823 r. posiadała godło w postaci: „Jeleń wsparty prawą nogą na kamieniu, na którym jest rysunek róży heraldycznej”. Nazwa pochodzi zapewne od pierwszego właściciela Bogusco. Nazwa niemiecka Bogschütz. Właściciele. W 1617 r. – Lindenowski, potem Hans von Gafron, Heinrich von Bees. W 1641 r. – Joachim Waclaw von Bees, w 1694 r. – Christian von Aichelberg. Przed 1703 r. książę Chrystian Ulryk I zakłada w Boguszycach folwark. 1694 r. – 1864 r. – von Randow. 1867 r. – 1921 r. – dwie córki ostatniego właściciela Ida Gräfin von Richthofen z domu von Randow († 1915 r.) i Anna von Prittwitz und Gaffron z domu von Randow. 1921 r. – 1926 r. – Anna von Prittwitz und Gaffron, dzierżawca: Waldemar von Randow. 1926 r. – 1945 r. – Waldemar von Randow. Parafia. Kościół wzmiankowany w 1318 r. jako filialny z rektorem Konradem, parafialny w 1376 r., protestancki od 1538 r. Dzwonnicca uszkodzona od pioruna w 1673 r. Obecny kościół o konstrukcji słupowej, wzniesiony w latach 1712 – 14 staraniem Adama Brauera (Brauna) właściciela Boguszyce. W 1841 r. wzmiankowany był pastor Leehr. W 1848 r. do parafii należały Boguszyce z folwarkiem Randowhof i kolonią Damnig, Sokołowice oraz Nowica. Kościół odnawiany w 1908 r. i 1911 r. (elewacje i wnętrze), w 1930 r. – naprawa dachu, w 1962 r. – gruntowny remont. Szkoła. Być może istniała już przed wojną trzydziestoletnią, a zapewne po 1664 r. zgodnie z rozporządzeniem księcia Sylwiusza Nimrode. Wzmiankowana dopiero w 1845 r. Ważne wydarzenia. Pałac wzniesiony przez von Randow w połowie XIX w. w stylu angielskiego neogotyku przez architekta księcia brunszwicko-oleśnickiego Wolfa, ze Szczodrego. Zakłady rzemieślnicze i usługowe. W latach 1736 – 1780 – dwa młyny wodne i wiatrowy, w 1837 r. – dodatkowo gorzelnia i tłocznia oleju, 1 kowal, w 1845 r. – dodatkowo 2 piwowarów, 10 rzemieślników, 14 drwali, w 1912 r. – 1 młyn wodny, 2 karczmarzy, 2 malarzy pokojowych, 1 rzeźnik, 2 piekarzy, punkt bankowy, 2 pszczelarzy, kowal, krawiec, szewc, kołodziej, stolarz. W przysiółku Damnig - cieśla. Ludność. W 1845 r. – 875 mieszkańców (37 katolików, 25 żydów), w 1885 r. – 665 mieszkańców, z tego mężczyźni – 314, 640 ewangelików, 25 katolików. Dodatkowo w majątku było 115 mieszkańców, z tego mężczyźni – 49, 106 ewangelików, 9 katolików. W 1905 r. – we wsi 554 mieszkańców: 550 Niemców, 4 znających j. niemiecki i inny język. Do Boguszyce należały także: Stara Apteka oraz dwa folwarki młyńskie. W majątku Randowhof (Przysiółek Rzędów) i Damnig było 241 mieszkańców: 213 ewangelików, 28 katolików. W 1925 r. – wieś i majątek – 714 mieszkańców, w 1933 r. – 623, w 1939 r. – 703. Hodowla. W 1876 r. – 141 koni, 394 sztuk rogowiczyń, w 1900 r. – 149 koni,

448 krów, 253 cielaków i wołów, 409 owiec, 386 świń, 81 kóz, 140 gęsi, 52 kaczki, 767 kur, 34 ule. Drzewa owocowe. W 1900 r. – 322 jabłonie, 950 grusz, 523 śliwy, 145 wiśni i czereśni. Areał i ludność. W 1885 r. powierzchnia wsi wynosiła 36 ha (z tego pół uprawnych – 608 ha, łąk – 76 ha, lasów – 32 ha), majątek – 747 ha (z tego pół uprawnych – 39 ha, łąk – 107 ha, lasów – 132 ha). W 1905 r. powierzchnia wsi, przysiółków i folwarku – 1 483 ha (z tego: ziemi ornej – 1 089 ha, łąki – 153 ha, lasy – 164 ha), 193 domów mieszkalnych, 55 gospodarstw. Obecnie istnieją dwa sołectwa: Boguszyce i Osiedle Boguszyce. Ogólna ilość mieszkańców – 1 460 osób (w 1990 r. – 1 256 mieszkańców), powierzchnia wsi wynosi 1 334 ha. 82 osoby prowadzą działalność gospodarczą. Infrastruktura. W odległości ok. 1 km na północ od wsi znajduje się zbiornik wodny (ok. 12 ha) przy którym funkcjonuje Ośrodek Wypoczynkowy. Istnieje pomnik poświęcony II Armii Wojska Polskiego. We wsi znajduje się Obszar natura 2000 – Dolina Oleśnicy i Boguszyckiego Potoku. W nim status ochronny posiadają m. in. Las Boguszycki, Mokradła Boguszyckie i pomnik przyrody – Dęby Boguszyckie. Boguszyce-Rzędów (Osiedle) było do 1994 r. siedzibą centrum gospodarczego Kombinatu PGR Oleśnica z siedzibą w Spalicach. Na przełomie lat 60. i 70. XX w. powstało osiedle mieszkaniowe. W latach 2000 nowe osiedle domków jednorodzinnych – ciągle rozbudowujące się. Obecnie w Osiedlu znajduje się: Gminy Ośrodek Kultury, Gminny Ośrodek Zdrowia, Punkt Apteczny, Spółdzielnia Mieszkaniowa, 2 sklepy, warsztat samochodowy, wielu innych rzemieślników, kościół filialny parafii pw. Miłosierdzia Bożego.

Opracowanie: Marek Nienałtowski

Brzezinka

Położenie. Leży w odległości ok. 12 km na północny – wschód od Oleśnicy. Niemiecka nazwa Briese./ Stanowiska archeologiczne. 7 stanowisk, w tym ślady osadnictwa z różnych okresów, także osada z okresu średniowiecza i cmentarz przykościelny z XVIII w. Pierwsza wzmianka. Wieś Brzezinka i Bierzyce mają jednakową datę wzmiankowania i historię powstania, co powoduje konieczność jej weryfikacji przez historyków. W urbarzu z 1592 w postaci Gutt Briese. W latach 1785 – 1945 – Ober Briese i Nieder Briese, potoczna nazwa Schonbriese (1845 r.). Po 1750 r. wieś posiadała herb z godłem w postaci „Temidy, trzymającej w jednej ręce miecz, w drugiej wagę sprawiedliwości”. W 1945 r. nazywano wioskę Brzezine, prawdopodobnie w 1948 r. dokonano zmiany nazwy na Brzezinka. Niemiecka nazwa Briese. Właściciele. W latach 1501 – 1506 – Jan Pryzelwiz, w 1506 r. – Heinrich von Seidlitz zwanym Somo(t)worsky ze Strzelec. W latach 1545 – 1625 – von Schoff. W latach 1625 – 1664 – von Kottulinsky. W latach 1665 - 1690 – von Kottwitz. W latach 1690 – 1718 – von Gellhorn. W 1718 r. – von Kospoth. W 1729 r. powstaje majorat Brzezinka. W latach 1729 – 1759 – Anna Zofia Krystyna hrabina von Erbach. W latach 1759 – 1945 – von Kospoth. Parafia. W 1538 r. kościół zostaje przejęty przez ewangelików. W latach 1653 – 1676 pastorem był Jan Bock – brat polskiego pastora Jerzego Bocka w Oleśnicy. Na ruinach starego kościoła wybudowano w połowie XVIII w. nowy kościół istniejący do dziś. Prawdopodobnie miał on już kryptę Kospothów. Szkoła ewangelicka powstała pomiędzy 1668 r. a 1683 r. i liczyła 37 uczniów. W 1848 r. nauczyciel – organista Materne. W 1864 r. szkoła otrzymuje nowy budynek. W 1867 r. – 1896 uczniów, nauczyciel-organista Kaufmann. Ważne wydarzenia. Moritz von Kottulinsky wybudował w Brzezince w 1664 r. swoją siedzibę rodową i na jej otwarcie zaprosił księcia oleśnickiego Sylwiusza Nimroda Wirtemberga. W trakcie uczyt książe zasłabł i po dwóch dniach zmarł w wieku 42 lat. Rzuciło to cień na siedzibę Kottulinskych. Być może to było przyczyną szybkiego sprzedania Brzezinki zięciowi – Zygmuntowi von Kottwitz. Bracia Karol Christian i Joachim Waclaw von Kospoth (znani wcześniej z porwania królewicza Jakuba Sobieskiego, czym przysłużyli się królowi Polski Augustowi II Mocnemu i za co zostali m. in. wynagrodzeni tytułami hrabiowskimi), podjęli w 1725 r. decyzję o budowie swojej siedziby – pałacu, który po ich przedwczesnej śmierci, stał się jednym z największych, wspaniałych dzieł śląskiego baroku w księstwie oleśnickim. Znani

byli z dużej fundacji działającej jeszcze w XX w., sprzyjającej edukacji młodzieży. Zakłady rzemieślnicze i usługowe. W 1722 r. – 3 młyny wodne w tym jeden był kuźnią miedzi, w 1837 r. – 2 młyny wodne z 4 żarnami, wspomniano folusz (2 tartaki), 1 młyn wiatrowy, browar, gorzelnia, w 1871 r. wspomniano dwa młyny – 3 i 4 kołowy oraz młyn-folusz. W 1912 r. – 3 młyny nad rzeką Oleśnica, w 1592 r. – kołodziej, tkacz, w 1772 r. – 2 karczmy, 1 kowal, 1 płóciennik, w 1837 r. – 3 karczmy, w 1912 r. – dwie karczmy, piekarnia, oddział banku i kasy oszczędnościowej, rzeźnik, 2 krawców, szewc, dwa sklepy z artykułami kolonialnymi. Ludność. W 1592 r. w majątku było 10 półkmiaci, 4 wolnych zagrodników, 5 zagrodników – podatników, 4 młocarzy, owczarz, bartnik i 2 leśniczych, w 1722 r. – 10 wielkich zagrodników, 22 młocarzy, 9 chałupników, 9 komorników, bartnik, 2 owczarzy, 2 leśników, w 1785 r. – 41 zagrodników, 1 chałupnik, 348 mężczyzn, w 1837 r. – 27 zagrodników, 39 budynków i 493 mieszkańców w tym 4 katolików, w 1871 r. – 67 budynków mieszkalnych, 129 gospodarstw, 569 mieszkańców. Mieszkańcy zamieszkiwali w Brzezince Górnej i Dolnej, 5 folwarkach i majątku (Brzezinka, Waldhof). W 1905 r. – 47 budynków mieszkalnych, 73 gospodarstw, 333 mieszkańców: 329 ewangelików (z tego 4 Polaków), 6 katolików (z tego 5 Niemców, 1 Polak). W majątku – 13 domów mieszkalnych, 34 gospodarstwa, 160 mieszkańców: 146 ewangelików (146 Niemców), 14 katolików (z tego 9 Niemców, 4 Polaków i 1 innej mowy), w 1925 r. – 425 mieszkańców, w 1933 r. – 414 mieszkańców, w 1939 r. – 417 mieszkańców. Hodowla. W 1900 r. – 87 koni, 381 krów, 170 cielaków i wołów, 293 świnie, 42 kozy, 117 gęsi, 57 kaczek, 643 kury, 38 uli. Drzewostan. W 1900 r. – 604 jabłonie, 349 grusz, 1 077 śliw, 174 czereśnie i wiśnie. Areał, budynki, ludność i infrastruktura. W 1885 r. wieś i majątek liczyły 1 760 ha, z tego ziemi ornej – 560 ha, łąk – 177 ha, lasów – 919 ha. W 1900 r. – razem ziemią 1 760 ha, ornej – 571 ha, łąki – 189, lasy – 932 ha. W 2010 r. wieś Brzezinka, kolonia Brzezcie i Małe Brzezcie – powierzchnia wsi 1 834,74 ha, liczy ok. 340 mieszkańców (w 1990 r. – 274 mieszkańców), domów mieszkalnych – 45, w tym 4 wielorodzinne (po PGR). W latach 1959 – 1995 istniał PGR zajmujący się hodowlą świń (6 – 7 tys. sztuk). Zatrudniał ok. 50 osób. Wodociąg założono w 2004 r. 11 osób prowadzi działalność gospodarczą. W tym 1 sklep, ślusarstwo i gospodarstwo agroturystyczne. 5 osób żyje z rolnictwa (10 – 30 ha). Istnieje jedno duże Przedsiębiorstwo Rolne zajmujące się hodowlą świń. Posiada 600 ha gruntu. We wsi znajduje się świetlica, boisko sportowe, drużyny sportowe, dobrze wyposażony budynek siłowni, 3 place zabaw. Od 1971 r. filia Teatru Grotowskiego. Zabytki. Pałac Kospothów jest w stanie ruiny.

Opracowanie: Marek Nienałtowski

Bystre

Położenie. Na wysokości ok. 140 m n.p.m., ok. 4 km na południe od Oleśnicy. Stanowiska archeologiczne. We wsi 25 stanowisk archeologicznych – ślady osad, osady, cmentarzyska szkieletowego, całopalnego, stanowisko hutnicze i dobrze zachowane ślady najstarszego grodziska na ziemi oleśnickiej w odległości 2 km na południe od wioski. Pierwsza wzmianka i pochodzenie nazwy. Niemiecka nazwa Ludwigsdorf. Książę wrocławski Henryk IV Probus wymienia w 1288 r. in villa Lodoyci. W 1313 r. – Lodovici Villa, w 1414 r. – Lodwigsdorf, w 1663 r. – Ludwigsdorf. Nazwa pochodzi od imienia Ludwik, najpewniej zasadzcy. W 1736 r. wspomina się Ludwigsdorf Górny i Dolny. Od 1750 r. wieś posiada herb, którego godłem była postać Temidy, trzymającej w jednej ręce miecz, w drugiej wagę sprawiedliwości. Od 1945 r. do ok. 1948 r. nazywano wieś Ludwikowo. Potem przyjęła nazwę Bystre. Właściciele. W latach 1528 – 1740 właściciele majątku – von Frankenbergowie. W 1740 r. – von Poser i von Prittwitz, w 1773 r. – Karl Christian von Riemberg, w 1845 r. – generałowa Fryderyka von Wedell z domu Prittwitz. Od 1889 r. majątek Bystre Górne należy do następcy tronu Cesarstwa Niemieckiego i Królestwa Prus, oddany w dzierżawę. Część licząca 60 ha w Dolnym Bystrym w rękach Fritza hrabiego v. Richthofen do 1945 r. Parafia. Brak wzmianki o istnieniu kościoła. Od 1874 r. cmentarz z wieżą i dzwonnica. Znajdował się na wznie-

sieniu nazywanym Górą zmarłych. Szkoła. Wzmiankowana w 1663 r., liczyła 38 uczniów. Najpewniej istniała wcześniej. W 1837 r. i 1845 r. wspomniano także dom sierot. Ostatni budynek szkolny został rozbudowany w latach 1929 – 1930. Zawierał dwie klasy i mieszkania dla dwóch nauczycieli. Funkcjonowało we wsi również przedszkole gminne. Ważne wydarzenia. W 1649 r. wraca do Bystrego Abraham von Franckenberg – duchowy przewodnik „mystyków śląskich”. Wtedy często odwiedza go Johann Scheffler, wówczas medyk księcia oleśnickiego Sylwiusza Nimroda, później poeta i pisarz zwany Aniołem Ślązakiem (Angelus Silesius). Po śmierci w 1652 r. podobno został pochowany w krypcie kaplicy przy jego dworku. Obecnie trwają próby jej odszukania. Ok. 1773 r. Karl Christian von Riemberg wykonuje aleję wysadzaną lipami prowadzącą do lasu, w którym znajdują się resztki obwarowań ziemnych grodziska z XI – XIII w., las przekształca w park. Po wojnie trzydziestoletniej czterem kobietom ze wsi Bystre i Krzczyn wytoczono proces o czary. Po torturach zostały spalone. Być może lasek o nazwie Hexeheide, czyli pustkowie czarownic, leżący po prawej stronie drogi z Bystrego do Krzczyna, ma z tym zdarzeniem coś wspólnego. Ok. 1830 r. wybudowano w Bystrem Górnym pałacyk istniejący po przebudowach do dziś. Na rozwidleniu dróg leżał duży kamień, na którym był wryty tzw. krzyż pokutny. Po 1990 r. zaginął. Zakłady rzemieślnicze i usługowe. W 1837 r. – wiatrak, browar, gorzelnia, olejarnia, w 1845 r. – gorzelnia (z napędem parowym), 1 młyn z napędem końskim, druga olejarnia, w ok. 1926 r. – młyn zbożowy już ma napęd mechaniczny, w 1837 r. – 1 karczma, 1 kowal, w 1845 r. – 10 rzemieślników, w 1912 r. – dwie gospody, kowal, rzeźnik, ogrodnik, szewc i krawiec. W 2010 r. 61 osób prowadzi działalność gospodarczą. Ludność i budynki. W 1783 r. wspomniano 13 kmieci, 24 zagrodników, 3 chałupników, 314 mieszkańców. W 1837 r. – 13 kmieci, 22 zagrodników, 21 domów mieszkalnych, 378 mieszkańców w tym 9 katolików. W 1871 r. – 46 budynków mieszkalnych, 70 gospodarstw, 311 mieszkańców, 27 analfabetów. W majątku – 13 budynków mieszkalnych, 35 gospodarstw, 145 mieszkańców, 23 analfabetów. W 1885 r. majątek występuje w postaci małych osad: Dorrhaus, Kolonia, Górne Bystre, Dolne Bystre, Schaferei, Schweizerei – zamieszkuje je 151 osób. W 1900 r. – łącznie wieś i majątek: 60 domów mieszkalnych, 111 gospodarstw, 421 mieszkańców: 346 ewangelików, 75 katolików, 1 Polak. W 1925 r. – 481 mieszkańców, w 1933 r. – 504, w 1939 r. – 490. W 1990 r. – 663 mieszkańców, w 2010 r. Bystre liczy ok. 920 mieszkańców (mieszkających w 50 budynkach oraz 58 mieszkaniach po PGR). Hodowla. W 1845 r. – 238 sztuk bydła, 152 świnie, 1 450 owiec merynosów, 400 innych ras owiec. W 1900 r. – 94 konie, 376 krów, 214 cielaków i wołów, 14 owiec, 235 świnie, 10 kóz, 129 gęsi, 29 kaczek, 585 kur, 111 uli. Drzewostan. W 1900 r. – 658 jabłoni, 517 gruszy, 2 415 śliw (w samej wsi 2 237), 398 wiśni i czereśni. Areał. W 1900 r. – wieś i majątek – powierzchnia: 799 ha (z tego: ziemi ornej – 629 ha, łąki – 89,5 ha, lasy – 50 ha). W 2010 r. powierzchnia wsi – 945,6 ha. Historia i infrastruktura po 1949 r. Ok. 1949 r. na bazie majątku powstało PGR, istniejące do 1994 r. W latach 1970 – 1980 dla pracowników PGR wybudowano 5 budynków mieszkalnych. W byłej siedzibie Richthofenów istniała szkoła podstawowa. Okresowo istniało przedszkole. Wodociągi powstały w latach 1970 – 1990. W 1984 r. poświęcono nowy kościół. W 1996 r. założono cmentarz. W 2004 r. powstała świetlica. W 2005 r. wprowadzono nazwy ulic. We wsi istnieją dwa boiska i drużyna piłki nożnej, plac zabaw dla dzieci. W 2010 r. wieś została skanalizowana i wybudowano oczyszczalnię ścieków. Istnieje Stowarzyszenie Odnowy Wsi Bystre „Razem”.

Opracowanie: Marek Nienałowski

Cieśle

Położenie. Nad Ciesielską Wodą, na wysokości ok. 155 – 160 m n.p.m., przy drodze nr 8 Wrocław – Warszawa, w odległości ok. 6 km na wschód od Oleśnicy. Stanowiska archeologiczne. Trzy stanowiska, w tym osada z późnego średniowiecza, osada nowożytna oraz cmentarz z XVIII w. Nazwa i pierwsza wzmianka. Czessel (1305 r.), Czysłai villa (1376 r.), Zessel (od 1736 r. do 1945 r.). Nazwa pochodzi od imienia Czesław. Niemiecka nazwa – Zessel. Właściciele. W 1502 r. właścicielem

majątku szlacheckiego, obejmującego części wsi Cieśle i Bogusławice, folwarki Koche, Gropke i kolonię Katutsche był Heinrich von Slywen. Po nim są wzmiankowani: w 1591 r. – Sebastian von Koschlig, w 1605 r. – Hans von Marschall, w 1617 r. – Karl von Koschlig, w 1641 r. – ponownie rodzina von Marschall, w latach 1644 – 1657 – Dawid von Stange, w 1677 r. – von Schwettig, w 1686 r. – Ernest Wilhelm von Salisch, w 1720 r. – wdowa po tym ostatnim. W 1728 r. powstaje barokowy pałac i ogród. Potem następują częste zmiany właścicieli. Byli nimi: von Promnitz, von Trischler, von Zedlitz, von Nostitz, von Strachwitz. Pod koniec XVIII w. w rękach wierzycieli. Ok. 1815 r. właścicielem posiadłości był Heinrich Fabian von Reichenbach (zachował się jego pomnik nagrobny). W latach 1832 – 1945 – von Schelicha. Od ok. 1750 r. wieś posiadała herb, którego godłem była gwiazda 6-ramienna. Parafia. W 1376 r. wspomina się o istnieniu parafii. Wg J. Sinapiusa kościół wybudował Sebastian von Koschlig w 1591 r. jako protestancki. Przebudowa z fundacji Anny Zofii von Salisch z domu Kospoth w latach 1716 – 1721. W 1790 r. nastąpiła renowacja kościoła z fundacji H. F. von Reichenbach-Goschütz. Kolejne remonty w 1854 r., 1861 r., 1930 r., 1945 r., 1969 r. Przy kościele znajduje się nieczynny cmentarz kościelny, otoczony murem, postawionym w pierwszej połowie XVIII w. Z byłego cmentarza zachował się jedynie pomnik nagrobny Fabiana von Reichenbach (zm. 1828 r.) i część pomnika nagrobnego rodu von Schelicha. Około połowy XVIII w. w pobliżu kościoła założony został dom opieki dla ubogich kobiet i mężczyzn z 6 miejscami noclegowymi. Szkoła powstała po 1664 r. i w 1683 r. liczyła 41 uczniów. W 1720 r. wspomniany nauczyciel-organista. W 1785 r. wspomniana ewangelicka szkoła gminna. W 1867 r. nauczyciel-organista Muller. Ważne wydarzenia. Potomek polskiej szlachty herbu Szeliga, właściciel majątku w Cieślach – Rudolf von Schelicha (ur. 31 maja 1897 r. w Cieślach) po studiach pracował w służbie dyplomatycznej. Był związany służbowo z Polską. Po wybuchu wojny starał się pomagać polskim i żydowskim przyjaciółom. Został fałszywie oskarżony o szpiegostwo. Wyrok śmierci wykonano 22 grudnia 1942 r. w więzieniu berlińskim. W 1995 r. został zrehabilitowany. Organizacja Polsko-Niemieckie Pojednanie ufundowała tablicę pamiątkową jemu poświęconą, umieszczoną na ścianie kościoła. Zakłady rzemieślnicze i usługowe. W 1785 r. działały 2 młyny wodne, w 1837 r. – browar, gorzelnia, cegielnia, w 1845 r. – dodatkowo istnieje kierat, w 1926 r. – w majątku działa wytwórnia spirytusu, tartak z napędem od turbiny wodnej napędzającej generator prądu, w 1837 r. – 2 karczmarzy, 2 kowali, w 1845 r. – dodatkowo 6 rzemieślników, 3 handlarzy, w 1912 r. – 2 karczmy, piekarz, 2 rzeźników, ogrodnik, krawiec, 2 szewców, sklep kolonialny, stolarz, handlarz bydłem. W 2010 r. 26 osób prowadzi działalność gospodarczą, w tym 1 sklep spożywczy, 1 przemysłowy, 2 restauracje, zakład rzemieślniczy, świetlica wiejska. We wsi nie istniał PGR. Ludność. W 1785 r. wieś liczyła ok. 250 mieszkańców, 36 gospodarstw zagrodniczych, 4 chałupnicze, w 1837 r. wymienia się 422 mieszkańców w tym 3 katolików, w 1845 r. – 436 mieszkańców, w tym 14 katolików, 50 domów. Do wsi należała kolonia Katutsche, licząca 8 domów mieszkalnych, 50 mieszkańców. W 1885 r. – wieś i majątek – 48 domów mieszkalnych, 105 gospodarstw, 508 mieszkańców, 233 mężczyźni, 482 ewangelików, 29 katolików. W 1900 r. – wieś – 41 domów mieszkalnych, 55 gospodarstw, 270 mieszkańców (260 ewangelików, 10 katolików, z tego 7 Niemców i 3 Polaków), majątek – 14 domów mieszkalnych, 44 gospodarstw, 191 mieszkańców (176 ewangelików, 164 Niemców, 7 Polaków i 5 – inne języki; 15 katolików, z tego 10 Niemców, 3 Polaków, 1 mówiący innym językiem i 1 wielojęzyczny). W 1933 r. – 477 mieszkańców, w 1939 r. – 403 mieszkańców. W 1990 r. – 289 mieszkańców, w 2010 r. Cieśle liczą ok. 370 mieszkańców i 109 domów mieszkalnych. Hodowla. 1900 r. – 93 konie, 283 krowy, 159 cielaków i wołów, 43 owce, 222 świnie, 40 kóz, 63 gęsi, 589 kur, 23 ule. Drzewostan. W 1900 r. – 329 jabłonie, 459 grusz, 853 śliwy, 938 wiśni i czereśni. Areal. W 1885 r. gmina wiejska i majątek z folwarkami Grabke i Koche posiadała 1 309 ha ziemi (z tego ornej – 778 ha, łąk – 122 ha, lasów – 362 ha). W 1900 r. – 1 309,4 ha (orna – 664 ha, łąki – 122 ha, pastwiska – 2 ha, lasy – 392 ha). W 2010 r. powierzchnia wynosi 1 392, ha (13 rolników posiada areal do 20 ha, 2 – w granicach 50 – 100 ha i 1 osoba ma ponad 100 ha).

Opracowanie: Marek Nienałtowski

Dąbrowa

Nazwa niemiecka Dammer. Herb. Galopujący koń. Wieś położona na płn. od Oleśnicy w odległości 3km od Oleśnicy, przy drodze do Trzebnicy. Przy linii kolejowej Oleśnica Rataje – Grabowno Wlk. zbudowanej w 1890 r. Na wysokości: 157.6, 158.8 i 159.6 m n.p.m. Pierwsza wiadomość z 1288 r. Dambrow – Dąbrowa. Nazwa pospolita, wzięła się od dębów. (W Haeusler – „Wohl von dąb, die Eiche”- pewnie od dębu, die Eiche). W 1290 r. – Dambrowe, 1474 r. – Damraw. Stanowiska archeologiczne. 2 stanowiska: 1 – z neolitu, 2 z okresu średniowiecza, cmentarzysko ciałopalne epoka nieokreślona, cmentarz ewangelicki nieczynny z 2 połowy XIX wieku. Miejscowość osadzona na prawie niemieckim przed 1288 r. Własność książąt oleśnickich, w 1704 r. w posiadaniu Leonarda Jarosława von Prittwitza. W 1474 r. roku sołtysiem był Peter Opitz „W czasach, gdy ziemi pustej było dużo a osadników mało, książęta, królowie, panowie, i duchowni, zakładając wioski, stanowili w nich sołtysów czyli zwierzchników, którzy mieli obowiązek starać się o nowych osadników, zarządzać gromadą, naznaczać podwoły, poprawiać drogi i mosty, strzec całości granic, wybierać daniny, dziesięcinę i czynsze, donosić o zbrodniach i sądzić wszystkie sprawy pomniejszych wraz z ławnikami obieranymi przez gromadę spośród kmieci.” Ta właśnie władza sądowa stanowiła w Niemczech główny obowiązek wiejskiego sołtysa, który nazywał się tam Schuldheiss (od Schuld – występki, kara, był to w Niemczech sędzia wiejski). W Polsce, gdy zaczęto nad nowymi osadami stanowić podobnych zwierzchników, przerobiono ich niemiecką nazwę na sołtys, szołtys, a Schuldheissant na sołtysostwo, sołectwo”. (Z. Gloger) Parafia. Mieszkańcy należeli do parafii Św. Jana w Oleśnicy. U W. Haeuslera w przypisach występuje proboszcz Mikołaj w 1305 r. co wskazywałoby na istnienie kościoła w tej miejscowości. Nie można tego wykluczyć, ani też potwierdzić. W latach 1537 – 1538 przeszli na wiarę ewangelicką, podobnie jak wszystkie miejscowości w parafii. Kościół wybudowano z inicjatywy ks. Infulata Władysława Ozimka i Marka Myjkowskiego. Konsekracji dokonał biskup Edward Janiak w 2004 r. 5 października, Kościół pw. św. Faustyny. Szkoła. Wizytacja kościołów w 1663 r. potwierdziła istnienie szkoły w Dąbrowie. Do szkoły uczęszczało 21 dzieci ewangelickich. Szkoła mogła istnieć już przed wojną 30 letnią, lecz działalność jej została przerwana. Tygodniowo za naukę sylabizowania i czytania od 1 dziecka rodzice płacili 9 halerzy, jeśli ktoś miał większe ambicje, za opłatą 1 srebrnego grosza, jego dziecko mogło uczyć się pisania i rachowania. Często jednak nauczyciele, będący organistami i dzwonnikami, znali tylko pieśni kościelne i tego jedynie uczyli. Na początku XIX w. nauczyciel w Dąbrowie prezentował niski poziom umysłowy, napisano o nim, że był ignorantem. Po II wojnie światowej otwarto szkołę w 1947 r., pierwszym jej kierownikiem był p. Misiewicz. Ze względów oszczędnościowych zamknięta w 1990 r. Ludność. W XIII w. w Dąbrowie mieszkali rataje książęcy. Rataj to oracz, rolnik. W XII i XIII w. rataje to kategoria ludności feudalnie zależnej, która w zamian za inwentarz i zboże na zasiew obowiązana była do świadczeń w robociznie na rzecz pana (księcia). W 1785 r. liczyła 191 mieszkańców w tym 17 kmieci, 4 zagrodników, 5 chałupników. W 1837 r. – 281 mieszkańców, 1845 – 270 mieszkańców. W 1905 r. – 321 w tym 7 osób podających język polski jako ojczysty. 1933 r. – 311, 1939 r. – 284. 1937 r. w Dąbrowie gospodarowało kilkunastu bogatych dziedziców oto oni: 1. Günther Mendrzyk 77.2 ha. 2. Gustaw Kalkbrennerisch 34.2 ha. 3. Fritz Christianitz 53 ha. 4. Magda Grünig 43 ha. 5. Robert Kalkbrnnerisch 40 ha. 6. Teodor Schönfelder 40 ha. 7. Julius Schaepe 33 ha. 8. Ernst Kalkbrnnerisch 34.4 ha. 9. Richard Auras 34 ha. 10. Otto Bruckner 34 ha. 11. Erwin Krause 33 ha. 12. Mar Kalkbrnnerisch 36 ha. 13. Reinhold Stolle 32 ha. 14. Erich Krause 34 ha. 15. Adolf Schaepe 29 ha. Zakłady rzemieślnicze i usługowe. 1837 r. – młyn wodny, 2 olejarnie, 2 karczmy, 5 handlarzy. W 1845 r. – młyn wodny, 1 tłocznia oleju, 1 gospoda, 5 rzemieślników różnych specjalności. W 2010 r. – ilość przedsiębiorstw 30. Areał. 1845 r. – 47 łanów, 1900 r. – 601,9 ha. Hodowla. 1845 r. owce 930, w 1900 r. konie – 93, bydła – 377, owiec – 7, świń – 328, kóz – 12, gęsi – 112, kaczek – 52, kur – 507, uli – 11. Drzewostan. 1900 r. jabłonie – 642, grusze – 462, śliwy – 193, wiśnie i czereśnie – 259. Zabytki: Cmentarz ewangelicki 2 poł. XIX w., Zespół Folwarczny nr 39 z końca XIX wieku. Zespół dworca kolejowego z około 1890 r.: budynek stacyjny, budynek mieszkalno –

gospodarczy, budynek WC. Poza tym 18 domów mieszkalnych, najstarsze z lat 1820 – 1830, nr 23, z ok. 1830 r. nr 29, z ok. 1840 r. nr.11, z ok. 1860 r. nr 10, obory – 7, wszystkie z końca XIX wieku. Budynki gospodarcze z 2 poł. XIX wieku. Stodoły – 2, z 2 poł. XIX wieku. Ogrodzenie nr 39 początek XX w. Stajnie nr 26 koniec XIX w. ogrodzenie z bramą. Nr.26, początek XX w. oficyna – koniec XIX w. Pierwszym po wojnie sołtysiem był Henryk Gorzyca, obecnie Stanisław Bartosik.

Opracowanie: Zdzisław Nowakowski, Małgorzata Święch

Gęsia Górka

Położenie. Przysiółek w gminie Oleśnica w pobliżu Sokołowic. Nazwy: 1324 r. Allod Genzehubyl, 1743 – 1945 Gänseberg, od 1945 r. do dziś Gęsia Górka. Gęsia Górka oznacza górkę na której pasą się gęsi. Właściciel. W 1785 r. była to własność książęca, składała się z folwarku, 7 zagrodników. Mieszkało 49 osób. Wydarzenia. W czasie II wojny światowej na obszarze Gęsiej Górki znajdowało się lotnisko zapasowe dla niemieckich stukasów Ju-87 oraz szybowców desantowych.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski

Gręboszyce

Położenie. Wieś ulicówka położona 8 km na południowy wschód od Oleśnicy, około 140 m n.p.m., znajduje się przy linii kolejowej Kluczbork – Oleśnica. Za wsią znajduje się niestrzeżony przejazd kolejowy. Stanowiska archeologiczne. W miejscowości znajduje się 5 stanowisk archeologicznych: osada z epoki kamienia, osada późnośredniowieczna oraz ślady osadnictwa z okresu wpływów rzymskich. Wzmianka. Najstarsza wzmianka pochodzi z 1360 r. Nazwy miejscowości: 1360 r. Crompusch, 1435 r. Crumppusch, 1743 r. Crompusch, 1785-1945 Krompusch, 1945-1948 Krompusch, od 1949 r. do dziś Gręboszyce. Nazwa Krompusch pochodzi od nazwy dzierzawczej Krępusz co znaczy krępy, może również pochodzić od nazwy rodu rycerskiego von Krompusch. Właściciele: 1360 r. rycerz Woiczec von Schmollen (Wojciech ze Smolnej) który nie mając potomka pozostawił folwark w Gręboszycach księciu oleśnickiemu Konradowi II, 1380 r. Peczo von Crompusch, który był protoplastą śląskiego rodu von Krompusch, miał on posiadłości w księstwie oleśnickim. Gręboszyce były ich gniazdem rodowym. W 1411 r. Gręboszyce posiadał Nickel von Crompusch. Od 1698 r. do 1945 r. Gręboszyce były własnością śląskiego rodu von Kospoth. Ród von Kospoth pochodził z Turynii i osiadł na Śląsku w XII w. Just von Kospoth był marszałkiem dworu i starostą księstwa oleśnickiego. W 1698r. Karl Christian von Kospoth, 1845 r. hrabia Ludwig August von Kospoth. W latach 1921 – 1945 Gręboszyce stanowiły majorat rodu von Kospoth. Parafia. Gręboszyce nie posiadały własnego kościoła. Przed reformacją mieszkańcy Gręboszyc chodzili do kościoła w Solnikach Wielkich. Od XVI w. ewangelicy chodzili do kościoła w Smolnej, a katolicy do Solnik Wielkich. Od 1945 r. mieszkańcy Gręboszyc należą do katolickiej parafii w Solnikach Wielkich. Szkoła. Po wojnie trzydziestoletniej dzieci z Gręboszyc uczęszczały do szkoły w Świerznej. Szkoła w Gręboszycach istniała przed 1763 r. i składała się z izby lekcyjnej i mieszkania dla nauczyciela. Nowy budynek szkolny został zbudowany w 1834 r. Ostatnim niemieckim nauczycielem był Waldemar Frost. W 1871 r. obowiązkiem szkolnym było objętych 33 dzieci, było wówczas 8 analfabetów. Obecnie dzieci z Gręboszyc są dowożone autobusem do szkoły w Smolnej. Około 1854 r. doszło do pożaru średniowiecznego zamku. W czasie pożaru spłonęły również zabudowania dworskie i część wsi. W 1845 w miejscowości była gorzelnia, młyn wodny i gospoda, 1939 r. gospoda, sklep wielobranżowy, 2010 r. 2 sklepy ogólnospożywcze. Rolnictwo: w 1785 r. w miejscowości był folwark, 11 zagrodników i 1 chałupnik. W XIX w. mieszkali tu tylko zagrodnicy, w 1939 r. był folwark – majorat, 8 rolników. Niemiecki majorat był odpowiednikiem polskiego wyrazu ordynacja. Ordynacje były to rodowe majątki ziemskie, które przechodziły niepodzielnie i niepozywalnie na najstarszego syna. W 2010 r. 11 rolników do 20 ha. Rzemiosło: 1845 r. 3 rzemieślników

a w 1939 r. jeden. Ludność: 1785 r. – 82 osoby, 1845 r. – 122, 1871 r. – 129, 1885 r. – 146, 1900 r. – 110, 1933 r. – 98, 1939 r. – 89, 1970 r. – 107, 2010 r. – 94. Hodowla: 1900 r. – konie – 18, bydło – 116, świnie – 123, kozy – 13, kury – 92. Drzewostan: 1900 r. jabłonie – 53, grusze – 49, śliwy – 378, czereśnie – 289. Areał: 1785 r. folwark z dworem, 13 budynków, 1845 r. folwark z dworem i 14 domów, 1871 r. 15 domów. W 1885r powierzchnia gminy wiejskiej i folwarku w Gręboszycach wynosiła 188 ha, grunty orne 167 ha, łąki 10 ha. W 1900 r. powierzchnia gminy z folwarkiem 188 ha, uprawy 166 ha, łąki 12,8 ha, w 1921 r. majorat rodu von Kospoth zajmował 175 ha, uprawy-157 ha, łąki 8 ha, dwór 10 ha. W 1939 r. majorat zajmował 166 ha a 22 ha należały do 8 rolników. W 1950 r. gromada Gręboszyce zajmowała 167,6 ha, grunty orne 140 ha, łąki 12,9 ha, pastwiska 3,7 ha, lasy 0,3 ha, drogi i rowy 2 ha, nieużytki 0,5 ha. W 2010 r. sołectwo Gręboszyce zajmowało 170,2 ha. Przed 1945 r. Gręboszyce podlegały urzędowi rejonowemu i urzędowi stanu cywilnego w Smolnej. Ostatnim niemieckim burmistrzem gminy wiejskiej Gręboszyce był Paul Kiesewetter. Od 1945 do 1973 r. gromada Gręboszyce należała do gminy i gromadzkiej rady narodowej w Solnikach Wielkich, od 1973 r. do dziś wieś należy do gminy wiejskiej Oleśnica. Pierwszym sołtysem Gręboszyc w 1945 r. był Franciszek Tofil. W 1994 r. wykonano wodociąg o długości 3 km, powołano wówczas społeczny komitet na czele z sołtysem Stanisławem Wróblem który miał czuwać nad zakładaniem wodociągu. Zabytki: dom mieszkalny z 1890 r. i dom dróżnika z początku XX w. Obecnie sołtysem Gręboszyc jest Zdzisław Chrzanowski.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski

Jenkowice

Położenie. Wieś w gminie Oleśnica, leży 6 km na północny zachód od Oleśnicy, 155 m n.p.m. Stanowiska archeologiczne. W miejscowości znajdują się 4 stanowiska archeologiczne: ślad z epoki kamienia, osada późnośredniowieczna oraz ślad osadnictwa z okresu wpływów rzymskich. Najstarsza wzmianka pochodzi z 1288 r., kiedy to książę wrocławski Henryk IV Probus (Prawy) lokował Jenkowice na prawie niemieckim. Była to wieś książęca. w której mieszkali rataje, którzy w zamian za inwentarz i zboże byli zobowiązani do robocizny na rzecz księcia. Nazwa miejscowości wywodzi się od imienia Janka lub Janusza, może oznaczać również „ludzie Janka”. Nazwy wsi: 1288 r. Jencowicz, 1321 r. Jenckowitz, 1336 r. Jancowicz, 1466 r. Janckowitz, 1743 r. Jenckwitz, 1785-1945 Jenkwitz, 1945-1950 Jankowice, od 1950 r. do dziś Jenkowice. Właściciele: 1288 r. książę Henryk IV Probus, 1321 r. Piotr Stoschewitz (Stosso) który sprzedał połowę majątku mieszczańowi wrocławskiemu Piotrowi Słanzowi, druga połowa należała do jego synów Henryka i Mikołaja Stoschewitz którzy sprzedali swoją część księciu oleśnickiemu Konradowi I, książę Konrad I zapisuje połowę wsi swojej żonie Euphemii, która dochody z Jenkowic przekazała na utrzymanie wrocławskiej kaplicy św. Jerzego, po jej śmierci dochody wróciły na rzecz księcia Konrada II. W 1416 właścicielem folwarku jest Nickel Kozlišk, który był starostą miasta Bierutowa.. Kozlišk (a właściwie Kozlik) to stara szlachta śląska pochodząca z Polski herbu Kozieł, jej przedstawiciele byli członkami rady książąt oleśnickich Konrada II i Konrada III. W 1427 r. Szymon Kozlišk lub Koschlišk otrzymał od książąt oleśnickich 4 łany roli w Jenkowicach, w 1463 r. występuje Janko Kozlišk von Langenau, w latach 1785 – 1871 miejscowość stanowi własność książąt brunszwicko – oleśnickich, 1921 – 1939 Otto von Kalkbrenner i jego rodzina. Parafia. Przed reformacją mieszkańcy Jenkowic należeli do kościoła w Dobrej. Od reformacji do 1945 r. ewangelicy należeli do kościoła w Dobrej a katolicy do Dobroszyc. Szkoła. Jeszcze przed 1663 r. istniała w Jenkowicach szkoła, w której uczyło się 33 dzieci. W 1840 r. spłonął budynek szkolny. Nowy budynek szkolny wybudowano w 1841 r., składał się z jednej klasy i mieszkania dla nauczyciela. W 1845 r. szkoła posiada 3 morgi gruntu a dodatkowo łąkę. W 1871 r. obowiązkiem szkolnym było objętych 80 dzieci, 306 osób umiało czytać i pisać, było 8 analfabetów. Ostatnim niemieckim nauczycielem był Walter Zinke. Obecnie dzieci z Jenkowic uczęszczają do szkoły podstawowej w Sokołowicach. Wydarze-

nia. 11 lutego 1639 r. przez Jenkowice saniami jechała para książęca Karol Fryderyk i Anna Zofia. Księżna Anna spadła z sań i mocno się potłukła. Księżna Anna zapadła na ciężką chorobę po tym upadku i zmarła w 1641 r. Zakłady: 1845 r. warsztat tkacki, gospoda, sklep, 1939 r. 2 gospody, sklep ogólnospożywczy, 2 rzeźnie, 2010 r. 2 sklepy spożywcze. Rolnictwo: 1785 r. 17 kmieci, 11 zagrodników, 12 chałupników, 1939 r. 9 gospodarstw, sołectwo i folwark własność rodziny Kalkbrenner. W 2010 r. było 36 rolników do 20 ha oraz 7 powyżej 20 ha. Rzemiosło: 1845 r. – 4 tkacze, 8 rzemieślników, 1939 r. – kowal, kołodziej, szewc. Ludność: 1785 r. – 233 mieszkańców, 1845 r. – 534, 1871 r. – 416, 1885 r. – 448, 1900 r. – 377, 1933 r. – 419, 1939 r. – 404, 1970 r. – 412, 2010 r. – 380. Hodowla: 1845 r. – 1830 owiec rasy merynos, 1900 r. – konie – 102, bydło – 387, owce – 5, świnie – 371, kozy – 24, gęsi – 159, kaczkę – 169, kury – 526. W 1946 r. w gminie wiejskiej Jenkowice znajdowało się: krowy – 219, jałówki – 89, woły – 2, konie – 203, źrebięta – 18, owce – 69, kozy – 94, świnie – 320. Był to cały inwentarz żywy, który mieszkańcy gminy Jenkowice przywieźli ze sobą z terenów dawnej II Rzeczypospolitej po II wojnie światowej, ponieważ cały inwentarz żywy, który pozostał po ludności niemieckiej został zarekwirowany przez żołnierzy sowieckich. Drzewostan: 1900 r. – jabłka – 236, grusze – 307, śliwy – 374, czereśnie – 351. Areal i budynki: 1845 r. – 63 domy, 1871 r. – 55 domów, 1885 r. – powierzchnia ogólna 683 ha, grunty orne 600 ha, łąki 58 ha, lasy 1 ha, w 1900 r. powierzchnia ogółem 683 ha, uprawy 604 ha, łąki 52 ha. W latach 1921 – 1939 całkowita powierzchnia gminy wiejskiej wynosiła 805 ha. W 2008 r. sołectwo Jenkowice zajmuje 679,7 ha. W latach 1945 – 1954 istniała gmina Jenkowice, w skład której wchodziły następujące miejscowości: Borowa, Byków, Dąbrowa, Dąbrowica, Dobre, Dobroszyce, Dobrzeń, Jaksonowice, Januszkowice, Jenkowice, Lucień, Łosice, Smardzów, Stępiń. Od czasu likwidacji gmin w roku 1954 r. Jenkowice należały do gromadzkiej rady narodowej w Dobrej do 1973 r., od 1973 r. Jenkowice należą do gminy wiejskiej Oleśnica. Zabytki. Obecnie w Jenkowicach jest 69 zabytków pochodzących głównie z XIX w. Wśród nich najważniejszymi są: zespół folwarczny z oficyną, stodołą, spichlerzem, oborą i chlewnią z II poł. XIX w. oraz domy mieszkalne wraz zabudowaniami gospodarskimi z końca XIX w. Ostatnim niemieckim burmistrzem gminy wiejskiej Jenkowice był Otto Hellmich. Obecnie sołtysem Jenkowic jest Szczepan Pietras.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski

Kaciusze

Przysiółek Sokołowic znajdujący się przy sołectwie Sokołowice, wokół przysiółka rosną olsy sokołowickie, niemiecka nazwa miejscowości przed 1945 r. – Katusche.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski

Krzeczyn

Położony przy starej drodze bierutowskiej (Alte Bernstäter Strasse), obecnie przy drodze Oleśnica – Oława z odgałęzieniem w kierunku Wrocławia przez Kielczów. Na północ od rzeki Świerzyńny. Najniższy punkt leży na wysokości 129,2 m n.p.m. przy rzece Świerzyńnie, najwyższy – 135 m n.p.m. w centrum wsi, 7 km na południe od Oleśnicy. Razem z folwarkami Grünhof-Blizbórz (obecnie przysiółek) i Schweizerei (brak nazwy polskiej). Stanowiska archeologiczne. Występują następujące stanowiska: 3 znaleziska luźne z epoki kamienia lub pierwszego okresu epoki brązu, 15 osad (5 z epoki brązu, w tym 4 kultury halsztackiej, 1 z okresu wpływów rzymskich), 36 śladów osadnictwa (w tym 7 z epoki kamienia, 6 z pradziejów, 7 z wczesnego średniowiecza, 6 z późnego średniowiecza), cmentarzysko ciałopalne IV/V okres epoki brązu. Nazwa. W 1391 r. – Grodzisch. Nazwa niemiecka Kritschen. Herb: Temida – bogini sprawiedliwości z mieczem i wagą. Właściciele. W początkowym okresie istnienia wieś należała do książąt oleśnickich. W 1740 r. dziedzicem zostaje hrabina von Promnitz, w 1785 r. – hrabia von Kospoth z Brzezinki, w 1845

r. – Ludwik August Gottlieb Karl hrabia von Kospoth. Posiadłość stanowiła Fideicommiss hrabiów Kospoth z Brzezinki do 1945 r. Parafia. Mieszkańcy należeli do parafii w Ligocie Małej. Po przyjęciu przez parafię wiary ewangelickiej katolicy należeli do parafii katolickiej w Oleśnicy. Obecnie nowo wybudowany kościół jest filią parafii w Ligocie Małej. Szkoła powstała przed 1683 r., liczyła 44 uczniów wyznania ewangelickiego. Jej istnienie potwierdzają Zimmermann w 1785 r., Goerlitz w 1837 r. oraz Knie w 1845 r. W 1848 r. nauczycielem w Krzeczynie jest Schmidtke. Ludność. W 1785 r. – 55 zagrodników, 5 chałupników, w sumie 447 mieszkańców. W 1837 r. – 54 zagrodników, w sumie 582 mieszkańców. W 1845 r. – 627 osób, w 1905 r. – folwark: 122 osoby, wieś – 389 osób, w 1933 r. – 474 osób, w 1939 r. – 436 osób, w 2009 r. – 424 osoby. Zakłady rzemieślnicze i usługowe. W 1785 r. – młyn wodny, w 1837 r. – młyn wodny, wytwórnia papieru, 2 karczmy w tym jedna przydrożna przy drodze do Bierutowa, kowal, browar, gorzelnia, młyn koński, tłocznia oleju, cegielnia. W 1845 r. – browar, gorzelnia parowa produkująca jednocześnie amerykańską mąkę pyłową, wytwórnia papieru produkująca jeden gatunek tego produktu, młyn koński, młyn wodny, suszarnia słodu, tłocznia oleju, cegielnia, 4 karczmy, 6 rzemieślników, 2 kramarzy, 15 sklepów spożywczych. W 1886 r. – cegielnia dworska. W 2010 r. ilość przedsiębiorstw – 28, w tym: Ślusarstwo Kotlarstwo – Janusz Gamrot, Tarpan – Klub Jeździecki, Artykuły Dziecięce PPHU Hurt – Detal E. Bujak. Areal. W 1785 r. była tu wieś i 3 folwarki. Na mapie Wrede naniesione są Blizbórz i Schweizeri w samej wiosce. W 1845 r. – 90 łąnów, w 1871 r. – folwark: 2 917 mórg, w 1900 r. – folwark: 781 ha, wieś: 264,9 ha. Budynki. W 1837 r. był tu 1 pański dom (dwór) i 35 innych domów. W 1845 r. – pański dwór. W 2002 r. – 76 domów. W 2009 r. oddano do użytku 2 domy, w 2010 r. – 6 domów. Hodowla. W 1845 r. – 250 sztuk bydła, 1 400 owiec merynosów. W 1900 r. na folwarku: 22 konie, 117 sztuk bydła, 60 świń, 13 kóz, 4 gęsi, 3 kaczki, 20 kur, 2 ule; wieś: 43 konie, 251 sztuk bydła, 3 owce, 274 świnie, 59 kóz, 124 gęsi, 594 kury, 30 uli. Drzewostan. Folwark: 27 jabłoni, 29 grusz, 109 śliw, 37 wiśni i czereśni. Wieś: 212 jabłoni, 239 grusz, 3 579 śliw, 61 wiśni i czereśni. Zabytki. Zespół pałacowo-folwarczny – pałac z końca XIX w., oficyna mieszkalna z 2 połowy XIX w., oficyna z 2 połowy XIX w., spichlerz, dawna wozownia z końca XIX w., park pałacowy z końca XIX w., 9 domów mieszkalnych (najstarszy nr 32 z 1870 r.), 2 domy mieszkalno-gospodarcze (starszy z ok. 1870 r.), 2 stodoły z końca XIX w. Sołtys – Grzegorz Klat.

Opracowanie: Zdzisław Nowakowski

Ligota Mała

Położenie. Na wysokości ok. 130 m n.p.m., ok. 9 km na południe od Oleśnicy. Stanowiska archeologiczne: 13 – głównie osad i grodziska z późnego średniowiecza oraz cmentarz z XVII/XIX w. Nazwa i pierwsza wzmianka. Cleyne Elgot (1423 r.), K. Ellgot (1736 r.), Klein Ellguth (1785 r.). Nazwa wsi pochodzi od wolnizny (lgoty, ligoty), czyli okresu, w którym osadnicy byli zwolnieni od opłat i czynszu na rzecz właściciela. Niemiecka nazwa Klein Ellguth. Lokacja na prawie niemieckim w 1423 r. Po 1750 r. wieś posiadała herb, którego godłem było „drzewo (liściaste) na trawiastym gruncie”. Właściciele. W 1423 r. pierwsza wzmianka o folwarku we wsi. Właścicielem był von Sternberg, zwany Junghans, a ok. 1500 r. Nikel Skala z Ligoty Wielkiej, zatem Jost von Cziedlitz. Od 1520 r. wieś książecka Podiebradów, potem (lata 1648 – 1884) część wsi należała do książąt oleśnickich. Istnieje wolne sołectwo. Parafia. Kościół pw. Matki Boskiej Częstochowskiej, najstarszy budynek we wsi, pochodzi z XV w., wzmiankowany w 1521 r. Po 1538 r. przejęty przez protestantów, rozebrany (1559 r.) i wzniesiony ponownie (1577 r.), posiada drewnianą wieżę. W latach 1706 – 1739 pastorem jest D. F. Meissner. W 1740 r. – pastor J.H. Ruffer. Kolejne modernizacje w 1755 r. i 1861 r. W 1845 r. kościół był w znacznym stopniu zniszczony. Przebudowany w XIX w., kolejna gruntowna przebudowa w 1907 r., 1908 r., 1924 r., 1960 r. Około 1855 r. oleśnicki organmistrz J. G. Anders, wybudował organy. Obok kościoła znajduje się cmentarz z początków XVIII w. Szkoła. Powstała przed 1662 r. (możliwe, że w 1563 r.) i liczyła 86 uczniów. Kolejne

wzmiankowanie w 1752 r. W 1829 r. nauczyciel-organista Kladzig. W 2010 r. istnieje Szkoła Podstawowa z nowoczesną salą gimnastyczną (141 uczniów i 16 nauczycieli) oraz świetlica wiejska. Ważne wydarzenia. W 1576 r. patron miejscowego kościoła chciał narzucić parafianom – Polakom pastora, który nie znał języka polskiego i którego nie chciała zaakceptować miejscowa ludność. Jej opór sprawił, że pastora – Niemca zastąpiono polskim kaznodzieją. W 1885 r. majątek książęcy stał się dobrem lennym należącymi do następcy tronu Cesarstwa Niemieckiego i Królestwa Prus. W skład tych dóbr wchodziło 443 ha lasów. Od 1900 r. zaczyna w nich polować. W 1904 r. na skraju lasu zbudowano tzw. domek myśliwski, odwiedzany w ciągu następnych lat przez parę książęcą. W ten sposób nieznaną wcześniej nazwa wsi zaczęła pojawiać się gazetach. Zdjęcia pary książęcej z Ligoty Małej były propagowane w całych Niemczech. Podniosło to rangę wsi. Sytuacja ta trwała do 1914 r. Ludność. W 1783 r. wieś liczyła 687 mieszkańców, w tym 9 kmieci, 86 zagrodników, 9 chałupników. We wsi funkcjonowały 3 folwarki oraz poza terenem zasiedlonym 2 owczarnie, osada Kapizer i osada rybacka Fischerei. W 1837 r. – 7 kmieci, 90 zagrodników, 51 budynków, 818 mieszkańców, w tym 17 katolików. W 1845 r. – 150 domów zamieszkałych przez 957 osób. W 1874 r. – 166 domów, zamieszkałych przez 1 038 osoby (25 katolików). W 1885 r. – gmina wiejska liczyła 152 domów mieszkalnych, 219 gospodarstw, 892 mieszkańców (z tego: 413 mężczyzn, 479 kobiet, 886 ewangelików, 5 katolików). W majątku (4 miejsca zamieszkania) było 12 domów mieszkalnych, 49 gospodarstw, 211 mieszkańców, 92 mężczyzn, 193 ewangelików, 18 katolików. W 1933 r. – 720 osób, a w 1939 r. – 716 mieszkańców. W 1990 r. – 573, w 2010 r. Ligota Mała liczy ok. 688 mieszkańców i 160 domów mieszkalnych. Zakłady rzemieślnicze i usługowe. W 1837 r. – browar, gorzelnia, olejarnia, w 1845 r. – browar uzyskuje aparaturę parową, w 1912 r. – dalej istnieje olejarnia, w 1837 r. – karczmarz, kowal, w 1845 r. – 2 karczmarzy, 17 rzemieślników, 8 handlarzy, 5 sukienników, w 1912 r. – 2 karczmarzy, piekarz, punkt bankowy i kasy oszczędnościowej, rzeźnik, mechanik rowerowy, sprzedawca nawozu, handlarz zbożem, 2 kowali, 3 szewców, 2 sklepy kolonialne, 2 stolarzy, handlarz bydłem. We wsi w latach 1970 – 1980 istniał SKR. W 2010 r. 47 osób prowadzi działalność gospodarczą, w tym 3 zakłady kamieniarskie, warsztat samochodowy, 4 sklepy, dwóch rolników posiada gospodarstwo rolne o areale powyżej 50 ha, większość posiada gospodarstwa poniżej 20 ha. Hodowla. W 1876 r. – 26 koni, 77 szt. rogacizny, w 1900 r. – wieś i majątek: 96 koni, 622 krowy, 369 cielaków i wołów, 202 owce, 571 świń, 81 kóz, 234 gęsi, 31 kaczek, 1 031 kur, 31 uli. Drzewostan. W 1900 r. – 506 jabłoni, 583 grusze, 4 088 śliw, 828 wiśni i czereśni. Areał. W 1900 r. powierzchnia gminy i majątku: 1 637 ha (z tego: ziemi ornej – 727 ha, łąki – 394 ha, lasy – 438 ha). Ciekawostki. Jest to jedna z nielicznych wsi powiatu oleśnickiego posiadających monografię wydaną w 2000 r. w Niemczech: Klaus E. Kunze, Das schlesische Dorf Klein Ellguth Oelßnischen Creyses. Quellen und Darstellungen zur Ortsgeschichte, Köln 2000.

Opracowanie: Marek Nienałowski

Ligota Polska

Nazwa. Niemiecka nazwa Polnisch Elguth, od 1900 r. Alt Elguth. Dzieliła się na górną i dolną. W 1785 roku do Ligoty należały 3 folwarki. Wymieniona jest nazwa tylko Heydame. W 1837 r. do Dolnej należały 3 folwarki, 2 – Heidenne, Heydane-Hajdany. Lorke, nie ma odpowiednika nazwy polskiej. Lorke znaczy ropucha. 1845 – 3 folwarki: 1. Dzielinietz (Zieleniec), część – 3 stanowiska należały do Ligoty, a 2 z karczmą przydrożną do Poniatowic. 2. Heidane z 4 wolnymi zagrodnikami. 3. Lorke z 4 stanowiskami (miejsca pracy) z młynem. (trudno ustalić ich położenie). Powstanie tych folwarków określić można na wiek XVIII. Nazwa Heidene świadczyć może, iż miejscowość powstała na terenie puszczy, na jej skraju lub na terenie pustkowiecia, względnie na rozległych wrzosowiskach. Być może, że wszystkie te czynniki miały wpływ na utworzenie nazwy. Niemiecka nazwa przemawia za o wiele późniejszym jej powstaniem niż XIII wiek (patrz Hidischdorf, akt lokacyjny Bierutowa) Nazwę Ligota, Lgota nadawano miejscowościom na Śląsku, w których osad-

nicy na prawie polskim lub niemieckim zwolnieni byli od opłat i czynszów na rzecz pana. Wolnizna wynosiła kilka lat, a w wypadku lokacji na terenach trudnych do uprawy (lasy, knieje) często do 24 lat. Ułatwiała zagospodarowanie się i stanowiła zachętę do osiadania w danych dobrach. W 1900 roku Alt Ellguth, nazwa urzędowa. Obecnie do Ligoty należą przysiółki: Hajdany, Budy, Dębowy Dwór. Położona na płn. od drogi Oleśnica – Syców w połowie drogi między tymi miastami, na wysokości 180.8 m n.p.m. i 196.04 m n.p.m. w płn. części wsi. 193 m n.p.m. przy drodze do Gaszowic, w okręgu bierutowskim obecnie gm. Oleśnica. Stanowiska archeologiczne. Udokumentowano następujące stanowiska archeologiczne: 4 osady - 1 z epoki kamienia i epoki brązu, 1 z epoki brązu – okres halszacki, 1 z okresu wpływów rzymskich i 1 pradziej. 1 znalezisko luźne z neolitu, 4 nieokreślone stanowiska, 1 z halsztatu, 1 z średniowiecza, 1 nieokreślone i 1 z XV-XVI wieku. Ślad osadnictwa z późnego średniowiecza, gródek rycerski z okresu średniowiecza. Właściciele. Jako pierwszy wspomniany jest Johann Stelin z Ligoty Polskiej koło Poniatowic, płacił 3 marki czynszu do katedry wrocławskiej w 1416 r. Nie ma pewności do kogo należała Ligota w późniejszym czasie. Część dochodów kościelnych przypadających na kanonika tzw. prebendę płaciła do kapituły katedralnej we Wrocławiu, do której również należały czynsze. J. Sinapius podaje, że w XVII w. Ligota należała do Bojanowskich a w 1699 r. w dziwnych okolicznościach przeszła w posiadanie Bittnera. W 1740 roku właścicielem był von Prittwitz, 1777 r. – Sylvius Friedrich hrabia von Salisch. 1837 r. – von Randow. 1845 r. – Leutenant, Friedrich Heinrich von Schickfuss. 1871 r. – dzierżawca Ebel. W 1886 r. Ligota dzieliła się na dolną i górną. Do Ligoty należał folwark Heidane a w XIX wieku Neuvorwerk. Właścicielem dolnej był – Grudmann, górnej – Leutenant August Scholz, 1909 r.; dolna- Hauptmann Karl Roenckerdorff, górnej – Ernst Liebrecht. 1937 r. – dolna – Hermann Schneider, górna – Hermann Schneider. Parafię mieli w Poniatowicach, Po reformacji ewangelicy należeli do Poniatowic, katolicy do Szczodrowa. Dziesięciny składali do parafii w Poniatowicach. Szkoła. Powstała między 1742 r. a 1763 r., liczyła 38 ewangelików i 1 katolika. 1848 r. – nauczyciel nazywał się Wende. Ludność. 1785 r.: 8 kmieci, 36 – zagrodników, 4 – chałupników, razem – 212 mieszkańców, 1837r.: 6 – kmieci, 34 – zagrodników, razem 446 mieszkańców. 1845 r. – 525, w tym 16 katolików. 1905 r. – 632, w tym 62 osoby podające język polski jako ojczysty. 1933 r. – 608, 1939 r. – 641. 2009 r.- 677. Areał folwarków: 1785 r. – były tu 3 folwarki, 1845 r. – 59 łąnów. 1871 r.: 4120 mórg, ziemi ornej – 2566 mórg, pastwisk – 633, lasów – 900, wody – 21. Od 1886 r. dzieli się na 2 części: dolna 611 ha – gruntów ogółem, w tym 365 ha ziemi ornej, 93 ha pastwisk, 138 ha lasu, 3 ha wody, 11 ha podwórze dworskie. Górna – powierzchnia ogółem - 456 ha, ziemia orna 276 ha, pastwiska 62 ha, lasy 93 ha, łąki 17, wody 2, podwórze dworskie 6 ha. Areał wsi: 1885 r. – 443 ha, 1900 r. – 453.6 ha. Zasoby mieszkaniowe: 1837 r. 1 pański dom mieszkalny (dwór) i 16 innych domów. 2002 r. – 147 domów, w 2008 r. oddano do użytku 1 dom, w 2009 – 3 domy. Zakłady usługowe i rzemieślnicze: 1785 r.: 1 młyn wodny. 1837 r.: 1 młyn wodny, 1 karczma, 1 kowal, 1 browar, 1 gorzelnia. W 1845 r.: 1 młyn wodny, 2 karczmy, 1 tartak, 1 młyn koński, 1 olejarnia, 1 browar, 1 gorzelnia parowa, 13 rzemieślników, 5 handlarzy. Do Ligoty Polskiej należały przysiółki: Zieleniec z 3 stanowiskami -1 do Ligoty. Hajdany – folwark z 4 stanowiskami zagrodnicznymi. Lorke 6 stanowisk z młynem wodnym. 1871 r. – 1 cegielnia, 1 gorzelnia parowa, 1886 r. dolna – gorzelnia, górna – gorzelnia. 1909 r.: dolna – gorzelnia parowa, mleczarnia; górna – parowa przetwórnia ziemniaków, gorzelnia parowa, mleczarnia parowa. 1937r.: dolna - gorzelnia. Właściciel był współdziałowcem cukrowni w Bierutowie, członkiem Stowarzyszenia Elektryfikacji w Poniatowicach i mleczarni w Jemielnej. W 2010 roku ilość przedsiębiorstw ogółem – 44, w tym: gorzelnia, E12 Bar, Kurczak-Bar, Wolska Leokadia – Sklep Wielobranżowy, Arendarczuk Roman – Usługi Transportowe, An – Drew PHU A. Wierzbicka. Od końca XVIII wieku w rolnictwie na terenie następował postęp w zakresie wprowadzania nowych narzędzi i maszyn obsługujących pracę w polu i pracujących dla rolnictwa. W 1764 r. król pruski Fryderyk II wydał edykt zakazujący używania sierpów do żęcia zboża: „panuje jeszcze zwyczaj żęcia zboża sierpem przez co się żniwa przewlekają. Nakazujemy przeto Wam łaskawie powyższe rozporządzenie w Waszym powiecie

bezwzględnie opublikować, a mieszkańców swych przekonać, że koszenie zboża kosą przynosi korzyści i bardzo usprawnia pracę w polu”. Hodowla. 1845 r. : 234 sztuki bydła, 1300 owiec rasy merynos. 1886 r.: dolna: koni – 40, bydła – 175, owiec – 650, świń – 22. górna: konie – 34, bydła – 116, owiec – 630, świń – 12. W 1900 r. w obu folwarkach konie – 73, bydła – 237, owiec – 448, świń – 47, kóz – 5, gęsi – 27, kaczek – 36, kur – 276. W wiosce: koni – 28, bydła – 134, świń – 122, kóz – 32, gęsi – 92, kaczek – 11, kur – 395, uli – 19. W 1937 r. hodowano bydło czarne rasy nizinnej. Folwarki: Drzewostan. W 1900 r. w obu folwarkach: jabłonie – 445, grusze – 71, śliwy – 57, wiśnie i czereśnie – 685. W wiosce: jabłonie – 344, grusze – 245, śliwy – 615, wiśnie i czereśnie – 645. W 1886 r. do Ligoty Polskiej dolnej należały 2 folwarki: Neuvorwerk – Hajdany-niemiecka nazwa Heydane, Heidenne lub Heidane. W okolicy Ligoty Polskiej i Poniatowic występują 3 przysiółki o nazwie Neuvorwerk. Neuvorwerki powstały prawdopodobnie pod koniec XVIII wieku, zasiedlali je koloniści sprowadzeni przez Fryderyka II, co potwierdza mapa Wredego z 1753 r. na której występuje jedynie Neuvorwerk na płd od Wabienic. Zabytki. Zespół pałacowo folwarczny; pałac – 1886 r., oficyna mieszkalna i obora, oficyna mieszkalna, obora z 1890 r., stodoła, brama z furtami, brama, park pałacowy ok. 1900 r. Zespół dworski; dwór, oficyna, obora, stodoła zagospodarowanie parkowe koniec XIX w. Dawny zespół folwarczny (relikt) i spichlerz – obecnie dom mieszkalny z ok. 1800 r. Zajazd z wozownią z początku XX w. nr – 4, 10 domów mieszkalnych, najstarszy z 1880 r. nr 21, dom mieszkalno – gospodarczy z 1890 r. nr 11 z 1890 r., 3 budynki gospodarcze z około 1900 r. Zespół budynków dawnej szkoły. Przysiółek Dębowy Dwór; Zespół dworski (ok. 1900 r.) – dwór, obecnie dom mieszkalny, oficyna, obora, stodoła, park naturalistyczny. Przysiółek Kłosiny – Zespół pałacowo – folwarczny, park pałacowy z 2 połowy XIX w.. Przysiółek Suchynia (Budy) - Zespół pałacowo – folwarczny z ok. 1900 r. Folwarki lub dwory często znikaly na skutek pożarów. Nowe zakładano w innym miejscu i pod inną nazwą. Sołtys Józef Stefaniak.

Opracowanie: Zdzisław Nowakowski

Ligota Wielka

Położenie. Miejscowość położona jest 4 km na południe od Oleśnicy, 144 m n.p.m. Stanowiska archeologiczne: cmentarzysko ciałopalne z epoki brązu – halsztat, osada z epoki neolitu, ślady osadnictwa z epoki brązu – halsztat, ślady osadnictwa z okresu późnego średniowiecza. Najstarsza wzmianka pochodzi z 1342 r. Nazwa miejscowości pochodzi od wyrazu staropolskiego lgota czyli ulżyć lub ulga co oznaczało ulgę, woliznę dla nowo przybyłych osadników zakładających nową miejscowość. Drugi człon nazwy Groß oznacza z niemieckiego przymiotnik wielka. Nazwy wsi: 1344 r. Elgota, 1427 r. Elgotha, 1679 r. Gross Ellguth, 1743 r. Gros Gross-Ellguth, 1785-1945 Groß Ellguth, od 1945 r. Ligota Wielka. Właściciele: 1640 r. Piotr z Ligoty syn Bogusza ze Smolnej który był rycerzem księcia Henryka głogowskiego, 1360 r. bracia Bogusz i Michał von Elgot, 1418 r. Michael von Schmoln (ze Smolnej) oraz jego synowie Jan i Filip, 1449 r. Philipp von Schmollen, 1501 r. Jan Koschligk, pochodzący z polskiego rodu Koźlik, herbu Kozieł, od XVIII w. do II poł. XIX w. właścicielami Ligoty Wielkiej są książęta brunszwicko – oleśnicy, od końca XIX w. do 1945 r. właścicielem jest następca tronu cesarskiego niemieckiego czyli kronprinz. Parafia. Mieszkańcy Ligoty Wielkiej należeli przed reformacją do kościoła w Smolnej. Od reformacji do 1945 r. ewangelicy należeli do kościoła w Smolnej, a katolicy do kościoła w Oleśnicy. Od 1945 r. mieszkańcy Ligoty Wielkiej należą do parafii Ligota Mała. W latach osiemdziesiątych XX w. mieszkańcy Ligoty Wielkiej zbudowali kościół filialny pw. Maksymiliana Marii Kolbego. Szkoła. Szkoła w Ligocie Wielkiej istniała przed 1718 r., uczęszczało wówczas do szkoły 24 uczniów. W 1891 r. zostaje wybudowany nowy budynek szkolny, składający się z klasy i mieszkania dla nauczyciela. Ostatnim niemieckim nauczycielem był Fritz Niedergesäß. Obecnie uczniowie z Ligoty Wielkiej uczęszczają do szkoły w Ligocie Małej. Zakłady: 1785 r. – 1 gospoda, 1845 r. – 1 gospoda, 1939 r. – 2 sklepy, rzeźnia, gospoda, poczta, 2010 r. – zakład fryzjerski, drukarnia WIK. Rolnictwo: 1785

r. – folwark, 8 kmieci, 16 zagrodników, 3 chałupników, 1939 r. – folwark i 39 rolników, 2010 r. – 3 rolników do 100 ha. Rzemiosło: 1845 r. – 9 rzemieślników, 1939 r. – murarz, szewc, rzeźnik, kowal, 2010 r. – fryzjer, drukarz. Ludność: 1785 r. – 209, 1845 r. – 348, 1871 r. – 334, 1885 r. – 328, 1900 r. – 339, 1933 r. – 483, 1939 r. – 407, 1970 r. – 373, 2010 r. – 408. Hodowla: 1845 r. – 1350 owiec rasy merynos, 1900 r. – konie – 80, bydło – 313, świnie – 138, kozy – 25, gęsi – 66, kaczki – 29, kury – 377. Drzewostan: 1900 r. – jabłonie – 177, gruszki – 244, śliwy – 631, czereśnie – 692. Areał i budynki: 1845 r. – 34 domy, 1871 r. – 39 domów, 1885 r. – folwark z gminą wiejską zajmował 650 ha, w tym grunty orne 551 ha, łąki 68 ha, 1900 r. powierzchnia ogółem 648 ha, uprawy 556 ha, łąki 67 ha, 1950 r. pow. ogółem 541,1 ha, grunty orne 460,9 ha, łąki 41,5 ha, pastwiska 1,4 ha, lasy 0,7 ha, wody i drogi 30,7 ha, nieużytki 3,2 ha, 2010 r. sołectwo Ligota Wielka zajmowało 535,9 ha. W latach 1918 – 1939 Ligota Wielka, mając aż 39 rolników, kilka razy wyróżniana jako wzorcowa miejscowość rolnicza przez urząd Rzeszy i Landrata (starostę) oleśnickiego. W miejscowości znajdował się również dom celnika. Ostatnim niemieckim burmistrzem gminy Ligota Wielka był Ernst Obuch. W latach 1945 – 1954 gromada Ligota Wielka należała do gminy Solniki Wielkie. Po 1945 r. folwark został rozparcelowany pomiędzy rolników – osadników. W latach 1954 – 1973 istniała w Ligocie Wielkiej gromadzka rada narodowa w skład której wchodziły następujące sołectwa: Bystre, Krzeczyn, Ligota Mała, Ligota Wielka, Nowa Ligota, Smolna, Wądoły, Zbytowa, Zimnica. Od 1973 r. miejscowość należy do gminy Oleśnica. Obecnie sołtysem Ligoty Wielkiej jest Justyna Batog. Zabytki: zespół dworsko – folwarczny z około 1900 r., domy mieszkalne z końca XIX w., budynki gospodarskie z XIX w. oraz transformator z około 1920 r.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski

Nieciszów

Nazwa niemiecka Netsche. Wieś położona na płd. zach. od Oleśnicy, w odległości 5 km, na płd. od rzeki Oleśnicy na wysokości 135-138 m n.p.m. Pierwsza wzmianka 1288 r. – Necischow, 1340 r., 1344 r. – Neczow. Nazwa od patrona – patronimiczna. Stanowiska archeologiczne. Znajdują się tu następujące stanowiska: 9 osad – 2 z epoki brązu, 1 z pradziejów, 1 halsztat, 1 wczesne średniowiecze, 3 późne średniowiecze. 3 ślady osadnictwa – 1 pradzieje, 1 – wczesne średniowiecze, 1 – późne średniowiecze, cmentarz ewangelicki z poł. XIX w. Właściciele. Znani właściciele to 1340 r. – Willusco de Neczow, 1344 r. – Rajmundus de Neczow. Dwaj ostatni właściciele wzięli przezwisko prawdopodobnie od nazwy wsi, natomiast wieś od imienia Necza. Być też może, iż ród ten był już w wieku XIII założycielem osady. Następni znani właściciele to: 1611 r. – Kasper von Falkenberg, 1641 r. – Hans von Falkenberg, 1691 r. – prawdopodobnie bracia Hans, Heinrich i Hans Albrecht von Siegroth, 1700 r. – Kasper Leonard Moritz von Prittwitz, 1740 r. – von Prittwitz, 1785 r. – przewodniczący okręgu regencyjnego w Oleśnicy Pan von Seidlitz. Parafia. Wieś należała do parafii Św. Jana w Oleśnicy. Dziesięciny składali parafianie do kościoła w Oleśnicy, po założeniu kościoła Św. Krzyża we Wrocławiu do tego kościoła (na pewno w XV wieku). Na wiarę ewangelicką przeszli razem z całą parafią w latach 1537 – 1538. Katolicy w dalszym ciągu należeli do katolickiego kościoła w Oleśnicy. Nowy kościół oddano do użytku w 1985 r. Inicjatorem budowy był Ksiądz Infułat Franciszek Sudoł. Budowę kościoła rozpoczęto w 1983 r. zakończono w roku następnym. Pierwszym proboszczem był Henryk Kuczera, obecnie ks. Jacek Bigoń. Konsekracji dokonał Ks. Kardynał Henyk Gulbinowicz w dniu 17 września 1986 r. Kościół pw. Miłosierdzia Bożego, jako filialny, należy do parafii w Borowej Oleśnickiej z siedzibą w Smardzowie. Szkoła istniała przed 1663 rokiem, co potwierdziła wizytacja, uczyło się w niej 31 dzieci ewangelickich. Istnienie szkoły potwierdzają Zimmermann w 1785 r., Goerlitz w 1837 r. , Knie w 1845 r. W 1848 r. w szkole pracował 1 nauczyciel, podobnie jak w poprzednich latach. Szkoła istniała prawdopodobnie przed wojną 30 letnią. Na podstawie wizytacji z 1822 roku Michael napisał o szkole i nauczycielu: „wyróżniał się tępota umysłową, jego życie osobiste było nędzne i godne pożałowania, mówił niezrozumiale

po niemiecku” (może innym językiem mówił bardziej zrozumiale). Podobnych sytuacji zdarzało się wiele. Władza państwowa zadbała, aby uposażenie nauczycieli wzrastało. Zaczęto przestrzegać edyktu Fryderyka II z 1764 r. zakazującego zatrudniania nauczycieli nieznających języka niemieckiego. Nauczycielami w szkołach ludowych mogli zostać ci, którzy po ukończeniu szkoły ludowej ukończyli trzyletni kurs przygotowawczy (tzw. preparandę) i trzyletnie seminarium nauczycielskie. Łącznie kształcenie nauczyciela trwało 14 lat (8 lat szkoły ludowej i 6 lat kształcenia zawodowego) i kończyło egzaminem praktycznym po ukończeniu seminarium i rozpoczęciu pracy. Później nauczyciele podnosili poziom wykształcenia na różnych kursach. Analfabetyzm w państwie pruskim został zlikwidowany około 1880 r., z wyjątkiem osób starszych. Pierwszym kierownikiem po wojnie był p. Mela. Likwidacja szkoły w 1999 r. J. Sinapius: „25 czerwca 1593 r. przebywającego na polu 13 letniego chłopca z 3 końmi zabił bardzo silny wicher”. Ludność. W 1785 r. 287 w tym 17 kmieci, 26 zagrodników, 3 chałupników. W 1837 r. 16 kmieci, 27 zagrodników, w sumie 450 mieszkańców, w tym 26 katolików i 3 Żydów, 1845 r. 499, w tym katolików 29, Żydów- 8, 1848 r. – 499, 1905 r. – 573, 1933 r. – 512, 1939 r. – 467. 2010 r. – 409. Areał. 1845 r. – 61, 1900 r. – 1138.8. Folwark Fidei Commiss-Gut. Zakłady rzemieślnicze i usługowe. 1785 r. – 1 młyn wodny na rzece Oleśnicy, 1837 r. – 1 młyn wodny, 1 karczma, 1 kowal, 1 gorzelnia, 1 leśniczówka, 1 Waldtempel synagoga. 1845 r.: 1 młyn wodny, 1 olejarnia, 1 browar, 2 gospody, 8 rzemieślników różnej specjalności, 5 punktów handlowych. Od 1845r. przez 100 lat na zachód od Nieciszowa na rzece Oleśnicy, pomiędzy Smardzowem a Borową, znajdowały się duże stawy rybne, a przy nich wartownia (Teichwärt) i młyn wodny. Potok, płynący odtąd w kierunku Kamienia (Stein) nazwano Steiner Bach (Kamienny Potok) obecnie Toporek. Zasoby mieszkaniowe. 2010 r. – starych budynków było 46, nowych 100. Sieć telekomunikacyjna, wodociągi i gazociąg powstały w latach 1994 – 2002 z inicjatywy gminy i sołtysa p. Maciołko. Hodowla. 1900 r. – koni – 119, bydła – 405, owiec – 508, świń – 414, kóz – 62, gęsi – 177, kaczek – 66, kur – 604, uli – 24. Drzewostan. 1900 r. – jabłonie – 301, grusze – 315, śliwy – 988, wiśnie i czereśnie – 314. Zabytki. Zespół pałacowo – folwarczny, koniec XIX wieku. Pałac, obecnie dom mieszkalny, spichlerz obecnie magazyn, obora, stajnia, stodoła, park naturalistyczny. Dom ludowy, po II Wojnie Światowej znajdowała się w nim szkoła. Poza tym 4 domy mieszkalne, najstarsze pochodzą z około 1890 r. są to domy pod nr 3, 4. 2 domy mieszkalno – gospodarcze, z końca XIX w. 1 obora, 1 stodoła, 1 budynek gospodarczy. 1 transformator z ok. 1920. Pierwszy sołtys po wojnie p. Węglarz, obecny Lucja Andreasik.

Opracowanie: Zdzisław Nowakowski, Aleksandra Mróz

Nowa Ligota

Położenie. Miejscowość położona jest 11 km na południe od Oleśnicy, 137 m n.p.m. Brak stanowisk archeologicznych. Najstarsza wzmianka pochodzi z roku 1418. Nazwa miejscowości pochodzi od wyrazu staropolskiego lgota co oznacza ulgę dla osadników zakładających wieś. Drugi człon nazwy nowa odnosi się do nowo powstałej wioski (już po innych miejscowościach o tej nazwie) Nazwy wsi: 1418 r. Neue Elgot, 1743 r. Neu Ellgut, 1785 – 1945 Neu Ellguth, od 1945 r. Nowa Ligota. Właściciele: 1418 r. Michael von Schmollen (Michał ze Smolnej) i jego synowie Johann i Philipp, XVI-XIX w. własność książąt brunszwicko-oleśnickich, II połowa XIX w. własność następcy tronu cesarstwa niemieckiego- kronprinza. Parafia. Mieszkańcy Nowej Ligoty należą obecnie do parafii Zbytowa. Przed reformacją wszyscy mieszkańcy chodzili do kościoła w Zbytowej. Od reformacji do 1945 r. ewangelicy należeli do Zbytowej a katolicy do Zawidowic. Od 1945 r. do Ligota Nowa należy do parafii Zbytowa. W miejscowości znajduje się murowana kapliczka z XIX w. Szkoła. Szkoła w Nowej Ligocie powstała pomiędzy 1742 r. a 1763 r., uczęszczało wówczas do szkoły 13 uczniów. W 1829 r. wybudowano nowy budynek szkolny. W 1871 r. uczęszczało do szkoły 33 uczniów. W 1893 r. budynek szkolny został przebudowany i składał się z jednej sali lekcyjnej i mieszkania dla nauczyciela. Ostatnim niemieckim nauczycielem był Ernst Benz. Wydarzenia.

Pod koniec 1945 r. został zamordowany ostatni burmistrz niemiecki gminy wiejskiej Nowa Ligota Wilhelm Lüttwitz, który był właścicielem jedynej gospody w tej miejscowości. Zakłady: w latach 1400 – 1860 wydobywano w Nowej Ligocie skałę wapienną czyli wapień, który prażono w piecach zwanych wapiennikami uzyskując w ten sposób wapno palone czyli tlenek wapna. Właścicielami pokładów wapienia byli książęta oleśnicy. Zatrudniano wiele osób z Nowej Ligoty, Zbytowej, Smolnej i Ligoty Wielkiej. Po roku 1860 z powodu braku wapienia zamknięto działalność a ziemię sprzedano rolnikom. W 1845 r. istniał młyn. W latach 2000-2008 istniało w Nowej Ligocie schronisko dla zwierząt które zostało zamknięte ze względu na złe warunki sanitarne. Rolnictwo: 1785 r. – 14 zagrodników, 1939 r. – 19 rolników, 2010 r. – 6 rolników do 20 ha. Rzemiosło: 1845 r. – 3 handlarzy drzewa, 1939 r. – kowal. Ludność: 1785 r. – 83, 1845 r. – 170, 1871 r. – 142, 1885 r. – 119, 1900 r. – 91, 1933 r. – 98, 1939 r. – 93, 1970 r. – 122, 2010 r. – 79. Hodowla: 1900 r. – konie – 11, bydło – 89, świnie – 95, kozy – 12, gęsi – 35, kury – 167. Drzewostan: 1900 r. – jabłonie – 63, grusze – 88, śliwy – 229, czereśnie – 41. Areal i budynki: 1845 r. – 26 domów, 3 stawy i 3 wartownie stawów. W 1885 r. – gmina wiejska Nawa Ligota zajmowała 87 ha powierzchni ogółem, z tego grunty orne 52 ha, łąki 30 ha, lasy 0,3 ha. W 1900 r. powierzchnia wynosiła 87 ha, uprawy 53, łąki 29 ha, lasy 0,3 ha. W 1950 r. powierzchnia ogólna gromady Nowa Ligota wynosiła 227,6 ha, grunty orne 120 ha, łąki 77,9 ha, lasy 99 ha, wody i drogi 12,4 ha, nieużytki 3,2 ha. W 2010 r. sołectwo Nowa Ligota zajmuje 534,8 ha. W latach 1945-1954 Nowa Ligota była gromadą i należała gminy Solniki Wielkie. Od 1954 do 1973 r. miejscowość należała do gromadzkiej rady narodowej w Ligocie Wielkiej a od 1973 r. należy do gminy wiejskiej Oleśnica. Obecnie sołtysiem Nowej Ligoty jest Marzena Gardzilewicz. Zabytki: zespół folwarczny z owczarnią z połowy XIX w., 2 stodoły z 1900 r. oraz 5 domów mieszkalnych z końca XIX w.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski

Nowoszyce

Położenie. Miejscowość znajduje się 9 km na południowy-wschód od Oleśnicy, 153 m n.p.m. Stanowiska archeologiczne: cmentarzysko kurhanowe II okres epoki brązu, ślad osadnictwa z okresu wpływów rzymskich. Najstarsza wzmianka pochodzi z 1466 r. Powojenna nazwa miejscowości nie nawiązuje do nazwy sprzed 1945 r., odnosi się jedynie do przedrostka i zarazem przymiotnika nowy czyli neu. Przedwojenna nazwa Neuhoft bei Wiesegrade oznaczała nowy dwór koło Wyszogrodu lub przy Wyszogrodzie. Nazwy: 1466 r. Newenhoff, 1616 r. Neuhoft, 1785 r. Neuhoft, 1845r. Neuhoft bei Wieschegrade, 1885 – 1945 Neuhoft bei Wiesegrade, od 1945 r. Nowoszyce. Właściciele: 1466 r. Bartusch Rorau, 1616 r. Jan von Liebe członek księcia Konrada II oleśnickiego oraz sekretarz urzędu kopalń w księstwie oleśnickim, jego synowie Jan i Henryk byli oficerami w służbie króla Szwecji i brali udział w wojnach przeciwko Polsce, natomiast trzeci syn Waclaw był znanym prawnikiem i brał udział w dyspacie naukowej na Uniwersytecie w Jenie. Ród von Liebe przybył na Śląsk w XVI w. z Miśni. Nowoszyce od początku XVI w. są ich siedzibą rodową. W 1683 r. ród von Liebe sprzedaje posiadłość dla Błażeja von Gleisserban członka rady miasta Wrocławia. Na początku XVIII w. Nowoszyce nabywa Moritz von Hornwald, 1785 r. Sylwiusz von Dresky, 1845 r. von Collewe, 1885 – 1905 Wilhelm Schreiber z Bogusławic, 1921 r. Leo Lange, 1939 r. Heinz Kümmel. Parafia. Przed reformacją mieszkańcy Nowoszyce należeli do parafii Wszzechświęte. Po reformacji ewangelicy należeli do parafii we Wszzechświętym a katolicy należeli do Solnik Wielkich. Katolików było około 30%. Obecnie mieszkańcy Nowoszyce należą do parafii Solniki Wielkie. W miejscowości znajduje się krzyż. Szkoła. W Nowoszycach szkoła nigdy nie istniała. Przed 1945 r. dzieci z Nowoszyce najpierw uczęszczały do szkoły we Wszechświętym a od początku XX w. do szkoły w Solnikach Wielkich. Obecnie uczniowie z Nowoszyce dojeżdżają autobusem do szkoły podstawowej we Wszechświętym. Ostatnim niemieckim burmistrzem gminy wiejskiej Nowoszyce był Paul Riedel. Wydarzenia. 22 X 1704 r. nowo narodzone dziecko mieszkanki Nowoszyce Ewy

Jungin dostało wylewu krwi i zmarło, matka dostała szalu poporodowego i podpaliła swój dom, w którym spłonęła żywcem, od 1995 r. ma miejsce afera gruntowa związana z dzierzawą 600 ha ziemi przez byłego posła Samoobrony po byłym Państwowym Gospodarstwie Rolnym Nowoszyce, w 2009 r. na drodze Bierutów – Oleśnica niedaleko Nowoszyce została śmiertelnie potrącona młoda dziewczyna. Zakłady: w 1845 r. wiatrak, szynkwias, 2010 r. sklep spożywczy. Rolnictwo: 1785 r. folwark, 11 zagrodników, 3 chałupników, 1939 r. folwark i 8 rolników. W latach 1946 – 1995 istniał w Nowoszycach PGR posiadający około 600 ha który podlegał kombinatowi rolnemu w Oleśnicy. W 2010 r. 6 rolników do 20 ha i 1 rolnik do 100 ha. Ludność: 1785 r. – 101, 1845 r. – 132, 1871 r. – 123, 1885 r. – 115, 1900 r. – 93, 1933 r. – 169, 1939 r. – 138, 1970 r. – 282, 2010 r. – 325. Rzemiosło: 1939 r. – szewc, kowal i kołodziej. Hodowla: 1845 r. – 500 owiec rasy merynos, 1900 r. – konie – 13, bydło – 77, świnie – 25, gęsi – 20, kaczki – 35, kury – 106. Drzewostan: w 1900 r. jabłonie – 198, grusze – 44, śliwy – 195, czereśnie – 10. Areal i budynki: 1845 r. – 14 domów, 1871 r. – 14 budynków, w 1885 r. gmina wiejska razem z folwarkiem zajmowała 221 ha, grunty orne 188 ha, łąki 6 ha, w 1900 r. powierzchnia ogółem 219 ha, uprawy 208 ha, łąki 6 ha, 1921 r. pow. 263 ha, uprawy 225 ha, łąki 31 ha, lasy 2,3 ha, ogród i park dworski 4,5 ha. W 1950 r. gromada Nowoszyce (bez PGR-u) zajmowała 36,6 ha powierzchni ogólnej, grunty orne 24,5 ha, łąki 2 ha, pastwiska 2 ha, wody i drogi 0,5 ha. W 2010 r. sołectwo Nowoszyce zajmuje 578,1 ha. W latach 1945 – 1954 gromada Nowoszyce należała do gminy Solniki Wielkie, 1954 – 1973 do gromadzkiej rady narodowej Solniki Wielkie a od 1973 r. należą do gminy wiejskiej Oleśnica. Obecnie sołtysiem Nowoszyce jest Andrzej Hamarowski. Zabytki: zespół pałacowo-folwarczny z końca XIX w., w którym znajduje się piękny pałac z 1912 r. oraz park. Innymi zabytkami są 3 domy z XIX w., stodoła i spichlerz z końca XIX w. oraz dom mieszkalny z XIX w., w którym dawniej mieściła się wozownia wraz z kuźnią.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski

Osada Leśna

Sołectwo Osada Leśna powstała na skutek połączenia 2 dawnych folwarków, które należały do właścicieli Jemielnej i wszelkie dane statystyczne były podawane wspólnie z Jemielną. Były to: Gutkawe-Gutków (pod koniec XIX w. przemianowane na Neuwiese) i Waldgarten – Obrót. Tak jak wszystkie inne nowe folwarki powstały pod koniec XVIII wieku. Pierwsze ich nazwy Gutków i Obrót pozwalają domyślać się, że zasiedlali je nie tylko koloniści sprowadzeni z Niemiec, lecz także z Polski. Koloniści niemieccy zasiedlali w większości folwarki o nazwach niemieckich, choćby Neuworwerki. W folwarkach mieszkało i pracowało po kilka rodzin (najczęściej 2 do 4). Folwarki zmieniały często właścicieli na skutek kupna – sprzedaży lub dziedziczenia. W okresie intensywnych prac polowych przybywali robotnicy z nadgranicznych powiatów Królestwa Polskiego. Linie kolejową z Oleśnicy do Sycowa przez Osadę Leśną zbudowano w 1871-1872 r. W Osadzie Leśnej była stacja kolejowa. Obecnie stacja i linia kolejowa są nieczynne. Sołtys Sławomir Żuraw.

Opracowanie: Zdzisław Nowakowski

Ostrowina

Nazwa niemiecka Werden. Razem z folwarkami Lorke i Marerei-Junoszyn. W zestawieniach statystycznych występują wspólnie z Ostrowiną. Obecnie są to przysiółki Ostrowiny. Położona na wsch. od Oleśnicy przy drodze do Ostrowa Wielkopolskiego przez Międzybórz w odległości 14 km. od Oleśnicy. Na wysokości od 168.7 m n.p.m., w pobliżu drogi do Sokołowic i 202.7 m n.p.m. w pobliżu granicy ze Szczodrowem. W 1837 roku do Ostrowiny należała kolonia Wilhelmsort-Junoszyn, 4 folwarki: Briren – Nowa Bzinica, Lorkerei – brak nazwy polskiej, Sukelei – Suchynia. Być może włączono je bezpośrednio do Ostrowiny. W 1845 r. do Ostrowiny należały: 1. Briren jako część wsi (przysiółek) a w niej karczma, młyn wodny. 2. Heide jako część wsi (przysiółek),

a w niej 4 wolne miejsca, młyn znany jako Heide, Kempe albo Marusche Mühle. 3. Suckelei – Suchynia, gdzie znajdował się folwark. 4. Wilhelmsort – Junoszyn z folwarkiem, w którym było 12 małych posesji. 5. Schäferei u. Ziegel. Owczarnia i Cegielnia gdzie był folwark. Nazwa. 1381 r. – Osterwitz, 1405 r. – Ostrowecz, 1471 r. – Osterbitz, 1935 r. – Werden. Ostrowiec miejsce otoczone wodą, odosobnione, nazwa topograficzna. Stanowiska archeologiczne. Znajdują się tu następujące stanowiska archeologiczne: gródek stożkowaty z późnego średniowiecza, osada z XVII- XIX w., ślady osadnictwa z XVII-XIX w. Właściciele. Ostrowina należała do książąt oleśnickich. Mieli oni tu folwark i zawsze zamek myśliwski. W 1471 r. Konrad Czarny opiekę nad lasami i puszcza powierzył Bartkowi i jego synowi Grzegorzowi, strzegli też barci. Otrzymali za to 2 łany ziemi, z których płacili niewielki czynsz. W 1641 roku właścicielem zostaje Melchior Jaluski, 1664 r. – Balzer von Jaluski, 1673 r. – Christian von Eichelberg, 1695 r. – Georg Albrecht von Kaldenborn, 1696 r. – David Reich von Ehrenberg, 1720 r. – von Rink, 1740 r. – von Wallenberg, po nim hrabina von Dyhrn, 1785 r. – radca dworski Karl Bernhard Mar, 1837 r. – Hieronymus, 1886 r. – Oskar Graf d. Qutremont in Brüssel. Parafia. Mieszkańcy Ostrowiny należeli do parafii w Poniatowicach i tam płacili grosz stołowy. Szkoła powstała przed 1727 r., uczyło się w niej wówczas 26 uczniów wyznania ewangelickiego. Istnienie szkoły potwierdzają Zimmermann w 1785 r. i Goerlitz w 1837 r. W 1848 roku w szkole w Ostrowinie uczył 1 nauczyciel – Schorn. Do szkoły chodzili dzieci tylko z tej miejscowości. Ludność. 1785 r. – Ostrowina dzieliła się na górną i dolną w obu mieszkało: 27 zagrodników, 3 chałupników, razem 218 mieszkańców. 1837 r. dzieliła się na górną i dolną. W obu mieszkało: 37 zagrodników, 454 mieszkańców, w tym 21 katolików i 5 Żydów. 1845 r. – 503 mieszkańców, w tym 37 katolików. 1933 r. – 380, 1939 r. – 393. 2009 r. – 493 razem z mieszkańcami domu opieki społecznej. Zakłady rzemieślnicze i usługowe. 1785 r. – 2 młyny wodne. 1837 r. – 2 wodne młyny, 2 tartaki, 1 browar, 1 gorzelnia, 2 karczmy, 1 kowal, 1 cegielnia. 1845 r. – 1 browar, 1 gorzelnia parowa, cegielnia należąca do Dominium, produkująca 140000 dachówek i cegieł, 1 młyn, 2 tartaki, 3 karczmy, 5 tkaczy, 12 rzemieślników, 6 handlarzy. W 2010 r. ilość przedsiębiorstw 19, w tym: Ferma drobiu R. Kozłowski, Elaf Elżbieta Bajan. W przysiółkach Ostrowiny były również warsztaty i zakłady: Biren – karczma, 1 młyn wodny, 1 przytułek. 1886 r. – 1 cegielnia. Areał. 1845 r. – 63 – łany, 1900 r. – folwark – 901.5 ha. Wieś – 313.8 ha. Zasoby mieszkaniowe. 1837 r. – 1 pański dom (zamek) i 18 innych domów, 1845 r. – pański zamek, 2002 r. – 52 domy. Hodowla. 1845 r.; 700 owiec (merynosów) 1900 r.: folwark: koni – 20, bydła – 107, świń – 92, kóz – 12, gęsi – 4, kaczek – 18, kur – 266, uli - 5. Wieś: koni – 17, bydła – 109, świń – 75, kóz – 40, gęsi – 65, kaczki – 2, kury – 370, ule – 1. Drzewostan. Folwark 1900r.: jabłonie – 146, grusze – 51, śliwy – 64, wiśnie i czereśnie - 301. Wieś: jabłonie - 286, grusze – 220, śliwy – 621, wiśnie i czereśnie – 247. Zabytki. Zespół pałacowy, obecnie Dom Pomocy Społecznej: pałac nr 22 z 1902 r., kaplica pałacowa 1901 r., z 1902 r., łącznik między kaplicą a pałacem, dom mieszkalny właściciela folwarku koniec XIX w., spichlerz(ob. Klub) koniec XIX w., obora k. XIX, brama pałacowa -1901 r., park pałacowy XVIII- do poł. XIX w. 2 domy mieszkalne nr-19 i 20, 1 obora nr 20 z 1890 r. Przy drodze do Poniatowic w koloni Junoszyn znajduje się dawny cmentarz leśny. Obecny sołtys- Kulczak Dominik.

Opracowanie: Zdzisław Nowakowski

Piszkawa

Niemiecka nazwa Pischkawe. Herb. Kwiat tulipana. Położona przy dawnej drodze Wrocław-Bierutów, nazywanej starą bierutowską drogą (Alte Bernstäter Strasse), Obecnie przy drodze z Oleśnicy do Wrocławia przez Brzezią Łąkę. Na północ od rzeki Świerzyny, 10 km na południe od Oleśnicy. Na wysokości od 134,7 m n.p.m. przy drodze do Mydlic i Rakowa, 141.4 m n.p.m. w kierunku do dawnej szopy lub remizy i 145.1 m n.p.m. przy drodze do Oleśnicy przy wyrobisku, gdzie znajdowała się dawniej cegielnia. Pojawia się około 1284 roku, otoczona ze wszystkich stron lasami. Na-

zwę otrzymała od pisarza Piotra, stąd jej pierwsza nazwa Pyssarszowicz – Pisarzowice, a następnie Pizskawa po nieniecku Pischkawe. 27 stycznia 1642 r. w Wischkawe (Pischkawe) ludzie widzieli białego zająca z czarnymi uszami. Stanowiska archeologiczne. Znajdują się tu 2 stanowiska archeologiczne: Osada z okresu wczesnego średniowiecza, gródek stożkowy z okresu późnego średniowiecza. Właściciele. 1503 r. - Mathäus von Falkenberg, 1617 r. – Adam von Falkenberg, w latach 1641 – 1664 Hans von Falkenberg, następnie von Kreckwiz, 1700 r. – von Leutsch, po nim von Haan, 1773 r. – von Siegroth, 1774 r. – Julius Leopold von Siegroth, 1776 r. – Karl Wilhelm von Lossow, 1837 r. – von Kesselowie do 1945 r. Parafia. Mieszkańcy należeli do parafii w Rakowie, w czasach reformacji nieliczni katolicy należeli do parafii w Brzeziej Łące. W 1848 r. szkoła w Pizskawie istniała, a nauczycielem był Görtner. E. Michael w swoim wykazie nie wymienia szkoły w Pizskawie. Ludność. 1785 r.: zagrodników – 15, chałupników – 3, ogółem ludności – 103. 1837 r.: 15 – zagrodników, ogółem 158 – mieszkańców. 1845 r. – 200 mieszkańców. 1885 r. – 198, 2009 r. – 194. Budynki mieszkalne. 1837 r. – 9 różnych domów. 2011 r. – domów mieszkalnych 63, w tym starych zbudowanych przed 1945 r. – 21. Zakłady rzemieślnicze i usługowe. 1837 r. – 1 wiatrak, 1 karczma, 1 kowal, 1 olejarnia. 1845 r. – 1 wiatrak, 2 ręczne tłocznie oleju, 1 karczma, 3 różnych rzemieślników. 2010 r. – ilość przedsiębiorstw – 19, w tym: Rancho – Agroturystyka, turystyka konna. Areał. 1900 r. – 191.6 ha. Infrastruktura. Wodociągi założone przez gminę w 1996 r., telekomunikacja w 1999 r., świetlica mieści się w starym budynku, domów mieszkalnych 63, w tym starych, zbudowanych przed 1945 r. – 21. Hodowla. 1845 r. – 500 owiec rasy merynos. Koni – 39, bydła – 100, świń – 15, gęsi – 2, kaczek – 14, kury – 32. Drzewostan: śliwy – 1086, wiśnie i czereśnie – 210. Zabytki. Do zabytków należą: 2 domy nr 7 i 8, stodoła nr 7 wszystkie z 1910 r. Pierwszym po wojnie sołtysem był Józef Wawryń (1946 – 1950), obecnie – Janina Bednarska.

Opracowanie: Zdzisław Nowakowski

Poniatowice

Nazwa niemiecka Pontwitz. Herb. Trzy kwiaty na gruncie. Położenie. Wieś położona przy bardzo starej i uczęszczanej drodze z Warszawy przez Piotrków – Wrocław, Pragę, Wiedeń do Rzymu. Na wysokości od 175 m n.p.m. przy polnej drodze od kościoła w Poniatowicach do Jonasu. W kilku miejscach przekracza 200 m n.p.m. Najwyższe wzniesienie 211 m n.p.m. znajduje się na skraju lasu między torami a drogą państwową na wschód od Oleśnicy. W połowie drogi z Sycowa do Oleśnicy. Poniatowice w 1785 r. dzieliły się na Dolne i Górne. Należały do Dolnych Jonasvorwerk, do Górnych folwark Schelonka – Zielonka. 1837 r. – Kolonia Sielenietz, 4 folwarki Dzielunke, Jonas i Kudawe. 1845 r. – Dzielunke, karczma leżąca przy drodze do Gaszowic, na lewo od drogi do Sycowa, stąd na północ leżący Zieliniec, gdzie znajdowała się gorzelnia i karczma. 2. Jonas, gdzie znajdował się folwark i kolonia z 4 stanowiskami. 3. Kochemühle, gdzie był młyn wodny. 4. Mühlchen z młynem wodnym. 5. Silinietz, Dzieliniec, a także Zieliniec wymieniony w pkt.1 gdzie znajdowała się winiarnia. Nazwa. 1266 r. – Ponatowicz, 1268 r. – Ponatovicz, 1318 r. – Ponadhowicz, 1322 r. – antiqwa und nova villa Ponadhowitz (stara i nowa wioska Ponadhowitz), 1360 r. – Ponadhowitz. 1845 r. – Poniatowice. Na zapytanie – kto tam mieszka? Ludzie odpowiadali Ponatowicy, czyli synowie Poniata. Stąd nazwa Ponatowice, Poniatowice. Jest to stara nazwa patronimiczna od nazwy osobowej Poniata, z przyrostkiem – owice. Wieś prawdopodobnie osadzona przed 1266 r. na prawie niemieckim. Stanowiska archeologiczne. Występują następujące stanowiska: 6 osad: 1 nieokreślona, 1 epoka kamienia, 1 z neolitu i okres epoki brązu, 1 z okresu epoki brązu – halsztat, 2 z późnego średniowiecza, 1 z czasów nowożytnych. Stanowiska nieokreślone: 1 z epoki kamienia, 1 z epoki średniowiecza, 1 z mezolitu. Gródek stożkowy z okresu średniowiecza. Ślad osadnictwa – z czasów nowożytnych. Cmentarzysko ciałopalne – V okres epoki brązu, cmentarzysko kurhanowe z epoki brązu, cmentarz przykościelny ewangelicki, obecnie katolicki. 1 połowa XIX wieku. Skarb – XVIII wiek. Właściciele. Pierwszymi znanymi właścicielami wsi byli

synowie założyciela Ponatowa: Ortwinus Und (i) Nikolaus de Ponatowicz – 1266 r. W 1322 r., wolne łąny z Nowych Poniatowic należały do wdowy po Arnoldzie Ponatowitzu. Konrad I sprzedał z nich 1,5 łąny mieszczaninowi oleśnickiemu – Rynsco za 28 marek. W 1453 r. Konrad I sprzedał 1,5 łąny w Starych Poniatowicach, na którym znajdowały się barcie należące do wyposażenia wdowy po Arnoldzie von Ponatowitz. Następnie dziedzicami Poniatowic byli: 1360 r. Johann von Ponatowitz, 1453 r. – Nickel Koslig (Kozli), 1479 r. – Friedrich Koslig, w 1492 r. – Wilhelm von Mosche. Według J. Sinapiusa ród ten pochodzi ze starożytnych Lygiów osiadłych na Dolnym Śląsku, a sami Moschowie wywodzą się spod Bystrzycy i Nysy. Wilhelm to wierny poddany księcia Konrada VII, dotrzymywał mu wierności i służby podczas jego wygnania przez Macieja Korwina. Od 1524 r. do 1545 r. – Wencel Buchwiz von Buchau, 1617 r. – Leonhard von Pritt wiz, wysoki urzędnik państwowy. 1845 r. – hrabia von Dyhrn z Radzowic. Parafia. Jej istnienie zostało potwierdzone w 1318 roku (jest to najstarsza parafia w gminie Oleśnica). Proboszczem był wówczas Nikolaus – Mikołaj. Kościół zbudowany z Bindwerku. Na wiarę ewangelicką parafianie przeszli pod koniec XVI wieku. W przypadku Poniatowic duchowny nie chciał przyjąć wiary ewangelickiej. Książę nakazał mu opuścić parafię. Interweniował biskup wrocławski Kacper. Duchowny pozostał, ale nie na długo. Od 1590 r. do 1722 r. do parafii należeli mieszkańcy Jemielnej. Do parafii w 1867 r. należeli mieszkańcy: Poniatowic – 920 dusz, Ligoty Polskiej – 509 dusz, Ostrowiny – 466 dusz, razem 1900. Ze Szczodrowa – 686 i Gaszowic – 178 razem około 2800 osób. Do połowy XIX w. w Poniatowicach odprawiano nabożeństwa w języku polskim. W 1779 roku odprawiano nabożeństwa w każdą niedzielę, najpierw po polsku, a następnie po niemiecku, pod koniec połowy XIX wieku odprawiano nabożeństwo polskie co 3 niedziele. Proboszcz posiadał około 98 – 99 mórg ziemi ornej i 8 – 9 mórg pastwisk. Ligota Polska, dolne i górne Poniatowice przekazywały proboszczowi dziesięciny. Ostrowina płaciła proboszczowi grosz stołowy. Podczas rozbiorów starego kościoła około 1950 r. w podziemiach odkryto 4 trumny: 3 trumny miedziane i 1 cynową. Na tej ostatniej był napis Anna Podłodowska, 1702 r. oraz na bokach trumny po 3 herby. Wszystkie przeniesiono w inne miejsce. (informacja od p. Jerzego Łopackiego z Łądką Zdroju). Szkoła Istniała w 1663 roku, co potwierdziła wizytacja. Stwierdziła ona również bardzo zły stan budynku szkolnego. Do szkoły uczęszczało wówczas 54 dzieci wyznania ewangelickiego. Istnienie szkoły potwierdzają Zimmermann w 1785 r. Goerlitz w 1837 r. oraz Knie w 1845 roku. W 1848 roku w Poniatowicach istnieją 2 szkoły, a w każdej z nich uczy 1 nauczyciel. Jednym z nich jest organista Spenner. Domyślać możemy się, że w jednej z tych szkół uczono w języku polskim. Ludność; 1785 r. – do Poniatowic górnych należały 2 folwarki, w Poniatowicach i Jonas-folwark, w górnych mieszkało razem 10 kmieci, 21 zagrodników, w sumie 158 mieszkańców. W Poniatowicach dolnych z folwarkiem Zielonka 11 kmieci, 24 zagrodników, 2 chałupników, razem 174 mieszkańców. 1837 r. – 17 kmieci, 49 zagrodników, w sumie 868 mieszkańców, w tym 44 katolików. 1845 r. – 998 mieszkańców w tym 68 katolików, 1933 r. – 869, 1939 r. – 925, 2009 r. – 808. Zakłady rzemieślnicze i usługowe. 1785 r. – 2 młyny wodne, 1845 r. – 2 młyny wodne, 2 wiatraki, 2 olejarnie, 1 browar, 1 gorzelnia, Zakład wytwarzający cukier z buraków pastewnych, 4 karczmy, 5 tkaczy, 23 różnej branży rzemieślników, 4 kramy. 1837 r.: 2 młyny wodne, 2 wiatraki, 3 karczmy, 1 kowal, 1 browar, 1 gorzelnia. 1886 r. – 1 browar parowy, 1 gorzelnia parowa, 1 młyn parowy, 1 cegielnia. W XVIII wieku obniżył się poziom wód gruntowych, przyczyną było kilka: najważniejsze, zmniejszyła się ilość wody z opadów, a 2 powód to oczyszczanie cieków wodnych, kopanie rowów, aby woda po opadach szybciej spływała. W ten sposób powstały młyny końskie. Na przełomie XIX/XX w. na polach przeprowadza się meliorację. Może na nie wjeżdżać sprzęt ciężki. W wielu przypadkach wodę zastępują konie i kieraty, w innych silniki parowe. Na początku XX wieku na polach pojawiają się traktory. Kosy zastępowane zostają kosiarkami, pojawiają się snopowiązałki. Cepy wypierają coraz sprawniejsze młocarnie. W latach 60. XX w. na polach pojawiają się kombajny zbożowe, które koszą i młócą jednocześnie, za nimi kombajny buraczane i ziemniaczane. Maszyny zastępują pracę człowieka. Coraz mniej ludzi potrzebnych jest do uprawy ziemi. Ilość przedsiębiorstw. 2010 r. – 45, w tym: Handel Obwoźny Arty-

kułów Spożywczych i Przemysłowych, Bill-Baoo-Bar, Elaf Elżbieta bajan, Betpol-Bis FPHU, Punkt Unasieniania Zwierząt K. Warszawski. Areal. 1845 r. – 98 łąnów, 1900 r. – folwark – 954.1 ha. Wieś – 604 ha. Hodowla. Folwark: koni – 76, bydła – 302, świń – 140, kóz – 20, gęsi – 27, kaczek – 6, kur – 162, ule – 1. Wieś: konie – 74, Bydła – 244, owiec – 8, świń – 198, kóz – 56, gęsi – 195, kaczek – 21, kur – 632, uli – 51. Drzewostan. Folwark: jabłonie – 958, grusze – 436, śliwy – 214, wiśnie i czereśnie – 1523. Wieś: jabłonie – 479, grusze – 327, śliwy – 679, wiśnie i czereśnie – 936. Zabytki. Zespół kościelny z lat 1706 – 1719, kaplica grobowa ok. 1840 r., cmentarz katolicki z 1 poł. XIX w., ogrodzenie kościoła i cmentarza - pocz. XX w. Zespół pałacowy (relikt) - XIX w., spichlerz, obecnie dom mieszkalno - gospodarczy nr 60, 2 poł. XIX w. park pałacowy XIX w., szkoła podstawowa – nr 85 z końca XIX w., dom mieszk. obecnie poczta nr 91, kurnik obok budynku nr 91, 10 domów mieszkalnych, najstarsze nr 52 z 2 poł. XIX i nr 64 z 1880r. Transformator ok. 1920. Kolonia Kopaniny – 2 domy mieszkalne z początku XX w. i 3 domy mieszkalno – gospodarcze z początku XX w. Przysiółek Jonas – Zespół pałacowo folwarczny z końca XIX w. pałac, dom mieszkalny, spichlerz, obecnie magazyn, stodoła, park pałacowy. Sołtys – Jacenty Kawecki jest jednocześnie przewodniczącym Rady Gminy w wiejskiej gminie Oleśnica.

Opracowanie: Zdzisław Nowakowski

Smardzów

Nazwa niemiecka Schmarse. Ślady osadnictwa pogańskiego stwierdzono już w 1866 i 67 roku. Położenie. Wieś położona przy starej europejskiej drodze Wiedeń – Moskwa, w odległości 5 km na zach. od Oleśnicy, nad rzeką Oleśnicą. Nazwa. 1290 r. – Smarsowe, 1320 r. – Smarsow, 1319 r. – Schmarsow, 1324 r. – Smarzow, 1354 r. – Smarschow, 1371 – 1456 – Schmarsaw. Jest to wędług J. Sinapiusa polska nazwa pochodząca od smardzy, grzybów, po niemiecku Pilze. W XIII w. w Smardzowie mieszkali rataje. Przypuszczać można, że przed nimi mieszkali Smerdowie – dawna słowiańska nazwa ogółu, niegdyś wolnej ludności chłopskiej. Znana u Słowian zachodnich, gdzie oznaczała niegdyś chłopów zależnych od księcia. Można domyślać się, iż od nich pochodzi nazwa Smardzów. Wydaje się jednak, iż pierwsza wersja jest bardziej prawdopodobna. Stanowiska archeologiczne. Występuje tu szereg stanowisk o charakterze nieokreślonym, najstarsze z okresu neolitu, 1 z II epoki brązu, 3 z epoki brązu, 1 z IV w. p. n. e., 5 z czasów średniowiecza, 1 z późnego średniowiecza, 1 z XIV wieku. 5 znalezisk luźnych; 2 z epoki kamienia, 1 z epoki brązu, 2 z I w. p. n. e., 5 śladów osadnictwa; 1 – pradzieje, 1 – wczesne średniowiecze, 3 – średniowiecze. 4 osady 1 – nieokreślona. 3 – epoka brązu – halsztat, 1 cmentarzysko kultury lużyckiej z epoki brązu – halsztat. Cmentarz ewangelicki obecnie nieczynny. Właściciele. Należał do księcia. Dzieściny płacili kościołowi w Oleśnicy. Osadzony na prawie niemieckim przed 1288 r. We wsi był 1 folwark. W 1310 r. właścicielem Hermann von Ronberg. Sprzedał przed 1319 r. folwark (6 łąnów) i pół sołtysostwa Bogussiusowi von Manow. 1324 r. – Godfried de Smarzow, 1354 r. – Thano von Hayn, 1371 r. – Johann Schrbersin, 1448 r. – Hans von Strachwitz. (J. Sinapius uważał, że nazwisko to pochodzi od polskiego słowa "strach", a ród ten jest miejscowego pochodzenia). Drugą część sołectwa posiadali: 1324 r. i 1356 r. – Hennnussus (Henscho), 1371 r. – Nitsche (może Netsche), 1456 r. – Bartusch Roraw, 1456 r. – Jan Heinke, 1474 r. – Mathias Czwirma. 1579 r. – Georg von Borschnitz. Przed I po Borschnitzu własność książąt oleśnickich. Parafia. Mieszkańcy należeli do parafii św. Jana w Oleśnicy. Pierwsza wzmianka o kościele w Oleśnicy pochodzi z 979 r. W latach 1537 – 1538 za przykładem swych panów, książąt oleśnickich parafianie przyjmują wyznanie ewangelickie. W latach 1651 – 1691 pastorem w Oleśnicy był Jerzy Bock, polski kaznodzieja, jego piękny język ściągtał rzesze wiernych, nie tylko z parafii oleśnickiej, lecz także z sąsiednich, gdzie nie było polskich kaznodziejów. J. Bock nie był w stanie zapisywać komunikantów, numerował ich tylko, za co otrzymał upomnienie od dworskiego kaznodziei. Usprawiedliwiając tę nieelegancką praktykę, Bock powoływał się na okoliczność iż wielu spośród Polaków nie zna swego nazwiska.

Wierni ze Smardzowa z pewnością chętnie uczestniczyli w nabożeństwach odprawianych przez J. Bocka, tak jak mieszkańcy innych wiosek należących do tej parafii. Obecnie mieszkańcy Smardzowa mają swój kościół. Wybudowany został z inicjatywy Ks. Inf. Franciszka Sudoła. Pierwszym proboszczem był ks. Henryk Kuczera od 4.04 1983r. Obecnie proboszczem jest ks. Jacek Bigon. Konsekracji kościoła pw. Najświętszej Maryi Panny Częstochowskiej dokonał Ks. Biskup Tadeusz Ryba 4 kwietnia 1984 r. W 1988 r. nastąpił podział parafii oleśnickiej. Z części parafii Długołęka i Oleśnica utworzono parafię Borowa Oleśnicka z siedzibą w Smardzowie (kościół filialny). Do nowej parafii należy też kościół w Nieciszowie. Szkoła w Smardzowie powstała przed 1663 r. być może już przed wojną 30 letnią, lecz warunki wojenne uniemożliwiły jej działanie. W 1663 r. liczyła 25 dzieci ewangelickich. Poziom nauczanie był bardzo niski. Po 1764 r. za naukę alfabetu i czytania rodzice płacili za 1 dziecko 9 halerzy tygodniowo, natomiast za naukę pisania i rachowania dodatkowo 1 srebrny grosz. Na początku XIX wieku szkoła była w rozsypance, nauczyciel był „stary, ciemny i nieoświecony”. Szkołę należało na nowo organizować. Pierwszym kierownikiem po wojnie był p. Pawliszyn. Na skutek reorganizacji szkołę zlikwidowano w 1999 r., a dzieci umieszczono w szkole w Oleśnicy. Ciekawe wydarzenia. W 1596 r., 25 marca przez Smardzów przejeżdżała delegacja cesarska na sejm polski do Warszawy. Książę Karol II wyjechał do Smardzowa ze swymi synami, aby ich godnie przyjąć i zaprosić do zamku na śniadanie. Delegaci nie skorzystali z zaproszenia i w pośpiechu udali się w kierunku Sycowa. Ludność. W XIII w. mieszkali tu rataje książęcy. Rataj to robotnik rolny na pensji księcia. Pensje wypłacano w postaci płodów rolnych, z których część, z góry ustaloną, rataj obowiązany był oddawać księciu. Rataje zwolnieni byli od służby wojskowej i wszelkich innych powinności, niewymienionych w umowie. Osadzano ich w specjalnych wioskach zwanych po łacinie „villis rathaycis”. 1785 r. – 218 mieszkańców, w tym 12 kmieci, 13 zagrodników, 6 chałupników. 1837 r. – 349 mieszkańców, w tym 11 kmieci, 12 zagrodników, 1845 r. – 413, 1905 r. – 528, 1933 r. – 482, 1939 r. – 518. 2009 r. – 441. Zakłady usługowe i rzemieślnicze. 1442 r. – młyn wodny i stawy, 1616 r. – wytwórnia papieru, 1785 r. – młyn wodny. 1837 r. – kuźnia miedzi z młynem wodnym, wodna wytwórnia papieru, 1 karczma, 1 kowal. 1845 r. – mechaniczna fabryka papieru (2 rodzaje papieru czerpanego), 2 gospody, 3 rzemieślników, 2 kramarzy, 8 domokrąźców, 1886 r. – gorzelnia, 1886 r. – 1 cegielnia, 1 browar parowy, 1 gorzelnia, 1 serownia. 2010 r. – ilość przedsiębiorstw 46. Niektóre z nich: Firma Handlowo – Usługowa Mirosław Obiegły, Stacja Paliw, Dem Pol Vestoil sp, j., Opałko Kamiński Firma Produkcyjna, PHU Sklep Motoryzacyjny, Opałko Kamiński Produkcja sprzedaż drzwi, Zajazd na Polance - Hotel. Hodowla. 1845 r. – owiec – 1530, 1900 r. – koni – 109, bydła – 393, owiec – 151, świń – 360, kóz – 41, gęsi – 115, kaczek – 40, kury – 523, uli – 45. Drzewostan. Jabłonie – 226, grusze – 232, śliwy – 967, wiśnie i czereśnie – 123. W folwarku było tylko 1 drzewo owocowe (jabłoń), pozostałe w wiosce. Zabytki. Cmentarz poewangelicki z 2 połowy XIX w., Zespół folwarku książęcego: w tym 4 domy mieszkalne, najstarszy nr 21 z 1864 r., oficyna mieszkalna z 1934, pozostałe z końca XIX wieku – gorzelnia, obecnie magazyn, spichlerz, stajnia, obora, stodoła. Zespół mieszkalno – gospodarczy nr 7: dom mieszkalny z 1880 r., obora, stajnia, stodoła, koniec XIX w. Zespół mieszkalno – gospodarczy Nr17: dom mieszkalny-1910, obora, stajnia, stodoła. XIX w. Szkoła: Nr 32 XIX/XX w. Zespół mieszkalno – gospodarczy: dom mieszkalny 1920, obora, stajnia, stodoła XIX/XX w. Poza tym- 8 domów mieszkalnych z początku XX w., 1 stajnia, 2 obory, transformator-ok. 1915 r. Pierwszy ślętyś po wojnie Józef Leśniak, obecnie Małgorzata Święch.

Opracowanie: Zdzisław Nowakowski, Aleksandra Mróz

Smolna

Położenie. Smolna to duża wieś położona nad rzeką Smolna na bezleśnej równinie, 7 km na południowy – wschód od Oleśnicy, 148 m n.p.m. Stanowiska archeologiczne: cmentarzysko ciałopalne z epoki kamienia, osada z epoki brązu – halsztat, osady z okresu wpływów rzymskich, osady

z wczesnego i późnego średniowiecza, cmentarzysko IV – V okres epoki brązu, ślady osadnictwa z epoki brązu i okresu wpływów rzymskich. Najstarsza wzmianka pochodzi z 1266 r. z dokumentu lokacyjnego Bierutowa na podstawie którego wójt Wilhelm von Richenbach (Reichenbach) otrzymuje od księcia wrocławskiego Henryka III miasto Bierutów i 20 wiosek, w tym Smolną. Nazwa Smolna wywodzi się od staropolskiego wyrazu smoła, czyli miejsce gdzie wyrabiano smołę. Może również odnosić się do zawodu smolarzy. Nazwy: 1266 r. Smolnam, 1281 r. de Stvolno, 1288 r. de Smolna, 1297 r. Stwolna, 1315 – 1317 Smolna, 1360 r. Smolna i Parva Smolna, 1403 r. Smoln, 1410 r. Stwolna, 1785 r. występuje Ober Schmollen (Górna Smolna) i Nieder Schmollen (Dolna Smolna), Neu Schmollen (Nowa Smolna), 1885 – 1945 Ober Schmollen (Górna Smolna), Nieder Schmollen (Dolna Smolna), Neu Schmollen (Nowa Smolna). Właściciele: 1266 r. wójt dziedziczny Bierutowa Wilhelm von Reichenbach. W 1285 r. właścicielem wsi zostaje Wojciech ze Stwolna (ze Smolnej), który był rycerzem księcia wrocławskiego Henryka IV Probusa otrzymał Smolną za zasługi od księcia, gdyż była to w tym czasie własność książęca. Wojciech ze Smolnej był protoplastą rodu de Stwolna czy Smollen, Smolna stała się ich gniazdem rodowym. Wojciech ze Smolnej angażował się w kolonizację ziemi dobrzyńsko – chełmińskiej, za co otrzymał na tych ziemiach ogromne nadania ziemskie w wysokości 1000 łanów od biskupa wrocławskiego. Wojciech de Stwolna zmarł w 1290 r. a do dziś zachowała się w kościele w Smolnej płyta nagrobna z jego imieniem. W 1285 r. znany był również brat Wojciecha Stefan de Stwolna. W 1292 r. występuje Bogusz de Stwolna lub de Stvolna, który był rycerzem księcia Henryka głogowskiego, 1295 r. hrabia Damian de Stwolna, 1324 r. Sulko de Smolna brat Bogusza, 1344 Wojciech lub Woitke de Smolna syn protoplasty rodu Wojciecha, 1368 r. miejscowość kupuje książę oleśnicki Konrad II, 1411 r. książę oleśnicki Konrad III Stary sprzedaje sołectwo i karczmę w Smolnej dla Piotra Scholzena, 1432 r. właścicielem jest syn Piotra Stefan Scholzen, 1488 r. Hans Seidlitz von Karoschke, 1604 r. Hans von Marschall, 1614 r. von Woldan. W latach 1659 – 1871 Górna, Dolna i Nowa Smolna należała do książąt brunszwicko – oleśnickich, od końca XIX do 1945 r. Dolna i Górna Smolna była własnością następcy tronu cesarstwa niemieckiego kronprinza. Parafia. Od 1360 r. istniała w Smolnej parafia i kościół, pierwszym jej proboszczem był Nikolaus (Mikołaj). Od 1592 r. do 1945 r. kościół w Smolnej był ewangelicki, pierwszym ewangelickim pastorem parafii w Smolnej był Jacobus Tschirdewan. Po nim stanowisko pastora objął Michael Kirstenius z Brzegu który był poetą, miał tytuł barona na Morawach. Jego córka Elizabetha Kirstenius skomponowała pieśń pt. „Ein kleine Weil auff dieser Erd.” Która została wydana w książce „Elifabet, per Acrostichon”. Katolicy z Nowej i Dolnej Smolnej należeli do Zawidowic a z Górnej Smolnej do Solnik Wielkich. Po 1945 r. i obecnie mieszkańcy Smolnej należą do parafii rzymskokatolickiej w Ligocie Małej. Szkoła w Smolnej istniała już przed 1542 r., uczęszczało wówczas 54 uczniów. Była to szkoła ewangelicka i przykościelna. W 1834 r. wybudowano nowy budynek szkolny, składający się z 3 izb lekcyjnych oraz mieszkania dla dyrektora szkoły. W 1871 r. do szkoły w Smolnej uczęszczało 328 uczniów. Ostatnim niemieckim dyrektorem szkoły był Walter Müller, który był również organistą. W 1945 r. w Smolnej rozpoczęła działalność szkoła powszechna 4 klasowa. Pierwszym kierownikiem szkoły był Tadeusz Skiba a jednym z pierwszych nauczycieli był Jan Witek. W 2010 r. do szkoły podstawowej w Smolnej chodzi 130 uczniów, zatrudnionych jest 12 nauczycieli. Szkoła w Smolnej posiada halę sportową, salę komputerową, świetlicę i bibliotekę. Wydarzenia. W 1631 r., 1633 i 1634 r. była dżuma, 1634 r. pożar, 1695 r. wylał potok Smolna i nastąpiła powódź. W 1682 r. kilka dni przed Bożym Narodzeniem w ogrodzie rolnika Hansa Jentschesa zakwitła jabłoń. W 2011 r. nastąpił duży pożar w wyniku którego spłonął dom. Zakłady: 1785 r. – 2 młyny wodne, 1845 r. – 2 młyny wodne, 1 wiatrak, olejarnia, gorzelnia, gospoda, 1939 r. – mleczarnia, gorzelnia, cegielnia, przedsiębiorstwo budowlane, 4 gospody, 2 piekarnie, rzeźnia, 2 sklepy. Rolnictwo: 1785 r. – 21 kmieci, 80 zagrodników, 29 chałupników, 1939 r. – 2 folwarki, 50 gospodarstw rolnych w tym 8 dużych powyżej 50 ha. Ludność: 1785 r. – 777, 1845 r. – 1204, 1871 r. – 1289, 1885 r. – 1216, 1900 r. – 1043, 1933 r. – 836, 1939 r. – 820, 1970 r. – 908, 2010 r. – 763. Rzemiosło: 1845 r. – 6 rzemieślników, 11 handlarzy. W 1939 r. – kowal,

murarz, szewc, 3 stolarzy, szklarz, kołodziej, siodlarz, koszykarz wikliny, fryzjer, krawiec, krawcowa. Hodowla: 1845 r. – 900 owiec rasy merynos, 1900 r. – konie – 221, bydło – 878, owce – 1237, świnie – 927, kozy – 87, gęsi – 395, kaczki – 67, kury – 1350. Drzewostan: 1900 r. jabłonie – 339, grusze – 1426, śliwy – 542, czereśnie – 372. Areal i budynki: 1845 r. – 182 domy, 1871 r. – 268 budynków. W 1885 r. powierzchnia ogólna gmin wiejskich Smolnej Dolnej, Górnej i Nowej razem z 2 folwarkami wynosiła 1748 ha, w tym grunty orne 1320 ha, łąki 239 ha, lasy 105 ha. W 1900 r. powierzchnia ogółem wynosiła 1750 ha, uprawy 1327 ha, łąki 234 ha, lasy 98,2 ha, 1939 r. 1659 ha. W 1950 r. powierzchnia ogólna gromady Smolna wynosiła 1341,2 ha, grunty orne 991 ha, łąki 151 ha, lasy 9,9 ha, wody i drogi 31,8 ha, nieużytki 142 ha. W 2010 r. sołectwo Smolna zajmuje 1517,6 ha. Ostatnim niemieckim burmistrzem Smolnej był Ernst Scupin. W latach 1945 – 1954 gromada Smolna należała do gminy Solniki Wielkie, w latach 1954 – 1973 Smolna należała do gromadzkiej rady narodowej w Ligocie Wielskiej, a od 1973 r. do dziś należy do gminy wiejskiej Oleśnica. Obecnie sołtysem Smolnej jest Marian Słotnicki. Zabytki: najważniejszym zabytkiem Smolnej jest kościół filialny pod wezwaniem Podwyższenia Krzyża Świętego, wzmiankowany w 1286 r., odnawiany w 1566 r. i 1632 r. W 1852 r. doszło do jego pożaru. W latach 1853 – 1854 postawiono nowy kościół w stylu neogotyckim. Przy kościele znajduje się cmentarz z XVI w. Ważnymi zabytkami w Smolnej są również zespół dworsko folwarczny z dworem z końca XIX w., mleczarnia z 1890 r., budynek szkoły z XIX w. oraz 21 domów mieszkalnych z końca XIX w.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski

Smółczyce

Przysiółek wsi Zarzysko w gminie Oleśnica, od 1411 do 1928 odrębna wieś będąca gminą. Nazwy: 1411 r. Smolczicz, 1785 – 1945 Schmoltschütz, od 1945 r. Smółczyce. Nazwa pochodzi od smolarzy ale i smoły. Właściciele: 1390 r. Bartholomaeus Smolczicz, 1448 r. Peczeko Schmolz, 1505 r. Albrecht von Smolke, 1612 Albrecht von Siegroth, 1667 r. Georg von Kottulinski, 1676-1945 rodzina von Prittwitz. Ród von Prittwitz posiadał folwark z dworem-razem 217 ha, gorzelnię i fabrykę płatków ziemniaczanych. Zakłady, rzemiosło, rolnictwo: 1845 r. młyn, kowal, kołodziej, folwark 10 zagrodników i 1 chałupnik, gorzelnia, fabryka skrobi i płatków ziemniaczanych. 5. Ludność: 1785 r. – 62, 1845 r. – 135, 1871 r. – 132, 1900 r. – 163. W 1928 r. na mocy zarządzenia starosty oleśnickiego przyłączono miejscowość Schmoltschütz (Smółczyce) do wsi Grüttenberg (Zarzysko) i stworzono jedną miejscowość.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski

Sokołowice

Położenie. Wieś ulicówka, położona 6,5 km na północny – wschód od Oleśnicy nad rzeką Oleśnica i nad potokiem Kaciusze, 155 m n.p.m. Stanowiska archeologiczne: cmentarzysko ciałopalne, osada z epoki brązu – halsztat, osada z okresu wpływów rzymskich, ślad osadnictwa – pradzieje, osada z późnego średniowiecza, cmentarz ewangelicki z II połowy XIX w. Najstarsza wzmianka pochodzi z 1288 r. z dokumentu, w którym książę wrocławski Henryk IV Probus nadaje dziesięciny z Sokołowic dla kościoła parafialnego w Oleśnicy, a później należą do Krzyżaków z Gwiazdą. Nazwa Sokołowice odnosi się do ludności służebnej, opiekującej się sokołami na rzecz księcia. Nazwa ta odnosi się również do nazwy osobowej sokół. Nazwy. 1288 r. Socolowiz, 1291 r. Sucholov (wohl Zucklau), 1313 r. Zocolov, 1319 r. Soclaw, 1344 r. Sokolow, 1743 r. Zucklau, 1845 r. Zucklau, Sokołowicz, 1871-1945 Zucklau, od 1945 r. Sokołowice. Właściciele: 1288 r. książę Henryk IV Probus, 1319 – 1332 rycerz Konrad de Soclaw. Rycerz Konrad de Soclaw (Konrad z Sokołowic) był protoplastą szlacheckiego rodu de Sokołów, których siedzibą były na prawie 200 lat Sokołowice. W latach 1344 – 1348 znany jest Philipp de Sokołów, 1360 – 1381 Barthusch de Sokolow (Zukelaw), 1381 – 1406 Johann de Sokolow, 1400 – 1419 Barthussius de Sokolow, 1420 r. Johann de Sokolow, 1465 r. Peter Nasselowski, 1505 r. Bartusch Wirsbinski, 1615 r. Zygmunt von Kittliz, 1641 r. We-

nzeln von Bees, 1620 r. von Seidlitz. Od 1666 r. do połowy XIX w. wieś stanowi fideikomis książąt brunszwicko – oleśnickich, a właścicielem Sokołowic był król Saksonii. Od II połowy XIX w. do 1945 r. własność następcy tronu cesarstwa niemieckiego kronprinca. Folwark w Sokołowicach dzierżawili prywatni dzierżawcy. Las w Sokołowicach od 1666 r. był własnością króla Saksonii, w latach 1925 – 1945 część lasu została sprzedana a większość należała do państwa niemieckiego. Parafia. Przed reformacją mieszkańcy Sokołowic uczęszczali do kościoła w Oleśnicy. Od reformacji do 1945 r. ewangelicy należeli do kościoła w Boguszycach a katolicy chodzili do kościoła w Oleśnicy. W latach 1945 – 1957 Sokołowice podlegały pod parafię Oleśnica a od 1957 r. do dziś należą do parafii pw. Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Boguszycach. W 1978 r. powstaje w Sokołowicach kościół, który jest filią kościoła parafialnego w Boguszycach. W 1981 r. nastąpiło uroczyste wyświęcenie kościoła w Sokołowicach p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego. Szkoła. Szkoła w Sokołowicach powstała pomiędzy 1742 r. a 1763 r., uczęszczało wówczas do szkoły 42 uczniów. W 1832 r. zostaje zbudowana nowy budynek szkolny składający się z jednej izby lekcyjnej i mieszkania dla nauczyciela. W 1871 r. do szkoły w Sokołowicach uczęszczało 133 uczniów. Remont generalny budynku szkolnego nastąpił w 1938 r. W 1945 r. powstaje w Sokołowicach czteroklasowa szkoła, której pierwszym kierownikiem był Józef Bielski. Obecnie w Sokołowicach funkcjonuje szkoła z salą gimnastyczną, salą komputerową i biblioteką. Zatrudnionych jest 13 nauczycieli a do szkoły uczęszcza 150 uczniów. Wydarzenia. W 1945 r. zostały spalone 2 domy. W 1946 r. mieszkaniec Sokołowic jadąc do proboszcza w Oleśnicy został napadnięty i zamordowany przez rosyjskich bandytów. Zakłady: 1845 r. gorzelnia, młyn wodny, wiatrak, 1939 r. gorzelnia, młyn wodny. W 2010 r. sklep spożywczy, zajazd Jędrzejówka, 2 zakłady ślusarskie. Rolnictwo: 1785 r. – 8 kmieci, 23 zagrodników, 3 chałupników, istniał folwark, leśniczy i 18 gajowych. W latach 60 – tych XX w. istniało kółko rolnicze, później MBM oraz spółdzielnia kółek rolniczych SKR w latach 1975 – 1992. W 2010 r. w miejscowości znajdują się 3 wielkie fermy drobiu oraz 20 rolników do 20 ha. Ludność: 1785 r. – 355, 1845 r. – 557, 1871 r. – 544, 1885 r. – 621, 1900 r. – 506, 1933 r. – 667, 1939 r. – 636, 1970 r. – 756, 2010 r. – 829. Rzemiosło: 1845 r. – 11 rzemieślników. Hodowla: 1845 r. – 1550 owiec rasy merynos, 1900 r. – konie – 90, bydło – 310, świnie – 303, kozy – 107, gęsi – 167, kaczki – 16, kury – 579. W 1950 r. w całej gminie Sokołowice do której należało 11 gromad znajdowało się: krowy – 227, konie – 146, owce – 87, kozy – 183, świnie – 257. Był to inwentarz własny osadników przywieziony transportem z powiatów Staszów i Busko Zdrój. Drzewostan: 1900 r. jabłonie – 335, grusze – 367, śliwy – 1544, czereśnie – 100. Areał i budynki: 1845 r. – 73 domy, 1871 r. – 77 budynków. W 1885 r. łączna powierzchnia gminy wiejskiej i folwarku w Sokołowicach wynosiła 1457 ha, w tym grunty orne 610 ha, łąki 123 ha, lasy 649 ha. W 1900 r. powierzchnia ogółem 1456 ha, w tym uprawy 604 ha, łąki 127 ha, lasy 662 ha, 1939 r. 1457 ha w tym las 978 ha. W 2010 r. sołectwo Sokołowice zajmuje 1661,6 ha. Ostatnim niemieckim burmistrzem Sokołowic był Robert Spenner. W latach 1945 – 1954 istniała gmina Sokołowice w skład której wchodziły gromady: Boguszyce, Cieśle, Ligota Polska, Brzezinka, Sosnówka, Ostrowina, Miodary, Poniatowice, Rataje, Sokołowice, Spalice. W latach 1954 – 1973 Sokołowice należały do gromadzkiej rady narodowej w Cieślach, od 1973 r. sołectwo Sokołowice należy do gminy wiejskiej Oleśnica. Obecnie sołtysem Sokołowic jest Jerzy Polak. Zabytki: cmentarz z II poł. XIX w., zespół pałacowo-folwarczny z XIX w., pałac z około 1905 r. (obecnie biblioteka), drewniana dzwonnica alarmowa z II połowy XIX w., park pałacowy XIX w., 13 domów mieszkalnych z II połowy XIX w., młyn wodny z 1886 r., obora i stodoła z XIX w., kaplica mszalna z około 1940 r. W Sokołowicach znajduje się grób carskiego oficera Kalinika Rotczenki, który zginął w marcu 1813 r., śpiesząc do Spalic na spotkanie cara Rosji Aleksandra I i króla Prus Fryderyka Wilhelma III. Był to żołnierz carskiej gwardii przybocznej. W listopadzie 2010 r. odbyło się przy jego grobie nabożeństwo ekumeniczne z udziałem duchownych prawosławnych i katolickiego proboszcza.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski

Spalice

Niemiecka nazwa Spahlitz. W 1837 r. występowały razem z 3 folwarkami, 2 w Gęskiej Górcie – Gänseberg i w Piaszczenicy – Sandhof, oraz kolonią Nową Troską – Neusorge i 1 majątkiem wolnym od opłat – Hirseberg. Dane statystyczne podane są łącznie dla Spalic i wszystkich folwarków i koloni. Położona na wschód od Oleśnicy, przy międzynarodowej drodze, w odległości ¼ mili w kierunku na Syców, nad rzeką Oleśnicą. Na wysokości: 145.9 do 153.3 m n.p.m. Przysiółek Gęsia Górka nazwa niemiecka Gänseberg, na wys. 157.0 m n.p.m. Na prawie niemieckim osadzona w XIII wieku (dokładnej daty brak). Nazwa. 1288 r. – Spaliz, 1310 r., 1320 r., 1321 r., 1397 r., 1413 r., 1436 r. – Spalicz. Nazwa od patrona Spalicza. Gęsia Górka nazwa prawdopodobnie od gęsiego szlaku, na którym leżała. Nad Prosną i Wartą mieszkańcy hodowali duże ilości gęsi, jesienią kupcy pędzili je do Wrocławia i miast położonych za Odrą i Nysą. Niemcy uwielbiali polską gęsinę i w czasie Bożego Narodzenia na każdym zamożniejszym stole musiała być polska gęś. Od gęsiego szlaku nazwa Gęsia Górka, również między Sycowem i Kępem na tym samym szlaku jest Gęsia Górka. Stanowiska archeologiczne. Znajdują się tu następujące stanowiska: 2 znaleziska luźne z neolitu, 2 osady - 1 z wczesnego średniowiecza i 1 z późnego średniowiecza, skarb z XII w., 13 stanowisk nieokreślonych: 1 z neolitu, 4 z epoki brązu, 1 z IV w. p.n.e., 5 ze średniowiecza, 1 z późnego średniowiecza i 1 z XIV w. Właściciele. 1380 r. – Johann von Spalicz, prawdopodobnie potomek patrona wsi, giermek książe i członek jego orszaku. 1397 r. – Henczke von Spalicz, jednocześnie wójt dziedziczny Oleśnicy. 1413 r. – Georg von Spalicz dziedzic Gęskiej Górki. 1436 r. – Stenzel von Spalicz członek orszaku książecego. 1664 r. – Konrad von Falkenberg. 1837 r. – książe oleśnicki. 1845 r. – książe oleśnicki. Parafia. Mieszkańcy należeli do parafii Św. Jana w Oleśnicy. Dziesięciny od XIII wieku składali do kościoła w Oleśnicy. Szkoła. Szkoła powstała przed 1750 r. Istnienie szkoły potwierdza Zimmermann w 1785 r. Goerlitz w 1837 r. Knie w 1845 r. Na początku XIX wieku przedstawiała się bardzo mizernie, nauczyciel tutejszy był mrukliwy i niezadowolony z siebie i wszystkiego, co go otacza. Ludność. 1785 r.: kmieci – 5, zagrodników – 27 (łącznie z Gęsią Górką): zagrodników – 7, chałupników – 1. Ogółem ludzi Spalice – 228 + Gęsia Górka 49 = 277. 1837 r.: kmieci – 7, zagrodników – 33, ogółem ludzi – 309. 1845 r. – 488 w tym 23 katolików. 2009 r. – 543, Ciekawe wydarzenia. 15 marca 1813 roku w ostatnim domu w kierunku na Syców spotkali się dwaj monarchowie. Ze strony rosyjskiej car Mikołaj, ze strony pruskiej król Wilhelm. Na pamiątkę tego spotkania, na domu tym umieszczono napis upamiętniający to wydarzenie. Zakłady rzemieślnicze i usługowe. 1310 r. – młyn wodny. 1475 r. – młyn wodny. 1837 r. – młyn wodny, warsztat miedziorytniczy, 2 karczmy, kowal, gorzelnia, apteka. 1845 r.: do księcia – warsztat miedziorytniczy wytwarzający około 1840 naczyń stołowych rocznie, cegielnia produkująca rocznie 881 701 cegieł, młyn wodny z 2 pasami(transmisjami), 2 olejarnie, 1 browar, gorzelnia parowa, 5 handlarzy. Do Spalic w 1845 r. będących własnością księcia należały: 1. Apothekerei – posiadłość rodowa, dziedziczna, 2. Gänseberg – Gęsia Górka, 1307 r. – Ganzehubel – Gęsi Pagórek, 1324 r. – Henze Hubyl, folwark posiadłość rycerska należąca do księcia, folwark, mieszkało w niej 7 zagrodników. 3. Hirseberg (brak nazwy polskiej, ale może chodzi tu o Kaniów), Chudoba, Hirse to proso, Berg-góra, wzgórze, była to posiadłość rodowa. 4. Sandhof – Piaszczenica, posiadłość rycerska, folwark należący do książecego. 5. Neu George – brak nazwy polskiej, być może chodzi to o Nową Troskę – Neu Sorge, kolonia z 10 zagrodami. 6. Winkelmühle – brak nazwy polskiej, w niej młyn wodny. W 2010 r. ilość przedsiębiorstw 46, w tym: Ponus Wrocław sp. z o.o., Usługi Sprzętowo – Transportowe, Roboty Ziemi Mariusz Panek, Zakład Produkcji Wyrobów z Drewna Kwal Krzysztof Walaszczyk, Grzegorz Sławomir-Stolarstwo, Eurotransport – Transport krajowy i zagraniczny – Dłubak, Afbk Usługi Fotograficzne Sebastian Paszkiewicz, Świat Kamienia Dariusz Palka, Kwal Zakład Produkcji Wyrobów z Drewna, Heban Firma Stolarska Henryk Stępień, Dziemieszonka Jan Rzeźbiarstwo w Drewnie, Clear Project, Oltrans PPHU, Boramex, Wytwórnia Artykułów Spożywczych. Areał. 1845 r. – 65 łąnów w tym wieś i 3 folwarki. 1900 r. – wieś 326.3 ha, folwark-576.2 ha, razem – 902.5 ha. Hodowla. 1900 r. - wieś: konie – 54, bydła – 232, owiec

– 6, świń – 216, kóz – 38, gęsi - 172, kury – 580, ule – 53. Folwark: koni – 39, bydła – 189, owiec – 742, świń – 26, kóz – 7, gęsi – 30, kaczek – 79, kury - 243. Drzewostan. 1900 r. Wieś: jabłonie – 472, grusze – 553, śliwy – 666, wiśnie i czereśnie – 768. Folwark jabłonie – 41, grusze – 55, śliwy – 63, wiśnie i czereśnie – 314. Zabytki. Zespół mieszkalno – gospodarczy nr 2 z ok. 1900 r. - dom mieszkalny, stajnia, obora, stodoła. Nr 33-dom mieszkalny z 1915 r., stajnia 1890 r., stodoła 1910 r. Dom mieszkalno – gospodarczy nr 38 z 1882 r., transformator z ok. 1920 r., szkoła nr 49 ok. 1920 r., młyn wodny XIX/XX wiek. Sołtys-Marcin Korzępa.

Opracowanie: Zdzisław Nowakowski

Świerzna

Położenie. Wieś ulicówka znajduje się 4 km na południowy – wschód od Oleśnicy nad rzeką Świerzna między linią kolejową Kluczbork z Oleśnicą oraz przy drodze wojewódzkiej nr 451 łączącą Bierutów z Oleśnicą, 147 m n.p.m. Stanowiska archeologiczne: osada z epoki brązu – halsztat, osada z późnego średniowiecza. Najstarsza wzmianka pochodzi z 1288 r. kiedy książę wrocławski Henryk IV Probus przekazał dziesięcinę ze Świerznej dla Krzyżaków z Gwiazdą. Nazwa miejscowości odnosi się do staropolskiego wyrazu świeży lub może pochodzić od świeżyny czyli świeżego mięsa. Nazwy miejscowości: 1288 r. Swirsna, 1361 r. Swerza, 1435 r. Schwercza, Lewthkowitz, 1477 r. Swirze, 1785 r. Schwierse, Schwercza, 1830-1945 Schwierse, od 1945-1970 Świerzyna, od 1973 r. Świerzna. 6. Właściciele: 1354 r. Thammon von Hayn, 1361 r. Peczeko von Swertza, 1503 r. Michael von Allgarten, 1593 r. Albrecht von Frankenberg, 1633 r. Dietrich von Frankenberg, 1694 r. Hans von Frankenberg. W 1698 r. Sylwiusz Frankenberg był tajnym radcą dworu pruskiego. W 1700 r. Kasper von Dresky, 1785 r. ród von Dyhren, 1845 r. Friedrich von Tiselen, 1921-1945 Eberhard Kalau von Hofe. Od XVIII w. Świerzna dzieli się na dwa folwarki, jeden posiada urząd kameralny w Oleśnicy (część miejska) a drugi rody szlacheckie (część dworska). Parafia. Świerzna należała przed reformacją do kościoła w Oleśnicy. Od reformacji do 1945 r. ewangelicy uczęszczali do kościoła w Smolnej, a katolicy należeli do parafii w Solnikach Wielkich. Obecnie mieszkańcy Świerznej należą do parafii Oleśnica – Wschód. Szkoła w Świerznej istniała w 1727 r. i uczęszczało wówczas 19 uczniów. W 1871 r. było 67 uczniów. Przy dworze znajdowało się przedszkole dla dzieci wiejskich. Nowy budynek szkolny wybudowano w 1935 r. Ostatnim niemieckim nauczycielem był Fritz Muche, a ostatnim burmistrzem Świerznej był Eberhard Kalau von Hofe. Obecnie dzieci ze Świerznej dojeżdżają autobusem do szkoły we Wszechświętym. Wydarzenia. W 1625 r. Elżbieta, córka rolnika ze Świerznej wpadła do stawu z wodą i utonęła. W 1638 r. Christoph Mähler utopił się w okolicznym stawie. W 2010 r. stadnina Wietrzna Stajnia zorganizowała po raz pierwszy Święto Hubertusa. Zakłady: 1785 r. młyn wodny, 1845 r. browar, gorzelnia, młyn wodny, wiatrak. Rolnictwo: 1785 r. 6 kmieci, 13 zagrodników, 2 chałupników, 2 folwarki, 1845 r. 2 folwarki, staw i stróżówka. W 1939 r. były 2 folwarki i 11 rolników. W latach 1947 – 1995 istniał w Świerznej PGR posiadający około 300 ha który podlegał kombinatowi rolnemu w Oleśnicy. W 2010 r. jest 14 rolników do 20 ha i 1 rolnik powyżej 50 ha. Ludność: 1785 r. – 72, 1845 r. – 233, 1871 r. – 178, 1885 r. – 273, 1900 r. – 284, 1933 r. – 266, 1939 r. – 278, 1970 r. – 247. Rzemiosło: 1845 r. kowal, krawiec, 1939 r. szewc, kowal. Hodowla: 1845 r. – 900 owiec rasy merynos, 1900 r. – konie – 53, bydło – 251, świnię – 117, kozy – 17, gęsi – 29, kaczki – 36, kury – 247. Drzewostan: 1900 r. jabłonie – 215, śliwy – 361, grusze – 116, czereśnie – 23. Areal i budynki: w 1885 r. łączna powierzchnia kamery miejskiej i dworska w Świerznej wynosiła 400 ha, w tym grunty orne 1320 ha, łąki 239 ha, lasy 105 ha. W 1900 r. powierzchnia łączna wynosiła 400 ha, uprawy 255 ha, łąki 22 ha, lasy 0,8 ha, 1939 r. 400 ha, 2010 r. sołectwo Świerzna zajmuje 409,2 ha. Obecnie sołtysiem Świerznej jest Roman Strug. W latach 1945 – 1954 gromada Świerzna należała do gminy Solniki Wielkie, 1954 – 1973 do gromadzkiej rady narodowej w Solnikach Wielkich a od 1973 r. do gminy wiejskiej Oleśnica. Zabytki: zespół pałacowo-folwarczny z końca XIX w., pałac z XVII w., dom dróżnika z końca

XIX w., wozownia z XIX w., oficyna z XIX w., 6 domów z końca XIX w.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski

Wszechświęte

Położenie. Miejscowość położona 8 km na wschód od Oleśnicy, u źródeł rzeki Świerznej 167 m n.p.m. Stanowiska archeologiczne: osada z późnego średniowiecza, cmentarz przykościelny ewangelicki z XVIII w., cmentarz ewangelicki II połowa XIX w. obecnie katolicki. Najstarsza wzmianka pochodzi z 1376 r. Nazwa miejscowości pochodzi od nazwy kościoła parafialnego, który był wówczas pod wezwaniem Wszystkich Świętych czyli z języka łacińskiego Omnes Sancti. Nazwy: 1376 r. Omnes Sancti, 1488 r. Alleheiligen, 1785-1945 Allerheiligen, 1945-1949 Wszyscy Święci, od 1950 do dziś Wszechświęte. Właściciele: 1380 r. Peczeko von Krompusch, 1504 r. Philipp von Dziewunty, 1616 r. Wenzel von Liebe, 1696 r. Balthasar von Frankenberg, , 1704 r. Samuel von Stryk, 1717 r. von Goetz, 1775 r. Dorothea von Hautcharmoy, jej mąż Fryderyk Hautchrmoy był generałem, komendantem twierdzy w Brzegu, brał udział w wojnie siedmioletniej i zdobywał Pragę. Jego syn Wilhelm Hautchamoy zginął w bitwie pod Jeną. W 1845 r. właścicielem był Gustav von Schicksuß, 1921 – 1945 doktor prawa Wilhelm Krüger. Kościół. Pierwsza wzmianka o kościele we Wszechświętym pochodzi z 1317 r. Wszechświęte było wówczas parafią a pierwszym proboszczem był Berold, kościół był pw. Wszystkich Świętych. Niedaleko kościoła znajdował się klasztor – dziś już nieistnieje. W latach 1592 – 1945 kościół i parafia we Wszechświętym należały do ewangelików. Pierwszym ewangelickim proboszczem był Bartholoaeus Claffius, który był ostatnim katolickim proboszczem. Do ewangelickiej parafii należało 6 miejscowości: Wszechświęte, Smółczyce, Wyszogród, Nowoszyce, Zarzysko, Bogusławice. Obecnie kościół we Wszechświętym jest kościołem filialnym pw. Matki Boskiej Częstochowskiej i należy do parafii Solniki Wielkie. Szkoła. Szkoła we Wszechświętym istniała przed 1662 r., uczęszczało do szkoły 17 uczniów, w 1871 r. do szkoły chodziło 71 uczniów. W 1879 r. wybudowano nową szkołę, która składała się z 3 klas i mieszkania dla dyrektora szkoły. Ostatnim niemieckim dyrektorem szkoły był Georg Sommer, który był również organistą. Ostatnim niemieckim burmistrzem Wszechświętego był Heinrich Schulz. Po 1945 r. powstaje polska szkoła czteroklasowa, której pierwszą nauczycielką była Jadwiga Grażewiczowa, której grób znajduje się przy kościele. Obecnie do szkoły we Wszechświętym uczęszcza 67 uczniów, pracuje 12 nauczycieli. Do szkoły chodzą dzieci z 6 miejscowości. Szkoła posiada salę gimnastyczną, salę komputerową, świetlicę i bibliotekę. 9. Wydarzenia. W nocy 19.02.1703 r. dwóch bandytów napadło na pałac, w którym mieszkała Elisabeth von Frankenberg. Bandyci ograbili cały pałac i bestialsko zamordowali jej właścicielkę. Wieść o haniebnym czynie dotarła do księcia oleśnickiego, który zarządził pogoń i schwytał bandytów, a następnie kazał ich powiesić. Zakłady: 1845 r. wiatrak, młyn wodny, 1939 r. sklep spożywczy, gospoda, rzeźnia, młyn, piekarnia. Rolnictwo: 1785 r. folwark, 3 kmieci, 13 zagrodników, 3 chałupników, 1845 r. folwark, 1939 r. folwark i 11 rolników. Ludność: 1785 r. – 143, 1845 r. – 209, 1871 r. – 209, 1885 r. – 231, 1900 r. – 212, 1933 r. – 275, 1939 r. – 298, 1970 r. – 290, 2010 r. – 236. Rzemiosło: 1845 r. – 15 rzemieślników i handlarzy, 1939 r. – 2 kowale, szewc, murarz, fryzjer, krawiec. Hodowla: 1900 r. – konie – 40, bydło – 189, świnie – 116, kozy – 24, gęsi – 17, kaczki – 20, kury – 207. Drzewostan: 1900 r. jabłonie – 315, grusze – 248, śliwy – 1565, czereśnie – 344. Areał i budynki: 1845 r. 28 domów. W 1885 r. gmina wiejska i folwark we Wszechświętym zajmowały ogólnej powierzchni: 325 ha, w tym grunty orne 233 ha, łąki 67 ha, w 1900 r. powierzchnia ogółem 323 ha, uprawy 303 ha, łąki 13,5 ha, w 1939 r. powierzchni ogółem 325 ha, w tym folwark 260 ha a 11 rolników 65 ha. W 1950 r. powierzchnia ogółem 165,5 ha, grunty orne 131 ha, łąki 12 ha, pastwiska 2 ha, drogi 0,4 ha. W 2010 r. sołectwo Wszechświęte zajmuje 398,5 ha. W latach 1945-1954 gromada Wszechświęte należała do gminy Solniki Wielkie a następnie, w latach 1954-1973, do gromadzkiej rady narodowej w Solnikach Wielkich, od 1973 r. Wszechświęte należy do gminy wiejskiej Oleśnica. Obecnie sołtysiem wsi

Wszechświęte jest Waldemar Uba. Zabytki: kościół z XIII w. gruntownie przebudowany w XVII w., wieża z 1748 r., zespół pałacowo-folwarczny z końca XIX w., pałac z 1860 r., szkoła z 1930 r., młyn z XIX w., 8 domów mieszkalnych z XIX w. Przy kościele znajduje się nagrobek poświęcony żołnierzom polskim zamordowanym przez Sowietów w Katyniu.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski

Wyszogród

Położenie. Miejscowość o układzie ulicowym znajduje się 7 km na wschód od Oleśnicy, 155 m n.p.m. Brak stanowisk archeologicznych. Najstarsza wzmianka pochodzi z 1380 r. Nazwa Wyszogród wywodzi się od staropolskiego wyrazu wyszy czyli wyższy. Przyrostek gród odnosi się nie tyle do grodu jako miasta ale do osady. Nazwy: 1505 r. Szygroud, 1528 r. Sigrod, 1785 r. Wiesche-grade, 1845-1945 Wiesegrade, od 1945 r. Wyszogród. Właściciele: 1505 – 1589 ród von Siegrod lub Siegroth, 1617 r. Baltazar von Keltsch, 1641 – 1666 Sigmunt von Keltsch, 1682 r. Christopher von Ohm, 1690 – 1696 Jerzy Ohm Januszowski, który był rektorem kolegium jezuickiego w Opolu, 1720 Sigmund von Keltsch, 1845 r. von Kollwe, 1917 – 1945 Erich Achermann. Parafia. Wyszogród przed reformacją należał do parafii we Wszechświętym, od reformacji do 1945 r. ewangelicy należeli do parafii we Wszechświętym a katolicy do parafii w Solnikach Wielkich. Od 1945 r. do dziś mieszkańcy Wyszogrodu należą do parafii Solniki Wielkie. Szkoła. Szkoła w Wyszogrodzie nigdy nie istniała. Dzieci z Wyszogrodu przed 1945 r., po 1945 r. uczęszczały i obecnie uczęszczają do szkoły w Wyszogrodzie. Zakłady: 1845 r. młyn wodny, gorzelnia, browar, gospoda, w 1939 r. 2 gospody, piekarnia, rzeźnia, sklep spożywczy. W 2010 r. we wsi znajduje się sklep spożywczy, firma meblarska i firma transportowa. Rolnictwo: 1785 r. folwark, 18 zagrodników, 1939 r. folwark i 13 rolników, 2010 r. 14 rolników do 20 ha, 1 rolnik do 50 ha. Ludność: 1785 r. – 138, 1845 r. – 202, 1871 r. – 200, 1885 r. – 208, 1900 r. – 200, 1933 r. – 208, 1939 r. – 217, 1970 r. – 152, 2010 r. – 165. Rzemiosło: 1845 r. 3 rzemieślników, 1939 r. kowal, kołodziej, szewc, murarz. Hodowla: 1845 r. 600 owiec rasy merynos, 1900 r. – konie - 25, bydło – 584, świnie – 89, kozy – 11, gęsi – 9, kaczki – 167, kury – 579. Drzewostan: 1900 r. jabłonie – 73, grusze – 128, śliwy – 1642, czereśnie – 294. Areał i budynki: 1845 r. – 22 domy, 1885 r. – gmina wiejska i folwark Wyszogród zajmowały łączną powierzchnię 320 ha, w tym grunty orne 273 ha, łąki 33 ha, w 1900 r. powierzchnia ogółem 319 ha, uprawy 476 ha, łąki 328 ha, w 1939 r. na ogólną powierzchnię 320 ha folwark zajmował 275 ha a 13 rolników posiadało 45 ha, w 1950 r. powierzchnia ogółem 76,1 ha, grunty orne 57 ha, łąki 10 ha, pastwiska 2 ha, drogi 0,4 ha, w 2010 r. sołectwo Wyszogród zajmuje 336,5 ha. Ostatnim niemieckim burmistrzem Wyszogrodu był Robert Kunze. W latach 1945 – 1954 gromada Wyszogród należała do gminy Solniki Wielkie a następnie do 1973 r. do gromadzkiej rady narodowej w Solnikach Wielkich, od 1973 r. należy do gminy wiejskiej Oleśnica. Sołtysem Wyszogrodu jest Sławomir Zadka. Zabytki: zespół pałacowo – folwarczny z końca XIX w., pałacyk z końca XIX w., park z 1900 r., 5 domów mieszkalnych z XIX w., oficyna z 1920 r.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski

Zarzysko

Położenie. Miejscowość położona jest 9 km na wschód od Oleśnicy, 155 m n.p.m. Stanowiska archeologiczne: grodzisko późnośredniowieczne. Najstarsza wzmianka pochodzi z 1380 r. Nazwa Grüttenberg oznacza z niemieckiego wzgórze (górze) gryczane. Nazwy: 1408 r. Grittenberg, 1785-1945 Grüttenberg. Właściciele: 1503 . Martin von Dziewuntin, 1504 r. Hans Dziewuntin, 1617-1620 r. Philipp Dziewuntin, 1635 r. von Granauer, 1664 r. von Siegroth, 1740 ród von Siegroth, 1775 r. Karolina von Damm, 1845 r. von Kleistsche, 1921-1945 r. Waechter. Parafia. W Zarzysku i Smółczycach nigdy nie było kościoła. Mieszkańcy Zarzyska i Smółczyc należeli przed reforma-

cją do kościoła we Wszechświętym, od reformacji do 1945 r. ewangelicy należeli do parafii we Wszechświętym a katolicy do parafii w Solnikach Wielkich, od 1945 Zarzysko należy do parafii w Solnikach Wielkich. Szkoła. W Zarzysku ani Smółczycach nie było szkoły, uczniowie należeli do szkoły we Wszechświętym, obecnie również dzieci z Zarzyska uczęszczają do szkoły we Wszechświętym. Zakłady: 1845 r. wiatrak, gorzelnia, browar, gospoda, 1939 r. gospoda, sklep, 2010 r. sklep spożywczy. Rolnictwo: 1785 r. folwark, 14 zagrodników, 3 chałupników, 1939 r. 2 folwarki, 11 rolników, 2010 r. 10 rolników do 20 ha i 5 rolników 50 ha, 1 przedsiębiorstwo rolne. Ludność: 1785 r. – 91, 1845 r. – 140, 1871 r. – 176, 1900 r. – 162. Rzemiosło: 1845 r. 3 rzemieślników, 1939 r. 2 kowali, 1 kołodziej. Hodowla: 1845 r. – 700 owiec rasy merynos, 1900 r. – konie – 60, bydło – 136, owce – 135, świnie – 90, kozy – 2, gęsi – 37, kaczkę – 160, kury – 260. Drzewostan: w 1900 r. jabłonie – 512, grusze – 128, śliwy – 190, czereśnie – 74. Areał i budynki: 1845 r. 18 domów i pałac, w 1885 r. gmina wiejska razem z folwarkiem zajmowały 293 ha, w tym grunty orne 262 ha, łąki 22 ha, lasy 2ha, w 1900 r. zajmowały 292 ha, w tym uprawy 246 ha, łąki 21 ha, lasy 1,6 ha, 1939 r. 523 ha, 1950 r. powierzchnia ogólna 350 ha, grunty orne 276 ha, łąki 28 ha, pastwiska 5,6 ha, lasy 8,9, drogi 18 ha. Ostatnim niemieckim burmistrzem Zarzyska był Max Hiblig. W latach 1945-1954 gromada Zarzysko należała do gminy Solniki Wielkie a w latach 1954-1973 do gromadzkiej rady narodowej Solniki Wielkie, od 1973 r. należy do gminy wiejskiej Oleśnica. Obecnie sołtysiem Zarzyska jest Andrzej Szymański. Zabytki: zespół pałacowy z końca XIX w., pałac z XIX w., zespół budynków gorzelnii 1880 r., 4 domy z XIX w. dwór (Smółczyce) z XIX w., ogród dworski XVIII w.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski

Zielonka

Nazwa używana przez Niemców, Dzielunke. Właścicielem w 1886 r. był Hermann Heinke. Ludność 1785r.: 121 osób. Areał. 1785 r.: 2 folwarki, 1886 r.: 280 ha. W tym 154 ha ziemi ornej, 15 ha – łąk, 103 ha – lasu, 8 ha – zabudowania i dziedzińce dworskie. 1900 r.: 279.8 ha. Hodowla. 1886r.: koni – 11, bydła – 57, świń – 18, owiec – 18. 1900 r.; koni – 16, bydła – 26, świnie – 2, kozy – 3, kaczek – 10, kur – 40, uli - 1. Drzewostan. 1900 r. jabłoni 112, grusz – 26, śliw – 20, wiśni – 134. W wykazie folwarków z 1900 r. i na mapach folwark Dzielunka występuje jako Eichenhof. Na turystycznej mapie LGD Dobra Widawa umieszczony jest między Dębowym Dworem a Junoszyńcem, przy drodze z Ligoty Polskiej do Szczodrowa pod pierwotną nazwą polską Zielonka. Przypuszczać możemy, iż pierwszymi osadnikami w Zielonce była ludność polska. Zimmermann także szukać Zielonki – Schelonke przy Poniatowicach Dolnych.

Opracowanie: Zdzisław Nowakowski

Zimnica

Położenie. Miejscowość znajduje się 7 km na południe od Oleśnicy, 135 m n.p.m. Stanowiska archeologiczne: osada z okresu kultury łużyckiej, epoka brązu. Najstarsza wzmianka pochodzi z 1740 r. Nazwa zimnica z języka staropolskiego oznacza piwnicę lub chłodnię. Natomiast niemiecka nazwa Klatvorwerk oznacza dosłownie zimny folwark. Nazwy: 1740 – 1945 Kaltvorwerk, od 1945 r. do dziś Zimnica. Właściciele: 1740 r. ród von Dresky, 1845 r. fideikomis książąt brunszwicko – oleśnickich, koniec XIX w. do 1945 r. własność następcy tronu cesarstwa niemieckiego kronprinza. Parafia. Mieszkańcy Zimnicy nigdy nie mieli własnego kościoła, przed reformacją i po reformacji należeli do parafii w Ligocie Małej. Po 1945 r. i obecnie mieszkańcy Zimnicy należą do parafii w Ligocie Małej. Szkoła. Szkoła w Zimnicy istniała przed 1763 r., uczęszczało do niej 17 uczniów, jednak po 1765 r. została zamknięta. Uczniowie mieszkający w Zimnicy należeli przed 1945 r. i należą obecnie do szkoły w Ligocie Małej. Zakłady: 1845 r. gorzelnia, browar, olejarnia, młyn wiatrak, w 1939 r. gospoda, sklep, 2010 r. sklep. Rolnictwo: 1785 r. folwark, 18 zagrodników, 1

chałupnik. W 1939 r. folwark, 21 robotników rolnych, ferma kur niosek na 1500 sztuk, w latach 1970 – 1993 istniał PGR, 2010 r. rolnik do 100 ha. Ludność: 1785 r. – 149, 1845 r. – 209, 1871 r. – 190, 1885 r. – 210, 1900 r. – 158, 1933 r. – 143, 1939 r. – 135, 1970 r. – 196, 2010 r. – 177. Rzemiosło: 1939 r. szewc. Hodowla: 1900 r. – konie – 20, bydło – 119, owce – 512, świnie – 118, kozy – 116, gęsi – 20, kaczki - 6, kury – 241. Drzewostan: 1900 r. jabłonie – 81, grusze – 141, śliwy – 683, czereśnie – 119. Areal i budynki: 1845 r. 28 domów, 1871 r. 31, w 1885 r. gmina i folwark zajmowały powierzchnię 264 ha, grunty orne 187 ha, łąki 38 ha, lasy 7 ha, w 1900 r. powierzchnia ogółem 262 ha, uprawy 201 ha, łąki 37,5 ha, lasy 13 ha, w 1939 r. 251 ha. Ostatnim niemieckim burmistrzem Zimnicy był Hermann Mischau. W 2010 r. sołectwo Zimnica zajmuje 284,9 ha. Obecnie sołtysem Zimnicy jest Ryszard Hungier. Zabytki: dwór z 1840 r., stajnia z XIX w., 4 domy z XIX w., budynki gospodarskie z końca XIX w.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski

GMINA SYCÓW

Syców oraz Pawłówek

Miasto, siedziba władz gminy, którą tworzą: miasto Syców oraz wsie sołeckie Biskupice, Drołtowice, Działosza, Gaszowice, Komorów, Nowy Dwór, Stradomia Wierzchnia, Szczodrów, Ślizów, Wielowieś, Wioska i Zawada. Powierzchnia miasta i gminy wynosi 144,79 km², a zamieszkuje w niej 16 374 osób (dane z 30 czerwca 2004 r.) Wojcieszkowice Małe były wsią należącą do miasta, a następnie do właścicieli prywatnych, położoną pomiędzy obecnymi ulicami Oleśnicką i Kolejową. Wieś była wiele razy przedmiotem zastawu pod zaciągane przez miasto pożyczki. Dość wcześnie została włączona w granice miasta. Koza Mała to dziś część miasta, kiedyś była to wieś lokowana na prawie niemieckim, należąca do „kasy miejskiej” i położona w rejonie dzisiejszych ulic: Szosa Kępińska i Polna. Jeszcze po II wojnie światowej w Kozie Małej urzędował sołtys. Pawłówek, to dziś nazwa przylegającej do parku ulicy, kiedyś był to majątek należący do rodziny Bironów. Winnica to nazwa dawnego majątku położonego w rejonie dworca kolejowego. Po raz pierwszy Winnica jest wymieniona w urbarzu państwa stanowego z 1601 i 1666 r. W 1787 r. utworzono tu folwark z owczarnią, a także m. in. cegielnię. W Winnicy mieszkało wtedy 52 mieszkańców. Tutaj jeden z Bironów w 1818 r. rozpoczął budowę pałacu, której jednak nie dokończył. W południowo-wschodniej części Winnicy sycowski pan stanowy wybudował kawiarnię, która stała się ulubionym miejscem spotkań Sycowian. Imielnik to teren położony pomiędzy ulicą Komorowską, drogą do Świętego Marka i ulicą Oleśnicką, gdzie m. in. znajdowały się nieruchomości należące do sycowskiej parafii katolickiej pw. świętych Piotra i Pawła. Do miasta należały także majątki Pawelki i Niwki, położone pomiędzy Wioską i Komorowem. Stanowiska archeologiczne. Badania archeologiczne na terenie Sycowa oraz w najbliższych okolicach miasta były prowadzone już od XVIII w. Jeszcze w czasach niemieckich, w XVIII – XIX w. (lata: 1720, 1860, 1880, 1905), odkryto osadę z epoki brązu, znalezisko monet rzymskich, skarb monet i grób szkieletowy z wczesnego średniowiecza, skarb monet z późnego średniowiecza oraz inne, luźne przedmioty. Szczególnie bogate znaleziska pochodzą z terenu Kozy Małej (dziś ul. Szosa Kępińska oraz teren przyległy do ul. Pawłówek), gdzie w latach 1878 – 1884, 1932 i 1935 odkryto cmentarzysko ciałopalne z epoki kamiennej, brązu i kultury łużyckiej, obfitość przedmiotów glinianych, metalowych i z kości. Równie bogate rezultaty przyniosły badania na terenie dawnego majątku Malerz, gdzie w XIX w. odkopano cmentarzysko ciałopalne, kurhan z epoki kamiennej, brązu i okresu wpływów rzymskich, szkielety ludzi, przedmioty z kamienia, gliny, ozdoby i przedmioty z metalu (żelazo, srebro) oraz skarb monet z wczesnego średniowiecza. Badania archeologiczne prowadzone w 2009 r. na terenie trasy S-8 dostarczyły nowych odkryć. Pierwsza wzmianka. Źródła pisane dotyczące Sycowa pojawiają się w XIII w. Pierwsza wzmianka o Sycowie wystąpiła w dokumencie Henryka III Probusa z 1276 r., który dotyczył zapisu dla klasztoru Augustianów Na Piasku we Wrocławiu. Wymienia on nazwę wsi Chosnewe circa Syczow (Mnichowice koło Sycowa). W kolejnych latach zapisów dotyczących Sycowa jest coraz więcej. W oparciu o nie wnioskujemy, że w drugiej połowie XIII w. Syców był już kasztelanią i przez dwa wieki częścią Księstwa Oleśnickiego. Syców posiadał prawo bicia monety i mennicę książęcą w XIV – XV w. Moneta sycowska, bardzo rzadka, zwana w źródłach kwartnikiem, była bita w mennicy sycowskiej po 1312 r. dla księcia Konrada Namysłowskiego. W 1489 r. z części terytorium Księstwa Oleśnickiego nazywanej „dystryktem sycowskim”, zostało wydzielone pierwsze na Śląsku, „sycowskie wolne państwo stanowe”. W końcu grudnia 1741 r. utworzono powiat sycowski na terenie sycowskiego państwa stanowego i państwa stanowego w Goszczu. Nazwa miasta w zniekształconej formie pojawiła się już w średniowieczu, a najwcześniejszą była jej polska wersja. W późnym średniowieczu (XIV/XV w.) stosowane już były dwie wersje nazwy miasta: niemiecka i polska. W dokumencie Konrada oleśnickiego z 1312 r. pisany po łacinie, znalazł się zapis: Wartinberg cum sui districto. Na zachowanym odcisku pieczęci miasta Sycowa z 1369 r. zachował się łaciński napis: sigillum civitatis Wartenbergensis. Niemiecką wersję nazwy miasta

wywodził w swojej monografii Józef Franzkowski od słów wart am Berg, co można przetłumaczyć czekaj przy górze. Takim okrzykiem mieli żegnać się kupcy wędrujący przez Syców. W następnych wiekach nazwie Wartenberg dodawano przymiotniki. Był więc Polnisch Wartenberg, a od końca XIX w. do 1945 r. Gross Wartenberg. Przez wiele lat po 1945 r. polską nazwę miasta próbowano powiązać ze słowem sytość, sycenie. To tłumaczenie jest szczególnie bałamutne i nie ma nawet pozorów wiarygodności. Według aktualnego stanu wiedzy o mieście, racjonalne podłoże mają tylko dwa wyjaśnienia. Jedno z nich nawiązuje do żywych przez wieki w okolicach Sycowa tradycji uprawy lnu i produkcji tkanin lnianych. W dawnych wiekach to lniane, surowe płótno nosiło nazwę syc, a wyprodukowana tkanina towary sycowe. Pierwszy wywodził nazwę miasta od owego sycu Józef Franzkowski. Inne wyjaśnienie, nawiązuje do faktu, że na ziemiach polskich wiele nazw miejscowych pochodzi od nazwisk, przezwisk lub imion osób. Nazwy tak tworzone są formą patronimiczną (przymiotnikową i dzierżawczą pochodzącą od imienia, nazwiska osoby). Objasniając nazwy miejscowe na tzw. ziemiach odzyskanych po II wojnie światowej, wybitny znawca tego problemu prof. Stanisław Rospond z Instytutu Śląskiego w Opolu, posłużył się przykładem Sycowa, aby objasnić genezę wielu nazw miejscowych. Idąc tym tropem nazwę Syców należy wiązać ze słowem Syc, pisany z dużej litery, bowiem poszukiwania będą dotyczyć osoby. Po wielu staraniach w pracy poświęconej gwarze śląskiej odszukane zostało wspomniane słowo. W gwarze śląskiej Syc to sknera, skąpiec. W średniowieczu, gdy nie było jeszcze nazwisk w dzisiejszym rozumieniu, stosowano często przezwiska dodawane do imion. Pozostaje więc przyjąć, że Syców to miasto Syca. Właściciele. W rękach rodu Haugwitz państwo sycowskie pozostawało w latach 1489 – 1517, później na krótko w latach 1517 – 1529 władali nim Lew von Rozmital i Błatna, pochodzący z Czech. Następnie w latach 1529 – 1571 było w rękach rodu Maltzan, a 4 września 1571 r. zostało kupione przez Jerzego von Brauna od wdowy Elżbiety Maltzan za sumę 133 000 florenów. Ten właściciel zasłynął jako dobrodziej Sycowa, dbał o mieszczan (szczególnie o rzemieślników), a specjalne ulgi nadał włościanom. Za jego panowania w 1578 r. przeprowadzono pierwszy w dziejach Śląska spis ludności, a od 1581 r. przyjęto dzielenie doby na dwie, 12-godzinne części, zaś w 1584 r. wprowadzono kalendarz gregoriański. Jego syn, Jerzy Wilhelm, „niegodny ojca utracjusz”, sprzedał Syców w 1591 r. Abrahamowi von Dohna za sumę 140 000 talarów. We władaniu tego rodu pozostało sycowskie państwo stanowe aż do bezpotomnej śmierci Karola Hannibala von Dohna w 1711 r. Przypadło wtedy przejściowo Koronie czeskiej i do 1719 r. było zarządzane przez Urząd Zwierzchni. Kolejnymi właścicielami Sycowa i okolicznych włości zostali Bironowie z Kurlandii. Posiadali oni w swoich rękach sycowskie państwo stanowe, a później dobra sycowskie w latach 1734 – 1945. Najstarszym wyobrażeniem pieczęci miejskiej Sycowa, do której nawiązuje dawny i obecny herb miasta, jest jej odcisk na dokumencie z datą 25 listopada 1369 r., zachowany w archiwum we Wrocławiu. Widzimy na niej ostro zakończoną ku dołowi tarczę herbową z postacią opancerzonego rycerza. Rycerz ten trzyma w rękę trąbkę (może róg myśliwski) i dmie w nią. Napis literami gotyckimi w języku łacińskim brzmi: sigillum civitatis wartenbergensis (sycowska pieczęć miejska). Flagę i herb miasta Sycowa zatwierdzono Uchwałą Rady Miejskiej w 1996 r. Hejnał miasta Sycowa uchwaliła Rada Miejska w listopadzie 1997 r. Parafia. Już w XIII w. kroniki potwierdzają murowane kościoły w Sycowie i okolicach. Kościół w Sycowie jest wymieniany w dokumencie z datą 10 sierpnia 1287 r. Występuje tam Jan (Johannes), rektor miejscowego kościoła, którego biskup Tomasz wymienia wśród zwolenników księcia Henryka. Najdawniejszy kościół w Sycowie był pw. św. Michała Archanioła. Kościół pw. świętych Piotra i Pawła został zbudowany ok. 1350 r. i następnie był rozbudowany w końcu XV w. Oprócz kościoła św. Piotra i Pawła wymieniany jest jeszcze kościół św. Michała, który znajdował się między kościołem parafialnym a wieżą. Nazywany był „kościółem polskim”, bowiem odprawiały się tam nabożeństwa dla Polaków. Kościół św. Michała spłonął w pożarze w 1554 r., ale w 1573 r. został odbudowany. W 1601 r. obiekt znajdował się we władaniu ewangelików i ta sytuacja utrzymywała się do 10 czerwca 1637 r., gdy obiekt spłonął ponownie i później już nie został odbudowany. Na Przedmieściu Polskim (Kaliskim) istniał także, pochodzący

z XV w., kościół pw. św. Mikołaja (inaczej szpitalny), zniszczony podczas wojny trzydziestoletniej. Około 1520 r. istniała jeszcze w Sycowie kaplica pw. św. Anny. Istniał też kościół pw. Naszej Ukochanej Pani, po lewej stronie przy rozwidleniu dzisiejszej ul. Oleśnickiej i Kolejowej. W pierwszym okresie reformacji kościół parafialny św. Piotra i Pawła w Sycowie przeszedł na wiele lat w ręce ewangelików. Katolikom oddał go ponownie, w 1601 r., książę von Dohna. Bardzo ciężkie czasy przyszły dla obiektu w latach wojny trzydziestoletniej. W 1637 r. podczas pożaru spaliła się wieża i dzwony. Po jej odbudowaniu, założono w 1656 r. nowe dzwony. Duży ważył 24 cetnary, średni – 15, i mały 8 cetnarów. W 1638 r. w kościele parafialnym było 8 ołtarzy. Parafianie tutejsi byli Niemcami i Polakami. W statystykach miejskich z 1758 r. wyliczono 509 katolików i 354 ewangelików. W 1813 r. kościół spalił się kolejny raz. Po tej klęsce przystąpiono natychmiast do jego odbudowy, lecz obiekt nie został wtedy odbudowany całkowicie. Nie pomyślano o odbudowie wieży z powodu braku pieniędzy. Z dzwonów pozostała tylko sygnaturka z 1732 r. Sycowskie gminy ewangelickie borykały się w początkach istnienia z różnymi trudnościami. Poprawa sytuacji nastąpiła w 1529 r., kiedy właścicielami sycowskiego państwa stanowego została ewangelicka rodzina von Maltzan. Te pozytywne zmiany w życiu kościoła ewangelickiego stały się szczególnie widoczne w 1551 r., gdy rządy przejął Bernard von Maltzan, i po nim, w 1560 r. Joachim von Maltzan. Od czasu zaprowadzenia w Sycowie protestantyzmu były tu dwie oddzielne gminy ewangelickie, każda z oddzielnym pastorem i kościołem. Odebrany wcześniej katolikom kościół św. Piotra i Pawła przeznaczono dla Niemców, zaś kościół św. Michała dla Polaków. Zmiany nastąpiły w 1592 r., gdy władza w państwie stanowym przeszła w ręce katolickiego rodu von Dohna. Kronikarz odnotował, że pierwszy jego przedstawiciel, Abraham, zmienił dotychczasowe stosunki pomiędzy wyznaniem i ...zaprowadził wszędzie nabożeństwa katolickie. W Sycowie i okolicy w tamtych czasach dwie świątynie w mieście oraz 13 innych w okolicy należały do ewangelików. Ród von Dohna dopiero w 1601 r. odebrał ewangelikom kościół św. Piotra i Pawła i przekazał katolikom. Ewangelikom pozostawiono kościół św. Michała, który zniszczył w 1637 r. tragiczny pożar i odtąd ewangelicy w Sycowie na ponad sto lat zostali bez świątyni. Od tego czasu przez wiele dziesięcioleci wierni musieli wędrować z Sycowa i okolicznych miejscowości do księstwa oleśnickiego lub do Polski. Poprawa nastąpiła, gdy książę kurlandzki Ernest Jan von Biron kupił sycowskie państwo stanowe i otrzymał od cesarza Karola VI zezwolenie na publiczne odprawianie nabożeństw w kaplicy pałacu sycowskiego. W 1758 r. podjęto decyzję o utworzeniu w Sycowie parafii ewangelickiej. Przy tej okazji kaplica zamkowa otrzymała status samodzielnego kościoła parafialnego. Powstała parafia również przyjęła za patrona św. Jana. Opracowanie projektu nowej świątyni powierzono pochodzącemu z Kamiennej Góry, słynnemu architektowi wrocławskiemu Carlowi Gotthardowi Langhansowi (1732 – 1808). Wznoszenie kościoła rozpoczęło 1 czerwca 1785 r., od położenia kamienia węgielnego. Budowa trwała cztery lata i zakończono ją w listopadzie 1789 r. Kościół otrzymał za patronów św. Jana i św. Piotra. W ten sposób uczczono pierwszych właścicieli Sycowa z rodu Bironów, Jana Birona i jego syna Piotra. Uroczyste poświęcenie świątyni nastąpiło 29 listopada 1789 r., w pierwszą niedzielę Adwentu. Kazanie, którego tekst w języku niemieckim zachował się, wygłosił znany w Sycowie i okolicach pastor Johann Sasadius. W średniowieczu i później w sycowskim wolnym państwie stanowym do połowy XVII w. prawdopodobnie nie było Żydów, co dość zgodnie potwierdzają źródła. Znaleźli się oni w Sycowie oraz w innych okolicznych miejscowościach graniczących z Polską w XVII w., w okresie konfliktu polsko – szwedzkiego. Byli z pewnością w Sycowie do 1685 r., wymieniani w kronikach Targów Lipskich. Około 1700 r. kupiec Joachim Aron otrzymał dla Żydów od właściciela sycowskiego państwa stanowego przywilej na handel jedwabiem, płótnem lnianym, perkałem i innymi tkaninami. Jednocześnie tenże Aron był dzierżawcą wytwórni wódki. W XIX w. większość żydowskich mieszkańców Sycowa, mieszkała i pracowała w Kozie Małej, przy drodze wiodącej stamtąd ku przedmieściom i na Pawłówku przy drodze do majątku Malerz. Natomiast w Rynku znajdowały się duże firmy żydowskie, przede wszystkim dom towarowy z tekstyliami oraz firma zajmująca się handlem wyrobami spirytusowymi. W Sycowie

mieszkało wtedy 28 rodzin żydowskich. Wzrost liczby członków gminy spowodował konieczność urządzenia własnego domu modlitwy. W tym celu, 5 lipca 1825 r., gmina zakupiła działkę przy ulicy Ogrodowej i dom, który po przebudowaniu przeznaczono na synagogę. Budynek zachował się do dziś i obecnie jest użytkowany jako dom mieszkalny. W czasach prześladowań hitlerowskich, tuż przed II wojną światową, Żydzi zaczęli masowo opuszczać teren Niemiec i przenosić się do Palestyny, na zachód Europy oraz do Polski. Niewiele wiadomości zachowało się o sycowskich cmentarzach. Znajdowały się one przy każdym z kościołów. Najstarszy z nich znajdował się przy kościele św. Piotra i Pawła, na którym od października 1803 r. nie było już pochówków. W pobliżu polskiej bramy miejskiej (dziś zadrzewiony skwer przy ul. Komorowskiej, naprzeciw hali sportowej) znajdował się cmentarz przy kościele św. Mikołaja, który od 1666 r. został wyznaczony jako ewangelicki. Przez pewien czas był cmentarzem jedynym i ogólnym. Został zamknięty w 1837 r., po wybudowaniu komunalnego miejsca pochówku. Na cmentarzu w św. Marku, chowano zmarłych z Komorowa, Wielowśi, Nowego Dworu i Małych Wojcieszkowic, choć czasem chowani byli tam również mieszkańcy miasta (Sycowa). Żydzi od początku domagali się prawa do stworzenia i utrzymania miejsc pochówku dla członków gminy. Cmentarz dla nich znajdował się poza ówczesnymi granicami miasta, na należących do niego gruntach wsi Wioska (dziś osiedle przy ul. Kaliskiej). Zimmermann pisał, że w XVIII w. w garnizonie sycowskim stacjonował I Szwadron Pułku Huzarów Księcia Wirtemberskiego. Szkoła. Istnienie parafialnej szkoły katolickiej w Sycowie potwierdzone jest najwcześniej w dokumencie z 30 grudnia 1395 r., gdy rektorem tej szkoły był Mikołaj. Tenże rektor był księdzem, a także pisarzem miejskim. W szkole uczono niemieckiego, łaciny oraz greki. Oprócz rektora w szkole nauczali dwaj inni nauczyciele, także duchowni. Szkoła znajdowała się w pobliżu kościoła, a utrzymywała ją parafia i miasto. W okresie reformacji dotychczasowa szkoła katolicka została zamieniona na ewangelicką. Nauczali w niej pastory ewangelicy. Po wielkim pożarze w 1742 r. trzeba było szukać nowego budynku dla szkoły, bowiem stary spalił się. Niedługo potem na działce подарowanej przez jednego z mieszkańców, w 1744 r. wybudowano nową szkołę. W 1752 r. chodziło do niej 61 dzieci. Również w następnym, wielkim pożarze miasta w 1813 r., spłonął budynek szkoły ewangelickiej. Odbudowę podjęto natychmiast i już 16 października 1815 r. oddano szkołę ponownie do użytku. W 1823 r. do szkoły ewangelickiej w Sycowie uczęszczało 230 uczniów. W mieście istniała też, podobnie jak katolicka, ewangelicka szkoła wiejska, którą uruchomiono w 1878 r. dla 150 uczniów. Mieściła się we własnym budynku przy ulicy Szkolnej oraz w wynajętym mieszkaniu. Do tej ostatniej szkoły chodziły dzieci z Pawłówka, Zawady, zamku w Sycowie, Nowego Dworu, Bielawek i Wojcieszkowic Małych oraz dzieci z Kozy Małej, Wioski i Imielnika. W 1911 r. wybudowano w Sycowie nową szkołę ewangelicką przy ulicy Kościelnej (dziś LO), zaś budynek starej oddano księciu Bironowi. 14 lutego 1794 r., z uwagi na potrzebę utrzymania szkolnictwa katolickiego w największych gminach wiejskich, podpisano porozumienie, zatwierdzone 5 marca tego samego roku przez wszystkie władze zwierzchnie. Na mocy porozumienia miasto Syców, zamek Syców, Koza Mała, Wioska, Pawełki, Pawłówek, Himmeltal (Imielnik), Małe Wojcieszkowice, Nowy Dwór i Komorów utworzyły Związek Szkolny. W 1813 r. spłonął budynek szkoły katolickiej zbudowany w końcu XVIII w. Do czasu przyznania dotacji i odrestaurowania budynku w 1815 r., lekcje odbywały się w szpitalu. Jeszcze przed pożarem, w 1805 r. uznano, że ilość pomieszczeń do nauki jest niewystarczająca dla właściwego prowadzenia lekcji, i drugie pomieszczenie do nauki stało się niezbędne. Uznano więc, że mieszkania organisty i kantora zostaną przeznaczone na klasę szkolną. Wielkie zasługi dla sycowskich szkół katolickich miał proboszcz ksiądz Ignacy Kupiec. Jemu przypadł obowiązek budowy nowej szkoły katolickiej. Budowę rozpoczęto 10 maja 1855 r., a już 28 września 1856 r. po zakończeniu budowy szkoły, nastąpiło jej poświęcenie. W nowej szkole znalazło zatrudnienie czterech nauczycieli. W budynku znalazła też pomieszczenia szkoła dla dziewcząt (znana jako Szkoła Przemysłowa, która istniała już w 1793 r.), gdzie uczono robót na drutach oraz szycia. Nauczycielem, a w początkach XX w. rektorem w miejskiej szkole katolickiej w Sycowie był sycowski kronikarz Józef Franzkowski. Pierwsza

po II wojnie światowej szkoła podstawowa (nazywana szkołą powszechną), została uruchomiona w ponemieckim budynku szkoły katolickiej. Jej organizatorką była nauczycielka Bronisława Grudzińska. Naukę szkolną uroczyście rozpoczęto 15 kwietnia 1945 r. Z dzieci polskich przybyłych do miasta utworzono dwa oddziały szkolne i z grupy 43 dzieci niemieckich – trzy oddziały. Nauczyciele (i nie tylko oni) pracowali w tych pierwszych powojennych miesiącach społecznie, czasem za niewielką ilość jedzenia wydawanego przez władze ze wspólnej kuchni. Naukę w tym nietypowym roku szkolnym zakończono 14 lipca 1945 r. Świadectw nie wydano, a cenzurki zostały dzieciom odczytane. Od 1 września 1945 r. obowiązki kierownika szkoły przejął Władysław Wawrzykowski, który kierował placówką tylko przez kilka dni, a potem równie krótko kierowała szkołą Wanda Ratyńska. Już 1 października 1945 r. obowiązki kierownika przejął Józef Ermel i pełnił je do 31 grudnia 1953 r. Józef Ermel wraz z małżonką Stefanią, a także Bronisławą Grudzińską i kilku innych należał do pionierów sycowskiego szkolnictwa podstawowego. W roku szkolnym 1947/48 do szkoły w Sycowie uczęszczało 489 uczniów, nauka odbywała się na dwie zmiany, a w placówce pracowało już 15 nauczycieli. W roku szkolnym 1959/60 miasto podzielono na dwa obwody szkolne, co oznaczało powołanie nowej szkoły oraz konieczność odejścia nauczycieli i uczniów do nowego obiektu szkolnego. W Szkole Podstawowej nr 1 uczyło się 302 uczniów w 9 oddziałach oraz pracowało 10 nauczycieli. W dotychczasowym budynku z konieczności działała też Szkoła Podstawowa nr 2, ponieważ nie został jeszcze oddany do użytku jej budowany od nowa gmach. Dzieci należące do obwodu tej szkoły uczyły się na drugiej i trzeciej zmianie. Szkoła przeniosła się do nowego budynku po feriach zimowych w roku szkolnym 1959/60. Szkolnictwo średnie w Sycowie rozpoczęto organizować nieco później niż podstawowe. Pierwszym dyrektorem Gimnazjum, z którego w następnych latach rozwinęło się Liceum Ogólnokształcące, był krótko mgr Kazimierz Lelo, a po nim mgr Mieczysław Petri powołany na stanowisko dyrektora pismem Kuratorium we Wrocławiu z dnia 21 sierpnia 1946 r. Placówka zajęła pomieszczenia po byłej szkole ewangelickiej. Wcześniej, bo już w 1945 r., rozpoczyna się historia szkolnictwa zawodowego w mieście. W gazecie Pionier z 10 października 1945 r. znalazła się notatka, w której zapisano, że w mieście otwarto szkołę zawodową Salezjanów. 5 grudnia 1946 r. założono w Sycowie Publiczną Szkołę Zawodową Doksztalającą. Szkoła mieściła się w budynku szkoły powszechnej. Nauka odbywała się codziennie po południu. Z dniem 1 września 1948 r. mianowano dyrektora Publicznej Średniej Szkoły Zawodowej, którym został Feliks Kurek. Szkołę przeniesiono do własnego budynku przy ul. Oleśnickiej 4. W następnych latach szkoła mieściła się w niewielkim budynku przy ul. Daszyńskiego. Praktyki zawodowe odbywały się w obiekcie po budynku gospodarczym. W 1974 r. wybudowano okazały obiekt Zespołu Szkół Zawodowych w Sycowie przy ulicy Daszyńskiego. Obecnie mieści się tutaj Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych. W latach 70. XX w. w mieście wybudowano dwa domy mieszkalne dla nauczycieli. W 1995 r. utworzono Zespół Oświaty Samorządowej. Dziś w mieście pracują dwie szkoły podstawowe, Gimnazjum, Liceum Ogólnokształcące, Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych oraz Warsztaty Terapii Zajęciowej dla Dzieci, a także Szkoła Muzyczna I Stopnia, cztery przedszkola, w tym jedno z grupą żłobkową, oraz jedno prywatne w Domu Sióstr Zakonnych. W 1992 r. utworzono Centrum Kultury w Sycowie, w którym skupiono wszystkie placówki kultury: Bibliotekę, Muzeum Regionalne oraz Dom Kultury. Szpital. Wzmianki o istnieniu szpitala w mieście pochodzą z okresu średniowiecza. Były to raczej przytułki niż szpitale w dzisiejszym znaczeniu. W 1804 r. na miejscu starych, drewnianych i chylących się ku upadkowi zabudowań, zbudowano od nowa, dwa masywne budynki szpitala. Koszty pokryto ze szpitalnego funduszu budowy. W 1860 r. szpitalowi przekazano grunty z zasobów gminy. W 1879 r. nastąpiła rozbudowa placówki i służył on odtąd jako szpital powiatowy. Wtedy usunięto znad drzwi wejściowych do budynku, znajdującą się tam od dawna, żelazną tablicę z napisem: Szpital świętego Mikołaja. Ważne postaci. Jednym z najbardziej zasłużonych ludzi dla spraw polskich oraz spraw oświaty i Kościoła, był wspomniany wcześniej ksiądz Ignacy Kupiec, Polak z pochodzenia, wieloletni proboszcz parafii katolickiej w Sycowie. Urodził się 21 października 1815 r. w Czernicy niedaleko Krakowa. Matką

księdza była Teresa z domu Dębińska, a ojcem Jakub Kupiec, majster budowlany. Jeszcze jako dziecko przeprowadził się do Mnichowic, wtedy w powiecie sycowskim, gdzie rodzice otrzymali w spadku majątek. We Wrocławiu ukończył gimnazjum św. Macieja i seminarium duchowne. Święcenia kapłańskie otrzymał w dniu 25 listopada 1838 r. W 1839 r. został kapłanem w Namysłowie, a w 1842 r. proboszczem w Kowalowicach koło Namysłowa. Do Sycowa przeniósł się 30 grudnia 1845 r., a w dniu 6 czerwca 1846 r. objął tu urząd proboszcza, który pełnił do śmierci w 1876 r. Od początku podjął swoje obowiązki wobec parafii oraz dekanatu sycowskiego. Dbał o obiekty sakralne i budował nowe kościoły. Dzięki jego staraniom została utworzona parafia, wybudowany kościół parafialny i szkoła katolicka w Dziadowej Kłodzie. Ksiądz Kupiec dbał o ożywienie życia religijnego. Odnowił lub zapoczątkował w parafii sycowskiej działalność wielu stowarzyszeń i organizacji kościelnych. W świątyni sycowskiej dzięki niemu ołtarze i ambona zostały stopniowo odnowione, w miejsce posadzki z cegły zostały wyłożone płyty marmurowe. Za swój wielki wkład w rozwój oświaty zyskał uznanie władzy świeckiej i kościelnej oraz został powołany na stanowisko szkolnego inspektora powiatowego w dniu 9 lutego 1861 r. Zmarł po długiej chorobie 24 kwietnia 1876 r. i został pochowany na cmentarzu w Św. Marku. Skromny, kamienny grób księdza na wprost głównego wejścia do kościoła zachował się do dziś. Budynki i infrastruktura. Miasto próbowało nadążyć za wieloma nowinkami technicznymi. W 1872 r. nadano ulicom Sycowa nazwy oraz ponumerowano domy. Pierwsze mało udane próby oświetlenia miasta podjęto już w 1817 r., gdy na ulicach założono 42 latarnie. O wiele skuteczniejszym okazało się oświetlenie miasta latarniami gazowymi, po wybudowaniu w 1899 r. gazowni miejskiej. W latach 1904 – 1905 podjęto pierwszą próbę elektryfikacji miasta. 15 listopada 1905 r. oddano do użytku wybudowaną w Sycowie „centralę elektryczną”, która zaopatrywała miasto i okolice w prąd elektryczny. Wytwarzaną w mieście energię elektryczną wykorzystano też do oświetlenia ulic. W drugiej połowie XIX w. miasto Syców przystąpiło do rozbudowy wodociągów, w tym również do budowy nowych ujęć wody. Dotąd miasto korzystało z instalacji wodociągowej wybudowanej jeszcze w 1570 r. Stary rurociąg (drewniany) rozgałęział się na Przedmieściu Polskim i prowadził dalej do miasta ulicą Kaliską i Kępińską. Wodę dla miasta magazynowano w dwóch zbiornikach na wodę. Zamiar budowy wodociągów z rur żelaznych lub ołowianych podjęto jeszcze w 1869 r., natomiast właściwe roboty przy budowie zaczęto dopiero w 1897 r. Zbudowano wtedy wodociąg w Rynku i na głównych ulicach, a przy okazji wymieniono rury drewniane na żelazne. W następnym roku sieć wodociągowa miała już 300 m. Koszty budowy pokrywało miasto z funduszy Kasy Oszczędnościowej. Budowano też nowe studnie w rejonie Kozy Wielkiej. Prace przy budowie wodociągów zakończono w 1906 r. Początkowo woda w mieście dochodziła w domach tylko do parteru i dlatego w 1907 r. wybudowano stację pomp oraz wieżę ciśnienia, dzięki czemu możliwe było tłoczenie jej na wyższe piętra. Poczta w Sycowie działała już w XVII w. i jej rozwój trwał w następnych dziesięcioleciach. Gazeta Nowiny Szląskie w numerze 7 z 17 lutego 1888 r. zamieściła informację, że książę Biron wystawił w bliskości kościoła ewangelickiego nowy budynek dla tamtejszej poczty. Budynek poczty (dziś ul. 1 Maja) ocalał w niezmienionej formie, jest budowlą powstałą w tym samym czasie, co pałac Bironów, nawiązującą w swoim wyglądzie w bezpośredni sposób do jego kształtu architektonicznego. W XIX w. bardzo szybko rozwijała się komunikacja. Miasto otrzymało połączenia drogami bitymi m. in. z Oleśnicą, Kępem i Międzyborzem. W 1871 r. oddano linię kolejową Oleśnica – Syców, a następnie 1 marca 1872 r. otwarto trasę kolejową Syców – Kępno – Podzamcze. W XIX w. w Sycowie, będącym wtedy stolicą powiatu, postawiono wiele nowych, okazałych budynków. Rozbudowę miasta utrudniały istniejące dotąd średniowieczne mury miejskie. Ich rozbiórkę rozpoczęto w 1809 r., najpierw w rejonie kościoła ewangelickiego. W tym samym okresie rozpoczęto rozbiórkę południowego odcinka murów, a na odkrytym w taki sposób terenie urządzono i otwarto 20 lipca 1809 r. ogrody i park pałacowy. Przy Bramie Polskiej wybudowano okazały dom dla Bractwa Kurkowego (budynek rozebrano w latach 70. XX w.). Na piętrze tego budynku urządzono salę taneczną i mieszkanie. Rozbiórkę fortyfikacji miejskich kontynuowano też w kolejnych latach. W 1829 r. rozebrano obie bra-

my miejskie, zasypano fosę miejską i w ten sposób miasto przestało być wyspą otoczoną z wszystkich stron wodą. Na przedmieściach utworzono alejki, które wysadzono drzewami. Posadzona wtedy aleja lipowa zachowała się w dość dobrym stanie do dzisiaj. Z okazałych murów miejskich wybudowanych w XIV – XVI w. pozostały do dziś skromne fragmenty na posesji kościoła katolickiego, na boisku Gimnazjum i przy ulicy Ogrodowej. 28 kwietnia 1813 r. na dachu zamku książęcego wybuchł wielki pożar, który zniszczył miasto. Spalił się pałac książęcy, a przy nim 117 innych zabudowań, w tym ratusz, wieża dzwonnicza i dach na kościele parafialnym. W 1817 r., po kilku zaledwie latach, miasto było prawie całkowicie odbudowane. Na końcu przystąpiono do odbudowy ratusza. Kamień węgielny w fundamentach położono 7 czerwca 1817 r., zaś już 10 grudnia 1818 r. założono na wieży chorągiewkę z gwiazdą. Nad wejściem do Ratusza w 1853 r. umieszczono XV-wieczną sentencję, która przez wieki znajdowała się na jednej z bram miejskich. Dewiza miasta umieszczona na marmurowej tablicy była zapisana pismem gotyckim po łacinie i miała brzmienie: UT VIRTUS CIVIUM SIC FLOREAT URBIS FORTUNA, co znaczy po polsku: JAK CNOTA OBYWATELA, TAK KWITNIE SZCZĘŚCIE MIASTA. W 1841 r. wybrukowano kostką granitową główne ulice miasta, m. in. drogę do Polskiego Mostu, a w latach 1852 – 1855 następne. Największą i najbardziej okazałą budowlę, jaką kiedykolwiek w historii miał Syców, wybudował w XIX w. książę Kalikst Biron. Budowla była nową siedzibą rodu, w miejsce zniszczonej w pożarze w 1813 r. Prace budowlane przy obiekcie rozpoczęto w 1853 r. na działce położonej pomiędzy kościołem ewangelickim, dzisiejszą ulicą Ogrodową oraz linią dawnych murów miejskich. Budowę zakończono w 1884 r., gdy powstał drugi obiekt pałacowy. Obszerne budowle miały architekturę neogotycką, a cztery narożniki tej głównej, zwieńczyły baszty. Pałac Bironów był budowlą reprezentacyjną, jednak obiekty te zostały bezpowrotnie zniszczone w 1945 r., już po zakończeniu działań wojennych. Syców w swoich dziejach powojennych miał swoje „pięć minut” w połowie lat 60. XX w. Właśnie w tym okresie rozpoczęto w mieście wiele ważnych inwestycji, które na stałe zmieniły oblicze miasta. Impulsem do tych działań stał się Turniej Miast w cyklu telewizyjnym Zawsze w Niedzielę. Do zawodów, pierwszych z całego cyklu, stanęły miasta Syców i Oleśnica. Turniej jednym punktem wygrała Oleśnica. W 1965 r. otwarto restaurację Parkowa. W marcu 1965 r. prezydium PRN pojęło decyzję o rozpoczęciu budowy w Sycowie z funduszy społecznych basenu kąpielowego o wymiarach 29 x 50 m. Budowa basenu miała zakończyć się latem 1966 r. Podobnie jednak jak w wielu innych przypadkach, inwestycja znacznie się opóźniła. Termin ukończenia prac przesuwano kilka razy i ostatecznie obiekt oddano do użytku 19 lipca 1968 r. W 1966 r. lokalna prasa informowała, że w mieście zmieniano na nowe elewacje budynków oraz asfaltowano główne ulice, m. in. Młyńską, Dzierżyńskiego (dziś Daszyńskiego), Oleśnicką, Ogrodową, Kępińską, Waryńskiego. W 1972 r. nowe asfaltowe nawierzchnie i chodniki otrzymały ulice Kościelna i Kościuszki. Kopanie fundamentów pod sycowski hotel rozpoczęto w marcu 1967 r., a obiekt oddano do użytku 7 czerwca 1969 r. W marcu 1968 r. dobiegała końca budowa nowej stacji benzynowej w Sycowie – Nowym Dworze. Dworzec autobusowy oddano do użytku w 1971 r. Rozpoczęcie budowy przychodni zapowiadała prasa już w 1966 r., a na 1967 r. przebudowę miejscowego szpitala. W połowie 1967 r. w notatce Historyczna budowa znalazła się krytyka wolnego tempa budowy potrzebnego obiektu. Zapowiadano wprawdzie oddanie placówki do użytku w końcu września 1967 r., ale opóźnienie dalej się powiększało i ostatecznie otwarto placówkę 7 listopada 1967 r. W końcu 1968 r. miasto otrzymało automatyczną centralę telefoniczną. W mieście i kilku okolicznych miejscowościach zakończyła się bezpowrotnie era telefonów „na korbkę”. Ten bardzo dobry okres w dziejach miasta został zwieńczony tytułami i odznaczeniami. W 1971 r. miasto przystąpiło do konkursu Krajowego Mistrza Gospodarności. Do rywalizacji w konkursie stanęło 501 miast z całego kraju. Rozstrzygnięcie konkursu nastąpiło w końcu kwietnia 1972 r. Syców uzyskał w tej edycji tytuł Wicemistrza Gospodarności w grupie miast od 5 000 do 15 000 mieszkańców oraz nagrodę w kwocie 3 milionów złotych. W następnych latach miasto brało udział w kolejnych edycjach Konkursu, jednak początkowo bez tak znaczących sukcesów. W 1975 r. zostało odznaczone Krzyżem Komandorskim

z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski. W 1976 r. doczekało się tytułu Krajowego Mistrza Gospodarności. Było to swoiste podsumowanie i zamknięcie znakomitej passy miasta. Na początku lat 80., w 1982 r., odrodziła się myśl utworzenia w Sycowie muzeum, ale w odróżnieniu od wcześniejszych prób, jako placówki państwowej, z odpowiednim budżetem i obsadą kadrową. Inicjatywa grupy społeczników spotkała się z poparciem miejscowych władz, które we wrześniu 1982 r. powołały Muzeum Regionalne w Sycowie, jako placówkę państwową. Po 1989 r. w nowej rzeczywistości politycznej i ustrojowej zaczął się proces likwidacji niektórych przedsiębiorstw w mieście. Uchwałę o likwidacji POM w Sycowie podjęła Rada Miejska w 1991 r., a likwidacji Przedsiębiorstwa Budownictwa Komunalnego w Sycowie w kwietniu 1992 r. W tych latach zlikwidowano również PBRol. Wybrana w pierwszych wolnych wyborach Rada Miejska podjęła starania o odtworzenie powiatu sycowskiego i powrocie miasta i gminy do województwa wrocławskiego. Uchwałę w tej sprawie podjęto w lutym 1993 r. W 1991 r. Rada miejska w Sycowie podjęła uchwałę o wydawaniu informatora samorządowego pod nazwą Wiadomości Sycowskie. Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej zarządzany przez Gminę Syców utworzono w 2003 r. Podstrefę Wałbrzyskiej Strefy Ekonomicznej na terenie Gminy Syców utworzono w 2006 r. W mieście działa Komisariat Policji. Opiekę zdrowotną zapewnia Szpital Powiatowy SPZOZ „Przychodnia” oraz cztery apteki. W sezonie letnim działa odkryty basen kąpielowy. Istnieje też Biuro Podróży, biuro notariusza, oczyszczalnia ścieków, trzy pizzerie, MOSiR, hala sportowa i trzy boiska „Orliki”. Rzemiosło. Już w średniowieczu funkcjonowało w mieście wiele cechów. Do najciekawszych z pewnością należał cech tkacki (tkaczy lnianych), a nadany mu przez miasto przywilej zachował się do dziś. W XVIII w. kronikarz wymieniał następujące profesje w mieście: 1 rękawicznik, 1 aptekarz, 1 złotnik, 7 rzeźników, 1 lazienkier, 8 piekarzy, 1 grzebieniarz, 1 golibroda, 1 intrologator, 4 bednarzy, 2 farbciarzy, 2 szklarzy, 1 kapelusznik, 1 kotlarz, 1 kuśnierz, 16 tkaczy, 1 perukarz, 2 piernikarzy, 1 szmuklerz, 4 kołodziejów i stelmachów, 4 rymarzy, 4 garbarzy, 2 szlifiery, 4 ślusarzy, 5 kowali, 15 krawców, kominiarz, 20 szewców, 1 mydlarz, 2 powroźników, 3 stolarzy, 5 garncarzy, 32 sukienników, 2 postrzygacze sukna, 1 wytwórca wałków do sukna, 1 zegarmistrz, 1 cieśla. Również w następnych okresach rzemieślnicy byli najważniejszą częścią społeczności miejskiej. Do nich należał obowiązek obrony miasta. W tym celu jeszcze w średniowieczu powołano Bractwo Kurkowe, które rozwinęło szeroką działalność w mieście w XIX w. W granicach miasta działały majątki: Pawłówek, Malerz, Imielnik i folwark zamkowy. Do miasta należał, znajdujący się w jego południowej części las. W majątkach działały: młyn, tartak, płatkarnia, a w mieście fabryka maszyn rolniczych Schöhlzela, gdzie produkowano m. in. przetrząsacze do siana. W Winnicy była duża owczarnia, a w folwarku zamkowym hodowano bydło i konie. Znajdowało się również duże gospodarstwo ogrodnicze i bażanciarnia. Według spisu z 1900 r. w majątkach sycowskich były 23 ule, 228 jabłoni, 178 grusz, 211 śliw oraz 36 drzew wiśni. o zakończeniu II wojny światowej rzemieślnicy byli najbardziej aktywnymi osadnikami. Pierwsza organizacja rzemieślnicza, której dano nazwę Cech Zbiorowy powstała w Sycowie 29 sierpnia 1945 r. Na starszego cechu powołano mistrza piekarskiego Mikołaja Kuberskiego. Po II wojnie światowej Syców pozostawał niewielkim miastem, gdzie rozwinęły się przedsiębiorstwa służące rolnikom. Jednym z pierwszych i większych było powstałe w 1957 r. Powiatowe Przedsiębiorstwo Robót Budowlanych. W 1957 r. Powiatowy Związek Gminnych Spółdzielni (PZGS) wybudował w Sycowie Wiejski Dom Towarowy (WDT). W kronice miasta czytamy, że w 1964 r. „w szczerym polu przy ul. Dzierżyńskiego” (obecnie ul. Daszyńskiego) uruchomiono Przedsiębiorstwo Budownictwa Rolniczego. Prasa wrocławska informowała w marcu 1966 r. o działalności Państwowego Ośrodka Maszynowego w Sycowie, (jedno z większych przedsiębiorstw w mieście i powiecie), który elektryfikował ostatnie wsie i przysiółki. Dziś na terenie miasta działa wiele firm, wśród nich 61 budowlanych, 38 handlowych, 28 stolarzy, meblarzy i tapicerów, 15 gastronomicznych, 13 zajmujących się piekarnictwem, cukiernictwem i produkcją lodów, 12 naprawy samochodów, 12 transportowych, 11 fryzjerów, 11 gabinetów kosmetycznych, 9 instalatorstwa elektrycznego, 8 hydraulicznych, 8 szkół językowych i tłumaczy, 7 firm komputerowych

i sprzętu internetowego, 6 malarstwa i tapeciarstwa, 5 prawników i radców prawnych, 5 zakładów krawieckich, 4 ogrodnictwa, 4 apteki, 4 zakłady naprawy sprzętu rtv, 2 optyków, 3 zakłady kamieniarskie, 2 zakłady fotograficzne, 2 ślusarzy, złotnik oraz zawody ginące, wśród nich 2 zakłady szewskie, introligator i rymarz. W Sycowie powstało też kilkanaście prywatnych praktyk lekarskich oraz firm prowadzących usługi medyczne, a także kilka firm geodezyjnych. W mieście działa 7 oddziałów różnych banków oraz 4 sklepy wielkopowierzchniowe (markety). Ludność. Zachowane dane umożliwiają ukazanie liczby mieszkańców miasta od XVIII w. W 1741 r. miasto miało 210 mieszkańców i w latach następnych: 1758 r. – 863, 1786 r. – 1 227, 1804 r. – 1 510, 1849 r. – 2 386, 1900 r. – 2 381, 1937 r. – 2 923. Po wojnie w 1945 r. mieszkało w Sycowie 1 033 ludzi. W październiku 1946 r. wywieziono z miasta do Niemiec większość dotychczasowych mieszkańców. W 1947 r. miasto liczyło 1 950 mieszkańców, w 1965 r. – 4 907 i w 1970 r. – 5 637 mieszkańców. W 1996 r. miejscowość liczyła 10 625 osób i w latach następnych: 2000 r. – 10 840 osób, 2005 r. – 10 786 osób i 2010 r. – 10 555 osób. Zabytki. Na terenie miasta zachowało się stosunkowo niewiele zabytków. Do najważniejszych należą: kościół ewangelicki św. Jana i św. Piotra, katolicki kościół parafialny św. św. Piotra i Pawła, pozostałości XIV-wiecznych murów obronnych, układ urbanistyczny miasta, spichlerz przy ul. Parkowej, park pałacowy z 2 połowy XIX w., zespół podworski w Winnicy. Zachowały się również pomniki przyrody, m. in. w parku miejskim buki pospolite o obwodzie 467 cm, 347 cm i 324 cm, dąb pospolity (3 sztuki) o obwodzie 458 cm, klon srebrzysty o obwodzie 335 cm, klon zwyczajny o obwodzie 367 cm, jawor o obwodzie 288 cm, buk pospolity o obwodzie 367 cm i lipa drobnolistna o obwodzie 258 cm.

Opracowanie: Stanisław Chowański

Biskupice oraz Nowy Świat i Trzy Chałupy

Położenie. Biskupice to wieś sołecka znajdująca się w odległości 5 km od Sycowa, przy lokalnej drodze łączącej Syców przez Święty Marek z Droftowicami. Jedna z najstarszych miejscowości w okolicach Sycowa. Z Biskupicami jest luźno związana terytorialnie kolonia o nazwie Trzy Chałupy oraz inna kolonia Nowy Świat, położona pomiędzy Biskupicami i Działoszą. Stanowiska archeologiczne. We wsi odkrywano w XIX i XX wieku pojedyncze obiekty archeologiczne, wśród nich naczynie gliniane. Lokalny kronikarz Franzkowski wspominał o odnalezieniu tam pod koniec 1894 roku pogańskiego cmentarzyska. Nazwa i pierwsza wzmianka. Biskupice były jedną z najstarszych posiadłości biskupów wrocławskich. W dokumencie papieża Hadriana IV z dnia 23 kwietnia 1155 roku, wymienione są jako Bicopici obok innych, okolicznych miejscowości. Dzisiejsza nazwa wsi Biskupice używana była od samego początku istnienia przemiennie i łącznie z niemiecką nazwą Bischof. Często w różnych dokumentach można spotkać nazwę wsi w formie zniekształconej, np. w dokumencie z około 1300 roku w formie Biscupitz, Byscupitze vel Bischof, z 1329 roku – Bischof, z 1359 – Bischof, Bischof, Biskupice, a następnie do 1945 roku spotykamy niemiecką nazwę Bischof. W języku polskim i niemieckim miejscowość brała brzmienie swojej nazwy od urzędu właścicieli wsi, którym w średniowieczu byli biskupi wrocławscy. Właściciele. Wieś w swojej historii miała wielu właścicieli. W XVII wieku był to ród von Dohna, w XVIII wieku – ród von Weger oraz starosta sycowski Christian Wilhelm von Teichmann. W XIX wieku nastąpiła ponowna zmiana właścicieli. Przez około 30 lat wieś była w posiadaniu Richarda von Buddenbrock, zaś na podstawie umowy z 1888 roku właścicielem został ziemianin Richard von Busse, właściciel wsi Ose. Właściciele wsi z rodów von Buddenbrock i von Busse pełnili urząd starosty sycowskiego. Starostowie von Busse pochowani są na Cmentarzu Komunalnym w Sycowie. Parafia. Początkowo, około 1580 roku, Biskupice były częścią istniejącej kiedyś parafii pod wezwaniem św. Jadwigi w Działoszy. W XIX wieku wieś weszła w skład parafii katolickiej w Sycowie. Również ewangelicy z Biskupic już od XVIII wieku mieli swoją parafię w Sycowie. W 1905 roku we wsi mieszkało 276 ewangelików oraz 18 katolików. Szkoła w Biskupicach została założona 1797 roku. W 1887 roku

został zbudowany nowy, duży budynek szkoły, w którym uczył jeden nauczyciel. W okresie przed I wojną światową uczęszczało do niej około 65 uczniów. Areal. Według spisu z 1905 roku obszar wsi łącznie z majątkiem wynosił ok. 506 ha. Grunty orne zajmowały 270 ha, łąki – 18 ha, lasy – 16 ha i pastwiska – 8 ha. Rolnictwo, rzemiosło i hodowla. We wsi znajdował się folwark. Kroniki odnotowały też istnienie już w XVIII wieku wiatraka, służącego do przemiału zboża. W sprawozdaniu za 1886 rok czytamy, że we wsi istniał i działał młyn i gorzelnia. Po 1945 roku we wsi powstała Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna, do której pod przymusem zapisano rolników. Według danych z 1886 roku we wsi było 87 koni, hodowano 70 sztuk bydła oraz 50 sztuk trzody chlewnej. Na początku XX wieku we wsi znajdowała się tuczarnia świń oraz bydła rzeźnego. W kronikach odnotowano też, że w 1846 roku prowadził we wsi swój sklep żyd Hirsch Altmann. Obecnie we wsi obok działalności rolniczej mieszkańcy prowadzą różną działalność usługową (10 osób), budowlaną, hydrauliczną (po 1 osobie), stolarską – 2 osoby, handlową – 1 osoba, oraz usługi pogrzebowe – 1 osoba. Ludność. Opisujący XVIII-wieczny Śląsk F. A. Zimmermann wymienia we wsi 4 kmieci, 15 zagrodników i 3 chałupników, ogółem 204 mieszkańców. Według spisu z 1905 roku we wsi i majątku było 39 budynków mieszkalnych, 294 mieszkańców w tym 146 mężczyzn. W 1913 roku wieś liczyła 384 mieszkańców. Po II wojnie światowej, w październiku 1946 roku, wywieziono stąd 16 osób. W 1945 roku w miejscowości osiedlono 227 osadników przybyłych z różnych stron. W latach 1945 – 1950 osiedliło się w Biskupicach 57 rodzin. Dzisiaj Biskupice są niedużą miejscowością, w której w roku 1996 mieszkało 261 osób, a w kolejnych: 2000 rok – 268 osób, 2005 rok – 286 osób i 2010 rok – 303 osób. W XIX wieku w kolonii Trzy Chałupy zamieszkiwało 14 ludzi, natomiast w kolonii Nowy Świat – 58 ludzi. Zabytki. W rejestrze zabytków na terenie Biskupic znalazły się m. in. cmentarz poewangelicki z 2 połowy XIX wieku i pozostający w ruinie dwór z XVIII wieku. Infrastruktura. W 1886 roku została zbudowana licząca 7 153 m długości droga Biskupice – Działosza – Nowy Dwór. W ostatnim okresie wieś została włączona do sieci wodociągowej.

Opracowanie: Stanisław Chowański

Drołtowiec oraz Ligota Dzieszławska

Położenie. Drołtowiec to jedna z większych wsi sołeckich w gminie sycowskiej, położona przy drodze Syców – Twardogóra – Milicz, w odległości 13 km od Sycowa. Przy tej drodze, w odległości około 2 km od wsi, ma swoje źródła rzeka Widawa. Z Drołtowicami związane były kiedyś jako przysiółki Radzyna (dzieje przysiółka zostaną omówione oddzielnie) i majątek Zawada (Dyhrnfeld). Obecnie częścią Drołtowiec jest Ligota Dzieszławska, która jeszcze w początkach XX wieku miała status wsi. Stanowiska archeologiczne. W pobliżu Drołtowiec, jeszcze w czasach niemieckich, dokonano odkryć na dwóch stanowiskach archeologicznych. Najpierw, w XIX wieku, odkopano 2 kurhany z epoki brązu (kultura łużycka), a w latach: 1932, 1933 i 1934 odnotowano luźne znaleziska z okresu halsztackiego (kultura łużycka) i neolitu. Były to toporki kamienne i motyka kamienna. Nazwa i pierwsza wzmianka. Najstarszy dokument dotyczący wsi pochodzi z 1307 roku. Wymieniono w nim nazwę wsi (villa Rudolphi – wieś Rudolfa). Od 1435 roku stosowana jest niemiecka nazwa Rudelsdorf. W kronikach odnotowane zostały różne nazwy wsi, m. in. Rudelsdorf, Rudilsdorf, Drottowiz, Drottowiz, a zaraz po wojnie przez krótki czas Drutowice. Nazwa niemiecka wsi pochodzi od nazwiska jej założyciela i właściciela Leonarda de Rudolphi. Po II wojnie światowej Komisja URM ds. nazewnictwa przyjęła patronimiczne pochodzenie nazwy Drołtowiec od słowa Drołt, oznaczającego imię lub nazwisko. Dyskutowano też inne hipotezy, m. in. taką, że w dokumentach najwcześniejszy jest jednak zapis Rudolphi villa, co mogło prowadzić do nazwy Rudolfów. Do przyjęcia była też wersja Rudoltowice. Już w początkach XVII wieku wymienia się nazwy dwóch części wsi – Drołtowiec Górne i Dolne. Właściciele. W XVIII wieku wieś należała do rodziny von Dyhrn. W 1721 roku właścicielem wsi był Karl Maximilian von Dyhrn, który dokonał połączenia obu części Drołtowiec. Od 1755 roku Drołtowiec należały do hrabiego Ernsta von Dyhrn.

W 1789 roku hrabia Heinrich Reichenbach z Goszcza zakupił Drołtowice wraz Radzyną i majątkiem Zawada (Dyhrnfeld). Z kolei od hrabiów z Goszcza dobra nabył w 1826 roku wrocławski księgarz Johann Gottlieb Korn. Majątek ten w drodze dziedziczenia przeszedł na jego syna, Wilhelma Gottlieba Korna. Wilhelm Gottlieb Korn w dniu 24 grudnia 1866 roku otrzymał godność szlachecką i upoważnienie do jej dziedzicznego przekazywania. Drołtowice pozostały w posiadaniu rodziny von Korn aż do 1945 roku. Ród von Korn, posiadający żydowskie korzenie, silnie związał się z Drołtowicami w XIX wieku. Rodzina Kornów to zasłużeni drukarze i wydawcy książek we Wrocławiu i Oleśnicy. W ich drukarniach powstało wiele dzieł w języku polskim. Jak wspomina von Korn, potomek byłych właścicieli, we wsi nie było większych obszarów urodzajnych pól. Parafia. Sycowski kronikarz J. Franzkowski wspomina, że kościół parafialny w Drołtowicach prawdopodobnie został założony już w okresie lokacji wsi na prawie niemieckim. Mieszkający do dziś w Niemczech potomek rodu von Korn zauważa, że działo się to około 1322 roku. W XVI/XVII wieku kościół w Drołtowicach pozostawał w rękach protestantów. Do katolików powrócił w 1654 roku w opłakanym stanie i według kronik przypominał bardziej „jaskinię zbójców”. Patronką kościoła i parafii była śląska księżna św. Jadwiga. Parafia obejmowała wsie: Drołtowice, Ligotę Dziaślowską i Radzynę, a od roku 1633 także Chelstów i Chelstówek. Na wieży kościelnej wisiały dwa dzwony. W 1665 roku został ponownie proboszczem parafii ksiądz Johan Reichthal. Zasłużył się dla niej w 1677 roku jako budowniczy kościoła, plebanii i szkoły. W XIX wieku do parafii drołtowickiej należało 850 katolików, przybywających tu na nabożeństwa z 36 miejscowości (formalnie nie należących do parafii), położonych w odległości do 20 km od wsi. Wśród tych miejscowości był także Międzybórz, gdzie przez wiele lat nie było parafii katolickiej. Kościół parafialny w Drołtowicach miał kaplicę w Stradomi Górnej. Ustalili się zwyczaj, że co piątą niedzielę nabożeństwa w kościele parafialnym i kaplicy odprawiano po polsku. Przez dziesięciolecia protestanci uczęszczali do kościoła ewangelickiego w Sycowie. Protestantcki kościół we wsi pobudował w 1900 roku von Korn. Wzorem innych właścicieli, także rodzina von Korn sprawowała patronat nad życiem religijnym katolików i protestantów. W 1905 roku we wsi mieszkało 356 ewangelików oraz 124 katolików. Obecnie Drołtowice są siedzibą parafii rzymsko-katolickiej św. Mateusza Apostoła, do której należą zabytkowy, drewniany kościół filialny Świętej Trójcy w Dziaślawicach. Szkoła. Początkowo w całej parafii nie było ani jednej szkoły katolickiej. Dlatego proboszcz Krause w 2 połowie XIX wieku otworzył szkołę katolicką w Bukowinie, a następnie w Drołtowicach. Zamierzał też otworzyć szkołę w Dziaślawicach, co nastąpiło po śmierci proboszcza. Pod datą 5 maja 1857 roku odnotowano istnienie prywatnej szkoły katolickiej w Drołtowicach, która następnie została przekształcona w szkołę publiczną. Do tej szkoły uczęszczały dzieci z Radzyny, Zawady oraz Ligoty Dziaślowskiej. W 1902 roku został zbudowany nowy budynek szkolny przez proboszcza Reinholda. W 1910 roku szkoła w Drołtowicach liczyła 61 uczniów. Dzieci z rodzin protestanckich w Radzynie już w 1763 roku uczęszczały do założonej przez Ernsta von Dyhrn szkoły w Drołtowicach. Pierwszy nauczyciel w tej szkole nazywał się Karl Wilhelm Langhammer. W 1902 roku został zbudowany nowy budynek szkoły. W 1910 roku w tej 3-klasowej szkole, 2 nauczycieli uczyło 124 dzieci. Po 1945 roku istniała tu szkoła podstawowa. W latach 70. XX wieku wybudowano nowy, okazały obiekt szkolny, który mieści szkołę podstawową. Rolnictwo, hodowla i rzemiosło. W XIX i XX wieku postawiono na intensywny rozwój rolnictwa poprzez stosowanie nowoczesne metody nawożenia i upraw oraz rozwój hodowli bydła. Według spisu z 1905 roku obszar wsi wraz z majątkiem wynosił 1 691 ha, (majątek 1 475 ha). Grunty orne zajmowały 275 ha, łąki – 91 ha, lasy – 937 ha oraz pastwiska – 31 ha. Według spisu z 1900 roku we wsi było 15 uli, 41 jabłoni, 19 gruszy, 22 śliwy oraz 884 drzew wiśni. W Drołtowicach, podobnie jak w innych okolicznych miejscowościach, znajdowały się od najdawniejszych czasów zakłady przetwarzające plody rolne. Były tu: wiatrak do przemiału zboża, browar do produkcji piwa, gorzelnia i w późniejszych latach młyn „koński”. W 1886 roku we wsi działała gorzelnia o napędzie parowym, cegielnia produkująca rocznie 18 800 sztuk dachówek i cegieł oraz mleczarnia. Po 1945 roku we wsi działała Spółdzielnia Kółek Rolni-

czych (SKR). W majątkach w dwóch owczarniach hodowano owce merynosy, których w połowie XIX wieku było 800 sztuk. Według danych z 1886 roku we wsi hodowano 33 konie, 236 sztuk bydła, 750 owiec oraz 47 sztuk trzody chlewnej. We wsi pracowało też wielu rzemieślników, m.in. kuźnia oraz 3 innych rzemieślników. Obecnie, dla potrzeb ludności we wsi działa tartak, istnieje kilka placówek handlowych, firma transportowa oraz wytwórca mioteł. Ludność. W połowie XVIII wieku we wsi zamieszkiwało 305 mieszkańców w tym 5 kmieci, 1 zagrodnik, 15 młockarzy i 3 chałupników. W połowie XIX wieku były tu 2 folwarki, 37 domów, pałac będący siedzibą właścicieli majątków, 333 mieszkańców, w tym 58 katolików. We wsi według spisu z 1905 roku były 34 budynki mieszkalne, 311 mieszkańców, w tym 137 mężczyzn. Około 1913 roku wieś łącznie z przysiółkami liczyła 471 mieszkańców. W październiku 1946 roku do Niemiec wywieziono z Drołtowa 14 osób. W 1945 roku w miejscowości osiedlono 80 przybyszy. W latach 1945 – 1950 zamieszkało tutaj 56 rodzin. W roku 1996 miejscowość liczyła 481 osób, i w latach następnych: 2000 rok – 461 osób, 2005 rok – 467 osób i 2010 rok – 475 osób. Budynki i infrastruktura. Na przełomie XIX i XX wieku we wsi działała poczta, restauracja, dylżans konny dowożący pasażerów do stacji w Stradomiu. W późniejszych latach przejął tę rolę autobus, dowożący ludzi i pocztę. W związku z rozbudową linii kolejowych, tuż przed II wojną światową, przystąpiono do realizacji projektu nowej trasy łączącej Namysłów z Międzyborzem. Linia miała przebiegać blisko folwarku w Radzynie. Wojna przerwała jednak wszystkie prace. We wsi znajdowały się sklepy, gdzie była możliwość zakupu przedmiotów codziennego użytku, a także tzw. towary kolonialne. Był też sklep mięsny oraz piekarnia. Przez wiele lat przed i po wojnie mieścił się we wsi urząd pocztowy. W ostatnich latach wieś otrzymała sieć wodociągową. Zabytki. Do obiektów zabytkowych we wsi zaliczono katolicki kościół parafialny św. Mateusza z 1885 roku, dawny cmentarz katolicki z około XIV wieku i cmentarz poewangelicki przy dawnym kościele ewangelickim z 2 połowy XIX wieku oraz zespół pałacowo-parkowy z początków XIX wieku założony dla rodu von Korn.

Opracowanie: Stanisław Chowański

Działosza oraz Widawki (Widawa)

Położenie. Działosza jest wsią solecką położoną przy trasie z Sycowa do Twardogóry i Milicza w odległości 4 km od siedziby gminy. W przeszłości do miejscowości należał przysiółek Widawki (Widawa), który dziś jest częścią wsi, a także kilka folwarków. Stanowisko archeologiczne. We wsi w latach 1927 i 1934 dokonano odkryć archeologicznych z okresu neolitu i późnego średniowiecza. Były to siekierki kamienne, zabytki z krzemienia oraz fragmenty naczyń glinianych. Nazwa. Już w XIV wieku łączono wsie Działosza i Wielowieś w jedną całość, co wyrażała niemiecka nazwa Otto-Langendorf. Istniejące nieformalne połączenie obu wsi próbowano usankcjonować w XX wieku. Podjął takie kroki po I wojnie światowej starosta sycowski Detlev Otto von Reinersdorf. Początkowo były trudności z realizacją zamiaru, jednak po 1933 roku, już w czasach Hitlera, nastąpiło oficjalne połączenie miejscowości w jedną wieś. Po II wojnie światowej Działosza i Wielowieś istniały oddzielnie jako wsie sołeckie. Nazwa villa ottonis (wieś Ottona – Ottendorf) pojawia się w Liber fundationis już w 1305 roku. Wieś była założona na prawie niemieckim. Najstarszą, łacińską nazwą wsi villa ottonis – wieś Ottona, znajdujemy w Księdze Fundacji (Liber fundationis) z 1305 roku. Odtąd w dokumentach występuje niemiecka nazwa wsi Ottendorf, wzięta prawdopodobnie od popularnego w Niemczech imienia Otto, które nosił właściciel. W tym samym roku w Liber fundationis spotykamy nazwę Otto-Langendorf, którą określano dobra Slonczha, powstała prawdopodobnie z połączenia nazw dóbr w Działoszy (Ottendorf) oraz Wielowosi (Langendorf). Śląski kronikarz J.G. Knie pisze, że w dokumencie z 1423 roku, obok nazwy Ottendorf występuje polska nazwa Dzielosza. Przez krótki czas po II wojnie światowej, używano zniekształconej nazwy wsi Dzialose. Działosza i Działosza-Wielowieś do XVII wieku były bardzo często wymieniane w dokumentach pod wspólną nazwą Działosza. Właściciele. Majątki w Działoszy-Wielowosi miały w swoich dziejach

wielu właścicieli. W 1329 roku właścicielem Działoszy był sędzia dworski Gernot. Dobra Działosza w XV wieku należały do rodu Tschirner. Od 1620 do 1763 roku (z przerwami) właścicielem był ród von Lessel. W 1649 roku pojawia się jako właściciel Adam Salish. W posiadaniu jego rodziny dobra w Działoszy pozostały do około 1768 roku. Od 1812 roku następowały ciągle zmiany właścicieli posiadłości, średnio niemal co 10 lat. W 1854 roku nabywa nieruchomości Adolf Guenther. Ostatnim właścicielem z rodziny Guenther był kapitan Rudolf Guenther, który zmarł w 1920 roku. W XVIII wieku inny majątek będący szóstą częścią Wielowksi, a nazywany Działosza należał do pani majorowej Ledivary. Od 1887 roku właścicielem Działoszy został Gustav Menzel. Ostatni właściciel z tej rodziny, Günther Menzel, zginął w wypadku podczas polowania nie pozostawiając potomka a pozostawione dobra przed II wojną światową zakupił dla swojego syna Günthera, radca urzędu Eschenbach. Parafia. W Działoszy istniał od najdawniejszych czasów, należący do parafii Syców, kościół filialny pod wezwaniem Świętej Jadwigi. Swoją niezależność jako kościół parafialny utracił prawdopodobnie około 1580 roku. Kościół był tu wzmiankowany jeszcze w XVII wieku. Sycowski kronikarz J. Franzkowski pisze, że nie można określić, kiedy kościół został odebrany katolikom. Około 1780 roku we wsi funkcjonował cmentarz. W XIX wieku i później zmarli z Działoszy i Wielowksi byli grzebani najczęściej na cmentarzu miejskim w Sycowie. W XIX wieku katolicy i ewangelicy uczęszczali na nabożeństwa do swoich kościołów w Sycowie. W połowie XIX wieku we wsi żyła jedna rodzina żydowska. W 1905 roku we wsi mieszkało 404 ewangelików oraz 224 katolików. W latach 70. XX wieku z inicjatywy księdza Jana Gorczycey, proboszcza i dziekana sycowskiego, w Działoszy zbudowano kościół filialny pod wezwaniem św. Józefa. Szkoła. Istnienie szkoły, wspólnej dla mieszkańców Działoszy i Wielowksi odnotowano już w 1764 roku. Ewangelicy mieli swoją szkołę, założoną w 1838 roku w Wielowksi. Od roku 1882 był nowy budynek szkoły jednoklasowej, do której w 1910 roku uczęszczało 98 uczniów. W 1861 roku ksiądz Ignacy Kupiec, zasłużony kapłan katolicki i proboszcz sycowski, założył w Otto-Langendorf katolicką szkołę prywatną. W 1866 roku szkoła została przekształcona w szkołę publiczną. Już po śmierci księdza Kupca, w 1883 roku, z funduszy zapisanych przez niego w testamencie, w Działoszy zbudowano nową szkoła. W 1910 roku uczęszczało do niej 103 dzieci. Po 1945 roku, aż do dziś, istnieje we wsi Szkoła Podstawowa dla dzieci z Działoszy, Wielowksi i przysiółków. Obiekt szkolny został po wojnie przebudowany i rozbudowany. W szkole działa koło poetyckie. Rzemiosło, hodowla, rolnictwo. We wsi działał jeden wiatrak do przemiału zbóż, młyn wodny, browar oraz gorzelnia. Również w Widawie odnotowano istnienie młyna wodnego do przemiału zboża. W majątkach prowadzono hodowlę zwierząt, głównie owiec. W XVIII wieku owczarnia liczyła 700 owiec merynosów. Według spisu z 1905 roku obszar wsi łącznie z majątkiem wynosił 844 ha. Grunty orne zajmowały 517 ha, łąki – 61 ha, lasy – 221 ha oraz pastwiska – 13 ha. Według danych z 1886 roku we wsi hodowano 42 konie, 229 sztuk bydła, 493 owce oraz 40 sztuk trzody chlewnej. W XVIII wieku we wsi swoją kuźnię miał kowal, działało też 5 warsztatów tkackich oraz prowadziło działalność 8 innych rzemieślników. W 1900 roku we wsi i majątku ziemskim były 3 ule, 215 jabłonie, 75 grusz, 888 śliw oraz 82 wiśnie. Po II wojnie światowej przez wiele lat we wsi działało Państwowe Gospodarstwo Rolne (PGR). Obecnie zarejestrowanych jest tutaj wiele firm, m. in. 12 usługowych, 5 związanych z handlem, 2 zakłady mechaniki samochodowej, 2 stolarzy i jedna budowlana. Działa także tartak oraz fabryka mebli. Ludność. W XVIII wieku do wsi należało 97 ognisk domowych i 569 mieszkańców. Przysiółek Widawki (Widawa) zamieszkiwało 5 zagrodników oraz 179 mieszkańców. W połowie XIX wieku odnotowano w Działoszy folwark z pańskim dworem, 2 kmieci, 10 młockarzy, leśniczówkę, 29 domostw i 268 mieszkańców (w tym 20 katolików i 5 żydów). We wg spisu z 1905 roku były 54 budynki mieszkalne i 334 mieszkańców. Według spisu z 1913 roku wieś i majątek zamieszkiwało 376 osób, w tym w przysiółku Widawa 87 ludzi. Po zakończeniu II wojny światowej, w październiku 1946 roku, z Działoszy i Widawy wywieziono do Niemiec 29 osób. W 1945 roku w miejscowości osiedlono 184 osoby. W latach 1945 – 1950 osiedliło się tu 66 rodzin. W ostatnich latach można zaobserwować pewien spadek liczby mieszkańców. Według

danych z 1996 roku miejscowość liczyła 521 osób, a w kolejnych latach odpowiednio: 2000 rok – 525 osób, 2005 rok – 569 osób i 2010 rok – 505 osób. Infrastruktura. W roku 1797 sycowski lekarz dr Friedrich odkrył na terenie dóbr w Działoszy cztery źródła wód mineralnych. Zbadał je i poddał analizie dr Friese z Wrocławia. Okazało się, że są one lepszej jakości niż znane od dawna źródła w Bukowinie Sycowskiej. Pozostały niestety niewykorzystane do dziś. W ostatnich latach wieś otrzymała sieć wodociągową. We wsi działa Ochotnicza Straż Pożarna, która w 2011 roku otrzymała nowoczesne wyposażenie.

Opracowanie: Stanisław Chowański

Gaszowice

Położenie. Wieś sołecka położona przy drodze krajowej nr 8 w odległości 11,5 km od Sycowa. Do wsi należy osada pofolwarczna Lesieniec (Lesioniec). Znaleźiska archeologiczne pochodzą z lat 20. XX wieku i z roku 1935. Na terenie wsi odkryto 3 lub 4 kurhany z epoki brązu (okres halszacki, kultura łużycka). Brakuje informacji o znalezionych przedmiotach. Nazwa. Wieś otrzymała nazwę Görnsdorf od imienia Gernot, prawdopodobnego założyciela. W dokumencie z 1402 roku wieś nazywała się Gerensdorf i około 100 lat później (1503) Gernsdorf. Ta nazwa przetrwała do 1945 roku. Przez krótki czas po II wojnie światowej stosowano nazwę Giernotczyce. Obecna nazwa nie była wcześniej używana i nie ma uzasadnienia historycznego. Właściciele. W XVI wieku właścicielem był Gaszowic Melchior von Rohr. Kolejny ród, von Prittwitz, był właścicielem wsi przez około 150 lat. W XVIII wieku jednym z nich był rotmistrz Leonhard Wilhelm von Prittwitz. J. Franzkowski pisze, że od 28 sierpnia 1871 roku wieś przeszła w ręce rodu von Reinersdorf, który swoją siedzibę rodową miał w Stradomi. Parafia. Pierwsze informacje o życiu religijnym mieszkańców pochodzą z XVII wieku. Z kronik dowiadujemy się, że na mocy pokoju westfalskiego kościół filialny we wsi wrócił do katolików. Protestanci z Gaszowic brali odtąd udział w nabożeństwach odprawianych w Poniatowicach, a niektórzy nawet w Twardogórze, Międzyborzu lub Radzowicach. Drewniany budynek kościoła w następnych latach popadał w ruinę. W latach 1852 – 1853 został wybudowany nowy, masywny kościół murowany. W 1905 roku we wsi mieszkało 157 ewangelików oraz 55 katolików. Dziś we wsi istnieje kościół filialny należący do parafii w Stradomi. Szkoła ewangelicka istniała we wsi już w 1778 roku. W 1873 roku wybudowano dla niej nowy i masywny budynek. Pracował w niej jeden nauczyciel, a uczyło się do 50 uczniów. Po 1945 roku istniała tu szkoła podstawowa 4-klasowa. Obecnie dzieci są dowożone do szkoły podstawowej w Stradomi. Przez wiele lat przy miejscowym PGR działało przedszkole dla dzieci pracowników. Rzemiosło, rolnictwo, hodowla. Na podstawie dokumentu sycowskiego pana stanowego burgrabiego von Dohna z dnia 20 grudnia 1727 roku, właściciele Gaszowic uzyskali prawo warzenia piwa i pędzenia wódki. W kronikach odnotowano również istnienie we wsi jednego wiatraka do przemiału zboża. Żyło tutaj 2 zagrodników, 14 młocarzy. W XVIII wieku we wsi istniał folwark z owczarnią. Odnotowano również istnienie jednego kowala i kuźni. Według danych z 1886 roku we wsi hodowano 24 konie, 98 sztuk bydła, 560 owiec oraz 40 sztuk trzody chlewnej. Po 1945 roku w majątku poniemieckim najpierw gospodarowali żołnierze sowieccy, a następnie działało Państwowe Gospodarstwo Rolne. W PGR Gaszowice preferowana była uprawa zbóż oraz hodowla bydła mlecznego. Obecnie ma tu siedzibę firma budowlana oraz jeden stolarz, jest też siedziba Leśnictwa. Areał. Według spisu z 1905 roku obszar wsi łącznie z majątkiem wynosił 696 ha. Grunty orne zajmowały 347 ha, łąki – 46 ha, lasy – 218 ha, pastwiska – 13 ha, stawy – 4 ha. Ludność. W XVIII wieku kronikarz odnotował, że we wsi żyło 139 mieszkańców. Było wśród nich 2 zagrodników oraz 14 młockarzy. Według spisu z 1905 roku we wsi było 20 lub 39 domów mieszkalnych, w których mieszkało 212 ludzi, w tym 104 mężczyzn. W 1913 roku we wsi (razem wieś i dwór) mieszkało ogółem 216 mieszkańców. W 1945 roku w miejscowości osiedlono 3 osoby. W latach 1945 – 1950 osiedliło się tu 11 rodzin. W ostatnim okresie liczba mieszkańców zmienia się nieznacznie. W roku 1996 miejscowość liczyła 180 osób,

w roku 2000 – 190 osób, w roku 2005 – 202 osoby i w roku 2010 – 195 osób. W 1953 roku sołtysem we wsi był E. Włodarczyk. Zabytki. W rejestrze zabytków z terenu wsi Gaszowice umieszczono katolicki kościół filialny pw. Matki Bożej Zielnej z lat 1852 – 53 oraz cmentarz katolicki założony w XV wieku. Infrastruktura. W ostatnich latach wieś otrzymała sieć wodociągową.

Opracowanie: Stanisław Chowański

Komorów

Położenie. Wieś sołecka położona w odległości 3,5 km od Sycowa. W dawnych kronikach jako przysiółek wsi wymieniano Górki Komorowskie (Niwki Garbarskie). Stanowiska archeologiczne. Kronikarz sycowski Friedrich Kurts pisze, że około 1800 roku, na terenie Górek Komorowskich (Gerberberge), znaleziono w piasku srebrną monetę z czasów rzymskich. Z jednej strony był portret kobiety z napisem łacińskim Faustina Augusta (Faustyna, cesarzowa), zaś z drugiej była ukazana postać, która lewą ręką trzyma dziecko. Napis na monecie brzmiał: Fecunditas (Płodność). Pierwsza wzmianka i nazwa. Pierwsze zapisy o istnieniu Komorowa (Cammerau) zamieszczono w dokumentach z końca XIV wieku. Nazwa Commerau znalazła się w dokumencie z 1743 roku, Cammerau w roku 1787, a Kammerau i Komorów w 1845 roku. Pierwotne brzmienie nazwy Komorów ma źródło w języku polskim i pochodzi od wyrażenia komor – komar, co wskazuje na miejsce i teren podmokły, gdzie gromadzą się komary. Możliwa też jest geneza nazwy od słowa komora, czyli izba w chacie lub pałacu. Miejscoowość była wzmiankowana już pod koniec XIV stulecia. Właściciele. W 1582 roku wieś kupił Georg von Braun, właściciel sycowskiego państwa stanowego. W posiadaniu panów sycowskich pozostawała (z przerwą) do 1945 roku. Od XVIII wieku wieś była własnością rodu von Biron. Znajdował się tutaj również pański dwór oraz leśniczówka. Pod koniec II wojny światowej majątek w Komorowie był zarządzany przez rodzinę o nazwisku Mendrzyk. Parafia. W źródłach nie ma wzmianki o istnieniu we wsi kościoła. Ludność tutaj zamieszkała należała do parafii sycowskiej, zaś praktyki religijne spełniała w kościołach (katolickim i ewangelickim) w Sycowie lub w Świętym Marku. W 1905 roku we wsi mieszkało 60 ewangelików (16 mówiło po polsku) oraz 214 katolików (184 mówiło po polsku). Szkoła. Przed 1945 rokiem istniała we wsi szkoła ewangelicka. Po II wojnie światowej dzieci uczyły się w szkole z klasami I – IV. Po zlikwidowaniu Szkoły Filialnej z klasami I – III w 2003 roku, dzieci z Komorowa są dowożone do Szkoły Podstawowej nr 2 w Sycowie. Rzemiosło, rolnictwo, hodowla. Już w XVIII wieku kronikarz odnotował we wsi pański dwór i folwark z owczarnią. W XVIII i XIX wieku we wsi istniała kuźnia, a także warsztaty 6 innych rzemieślników. We wsi działał młyn-wiatrak. Według danych z 1886 roku we wsi hodowano 29 koni, 124 sztuk bydła i 500 owiec. Po II wojnie światowej w majątku poniemieckim zatrudniano miejscową ludność autochtoniczną. Z tego majątku dostarczano bezpłatnie mleko dla nauczycieli w Sycowie. Na polach należących kiedyś do majątku powstało PGR, specjalizujące się w hodowli bydła mlecznego. Dziś, obok licznych gospodarstw chłopskich, istnieją we wsi 3 firmy handlowe, 7 usług leśnych, 5 innych usług, zespół muzyczny i ślusarz. Działa tu również mieszalnia farb i lakierów. Areał. Według spisu z 1905 roku obszar wsi wynosił 138 ha i majątek 606 ha, łącznie 744 ha. Grunty orne majątku zajmowały 215 ha, łąki – 46 ha, lasy – 315 ha, pastwiska – 12 ha oraz stawy – 3 ha. Ludność. W XVIII wieku kronikarze odnotowali, że w Komorowie zamieszkiwało 19 młocarzy, 11 zagrodników, 4 chałupników, razem 232 osoby. Kronikarz XIX-wieczny przekazał informację o istnieniu we wsi 41 domów oraz 333 mieszkańców (w tym 161 katolików). Według spisu z 1905 roku w Komorowie były 43 budynki mieszkalne 353 mieszkańców, w tym 162 mężczyźni. W początkach XX wieku (1913 r.) we wsi oraz w majątku mieszkało 374 mieszkańców. Po II wojnie światowej, w październiku 1946 roku, wywieziono z Komorowa 77 osób. W 1945 roku w miejscowości osiedliło się 135 osób. W latach 1945 – 1950 osiedliły się tu 44 rodziny. W ostatnim okresie w liczba mieszkańców wsi nieznacznie wahała się i tak: w roku 1996 było 387 osób, w kolejnych latach: 2000 rok – 380 osób, 2005 rok – 372 osób i 2010 rok – 399 osób.

Infrastruktura. W ostatnich latach wieś otrzymała sieć wodociągową.

Opracowanie: Stanisław Chowański

Nowy Dwór

Położenie. Wieś na przedmieściach Sycowa, która obecnie staje się częścią miasta, położona przy drodze wylotowej z Sycowa w kierunku Wrocławia. W dawnych czasach sąsiadowała z Małymi Wojcieszkowicami (dziś w granicach miasta), wsią należącą do kasy miejskiej Sycowa. Pierwsza wzmianka historyczna z nazwą wsi pochodzi z roku 1466, gdy jako właściciel Nowego Dworu jest wymieniony Bartusch Rarau. Nazwa Nowy Dwór (Neuhof) występuje najwcześniej w formie niemieckiej. Po II wojnie światowej przyjęto do nazewnictwa polskiego tłumaczenie nazwy niemieckiej. Właściciele. W 1675 roku właścicielem wsi był Johann Georg von Kotulinski. W 1723 roku Hans von Siegroth sprzedał Nowy Dwór Georgowi Siegmundowi von Franckenberg. Ten z kolei sprzedał majątek w 1727 roku burgrabiemu Alexandrowi von Dohna. Parafia. Ze względu na bliskość miasta ludność mieszkająca we wsi odbywała praktyki religijne w świątyniach na terenie Sycowa. W 1905 roku we wsi mieszkało 92 ewangelików oraz 148 katolików. Szkoła. Po 1945 roku nie było tu szkoły i dzieci z Nowego Dworu dochodziły do Szkoły Podstawowej nr 1 w Sycowie. Rzemiosło, hodowla, rolnictwo. Majątek w Nowym Dworze, należący do księżęcej kamery, składał się z folwarku i owczarni. Przemiał zboża odbywał się w młynie-wiatraku. Kroniki XVIII-wieczne odnotowały we wsi istnienie kuźni. Według danych z 1886 roku w majątku hodowano 30 koni, 127 sztuk bydła, 650 owiec oraz 22 sztuki trzody chlewnej. Według spisu z 1900 roku we wsi było 106 jabłoni, 117 grusz, 60 śliw oraz 16 drzew wiśni. Po II wojnie światowej, w latach 50., w Nowym Dworze założono spółdzielnię produkcyjną, do której musieli należeć miejscowi rolnicy. Po jej rozwiązaniu utworzono tu Spółdzielnię Kółek Rolniczych. W latach 60. wybudowano stację benzynową oraz zakład naprawy samochodów (Polmozbyt). Dziś we wsi działa duże gospodarstwo ogrodnicze, prowadzą tu działalność dwa zakłady mechaniki samochodowej, 8 firm handlowych oraz 8 świadczących inne usługi. W ostatnich latach wybudowano dużą firmę produkcyjno – usługową. Areał. Według spisu z 1905 roku obszar wsi łącznie z majątkiem wynosił 380 ha. Grunty orne zajmowały 259 ha, łąki – 40 ha, lasy – 43 ha, pastwiska – 22 ha i stawy – 4 ha. Ludność. W XVIII wieku w Nowym Dworze mieszkał 1 zagrodnik, 12 młocarzy, 4 chałupników oraz 182 inne osoby. We wsi wg spisu z 1905 roku było 26 budynków mieszkalnych, 231 mieszkańców, w tym 107 mężczyzn. Podczas wojny Nowy Dwór był miejscem zbiórki (lub obozem przejściowym) dla powracających z robót przymusowych oraz dla rosyjskich jeńców wojennych przebywających w niewoli niemieckiej w drodze do ich rodzinnych miejscowości. Po wojnie, w majątku w Nowym Dworze, Rosjanie ulokowali jednostkę transportową. W 1945 roku w miejscowości osiedlono 17 osób. Nowy Dwór przyjął po wojnie kilkanaście rodzin z powiatu Nowy Targ, wieś Ochotnica Górna. Ogółem w latach 1945 – 1950 osiedliło się tutaj 35 rodzin. W 1953 roku sołtysem we wsi był St. Biernacki. W roku 1996 wieś liczyła 332 osób, w roku 2000 – 325 osób, w 2005 – 309 osób i w roku 2010 – 329 osób. Infrastruktura. Wieś posiada sieć wodociągową.

Opracowanie: Stanisław Chowański

Radzyna

Położenie. Radzyna jest częścią wsi sołectkiej Drołtowice i znajduje się w odległości 6 km od Sycowa, przy lokalnej drodze łączącej Syców z Drołtowicami. Od 1757 roku wieś powiązana z Drołtowicami. Stanowiska archeologiczne. Radzyna była i jest miejscem bogatych odkryć archeologicznych. W tej wsi sąsiadującej z Biskupicami, odkryto jedną z większych na terenie Śląska osad prahistorycznych. Jeszcze w czasach niemieckich, w latach 1931 – 1932, 1934 i następnych, odkryto tutaj osadę z okresu wpływów rzymskich oraz grodzisko z wczesnego średniowiecza, a w nich

przedmioty z kamienia, naczynia gliniane oraz przedmioty z metalu. Po wojnie, w 1964 roku, kontynuowano badania. Po wstępnych oględzinach grodziska w 1968 roku, przystąpiono na nim do badań systematycznych. Podczas badań stwierdzono, że obiekt jest „...stożkowym gródkiem obronnym otoczonym fosą na kształt kopca z nierównym spłaszczonym szczytem wysokości ok. 3,5 m nad lustrem wody w fosie.” Średnica postawy stożka ma ok. 25 m, a szerokość fosy 2 – 5 metrów. W wykopie na głębokości ok. 0,5 m odkryto głązy narzutowe, a w następnych poziomach dużą ilość kamieni polnych ułożonych w nieregularne skupiska. Na głębokości ok. 3 m znaleziono warstwę spaleniskową, zawierającą dużą ilość zabytków. Pierwsza wzmianka. Wieś w najdawniejszych czasach była własnością biskupów wrocławskich, o czym mówiła bulla papieża Adriana IV z 1155 roku. Dokument ten wymieniał wieś Radzynę jako dar grafa Zlavo dla biskupów wrocławskich. Wieś miała wielkość 24 łanów do zagospodarowania przez osadników, w tym wydzielone dwa łany dla sołtysów. W Liber foundationis z 1305 roku jest mowa o kasztelanii w Radzynie. Nazwa Radin występuje w dokumencie z 1245 roku, pochodzi od nazwy osobowej Radz(a) lub Rad(ja), co oznaczało Malec. Stąd pochodzi nazwa dzierzawcza miejscowości Radz-yn lub Radz-in. Nazwa Radzyna (krótko po wojnie Radyna), niem. Radine, wystąpiła jako Radina w dokumencie z około 1300 roku. W następnych wiekach używano też nazw: w 1743 roku – Radine, w 1845 roku – Radine i Radyn, w 1896 roku – Radzyna i Radine. Pierwotna nazwa w obu językach ma źródło słowiańskie. Właściciele. Wkrótce po 1305 roku wieś została sprzedana w ręce świeckich właścicieli. W dokumencie z 1317 roku występuje Leonhard z Radine, pierwszy świecki właściciel tej miejscowości. W 1642 roku wieś, będąca częścią sycowskiego państwa stanowego, została zniszczona i całkowicie spłonęła podczas wojen ze Szwedami. W roku 1738 właścicielem wsi był Ferdynand von Dresky, którego spadkobiercy w 1757 roku sprzedali Radzynę Ernstowi von Dyhrn, panu na Lipce i Drołtowicach. W XIX wieku i do 1945 roku wieś należała do rodu von Korn, właścicieli Drołtowic. Parafia. W sprawozdaniu archidiakonatu wrocławskiego z 1666 roku jest mowa o tym, że wieś należała do parafii pw. św. Jadwigi w Drołtowicach. Protestanci z Radzyny od 1779 roku uczęszczali do wybudowanego kościoła w Sycowie. W 1905 roku we wsi mieszkało 106 ewangelików oraz 68 katolików. Na terenie Radzyny znajduje się cmentarz parafialny Drołtowic. Szkoła. W XIX i XX wieku dzieci z Radzyny, uczęszczały do szkoły w Drołtowicach. Rzemiosło, hodowla. W wsi działał młyn, którego istnienie odnotowano w 1886 roku, a także tartak oraz bielarnia. Według danych z 1886 roku we wsi hodowano 9 koni, 35 sztuk bydła oraz w folwarku 400 owiec. Areał. Spis z 1905 roku wykazał, że obszar wsi łącznie z majątkiem wynosił 299 ha. Grunty orne zajmowały 182 ha, łąki – 57 ha, pastwiska – 8 ha i stawy – 7 ha. Ludność. W XVIII wieku we wsi mieszkało 3 zagrodników, 8 młockarzy, 1 chałupnik oraz 113 mieszkańców, zaś w końcu XIX wieku 171 mieszkańców. Według spisu powszechnego w państwie pruskim z 1905 roku, we wsi było 21 budynków mieszkalnych i 222 mieszkańców, w tym 110 mężczyzn. Po zakończeniu II wojny światowej, w październiku 1946 roku, z Radzyny wywieziono do Niemiec 4 osoby. W 1945 roku w miejscowości osiedlono 57 osób. W latach 1945 – 1950 osiedliło się tu łącznie 18 rodzin. Infrastruktura. W ostatnich latach wieś otrzymała sieć wodociągową.

Opracowanie: Stanisław Chowański

Stradomia Wierzchnia oraz Pawłowice i Zieleniec

Położenie. Stradomia Wierzchnia to wieś sołecka położona przy drodze nr 8 Wrocław – Warszawa w odległości 8,5 km od Sycowa. Wieś leży na strumykuem Stradomka, dopływem Widawy. W obrębie dzisiejszej miejscowości występowało wyjątkowo wiele nazw lokalnych, używanych na oznaczenie części wsi, jej kolonii lub folwarków. Od początku były używane zamiennie nazwy Stradomia Górna i Stradomia Wierzchnia. Części wsi Stradomi Wierzchniej były nazywane Stradomia Środkowa, Stradomia Nowa (dziś łączona najczęściej z wsią sołecką Stradomią Dolną) oraz Stradomia Dolna. Istniejąca od bardzo dawna kolonia nosiła nazwę Pawłowice (Paulwitz). Poszczególne

folwarki (majątki ziemskie, gdzie po 1945 roku powstały PGR-y) kiedyś nosiły nazwy: folwark Zieleniec (Grüneiche) w Stradomi Górnej, folwark Lesieniec (Grünwalde) w Stradomi Górnej, który dziś łączy się z wsią Gaszowice. Po II wojnie światowej w latach 50. XX wieku Stradomia była siedzibą władz gromady, do której należały: Stradomia Wierzchnia oraz Stradomia Dolna i Gaszowice. Stanowiska archeologiczne. Na terenie wsi przed 1945 rokiem znaleziono zabytki archeologiczne z okresu neolitu i brązu. Były to m. in. kurhany oraz fragmenty naczyń glinianych i narzędzia kamienne. Z okresu późnego średniowiecza pochodzą fragmenty naczyń glinianych. Nazwa. Już od czasów lokacji na prawie niemieckim wymieniano dwie nazwy Stradomia Górna i Stradomia Dolna. W 1357 roku sołtysiem (wolnym sołtysiem) wsi był niejaki Peczeko Wilczek. Nazwa wsi z pewnością ma polską proveniencję. Stanisław Rospond łączy słowo Stradomia ze staropolskim określeniem stradać – stracić. Nazwa wsi Stradano Superiori – Stradomia Wierzchnia (Górna) znalazła się w dokumencie z około 1300 roku. W następnych wiekach pojawia się nazwa Oberstraden (w 1651 roku) i potem zawsze Ober Stradam. Właściciele. W 1557 roku, dobra położone na terenie dzisiejszej Stradomi Wierzchniej, należały do rodziny Gaffron. Po 1557 roku majątek został podzielony na dwie części. W 1611 roku właścicielem jednej części był Leonhard von Prittwitz und Gaffron, który w 1686 roku ożenił się z córką Paula von Dresky. Ród von Dresky posiadał część dóbr przez prawie 100 lat. 21 października 1786 roku dobra w Stradomi Górnej zakupił Friedrich von Reinersdorf, protoplasta rodu, z którego pochodził znany w XX wieku starosta Detlev von Reinersdorf. Również druga część majątku w Stradomi Górnej miała wielu właścicieli. Najpierw tę część posiadał ród von Gaffron. Po nich własność przeszła na rody von Franckenberg, von Dyhrn, von Prittwitz, von Pücker i inne. W 1865 roku majątek kupił Wilhelm Giersberg. W drodze wymiany właścicielem posiadłości, które nazwano Stradomia Środkowa, został Wilhelm Wirth z Wrocławia. Następnie doszło do egzekucji majątku, który został nabyty przez hrabinę Niebelschütz z Erfurtu. W latach 1890, 1896, 1898, 1904, 1907 majątek przechodził z rąk do rąk. Według Franzkowskiego, w dniu 30 kwietnia 1910 roku, w posiadanie majątku w Stradomi Środkowej weszła pani Valeska Wisliceny z domu Scholtz. W dniu 27 lutego 1893 roku na mocy dekretu władz nastąpiło połączenie Stradomi Środkowej i Stradomi Górnej w jedną wieś, która przyjęła nazwę Stradomia Górna. Ostatnim właścicielem majątku i okazałego pałacu w Stradomi Wierzchniej był wspomniany już sycowski starosta w latach 1918 – 1944, Detlev von Reinersdorf. Zasłynął ze swoich antypolskich działań i wystąpień publicznych, których celem było zablokowanie próby przekazania Polsce dużej części powiatu sycowskiego. Parafia. Pierwszy kościół parafialny został założony około 1376 roku, prawdopodobnie z chwilą lokacji wsi na prawie niemieckim. W okresie reformacji kościół w Stradomi przeszedł w ręce protestantów. Do katolików powrócił w okresie wojny trzydziestoletniej, w 1629 roku. Ten stan rzeczy utrzymał się po 1633 roku, chociaż na terenie sycowskiego państwa stanowego kościoły z reguły pozostały w rękach protestantów także wtedy, gdy patron kościołów, właściciel dóbr Kaspar Wolff, był katolikiem. Początkowo we wsi był utrzymywany własny kapłan. W 1637 roku Stradomia Dolna została przypisana do parafii sycowskiej. Według sprawozdania sporządzonego przez wrocławskiego biskupa pomocniczego Neandera w dniu 27 września 1666 roku, kościół w Stradomi był zbudowany w całości z drewna. Kościół zdobyły obrazy oraz czysta, ale nie murowana posadzka. Nabożeństwa odbywały się co trzecią niedzielę. W połowie lat 20. XVIII wieku kościół został gruntownie odnowiony przez patrona Hansa von Dyhrn. Kronikarz śląski Zimmermann pisze, że w XVIII wieku kościół katolicki w Stradomi był kościołem filialnym, należącym do kościoła głównego w Drołtowicach. Nabożeństwa katolickie w miejscowym kościele gromadziły licznych mieszkańców okolicznych wiosek, zaś w samej Stradomi mieszkało zaledwie kilku katolików. Z tego powodu koszty jego działalności były zbyt duże dla parafian, którzy nie byli w stanie utrzymać świątyni. Z tego powodu obiekt popadł w ruinę i ze względu na zagrożenie bezpieczeństwa musiał zostać zamknięty w 1806 roku. Cmentarz w drodze procesu sądowego przeszedł pod zarząd wspólnoty gminnej. Budowy nowego kościoła w Stradomi podjął się w 1863 roku proboszcz Krause z Drołtowic. Parafia i kościół ma za patrona św. Bartłomieja. W początkach XX wieku ka-

tolicy ze Stradomi należeli do parafii w Szczodrowie. Około 1779 roku protestanci ze Stradomi Górnej jako goście uczęszczali do nowego, okazałego kościoła ewangelickiego w Sycowie. Od 1 października 1896 roku specjalny wikariusz parafii Syców organizował nabożeństwa w Stradomi Górnej, a od 1901 roku został utworzony specjalny wikariat dla Stradomi Górnej, Wojcieszkowic Wielkich, Drołtowic i Ligoty Dziesławskiej. Kościół ewangelicki został wybudowany przez właściciela dóbr w Stradomi Górnej Georga von Reinersdorff w 1902 roku. W dniu 16 grudnia 1902 roku poświęcił kościół superintendent Nowak. Istnienie gminy kościelnej w Stradomi Górnej zostało zatwierdzone w drodze porozumienia w dniu 24 października 1909 roku. Wierni zamieszkali na terenie dóbr i wsi w Stradomi Górnej i Środkowej od 27 grudnia 1904 roku stanowili gminę wyznaniową, w 1905 roku połączoną z gminą sycowską. W 1905 roku we wsi mieszkało 619 ewangelików oraz 170 katolików. Obecnie we wsi istnieje parafia rzymsko-katolicka pod wezwaniem św. Bartłomieja. Szkoła w Stradomi Górnej powstała w 1763 roku. Pierwszym nauczycielem został Gottfried Warkus. W 1848 roku został wybudowany nowy, duży budynek szkoły. W 1910 roku w trzech klasach uczyło się 184 dzieci. Po 1945 roku we wsi istniała szkoła podstawowa. W styczniu 1968 roku pożar zniszczył 8-klasową Szkołę Podstawową w Stradomi, do której uczęszczało ok. 300 dzieci. Przyczyną pożaru była wadliwa instalacja elektryczna. Straty wyliczono na 1 mln złotych. Zajęcia odbywały się odtąd w 3 uratowanych salach szkoły oraz w pomieszczeniach Kombinatu PGR. Pożaru budynku szkolnego spowodował, że zaistniała potrzeba wybudowania nowego obiektu. Dziś we wsi działa Szkoła Podstawowa dla dzieci ze Stradomi i okolicznych miejscowości. Na terenach należących do Kombinatu PGR Stradomia w okresie PRL-u działały trzy przedszkola zakładowe dla dzieci pracowników. Areal. W połowie XIX wieku majątki ziemskie w Stradomi liczyły 888 ha ziemi, a sama wieś 240 ha. W 1886 roku ogólny obszar wsi i majątków liczył 2 987 ha. Z tej liczby grunty orne stanowiły 1 747 ha, łąki – 240 ha, lasy – 915 ha, pastwiska – 10 ha, stawy – 82 ha, siedliska ludzi (zagrody) – 93 ha. W 1905 roku obszar wsi i majątków ziemskich łącznie wynosił 2 140 ha. Rolnictwo, drzewostan i hodowla. Według spisu z 1900 roku we wsi było 7 uli, w sadach rosły: 592 jabłonie, 330 grusz, 118 śliw oraz 799 wiśni. W 1886 roku w sprawozdaniu statystycznym odnotowano we wsi oraz okolicznych majątkach 148 koni, 567 sztuk bydła, 144 sztuk trzody chlewnej oraz 2 600 sztuk owiec merynosów hodowanych w 4 owczarniach. W 1945 roku majątki na terenie Stradomi pozostawione przez Niemców były zarządzane przez wojsko sowieckie, które dokonało zbiorów z zasiewów dokonanych jeszcze jesienią 1944 roku. Po przejęciu ziemi przez władze polskie powstało tutaj kilka państwowych gospodarstw rolnych (PGR), w których rozwinęła się hodowla bydła i trzody chlewnej. Rzemiosło. Istnienie wielu majątków ziemskich spowodowało, że mniejsze znaczenie we wsi mieli rzemieślnicy. Kroniki odnotowały jednak istnienie w Stradomi kuźni. Byli też z pewnością inni rzemieślnicy (szewc, krawiec, oberżyści). W XVIII wieku Zimmermann odnotował istnienie w Stradomi 5 folwarków, 2 wiatraków oraz młyna wodnego. W następnych okresach we wsi powstała gorzelnia, browar oraz mleczarnia. W okresie międzywojennym, w latach 1918 – 45, na potrzeby lokalnego rynku zbytu produkowały: mleczarnia, młyn, cegielnia oraz 2 płatkarnie w Stradomi Górnej i Środkowej. W XX wieku, przed 1945 rokiem, jeden z byłych mieszkańców wsi pisze we wspomnieniach o obfitości działających we wsi placówek usługowych. Były tu: stacja kolejowa, poczta, posterunek policji, mleczarnia, 3 sklepy, 3 gospody, masarnie, 3 piekarnie, punkty handlu zbożem, nawozami sztucznymi, tartak, cegielnia, kołodziejstwo, 3 szewców, 2 kowali, elektryk, 2 fryzjerów, 3 krawców, bednarz, stolarz, siodlarz, studniarz i warsztat naprawczy motorów. Dzisiaj na terenie Stradomi jest zarejestrowanych wiele firm, wśród nich 16 usługowych, 3 produkcji mebli, 2 budowlane, gastronomia, 3 transportowe, fryzjer i ślusarz. Ludność. W XVIII wieku kronikarz śląski odnotował, że na terenie wsi Stradomia oraz w majątkach zamieszkiwało 15 zagrodników, 6 młockarzy, 5 kmieci oraz 4 chałupników, ogółem 468 mieszkańców. W XIX wieku wieś liczyła 509 mieszkańców w tym tylko 87 katolików. W 1905 roku według danych ze spisu powszechnego we wsi było 96 budynków, 1 008 mieszkańców, w tym 474 mężczyzn. W 1945 roku w miejscowości osiedlono 30 osób. W latach 1945 – 1950 osiedliło się tu

łącznie 56 rodzin. W roku 1996 miejscowość liczyła 1 082 osób, i w kolejnych latach: 2000 rok – 1 121 osób, 2005 rok – 1 137 osób i 2010 rok – 1 093 osób. Stradomia Wierzchnia jest najludniejszą wsią w gminie Syców. Podczas II wojny światowej wśród polskich robotników pracujących w majątkach na terenie Stradomi działały konspiracyjne grupy oporu podległe AK. W 1943 roku zostały rozbite przez gestapo, a wielu członków konspiracji znalazło się w obozach koncentracyjnych. W 1953 roku sołtysiem we wsi był St. Pietrzak. We wsi działa Ochotnicza Straż Pożarna, która w 2011 roku otrzymała wyposażenie w nowoczesny sprzęt. Istnieje też Ośrodek Zdrowia. Zabytki. Cennym zabytkiem w Stradomi Wierzchniej jest zespół pałacowy z pierwszej połowy XVIII wieku. Do rejestru zabytków znajdujących się na terenie wsi zapisany jest kościół rzymsko-katolicki św. Bartłomieja, kiedyś protestancki. Kolejnym zabytkiem jest zespół pałacowo – parkowy z pałacem wzniesionym w XVIII wieku. Infrastruktura. W ostatnich latach wieś otrzymała sieć wodociągową i kanalizację sanitarną.

Opracowanie: Stanisław Chowański

Szczodród

Położenie. Wieś sołecka położona w odległości około 12 km od Sycowa, przy drodze lokalnej łączącej Zawadę z Ligotą Polską i Stradomią. Pierwsza wzmianka. Miejscowość lokowana w średniowieczu na prawie niemieckim. Pierwsze wzmianki o istnieniu wsi pochodzą z 1305 roku. W dokumencie z 1460 roku znalazła się informacja, że Szczodród należał do rodziny Lorck. Najwcześniej w dokumentach występuje niemiecka nazwa Schollendorf (Szczodród). W przeszłości, w XVIII wieku, stosowano nazwy Szczodród Górny (Ober Schollendorf) i Szczodród Dolny (Nieder Schollendorf) dla określenia części wsi. W XIX wieku obok nazwy Schollendorf w dokumentach pojawiła się nazwa Szczodrowo. Przyjęta po 1945 roku nazwa Szczodród nawiązuje być może do nazwiska Scholle lub do określenia die Scholle, które oznacza rolę, skibę, glebę. Właściciele. W latach 1611 – 1721 majątek zwany Szczodród Górny, należał do rodziny Prittwitz. W roku 1721 roku majątek ten zakupił Ernst Wilhelm von Poser. Drugi majątek, w części wsi zwanej Szczodród Dolny w 1555 roku zakupił Christopher von Kossembar (Skórkowski). Majątek ten pozostawał w posiadaniu jego rodziny do 1676 roku. W 1717 roku nieruchomości w Szczodrowie Dolnym kupił Ernst Wilhelm von Poser i w ten sposób od 1721 roku oba majątki zostały połączone w rękach jednej rodziny. W 1768 roku połączone dobra kupiła Helene Sophie von Klingraeff. W 1845 roku Louis von Klingraeff sprzedał dobra Johannowi Gottliebowi Müllerowi. W latach 1850, 1852 i 1863 dochodziło do kolejnych zmian właścicieli, aż ostatecznie w 1883 roku nieruchomości nabył Karl von Gräffendorff. Parafia. Istnienie kościoła w Szczodrowie odnotowano w 1300 roku, zaznaczając przy okazji, że obszar wsi wynosił wtedy 632 ha. W XIX wieku istniała tu parafia katolicka, do której należeli wierni nawet z dalszych okolic. Miejscowy proboszcz mieszkał w plebanii obok świątyni. Parafia w Szczodrowie obejmowała też Ostrowinę, gdzie znajdowała się filia. Ewangelicy ze Szczodrowa należeli do parafii w Poniatowicach. W 1905 roku we wsi mieszkało 534 ewangelików oraz 148 katolików. Obecnie we wsi działa parafia rzymsko-katolicka pw. św. Andrzeja Apostoła. Świątynią parafialną jest dobrze zachowany, zabytkowy, drewniany kościół. Szkoła. We wsi od dawnych czasów istniała szkoła ewangelicka. Od 1945 roku we wsi istniała i nadal działa Szkoła Podstawowa. W 1971 roku wybudowano tutaj dom mieszkalny dla nauczycieli. Rzemiosło. W XVIII wieku odnotowano istnienie pańskiego dworu oraz 2 folwarków. W XIX wieku działały we wsi dwie cegielnie, karczma, browar, 2 młyny (1 wodny), folusz (produkujący sukno) i tartak. Dzisiaj prowadzą działalność 4 firmy handlowe, 2 budowlane, 5 usługowych, 2 transportowe oraz tapicer. Areal. W XIX w. obszar wsi łącznie z majątkami wynosił 1 034 ha w tym grunty orne – 472 ha, łąki – 64 ha, lasy – 421 ha, wody – 59, zagrody – 18 ha. Drzewostan. Według spisu z 1900 roku we wsi było 286 jabłoni, 43 grusze, 44 śliwy oraz 390 drzew wiśni. Rolnictwo. Po II wojnie światowej na terenie majątków należących wcześniej do prywatnych właścicieli utworzono PGR.

Hodowla. W XIX wieku we wsi istniała owczarnia, w której hodowano 800 sztuk owiec merynosów. W majątkach oraz gospodarstwach chłopskich utrzymywano 43 konie, 151 sztuk bydła oraz 46 sztuk trzody chlewnej. Ludność. W XVIII wieku w obu częściach wsi zamieszkiwało 16 kmieci, 11 zagrodników, 19 młockarzy, 7 chałupników, 8 kolonistów, ogółem 478 mieszkańców. W XIX wieku wieś liczyła 696 mieszkańców. Według spisu powszechnego z 1905 roku we wsi i majątku mieszkało 682 ludzi. W 1945 roku w miejscowości osiedlono 288 osób. Wśród osadników zamieszkałych po wojnie w Szczodrowie największą grupę stanowiło 12 osadników z powiatu Radzymin (miejscowość Grzegorzewo). W latach 1945 – 1950 osiedliło się tu łącznie 71 rodzin. W roku 1996 miejscowość liczyła 580 osób a w następnych latach: 2000 rok – 602 osoby, 2005 rok – 594 osoby i 2010 rok – 580 osób. Infrastruktura. W ostatnim okresie wieś została włączona do sieci wodociągowej.

Opracowanie: Stanisław Chowański

Ślizów oraz Bielawki

Położenie. Ślizów, duża wieś sołecka obejmująca też przysiółek Bielawki (Peterhof), położona w odległości 4 km od Sycowa, przy drodze z Sycowa do Namysłowa i Bierutowa. Ślizów jest jedną z dwóch najstarszych wsi (obok Mnichowic, dziś powiat Kępno) położonych na terenie byłego powiatu sycowskiego o udokumentowanej, długiej historii. W pierwszym okresie po II wojnie światowej Ślizów był siedzibą władz gminy Dziadowa Kłoda. Bielawki to używana do dziś nazwa części Ślizowa, położona bliżej Sycowa. Stanowiska archeologiczne. Na terenie wsi, jeszcze przed 1945 rokiem, dokonano pierwszego znaleziska archeologicznego, którym był toporek kamienny z okresu neolitu. Pierwsza wzmianka, nazwa i właściciele. We wczesnym średniowieczu, według J. Franzkowskiego, Ślizów został подарowany biskupowi lubuskiemu przez księcia Henryka I Brodatego. W dniu 1 czerwca 1260 roku wieś została ulokowana przez wspomnianego biskupa lubuskiego Wilhelma na prawie niemieckim. We wsi wydzielono dla osadników ogółem 42 łany ziemi, w tym 6 wolnych od powinności dla sołtysa. Większość osadników miała słowiańskie imiona (nazwiska). Nazwa niemiecka Peterhof pochodzi od imienia księcia Petera Birona, pierwszego z rodu właściciela dóbr w okolicach Sycowa. Kilkadziesiąt lat po utworzeniu sycowskiego wolnego państwa stanowego, w 1549 roku, właścicielem wsi był Joachim von Maltzan, pan na Sycowie. Według urbarza z 1666 roku gospodarze ślizowscy płacili co roku daniny na rzecz właścicieli państwa stanowego w Sycowie. Była to danina pieniężna i w naturze. W XIX wieku wieś należała do rodu Bironów. Po I wojnie światowej przez krótki czas Ślizów wraz z Dziadową Kłodą został włączony w granice Polski (styczeń – lipiec 1920 rok). Parafia. Wiele źródeł wskazuje, że kościół i parafia w Ślizowie należą do najstarszych w okolicach Sycowa, a nawet na Dolnym Śląsku. G. Kurts, rektor XIX-wiecznej ewangelickiej szkoły miejskiej w Sycowie, opisując dzieje wyliczał, że kościół w Ślizowie istniał już około roku 1100, a może nawet wcześniej. W okresie reformacji tutejsza parafia została zlikwidowana i włączona do parafii w Sycowie. W XVI i XVII wieku kościół we wsi był raz w rękach katolickich, raz w rękach protestanckich. Ostatecznie w 1633 roku przeszedł w ręce katolików i pozostał przy nich w następnych wiekach. Według sprawozdań z wizytacji przeprowadzanych w kościele w 2 połowie XVII wieku, kościół został zbudowany w całości z drewna, a wszyscy mieszkańcy wsi z wyjątkiem sołtysa byli katolikami. W połowie XIX wieku świątynia drewniana była tak zniszczona, że została zamknięta przez policję. Budowy nowego kościoła podjął się proboszcz sycowski, zasłużony ksiądz Ignacy Kupiec. Nowo wybudowany kościół pw. św. Michała został konsekrowany w 1851 roku przez archidiecezjalnego biskupa Pietzkę. W 1905 roku we wsi mieszkało 621 katolików oraz 91 ewangelików, którzy mieli swój kościół w Sycowie. Obecnie wieś należy do parafii sycowskiej, a świątynia w Ślizowie jest jej kościołem filialnym. Szkoła. Istnienie szkoły we wsi odnotowano w dokumencie z dnia 5 czerwca 1767 roku. Wspomniany jest w nim Mathias Woytasch, organista i nauczyciel w miejscowej szkole. W innym dokumencie z 1766 roku jest mowa o sposobach opłacania nauczyciela zatrudnionego w szkole. Nauczyciele byli wynagra-

dzani gotówką lub w naturze przez rolników, sołtysa oraz karczarza. W 1854 roku, obok starego budynku szkolnego, został wybudowany nowy. W szkole początkowo uczył jeden nauczyciel, potem dwóch, a po rozbudowie szkoły, od 1903 roku, trzech. W 1910 roku do szkoły uczęszczało 185 uczniów. Po 1945 roku we wsi istniała szkoła, zajmująca okazały budynek wzniesiony przed II wojną światową ze specjalnych funduszy Ost Hilfe (Pomoc dla Wschodu). Pierwszym kierownikiem szkoły został Jan Osiecki. Przez wiele lat była tu pełna szkoła podstawowa, następnie obniżono stopień organizacyjny do klas I – IV i I – III, obecnie dzieci ze Ślizowa uczęszzczają do szkoły podstawowej w Sycowie. Uchwałę o likwidacji Szkoły Filialnej w Ślizowie podjęła Rada Miejska w kwietniu 2008 roku. W 1971 roku w pobliżu szkoły wybudowano dom mieszkalny dla nauczycieli. Areal. W średniowieczu obszar wsi wynosił 683 ha. Według spisu z 1905 roku jej obszar łącznie z majątkiem obejmował 741 ha. Grunty orne zajmowały 208 ha, łąki – 10 ha, lasy – 490 ha. Rzemiosło, drzewostan, hodowla. We wsi już w XVIII wieku pracował kowal. W 1886 roku we wsi działała cegielnia, wiatrak oraz w pewnej odległości od wsi leśniczówka. W tym roku hodowano 15 koni i 48 sztuk bydła, a w folwarku owczarnia liczyła 450 owiec. Dane statystyczne z 1900 roku wykazują, że we wsi było 15 uli, 63 jabłonie, 158 grusz, 39 śliw oraz 19 drzew wiśni. Dzisiaj zarejestrowano tutaj 6 firm budowlanych, 14 usługowych, 3 handlowe, jedną transportową, a także hydraulika i stolarza. Ludność. W XVIII wieku we wsi mieszkało 5 wolnych kmieci i 22 kmieci pańszczyźnianych, 6 zagrodników, 6 młockarzy, 5 chałupników, ogółem 346 mieszkańców. W początkach XX wieku mieszkało tu 720 ludzi. Według spisu powszechnego w państwie pruskim z 1905 roku w Ślizowie było 110 budynków mieszkalnych, 848 mieszkańców, w tym 381 mężczyzn. Po II wojnie światowej, w październiku 1946 roku, ze Ślizowa wywieziono do Niemiec 332 osoby. W 1945 roku w miejscowości osiedlono 108 osób. W latach 1945 – 1950 przybyło do Ślizowa ogółem 128 rodzin. W październiku 1945 roku pierwszym, polskim sołtysem w Ślizowie został Stanisław Lipiński. W 1953 roku sołtysem we wsi był A. Wojciechowski. Obecnie liczba mieszkańców jest mniejsza niż przed wojną. W roku 1996 miejscowość liczyła 511 osób, a w następnych latach: 2000 r. – 524 osoby, 2005 r. – 518 osób i 2010 r. – 547 osób. Przysiółek Bielawki należący przed 1945 rokiem do rodziny Bironów, w XIX wieku liczył 10 domów, 66 mieszkańców, w tym 36 ewangelików. Po zakończeniu II wojny światowej we wsi działały bardzo dobrze zorganizowane struktury Polskiego Stronnictwa Ludowego. Za działalność w tej partii niektórzy z działaczy byli represjonowani. W latach 70. XX wieku posłanką na Sejm w okresie PRL z rekomendacji partii chłopskiej ZSL została mieszkanka Ślizowa Genowefa Kocańda. Zabytki. Do rejestru zabytków z terenu wsi został wpisany katolicki kościół filialny pw. św. Michała Archanioła, zbudowany w połowie XIX wieku. Infrastruktura. W ostatnim okresie wieś została włączona do sieci wodociągowej.

Opracowanie: Stanisław Chowański

Święty Marek

Położenie. Miejscowość w przeszłości i obecnie ma status przysiółka wsi sołeckiej Wielowieś. Położona jest przy lokalnej drodze z Sycowa do Biskupic, w odległości 4 km od Sycowa. Znana miejscowość pielgrzymkowa i odpustowa. Stanowiska archeologiczne. Przed 1945 rokiem w Świętym Marku dokonano odkryć archeologicznych. Znalaziono m. in. obozowisko z okresu mezolitu i osadę z okresu kultury łużyckiej, a także fragmenty narzędzi kamiennych oraz naczyń glinianych. Nazwa. Miejscowość wzięła nazwę od istniejącego tam od wieków drewnianego kościoła pod wezwaniem św. Marka. Również niemiecka nazwa Markusdorf jest odpowiednikiem nazwy polskiej. Parafia. Kościółek pod wezwaniem św. Marka należał od samego początku do parafii sycowskiej. Pierwszy, należy przypuszczać, że drewniany, kościół został wybudowany na lesistym wzgórzu jako wykonanie ślubu złożonego w XIV wieku w podzięce za ocalenie, w czasach, gdy miasto Syców było trawione „morowym powietrzem”. Msze święte odprawiano w nim raz w roku. Zachowany do dziś kościół w Świętym Marku, obok którego znajduje się cmentarz, jest wykonany z drewna i pochodzi

z 1622 roku, a dzwon na wieżycze z roku 1599. W 1615 roku Karol Hannibal von Dohna, właściciel dóbr sycowskich, po sprzedaniu wsi Dziadowa Kłoda zakładowi św. Macieja we Wrocławiu, przekazał 50 florenów węgierskich na potrzeby Kościoła, nakazując w swoim testamencie, aby „... corocznie odbywały się uroczyste nabożeństwa w kościele Na Pólku pod Bralinem i w kościele św. Marka koło Sycowa.” Testament mówił też o tym, żeby corocznie rozdawać ubogim 300 florenów jałmużny. Ten zapis testamentu nie został jednak wykonany, ponieważ uniemożliwiły to „niedostatki wojenne” podczas wojny trzydziestoletniej. Każdego roku w dniu Patrona (25 kwietnia) wyrusza z Sycowa do Św. Marka piesza pielgrzymka. Najstarszym przedmiotem znajdującym się w kościele jest wspomniana sygnaturka z datą 1599 rok oraz figura Matki Boskiej z Dzieciątkiem z XVI wieku. W XIX wieku kościół popadł w ruinę (w 1835 roku odprawianie nabożeństw stało się niemożliwe) i konieczny był gruntowny remont. W 1848 roku wymieniono w całości dach z gontów. Ten gruntowny remont został przeprowadzony w ciągu 13 lat przez księdza Ignacego Kupca, zasłużonego proboszcza sycowskiego w latach 1845 – 1876. Na placu przykościelnym znajduje się zabytkowy cmentarz katolicki, na którym do dziś zachowało się kilka ciekawych nagrobków. Pochowano na nim wielu zasłużonych Sycowian, wśród nich księdza Ignacego Kupca, księdza Bedę Hahna, który przeprowadził remont i rozbudowę kościoła w Sycowie w początkach XX wieku, innych księży katolickich oraz kronikarza miasta i okolic Józefa Franzkowskiego z żoną. Po I wojnie światowej, przy polnej drodze łączącej Syców ze Świętym Markiem, wybudowano w kilku etapach stacje Drogi Krzyżowej, jako wotum ocalonych podczas I wojny światowej, katolickich mieszkańców miasta Sycowa. Budynki, rzemiosło. Przed I wojną światową niedaleko kościółka św. Marka znajdował się znany i chętnie odwiedzany gościniec Weisser Giebel (Biały Szczyt). Do 1945 roku w Świętym Marku znajdowała się duża cegielnia, produkująca w oparciu o istniejący w pobliżu surowiec. Dziś zarejestrowane są tutaj 4 firmy usługowe, 2 budowlane oraz gabinet lekarski. Ludność. W XVIII wieku kronikarz odnotował, że we wsi Święty Marek mieszkało 6 wolnych chałupników. Na początku XX wieku miejscowość liczyła 127 mieszkańców. W ostatnich latach Święty Marek, ze względu na swoje położenie, stał się miejscem, gdzie swoje domy wybudowało wielu zamożniejszych mieszkańców Sycowa.

Opracowanie: Stanisław Chowański

Wielowieś

Położenie. Wieś sołecka obejmująca także przysiółek Święty Marek (omówiony wyżej), położona w odległości około 4 km od Sycowa, przy drodze z Sycowa do Twardogóry i Milicza. Stanowiska archeologiczne. Przed 1945 rokiem na terenie wsi znaleziono zabytki archeologiczne z okresu neolitu (toporki kamienne) oraz osadę z epoki kamiennej z narzędziami z kamienia i naczyńmi glinianymi. Odkopano również osadę z późnego średniowiecza. Nazwa i właściciele. Na terenie Wielowiesi występowało kiedyś i po części występuje do dziś wiele określeń lokalnych. Od połowy XVI wieku Wielowieś (Langendorf) należała do kilku większych i mniejszych posiadaczy, a teren na którym był położony majątek brał nazwę od nazwisk ich właścicieli. Dla przykładu od nazwiska Franckenberg wzięła się nazwa Franckenbergerei, od nazwiska Kesselberg – Kesselbergerei itp. Jeden z majątków – Baudizerei, nazywano czasem Dłusko. W XVII wieku kilka z majątków zostało połączonych. U XVIII wiecznego kronikarza śląskiego F. A. Zimmermanna znajdujemy informację o istnieniu sześciu różnych części wsi Wielowieś oraz o nazwiskach właścicieli położonych tam majątków. Polską nazwę wsi występującej w XIX wieku w formie Wielowieś, Wielowiesch, uzasadnia przedstawiona sytuacja. Nazwa niemiecka Langendorf (Długa Wieś) mogła mieć uzasadnienie w rozciągłości tej wsi. Przez krótki okres po 1945 roku stosowano dla Wielowiesi właśnie nazwę Długawieś i nazwę Dłusko dla Działoszy. Wspomniany wcześniej F. A. Zimmermann w swoim opisie Śląska ujmującym stan z 2 połowy XVIII wieku pisał, że pierwsza część wsi należąca do Johannu Margarety von Trauwitz składała się z dworu oraz 51 dusz. W drugiej części właścicielem

był Karl von Franckenberg, który posiadał folwark, 3 zagrodników, 4 młockarzy, dom kolonisty oraz 57 ludzi. Po Franckerbergu majątek przejął w 1779 roku Karl von Stosch. W trzeciej części był dwór, folwark z owczarnią, 5 młockarzy i 47 mieszkańców, zaś w czwartej, należącej w 1777 roku do komisarza marszowego Ferdinanda von Faldern, znajdował się dwór, folwark z owczarnią, 3 zagrodników, 5 młockarzy oraz 56 ludzi. Ten majątek wcześniej był własnością Johanna von Münsterberg. Piąta część należała do „starszego ziemskiego” Johanna von Reichmanna i stanowiły ją: dwór, 2 folwarki (jeden nazywał się Briese i leżał na uboczu) z owczarnią. Mieszkało tam 6 zagrodników, 10 młockarzy i 2 chałupników oraz 179 mieszkańców. Była też kuźnia, browar i wiatrak. Szósta część, nazywana Działosza, należała do majorowej Ledivary. Parafia. Bliskość kościoła w Działoszy powodowała, że nie było potrzeby budowania świątyni w Wielowsi. W 1905 roku we wsi mieszkało 285 ewangelików należących do parafii w Sycowie oraz 180 katolików, także parafia w Sycowie. Szkoła. Istnienie szkoły katolickiej, gdzie pracował jeden nauczyciel, odnotowano w XVIII wieku. Protestanci założyli własną szkołę we wsi w 1838 roku. Budynek szkolny powstał w roku 1882. Szkoła była jednoklasowa, uczyło się w niej w 1910 roku 98 uczniów, a pracował – podobnie jak w szkole katolickiej – jeden nauczyciel. Po wojnie istniała tu szkoła podstawowa, którą zlikwidowano. Obecnie dzieci z Wielowsi uczęszczają do Szkoły Podstawowej w Działoszy. Areal. Według spisu z 1886 roku obszar wsi łącznie z majątkiem wynosił 596 ha. Grunty orne zajmowały 492 ha, łąki – 37 ha, lasy – 40 ha. Hodowla i drzewostan. We wsi hodowano 53 koni, 250 sztuk bydła i 20 owiec (wcześniej w owczarni było 700 merynosów). Dane z 1900 roku pokazują ten sam lub zbliżony stan użytkowanych gruntów oraz dodatkową informację, że we wsi było 5 uli, 210 jabłoni, 117 gruszy, 72 śliw oraz 38 drzew wiśni. Rzemiosło, rolnictwo. W 1886 roku we wsi działały dwie cegielnie oraz gorzelnia. Po 1945 roku na ziemiach dawnego majątku ziemskiego najpierw gospodarowali żołnierze sowieccy, a następnie władze polskie. Na terenie dawnych majątków utworzono PGR - y nastawione głównie na hodowlę bydła. Po 1989 roku na terenie Wielowsi zarejestrowano 4 firmy handlowe, fryzjerstwo, zakład malarski, firmę budowlaną, 2 inne firmy usługowe, gabinet lekarski oraz większą firmę drobiarską. Ludność. We wsi, według spisu z 1905 roku, były 62 budynki mieszkalne, 470 mieszkańców, w tym 206 mężczyzn. Zaraz po II wojnie światowej, do końca 1945 roku w miejscowości osiedlono 284 osoby. W październiku 1946 roku wywieziono stąd 23 osoby. W latach 1945 – 1950 osiedliło się we wsi 45 rodzin. W roku 1996 miejscowość liczyła 274 osoby, a w kolejnych: rok 2000 – 289 osób, rok 2005 – 297 osób i rok 2010 – 415 osób. Ten znaczny przyrost w ostatnich kilku latach to skutek ożywionego budownictwa jednorodzinnego w Świętym Marku, przysiółku Wielowsi. Infrastruktura. W ostatnim okresie wieś została włączona do sieci wodociągowej.

Opracowanie: Stanisław Chowański

Wioska oraz Pawelki

Położenie. Wioska to wieś sołecka o luźnej zabudowie, położona przy lokalnej drodze w odległości około 3 km od Sycowa. Przed 1945 rokiem były to tereny przyległe do granicy polsko-niemieckiej. Dawniej do Wioski należał młyn Pawelki. Pierwsza wzmianka. W dokumentach wymieniona jest po raz pierwszy w 1575 roku, gdy folwark w Wiosce, położony przed Bramą Kaliską, stał się zastawem pod pożyczkę, której udzielił Christoph Gablenz. Nazwa. Od samego początku funkcjonowała polska nazwa miejscowości, tylko nieznacznie zmieniona przez Niemców. Krótco przed II wojną światową, w 1936 roku zmieniono nazwę wsi na Mühlenort. Właściciele. Wioska przez wieki należała do „kasy miejskiej” Sycowa i dlatego często stawała się przedmiotem zastawu pod pożyczki zaciągane przez miasto. Szpital. W XVII – XVIII wieku z dochodów folwarku miejskiego w Wiosce-Niwkach był finansowany szpital św. Mikołaja. Parafia. Wyznawcy obu, głównych religii, zamieszkałi w Wiosce i w folwarku Niwki, mieli swoje świątynie w Sycowie. Na terenie należącym do Wioski powstał pierwszy w Sycowie cmentarz żydowski i istniał do XVIII wieku.

W 1820 roku stary cmentarz żydowski został powiększony, ogrodzony i ponownie otwarty. W 1871 roku nastąpiła nowa przebudowa cmentarza. Dziś ślady istnienia tego cmentarza są ledwo widoczne na obrzeżach osiedla domów jednorodzinnych przy ulicy Kaliskiej. Szkoła. W 1901 roku dla dzieci z Wioski, Kozy Małej oraz Imielnika zbudowano nową szkołę ewangelicką przy ulicy Kaliskiej. Po wojnie we wsi istniała szkoła podstawowa z klasami młodszymi I – IV, którą zlikwidowano. Obecnie dzieci z Wioski są dowożone do Szkoły Podstawowej nr 2 w Sycowie. Rzemiosło. W 1886 roku we wsi działał młyn wodny Pawelki i gorzelnia. Areał. Według spisu z 1905 roku obszar wsi wynosił 395 ha, zaś folwark Niwki należący do miasta miał 22 ha, z tego grunty orne zajmowały 11 ha i łąki – 9 ha. Hodowano 4 konie oraz 1 krowę. Ludność. W XVIII wieku we wsi był folwark należący do kasy miejskiej Sycowa, 6 młockarzy i jeden chałupnik, razem 71 mieszkańców. Spis z 1905 roku we wsi wykazał, że były w niej 64 budynki mieszkalne zajmowane przez 442 mieszkańców, w tym 208 mężczyzn. Według tego samego źródła wśród ogółu mieszkańców było 235 ewangelików oraz 207 katolików. W październiku 1946 roku wywieziono z Wioski do Niemiec 156 osób. Do końca 1945 roku przybyło tu 71 osadników. W latach 1945 – 1950 osiedliły się we wsi 62 rodziny. W 1953 roku sołtysiem we wsi był J. Sikora. Pomiędzy rokiem 1996 i 2010 liczba mieszkańców wsi wzrosła ponad dwa razy. W roku 1996 miejscowość liczyła 284 osoby, w roku 2000 – 348 osób, w roku 2005 – 429 osób i w końcu roku 2010 – 610 osób. Infrastruktura, rozwój i przemysł. Po roku 1989, gdy w Wiosce zaczęto budować wiele nowych domów jednorodzinnych, swoje siedziby ulokowało tu sporo firm oraz placówek usługowych. Obecnie działają we wsi 23 różne firmy usługowe, 2 lekarzy, fryzjer, 11 firm budowlanych, 2 elektryczne, firma prowadząca produkcję przemysłową, działa kancelaria prawnika oraz tapicer. W ostatnich latach miejscowość Wioska, która nie posiadała większych walorów ekonomicznych (słabe gleby, kiepska komunikacja, rozrzuciona zabudowa), przeżywa niebywały awans. Wyznaczenie przy drodze z Sycowa do wsi dużej liczby działek budowlanych umożliwiło budowanie okazałych domów jednorodzinnych. W tej części Sycowa została także ulokowana strefa przemysłowa, na której powstały większe formy. Tutaj wyznaczono też podstrefę Wałbrzyskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej. W ostatnich latach wieś otrzymała sieć wodociągową. Spora część wsi ma dostarczany gaz ziemny z sieci.

Opracowanie: Stanisław Chowański

Zawada oraz Błotnik

Położenie. Zawada to wieś sołecka z przysiółkami Wojciechowo Wielkie i Błotnik, położona przy trasie Syców – Twardogóra – Milicz w odległości około 13 km od Sycowa. Na obszarze wsi w przeszłości istniał duży majątek o nazwie Zawada (Dyhrmfeld) i tę nazwę przeniesiono na całą wieś. W pobliżu wsi przepływa Widawa. Stanowiska archeologiczne. W rejonie Zawady, jeszcze w czasach niemieckich, dokonano licznych odkryć na dwóch stanowiskach archeologicznych. Najpierw w XIX wieku odkopano 2 kurhany z epoki brązu (kultura łużycka), a w latach 1932, 1933 i 1934 odnotowano luźne znaleziska z okresu halsztackiego (kultura łużycka) i neolitu. Były to toporki kamienne i motyka kamienna. Pierwsza udokumentowana wzmianka o Wojciechowie Wielkim zawarta jest w Liber Fundationis biskupstwa wrocławskiego z 1305 roku. W dokumencie z 1434 roku jest zapis mówiący o zobowiązaniach nałożonych na tę wieś przez księcia oleśnickiego Konrada Białego. Z miejscowością Zawada związana jest kolonia Błotnik oraz Wojciechowo Wielkie, nazywane też Wojcieszkowicami Wielkimi (Wielkie Woycieskowice). Właściciele. Na omawianym terenie starszą historię ma miejscowość Wojciechowo Wielkie, dziś część wsi Zawada. W 1612 roku burgraf von Dohna sprzedał znajdujący się tam majątek, który nabył Hans von Baruth za kwotę 1 150 talarów. W następnych okresach dobra pozostawały przez dłuższy czas w rękach właścicieli z rodu Koschembar. Następnie pojawia się jako właściciel, znany w okolicy, ród von Prittwitz. Kolejnym właścicielem został w 1729 roku Johann von Feldern. Przez pięćdziesiąt lat majątek w Wojciechowie pozostawał w posiadaniu tej rodziny, ale potem często zmieniał właścicieli. W 1908

roku był nim był Adam Czekanowski z powiatu inowrocławskiego. Przed II wojną światową majątek był zarządzany przez rodzinę Grund. Miejscowość Zawada została utworzona przy wsparciu królewskim jako kolonia około 1770 roku przez ówczesnego właściciela Drołtowie, hrabiego von Dyhrn. W kolonii znalazły się 22 wolne gospodarstwa. Już w 1721 roku istniał folwark nazywany Sowade (Zawada), który został włączony do utworzonej później wsi. W 1789 roku hrabia Heinrich von Reichenbach z Goszcza zakupił Drołtowie z Radzyną i Zawadą. Majątki te były własnością hrabiego von Reichenbach przez kilkadziesiąt lat. W 1865 roku majątek w Zawadzie został zakupiony przez rodzinę von Korn, właścicieli Drołtowie, jako dziedziczna własność rodowa. Parafia. Protestanci od 1779 roku uczęszczali jako goście do kościoła zamkowego w Sycowie. Katolicy z Zawady wypełniali praktyki religijne w kościele w Drołtowicach. W 1905 roku we wsi mieszkało 124 ewangelików oraz 13 katolików. Szkoła. W XIX wieku szkoła ewangelicka mieściła się w Wojciechowie Wielkim, zatrudniała jednego nauczyciela i była wizytowana przez Konsystorz z Sycowa. Od dnia 5 maja 1866 roku dzieci z Zawady uczęszczały do szkoły publicznej w Drołtowicach, która wcześniej była katolicką szkołą prywatną. Po wojnie dzieci z Zawady uczęszczały do Szkoły Podstawowej w Wojciechowie Wielkim i do Drołtowie. Areal i hodowla. W 1886 roku majątek w Wojciechowie Wielkim obejmował obszar 510 ha, z czego na grunty orne przypadało 302 ha, łąki – 51 ha, pastwiska – 4 ha, lasy – 135 ha i na obejścia (zagrody) – 18 ha. Były w nim 32 konie, 117 sztuk bydła w tym 61 krów, 750 owiec merynosów oraz 37 sztuk trzody chlewnej. Według danych z 1905 roku wieś Wojciechowo Wielkie zajmowała obszar 1 77 ha, natomiast tamtejszy majątek 507 ha. Ludność. W XVIII wieku wieś Zawada posiadała 22 gospodarstwa kmiece i 114 mieszkańców. W początkach XX wieku liczba mieszkańców pozostawała na zbliżonym poziomie i wynosiła 129 osób. W spisie z 1871 roku w majątku wykazano 27 rodzin w których przebywało 154 osób. Z tej liczby 43 osoby były analfabetami. Mające dłuższą historię Wojciechowo Wielkie (Wojcieszkowice Wielkie) w XVIII wieku liczyło 206 mieszkańców, zaś w połowie XIX wieku było tu 47 domów z 412 mieszkańcami, w tym 49 katolikami. We wsi w dzisiejszych granicach według spisu z 1905 roku było 66 budynków mieszkalnych, 467 mieszkańców, w tym 238 mężczyzn. W pewnym oddaleniu od Zawady położony jest Błotnik (Blattinig), będący kiedyś wsią z folwarkiem. Zamieszkiwał tam w XVIII wieku 1 kmieć, 2 zagrodników oraz 3 młockarzy. Ponadto były jeszcze 2 inne budynki, zwane Benklowe. Razem Błotnik liczył 206 mieszkańców, którzy byli poddanymi majora von Forcade. Po II wojnie światowej w październiku 1946 roku wywieziono stąd 21 osób. W 1945 roku w miejscowości osiedlono 122 osoby. W latach 1945 – 1950 osiedliło się tu ogółem 35 rodzin. Według najnowszych danych w roku 1996 miejscowość liczyła 458 osób, w roku 2000 – 462 osoby, w roku 2005 – 459 osób i w roku 2010 – 463 osób. Rzemiosło. W XVIII wieku na terenie wsi Błotnik był czynny wiatrak, a w Wojciechowie Wielkim kuźnia. W 1886 roku zapisano w statystykach, że we wsi działała cegielnia, gorzelnia i wiatrak natomiast w 1871 roku na terenie majątku działała gorzelnia napędzana maszyną parową oraz mleczarnia produkująca masło. W połowie XIX wieku w Błotniku pracowało 10 rzemieślników oraz 5 handlarzy. Po II wojnie światowej na terenie dawnego majątku Wojcieszkowice Wielkie powstał PGR. Obecnie zarejestrowaną działalność gospodarczą we wsi Zawada prowadzi 13 firm handlowych, 13 usługowych, działa tartak, 2 stolarzy oraz firma budowlana. Zabytki. Do rejestru zabytków z terenu wsi zostały wpisane m. in. zespół dworsko-folwarczny z XVI wieku oraz dwór z 1869 roku. Infrastruktura. W ostatnim okresie wieś została włączona do sieci wodociągowej. We wsi istnieje Ochotnicza Straż Pożarna. W 2011 roku Gmina Syców wyposażyła jednostkę w Zawadzie w dodatkowy, nowoczesny sprzęt gaśniczy. Działa również Ośrodek Zdrowia.

Opracowanie: Stanisław Chowański

GMINA WILKÓW

Wilków

Położenie. Miejscowość znajduje się w północno-zachodniej części powiatu namysłowskiego, w odległości 5,3 km od Namysłowa, przy drodze wojewódzkiej nr 451, leży nad potokiem Jaskółka. Stanowiska archeologiczne: osady – kultura łużycka, przeworska, pomorska, ślad osadnictwa z młodszej epoki kamienia i epoki kamienia. Pierwsza wzmianka pochodzi z 23 lipca 1290 r., kiedy książę Henryk V nadał Wilków Güntherowi von Biberstein. Günther von Biberstein przybył na dwór Henryka Pobożnego i był protoplastą tego rodu. Nazwy miejscowości: w 1189 r. – Vilcov, w 1290 r. – Wilchow, w 1303 r. – Wilcaw, w 1353 r. – Wilkaw, w latach 1666 – 1795 – Willkau, w latach 1830 – 1945 – Wilkau, w latach 1945 – 1949 – Wilkowa, od 1949 r. do dziś – Wilków. Nazwa Wilków wywodzi się od przezwiska Wilk lub, według interpretacji topograficznej, od wyrazu wilk (obecnie w herbie gminy Wilków znajdują się 2 wilki). Nazwa Wilków może również oznaczać teren wilgotny. Właściciele. Do 1290 r. właścicielem Wilkowa był książę Henryk V, w latach 1290 – 1337 właścicielem był Günter von Biberstein, w latach 1338 – 1360 – Wichna, córka Güntera, w latach 1360 – 1363 – Swantipolko, w latach 1363 – 1367 – Henryk von Biberstein, w latach 1368 – 1424 – Franko z Domaniowic. W 1654 r. Wilków był w posiadaniu Wilhelma z Ziębic i Moriza von Prittwitz, w 1795 r. należał do rodu von Monsterberg, w 1830 r. właścicielem Wilkowa był porucznik von Kuilerstjerna, w 1873 r. właściciele poszczególnych części Wilkowa: Górny Wilków – podporucznik von Kunowski, Dolny Wilków – Joseph Neumann, Środkowy Wilków – Ernst Müller, Mały Wilków – von Hirsch, Wysoki Wilków (obecnie Barski Dwór) – podporucznik von Friedemann, Dolny Wilków folwark – Joseph Schirdewann, w 1921 r. właścicielem Dolnego Wilkowa był Reinhold Goldert a Górnego Wilkowa – Oscar Jaenicke. Parafia. Pierwsza wzmianka o kościele parafialnym pw. św. Mikołaja w Wilkowie pochodzi z 1290 r. W 1355 r. Wilków był siedzibą archiprezbitera namysłowskiego. Pierwszym znanym proboszczem Wilkowa był w 1400 r. Mikołaj z Idzikowic. Pierwszym znanym pastorem był w 1587 r. Jerzy Donat, po wprowadzeniu protestantyzmu. Odnawiany w latach 1829 – 1830 i w 1932 r., został spalony przez żołnierzy radzieckich w 1945 r. W 1957 r. w Wilkowie powstaje parafia, której pierwszym proboszczem zostaje Stanisław Książek, który doprowadził do odbudowy kościoła w Wilkowie. Parafia Wilków obejmuje następujące miejscowości: Wilków, Barski Dwór, Dębnik, Wojciechów. Odbudowany w 1959 r. i przedłużony w kierunku zachodnim. W 1994 r. wybudowano kaplicę cmentarną. Proboszczowie parafii w Wilkowie w latach 1957 – 2010: Stanisław Książek, Jan Tokarz, Józef Michalski, Mieczysław Adamski, Krzysztof Bigoń, Henryk Szeloch. Szkoła w Wilkowie istniała jeszcze przed 1666 r. i składała się z klasy lekcyjnej i mieszkania dla nauczyciela. W 1795 r. były dwie szkoły i 2 nauczycieli, osobno w Wilkowie Dolnym i w Wilkowie Górnym. W latach 1845 – 1945 istniała jedna szkoła złożona z sali lekcyjnej i mieszkania dla nauczyciela. Po 1945 r. zaczyna w Wilkowie funkcjonować polska szkoła. Pierwszymi nauczycielami było małżeństwo Maria i Michał Kułaczkowski. Istniały wówczas cztery klasy a od 1951 r. powstało 7 oddziałów. Od 1999 r. w miejsce zlikwidowanej szkoły podstawowej powstaje gimnazjum. W 1948 r. powstaje w Wilkowie przedszkole którego pierwszą kierowniczką była Janina Harjasz. Ważne wydarzenia. W Nowym Wilkowie od 1944 r. znajdowało się tymczasowe lotnisko niemieckie dla 4 bombowców JU-88. W czasie II wojny światowej działał na terenie gminy Wilków w latach 1942 – 1945 batalion AK Giewont, który składał się z 6 kompanii tj. 810 żołnierzy. Dowódcy batalionu: J. Rabięga, S. Kwapien, T. Kempa. W latach 1945 – 1946 w Wilkowie znajdowała się w pałacu Komendantura Radziecka oraz 2 radzieckie kolchozy, w których pracowali przymusowo Niemcy, Rosjanie, Ukraińcy i Polacy. Rzemiosło i rolnictwo. W 1795 r. było w Wilkowie 4 krawców, kowal, młynarz, piwowar, wytwórca tytoniu, w Dolnym Wilkowie była olejarnia, 2 karczmy, browar i mieszkanie dla piwowara, a także 2 folwarki, 16 kmieci, 8 zagrodników, 13 młocarzy, 4 chałupników, w 1845 r. – 2 folwarki, 2 karczmy, wiatrak, 4 tkaczy, 6 rzemieślników, 2 handlarzy, w Dolnym Wilkowie była gorzelnia, karczma,

wytwórca tytoniu, młyn wodny, straż pożarna, w Górnym Wilkowie był młyn wiatrowy. W 1939 r. w Wilkowie znajdowała się gospoda, fabryka płatków ziemniaczanych, gorzelnia, dworzec i linia kolejowa oddana do użytku w 1868 r. W tym okresie po wybudowaniu cukrowni w Bierutowie na terenie całej gminy Wilków rozmieszczona była przemysłowa linia kolejowa jednotorowa przeznaczona do zwożenia buraków cukrowych z pól do cukrowni Bierutów, zlikwidowana w latach 60. XX w. W okresie od 1951 r. do 2001 r. działała Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna a także GS. W 2010 r. było 176 rolników do 100 ha, 4 przedsiębiorstwa rolnicze: SKR, mieszalnia pasz, elewator zbożowy, obrót rolny. Liczba ludności sołectwa Wilków z Barskim Dworem: w 1795 r. – 297 osób, w 1830 r. – 847, w 1871 r. – 1 361, w 1887 r. – 1 021, w 1900 r. – 840, w 1929 r. – 751, w 1939 r. – 1 239, w 1945 r. – 588, w 1946 r. – 608, w 1960 r. – 1 375, w 1978 r. – 1 149, w 1988 r. – 1 077, w 1998 r. – 1 010, w 2009 r. – 1 048, w 2010 r. – w Wilkowie 1 005 osób a w Barskim Dworze 53 osoby. Hodowla: w 1845 r. Górnym Wilkowie hodowano 900 owiec merynosów a w Dolnym Wilkowie 2 147 owiec tej rasy. W 1900 r. w razem w gminie Wilków i posiadłościach dworskich Górnego i Dolnego Wilkowa znajdowało się: 174 koni, 1 033 sztuki bydła, 521 świń, 67 kóz, 1 219 kur. Drzewostan: w 1900 r. – 1 465 jabłoni, 3 486 śliw, 963 grusze, 908 wiśni. Budynki i areał. W 1795 r. Wilków dzielił się na Dolny i Górny. W Dolnym Wilkowie znajdował się pałac, 2 budynki dworskie. W 1830 r. w Dolnym i Górnym Wilkowie znajdowało się 111 domów, 2 pałace, 2 folwarki. W 1845 r. Wilków dzielił się na 4 części: Dolny, Górny, Mały, Wysoki. W Dolnym Wilkowie znajdowało się 55 domów, pałac, folwark. W Górnym Wilkowie było 66 domów, pałac, folwark. W 1871 r. Wilków dzielił się na Dolny i Górny, w których znajdowały się dobra gminne i dworskie. W 1887 r. gmina i dwór w Dolnym Wilkowie zajmowały 1 077 ha (grunty orne – 895 ha, łąki – 85 ha, lasy – 21 ha). Górny Wilków zajmował 942 ha (grunty orne – 735 ha, łąki – 69 ha, lasy – 54 ha). W Wilkowie znajdowała się parafia, urząd rejonowy i urząd stanu cywilnego. W 1900 r. gmina Wilków zajmowała 1 622,5 ha (grunty orne – 1 426,5 ha, łąki – 129,8 ha, lasy – 1 ha), posiadłości dworskie w Dolnym i Górnym Wilkowie zajmowały 396,8 ha (grunty orne – 336,7 ha, łąki – 43 ha). W 2010 r. sołectwo Wilków z przysiółkiem Barskim Dworem (Wilkówkiem) zajmuje 2 009 ha (grunty orne – 1 629,1 ha, łąki – 111,8 ha, pastwiska – 61,2 ha, lasy – 14,10 ha). W 2010 r. w Wilkowie znajduje się urząd gminy, biblioteka, poczta, kościół parafialny, kaplica mszalna, cmentarz komunalny, gimnazjum, przedszkole, dom kultury, 4 przedsiębiorstwa rolnicze: SKR, mieszalnia pasz, elewator zbożowy, obrót rolny, serwis motocyklowy, zakład transportowy, 3 zakłady produkujące ogrodzenia, 2 firmy budowlane, zakład gospodarki odpadami, piekarnia, OSP (działa od 1946 r.), linia kolejowa, stacja PKP. Zabytki: pałac z ok. 1910 r., park z 2 połowy XIX w., dwór z 2 połowy XVIII w., kościół parafialny z XIII – XIV w., odbudowywany w XX w. W centrum Wilkowa znajduje się pomnik poświęcony Polakom pomordowanym na kresach południowo-wschodnich II Rzeczypospolitej. Sołtysiem Wilkowa z przysiółkiem Barski Dwór (Wilkówkiem) jest Zbigniew Reczuch. Gmina. W latach 1945 – 1949 gromada i gmina Wilków należała do województwa wrocławskiego a od 1950 r. do województwa opolskiego i powiatu Namysłów. Organizatorem pracy urzędu gminy w 1945 r. był Stefan Kilan a pierwszym wójtem był Jan Mazur z Jakubowic. W 1973 r. powstaje po reformie administracyjnej i istnieje do dziś gmina Wilków, w której skład wchodzi 12 sołectw: Bukowie, Dębnik, Idzikowice, Jakubowice, Krzyków, Lubska, Młokicie, Pągów z przysiółkiem Pągówek, Pielgrzymowice, Pszeniczna, Wilków z przysiółkiem Barski Dwór i Wojciechów. Wójtowie i naczelnicy w latach 1945 – 2010: Jan Mazur, Piotr Klim, Jan Kołcz, Stefan Pęziół, Władysław Buzdygan, Ksawery Mleczko, Michał Baj, Andrzej Spór (3 kadencje), Zygmunt Szulakowski (2 kadencje) oraz obecnie Bogdan Zdyb. Największe inwestycje gminne w okresie 1945 – 2010: budowa dróg, wodociąg, budowa szkół podstawowych na 1000-lecie państwa polskiego, budowa oświetlenia, świetlic wiejskich, boisk sportowych, domu kultury, ośrodka zdrowia. Urząd Gminy Wilków znajduje się w Wilkowie i posiada własny herb i flagę.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski, Mieczysław Szczepaniak

Barski Dwór

Położenie. Barski Dwór historycznie należał zawsze do Wilkowa i był jego częścią, obecnie jest przysiółkiem sołectwa Wilków. Leży w północnej części gminy Wilków przy drodze powiatowej nr 1123, odległość do Wilkowa 3 km. Nazwa. W latach 1845 – 1945 – Gut Hohen Wilkau, po 1945 r. oraz obecnie – Barski Dwór. Nazwa niemiecka Hohen Wilkau oznaczała Wysoki Wilków i odnosiła się do jego położenia geograficznego, po 1945 r. przyjęto nazwę Barski Dwór (lub Wilkówek). Szkoła. W latach 1954 – 1972 w Barskim Dworze znajdowała się 4-klasowa szkoła. Właściciele. W latach 1845 – 1945 w Wysokim Wilkowie znajdował się folwark (majątek). Jego właścicielami byli: 1871 r. – podporucznik von Friedemann, w latach 1891 – 1939 – podporucznik von Baucke i jego rodzina. Ludność. W 1845 r. – 19 osób, w 1900 r. – 47, w 2010 r. – 53. Rolnictwo. W latach 1949 – 1993 istniał w Barskim Dworze PGR podlegający kombinatowi Namysłów. Areał i budynki. Majątek składał się ze 104,44 ha. W 2010 r. w znajdowało się 5 domów, 21 mieszkań, przedsiębiorstwo rolne i krzyż. Zabytki: dwór z II połowy XIX w., obora z 1888 r., budynek mieszkalny z II połowy XIX w.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski

Bukowie

Położenie. Wieś ulicówka położona przy drodze powiatowej nr 1120, na wysokości 170 m n.p.m. Znajduje się w zachodniej części gminy Wilków w odległości 9,2 km od Wilkowa. Stanowiska archeologiczne. W miejscowości znajdują się dwa stanowiska archeologiczne: osada z okresu wpływów rzymskich oraz osada z epoki brązu. Pierwsza wzmianka. Najstarsza wzmianka o miejscowości pochodzi z dokumentu księcia wrocławskiego Henryka III z 29 listopada 1266 r., w którym lokował on Bierutów z okolicznymi wioskami, w tym Bukowie. Nazwy: w 1266 r. – Buchwald, w 1300 r. – Buchwaldt, w 1392 r. – Buchwalde, w latach 1785 – 1945 – Buchwald, w latach 1945 – 1948 – Bukowice, od 1949 r. do dziś – Bukowie. Nazwa Bukowie pochodzi od lasów bukowych. W czasach średniowiecza wokół wsi rosły lasy gęsto porośnięte bukami. Wieś lokowana razem z folwarkiem na prawie niemieckim w 1266 r. Właściciele. Pierwszym właścicielem wioski i folwarku był wójt dziedziczny Bierutowa, Wilhelm von Reichenbach. W 1290 r. 20-łanowa wieś Bukowie należała do Piotra prepozyta kościoła św. Krzyża we Wrocławiu. W 1357 r. Bukowie zostaje sołectwem. W 1372 r. folwark książęcy w Bukowiu kupują bracia Mikołaj i Fryderyk Grzebkowicowie, w 1379 r. obywatel Namysłowa kupił 5 marek czynszu na Bukowiu, w 1406 r. folwark nabywa Jan z Sokołowic. W 1430 r. nabywają Bukowie bracia Henryk i Kunisz Aulock z prawem wyższego sądownictwa nad wsią za co płacili rocznie 10 marek oleśnickiemu księciu Konradowi. W 1442 r. Tomczyk von Tannenfeld sprzedał 20 marek czynszu wsi Bukowie dla Anny von Borsnitz i jej 4 synów: Kunzowi, Jerzemu, Zygmunтови i Nikłowi, za kwotę 190 marek, przy czym wieś miała należeć do Tomczyka aż do jego śmierci (zmarł w 1442 r.). Misjonarze kościoła św. Krzyża we Wrocławiu otrzymywali corocznie z Bukowia 2 marki czynszu. Od 1504 r. do 1617 r. Bukowie posiadali bracia Grzegorz i Waclaw Aulock. Od 1617 r. do 1641 r. właścicielem wsi był Hans von Satisch. Od 1647 r. do 1792 r. Bukowie posiadają księżęta bierutowscy i oleśnicy z dynastii Wirtembergów, a w latach 1792 – 1884 miejscowość należała do księżąt brunszwicko-oleśnickich, następnie od 1884 r. do 1918 r. do dynastii Hohenzollernów. Parafia. Kościół katolicki wybudowany w stylu późnogotyckim istniał w Bukowiu przed 1400 r. Pierwszym proboszczem wymienionym w źródłach był Zawisius. Pierwotnie kościół w Bukowiu należał do archidiecezji w Oleśnicy, później przeszedł na własność kościoła św. Krzyża we Wrocławiu a od XV w. podlegał archidiecezji bierutowskiej w Namysłowie. W 1500 r. dokonano podwyższenia i przedłużenia kościoła o dwa przęsła w kierunku wschodnim. W 1536 r. kościół przeszedł w ręce protestantów i był kościołem protestanckim do 1945 r. Katolicy musieli chodzić do kościoła w Solnikach Małych. Wówczas kościół w Bukowiu był kościołem filialnym kościoła książęcego w Bierutowie. Pierwszym protestanckim

pastorem Bukowia był Andreas Eccardus, który był archidiaconem i diakonem kościoła w Bierutowie. Kościół w Bukowiu w okresie pruskim, w latach 1740 – 1871, był utrzymywany przez następcę tronu pruskiego, który ponosił 2/3 kosztów utrzymania. Wieża kościelna została wybudowana w 1611 r. Ostatnim niemieckim pastorem był Ernst Karell. Pierwszym katolickim księdzem w Bukowiu po 1945 r. był Franciszek Rozwód. Bukowie wówczas należało do parafii Wabienice. W 1983 r. wybudowano w Bukowiu plebanię a w 1984 r. arcybiskup wrocławski Henryk Gulbinowicz podpisał dokument tworzący w Bukowiu nową parafię rzymsko-katolicką. Pierwszym proboszczem Bukowia był ks. Ryszard Mroziuk. Proboszczowie w latach 1983 – 2010 – Ryszard Mroziuk, Florian Rumiński, Andrzej Stefanów. W latach 2008 – 2010 proboszcz Stefanów wyremontował kościół. Szkoła w Bukowiu istniała już w 1663 r. i składała się z dwóch klas oraz mieszkania dla nauczyciela. Do szkoły uczęszczało 69 uczniów. W 1845 r. szkoła została przeniesiona do innego budynku. Ostatnim niemieckim nauczycielem i organistą był Wilhelm Spliesgart. W 1946 r. powstała polska szkoła podstawowa a jej pierwszym kierownikiem był Jerzy Gawroński. Powstały wówczas 4 oddziały. W 1965 r. zostaje wybudowany nowy budynek szkolny, który istnieje do dziś. W 2001 r. została wybudowana przy szkole hala gimnastyczna. Przy Publicznej Szkole Podstawowej w Bukowiu działa również biblioteka i świetlica. Historia od 1939 r. Przed 1939 r. w środku wsi znajdowały się trzy stare dęby, pod którymi był pomnik ku czci poległych w wojnie w 1870 r. i 1914 r. Na pieczęci gminy wiejskiej Bukowie znajdowały się cztery buki. Ostatnim niemieckim burmistrzem Bukowia był Fritz Heinrich. W 1945 roku powstała gromada Bukowie, która należała do 1955 r. do gminy Wabienice. W 1945 r. do Bukowia przyjechało pierwszych 30 rodzin z Dawidowa, które otrzymały po 8 ha ziemi. Osadnicy przyjeżdżali do Bukowia głównie z powiatu lwowskiego i z Małopolski. Pierwszym sołtysiem Bukowia był Władysław Małek. Od 1955 r. Bukowie należy do powiatu Namysłów w województwie opolskim. W latach 1955 – 1972 istniała gromada Bukowie do której należały: Młokicie, Pągów, Pielgrzymowice, Pszeniczna, Wojciechów. Od 1973 r. do dziś Bukowie należy do gminy Wilków. Ważne postaci. W latach 1946 – 1956 w Bukowiu mieszkał i prowadził gospodarstwo rolne ppłk dr Jerzy Szmurło, założyciel Gimnazjum Rolniczego w Bierutowie, przekształconego później w Państwowe Technikum Rolnicze. Doktor Szmurło był aresztowany i prześladowany przez władze komunistyczne za krytykę wywozu bierutowskiej cukrowni przez wojska sowieckie. Rzemiosło i rolnictwo. W 1837 r. istniał młyn wodny i karczma, w 1845 r. – młyn wodny, olejarnia, produkcja pasz, w latach 1947 – 1993 istniał PGR podlegający kombinatowi Namysłów oraz Ośrodek Mechanizacji Rolnictwa, w latach 1960 – 1993 – warsztaty naprawcze, w 2010 r. zarejestrowanych było 15 podmiotów gospodarczych, w tym: zakład tokarski, 2 sklepy spożywcze, skup złomu, zakład budowlany, warsztat samochodowy, przedsiębiorstwo rolno-usługowo-handlowe Bukorol sp. z o.o., zakład produkcyjno-wdrożeniowy Solagro sp. z o.o., usługi transportowe, weterynarz. W 1785 r. było 37 kmieci, 25 zagrodników, 5 chałupników, w tym młynarz, w 1837 r. – młynarz, kowal, w 1845 r. – 6 rzemieślników, 6 handlowców, w 2010 r. – 97 rolników do 100 ha i 5 rolników powyżej 100 ha oraz tokarz, 2 mechaników, 2 budowlanców, 2 handlowców. Liczba ludności: w 1785 r. – 383 osoby, w 1830 r. – 658, w 1837 r. – 707, w 1845 r. – 705, w 1871 r. – 852, w 1887 r. – 850, w 1900 r. – 830, w 1933 r. – 623, w 1939 r. – 703, w 1946 r. – 540, w 1978 r. – 661, w 1988 r. – 773, w 1998 r. – 710, w 2010 r. – 706. Hodowla. W 1845 r. hodowano 1 400 owiec rasy merynos, w 1900 r. – 266 koni, 982 sztuki bydła, 509 świń, 41 kóz, 958 kur. Drzewostan: w 1900 r. – 506 jabłoni, 806 gruszy, 990 wiśni. Budynki i areał. W 1785 r. – 2 folwarki, w 1830 r. – 2 folwarki, 91 domów, w 1837 r. – 3 folwarki, w 1845 r. – 2 folwarki, 80 domów, w 1871 r. – 100 domów. W 1887 r. Bukowie składało się z dóbr gminy wiejskiej i dóbr dworskich, razem było 1 809 ha, grunty orne – 1 624 ha, łąki – 122 ha, lasy – 2 ha. W 1900 r. Bukowie zajmowało 1 813 ha, grunty orne – 1 629,3 ha, łąki – 127,3 ha. W 2010 r. sołectwo Bukowie zajmowało 1 743,1 ha, grunty orne – 1 598 ha, łąki – 58 ha, pastwiska – 84 ha, lasy – 5,99 ha, znajdowało się tu około 120 domów i 3 bloki. Zabytki. Ważnym zabytkiem nieruchomym jest kościół parafialny pw. Oczyszczenia Najświętszej Maryi Panny z XV w. W kościele znajduje się 6 zabytków ruchomych:

ołtarz, chrzcielnica, obraz Umycie nóg, parapet, misa chrzcielna, żyrandol. Sołtysem Bukowia jest Beata Marczenko. Od 1945 r. istnieje Ochotnicza Straż Pożarna, a w latach 1975 – 2000 działał zespół ludowy Bukowiarki. Osada Chrzastów. Około 2 km od drogi Namysłów-Bierutów pomiędzy Bukowiem a Wojciechowem znajduje się osada Chrzastów, pierwsza wzmianka pochodzi z 1830 r. Niegdyś osada nazywała się Friedrichsberg i zajmowała 1,2 ha. W XIX w. była własnością ksiąząt brunszwicko-oleśnickich, a przed 1939 r. wchodziła w skład zespołu folwarcznego i stanowiła część majątku Bukowie. W 1939 r. właścicielem majątku był Erich Scholtzsmethner (właściciel również majątków w Pągowie i Pszenicznej), który posiadał w Bukowiu 156 ha powierzchni. W skład osady wchodziły folwark, stajnia, obora, stodoła i owczarnia.
Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski

Dębnik

Położenie. Wieś Dębnik położona jest w gminie Wilków w odległości 5 km na zachód od Namysłowa przy drodze prowadzącej z Namysłowa do Bierutowa oraz 3,5 km od Wilkowa. Miejscowość leży nad potokiem Łacha, który jest odnogą Widawy. Brak stanowisk archeologicznych. Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z około 1360 r., gdzie miejscowość zwie się Lomol, Loemol. Nazwy wsi: w 1360 r. – Lomol lub Loemol, w 1666 r. – Damnik, w 1736 r. – Dambnig, w 1743 r. – Damnick, w latach 1795 – 1945 – Damnig, od 1945 r. do dziś – Dębnik. Polska nazwa wsi Dębnik wywodzi się od wyrazu dębnik – las dębowy. Właściciele. W latach 1795 – 1845 wieś stanowiła prywatną własność rodu von Ohlen. Mieściła się tu siedziba właściciela, pałac, zabudowania dworskie, folwark i park. W 1874 r. właścicielem folwarku zostaje Paul Schönfelder, a w 1921 r. majątek w Dębniku nabywa Artur Bräuer. Po wyzwoleniu folwark został przejęty przez Skarb Państwa i rozparcelowany. Ostatnim niemieckim właścicielem folwarku był dr Albert Schubert, zamieszkujący w Gronowie (powiat Leszno). Dziś pałac jest własnością dwóch rodzin i systematycznie popada w ruinę. Parafia. W Dębniku nigdy nie było kościoła. Katolicy i ewangelicy chodzili do swoich kościołów parafialnych w Namysławie. Przed szkołą wybudowano kapliczkę pw. Matki Boskiej. W centrum wsi jest ustawiony krzyż, jest to miejsce, gdzie odprawiane są nabożeństwa majowe, święcenie pokarmów wielkanocnych. Szkoła. W 1961 r. zbudowano we wsi „Szkołę Pomnik 1000-lecia Państwa Polskiego nr 249”. Szkoła od 01 września 2000 r. została przekształcona w Szkołę Podstawową Stowarzyszenia Przyjaciół Szkół Katolickich. Rzemiosło i rolnictwo. W latach 1795 – 1887 istniał w Dębniku młyn wodny. W 1795 r. było w Dębniku 2 gorzelników, tkacz, murarz, kowal, krawiec, 2 karczmarzy, znajdowały się: folwark, 11 gospodarstw i 15 domów. W 1830 r. znajdował się folwark i 17 domów, w 1845 r. było 3 rzemieślników oraz folwark i 16 domów. W latach 1951 – 1956 istniała we wsi spółdzielnia produkcyjna. Obecnie większość ziemi uprawia RSP Lubska. W 1973 r. we wsi rozpoczęli działalność Zdzisława i Zygmunt Zubkowie. Zdzisława Zubek prowadzi gospodarstwo agroturystyczne Nad Stawami, Zygmunt i Grzegorz Zubkowie posiadają 16 ha stawów hodowlanych karpia. Od 2010 r. mieszkańcem wsi jest Władysław Dziedzic, producent mebli firmy Dziedzic. W 2010 r. było 2 rolników do 100 ha, gospodarstwo agroturystyczne. Liczba ludności: w 1795 r. – 78 osób, w 1844 r. – 123, w 1867 r. – 123, w 1895 r. – 85, w 1910 r. – 81, w 1945 r. – 112, w 1950 r. – 115, w 1978 r. – 107, w 1988 r. – 79, w 1998 r. – 63, w 2009 r. – 51, w 2010 r. – 51. W latach 1945 – 1946 przesiedliła się tu ludność głównie z powiatu Tarnopol na Podolu. Kilka rodzin pochodziło z okolic Częstochowy oraz lubelskiego. Hodowla: w 1900 r. – 4 konie, 50 sztuk bydła, 30 świń, 2 kozy, 56 kur, w 2010 r. – jedna krowa, 15 koni i kilkadziesiąt sztuk drobiu. Drzewostan: w 1900 r. – 22 jabłonie, 35 gruszy, 227 śliw, 15 wiśni. Areał. W latach 1887 – 85 Dębnik zajmował 146 ha (grunty orne – 99 ha, łąki – 31 ha, lasy – 9 ha), w 1900 r. – 28,2 ha (grunty orne – 17 ha, łąki – 0,5 ha), w 1921 r. – 90 ha (grunty orne – 69 ha, łąki – 19 ha, pastwiska – 0,5 ha, lasy – 0,5 ha). W 2010 r. wieś zajmuje 271,4 ha (użytki rolne – 194,9 ha, łąki – 32,8 ha, pastwiska – 9,5 ha). Gleby IV klasy bonitacyjnej. Sołtysem jest Zbigniew Kurzac.
Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski, Zbigniew Maliński

Idzikowice

Położenie. Miejscowość położona w północnej części gminy Wilków w odległości 6,1 km od Wilkowa przy drodze powiatowej nr 1118. Stanowiska archeologiczne: osada – kultura łużycka, III epoka brązu – halsztadt. Pierwsza wzmianka pochodzi z 1257 r. Nazwy wsi: w 1257 r. – Widawa, w 1293 r. – Widawa, Ysiksdorf, w 1359 r. – Isiksdorf, w 1360 r. – Ysyczczsdorf, w 1666 r. – Eysdorff Villa, w 1743 r. – Eijsdorff, w 1795 r. – Ober, Nieder Eysdorf, w 1830 r. – Ober, Nieder Eisdorf, w 1845 r. – Eisdorf, Kędzierzyn, w latach 1871 – 1945 – Eisdorf, w latach 1945 – 1948 – Kędzierzyn, od 1949 r. do dziś – Idzikowice. Nazwa miejscowości pochodzi od imienia Idziego. Właściciele. W 1257 r. bracia Bogusław i Idzi za zgodą księcia Henryka III zlecieli soltysowi Alberykowi lokację na prawie średzkim Idzikowic. Bogusław był komesem. W 1293 r. w dokumencie wystawionym przez rycerza Herborda Quasa występował świadek Stanisław z Idzikowic. W 1359 r. Idzikowice dzieliły się na Dolne i Górne, posiadały 2 soltysów, karczma, młyn i folwark pańszczyźniany. W 1363 r. wieś posiadał Henryk Posir, w 1368 r. – Katarzyna, wdowa po Janie Rot z synami Tammo i Henrykiem, w 1374 r. – Henryk Rothe a w 1386 r. – Otto Poser. W 1795 r. Idzikowice Dolne należały do rodu von Ohlen a Idzikowice Górne do rodu von Siegroth, w 1830 r. właścicielem był baron von Löbensch, w 1873 r. – Robert Fiebig, w 1921 r. – Edmund Blomeier. Parafia. Pierwsza wzmianka o kościele w Idzikowicach pochodzi z 1363 r. Proboszczem kościoła w Idzikowicach w 1417 r. był Mikołaj. Kościół w Idzikowicach zbudowany był z drewna, posiadał również drewnianą wieżę. Został spalony w niewyjaśnionych okolicznościach w czasie wojny trzydziestoletniej (lata 1618 – 1648). Nowy kościół w Idzikowicach został zbudowany w 1989 r. i obecnie jest kościołem filialnym parafii Smogorzów. Szkoła w Idzikowicach istniała przed 1845 r. i składała się z dwóch klas i mieszkania dla nauczyciela. W 1934 r. wybudowano nową szkołę, która została spalona w czasie II wojny światowej. W latach 1951 – 1953 została zbudowana nowa szkoła. Rozbudowę szkoły ukończono w 1989 r. a nową salę gimnastyczną wybudowano w 1990 r. Ważne wydarzenia. W latach 1942 – 1944 działał na terenie Idzikowic IX Batalion Armii Krajowej Giewont z siedzibą w Głuszynie. Dowództwo pułku mieściło się w Ostrowie Wielkopolskim, batalion działał na terenie powiatów kępińskiego, sycowskiego, oleśnickiego i namysłowskiego. Batalion liczył 810 żołnierzy. Rolnictwo: w 1795 r. Idzikowice Dolne i Górne – 7 kmieci służebnych, 5 wolnych zagrodników, 12 młockarzy, 17 kmieci, w 2010 r. – 5 rolników do 100 ha. Rzemiosło. W 1795 r. w Idzikowicach Dolnych i Górnych był młynarz, tkacz lnu, siodlarz, karczmarz, kowal, znajdował się młyn wodny, karczma, tkalnia i kuźnia, w latach 1831 – 1845 – młyn wodny, w 1845 r. – 4 tkaczy lnu, kowal, leśniczy, w 2010 r. – młyn, bar, 2 sklepy, dom weselny z hotelem. Liczba ludności: w 1795 r. – 270 osób, w 1830 r. – 331, w 1845 r. – 393, w 1871 r. – 554, w 1887 r. – 303, w 1939 r. – 333, w 1945 r. – 143, w 1946 r. – 182, w 1960 r. – 309, w 1978 r. – 298, w 1988 r. – 839, w 1998 r. – 834, w 2009 r. – 796, w 2010 r. – 787. Hodowla: w 1845 r. – 1 800 owiec merynosów, w 1900 r. – 74 konie, 381 sztuk bydła, 187 świń, 29 kóz, 467 kur. Drzewostan: w 1900 r. – 532 jabłonie, 1 198 śliw, 268 wiśni. Budynki i areał. W latach 1795 – 1945 w pobliżu Idzikowic znajdował się folwark z owczarnią nazywany Dębowym Dworem. W 1795 r. w Idzikowicach Dolnych i Górnych znajdowały się 22 domy, 2 folwarki, 2 owczarnie, 2 stawy, dwór, 2 budynki gospodarcze, staw, w 1830 r. – 44 domy, 2 folwarki, w 1887 r. – 720 ha (grunty orne – 543 ha, łąki – 74 ha, lasy – 62 ha), w 1900 r. – 732,3 ha (grunty orne – 633,7 ha, łąki – 61,2 ha, pastwiska – 12,3 ha, lasy – 13,3 ha). W latach 1978 – 1980 wybudowano 15 bloków dla pracowników kombinatu Namysłów. W 2010 r. sołectwo Idzikowice zajmowało 660 ha (użytki rolne – 482 ha, łąki – 48 ha, pastwiska – 43 ha, lasy – 20,76 ha, gleby II klasy bonitacyjnej). Zabytki: dwór w zespole parkowym z 1 połowy XIX w. oraz park w zespole dworskim z połowy XIX w. Soltysem Idzikowic jest Maria Staniec.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski

Jakubowice

Położenie. Miejscowość położona w północno-wschodniej części gminy Wilków w odległości 6,1

km od Wilkowa przy drogach powiatowych nr 1124 i 1103, na wysokości 150 m n.p.m. Stanowiska archeologiczne: osada z XIV – XV w. oraz osada – kultura łużycka, epoka brązu. Pierwsza wzmianka pochodzi z 1293 r. Nazwy miejscowości: w 1293 r. – Jacobisdorf, Jacobi Villa, w 1353 r. – Jakobsdorff, Jakobi Villa, w latach 1743 – 1795 – Jacobsdorff, w latach 1830 – 1945 – Jakobsdorf, od 1945 do dziś – Jakubowice. Nazwa wsi wywodzi się od imienia Jakub. Właściciele. Jakubowice były posiadłością należącą do rodu von Siegroth w latach 1795 – 1871, w latach 1873 – 1903 właścicielem był Otto Bendemann, w 1921 r. – Rudolf Rojahn. Parafia. Pierwsza wzmianka o kościele w Jakubowicach pochodzi z 1360 r. Kościół ten należał do dekanatu Namysłów. W 1400 r. proboszczem w Jakubowicach zostaje Mikołaj. W 1688 r. wskutek pożaru spłonął cały kościół. Szkoła. Od 1770 r. w Jakubowicach istniała szkoła składająca się z klasy i mieszkania dla nauczyciela. Od 1945 do 1953 r. istniała szkoła, do której również uczęszczały dzieci z Idzikowic, były wówczas 4 oddziały. Ważne wydarzenia. W latach 1943 – 1944 działał na terenie Jakubowic pluton AK, którego dowódcą był Stefan Skupiński ps. Narcyz. Pluton składał się z trzech drużyn: Sosna, Brzoza i Jodła. Rzemiosło i rolnictwo. W 1795 r. znajdowała się tu kuźnia, wiatrak, karczma, browar oraz 10 służebnych zagrodników, 12 młocarzy, 5 chałupników a także: rybak, siodlarz, kowal i browarnik, w 1845 r. – młyn, 2 karczmy, 2 krawców i kowal. W latach 1947 – 1993 istniał w Jakubowicach PGR podlegający kombinatowi rolnemu w Namysławie. W 2010 r. w miejscowości znajdowały się: Przedsiębiorstwo produkcji rolniczej Attis spółka z o.o., sklep spożywczy, elektromechanik oraz 10 rolników do 100 ha i 1 rolnik powyżej 100 ha. Liczba ludności: w 1785 r. – 229 osób, w 1795 r. – 229, w 1830 r. – 284, w 1845 r. – 331 lub 361, w 1871 r. – 481, w 1887 r. – 344, w 1900 r. – 282, w 1960 r. – 340, w 1978 r. – 331, w 1988 r. – 265, w 1998 r. – 246, w 2009 r. – 252. Po 1945 r. w do Jakubowic przybyli przesiedleńcy z Polski wschodniej i centralnej w ilości 70 osób, było 20 gospodarstw rolnych. W 1946 r. mieszkały 524 osoby. W latach 1945 – 1954 istniała gromada Jakubowice w skład której wchodził Krzyków. Hodowla: w 1900 r. – 75 koni, 362 sztuki bydła, 216 świń, 15 kóz, 300 kur. Drzewostan: w 1900 r. – 257 jabłoni, 439 śliw, 59 wiśni. Budynki i areał: w 1795 r. – dwór, 2 budynki gospodarcze, folwark, w 1845 r. – 37 domów, folwark. W 1887 r. gmina wiejska Jakubowice z dobrami dworskimi zajmowała 657 ha (grunty orne – 571 ha, łąki – 61 ha), w 1900 r. – 656 ha (grunty orne – 578 ha, łąki – 60,3 ha). W 2010 r. sołectwo Jakubowice zajmowało 380 ha (użytki rolne – 541 ha, łąki – 49 ha, pastwiska – 45 ha, lasy – 0,73 ha), w samych Jakubowicach znajdowało się 35 domów i 5 bloków. W Jakubowicach znajduje się ujęcie wodociągu zaopatrującego w wodę większość miejscowości gminy Wilków. Zabytki: dwór w zespole parkowym z 1862 r. i park w zespole dworskim z 2 połowy XIX w. Sołtysiem Jakubowic jest Leon Kwaśny.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski

Krzyków

Położenie. Krzyków znajduje się w północno-wschodniej części gminy Wilków w odległości 8,2 km od Wilkowa przy drodze powiatowej nr 1110, leży nad potokiem Sitnik. Stanowiska archeologiczne: osada – kultura przeworska i wczesne średniowiecze (IX w. – 1 połowa X w). Pierwsza wzmianka pochodzi z 1268 r., kiedy to pierwszy sołtys Jakub lokuje je na prawie średzkim. Nazwy wsi: w 1268 r. – Krikow, Crekov, w 1353 r. – Crikow, w 1795 r. – Krickau, w latach 1830 – 1945 – Krikau, od 1945 do dziś – Krzyków. Nazwa Krzyków pochodzi od wyrazu krzyk. Właściciele. Pierwszym właścicielem Krzykowa był Idzi. Czynsz na rzecz pana wynosił małdrat zboża od łana a uposażenie sołectwa stanowiło 3 wolne łany. W XIV w. właścicielem folwarku był Jan Muschewicz. W 1367 r. wieś kupuje Henryk Spiegel, w 1396 r. właścicielem zostaje Berold Smogerow a w 1404 r. – Hans Opiczil, w latach 1505 – 1579 – Wolf von Krikau, w 1666 r. wieś należała do Puttmanna i Silbermanna a w połowie XVIII w. do rodu von Ohlen. W latach 1795 – 1830 miejscowość należała do rodu von Scheliha, w latach 1891 – 1925 – do majora Ferdinanda Braune. Parafia. Pierwsza wzmianka o kościele w Krzykowie pochodzi z 1360 r. W XVII w. w Krzykowie

wybudowano kościół drewniany pw. Bożego Ciała, który był kościołem filialnym dla Jakubowic. Ojcami kościoła byli Stanisław Mnich i Krzysztof Werner. W 1710 r. dzwon dla Krzykowa odlał ludwisarz Zygmunt Goetz. Na początku XIX w. kościół w Krzykowie został zrujnowany. Obecnie w Krzykowie istnieje kaplica mszalna. Ważne wydarzenia. W 1549 r. starosta wrocławski schwytał Wolfa von Krikau w jego majątku w Krzykowie. Wolf był skazany i ścigany prawem za zabicie młynarza z Wojciechowa. W obławie brali również udział mieszczanie z Namysłowa. Aresztowanego szlachcica niebawem cesarz nakazał zwolnić z aresztu. Rzemiosło. W 1795 r. był w Krzykowie młynarz, tkacz, kowal i znajdowała się gorzelnia oraz karczma, w 1830 r. – młyn, karczma, w 1845 r. – 3 rzemieślników, w 1939 r. – gospoda, młyn, w 2010 r. – sklep spożywczy. Rolnictwo. W 1795 r. było tu 3 kmieci, 14 młóczarzy, 20 gospodarstw, w latach 1949 – 1993 w Krzykowie istniał PGR podlegający kombinatowi w Namysłowie, duża mieszalnia pasz, ferma trzody chlewnej oraz warsztat naprawy traktorów, w 2010 r. – 16 rolników do 100 ha i 1 rolnik powyżej 100 ha, gospodarstwo rolne Agroplon. Liczba ludności: w 1795 r. – 153 osoby, w 1830 r. – 176 ewangelików, 63 katolików i 4 Żydów, w 1845 r. – 250 osób, w 1871 r. – 349, w 1887 r. – 241, w 1900 r. – 272, w 1939 r. – 272, w 1945 r. – 103, w 1946 r. – 110, w 1960 r. – 269, w 1978 r. – 314, w 1988 r. – 320, w 1998 r. – 310, w 2009 r. – 285, w 2010 r. – 283. Hodowla. W 1845 r. hodowano 1 730 owiec merynosów, w 1900 r. – 49 koni, 219 sztuk bydła, 88 świń, 236 kur. Drzewostan: w 1900 r. – 731 jabłoni, 254 śliwy, 25 wiśni. Budynki i areal: w 1795 r. – 2 folwarki, 25 domów, w latach 1830 – 1845 – 24 domy, folwark. W 1871 r. Krzyków dzielił się na dobra gminy wiejskiej i dworskie. W 1887 r. gmina wiejska Krzyków zajmowała 402 ha (grunty orne – 373 ha, łąki – 11 ha). Krzyków należał do urzędu rejonowego i urzędu stanu cywilnego w Idzikowicach. W 1900 r. Krzyków zajmował 402 ha (grunty orne – 375 ha, łąki – 10 ha). W 1945 r. gromada Krzyków zajmowała 496 ha. W latach 1949 – 1993 wybudowano w Krzykowie 7 bloków dla pracowników PGR-u. W 2010 r. sołectwo Krzyków zajmowało 697 ha (użytki rolne – 628 ha, pastwiska – 2,9 ha, lasy – 1,37 ha, występują gleby II klasy bonitacyjnej), znajdowało się 17 domów, 7 bloków i mieszkały 84 rodziny. Zabytki: ważnym zabytkiem jest park pałacowy z I połowy XIX w. Sołtysem Krzykowa jest Andrzej Szewczyk.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski

Lubska

Położenie: miejscowość znajduje się w południowo-zachodniej części gminy Wilków w odległości 5,1 km od Wilkowa, leży nad Widawą, na wysokości 149 m n.p.m. Stanowiska archeologiczne: okres wpływów rzymskich oraz ślad osadniczy z okresu neolitu. Pierwsza wzmianka o istnieniu wsi pochodzi z 1281 r. Nazwy wsi: w 1281 r. – Lubsche, w 1743 r. – Laubsky, w 1785 r. – Laubske i Lubsk, w latach 1830 – 1936 – Laubsky, w latach 1936 – 1945 – Lauben, w latach 1945 – 1948 – Liściów, od 194 r. do dziś – Lubska. Nazwę swą wzięła od imienia Lubiesz. Właściciele. Na początku XIII w. osiedla się i lokuje Lubską na prawie niemieckim stary ród śląski von Aulock. Siedzibą rodu jest Lubska i dlatego ród ten nazywał się Aulock von Laubsky. Ród von Aulock jest wymieniany w latach 1252 – 1256 w dokumentach księcia Henryka III wrocławskiego. W 1336 r. na Uniwersytecie w Bolonii studiował Conradus de Ulock von Laubsky. W 1410 r. w bitwie pod Grunwaldem po stronie krzyżackiej bierze udział Awlok z Laubsky. W 1421 r. Lubską posiadali niepodzielnie bracia Henryk i Kunisch von Aulock. W 1543 r. ród ten nabył Przeczów. W 1641 r. nastąpił podział majątku rodu von Aulock. W 1637 r. Lubską nabywa Johann Dittfeld von Dittmannsdorff, w 1666 r. – Dittrich von Ovitsau, w 1669 r. – Otto von Ovitsau, w 1740 r. – von Siegroth, w 1777 r. – Friedrich Wilhelm von Wutgenau, w 1778 r. Lubską kupuje Samuel von Prittwitz, w 1873 r. – Rumbaum, w 1921 r. – Otto von Stosch, w 1939 r. – major Goldert z Dolnego Wilkowa. Ostatnim niemieckim burmistrzem Lubskiej był Richard Czrynik. Podczas wojny ostatnim właścicielem majątku w Lubskiej był wysokiej rangi oficer niemiecki. Pracowali w tym majątku robotnicy: jeńcy z Francji, ZSRR, Polski. Zarządcami byli volksdeutsche. W tym okresie mieszkało tu 10

rodzin polskich. Prawie 100 % ludności tej miejscowości to przesiedleńcy z Dermanki – wołyńskiej wsi, którą spacyfikowały oddziały OUN-UPA mordując 67 osób w 1943 r. Wielkim mirem we wsi cieszył się wieloletni sołtys wsi Józef Konefał. Parafia. Przed 1945 r. mieszkańcy Lubskiej należeli do gminy ewangelickiej i parafii w Krasowicach. W maju 2007 r. nastąpiło poświęcenie kaplicy i wprowadzenie Najświętszego Sakramentu na stałe do tabernakulum. Pomieszczenie przeznaczone na kaplicę wcześniej pełniło rolę świetlicy wiejskiej. Wieś przynależy do parafii Przechów. Remont i adaptację świetlicy przeprowadziła firma MAR-BUD Marka Bartosiewicza. Od kilku lat dzięki ofiarności, zaangażowaniu mieszkańców i sponsorowi Markowi Bartosiewiczowi w Lubskiej działa klub sportowy Widawa, który osiąga dobre wyniki w klasie A. Zakłady rzemieślnicze i usługowe. W 1785 r. znajdował się młyn wodny, w 1845 r. – młyn wodny, karczma, gorzelnia, cegielnia, gospoda. W 1984 r. wybudowano we wsi sklep, obecnie prywatny, w 1939 r. – sklep, karczma, tartak, gorzelnia, cegielnia, gospoda, w 2010 r. – sklep, tartak, zakład budowlany MAR-BUD. Rolnictwo: w 1785 r. – 3 kmieci, 14 młockarzy, w 1845 r. – folwark, w 1939 r. – majątek i 12 gospodarstw. We wsi dwukrotnie tworzono Rolniczą Spółdzielnię Produkcyjną. Pierwsza istniała w latach 1951 – 1956 i po „październikowej odwilży” została rozwiązana, druga spółdzielnia powstała z dobrowolnej inicjatywy mieszkańców w kwietniu 1976 r. Należało do niej 17 miejscowych rolników będących jej założycielami. Początkowo gospodarowała na 70 ha położonych w Lubskiej. Wstępowali do niej niektórzy rolnicy z Dębника i Ligotki. Dziś RSP gospodaruje na 450 ha ziemi i zrzesza 12 członków. Ponad 60% gospodarstwa leży na glebach klasy bonitacyjnej V i VI. W 2010 r. było 2 rolników do 100 ha i RSP. Ludność: w 1785 r. – 112 osób, w 1830 r. – 167, w 1837 r. – 196, w 1845 r. – 259, w 1871 r. – 246, w 1887 r. – 186, w 1900 r. – 124, w 1933 r. – 143, w 1939 r. – 170, w 1960 r. – 212, w 1978 r. – 218, w 1988 r. – 216, w 1998 r. – 214, w 2010 r. – 224. Hodowla: w 1845 r. – 900 owiec merynosów, w 1900 r. – 37 koni, 170 sztuk bydła, 104 świnie, 15 kóz. Drzewostan: 108 jabłoni, 108 grusz, 346 śliw. Budynki i areal: w 1785 r. – dwór, w 1845 r. – dwór i 30 domów. W 1845 r. Lubaska należała do rejencji wrocławskiej, powiat Oleśnica. W 1871 r. – 28 domów, w 1887 r. gmina wiejska Lubaska składała się z 393 ha (grunty orne – 273 ha, łąki – 69 ha, lasy – 81 ha). Lubaska należała do urzędu rejonowego i urzędu stanu cywilnego w Krasowicach. W 1900 r. gmina wiejska Lubaska zajmowała 447,3 ha (grunty orne – 275,3 ha, łąki – 68,4 ha, pastwiska – 1,4 ha). W 1939 r. w Lubskiej znajdował się majątek obejmujący 447 ha oraz znajdowało się 12 mniejszych gospodarstw rolnych. W latach 1945 – 1954 gromada Lubaska należała do gminy Miłocice, powiat Oleśnica. W 1950 r. gromada Lubaska zajmowała 414,3 ha (grunty orne – 235,8 ha, łąki – 85,5 ha, pastwiska – 0,4 ha, lasy – 12,1 ha, nieużytki – 5,3 ha, drogi i rowy – 34,4 ha, wyłączenia – 40,3 ha). Od 1954 r. Lubaska należy do powiatu Namysłów w województwie opolskim. W 2010 r. sołectwo Lubaska zajmowało 417 ha (224 domy). Sołtysiem Lubskiej jest Zdzisław Bratosiewicz.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski, Zbigniew Maliński

Młokicie

Położenie. Miejscowość znajduje się w południowo-zachodniej części gminy Wilków, w odległości 7,8 km od Wilkowa, leży nad Widawą, na wysokości 146 m n.p.m. Stanowiska archeologiczne: osada z okresu brązu i osada z okresu halszackiego. Pierwsza wzmianka pochodzi z 1300 r. Nazwy: w 1300 r. – Widnavia, w latach 1745 – 1945 – Weidenbach, w latach 1945 – 1947 – Ugórowice, od 1948 r. do dziś – Młokicie. Nazwa wsi oznacza wierzbowy potok. Właściciele. W 1309 r. znany był Mikołaj de Wydinbach właściciel Młokicia, który kupił wraz z żoną Mały Tyniec pod Niemczą. W 1380 r. wieś posiadał Peczko Krompusch, w 1504 r. – Hans von Sliwen, w 1639 r. – Sigmund von Aichelberg, w 1641 r. – von Tschepe, w 1720 r. – von Stwolinski, w 1775 r. – ród von Sebotendorf, w 1785 r. – generałowa von Steding, w 1776 r. – Karl Christian von Rimberg, w 1845 r. – kapitan von Busse, a po nim jego żona. W latach 1873 – 1933 właścicielem folwarku w Młokiciu jest rotmistrz Paul von Schack i jego rodzina, w latach 1933 – 1945 – Reimar von Cramon. Parafia.

W 1994 r. powstała w Młokiciu kaplica mszalna. Szkoła w Młokiciu istniała już przed 1763 r. i składała się z jednej izby na naukę i mieszkania dla nauczyciela. W 1895 r. wybudowano nowy budynek szkolny, składający się z jednej klasy i pokoju dla nauczyciela. Ostatnim niemieckim nauczycielem był Herbert Pistohl. W latach 1945 – 1965 funkcjonowała w Młokiciu szkoła podstawowa. W 1966 r. wybudowano nową szkołę. Od 1975 r. do końca lat 80. w byłym budynku szkolnym stworzono Państwowy Dom Dziecka. Zakłady rzemieślnicze i usługowe. W latach 1845 – 1945 istniał w Młokiciu młyn wodny, w 1845 r. – cegielnia, gorzelnia, gospoda, w 1933 r. – gorzelnia, młyn wodny, gospoda, sklep ogólnospożywczy. W 1785 r. w Młokiciu był młynarz, w 1845 r. – 2 młynarzy, 2 kowali i 6 innych rzemieślników. Rolnictwo: w 1785 r. w Młokiciu znajdował się folwark, 20 zagrodników, 2 chałupników. W 1939 r. majątek w Młokiciu zajmował 459 ha i oprócz tego istniało 16 mniejszych gospodarstw rolnych. W latach 1949 – 1993 istniał zakład rolny w Młokiciu, który należał do PGR-u Przeczów. Hodowla: w 1845 r. – owczarnia i 750 owiec merynosów, w 1900 r. – 63 konie, 191 sztuk bydła, 122 świnie, 204 kury. Drzewostan: 167 jabłoni, 183 śliwy, 173 grusze, 372 wiśnie. Liczba ludności: w 1785 r. – 149 osób, w 1845 r. – 256, w 1871 r. – 292, w 1887 r. – 233, w 1900 r. – 198, w 1933 r. – 234, w 1939 r. – 228, w 1978 r. – 227, w 1988 r. – 223, w 1998 r. – 208, w 2009 r. – 204, w 2010 r. – 202. Budynki i areal. W 1871 r. Młokicie dzieliły się na dobra gminy wiejskiej i dobra folwarczne. W 1887 r. gmina wiejska Młokicie zajmowała 443 ha (grunty orne – 307 ha, łąki – 59 ha, lasy – 59 ha). Młokicie należały do urzędu rejonowego i urzędu stanu cywilnego w Krasowicach. W 1900 r. Młokicie zajmowały 447 ha (grunty orne – 304 ha, łąki – 58 ha, pastwiska – 5,7 ha, lasy – 62,9 ha). W 1912 r. zbudowano w Młokiciu most, założono kąpielisko i wyremontowano młyn. Ostatnim niemieckim burmistrzem Młokicia był Wilhelm Schneider. W latach 1945 – 1953 gromada Młokicie należała do gminy Miłocice, a w 1950 r. zajmowała 341,1 ha (grunty orne – 186,9 ha, łąki – 27,7 ha, pastwiska – 15,6 ha, lasy – 82,6 ha, wody i rowy – 27,8 ha). Od 1954 r. do 1972 r. gromada należała do Gromadzkiej Rady Narodowej w Bukowiu a od 1973 r. do dziś – do gminy Wilków. W 2010 r. sołectwo Młokicie zajmowało 630 ha (użytki rolne – 420 ha, łąki – 63 ha, pastwiska – 5 ha, lasy – 99 ha), mieszkało 55 rodzin (21 domów, 6 bloków, 10 rolników do 100 ha). W 2010 r. w miejscowości znajduje się staw, boisko, kaplica, krzyż, sklep spożywczy, bar, przystanek PKS, wodociąg, działają 3 firmy prywatne. Zabytki. Ważnymi zabytkami są park dworski i spichlerz z ok. 1850 r. Sołtysiem Młokicia jest Edward Jaśnikowski.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski

Pągów

Położenie. Miejscowość znajduje się w północnej części gminy Wilków w odległości 7,6 km od Wilkowa, przy drodze powiatowej nr 1120, na wysokości 188 m n.p.m. Stanowiska archeologiczne. Jedynym stanowiskiem archeologicznym jest grodzisko z 2 połowy XIII w. Pierwsza wzmianka o Pągowie pochodzi z 1295 r. Nazwy miejscowości: w 1203 r. – Panglowo, w 1295 r. – Pangow, w 1323 r. – Pangau, w 1338 r. – Pangow, w 1651 r. – Pangau, w latach 1785 – 1945 – Pangau, w latach 1945 – 1948 – Pęglowo, od 1949 r. do dziś – Pągów. Nazwa miejscowości oznacza pręgę czyli znak po uderzeniu lub wywodzi się od nazwy osobowej Pąg. Przysiółek Pągówek powstał po 1945 r., przed 1945 r. ten nazywał się Emilienhain. Właściciele. W 1295 r. sołtys Girhard, który lokował Pągów na prawie niemieckim, w 1324 r. występował w dokumencie sołtys Konrad Scultetus von Pangau, w XV w. – Wenzel von Aulock, w latach 1634 – 1641 – ród von Otterwolf, w 1653 r. – von Dziewuntin. W latach 1666 – 1815 Pągów był posiadłością i siedzibą rodową starego rodu rycerskiego von Blankenstein pochodzącego ze Szwabii. W 1873 r. Pągów nabywa ród von Belock, w latach 1921 – 1945 właścicielem folwarku w Pągowie był Erich Scholtzmetner. Parafia. Kościół filialny w Pągowie pw. św. św. Piotra i Pawła był już wzmiankowany w 1300 r. jako kościół parafialny. Pierwszym jego proboszczem był Henryk. W 1538 r. mieszkańcy Pągowa przeszli na protestantyzm. Pierwszym znanym pastorem Pągowa i Wojciechowa był Martinus Gruelius.

W 1700 r. żołnierze spalili kościół i dwór w Pągowie. Kościół odbudowano w 1706 r., jednak spłonął na początku XX w. Nowy, murowany kościół zbudowano w 1907 r. Szkoła. Przed 1662 r. w Pągowie istniała już szkoła, która składała się z sali lekcyjnej i mieszkania dla nauczyciela. W 1667 r. do ewangelickiej szkoły w Pągowie chodziło 45 uczniów. Przed 1939 r. ostatni niemiecki nauczyciel Pągowa, Artur Heine, prowadził obok szkoły również bibliotekę. Wówczas istniało we wsi przedszkole. W 1946 r. rozpoczęto naukę w szkole. Pierwszą polską nauczycielką po II wojnie światowej była Julia Chamryk. W 1966 r. wybudowano nową szkołę, która istniała do 2002 r. Ważnym wydarzeniem, jakie zapisało się w historii Pągowa było spalenie kościoła, majątku Blankensteina i prawie całej wsi przez żołnierzy cesarskich 22 sierpnia 1700 r. Rzemiosło i rolnictwo. W 1785 r. znajdował się folwark, 14 kmieci, 33 zagrodników, 7 chałupników, w 1830 r. – 2 młyny wiatraki i 2 folwarki, w 1845 r. – 2 młyny wodne, cegielnia, 2 sklepy ogólnospożywcze, 6 rzemieślników, 2 karczmarzy, 7 tkaczy. W latach 1921 – 1945 istniały 2 gospody, młyn, gorzelnia, kuźnia. Przed 1939 r. w Pągowie istniały 2 gospody, rzeźnia, kowal, kołodziej, stolarz, szewc, siodlarz, w 1939 r. – 34 gospodarstwa i majątek 575 ha. W 2010 r. znajdują się: spółka Pagro o powierzchni ponad 700 ha (spółka organizuje co roku „Święto Pola”, jest to impreza o randze międzynarodowej), 8 rolników do 100 ha, rusznikarz, sklep spożywczy. Liczba ludności: w 1785 r. – 279 osób, w 1830 r. – 476, w 1845 r. – 543, w 1871 r. – 539, w 1887 r. – 527, w 1933 r. – 448, w 1939 r. – 440, w 1945 r. do Pągowa przyjeżdżali głównie przesiedleńcy z powiatów Krosno, Hrubieszów, Częstochowa i Wieluń. W 1946 r. w Pągowie mieszkały 194 osoby, było 41 gospodarstw rolnych. W 1978 r. mieszkało 559 osób, w 1988 r. – 502, w 1998 r. – 470, 2009 r. – 487. Hodowla: w 1845 r. – 238 sztuk bydła i 1 700 owiec merynosów, w 1900 r. – 108 koni, 529 sztuk bydła, 269 świń, 43 kozy, 544 kury. Drzewostan: 894 jabłonie, 1 012 śliw, 260 grusz, 56 wiśni. Areał. W 1830 r. Pągów dzielił się na Górny, Środkowy i Dolny. W 1871 r. Pągów dzielił się na dobra gminy wiejskiej i dobra dworskie. W 1887 r. gmina wiejska i dobra folwarczne w Pągowie zajmowały 983 ha (grunty orne – 860 ha, łąki – 72 ha, lasy – 2 ha). Pągów posiadał własny urząd rejonowy a urząd stanu cywilnego znajdował się dla Pągowa w Wojciechowie. W 1900 r. gmina wiejska w Pągowie zajmowała razem z dworem 982,1 ha (grunty orne – 887,1 ha, łąki – 55,2 ha). W latach 1945 – 1953 Pągów należał do gminy Wabienice. Od 1954 r. wszedł w skład GRN w Bukowiu a od 1973 r. do gminy Wilków. W 1950 r. gromada Pągów zajmowała 463,9 ha (grunty orne – 411 ha, łąki – 31,8 ha, lasy – 1,4 ha, wody i rowy – 14,3 ha). W 2010 r. sołectwo Pągów z przysiółkiem Pągówek zajmuje 1 183 ha (użytki rolne – 998,5 ha, łąki – 61,4 ha, pastwiska – 30,6 ha, lasy – 19,7 ha, gleby III klasy bonitacyjnej), mieszka 486 mieszkańców. Budynki. W 2010 r. w miejscowości znajduje się kościół, krzyż, świetlica wiejska, 82 domy, 4 bloki, 136 rodzin, 8 rolników do 100 ha. Zabytki: park i pałac w zespole dworskim z 1875 r., kościół filialny z 1907 r., gorzelnia, spichlerz, obora i kuźnia z końca XIX w. Sołtysiem Pągowa jest Marian Radziński.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski, Antoni Płóćeniczak

Pielgrzymowice

Położenie. Miejscowość znajduje się w zachodniej części gminy Wilków w odległości 6,2 km od Wilkowa przy drodze wojewódzkiej nr 451 oraz drodze powiatowej nr 1125, na wysokości 155 m n.p.m. Stanowiska archeologiczne: osady kultury łużyckiej i przeworskiej, ślad osadniczy z epoki kamienia i wczesnej epoki brązu. Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1300 r. Nazwy miejscowości: w 1300 r. – Nova Villa Peregrini Mykowsko, w 1743 r. – Neudorff, w latach 1785 – 1945 – Neudorf bei Bernstadt, w latach 1945 – 1948 – Nowa Wieś Bierutowska, od 1949 r. do dziś – Pielgrzymowice. Nazwa wywodzi się od wyrazu pielgrzym, z łacińskiego Peregrinus. Właściciele. W 1357 r. Margarethe Gattin des Temechin sprzedała majątek ziemski złożony z 9 włók w Pielgrzymowicach księciu oleśnickiemu Konradowi. W 1785 r. Pielgrzymowice dzieliły się na Górne i Dolne. Górne Pielgrzymowice należały do księcia oleśnickiego. Właścicielami Dolnych

Pielgrzymowic byli: w 1602 r. – Hans von Gaffron, w 1603 r. – Wilhelm von Masche, w 1617 r. – Wilhelm von Reinbaben, w 1641 r. – von Waldau, w 1662 r. – Moritz von Prittwitz, w 1664 r. – von Rockriz, w 1695 r. – Hans Heinrich von Frankenberg, w 1714 r. – Gustav von Heugel, w 1740 r. – von Reinbaben, w 1785 r. – von Pfortner, w latach 1871 – 1921 – Robert Mendrzyk, w 1939 r. – rodzina Koffmane. Parafia. Przed 1945 r. Pielgrzymowice podlegały parafiom ewangelickiej i katolickiej w Bierutowie. Szkoła. W 1845 r. istniała krótko w Pielgrzymowicach ewangelicka szkoła, jednak już po 1860 r. dzieci z Pielgrzymowic chodziły do szkoły w Młokiciu. W 1896 r. wybudowano nową szkołę, składającą się z jednej izby lekcyjnej i mieszkania dla nauczyciela. Ostatnim niemieckim nauczycielem był Erich Schmidt. Zakłady rzemieślnicze i usługowe. W 1845 r. była cegielnia, w 1830 r. – gospoda, cegielnia, w 1939 r. – 2 gospody, w 2010 r. – bar. Rolnictwo: w 1785 r. w miejscowości był folwark, 7 zagrodników, 3 chałupników. W 1939 r. było 10 rolników, w 2010 r. – 4 rolników do 100 ha. Liczba ludności: w 1785 r. – 58 osób, w 1845 r. – 217, w 1871 r. – 178, w 1887 r. – 129, w 1900 r. – 154, w 1933 r. – 316, w 1939 r. – 292, w 1946 r. – 43, w 1978 r. – 144, w 1988 r. – 96, w 1998 r. – 80, w 2009 r. – 79, w 2010 r. – 78. Hodowla. W 1845 r. hodowano 610 owiec merynosów, w 1900 r. – 37 koni, 168 sztuk bydła, 64 świnię, 96 kur, w 1946 r. – 14 krów, 2 konie, 1 świnię, 1 kozę (inwentarz przywieziony przez przesiedleńców ze wschodniej i centralnej Polski). Drzewostan: w 1900 r. – 69 jabłoni, 68 śliw, 71 grusz, 34 wiśnie. Areał. W 1871 r. Pielgrzymowice dzieliły się na dobra gminy wiejskiej i dobra książęce. W 1887 r. zajmowały 191 ha (grunty orne – 153 ha, łąki – 27 ha). Pielgrzymowice należały do urzędu rejonowego i urzędu stanu cywilnego w Bierutowie. W 1900 r. Pielgrzymowice zajmowały 325,8 ha (grunty orne – 261 ha, łąki – 34 ha). W 1939 r. znajdował się majątek wielkości 487 ha. Ostatnim niemieckim burmistrzem Pielgrzymowic był Richard Kaschner. Pielgrzymowice po 1945 r. należały do gminy Przeczów, w 1946 r. znajdowało się tu 16 gospodarstw o powierzchni 128 ha. W latach 1949 – 1953 należały do gminy Miłocice, zajmowały 240 ha (grunty orne – 169,8 ha, łąki – 31 ha, pastwiska – 7,4 ha, wody i rowy – 16,3 ha, nieużytki – 1,6 ha, teren PKP – 11,1 ha). Od 1954 r. włączono je do województwa opolskiego, należały do Gromadzkiej Rady Narodowej w Bukowiu a od 1973 r. do gminy Wilków. W 2010 r. sołectwo Pielgrzymowice zajmuje 234,6 ha (grunty orne – 159,4 ha, łąki – 36 ha, pastwiska – 6,3 ha). W miejscowości znajduje się 20 domów, blok mieszkalny, świetlica i krzyż. Sołtysem Pielgrzymowic jest Henryk Konefał.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski

Pszeniczna

Położenie. Miejscowość leży w północnej części gminy Wilków w odległości 10,1 km od Wilkowa, przy drodze powiatowej nr 1120, na wysokości 190 m n.p.m. Pierwsza wzmianka pochodzi z 1743 r. Nazwy: w 1743 r. – Naucke, w 1785 r. – Naucke, w latach 1830 – 1948 – Nauke, od 1949 do dziś – Pszeniczna. Nazwa niemiecka Nauke oznacza nowy kąt. Polska nazwa Pszenicznej wywodzi się od wyrazu pszenica. Właściciele. W 1785 r. właścicielem folwarku był Conrad von Schindel, wiceadmirał floty duńskiej. W 1830 r. właścicielem folwarku w Pszenicznej był porucznik von Lessel, w 1871 r. – porucznik von Rojahn, w latach 1921 – 1945 – Erich Scholtzmethner. Ostatnim niemieckim burmistrzem Pszenicznej był Conrad Scheer. Na pieczęci gminnej znajdowało się serce a w nim 3 dojrzałe kwiaty. Pierwszym sołtysem Pszenicznej po 1945 r. był Michał Białecki. Parafia. Miejscowość należała w latach 1945 – 1983 do parafii Wabienice a od 1984 r. do dziś do parafii w Bukowie. Szkoła. Przed 1939 r. w Pszenicznej znajdowała się szkoła, składająca się z klasy i mieszkania dla nauczyciela. Szkołę wybudowano w 1922 r. Wcześniej, dzieci z Pszenicznej chodziły do szkoły w Wabienicach. W latach 1945 – 1965 w Pszenicznej istniała szkoła, w której uczono dzieci w klasach I – IV. Obecnie w byłym budynku szkolnym znajduje się sklep spożywczy. Rzemiosło. W 1830 r. w Pszenicznej była cegielnia i karczma, kowal i szewc, w 1939 r. była karczma, gorzelnia, cegielnia, rzeźnia, sklep ogólnospożywczy i fabryka płatków ziemniaczanych

oraz krochmalu a także kołodziej, rzeźnik i kowal. Rolnictwo. W 1785 r. w Pszenicznej znajdował się folwark, 5 kmieci, 9 zagrodników, chałupnik, mieszkały 103 osoby. W 1740 r. część Pszenicznej stanowiła Fidei Comis. Folwark w Pszenicznej należał do rodu von Schindel. W 1830 r. – folwark, w 1939 r. – majątek 330 ha i 20 gospodarstw rolnych. W 2010 r. znajdowało się 8 rolników do 100 ha. Liczba ludności: w 1830 r. – 127 osób, w 1845 r. – 168, w 1871 r. – 185, w 1887 r. – 210, w 1900 r. – 170, w 1933 r. – 193, w 1939 r. – 194, w 1946 r. – 63, w 1978 r. – 246, w 1988 r. – 96, w 1998 r. – 127, w 2009 r. – 237 (lub 239). Hodowla: w 1900 r. – 30 koni, 178 sztuk bydła, 120 świń, 223 kury. Drzewostan: 77 jabłoni, 171 śliw, 1 230 grusz, 79 wiśni. Budynki i areal. W 1830 r. we wsi było 21 domów. W 1871 r. Pszeniczna dzieliła się na dobra gminne i dworskie a w 1887 r. gmina wiejska i dobra dworskie w Pszenicznej zajmowały 331 ha (grunty orne – 288 ha, łąki – 16 ha) i mieszkało tu 210 osób. W 1900 r. Pszeniczna zajmowała 331 ha (grunty orne – 300 ha, łąki – 13 ha, lasy – 8 ha), w latach 1945 – 1953 należała do gminy Wabienice, w 1946 r. znajdowało się tu 13 domów. Do Pszenicznej po 1945 r. przyjeżdżali przesiedleńcy z następujących powiatów: Jasło, Krosno, Tarnopol, Brody i Dębica. W 1950 r. gromada Pszeniczna zajmowała 107 ha (grunty orne – 82,9 ha, łąki – 7,1 ha, wody i rowy – 6,7 ha, pastwiska – 0,7 ha), w latach 1954 – 1972 do GRN w Bukowiu a od 1973 r. do gminy Wilków. W 2010 r. sołectwo Pszeniczna zajmuje 641 ha (grunty orne – 519,4 ha, łąki – 38,2 ha, pastwiska – 35,8 ha, lasy – 9,57 ha). W miejscowości znajduje się 18 domów, 7 bloków, 72 rodziny, świetlica, kapliczka, zakład rolny, sklep spożywczy. Zabytki: jedynym zabytkiem jest gorzelnia z 2 połowy XIX w. Sołtysem Pszenicznej jest Alina Wróblewska.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski, Antoni Płócienczak

Wojciechów

Położenie. Miejscowość leży w północno-zachodniej części gminy Wilków, w odległości 4 km od Wilkowa przy drodze powiatowej nr 1122, na wysokości 164 m n.p.m. Stanowiska archeologiczne. Jedynym stanowiskiem archeologicznym jest osada z okresu kultury przeworskiej. Pierwsza wzmianka o Wojciechowie pochodzi z 1266 r. z dokumentu lokacyjnego Bierutowa. Nazwy: w 1266 r. – Voychechouicz, Woycehsdorf, w 1300 r. – Woyszegdorff, w 1339 r. – Woycechouicz, w 1376 r. – Woicesdorf, w 1666 r. – Woitsdorff, w latach 1785 – 1945 – Woitsdorf, w latach 1945 – 1948 – Wojcieszkowice, od 1949 r. do dziś – Wojciechów. Nazwa osobowa Wojciechów wywodzi się od imienia rycerza Wojciecha. Właściciele. Do 1266 r. Wojciechów był własnością księcia Henryka III, który nadał go w posiadanie rycerzowi o imieniu Wojciech, w latach 1266 – 1299 – wójt Bierutowa Wilhelm von Reichenbach, w latach 1300 – 1345 – rycerz Brelok, w latach 1479 – 1483 – Bartusch von Rorau (w wersji polskiej Bartosz z Grodziszowa). Wojciechów należał do rodu von Rorau aż do 1536 r., w latach 1547 – 1596 – Melchior von Puster, w latach 1597 – 1616 należał do rodu von Krumhof, w latach 1617 – 1718 Wojciechów był własnością Joachima von Prittwitz i jego następców, w latach 1719 – 1784 należał do rodu von Grutschreiber, w latach 1792 – 1945 właścicielem Wojciechowa byli książęta brunszwicko-oleśnicy a od 1921 r. dzierżawcą tych ziem zostaje Otto Schardt. Parafia. Kościół filialny w Wojciechowie pw. Nawiedzenia NMP był już wzmiankowany w 1376 r., odnawiany w XIX i XX w. W kościele znajduje się barokowa ambona i chór z XVII w. oraz dzwon odlany w 1738 r. przez Kaspra Koerbera. W 1355 r. kościół w Wojciechowie należał do archidiecezji w Namysłowie. W 1399 r. znany był proboszcz Mikołaj z kościoła w Wojciechowie. W 1538 r. ewangelicy przejęli katolicki kościół. Pierwszym pastorem był Franciszek Korn z Węgier a następnym Martinus Gruelius. W XVI i XVII w. Pągów i Wojciechów miały jednego pastora. Ostatnim niemieckim pastorem był Hans Bullack. W latach 1945 – 1956 Wojciechów był parafią. Od 1957 r. Wojciechów należy do parafii Wilków a jego pierwszym proboszczem był Stanisław Książek. Szkoła w Wojciechowie istniała już przed 1662 r. i była to szkoła ewangelicka, składała się z izby lekcyjnej i mieszkania dla nauczyciela. Do szkoły uczęszczało wówczas 41 uczniów. W 1934 r. wybudowano nowy budynek szkolny, w którym znajdowały się 3 klasy i mieszkanie

dla nauczyciela. Ostatnim niemieckim nauczycielem i zarazem organistą był Walter Fuhrmann. Po 1945 r. powstaje w Wojciechowie szkoła, składająca się z 4 oddziałów. Pierwszym nauczycielem i organizatorem życia szkolnego w Wojciechowie był pan Lewandowski. Szkoła w Wojciechowie istniała do 1980 r. W latach 1978 – 1982 działało w Wojciechowie przedszkole, którego kierowniczką była Weronika Poźniak. Ważne wydarzenia. Ważnym wydarzeniem w historii Wojciechowa było przyjęcie pogorzalców z Namysłowa w 1682 r. po wielkim pożarze Namysłowa. Mieszkańcy Wojciechowa udzielili namysłowianom schronienia i żywili ich do czasu odbudowy Namysłowa ze zgliszcz. Rzemiosło. W 1785 r. w Wojciechowie znajdował się młyn wodny, 1845 r. młyn wodny, wiatrak, 2 karczmy, olejarnia, mała cukrownia, rzemieślnicy: stolarz, siodlarz, 3 kowali, krawiec, koszykarz, szewc, fryzjer, w 1939 r. były 2 gospody, rzeźnia, 2 sklepy, piekarnia, młyn wodny, kasa pożyczkowa, w 2010 r. znajdowały się w Wojciechowie: warsztat samochodowy i sprzedaż mebli stylowych. Rolnictwo. W 1785 r. były 2 folwarki, 12 kmieci, 32 zagrodników. Przed 1939 r. znajdował się majątek wielkości 585 ha należący do rodu von Meißen i 37 gospodarstw. Od 1956 r. działała w Wojciechowie RSP a od 1969 r. istniała baza SKR dla wsi Pągów, Bukowie, Jakubowice, Wojciechów i Wilków. W 2010 r. było 14 rolników do 100 ha, 3 rolników powyżej 100 ha. Liczba ludności: w 1785 r. – 285 osób, w 1830 r. – 397, w 1845 r. – 630, w 1871 r. – 640, w 1887 r. – 637, w 1900 r. – 523, w 1933 r. – 481, w 1939 r. – 570, w 1945 r. – 424, w 1978 r. – 436, w 1988 r. – 257, w 1998 r. – 320, w 2009 r. – 325, w 2010 r. – 330. Hodowla: w 1845 r. hodowano 203 sztuki bydła i 1 200 owiec merynosów, w 1900 r. – 124 konie, 593 sztuki bydła, 349 świń, 888 kur 888. W 1947 r. w Wojciechowie znajdowało się 80 gospodarstw, 76 krów, 39 koni. Drzewostan: 809 jabłoni, 1 381 śliw, 391 grusz, 181 wiśni. Budynki i areal. W 1830 r. w Dolnym i Górnym Wojciechowie znajdowało się 60 domów, wolne sołectwo. W 1845 r. w Dolnym i Górnym Wojciechowie były 2 folwarki, 62 domy, ewangelicki kościół parafialny, ewangelicka szkoła. W 1887 r. dobra gminne i dworskie w Wojciechowie zajmowały 1 097 ha (grunty orne – 946 ha, łąki – 98 ha, lasy – 2,6 ha). W Wojciechowie znajdował się urząd rejonowy i urząd stanu cywilnego. W 1900 r. gmina wiejska i dobra dworskie zajmowały 1 097 ha (grunty orne – 950 ha, łąki – 87 ha, lasy – 18 ha). W 1945 r. do Wojciechowa przybyli przesiedleńcy z powiatów: Tłumacz, Kielce, Lwów, Busko Zdrój. W latach 1945 – 1953 Wojciechów należał do gminy Wabienice, w latach 1954 – 1972 należy do GRN w Wilkowie i od 1973 r. do dziś do gminy Wilków. W 1950 r. gromada Wojciechów zajmowała 898,6 ha (grunty orne – 791,3 ha, łąki – 54 ha, wody i rowy – 37 ha). W 2010 r. sołectwo Wojciechów razem z kolonią Wojciechów zajmuje 893,9 ha (grunty rolne – 708 ha, łąki – 63,9 ha, pastwiska – 30,5 ha, lasy – 0,36 ha), mieszka tu 330 osób. Obecnie w Wojciechowie znajduje się 76 domów, 86 rodzin, świetlica, kapliczka, kościół, krzyż. Zabytki. Ważnym zabytkiem nieruchomym jest kościół filialny pw. Nawiedzenia NMP z XIV w. Zabytki ruchome: ołtarz barokowy z XVII w., chór z końca XVII w., rzeźba Chrystusa Zmartwychwstałego z XVII w., płyta nagrobna z 1738 r. oraz dzwon, odlany w 1738 r. przez Kaspra Körberga z Wrocławia. Sołtysem Wojciechowa jest Urszula Sulima.

Opracowanie: Marek Krzysztof Bińkowski

WŁADCY KSIĘSTWA OLEŚNICKIEGO

Piastowie 1312-1492

1. Bolesław 1312-1320/21
2. Konrad I 1320/1-1366
3. Konrad II 1366-1403
4. Konrad III 1403-1412. Konrad III miał 5 synów, 2 sprawowało władzę nad księstwem. Pozostali 3 byli duchownymi. Wszyscy nosili imię Konrad. Najstarszy, którego określano jako IV był biskupem wrocławskim w latach 1417 – 1447. Trzeci syn był dziekanem kapituły wrocławskiej w latach 1413 – 1417. Piąty syn, rycerz zakonu krzyżackiego, prokurator krzyżacki 1427 – 1433, prowincjał zakonu krzyżackiego na Czechy i Morawy do 1443 r.
5. Konrad IV Kątski 1412-1439
6. Konrad V Biały 1412-1452
7. Konrad VI Czarny 1452-1471
8. Konrad VII Biały 1452-1492

Podebradowie 1495-1647

1. Henryk I 1495-1498
2. Jerzy I 1498-1502
3. Albrecht 1502 – 1511, Karol 1502 – 1536. Do śmierci Albrechta rządzą wspólnie.
4. Joachim, Henryk II, Jan, Jerzy II 1536 – 1565, rządzą przez 6 lat wspólnie, Henryk II rządził w Bierutowie do 1548 r., Jerzy zmarł w 1553r. „Joachim został biskupem w Brandenburgii
5. Karol Krzysztof 1565-1569, syn Jana i Krystyny Szydłowieckiej
6. Henryk III i Karol II 1559 – 1617, synowie Henryka II, Henryk III zmarł w 1587
7. Henryk Waclaw i Karol Fryderyk 1617 – 1647, synowie Karola II, Henryk Waclaw rządził w Bierutowie 1618-1639, zmarł w swej rezydencji w Zbytowej

Wirtembergowie 1648-1792

1. Sylwiusz Nemrod 1648 – 1664. Po przedwczesnej śmierci Sylwiusza, ze względu na małość synów władzę nad całością księstwa i kuratelę nad małoletnimi książętami sprawowali wdowa Elżbieta Maria przy współudziale Christiana, księcia legnicko – brzeskiego oraz von Langenau, oleśnickiego kapitana ziemskiego i innych dostojników oleśnickich. Po osiągnięciu pełnoletności przez książąt w 1673 r. księstwo ulega podziałowi na 3 części - bierutowską- Christian Ulrich, dobroszycką - Juliusz Zygmunt i oleśnicką – Sylwiusz Friedrich.
2. Christian Ulrich 1673-1704, Juliusz Zygmunt umiera w 1684, Sylwiusz Friedrich w 1697 r. Nad całością księstwa władzę sprawuje Christian Ulrich.
3. Christian Ulrich i Karol Fryderyk 1704 – 1744
4. Karol Christian Erdmann 1744 – 1792

Brauschweigowie

1. Fryderyk August 1792-1805
2. Fryderyk Wilhelm 1805-1815
3. August Wilhelm 1815-1884

Po śmierci Augusta Wilhelma posiadłości Brauschweigów przejmują Hohenzolernowie i Wettyni. Księstwo przestaje istnieć. W 1885 roku następcą tronu odwiedza Bierutów i dziwi się, że zamek jeszcze się nie rozsypał.

RODY PANUJĄCYCH W SYCOWSKIM WOLNYM PAŃSTWIE STANOWYM 1489–1945

W dniu 7 października 1489 roku król węgierski Maciej Korwin na części Księstwa Oleśnickiego zwanej „dystryktem sycowskim” tworzy Sycowskie Wolne Państwo Stanowe i nadaje je za zasługi wojenne dowódcy swoich wojsk, którym był Johann von Haugwitz.

1489 – 1494 – Johann von Haugwitz

1494 – 1516 – Hynko von Haugwitz, brat pierwszego właściciela

1516 – 1517 – Anna von Haugwitz, córka Hynka

1517 – 1529 – Zdenek Lew von Rozmital, mąż Anny

1529 – 1556 – Joachim von Maltzan

1556 – 1569 – Hans Bernard von Maltzan

1570 – 1585 – Georg von Braun

1585 – 1591 – Georg Wilhelm von Braun

1592 – 1613 – Abraham von Dohna

1613 – 1633 – Karl Hannibal von Dohna

1633 – 1636 – Anna Elizabeth von Dohna, wdowa po poprzednim władcy

1636 – 1641 – Maximilian Ernst von Dohna

1641 – 1646 – Otto Abraham von Dohna, brat poprzednika

1646 – 1664 – Renata Euzebia von Dohna, wdowa po poprzednim władcy

1666 – 1711 – Karl Hannibal II von Dohna

1711 – 1719 – Sycowskie Wolne Państwo Stanowe przejściowo pod zarządem Głównego Urzędu Cesarskiego

1719 – 1728 – Alexander von Dohna – Schlobitten (pruska linia rodu von Dohna)

1728 – 1734 – Albrecht Christoph von Dohna – Schlobitten

1734 – 1740 – Ernst Johann von Biron z Kurlandii

1741 – 1764 – Christoph von Mnich (przejściowo)

1764 – 1760 – ponownie Ernst Johann von Biron

1769 – 1800 – Peter von Biron

1800 – 1801 – Karl Ernst von Biron, brat poprzednika

1802 – 1821 – Gustaw Kalixt von Biron

1821 – 1839 – państwowy zarząd powierniczy w imieniu nieletniego następcy o imieniu Karl Friedricha von Biron

1839 – 1848 – Karl Friedrich von Biron

1848 – 1882 – Kalixt von Biron

1882 – 1929 – Gustaw von Biron

1929 – 1945 – Karl Peter von Biron

AKT LOKACYJNY BIERUTOWA Z 1266 ROKU

W imię Pańskie, Amen. Należy pilnie spisywać wydarzenia naszego wieku, by nie dać tym, którzy po nas nastąpią okazji do kontrowersji. Przeto my, Henryk, z Łaski Bożej książę Śląski, pragniemy, by wszystkim było rzeczą znaną, tak obecnym, jako też w przyszłości przeglądającym niniejszy dokument, że pragnąc miasto nasze Lignicę niegdyś zwaną, a obecnie Fürstenwald, podnieść na wyższy szczebel bytowania, wyznaczaliśmy mu adwokata Wilhelma i sędziego dziedzicznego. Udzieliliśmy mu pewnych dokładnych uwag, by przeniósł się ze swego dziedzicznego sądu w Dzierżoniowie do miejsca tak uboższego i zaniedbanego. Żeby zaś wspomniany Wilhelm pracowniej z większym poczuciem obowiązku i uważniej zabrał się do dzieła osadnictwa wyżej wymienionego miasta, postanowiliśmy w szczegółach mocą niniejszego dokumentu określić mu powinności i zyski. Dlatego chcąc wzmiankowanemu miastu iść z pomocą we wszystkim, wspomniane poprzednio potrzeby i korzyści w ogólności, postanowiliśmy przedstawić w szczegółach. Po pierwsze: nadaliśmy mu prawo frankońskie. Następnie terytorium obejmujące wsie: Dziadów Most, Hidischdorf, Lipkę, w całości Wabienice, Jemielno, Stronie, wszystkie posiadłości w Solnikach, Smolną, Gorzesław, Bukowie Wojciechów, Kruszowice, Wieś Alberta, Posadowice, Miłowice, Minkowice Oławskie, Miłocice, Przeczów, Krasowice. Wewnątrz w zasięgu mili nie będzie żadnego rzemieślnika, ani zajazdu. Poza tym przyłączyliśmy temuż miastu naszemu na użytek państwa, lasy od wybrzeża Widawy po północnej stronie leżące, suche tereny i wszystkie jeziora w obrębie wsi Alberta i Krasowic i Przeczowa i Posadowic, jak również i Kruszewu. Przyznajemy miastu prawo łowienia ryb w obrębie połowy mili od miasta, tak przy brzegach, jak i na pełnych wodach. To wszystko aby miało moc ratyfikacji i potwierdzenia, postanowiliśmy opatrzyć naszą pieczęcią. Działo się to w Roku Pańskim od Wcielenia 1266 w obecności świadków: komesa Jana z Wierzbna, Hinkona podczaszego, komesa Rasława, magistra Waltera i wielu innych. Datowano w Oleśnicy ręką pana Ottona.

Tłumaczenie księdza Edwarda Dwornika

PRZYWILEJ LOKACYJNY WSI ŚLIZÓW Z DNIA 1 CZERWCA 1260 ROKU

Źródło: *Wilhelm Häusler - Urkundensammlung zur Geschichte des Fürstentums Oels bis zum aussterben der Piastischen Herzoglinie s. 104, Breslau 1883, tłum. Adam Zielke.*

Niechaj wiadomym będzie wszystkim obecnym, jak i przyszłym, że my Wilhelm z Bożej łaski biskup lubuski, wieś naszą Ślizów, z której dziesięcina w snopach (manipulatim) na polach należy się od niepamiętnych czasów kościołowi tejsze wsi¹, oddaliśmy do lokowania na prawie niemieckim w takiej formie, że jak długo będzie trwał przywilej wolności, który został przyznany mieszkańcom tej wioski, oni mają obowiązek dawać plebanowi, który tam zawsze będzie, grzywnę i pół srebra² w każdym roku tytułem dziesięciny, zaś po wygaśnięciu wolnizny³, proboszcz tegoż kościoła będzie otrzymywał z czterdziestu dwu łanów flamandzkich⁴, które ma ta wieś, pół czynszu i pół dziesięciny, a mianowicie z każdego łanu: jeden wiardunek⁵ srebra, dwa korce pszenicy, cztery korce żyta, sześć korców owsa i to wszystko proboszcz na mocy wiecznej władzy przez wyznaczonych poborców, jako i my, może swobodnie wybierać, a poza tym sołtys⁶ z łanów wolnych, które obecnie posiada z tytułu lokacji, jest zobowiązany do płacenia każdego roku tylko dojrzałym ziarnem.

Oprócz trzydziestu sześciu łanów innych z owych czterdziestu dwu przerzeczonych wolnych, dziesięcinę z pół naszego dworu z wszystkich plonów i połowę grzywny z karczmy przyznajemy temuż kościołowi, co mianowicie odnośnie wszystkiego, co wyżej napisano pod pieczęcią naszą, własnoręcznie w obecności wymienionych panów potwierdzamy.

Dano i spisano w Ślizowie w obecności kapelanów naszego dworu, pana Tomasza, pana Henryka – kanonika lubuskiego, Konrada – notariusza naszego i wielu innych, Roku Pańskiego tysiąc dwieście sześćdziesiątego, kalendy czerwcowej.

Przypisy:

1 Friedrich Georg Kurts pisze o dokumencie lokacyjnym Ślizowa oraz istniejącej tam parafii: Najwcześniej możemy dostrzec obecność kościoła w Ślizowie. Na stronie 6 dokumentu [lokacyjnego] pochodzącego z 1260 roku znajdujemy słowa, że „dziesięcina ze snopów z pół jest wypłacona kościołowi, który jest tam od niepamiętnych czasów”, a więc można za autorem przyjąć, że minęło pięć pokoleń, czyli około 150 lat od czasu budowy kościoła. Prawdopodobne jest więc istnienie kościoła w Ślizowie już około 1100 roku, a może wcześniej. F. G. Kurts - *Denkwürdigkeiten aus der Geschichte der Stadt u. Standesherrschaft Wartenberg. Gross Wartenberg 1846, s. 41.*

2 Grzywna – waga kruszcu (głównie srebra, w XIV w. 197g) przeznaczonego do bicia monety w średniowieczu.

3 Wolnizna (lgota, ligota) – okres zwolnienia od świadczeń feudalnych przyznany osadnikom przez pana przy zakładaniu nowej wsi.

4 Łan (łan falmadzki) miara powierzchni pola w średniowieczu. Często stosowany na Śląsku łan flamandzki miał około 17 ha.

5 Wiardunek – stosowana w średniowieczu miara ilości pieniędzy równa 0, 25 grzywny lub 12 groszom.

6 Sołtys – urząd w lokowanej wsi na prawie niemieckim, w momencie lokacji jej założył. Otrzymywał przy lokacji wsi zwykle więcej niż jeden łan ziemi do użytkowania.

BIBLIOGRAFIA

Źródła:

1. Archiwum Państwowe we Wrocławiu.
2. Banaszczyk H., Czas zatrzymany, zbiór wspomnień, maszynopis (dostępny w GBP w Długołęce).
3. Główny Urząd Statystyczny we Wrocławiu.
4. Materiały z Urzędów Miasta i Gminy: Bierutowa, Międzyborza i Sycowa, Urzędów Gminy: Czernicy, Długołęki, Dobroszyc, Dziadowej Kłody, Oleśnicy i Wilkowa-LGD Dobra Wiadawa.
5. MELCHIOR HEDLOFFS SONST Melchior Hedloffs sonst Schützen-Malcher genannt von Kântchen aus der Medziborischen Herrschafft gebürtig verübete und begangene Mord-Thaten: welche er mehrentheils mit 2 Schützen-Röhren und einem Säbel verrichtet ... und wie er in der Hoch-Fürstl. Residenz-Stadt Oelße anno 1654 den 19. Jan seiner Arbeit nach den Lohn empfangen. - [Papierkopie] [S.I.], 1654. - 48 S.

Inne źródła i opracowania:

1. Anders F.C.B., Statistik der Evangelischen Kirche in Schlesien, Glogau 1848.
2. Anders F.C.B., Historische Statistik der evangelischen Kirche In Schlesien, Wrocław 1867.
3. Antkowiak Z., Zielone Świątki AD 1849 o dwie mile od Wrocławia, „Wieczór Wrocławia“, 28-30 maja 1982 r.
4. Atlas Historyczny Polski. Śląsk w końcu XVIII wieku, pod red. J. Janczaka i T. Ładogórskiego, t. I-II, Wrocław 1976-1984.
5. Bandkie J.S., Wiadomości o języku polskim na Szlązku i o polskich Szlązakach, Wrocław 1821 r.
6. Barth, Chronologisches über Bernstadt, Bernstadt 1891.
7. Berswordt, Verwaltungs Bericht der Ölsers Kreises 1803, Oels 1864.
8. Bilke F., Beschreibung des Kreises Oels, Oels 1878.
9. Bińkowski M. K., Historie, legendy i podania o mieści i gminie Bierutów, Wrocław 2009.
10. Bińkowski M. K., Historia rolnictwa i przemysłu w Posadowicach od XIII do XX wieku, „Kwartalnik Powiatu Oleśnickiego”, Nr 1/2011, Oleśnica 2011.
11. Bińkowski M. K., Kościół w Posadowicach, „Kwartalnik Powiatu Oleśnickiego”, Nr 1/2004, Oleśnica 2004.
12. Bińkowski M. K., Osadnictwo ludności polskiej na terenie powiatu oleśnickiego w 1945 roku, „Kwartalnik Powiatu Oleśnickiego”, Nr 2/2001, Oleśnica 2001.
13. Bińkowski M. K., Historia Posadowic od XII do XVII wieku, „Kwartalnik Powiatu Oleśnickiego”, Nr 2/2004, Oleśnica 2004.
14. Bock J., Nauka domowa i wyjątki z Agendy. Opracował i wstępem opatrzył Wincenty Ogrodziński, Katowice 1936.
15. Bokajło W., Proces narodowej transformacji Dolnoślązaków do początku XX wieku, Wrocław 1993.
16. Buczek K., Miasta i targi na prawie polskim, Wrocław 1964.
17. Bülow, Ursula Maria von, Flucht und Vertreibung aus dem schlesischen Kreis Oels: eine Dokumentation / Ursula Maria von Bülow. - Würzburg: Goldammer-Verl., 1996. - 52 s.
18. Cetwiński M., Kasztelanowie i Kasztelanie na Śląsku w XIII i XIV wieku, Acta Universitatis Wratislaviensis. No 979, Historia XIX, Wrocław 1989.
19. Cetwiński M., Rycerstwo śląskie do końca XIII w. Biogramy i rodowody, Ossolineum 1982.
20. Chowański S., Syców i powiat sycowski na śląskim pograniczu (mps).

21. Codex Diplomaticus Silesiae, t. I-XXXI, Wrocław od 1852, wydawnictwo ciągłe. Herausgegeben von C. Grünhagen und C. Wutke.
22. Conradus de Leslawia, Chronica abbatum beatae Mariae Virgnis in Arena, wyd. G. Stenzel, SRS, t. II, Breslau 183.9.
23. Czapiński M. i in., Historia Śląska, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002.
24. Czasy nowożytne (1742-1918). W państwie pruskim., „Biuletyn Informacyjny Gminy Czernica”, nr 6, marzec-czerwiec 2007.
25. Czerwiński J., Mazurski K.R., Oleśnica i okolice., Ossolineum, Wrocław 1985.
26. Czyżewski J., Krajobraz Niżu Śląskiego „Dolny Śląsk”, t.I, Wrocław-Warszawa 1948, s.15-110.
27. Die Gemeinden und Gutsbezirke der Provinz Schlesien dla powiatów: oleśnickiego, namysłowskiego, sycowskiego i wrocławskiego z różnych lat.
28. Dittrich P., Chronik von Lossen, Breslau 1900.
29. Długoborski W., Śląsk w I poł. XIX w., „Wybór źródeł”, Wrocław 1957.
30. Dobrowolski T., Sztuka na Śląsku, Katowice-Wrocław 1948.
31. Dwornik E., Kronika parafii Wabienice, Wabienice 1960.
32. Dzieje Powiatu Wrocławskiego, Wrocław-Sobótka 2002, pod redakcją Rościława Żerelika.
33. Einwohner verzeichnis für Stadt und Kreis Oels für 1935/36.
34. Ewidencja i waloryzacja zabytków kultury materialnej znajdujących się na obszarze LGD Dobra Widawa.
35. Ezechiel, Celebris Silesiorum urbis Berolstadii res secundae adverse, Brieg 1712.
36. Fedyk Z., Majcher R., Kronika Bierutowa, nie opublikowana.
37. Fischer H., Beiträge zur Gesichte der katolischen Landschulen des Kreisses Öels im Zeitler Friedrichs des Grossen., „Zeitschrift für Geschichte Schlesiens”, Breslau 1931.
38. Franzkowski Joseph, Geschichte der freien Standesherrschaft der Stadt und des landratlichen Kreises Gross Wartenberg., Syców 1912.
39. Frączyk W., Duma z 750 lat, „Ziemianin wrocławski”, 22 grudnia 1999.
40. Frączyk W., Zarys najdawniejszych dziejów Chrzastawy, Chrzastawa 1999.
41. Frączyk W., Wokół historii Chrzastawy, „Gazeta Powiatowa-Wiadomości Oławskie”, 2000, nr 13(359).
42. Friedrich H., Geschichte der Stadt Bernstadt 1266-1937, Oels 1937.
43. Fuchs G., Reformations und Kirchengeschichte des Fürstenthums Oels, Breslau 1779.
44. Fundacja Ekologiczna „Zielona Akcja”, Lokalna Strategia Rozwoju Partnerstwa Dobra Widawa, 2008.
45. Gach P.P., Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773-1914, Lublin 1984.
46. Gemeindelexikon für die Provinz Schlesien, wydawnictwo ciągłe dla powiatów oleśnickiego, namysłowskiego, sycowskiego, trzebnickiego i wrocławskiego z różnych lat, Berlin.
47. Gierowski J.A., Polskość Śląska w pocz. XIX w. w świetle nieznaney ankiety kościelnej z 1814 r., „Sobótka”, Wrocław 1943 , s. 409-452.
48. Gloger Z., Encyklopedia staropolska ilustrowana W-wa 1900-1903, wydanie wznowione, Wiedza powszechna, Warszawa 1985, ze wstępem Juliana Krzyżanowskiego.
49. Głogowski S., Genealogia Podiebradów, Gliwice 1997.
50. Goliński Mateusz, Elżbieta Kościak, Jan Kęsicki, Namysłów. Z dziejów miasta i okolic, Namysłów 2006.
51. Görlitz J.C., Neueste Olsnographie oder: Beschreibung des Herzoglich-Braunschweigischen Fürstenthums Oels in Hinsicht auf Geographie, Statistik, Topographie, und Geschichte, Oels 1837.

52. Grabski W., 300 miast wróciło do Polski, Warszawa 1960.
53. Haeusler W., Geschichte der Fürstenthums Oels zum Aussterben der Piasten-Herzoglinie, Oels 1883.
54. Haeusler W., Urkundensammlung zur Geschichte des Fürstenthums Oels bis zum Aussterben der Piastischen Herzoglinie, Breslau 1883.
55. Hänel G., Zur Geschichte der Schlosskirche und des kirchlichen Lebens im Herzogtum und in der Gemeinde Oels, Oels 1910.
56. Harjasz T., Kronika ziemi namysłowskiej, 1863-1979, Namysłów 1995.
57. Hawranek F., Wypisy do dziejów ziemi namysłowskiej, Opole 1981.
58. Heffner P., Ursprung und Bedeutung der Ortsnamen im Stadt und Landkreise Breslau, Breslau 1910.
59. HEIMAT-KALENDER FUER DIE OESTLICHEN Heimat-Kalender für die östlichen Grenzkreise Namslau, Groß-Wartenberg und Militsch und die Kreise Oels und Trebnitz: für das Jahr .. - Oels in. Schl: Heimatkalender-Verl. Rösch 3.1927 - 7.1931 nachgew, [Bestand der UB:] 3.1927; 5.1929 - 7.1931.
60. Heyne J., Dokumentirte Geschichte des Listhums und Hochstiftes Breslau, t. I I II, Breslau 1860, 1864.
61. Herbst G., Spatziergang oder nützlicher Garten Diseurs, Oels 1692.
62. Historia Śląska, t. I pod red. K. Maleczyński, cz. 1-4; t. II, pod red. W. Długoborskiego, St. Michalkiewiczza, cz. 1-3; t. III, pod red. St. Michalkiewiczza, cz. 1-2 [do 1918], Wrocław 1960-1985.
63. Historia szkoły Podstawowej w Siedlcu, Łesak B., Cichosz K., Wierzbicki K., Wierzbicki H., Charzęga P., Dzik K., praca nieopublikowana.
64. Hołubecka-Zielnica Aleksandra, Zielnica Krzysztof, Był taki czas..., Pogranicze polsko-niemieckie (Syców-Kępno-Ostrzeszów), Wspomnienia i relacje z lat 1918-1958, Wrocław-Syców, 2011.
65. Irgang W., Bemerkenswerte Parkanlagen In Schlesien, Dortmund 1978.
66. Jakubowicz Z., Ratowice wczoraj i dziś(1) „Gazeta Powiatowa-Wiadomości Oławskie”, 1999 Nr52(346), część 2 „Wiadomości Oławskie”, 2000 Nr1(347), część 3 „Wiadomości Oławskie”, 2000.
67. Jakubowicz Z., Wokół Czernicy, „Gazeta Powiatowa-Wiadomości Oławskie”, 1999, nr 25(319).
68. Jakubowicz Z., Dzieło Alexisa Langerera w Chrzastawie Wielkiej, „Gazeta Powiatowa-Wiadomości Oławskie”, 1998 nr 25(267).
69. Janczak J., Rozmieszczenie produkcji roślinnej i zwierzęcej na Śląsku na przełomie XVIII i XIX w, Wrocław-Warszawa 1969.
70. Jaroszewska A., Siedemnastowieczne ołtarze w kościele w Łozinie koło Wrocławia. Przyczynę do dziejów kontrreformacji na Śląsku, Biuletyn Koła Naukowego historyków sztuki, Wrocław 1985.
71. Jasiński K., Rodowód Piastów śląskich, 1.1 - III, Wrocław 1973 – 1977.
72. Jubileusz 50-lecia Szkoły Podstawowej w Bukowiu, Bukowie 1996, nie opublikowana.
73. Jurek T., Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV wieku, Poznań 1996.
74. Kaczmarczyk Z., Kolonizacja niemiecka na wschód od Odry, Poznań 1945.
75. Karłowicz M., Muła A., Dobrzykowice bliżej „Samych swoich”, 1999 nr 35(329).
76. Karłowicz J., Słownik gwar staropolskich, Kraków 1911.
77. Katalog Zabytków Sztuki w Polsce T. VII Województwo Opolskie, pod red. Chrzanowski T., Kornecki M., Zeszyt 7, powiat namysłowski, Warszawa 1965.
78. Knie J.G., Alphabetisch-Statistisch-Topographische Uebersicht aller Dörfer, Flecken, Städte und andern Orte der Königl. Preuss. Provinz Schlesien, Breslau 1830.

79. Knie J.G., *Alphabetisch-Statistisch-Topographische Uebersicht der Dörfer, Flecken, Städte und andern Orte der Königl. Preuss. Provinz Schlesien, Breslau 1845.*
80. Konrad E., *Die Einföhrung der Reformation in Schlesien, „Darstellungen und Quellen zur Schlesiŝchen Geschichte“, t. 24, Breslau 1919.*
81. Kostrzewski J., *Pradziejje Őłska, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970.*
82. Kozioł L., Załęski J., *Miasto i gmina Bierutów, monografia krajoznawcza, Wrocław 1990.*
83. Kronika Thietmara, tłumaczenie M. Z. Jedlicki, Poznań 1953.
84. Kulak T., Mrozowicz W., *Syców i okolice od czasów najdawniejszych po współczesność, Wrocław-Syców, 2000.*
85. Kulczycka – Laciejewiczowa A., *Osadnictwo neolityczne w Polsce południowo-zachodniej. Próba zarysu organizacji przestrzennej, Wrocław 1993.*
86. Kunze, Klaus E., *Das schlesische Dorf Kritschen „Oelssnischen Creyses“: Quellen und Darstellungen zur Ortsgeschichte / Klaus E. Kunze. - Expl. 72, Bearb.stand u.Druckdatum: 19. Febr. 2001 UsLAR: Heikun, 2001. - 268 S.: zahlr. Ill. u. Kt. In Frankfurt ISBN 3-933334-12-8.*
87. *Liber foundationis episcopatus Vratislaviensis, Codex Diplomaticus Silesiae, Band XIV, Breslau 1889 - H. Markgraf u. J.W. Schulte.*
88. Liebich W., *Chronik der Stadt Namslau von Begründung bis auf die neuste Zeit, Namslau 1862.*
89. *Lokalna Grupa Działania Dobra Widawa, Przewodnik turystyczny, 2008.*
90. L u t s c h H., *Verzeichniss der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien, t. 2, Breslau. 1889.*
91. Ładogórski T., *Studia nad zaludnieniem Polski w XIV wieku, Wrocław 1958.*
92. Majcher R., *Kronika gminy Wilków Namysłowski, Wrocław 1997.*
93. Maleczyńska E., *Ruch husycki w Czechach i w Polsce, Warszawa 1959.*
94. Maleczyńska E., *Z dziejów naszego Őłska, Wrocław 1946.*
95. Maliński Z., *Zarys historii gminy Wilków, Namysłów 2011.*
96. Marx G., *Das Sakramentswunder zu Langewiese, Breslau 1931.*
97. Michael E., *Zur Geschichte der Schulen im Kreise Oels, „Zeitschrift für Geschichte Schlesiens“ t.72, Breslau 1938, s. 206-234.*
98. Michałkiewicz S., *Oleńnica. Monografia miasta i okolicy, Wrocław, Warszawa-Kraków-Gdańsk 1981.*
99. Michta A., *O ziemi twojej ci opowiem. Z historii powiatu namysłowskiego, Namysłów 2003.*
100. *Międzybórz i Syców, praca zbiorowa pod red. K. Mazurskiego, Towarzystwo Miłośników Międzyborza 2000.*
101. Milczarek J., *Dzieje Őłoczewa, wydano pod koniec lat 70. XX w.*
102. Młynarska-Kaletynowa M., *Wrocław w XII-XIII w wieku. Przemiany społeczne i osadnicze, Wrocław 1986,*
103. Molak E., Raławicki I., *Zapomniane zabytki, dwory i pałace południowej Polski, Őłask Opolski, t. II, Opole 2011.*
104. Mosbach A., *Przyczynki do dziejów polskich, Ostrów 1860.*
105. Mrozowicz W., Wiszewski P., *Kraina nad Widawą. Bierutowskie dzieje od czasów najdawniejszych po współczesność, 2011.*
106. Muła A., *Rys historyczny Gminy Czernica, 2003.*
107. Nawrot M., *Sensacyjny zabytek przemalowany „na olejno”, „Ziemianin Wrocławski”, 23 sierpnia 2000.*
108. Neuling H., *Schlesiens Kirchorte und ihre kirchlichen Stiftungen bis zum Ausgange des Milttelalters, Breslau 1902.*
109. Neuling H., *Schlesiens Kirchorte und ihre kirchlichen Stiflungen bis zum Ausgange des*

Mitttelalters, Breslau 1902.

110. Nowacki R., Zapomniane zabytki. Dwory i pałace południowej Polski. Śląsk Opolski, t. I, Opole 2004.

111. Nowakowa J., Rozmieszczenie komór celnych i przebieg dróg handlowych na Śląsku do końca XIV wieku, Wrocław 1951.

112. Nowakowski Z., Dzieje gromady Wabienice na tle historii księstwa oleśnickiego od zarania dziejów do 1884 r., Opole 1973, maszynopis pracy magisterskiej, nie opublikowana.

113. Nowakowski Z., Dzieje wsi Gorzesław, Kwartalnik Powiatu Oleśnickiego Nr 2, 2009.

114. Nowakowski Z., Dzieje Wabienic, nieopublikowana.

115. Obuch G., Ciekawe wydarzenia z życia szkoły w Wilczycach, praca nieopublikowana.

116. Obuch G., Wspomnienia Heleny Olejnik z Wilczyc, praca nieopublikowana.

117. OELSER HEIMATKREISBLATT Oelser Heimatkreisblatt : Heimatzeitung für Stadt und Kreis Oels, Schlesien und die kreisangehörige Stadt Bernstadt ; Mitteilungsblatt der Heimatkreisvereinigung Oels. - Scheinfeld 1.1980 - [Bestand der UB:] 1.1980 - 24.2003,1.

118. OELSER HEIMATBLATT Oelser Heimatblatt : überparteiliche und unabhängige Heimatzeitung für die Stadt und den Landkreis Oels, Schlesien ; Nachrichten für Heimatvertriebene und Bekanntmachungen der Landsmannschaft Schlesien. - Reutlingen 1.1952, Aug. - 28.1979 = Nr. 1-326/327 [Bestand der UB:] 1.1952 - 28.1979.

119. Ogrodziński W., Dzieje piśmiennictwa śląskiego, Katowice 1946.

120. Pawłowski S., Zmiany w ukształtowaniu powierzchni wywołane przez człowieka, „Przeгляд Geograficzny”, t.IV, 1924, s. 48-64.

121. Pfothenhauer P., Der Adel des Fürstenthums Oels im 16. Jahrhundert; in: Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens, Band XXI, Breslau 1887, S. 318-368.

122. Pilch J., Zabytki architektury Dolnego Śląska, Ossolineum, Wrocław 1978.

123. Pilch J., Leksykon zabytków architektury Dolnego Śląska, Warszawa 2005.

124. Pobóg Lenartowicz A., Uposażenie i działalność gospodarza klasztoru kanoników regularnych NMP na Piasku we Wrocławiu do początku XVI wieku, Opole 1994.

125. Pokora J., Sztuka w służbie reformacji, Ambony Śląskie 1550-1650, w druku PWN (Gorzewo, Jemielna, Oleśnica).

126. Prace i materiały etnograficzne, t. XXIII, redaktor tomu Stanisław Bąk, Polskie Towarzystwo ludoznawcze, Instytut Śląski w Opolu, Wrocław 1964.

127. Ptak M., Sądy prawa polskiego na tle organizacji wymiaru sprawiedliwości księstwa oleśnickiego XIV-XVIII wieku, Wrocław 1988.

128. Ptaśnik J., Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce, Kraków 1934.

129. Polacy – ewangelicy na Dolnym Śląsku w XIX w. i ich postawa narodowo-społeczna, pod red. S. Wysłoucha, Wrocław 1950.

130. Powiat sycowski, Wkładka regionalna do podręcznika historii, opracował J. Albin, Wrocław 1963.

131. Popiołek K., Śląskie dzieje, Warszawa-Kraków 1981.

132. Przewodnik turystyczny z mapą obszaru LGD Dobra Widawa.

133. Przyłęcki M., Mury obronne miast Dolnego Śląska (Bierutów), Wrocław 1966.

134. Rademacher J., Predigergeschichte des Kirchenkreises Oels, Wohlau, 1935. Także powiaty namysłowski, sycowski, trzebnicki i wrocławski.

135. Regestry śląskie, t. I-V, wyd. W. Korta, Wrocław 1975-1995.

136. Relation der In diesem Olsnischen Furstentumb Und In speciel Olsnischen Districtu Anno 1683 gehaltenem Kirchenvisitation, cz. I I II, opracował G. Haehnel, Oels 1911.

137. Rolle, Gustav R.: Geschichte der Dörfer Domatschine und Sibyllenort, Kreis Oels in Schlesien / zsgest. von Gustav Robert Rolle. Erg. u. erw. von 1884 bis 1984 durch Hellmut Rolle. - Neuss, 1984. - 64 Bl. : Ill., Kt.

138. Rosin R., Ziemia Wieluńska w XII-XVI wieku, studia z dziejów osadnictwa, Łódź 1961.
139. Rospond S., Patronimiczne nazwy miejscowe na Śląsku, Wrocław 1969.
140. Rospond s., Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska, PWN, Warszawa-Wrocław 1970, wydawnictwo ciągłe.
141. Rospond St., Polskość Śląska w świetle języka. Warszawa 1948.
142. Rospond S., Słownik etymologiczny miast i gmin PRL, Ossolineum, Wrocław 1984, t. I-IV.
143. Rospond St., Zabytki języka polskiego na Śląsku, Wrocław 1948.
144. Schlesisches Urkundenbuch, Zweiter Band 1231 - 1250, Wien-Köln-Graz 1977.
145. Schlesisches Urkundenbuch, Driter Band 1251-1266, Wien-Köln 1984.
146. Schlesisches Urkundenbuch, Vierter Band 1267-1281, Köln-Wien 1988.
147. Schlesisches Urkundenbuch, Fünfter Band 1282-1290, Köln-Wiemar-Wien 1993.
148. Schlesisches Güter: Adresbuch, Verzeichnis samlicher Rittergüter sowie der grosseren Landgüter der Provinzen Nieder und Oberschlesien, t. 50, Wrocław 1937.
149. Schulenburg W. Die Lehnverhandlungen über das Fürstentum Oels : von 1742 - 1806 / nach d. Akten d. Geh. Staatsarchive zu Berlin und Braunschweig bearb. von Werner v. der Schulenburg. - Oels, 1906. - 45 S. Sonderabdr. aus d. Oelser Zeitung „Lokomotive an der Oder“.
150. Serczyk J., Szczygielski W., Stankiewicz Z., Groniowski K., Borkowski J., Z dziejów chłopów polskich, Warszawa 1968.
151. Sękowski R., Herbarz szlachty śląskiej, t. I-VI, Katowice 2002-2006.
152. Semkowicz W., Historia Śląska. Od najdawniejszych czasów do roku 1400., T III. pod red., Kraków 1936.
153. Silesia Sacra. Historisch – statistisches Handbuch über das evangelische Schlesien, Gör-litz 1927.
154. Silnicki T., Dzieje i ustrój kościoła katolickiego na Śląsku do końca XIV w., Warszawa 1953.
155. Sinapius J., Olsnographia oder eigentliche Beschreibung des oelssnischen Fürstenthums in Niderschlesien, Lipsk t. I 1707-t. II 1706.
156. Sinapius J., Schlesischer Curiositäten, Lipsk, t. I 1720, t. II 1728.
157. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich pod red. F. Sulimierskiego B. Chlebowskiego i Wł. Walewskiego t. I-XV., Warszawa 1880- 1903.
158. Soffner J., Geschichte der reformation in Schlesien, Breslau 1887.
159. Sójka-Zielińska K., Historia prawa, Wydawnictwo Prawnicze PWN, Warszawa 1997.
160. Spisy ludności z 1885, 1895, 1905 roku.
161. Społeczeństwo Gminy Czernica w okresie rządów królów czeskich, „Biuletyn Informacyjny Gminy Czernica”, nr 4, czerwiec-wrzesień 2006.
162. Starykoń-Kasprzycki J., Dmowski M., Polska encyklopedia szlachecka, t. IX, Warszawa 1936.
163. Stenzel G. A., Urkunden zur Geschichte des Bisthums Breslau, Wrocław 1845.
164. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przetrzennego gminy, Czernica 1999.
165. Tyszkiewicz L., Ze studiów nad osadnictwem wczesnofeudalnym na Śląsku /w:/ Sobótka, R. 12, 1957.
166. Urban W., Zarys dziejów diecezji wrocławskiej, Wrocław 1962.
167. Urban W., Z dziejów duszpasterstwa w archidiaconacie wrocławskim w czasach nowożytnych, Warszawa 1971.
168. Uruski S., herbarz szlachty polskiej, Warszawa 1906.
169. Viehstands Und Obstbaumlexikon vom Jahre 1900 für den preussischen Stadt, VI. Pro-

vinz Schlesien, Berlin 1903.

170. Wartenberg K., Wytyczne konserwatorskie do planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego gmin.

171. Weigel, Johann A. V., Geographische, naturhistorische und technologische Beschreibung des souverainen Herzogthums Schlesien / von Johann Adam Valentin Weigel. - Berlin:, Die Fürstenthümer Oels, Trachenberg, Neiße und Rattibor. - 1803. – VII i VIII.

172. Wiesenhütter A., Protestantischer Kirchenbau des deutschen Ostens in Geschichte und Gegenwart, Leipzig 1936.

173. Wiesenhütter A., Der evangelische Kirchbau Schlesiens von der Reformation bis zur Gegenwart, z Düsseldorf 1954 [Dobroszyce, Bierutów].

174. Dr. Wilpert D. u. P. Kutzer, Die Wappen der Schlesischen Landgemeinden, B. Regierungsbezirk, Breslau 1912.

175. Wykaz zabytków, gminna ewidencja zabytków w gminach miasteczkach, wioskach i przysiółkach na obszarze LGD Dobra Widawa.

176. Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków na terenie LGD Dobra Widawa.

177. Zabłocka – Kos A., Sztuka-Wiara-Uczucie. Alexis Langer – śląski architekt neogotyku, Acta Universitatis Wartislaviensis No 1827, Historia Sztuki XI, Wrocław 1996.

178. Z przeszłości archeologicznej Gminy Czernica, „Biuletyn Informacyjny Gminy Czernica”, nr 2 wrzesień-grudzień 2006.

179. Załęski J., Gmina Długoleka. Inwentaryzacja krajoznawcza województwa wrocławskiego, Zeszyt 10, Wrocław 1989.

180. Zarys dziejów Dobroszyce (wyciąg z pracy magisterskiej ks. T. Seremeta), „Kwartalnik Powiatu Oleśnickiego”.

181. Zientara B., Działalność lokacyjna jako droga awansu społecznego w Europie Środkowej w XII - XIV wieku /w:/ □ Sobótka”, t. 36. 1981, nr 1.

182. Zimmerman F. A., Beiträge zur Beschreibung von Schlesien, t. IV, drukowane u Ernesta Trampa, Brieg 1785, t. VII, Brieg 1787, (fragment o powiecie sycowskim przetłumaczył, komentarzami i przypisami opatrzył Krzysztof Zielnica), t. 12, Brieg 1795.

183. Ziekursch J., Hundert Jahre schlesischer Agrargeschichte, „Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte“ t. XX, Breslau 1915.

184. Ziobro A., Zarys historii Ratowic, Kalendarz 2008, Towarzystwo Przyjaciół Ratowic.

185. Ziobro A., Poświęcony Wawrzyńcowi, „Gazeta Powiatowa-Wiadomości Oławskie”, 1999, nr 38(332).

186. Ziobro A., Chrostów - zaginiona wieś, „Gazeta Powiatowa-Wiadomości Oławskie”, 2000, nr 14(360).

187. Ziobro a., Zprzeszłości archeologicznej gminy Czernica, „Biuletyn informacyjny Gminy Czernica”, nr @ 2006.

188. Zlat M., Pokora J., Oleśnica, Bierutów i okolice, Katalog zabytków sztuki w Polsce, t. IV, Warszawa 1983.

Mapy:

1. Dolina rzeki Widawy. Biuro Projektów Wodno - Melioracyjnych, Kraków 1956.

2. Gylly Special Karte Südpreussen 1802-1803.

3. Helwigs M., Śląsk w 1561 roku.

4. Homan, La Haute et la Passa Sillesiae 1778.

5. Kreis Oels: mit Meßtischblatt-Begrenzungen und Meßtischblatt- Nummern ; in 2 Farben / Institut für Angewandte Geodäsie /Außenstelle Berlin, West. - 1:100 000 Berlin, 1959. - 1 Kt., 58 x 55 cm, gefaltet(wszystkich miejscowości LGD dobraWidawa).

6. Lokalna Grupa Działania Dobra Widawa, Mapa Turystyczna w skali 1:100000, 2011.
7. Mapa glebowo-rolnicza: Gorzesławia, Jemielnej, Stroni I Wabienic, Oleśnica 1969, (własność Leona Sochy ze Stroni).
8. Netz der Altenstrassen um 1740.
9. Schenke P., Oleśnica księstwo I poł. XVIII w.
10. Wrede F. Ch. Kriegs, Carte der Gegend von Breslau bis an die polnische Grentze, 1753.

Spis treści

Wstęp.....	3
Warunki fizjograficzne LGD Dobra Widawa.....	5
GMINA BIERUTÓW.....	10
Bierutów.....	10
Gorzewo.....	14
Jemielna.....	16
Karwiniec.....	17
Kijowice.....	18
Kruszowice.....	19
Neuvorwerk.....	20
Paczków.....	20
Posadowice.....	22
Radziszyn.....	24
Sątok.....	24
Solniki Małe.....	25
Solniki Wielkie.....	27
Stronia.....	28
Strzałkowa.....	30
Wabienice.....	30
Zawidowice.....	32
Zbytowa.....	33
GMINA CZERNICA.....	36
Czernica.....	36
Chrzastawa Mała.....	37
Chrzastawa Wielka.....	38
Dobrzykowice.....	39
Gajków.....	40
Jeszkowice.....	42
Kamieniec Wrocławski.....	43
Krzyków.....	43
Łany.....	44
Nadolice Małe.....	45
Nadolice Wielkie.....	45
Ratowice.....	46
Wojnowice.....	48
GMINA DŁUGOŁĘKA.....	50
Gmina Długoleka.....	50
Długoleka.....	51
Bąków.....	54
Bielawa.....	55
Bierzyce.....	55
Borowa.....	56
Brzezia Łąka.....	58
Budziwojowice.....	59

Bukowina.....	60
Byków.....	61
Dąbrowica.....	62
Dobroszów Oleśnicki.....	63
Domaszczyn.....	64
Godziszowa.....	66
Jaksonowice.....	66
Januszkowice	68
Kamień.....	69
Kątna.....	70
Kępa.....	71
Kielczów.....	72
Kielczówek.....	73
Krakowiany.....	74
Łosice.....	75
Łozina	76
Michałowice.....	78
Mirków.....	79
Mydlice.....	80
Nowy Dwór.....	80
Oleśniczka.....	81
Pasikurowice.....	82
Piecowice.....	83
Pietrzykowice.....	84
Pruszowice.....	84
Raków.....	85
Ramiszów.....	86
Siedlec Trzebnicki.....	87
Skąpa.....	88
Stępiń.....	89
Szczodre.....	90
Śliwice.....	93
Tokary.....	94
Węgrów.....	95
Wilczyce.....	96
Zapreżyn.....	97
GMINA DOBROSZYCE.....	98
Dobroszyce.....	99
Bartków.....	101
Białe Błoto.....	101
Cichorzów.....	101
Dobra.....	102
Dobrzeń.....	104
Holendry.....	105
Kolonia Strzelce (Junoszyn).....	105
Kolonia Strzelce (Łąkomini).....	105
Łuczyna.....	105
Malerzów.....	106

Mękarzowice.....	106
Miodary.....	107
Nowica.....	107
Nowosiedlice.....	108
Sadków.....	108
Siekierowice.....	109
Strzelce.....	109
GMINA DZIADOWA KŁODA.....	111
Dziadowa Kłoda.....	111
Dalborowice oraz Folwark (Nowiec), Kolonia Dalborowice, Wygoda.....	116
Dziadów Most.....	119
Gołębice.....	120
Gronowice i Kłochowice.....	121
Lipka.....	122
Miłowice.....	123
Radzowice.....	125
Stradomia Dolna, Kwaśnina (Kwaśne Kąty), Stradomia Nowa.....	126
GMINA MIĘDZYBÓRZ.....	129
Międzybórz i Zielonka.....	129
Bąków.....	134
Bukowina Sycowska i Węgrowa.....	135
Dziesławice.....	137
Hałdrychowice.....	138
Kamień.....	140
Klonów.....	141
Kraszów i Gawrony.....	142
Królewska Wola.....	144
Ligota Rybińska.....	144
Niwki Kraszowskie.....	145
Niwki Książęce.....	146
Ose.....	147
Oska Piła.....	148
GMINA OLEŚNICA.....	149
Bogusławice.....	149
Boguszyce.....	150
Brzezinka.....	151
Bystre.....	152
Cieśle.....	153
Dąbrowa.....	155
Gęsia Górka.....	156
Gręboszyce.....	156
Jenkowice.....	157
Kaciusze.....	158
Krzeczyn.....	158
Ligota Mała.....	159
Ligota Polska.....	160

Ligota Wielka.....	162
Nieciszów.....	163
Nowa Ligota.....	164
Nowoszyce.....	165
Osada Leśna.....	166
Ostrowina.....	166
Piszkawa.....	167
Poniatowice.....	168
Smardzów.....	170
Smolna.....	171
Smółczyce.....	173
Sokołowice.....	173
Spalice.....	175
Świerzna.....	176
Wszechświęte.....	177
Wyszogród.....	178
Zarzysko.....	178
Zielonka.....	179
Zimnica.....	179
GMINA SYCÓW.....	181
Syców oraz Pawłówek.....	181
Biskupice oraz Nowy Świat i Trzy Chałupy.....	189
Droftowice oraz Ligota Dzieszławska.....	190
Działosza oraz Widawki (Widawa).....	192
Gaszowice.....	194
Komorów.....	195
Nowy Dwór.....	196
Radzyna.....	196
Stradomia Wierzchnia oraz Pawłowice i Zieleniec.....	197
Szczodrów.....	200
Ślizzów oraz Bielawki.....	201
Święty Marek.....	202
Wielowieś.....	203
Wioska oraz Pawełki.....	204
Zawada oraz Błotnik.....	205
GMINA WILKÓW.....	207
Wilków.....	207
Barski Dwór.....	209
Bukowie.....	209
Dębnik.....	211
Idzikowice.....	212
Jakubowice.....	213
Krzyków.....	213
Lubska.....	214
Młokicie.....	215
Pągów.....	216
Pielgrzymowice.....	217

Pszeniczna.....	218
Wojciechów.....	219
WŁADCY KSIĘSTWA OLEŚNICKIEGO.....	221
RODY PANUJĄCYCH W SYCOWSKIM WOLNYM PAŃSTWIE STANOWYM 1489 – 1945.....	222
AKT LOKACYJNY BIERUTOWA Z 1266 ROKU.....	223
PRZYWILEJ LOKACYJNY WSI ŚLIZÓW Z DNIA 1 CZERWCA 1260 ROKU.....	224
BIBLIOGRAFIA.....	225
Źródła.....	225
Inne źródła i opracowania.....	225
Mapy.....	231
NOTATKI.....	238
FOTOGRAFIE.....	241

NOTATKI

NOTATKI

FOTOGRAFIE

Bierutów, fragment murów obronnych wraz z wieżą, fot. Ryszard Ziemiński

Arboretum w Stradonii Dolnej, gmina Dziadowa Kłoda, fot. Mieczysław Skuza

Kijowice, gmina Bierutów, krzyż pokutny, fot. Ryszard Ziemiński

Chrzóstawa Wielka, gmina Czernica, kościół parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP, wg projektu Alexisa Langer, fot. Aneta Fiskies

Gajków, gmina Czernica, kościół pw. Św. Małgorzaty,
fot. Ryszard Ziemiński

Dziadowa Kłoda, kościół parafialny pw. Niepokalanego
Poczęcia NMP, fot. Mieczysław Skuza

Wabienice, gmina Bierutów, kościół pw. Nawiedzenia
Najświętszej Maryi Panny, fot. Mieczysław Skuza

Wojciechów, gmina Wilków, kościół pw. Nawiedzenia
NMP, fot. archiwum LGD Dobra Widawa

Boguszyce, gmina Oleśnica, kościół pw. NMP Nieustającej Pomocy, fot. UG Oleśnica

Boguszyce, gmina Oleśnica, pałac neogotycki, fot. Zbigniew Podurgiel

Bukowie, gmina Wilków, kościół pw. Oczyszczenia NMP, fot. Ryszard Ziemiński

Długołęka, napis w języku polskim w portalu kościoła p.w. Michała Archanioła, fot. archiwum LGD Dobra Widawa

Dobra, gmina Dobroszyce, Pałac, fot. Michał Gajewski

Dobroszyce, zabudowania Caritas Archidiecezji Wrocławskiej, niegdyś dom dla sierot, fot. Ryszard Ziemiński

Dziedowa Kłoda, hala sportowa, fot. UG Dzieadowa Kłoda

Dziesławice, gmina Międzybórz, kościół z XVII w., fot. Ryszard Ziemiński

Gołębice, gmina Dziadowa Kłoda, kościół pw. św. Idziego, fot. Katarzyna Trawka

Jenkowice, gmina Oleśnica, świetlica wiejska, fot. UG Oleśnica

Łozina, gmina Długołęka, Sanktuarium Matki Bożej Bolesnej, fot. Mieczysław Skuza

Międzybórz z lotu ptaka, fot. UMIG Międzybórz

Międzybórz, Kościół św. Józefa Rzemieślnika, fot. Ryszard Ziemiński

Niwki Książęce, gmina Międzybórz, stara chata drewniana, fot. S. Chowański

Pąków, gmina Wilków, dwór z XIX w., fot. Ryszard Ziemiński

Ratowice, gmina Czernica, jaz na rzece Odrze, fot. Ryszard Ziemiński

Skrzyżowanie wschodniej obwodnicy Wrocławia i trasy A8 w Długołęce, fot. UG Długołęka

Stradomia Wierzchnia, gmina Syców, zalew na rzece Widawie, fot. Mieczysław Skuza

Syców, fot. Mieczysław Skuza

Syców, rzeźba w parku, fot. Marek Wabiński

Święty Marek, gmina Syców, fot. Ryszard Ziemiński

Pałac w Dobroszycach, fot. Adam Traczyk